

Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi

Kasım 2024

Cilt VII Sayı II | Hakemli Dergi

ISSN: 2636-7998

Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi

Mediterranean Journal of Gender and Women's Studies

Dergi Sahibi/Owned By:

Prof. Dr. Nurşen Adak

Yayın Kurulu/Publishing Editors

Prof. Dr. Nurşen Adak, Akdeniz Üniversitesi

Doç. Dr. Öznur Körükcü, Akdeniz Üniversitesi

Doç. Dr. Meral Timurturkan, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Editör/Editor:

Prof. Dr. Nurşen Adak

Editör Yardımcısı/Assistant Editor:

Araş. Gör. Dr. Çağrı Elmas

Seda Kocabıyık

Dil Editörleri/Redaction:

Araş. Gör. Dr. Ayşe Kalav

Öğr. Gör. Güher Ceylan Çavlı

Araş. Gör. Dr. Demet Sustam

Web-Teknik Destek Sorumlusu/Web and Graphic Design:

Araş. Gör. Dr. Çağrı Elmas

**Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi/
Mediterranean Journal of Gender and Women's Studies**

Yazışma Adresi/Contact: Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Anabilim
Dalı Sekreterliği, Edebiyat Fakültesi Zemin Kat, 07058, Kampüs/Antalya

e-posta/e-mail: ktcdergi@gmail.com | <http://dergipark.gov.tr/ktc>

Alan Editörleri / Editorial Board

Prof. Dr. Nurşen Adak, **Akdeniz Üniversitesi**
Prof. Dr. Kamile Kabukçuoğlu, **Akdeniz Üniversitesi**
Prof. Dr. Gözde Yirmibeşoğlu, **Akdeniz Üniversitesi**
Prof. Dr. Gönül Demez, **Akdeniz Üniversitesi**
Prof. Dr. Emine Uçar İlbuğa, **Akdeniz Üniversitesi**
Prof. Dr. Necla Öztürk, **Akdeniz Üniversitesi**
Doç. Dr. Gülay Yılmaz Diko, **Akdeniz Üniversitesi**
Doç. Dr. Ebru Akdoğu Arca, **Akdeniz Üniversitesi**
Doç. Dr. İlkay Kutlar, **Akdeniz Üniversitesi**
Doç. Dr. Öznur Körükçü, **Akdeniz Üniversitesi**
Doç. Dr. Zehra Yiğit, **Akdeniz Üniversitesi**
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Mahperi Uluyol, **Akdeniz Üniversitesi**

Bilim Kurulu/Advisory Board:

Prof. Dr. Andrea Peto, **Central European University, Macaristan**
Prof. Dr. Aylin Görgün Baran, **Hacettepe Üniversitesi, Türkiye**
Prof. Dr. Ayşe Gündüz Hoşgör, **ODTÜ, Türkiye**
Prof. Dr. Berrin Yanıkkaya, **Auckland University of Technology, Yeni Zelanda**
Doç. Dr. Eleni Gara, **University of the Aegean, Yunanistan**
Prof. Dr. Belkıs Kümbetoğlu, **Beykent Üniversitesi, Türkiye**
Prof. Dr. İnci User, **Acıbadem Üniversitesi, Türkiye**
Prof. Dr. Gørill Haugan, **NTNU, Norveç**
Prof. Dr. Gülriz Uygur, **Ankara Üniversitesi, Türkiye**
Prof. Dr. Ingvild Aune, **NTNU, Norveç**
Prof. Dr. Karen Heimer, **University of Iowa, ABD**
Prof. Dr. Mutlu Binark, **Hacettepe Üniversitesi, Türkiye**
Doç. Dr. Netice Yıldız, **EMU, KKTC**
Doç. Dr. Roja Fazaeli, **University of Dublin, İrlanda**
Prof. Dr. Serap Suğur, **Anadolu Üniversitesi, Türkiye**
Prof. Dr. Serpil Sancar, **Ankara Üniversitesi, Türkiye**
Prof. Dr. Sezer Şener Komşuoğlu, **Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı, Türkiye**

Hakem Kurulu / Board of Referees (Kasım 2024- November 2024): *

Arzu Çalışkan Sarı	(Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Aygün Şen	(Marmara Üniversitesi)
Aysun Aydın	(Düzce Üniversitesi)
Ayça Ergun	(Ortadoğu Teknik Üniversitesi)
Burak Yiğit	(Akdeniz Üniversitesi)
Candan Koçak	(Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Cihan Akkaya	(Karabük Üniversitesi)
Ebru Nalan Sülün	(Marmara Üniversitesi)
Elifnur Terzioğlu	(Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)
Engincan Yıldız	(İstanbul Gelişim Üniversitesi)
Fatma Mahperi Uluyol	(Akdeniz Üniversitesi)
Filiz Şenler	(TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi)
Funda Masdar	(Bitlis Eren Üniversitesi)
Gönül Demez	(Akdeniz Üniversitesi)
Güliden Tuna Dur	(Bağımsız Araştırmacı)
Gülseren Şendur Atabek	(Akdeniz Üniversitesi)
Hasan Şen	(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Hatice Yaprak Civelek	(Bağımsız Araştırmacı)
Hediye Aydoğan	(Akdeniz Üniversitesi)
Hülya Çağırın Kendirli	(Hitit Üniversitesi)
Hüseyin Nergiz	(Hacettepe Üniversitesi)
İbrahim Akkaş	(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)
İhsan Koluçak	(Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)
İlknur Yüksel-Kaptanoğlu	(Hacettepe Üniversitesi)
M. Çağlar Kurtdaş	(Adıyaman Üniversitesi)
Mehmet Zambak	(Akdeniz Üniversitesi)
Meltem Günden	(Sakarya Üniversitesi)
Meryem Tekin Epik	(Süleyman Demirel Üniversitesi)
Neriman Açıkalin	(Mersin Üniversitesi)
Nüket Elpeze Ergeç	(Çukurova Üniversitesi)
Olgun İrmak Çetin	(Trakya Üniversitesi)
Özlem Ördem	(Çukurova Üniversitesi)
Özlem Çetinkaya Bozkurt	(Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
Rabia Ebrar Akıncı	(İstanbul Üniversitesi)
Seher Şeylan	(İstanbul Işık Üniversitesi)
Şenay Kara	(İstanbul Üniversitesi)
Tuğca Poyraz	(Hacettepe Üniversitesi)
Tuğçe Tunca	(Akdeniz Üniversitesi)
Ufuk Uğur	(Ordu Üniversitesi)
Umut Şah	(European University of Lefke)
Uğur Günay Yavuz	(Akdeniz Üniversitesi)
Yunus Kara	(Sinop Üniversitesi)
Zeynep Banu Dalaman	(Bahçeşehir Üniversitesi)
Zeynep Benan Dondurucu	(Kocaeli Üniversitesi)

*Ada göre alfabetik sıralanmıştır / In alphabetical order by name.

İçindekiler/Contents

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Gendered Pain during The War on Terror in <i>A Door in The Earth</i> <i>A Door in The Earth'de Teröre Karşı Savaş Sırasında Cinsiyete Dayalı Acı</i>	Betül Ateşçi Koçak	358
Ekofeminist Bir Ütopya Olarak "Bluey" Çizgi Filmi: Kim Kimi Büyütüyor? <i>The "Bluey" Cartoon as an Ecofeminist Utopia: Who Grows Whom?</i>	Emel Şimşek	379
Filmlerde Süper Kahraman Kadınlar ve İdeoloji: Wonder Woman Örneği <i>Superheroine in Movies And Ideology: The Case of Wonder Woman</i>	Gökhan Gültekin	400
Kadına Yönelik Aile İçi Fiziksel Şiddet: Cinsiyet Bağlamında Nicel Bir Analiz (Bingöl Üniversitesi Örneği) <i>Domestic Physical Violence against Women: A Quantitative Analysis in the Context of Gender (Bingol University Sample)</i>	Kenan Tazefidan, Galip Bayezit	431
Pazarlamada Kadın Girişimciler Odaklı Akademik Çalışmaların Betimsel Analiz Yöntemiyle İncelenmesi <i>Examining Academic Studies concerning Female Entrepreneurs in Marketing through Descriptive Analysis Method</i>	Başak Bengisu Akbulut, Arzu Tanrıku, Şükran Başanbaş, Zehra Bozbay	456
"Kürtaj Yasağı" Karşıtlarının Haber Fotoğraflarında Sunumu: Görsel Retorik ve Göstergibilimsel Bir Analiz <i>Presentation of Oppositions of the "Abortion Ban" in News Photographs: A Visual Rhetoric and Semiotic Analysis</i>	Serhan Koyuncu	485
İşgücü Piyasasında Kadın Yönetici İstihdamı: Hanehalkı İşgücü Anketi Üzerine Bir Araştırma <i>Employment of Female Manager in the Labour Market: A Research on Household Labour Force Survey</i>	Dilek Şenel	516
"Dikkat Bebek Var" ve "Dokuz Ay" Filmleri Üzerinden Hollywood Sinemasında Hamilelik Temsillerine Bakış <i>An Overview of Representations of Pregnancy in Hollywood Cinema Through the Films "Nine Months" and "What to Expect When You're Expecting"</i>	Rana İğneci Süzen, Ahsen Günbulut	552
LGBTIQ+ Employees' Coping Strategies to Deal with Gender Discrimination at Work: A Qualitative Study <i>LGBTIQ+ Çalışanların İşyerinde Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığıyla Başa Çıkma Stratejileri: Nitel Bir Araştırma</i>	Melek Özdemir, Banu Açıkgöz	579
Dijital Medyada Nefret Söylemi: "6284 Sayılı Kanun" Örneği <i>Hate Speech In Digital Media: The Example Of "Law Number 6284"</i>	Özlem Deniz Duman	603
"Zerre": Enformel Sektörde Kadın Emegi Üzerine Hermeneutik Bir Yaklaşım <i>"Zerre": A Hermeneutical Approach to Women's Labor in the Informal Sector</i>	Rabia Asya Dalkılıç	628

Çocuk Evliliklerin Görünmeyen Tarafı: Çocuk Damatlar

The Invisible Side of Child Marriages: Child Grooms

Metin Çelik, Emine Durmuş, Büşra Acar Açar 654

Erkek Egemen Alanlarda Çalışan Kadınların Cinsiyetlendirilmiş Örgüt Deneyimleri: Kadın Güvenlik Görevlileri Örneği

Gendered Organizational Experiences of Women Working in Male-Dominated Fields: The Example of Female Security Guards

Şükriye Ulaşkın 682

Türkçe Rap Müzikte Kadın Bedeninin Baştan Çıkarılması ve Metalaştırılması Politikalarının Kritiği: Norm Ender Örneği

Critique of the Politics of Seduction and Commodification of the Female Body in Turkish Rap Music: The Case of Norm Ender

Hatice Budak, Belkis Şeyma Yıldırım 716

Yıkıcı Liderlerin Etik Dışı Davranışlarına Dair Hayat Kadınları Örneğinde İnceleme

A Study on Unethical Behaviors of Destructive Leaders in the Sample of Prostitutes

Hale Eda Akduru 746

Kaguyahime No Monogatari Anime Filmi Üzerinden Japon Heian Dönemi Toplumsal Cinsiyete Bakış

A Look At Gender In The Japanese Heian Period Through The Anime Film Kaguyahime No Monogatari

Zeynep Yaren Sarıkaya, Gökhan Evecen 774

4.Dalga Feminizmin Sporda #Metoo Hareketi Üzerinden İncelenmesi

Examining Fourth Wave Feminism in Sports through the #MeToo Movement

Sinem Parlakyıldız, Funda Koçak 800

Yaşlanmamayı Seçenler: Yaşlanma Karşıtı Uygulamalar ve Estetik Operasyonlarla Kadın Bedeninin Yeniden İnşası

Those Who Choose Not to Age: Reconstruction of the Female Body with Anti-Aging Applications and Aesthetic Operations

Berfin Varışlı, İris Kurdoğlu 828

Derleme / Reviews**Feminist Araştırmalarda Etiğin Merkezi Konumu**

Ethics at the Core of Feminist Research

Gözde Aynur Mirza 860

Afet ve Kadın: Toplumsal Cinsiyete Dayalı Zarar Görebilirlik, Afet Yönetimi, Ruh Sağlığı ve Psikososyal Destek Hizmetleri

Disaster and Women: Gender-Based Vulnerability, Disaster Management and Mental Health and Psychosocial Support Services

Esra Işık 882

Gendered Pain during The War on Terror in *A Door in The Earth*

A Door in The Earth'de Teröre Karşı Savaş Sırasında Cinsiyete Dayalı Acı

Betül Ateşçi Koçak*

Highlights:

- September 11 and the U.S. war in Afghanistan have created huge changes in world politics.
- The twenty-year war began with an initiative to save Afghan women from the Taliban and restore their rights, but later became a source of pain and suffering for them.
- *A Door in The Earth* by Amy Waldman (2019) portrays Afghan women's daily experiences in civil life during the War on Terror, highlighting the impact of power politics.

Abstract: September 11 and the U.S. war in Afghanistan have created huge changes in world politics. The twenty-year war seemingly started with its initiative to save Afghan women from the Taliban and give back their rights, which later proved to be nothing but more pain and suffering for them. Amy Waldman's second novel *A Door in The Earth* (2019) displays realistic depiction of civil life during the War on Terror with a female perspective that centers on the effects of power politics on Afghan women whose lives are driven into more painful experiences each day. An author and former journalist Amy Waldman, who spent five years covering Afghanistan during the Afghan war, largely uses the Afghan women's pain to fictionalize the reality of the country. Since the history of humanity is inextricably linked to the history of war, both of which are written from a male perspective, this study sheds light on the Western tendency to use the suffering of Afghan women to ensure the continuation of Western, and thus American power, through the works of dedicated postcolonial theorists in the field.

Keywords: 9/11, War on Terror, Afghan Women, Colonialism, Postcolonial Feminism.

Öne Çıkanlar

- 11 Eylül ve ABD'nin Afganistan'daki savaşı dünya siyasetinde büyük değişiklikler yaratmıştır.
- Yirmi yıl süren savaş, Afgan kadınlarını Taliban'dan kurtarmak ve haklarını geri almak amacıyla başlayan bir girişimle başladı ancak daha sonra kadınlar için acı ve ıstırap kaynağı haline geldi.
- Amy Waldman'ın *A Door in the Earth* (2019) isimli romanı, Afgan kadınlarının Teröre Karşı Savaş sırasında sivil hayattaki günlük deneyimlerini tasvir ederek güç politikalarının etkisini vurgulamaktadır.

Öz: 11 Eylül ve ABD'nin Afganistan'daki savaşı dünya siyasetinde büyük değişiklikler yaratmıştır. Görünürde Afgan kadınlarını Taliban'dan kurtarma ve haklarını geri verme girişimiyle başlayan yirmi yıllık savaş, daha sonra onlar için daha fazla acı ve ıstıraptan başka bir şey olmadığını kanıtlamıştır. Amy Waldman'ın ikinci romanı *A Door in The Earth* (2019), Terörle Mücadele Savaşı sırasında sivil yaşamın gerçekçi bir tasvirini, güç politikaları yüzünden hayatları her geçen gün daha acı verici deneyimlere

*Assist. Prof. Dr., Department of English Language and Literature, Erciyes University, batescikocak@erciyes.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-7937-953X.

sürüklenen Afgan kadınları üzerindeki etkilerini merkeze alan bir kadın bakış açısıyla sunar. Afgan Savaşı sırasında beş yıl boyunca Afganistan'da habercilik yapan yazar ve eski gazeteci Amy Waldman, ülkenin gerçekliğini kurgulamak için büyük ölçüde Afgan kadınların acılarını kullanmaktadır. Her ikisi de erkek bakış açısıyla yazılan insanlık tarihiyle savaş tarihi ayrılmaz bir şekilde birbirleriyle bağlantılı olduğundan, bu çalışma, Batı'nın Afgan kadınların acılarını Batı'nın ve dolayısıyla Amerikan gücünün devamını sağlamak için kullanma eğilimine, kendini bu alana adanmış postkolonyal teorisyenlerin çalışmaları aracılığıyla ışık tutmaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: 11 Eylül, Teröre Karşı Savaş, Afgan Kadınlar, Kolonyalizm, Postkolonyal Feminizmi.

Introduction

Within the repercussions of history, wars occupy a vast place. In its widely referred definition, war is “an act of politics, where the dictation of the law by one side to the other gives rise to ‘a sort of reciprocal action’. War always consists of hostile bodies, and each has the same object – to force the other to submit” (Nordin & Öberg, 2015: 394). Since the opposing powers compete with each other to gain control through coercion, war is inherently politicised. The main element of the conflict, violence, uses strong rhetoric to disguise suffering and inevitably ends with the ‘good’ character of the ‘civilised’ finding its fulfilment in resistance against the evil opponent, whose people are perceived as essentially non-existent.

The twenty-first century witnessed one of the deadliest and longest wars in history. The United States of America invaded Afghanistan in 2001 as part of the War on Terror, backed by NATO Allies who “stood as though they had also been attacked” (10 Things You Need to Know About Nato, 2024). During twenty years of war, the U.S. legalized its military undertakings initially under the name of “Operation Enduring Freedom (2001-14)” and “Operation Freedom’s Sentinel” (2015-21). The Global War on Terror, which was defined by President Bush as “a different kind of war,” has left a lasting legacy due to its high death toll and the dubious mission for rebuilding Afghanistan against domestic and international terrorism. However, no discernible progress but harsher living conditions were detected in the nation a year after the war’s conclusion in 2022. It is reported that

even in the absence of fighting, unexploded ordnance from this war and landmines from previous wars continue to kill, injure, and maim civilians. Fields, roads, and school buildings are contaminated by ordnance, which often harms children as they go about chores like gathering wood. (Afghan Civilians, 2022).

The severe consequences of the war have added to the country’s decline both on the local and international stage due to its long-term effects. A high number of illnesses as well as

psychological and mental harm to the populace have been among further consequences according to reports:

In 2009, the Afghan Ministry of Public Health reported that fully two-thirds of Afghans suffer from mental health problems. Prior wars and civil conflict in the country have made Afghan society extremely vulnerable to the reverberating effects of the US post-9/11 war. Those war effects include elevated disease rates due to lack of clean drinking water, malnutrition, and reduced access to health care (Afghan Civilians, 2022).

In the case of underdeveloped countries, the ones highly affected by the wars are generally children and women. The conflict that followed have revealed to be a battle for domination, despite official declarations to the contrary that the conflict will transform and improve the welfare of Afghan lands. Today, the war is remembered in many ways, from the prison in Guantanamo Bay to being a catalyst of Islamophobia in media discourses. However, Afghan women have received little attention despite the pain and suffering they were exposed to in the wartime. Regarding the exclusion of women especially in underdeveloped countries, Ania Loomba states that “the formulation that women are the ‘site’ rather than the subjects of certain historical debates, an idea which is often to be found in postcolonial studies” (2015: 214). Setting women’s needs first in order to justify an initial military intervention—only to subsequently disregard them—demonstrates the tyrannical nature of what at first appears to be humanitarian intentions.

Amy Waldman, an author and ex-journalist who covered Afghanistan for five years during the ‘war-against-terror’, has fictionalized the Afghan reality, primarily through Afghan women’s stories of pain in *A Door in the Earth*. Witnessing the experience post-9/11 in the Afghan soil, Waldman focuses on Afghan women as the most silenced part during the everlasting wartime situation. Set in 2009 and published eighteen years after the attacks, the novel shows the consequences of the American war on terror in Afghanistan under the guise of granting “kind power” (2019: 48) with a particular focus on pain in gender-specific terms. The novel opens with Afghan-American protagonist Parveen’s quick admiration for American ophthalmologist Dr. Gideon Crane¹ and his bestselling memoir titled *Mother Afghanistan*, which is read by “the former President of the United States, who in 2001 had ordered the American military into Afghanistan, had read it, as had his wife” (Waldman, 2019: 161) and thus it has become “a bible for American

---

¹ Dr. Crane reflects echoes of American philanthropist Greg Mortensen, the author of *Three Cups of Tea and Stone into Schools*, who became famous as a builder of Pakistani and Afghan girls’ schools and widely infamous for using the funds he raised at the Central Asia Institute for his personal affairs. In an interview, Amy Waldman states that in writing this novel, what interested her “was less Greg Mortenson himself than the people who had believed in him. And I really became fascinated by their reactions, which ranged from betrayal, you know? In your idealistic, you think you’re doing something good...” (Waldman, 2019).

engagement in the country” (Waldman, 2019: front cover). The best-selling memoir tells that Crane visits Afghanistan out of a “hunger for adventure” (Waldman, 2019: 1) and within time “falls in love with” (Waldman, 2019: 27) the country. However, during his stay, he makes a fatal mistake by effortlessly witnessing the death of an Afghan woman, Fereshta. During intranatal, he fails the process as the baby’s skull gets stuck inside, and the wife cannot cope with too much bleeding. To compensate for his fatal mistake, Crane builds a maternity facility in Fereshta’s village as a memorial, “completely out of scale and character to the rest of the village” (Waldman, 2019: 64), using funds raised by well-meaning Americans looking to defend their country’s actions in the “just” war. What catches Parveen’s attention when she first sees the memoir in a café is “the cover that showed a photograph of a woman with dewy dark eyes, most of her hair hidden under a black headscarf, this image superimposed over the country’s leaflike shape.” (Waldman, 2019: 26).

After reading the memoir and attending one of Crane’s TED Talks that has brought him millions of dollars as donations, Parveen soon finds herself in a remote village of Afghanistan where Crane’s maternity clinic and Fereshta’s family exist. Amid all the obscurity of the invasions in the country, Parveen gets more confused upon meeting Colonel Trotter who ends up in the same village through inspiration by Crane’s memoir. The Colonel arrives in the village to build a road as he thinks the answer of further help to the villagers “was the road to the village” (Waldman, 2019: 161), which creates another confusion in Parveen because this appears soon after her getting more sure about the discrepancies in Crane’s narrative and finally becomes convinced that Crane is no more than “an American white-collar-criminal-doctor-turned-philanthropist in order to right a wrong” (Feigel, 2019). After witnessing the real situation and listening to the local people, Parveen feels certain that “the village was a backdrop against which Americans played out their fantasies of benevolence of self-transformation or, more recently, control” (Waldman, 2019: 308). The novel shows how the exploitation of other people’s suffering to maintain power and control — particularly through the suffering of women — has become one of the most commonly used justifications during the American invasion of Afghanistan. Waldman offers a thorough examination of Afghan women’s experiences, which she connects to the American perspective on other people’s suffering. Regarding the traditional American approach of carrying civilization, it is stated that the novel:

is especially pointed in exposing the dangers of a “white savior” mentality – that is, the compulsion to see every non-white nation as needing to be rescued, often without understanding its traditions or history, or recognizing the way past American policies may be implicated in that history. (Toohey, 2019).

In a similar vein, Ngugi wa Thiong'o stresses the discomfort over the Western dominance in *Decolonizing the Mind*, as “it seems it is the fate of Africa to have her destiny always decided around conference tables in the metropolises of the western world” (1986: 4), Afghanistan’s destiny has long depended on the decisions of developed countries.

The aim of this article is to examine the situation and subordination of Afghan women through the concept of pain in Amy Waldman’s *A Door in the Earth* (2019). Since the history of humanity is not detached from the history of wars, both of which are narrated from a male perspective, this novel presents the double subordination of Afghan women from a postcolonial feminist perspective, with a particular focus on the aftermath of the September 11 attacks. This article draws on the works of postcolonial theorists such as Gayatri Spivak, Edward Said, Homi Bhabha, Ania Loomba and Chandra Mohanty for analysis. As history of humanity is not something adrift from history of wars, both of which are from masculine perspective, this study underscores the Western tendency to utilize the pain of Afghan women to secure maintenance of power.

American Masculine Discourse, September 11 and Saving Afghans

Colonialism, with its systematized dynamics of domination that promote oppression and inequality, has become a defining feature of international relations. In the analysis of the relationship between colonialism, class and gender, postcolonial feminist scholar Chandra Mohanty initially draws on “the ideological construction and consolidation of white masculinity as normative and the corresponding racialization and sexualization of colonized peoples” within the “symptomatic aspects of operation of imperial rule” (2003: 58) In times of conflict, this concept is associated with racialized masculinity due to the rigid division between oppressors and the oppressed. In the immediate aftermath of 9/11, the world has become polarized into ‘us’ and ‘them’ with Bush’s iconic speech. The ‘us’ represented and followed common rhetoric that displayed and focused on families who have lost their family members, widowers, orphans, the traumatized and broken families due to the attacks. These people with different stories have become unified through their shared agony, enabling them to enter a new phase in their lives. Conversely, Bush’s mention of the “them” discourse created mainly two permanent outcomes and triggered the intention of invasion. One issue that arises is the worldwide Islamophobia. In one of his interviews, Bhabha states that there is increase in societal polarisation especially after the 2001 attacks: “After 9/11, if

you wore a turban, you were a follower of Osama bin Laden. [...] Surveillance, vigilantism, - has become part of the everyday experience and the enunciations of political life” (Gairola & Ali, 2017: 152). Public surveillance and military intervention have become the initial means to secure the welfare of the civilized nation against the Muslim enemy who are “regarded as people who can never successfully assimilate into Western societies, or who are culturally conditioned to be violent” (Loomba, 2015: 12).

Social unrest has long been a concern for Americans and immigrant Muslim Americans. The problem of the "othering gaze", especially for Afghan-American Muslim immigrants, also takes place in *A Door in the Earth*:

When the attacks were launched, she'd been fourteen, just a few weeks into high school, her adolescent insecurity at its peak. The new animus toward Muslims felt personal, and the recycled images from Afghanistan of women in head-to-toe burkas and bearded, gun-toting men had posed an almost existential threat. (2019: 27).

Another most apparent outcome of the “them” discourse is the determination of removal of the Taliban regime with high support of Western countries. Spivak, focusing on the abstracted case of the war, considers that “the US is fighting an abstract enemy: terrorism. [...] The war is part of an alibi every imperialism has given itself, a civilizing mission carried to the extreme, as it always must be” (Spivak, 2004: 82). Mohanty similarly considers the war as a means of powerful countries’ gaining control:

Witness the struggle for control over oil in the name of “democracy and freedom” in Saudi Arabia. Witness especially, the “war against terrorism” after the events of 11 September 2001. The borders and autonomy of nation-states, the geographies of nationhood are irrelevant in this war, which can justify imperialist aggression in the name of the “homeland security” of the United States. (2003: 121).

Before Parveen leaves for Afghanistan, she feels quite disoriented in her home in Northern California and struggles to find a reasonable explanation for all the blurred components of the war on terror. The novel shows the ambiguity of the miserable state of affairs that makes Parveen pensive:

A few weeks before Parveen arrived in Afghanistan, an air strike in the western province of Farah, had killed more civilians, it was said, than any similar incident since 2001. It made the news in America, but Parveen, preoccupied by preparing for graduation and her journey, had barely noted it at the time. Now she couldn't escape it. It was believed that a hundred or more people had been

killed, and most of them were children, mainly girls. “[...] She’d expected to find clarity about the war by coming to Afghanistan. Instead, the blur had worsened. (2019: 58).

Parveen experiences more and more ambiguity as the war worsens and the more she realizes that her presence in Afghanistan can be of little help amidst all the military forces supported by the government, which seem far from over.

In addition to the children, Afghan women faced severe restrictions due to the Taliban’s fundamentalist interpretation of Islam, which included exclusion from public life and strict conservative dress codes. Seeing this imprisonment of women as an opportunity, Bush’s speech aimed to construct the picture of freedom for Afghan women with the prospective war. On November 17, 2001, the Department of State declaration announced that

today, with Kabul and other Afghan cities liberated from the Taliban, women are returning to their rightful place in Afghan society -- the place they and their families choose to have. Schools are preparing to reopen, and women are praying again in mosques. The international community stands with Afghanistan and with Afghans in reclaiming their traditions and their rights. (Report on the Taliban’s War Against Women, 2001).

Turning the attention to world peace and global philanthropy, there appears immediate concern about Afghan women’s condition because invading the country without stating certain politicized and stereotypical pleas, the war on terror would have been certain violation of human rights. Depending on the Western ideals of global correction, the type of national defence revealed immediate mobility in military terms, a case quite familiar in America’s masculinized strategy of expansion and justice since the early dates. John Winthrop’s *The City Upon A Hill* (1630), which is one of the most initial and fundamental influences that have directed America’s path over the centuries combines religious content that states the importance and necessity of God’s guidance over the Puritans, and that it encourages the thought that New England is a “selected” country destined to have prosperity and power over others:

may the Lord make it like that of New England.” For we must consider that we shall be as a city upon a hill. The eyes of all people are upon us. [...] We shall open the mouths of enemies to speak evil of the ways of God, and all professors for God’s sake. (John Winthrop Dreams of a City on a Hill, 1630).

In addition to this, historical texts such as *The Crisis*, *Speech to the Second Virginia Convention* and *the Declaration of Independence* exemplify this hegemonic inspiration for the American Revolutionary War (177 -1783) as the new nation openly stated the extremely discomforting treatment of England since the 1600s and even after America’s *Declaration of*

Independence (1776). Monarchy, invasion, lack of democracy and liberty were among the biggest obstacles to the country's independence and uniqueness. However, after the Revolutionary War, America's promise of "liberty and democracy for all" became valid only for whites, leaving black people and the natives aside for centuries. Regarding American exceptionalism, Howard Zinn states that the new nation soon showed its intention for expanding with the annexation of Texas in the 1830s, which was soon followed by the annexation of Chicago in the 1880s (Howard Zinn at MIT 2005 - *The Myth of American Exceptionalism*, 2019). Belief in the statement "the eyes of all men are upon us" has served to justify the nation's concern to interfere and demand justice in the lands America has targeted since the nation's founding with a strong reliance on its "philanthropic character" within the country. In terms of nation, Bhabha states that "in the effort to make this universalizing intent (the artificial and arbitrary nature of nation) prevail, the instrumentalities of state power—the military and police, religious and educational institutions, judiciary and legal apparatuses—are deployed" (Juan, 2002: 13). The nation's quick reaction resulted in the US government taking a defensive posture and declaring war on terror less than a month after the assaults. At that time, Bush's statements were quite alike in their continual mention of the country's power as they depended on the institutionalized mechanisms of power as Bhabha mentions. Bush frequently reaffirmed his strong conviction that the United States of America is the most powerful nation that has never been the object of such devastation: "Tonight, we are a country awakened to danger and called to defend freedom. Our grief has turned to anger and anger to resolution. Whether we bring our enemies to justice or bring justice to our enemies, justice will be done" ('Text: President Bush Addresses the Nation', 2001). The perception of justice has also evolved into a multifaceted concept, as exemplified by America's initial response to the tragedy: "Give the United States full access to terrorist training camps, so we can make sure they are no longer operating. The Taliban must act and act immediately. They will hand over the terrorists or they will share in their fate." ('Text: President Bush Addresses the Nation', 2001). The war's length, content and vagueness also take place in *A Door in the Earth*:

When Parveen chanced on the memoir, America's war in Afghanistan was already more than seven years old. [...] America had disrupted al-Qaeda and driven the Taliban from power, but the nation's intervention had dragged on long enough, with vague enough aims, to see the Taliban return as insurgents, thereby necessitating the war's continuance. The previous year, 2008, had been the most violent since 2001. (2019: 26).

The U.S. government's decision to counterattack Afghanistan sparked nationwide vengeance for gendered humanitarian interference, causing a unified national sentiment towards the country. Laura Bush spoke for the first time on a weekly radio address "to kick off a worldwide

effort to focus on the brutality against women and children by the Al Qaeda terrorist network and the regime it supports in Afghanistan, the Taliban” (‘Text: Laura Bush on Taliban Oppression of Women’, 2001). American scholar Miriam Cooke claims that this radio address, together with governmental speeches so far, resemble “the return of the civilizational binary that constructs the logic of empire” (2002: 469). Over the years, the United States has gone through credibility losses due to escalating casualties in conflicts like the Vietnam and Gulf Wars. This has clouded prospects for the future, particularly for women and children. Nearly every factor associated with premature death —poverty, malnutrition, poor sanitation, lack of access to health care, environmental degradation — is exacerbated by the current war. About 243,000 people have been killed in the Afghanistan/Pakistan fronts since 2001. More than 70000 of those killed have been civilians (Afghan Civilians, 2022). It has been reported that “war creates acute and long-lasting health problems in men and women, but many aspects of war affect the health of women disproportionately through societal changes that may subordinate them and not prioritize their life and health” (Kastrup, 2006: 33). Waldman voices this drawback through the clinic/maternity hospital built in a remote Afghan village. Everything about the clinic, its appearance and the equipment looked “state-of-the-art” except for the absence of staff; there is even not a full-time doctor in it. She criticizes this attitude in an interview by saying that there are “a lot of American efforts in Afghanistan where we built good structures and all kinds of schools and all kinds of things. But we didn’t really staff them” (Waldman, 2019). When the Afghan villagers mistake her as the doctor of the new clinic, she says that she is not a doctor and in turn asks:

“The clinic doesn’t have one?”

“The lady doctor comes once a week. We’ve instructed our wives to get sick or give birth only on Wednesday, but they don’t listen.

The small crowd of men who gathered laughed; Parveen didn’t find it funny.” (Waldman, 2019: 62)

Parveen, who initially cannot understand Dr. Crane’s actions, by building a clinic but not providing staff for it, finds herself assisting the woman doctor who only comes to the clinic once a week. However, her astonishment heightens when she sees sick children in this place: “Even though it was a women’s clinic, mothers brought their children, for there was nowhere else for them to be treated, which meant that children with coughs and rashes and the runs were squeezed into the rotation too” (Waldman, 2019: 57). The War on Terror worsened the country’s living conditions a great deal. According to UNICEF’s reports, poverty, inadequate sanitation and hygiene problems, reduced access to wash facilities, malnutrition, safe drinking water, the low rate

in school attendance, lack of infrastructure at schools, child labour, and forced and underage marriage are among the fundamental problems especially children have to face (Situation Analysis of Children and Women in Afghanistan, 2021).

Michaele L. Ferguson argues that “the Bush Administration is not actually committed to women’s equality and rights, but has cynically used this rhetoric to increase support for its foreign policy and to win re-election by appealing to women voters” (2005: 10). With the arrival of the ‘prince charming’,² things get calmer in the country throughout the years. The barbaric image is erased as he says: “the nation of Afghanistan was once the primary training ground of Al Qaida, the home of a barbaric regime called the Taliban. It now has a new constitution that guarantees free election and full participation by women,” (Rights and Aspirations of the People of Afghanistan: President Bush’s Remarks, 2004). Yet, the Minister of Health reported the actual state of women in Afghanistan in October 2009 as follows:

Shortly after 9/11 and the collapse of the Taliban regime in 2001, only nine percent of Afghans living in rural areas had access to basic health services. [...] Still, the figures tell us, 15 percent of the rural population has no access to basic health services. That percentage represents some five million people. Women and infants continue to die in large numbers during pregnancy and childbirth because of the inadequacy of our health facilities, the lack of professional health workers, and the poor road access in remote parts of the country (Veil of Tears: Afghans’ Stories of Loss in Childbirth, 2009: 3).

Invasions led to various disruptions in daily life. In 2015, it was noted that eighty-five per cent of Afghanistan’s roads are in “poor shape, and the majority cannot be used by motor vehicles” (Peter, 2015), which is a case exposed in the novel. There is also a high number of deaths due to arbitrary ordnance in the streets and rural areas where children play. Due to the lack of proper roads, thousands of women have lost their lives during delivery.

The alleged Afghan women’s rights issue in the wake of the attacks, turns into an ‘instrumental good’ to extend the discourse to new contexts “as if Americans ought to be committed to ensuring women’s rights as a good in and of themselves” (Ferguson, 2005: 26) yet sounding more like anti-feminist.

---

² Ferguson’s definition of a “damsel in distress” brings to mind this word’s usage.

Power and Pain in post-9/11 in the Post-Colonial Feminist Context through *A Door in the Earth*

American discourses in the War on Terror are constrained by strict binary oppositions such as democracy vs. tyranny, freedom vs. oppression, civility vs. barbarism, Christianity vs. Islam and progress vs. tradition. These binaries, which have their roots in the narratives of imperialist, colonial and orientalist heritage, tend to use gendered rhetoric with the superiority label they have been loaded with for centuries. Mentioning the absurdity of the counterattack after September 11, Mohanty points out that “in imperial democracy, women serve as an alibi for neocolonial adventures in war-making, and in so-called humanitarian and peacekeeping missions” (Mohanty, 2011: 77). In its more specific and visible aspect, she claims that:

Afghan women are seen as “nation-builders” by western occupation forces with a stake in producing the neoliberal gendered subject necessary for market democracies. At the same time, they are seen as “nation-betrayers” by the Taliban and their supporters. Imposing “peace-keeping” or humanitarian projects on top of colonial occupation remains a form of imperial control, no matter the rhetoric of democratisation that accompanies these projects (2011: 80).

The imperial determination of a civilizing mission, to secure and maintain this against any kind of terrorist attempt results in the modern and thus civilized nation’s further engagement in combating terrorism “under one common notion of right that is decidedly postcolonialist and postimperialist” (Loomba, 2015: 10). In her essay *Women’s Text and a Critique of Imperialism*, Spivak remarks that “it should not be possible to read nineteenth-century British literature without remembering that imperialism, understood as England’s social mission, was a crucial part of the cultural representation of England to the English” (1985: 243). In almost a decade later, also inspired by Spivak, Edward Said contents that:

what I am saying about the British, French, and American imperial experience is that it has a unique coherence and a special cultural centrality. England of course is an imperial class by itself, bigger, grander, more imposing than any other; for almost two centuries France was in direct competition with it. [...] America began as an empire during the nineteenth century, but it was in the second half of the twentieth, after the decolonization of the British and French empires, that it directly followed its two great predecessors (1994: xxiii).

The characteristics of internalised dominance are easy to see when one considers the origins and principles of America. Being powerful has interwoven the nation with its necessities, as the great historical myths of national prosperity and unity demonstrate. When considering the situation of women in times of political turmoil, the female body, limited by the physical myth of

vulnerability due to reproduction and the notion of lacking, is seen as bound to constant suffering under the dominant discourse of power, which considers the presence of women as trivial. Especially for women in underdeveloped countries, women confront the legacy of oppression in which they have neither autonomy and nor any influence.

At times when Parveen spends time with the women of the village, the only place she can talk to the other women is in the home or garden of their houses, as they are not allowed to go outside alone. In these places, the women talk about their lives, which consist of difficult access to water, lack of food, restrictions and frequent pregnancies, many of which end in miscarriages or the death of the mother. Before she arrived in the country, she was already aware of the suffering of Afghan women and considered Crane to be a truly benevolent soldier working on behalf of the rural population. But the disillusionment that soon followed, together with her country's political stance, made her remember Professor Banerjee's lecture-like talks and warning that such problems serve "as a pretext for more years of intervention, however "kind" [...] its nature may be" (Waldman, 2019: 47). The professor also informs her about the overt practice of exploiting the pain of Afghan women to support US invasion when Parveen tells about her intention of going to Afghanistan to see the situation herself and that whether Dr. Crane has correct inferences about the country and Afghan women:

The first thing Professor Banerjee said was that she didn't need to read *Mother Afghanistan* to know it was meretricious. Parveen's mouth fell open a bit in surprise. The book had been subjected to "withering postcolonial critique" in the anthropology community (Waldman, 2019:41).

The power dynamic between the West and the East is based on the needs and advantages of the West, in this case America, which charges itself with the dynamic of superiority. Since the country was founded and governed according to the ideals of the Christian God, the tradition of divine providence is integrated into governmental and military power. Professor's view of the American myth of male power is as follows:

Professor Banerjee objected to a white male American, however well intentioned, ventriloquizing for that most powerless of females, an Afghan village woman, thus reinforcing the very power relations he claimed to challenge. Memoirs by oppressed subjects, native people, or voiceless women were righteous, legitimate, and worthy of both pedagogy and embrace. Those by privileged Westerners- especially if they were about the oppressed, native, or voiceless, - were problematic at best. (Waldman, 2019: 43).

In the case of Afghanistan, Islamic rules have weaved the whole face of the country, especially since the late 1990s.³ Islamic radicalism, one of the main reasons that started The War on Terror and posed a significant threat to the democratic and civilized U.S. was announced in several mediums. Even though there was an ongoing Western prejudice against Islam and the veil, more people joined Islamic intolerance, particularly with the appearance of Laura Bush as she stressed disapproval and urgent intervention in Afghan women's cases. The "war propaganda" out of a "feminist" cause (Bahramitash, 2005: 221) by and large, initiated that the war is quite problematic as it heightened the prevalent ideas where Muslims are seen as uncivilized and that "Muslim women are victims of an inherent misogyny in Islamic tradition" (Bahramitash, 2005: 222). In one of the conversations between Parveen and American colonel Trotter, in which he interests in "schooling her" (Waldman, 2019:171) Parveen talks about the Brazilian government's indifference about the rate of child death in Brazil and that the situation is being regarded as normal for the families too. Colonel Trotter thinks this is quite an issue of predestination and turns the topic to Islam:

Especially when you have a religion as fatalistic as Islam as your guiding principle," Trotter agreed. "It just about killed me in Crane's book when our friend Waheed there kept calling everything God's will." He caught himself for a moment and paused. "Sorry—you're probably Muslim, but you grew up with a different mentality (2019: 172).

Colonel Trotter, whose nation invaded Afghanistan by the will of God, believes that a Muslim would do differently in a similar situation, since the Muslim's interpretation of God's will in this case is associated with a lower social class, otherwise he would have had to criticize Crane's devotion to Christianity in order to recover from the fraud and turn into philanthropy. Having been sentenced to do five hundred hours of community service (Waldman, 2019: 20), Crane informs us of the court's approval of carrying out this service abroad with the immense trust and confidence of belonging to a mighty nation: "God provides, and He guides too. I chose Afghanistan. Where else did America have a strong interest? Where else was there such a strong need? In Afghanistan, I could be a soldier without a gun" (Waldman, 2019: 99). This soldier, who favours "kind power", tries to convince himself that there is no difference between him and the people in this rural part of the world. However, when the mullah, who has fought against the Taliban and American forces

---

³ Afghanistan has been an unstable country since the 1960s: "Afghanistan was transformed into a cockpit for the cold war struggle between the United States and the Soviet Union that reached its climax with the Soviet invasion in 1979 and its withdrawal ten years later. In the subsequent civil war that erupted in the 1990s, Afghanistan became a failed state, ignored by the world. At the beginning of the - twenty-- first century it burst back on to the world scene when radical Muslim jihadists planned the 9/11 attack against the United States from there and provoked a U.S. invasion in retaliation. Since that time, a new Afghan government has struggled to bring stability to the country in the face of an Islamist insurgency." (Bartfield, 2023: 1).

and lost his two sons, asks him to cure his wife's eyes, he puts his surprise into words: "Love among those we label barbarians should not surprise us. They are as human as we are" (Waldman, 2019: 118). Trotter, on the other hand, encouraged by Crane's memoirs, believes that the best solution to save the Afghan women is to build a road to Fereshta's village, which will also help the country to prosper in other fields. His determination about the road is so firm that accepts no negation:

The road was going to be widened and paved, he said, so that cars and trucks could drive in an out, which would allow women in medical peril to get help. This was why he had come; this would be a gift from the American people to the village. Not just its women; farmers would benefit too, because they'd be able to sell their crops all over the country. Roads had transformed the lives of earlier Americans, linking them into a market economy. They'd do the same for Afghans. [...] "Your productivity goes way up. Your incomes go way up. Progress." (Waldman, 2019: 161).

The Colonel's mentioning about the gift echoes with Crane's coinage word "kind power". According to Crane, Trotter's attempt to build the road proves dysfunctional and pointless because even if the road facilitates access to the clinic, there is no doctor there or the villagers, who live far away, do not have suitable vehicles to bear their pain until they reach the clinic. Said considers such approach of facile help under the promise of progress and improvement as colonial moves woven with ideology under the guise of "American innocence, doing good, fighting for freedom." (1994: 8) The Afghan locals, both men and women, are aware of the vain and pious attempts issued under the name of growth and progression yet they are made numb and fated to the land to provide everlasting prosperity to the Western nations. The distrust heightens when Trotter's soldiers kill Dr. Yasmeen, the only doctor to come once a week to the clinic. Jamshid, who knows the history behind Fereshta's death, angrily cries out:

So any of us could be killed", Jamshid said hotly, "if we don't follow the Americans' orders. If we drive too fast or too slow. If we don't hear them or we hear them and choose not to listen. If we're in the wrong place. [...] "The Americans came here saying they could solve our problems," he said, "but they only grow them." (Waldman, 2019: 361).

The rescue rhetoric with its elements of kind gift and kind power falls behind the historical reality of the United States, and the rescue rhetoric becomes ambiguous and unplausible. In her article "Ground Zero", Diana Taylor reminds us that despite the fact that everyone knows that the ongoing violence is about oil drilling and territorial control, the fetishized man in uniform is in a pseudo attempt of rescuing the woman from the frightening others. (2002: 454).

The gloriously sophisticated nature of the white men who promised to keep the superpower by spreading everything “good” and “kind” to the wicked and unsophisticated becomes the nightmare of Afghanistan. With Jamshid’s statement like an outburst, the narrator clarifies that

in that statement was a history every Afghan knew- a history of imperial armies that had attempted to conquer and subdue Afghanistan. The British. The Soviets. And now the Americans. [...] Jamshid understood that there was no such thing as benevolent occupation. (Waldman, 2019: 361).

Cooke adds to the criticism of the American approach and the urge to improve women’s condition in Afghanistan, stating that “Politics in the era of the U.S. empire disappear behind the veil of women’s victimization” (2002: 469). According to her, gender issues are put forth so as to blur and obscure the expansive imperial actions and the power dynamics inherent in it. In the novel, Parveen is warned by her professor about the misleading feminism in the discourse of war by criticizing Crane’s infamous word coinage “kind power” which she will bitterly experience and approve as first-person witness:

“Why kind power?” she said. “Why not just kindness?” Because power, she insisted, was what it was truly all about. Power meant continued military intervention. Power meant you could revert to weapons and bombs when your kindness failed to persuade. Surely it wasn’t a coincidence that just as public support for the war was dropping, Gideon Crane came along to remind Americans why they needed to be in Afghanistan—to save the women, of course. “Parveen, beware feminism that serves imperial or colonial interests or that, in my friend Gayatri’s perfect phrase, involves ‘white men saving brown women from brown men.’ We tell stories in order to occupy. [...] that the military’s humanitarianism was nothing more than contemporary imperialism.” (Waldman, 2019: 45).

The widespread portrayal of Islam in the media also provided a sufficient basis to categorize any religion but Islam as demonic. The veil and the beard became two important evil symbols labelled as “barbarians” (Waldman, 2019:141) in the evil part of the world. Cooke further states, “in the Islamic context, the negative stereotyping of the religion as inherently misogynist provides ammunition for the attack on the uncivilized brown men” (2002: 469).

The growing consensus to save Afghanistan centred on a seemingly devoted cause, namely the rights of Afghan women and their liberation from the devastating conditions they have suffered for nearly four decades. The propaganda prevalent in the media about the immediate and mandatory invasion of the country, which was originally intended for women, also finds a place in Waldman’s novel. The author implies Ngugi’s “conference table decisions” as “America’s

hunger for information,” and more generally, she depicts Westerners “as if they’d discovered Afghanistan the way Columbus had discovered America” (Waldman, 2019: 20).

Viewing Afghan culture as threatening and barbaric, entrenched above all in the image of the veil and the beard, deliberately sets limits to the pain of “the other” and makes it non-existent for the powerful, which depends to a large extent on the power relations between nations. Furthermore, the reality of female pain plays the most important role in the justification of violence. It becomes invisible as it is neither important nor urgent once the privileged man uses it as the most important step to make his case credible. Crane’s *Mother Afghanistan* takes the attention of hundreds of American people with its cover page that also attracted Parveen. Behind this iconic image of Afghan women lies the unconscious pain that belongs to the others, which is considered normal and naturally bearable because it has long been defined as a characteristic of Third World women. In its global sense, Scarry opines that it is the “politics of representation that flattens the experience of pain by being able to capture only the visible causes or expressions of pain” (Dauphinée, 2007: 142). Furthering her idea with the images of imprisonments like the concentration camps, she suggests “in the imagining of pain-causing phenomena and of bodies in pain, the specificity of the interior experience of pain, and the subject that experiences it, is elided or even entirely evacuated. People become representations of their plight” (Dauphinée, 2007: 142). The novel gradually focuses on Crane’s misleading figure and all the media work he has thrown himself into. Telling in his memoir that he “had fallen in love with Afghanistan” (Waldman, 2019: 20), with its improper roads, adventurous donkey ride, its delicious food, nebbish man such as Waheed, and an angel-like figure Fereshta, he creates a lovely country image where the pain is seen like an embroidery item fitting into the pattern of victimizing.

As a fitting criticism, Taylor states that “images of smiling Afghan women peering shyly out from behind their veils suddenly made many in the United States feel better” (Taylor, 2002: 454). The victims’ pain is simply prolonged by a refusal to recognise and accept the colonial causes. Because the weaker side can hardly cause serious harm to the stronger troops, their suffering during a war is frequently ignored. Seen as the weakest, under-represented and vulnerable group other than children, Afghan women were among the most neglected agents during the War on Terror. In her reinterpretation of Trinh Minh-ha, Shahnaz Khan highlights that:

“Trinh Minh-ha reminds us that such accounts of the third world women’s pain and oppression have made them inmates in a private zoo (1989). Within such a zoo, the image of the veiled woman, even when accompanied by a speaking subject, remains limited to the immediate sensory experience of what it is like to be confined.” (2001).

Women who give birth, who work inside the house both for domestic work and to earn some money weaving rugs and some in agriculture, who take water from wells and carry it all along their homes, who breastfeed when they are themselves are hardly fed, whose intelligence is limited to the private domain, are still considered weak. In the memoir, Crane praises this domesticity through Fereshta. He admires and even loves the situation of Afghan women and narrates this over Fereshta's image, which becomes more impressive, especially after her tragic disappearance. Remembering his stay with the Afghan family during his hunger for adventure, which later turned out that he stayed in the mosque, he describes Fereshta as ““a luminous Afghan rose” who tended to him with grace and generosity, cooking savoury meals and supplying him with tea and blankets even as she mothered six children and carried her seventh” (Waldman, 2019: 30). Fereshta's pregnancy and her heavily domestic life with almost seven children in a physically deprived land sounds quite exotic for Crane. The author reminds us that thousands of women share Fereshta's fate, which is quite reasonable for empowered and politicized masculine perspective and their desired passivity of women that revolve around a vicious pain cycle. Spivak explains the ignorance, and intentional reluctance towards taking Third World women as individuals as “between patriarchy and imperialism, subject-constitution and object-formation, the figure of the woman disappears [...] into a violent shuttling which is the displaced figuration of the ‘third-world woman’ caught between tradition and modernization” (Spivak, 2010: 61). The solution to the exemption of “uncivilized” women is reflected through Gideon Crane. Glorifying everything about Fereshta, her being a housewife with seven children, her cooking, beautiful face and behaviour, he conceals that he has been among the responsible ones for having caused eternal pain for Fereshta.

Ramazani says, “it was our (American) government that had created Al-Qaeda, and that those whom we call the “enemies of freedom” we referred to only yesterday as brave ‘freedom fighters’” (2007: 8). He insists on the irrelevancy of the whole procedure, which is also an irrelevant way to end Afghan women's pain, saying this is not the proper way “while arming, training, and bankrolling ruthless dictators (including, until recently, Saddam Hussein) in Africa, Central America, Asia, and the Middle East. Is there not a “cruel” irony in the pretence to liberate a people by bombing their homes or levying lethal economic sanctions against them?” (2007: 8).

Conclusion

Amy Waldman's *A Door in the Earth* provides the reader with global witnessing to the effects of September 11 and its legitimizing the Afghan occupation. The iconic yet notorious “us” and “them” rhetoric is transmitted through the global convincing to improve Afghan women's condition both in health matters and social terms. However, Afghan women's pain is eliminated

with the entrenched essentialist and colonial idea of female vulnerability in which the saviour has the privilege of proclaiming it to the world as a means of expanding power without anyone questioning or following up on what actually happened to the pain. The claim to end pain in the context of women's rights by invading the land involves an imperial race of male forces with the main focus on mass destruction and an abundance of deaths with disguised purpose of Western expansion and power. The novel lays out that female suffering and pain have been taken for granted for lifetime pain so that the powerful ones can "tell stories in order to occupy" (Waldman, 2019: 45). Taking for granted that they cannot claim their rights, like those long silenced, the images of victimized women appear through the saviour country that has always cared for the welfare of all nations, with the support and confidence that they have always been the good ones. While unfolding the colonial causes of the Western world, Waldman implies that in all the haste, women were the ones left behind in constant pain, reminding the reader that they were her country's top priority at the beginning of the war. The novel, which recreates the everyday reality of Afghanistan during the War on Terror with its artificial narrative of peace, is seen as a powerful source for understanding the drawbacks of American intervention in Afghanistan. Through postcolonial (feminist) theories, the bitter reality of the War on Terror to maintain homeland security, the double interiorized Afghan women continue to be the target on the surface as they fall far behind the sole priority of prosperous US.

References

- 10 Things You Need to Know About Nato. (2024). NATO. Retrieved 8 April 2024, from <https://www.nato.int/cps/en/natohq/126169.html>.
- Afghan Civilians*. (2022). The Costs of War. <https://watson.brown.edu/costsofwar/costs/human/civilians/afghan>.
- Bahramitash, R. (2005). The War on Terror, Feminist Orientalism and Orientalist Feminism: Case Studies of Two North American Bestsellers. *Critique: Critical Middle Eastern Studies*, 14 (2), 221–235. <https://doi.org/10.1080/10669920500135512>.
- Barfield, T. J. (2023). *Afghanistan: A Cultural and Political History*. Princeton University Press.
- Berry, K. (2003). The Symbolic Use of Afghan Women in The War on Terror. *Humboldt Journal of Social Relations*, 27 (2), 137–160.
- cooke, miriam. (2002). Saving Brown Women. *Signs*, 28 (1), 468–470. <https://doi.org/10.1086/340888>.

- Dauphinée, E. (2007). The Politics of the Body in Pain: Reading the Ethics of Imagery. *Security Dialogue*, 38 (2), 139–155.
- Department Of State. (2001). *Report on the Taliban's War Against Women*. Department Of State. The Office of Electronic Information, Bureau of Public Affairs. <https://2001-2009.state.gov/g/drl/rls/6185.htm>.
- Elshtain, J. B. (2004). *Just War Against Terror: The Burden of American Power In A Violent World*. Basic Books.
- Ferguson, M. L. (2005). “W” Stands for Women: Feminism and Security Rhetoric in the Post-9/11 Bush Administration. *Politics & Gender*, 1 (1), 9–38. <https://doi.org/10.1017/S1743923X05050014>.
- Foust, J. (2012). *Five Lessons We Should Have Learned In Afghanistan: Strategic Issues in Policy Planning*. American Security Project. <https://www.americansecurityproject.org/ASP%20Reports/Ref%200066%20-%20Five%20Lessons%20We%20Should%20Have%20Learnt%20In%20Afghanistan.pdf>.
- Gairola, R. K., & Ali, A. (2017). Ambivalence and Security in the Anglo-American Empire: A Critical Dialogue with Professor Homi K. Bhabha. *Journal of Narrative Theory*, 47(1), 143–162.
- Howard Zinn at MIT 2005—The Myth of American Exceptionalism. (2019). <https://www.youtube.com/watch?v=s6ym9B6I3UM>.
- John Winthrop Dreams of a City on a Hill, 1630. <https://www.americanyawp.com/reader/colliding-cultures/john-winthrop-dreams-of-a-city-on-a-hill-1630/>.
- Juan, E. S. (2002). Nation-State, Postcolonial Theory, and Global Violence. *Social Analysis: The International Journal of Social and Cultural Practice*, 46(2), 11–32.
- Kastrup, M. C. (2006). Mental health consequences of war: Gender specific issues. *World Psychiatry*, 5 (1), 33–34.
- Khan, S. (2001). Between Here and There: Feminist Solidarity and Afghan Women. *Genders 1998-2013*. <https://www.colorado.edu/gendersarchive1998-2013/2001/03/01/between-here-and-there-feminist-solidarity-and-afghan-women>.
- Loomba, A. (2015). *Colonialism/Postcolonialism*. Routledge.

- Mohanty, C. T. (2011). Imperial Democracies, Militarised Zones, Feminist Engagements. *Economic and Political Weekly*, 46(13), 76–84.
- Mohanty, C. T. (2003). *Feminism without Borders: Decolonizing Theory, Practicing Solidarity*. Duke University Press.
- Nordin, A. H. M., & Öberg, D. (2015). Targeting the Ontology of War: From Clausewitz to Baudrillard. *Millennium*, 43 (2), 392–410. <https://doi.org/10.1177/0305829814552435>.
- Peter, T. A. (2015, February 2). Paved roads a positive legacy of Afghan war. But who fixes potholes? *Christian Science Monitor*. <https://www.csmonitor.com/World/Asia-South-Central/2015/0202/Paved-roads-a-positive-legacy-of-Afghan-war.-But-who-fixes-potholes>.
- Ramazani, V. K. (2007). *Writing in Pain: Literature, History, and the Culture of Denial*. Palgrave Macmillan.
- Report on the Taliban's War Against Women*. (2001). Department Of State. The Office of Electronic Information, Bureau of Public Affairs. <https://2001-2009.state.gov/g/drl/rls/6185.htm>.
- Rights and Aspirations of the People of Afghanistan: President Bush's remarks*. (2004). <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/infocus/afghanistan/20040708.html>.
- Said, E. W. (1994). *Culture and Imperialism*. Vintage.
- Situation analysis of Children and Women in Afghanistan*. (2021). UNICEF Afghanistan. <https://www.unicef.org/afghanistan/media/6301/file/Summary-Situation%20Analysis.pdf>.
- Sontag, S. (2004). *Regarding the Pain of Others*. Penguin.
- Spivak, G. C. (1985). Three Women's Texts and a Critique of Imperialism. *Critical Inquiry*, 12(1), 243–261.
- Spivak, G. C. (2004). Terror: A Speech After 9-11. *Boundary 2*, 31(2), 81–111. <https://doi.org/10.1215/01903659-31-2-81>.
- Spivak, G. C. (2010). Can the Subaltern Speak? In R. Morris (Ed.), *Can the Subaltern Speak?: Reflections on the History of an Idea* (21–78). Columbia University Press.
- Taylor, D. (2002). Ground Zero. *Signs*, 28 (1), 448–450. <https://doi.org/10.1086/340877>.
- Text: Laura Bush on Taliban Oppression of Women. (2001). *Washington Post*. https://www.washingtonpost.com/wp-srv/nation/specials/attacked/transcripts/laurabushtext_111701.html.

Text: President Bush Addresses the Nation. (2001). *Washington Post*.
https://www.washingtonpost.com/wp-srv/nation/specials/attacked/transcripts/bushaddress_092001.html.

The Taliban & Afghan Women. (n.d.). *Feminist Majority Foundation*. <https://feminist.org/our-work/afghan-women-and-girls/the-taliban-afghan-women/>.

Thiong'o, N. wa. (1986). *Decolonising the Mind: The Politics of Language in African Literature*. James Currey Ltd / Heinemann.

Tickner, J. A. (2002). Feminist Perspectives on 9/11. *International Studies Perspectives*, 3 (4), 333–350.

Toohy, E. (2019, September 17). A Nuanced Critique of ‘Soft Power’ in ‘A Door in the Earth’. *Christian Science Monitor*. <https://www.csmonitor.com/Books/Book-Reviews/2019/0917/A-nuanced-critique-of-soft-power-in-A-Door-in-the-Earth>.

Veil of Tears: Afghans' stories of loss in childbirth. (2009). Integrated Regional Information Networks.

Waldman, A. (2019). *A Door in the Earth*. Little, Brown and Company.

Waldman, A. (2019, August 31). Amy Waldman On ‘A Door In The Earth’ (S. Simon, Interviewer) [Interview]. <https://www.keranews.org/2019-08-31/amy-waldman-on-a-door-in-the-earth>.

Zeweri, H., & Osman, W. (2021). *Afghan women have a long history of taking leadership and fighting for their rights*. *The Conversation*. <http://theconversation.com/afghan-women-have-a-long-history-of-taking-leadership-and-fighting-for-their-rights-167872>.

Ekofeminist Bir Ütopya Olarak “Bluey” Çizgi Filmi: Kim Kimi Büyütüyor?

The “Bluey” Cartoon as an Ecofeminist Utopia: Who Grows Whom?

Emel Şimşek*

Öne Çıkanlar

- Ekofeminist bir aile olunsaydı ve ekofeminist çocuklar yetişseydi dünya muhtemelen Bluey çizgi filmindeki gibi iyimser olurdu.
- Bu çalışmada ekofeminist düşünce sistemine uygun yaşayan çocuklu bir ailenin “bütüncül ekofeminizm manifestosu” ortaya konulmuştur.
- Ekofeminist bir ütopya “ekolojik çocuk tipi” ebevyenlerini büyütür.
- Çünkü ideal iyimserliğe ve bilgelige doğanın evlatları olan çocuklar sahiptir.

Öz: Feminizmin üçüncü ve dördüncü dalgasında yer alan ekofeminizm 1980’lerden sonra yaygınlaşmaya başlamıştır. Ekofeminizm, kadını ve erkeği doğa ve akıl gibi zıtlıklar içerisinde ele alan pozitivist anlayışın değişmesi gerektiğini savunur ve günümüzde yaşanan ekolojik sorunlara bütüncül bir bilgelikle çözüm üretilebileceğini iddia eder. Ekofeministlerin bu çözüm hayallerinin bir çizgi filmde- Bluey’de- hayat bulduğu, bu çizgi filmde bir ekofeminist ütopya örneği sergilendiği fikri ile bu çalışma ortaya konulmuştur. Ekofeminist bir tutumla bir aile olunsaydı ve ekofeminist çocuklar yetişseydi dünya muhtemelen bu çizgi filmdeki gibi olurdu, diyebiliriz. Çünkü her türlü tahakkümü reddeden, ekolojik dengenin her durum ve varlık için geçerli olduğunu savunan bütüncül anlayış bu çizgi filmde çocuklu bir ailenin günlük yaşamında hayat bulmaktadır. Denge ve bütünlük gibi kavramları idrak eden yetişkinlerde ise ruhsal bir büyümenin yaşandığı gösterilmektedir. Bu çalışmada “ekofeminist bir ütopya” örneği oluşturduğu düşünülen Bluey çizgi filminin temel iletilerini analiz etmek ve bunları ekofeminist bir çerçeveye oturtmak amaçlanmıştır. Ekofeminist düşünce sistemine uygun yaşayan çocuklu bir ailenin ekofeminizm manifestosunu ortaya koymak ise bir diğer amaçtır. Ekofeminist kuram; kültürel ekofeminizm, materyalist ekofeminizm, post-yapısalcı ya da queer ekofeminizm, liberal ekofeminizm gibi farklı adlarla birbirinden ayrılan türleri vardır. Bu çalışmada ortaya konan manifestoda liberal ekofeminizmin dışındaki diğer ekofeminist perspektiflere uygun sloganların yer aldığı söylenebilir. İnceleme yapılırken “Bluey” çizgi filmi birinci ve ikinci sezona ait 90 bölüm ekofeminist bir ütopya olmaya yatkınlığı açısından nitel araştırma yöntemi ile semiyotik tekniği ve doküman analizi teknikleri birlikte kullanılarak incelenmiştir. Bu çalışma, bir çizgi filmin iletilerinden yola çıkılarak bütüncül bir ekofeminist aile manifestosu oluşturulması yönü ile özgün bir çalışmadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Ekofeminizm, Çizgi Film, Toplumsal Cinsiyet, Manifesto.

* Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı- Türk Halk Edebiyatı, emelsimsek@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3455-4277.

Highlights:

- If there was an ecofeminist family and ecofeminist children grew up, the world would probably be optimistic like in the Bluey cartoon.
  - In this study, the "holistic ecofeminism manifesto" of a family with children living in accordance with the ecofeminist thought system was put forward.
  - In an ecofeminist utopia, the "ecological child type" grows its parents.
  - Because ideal optimism and wisdom are possessed by children, who are the sons of nature.
-

Abstract Ecofeminism argues that the positivist understanding that deals with men and women in opposites such as nature and reason should change. This understanding claims that solutions to the ecological problems experienced today can be produced with holistic wisdom. This study is presented with the idea that ecofeminists' dreams of this solution come to life in a cartoon- Bluey- and that an example of an ecofeminist utopia is exhibited in this cartoon. If there were a family with an ecofeminist attitude and ecofeminist children were brought up, we can say that the world would probably be like this as in cartoon. This study aims to analyze the basic messages of the Bluey cartoon, which is considered to be an example of an "ecofeminist utopia", and to fit them into an ecofeminist framework. Another aim is to put forward the manifesto of ecofeminism of a family with children who live in accordance with the ecofeminist thought system. It can be said that the manifesto put forward in this study contains slogans suitable for other ecofeminist perspectives except liberal ecofeminism. During the examination, the 90 episodes of "Bluey" have been examined by using the qualitative research method, semiotic technique and document analysis techniques together in terms of its predisposition to being an ecofeminist utopia. This study is an original study with the direction of creating a holistic ecofeminist family manifesto based on the messages of a cartoon.

Keywords: Child, Ecofeminism, Gender, Cartoon, Manifesto.

Summary

Feminism emerged in the Age of Enlightenment, when women's demands for equal rights with men manifested themselves. Feminism, which has not developed in a single line since the 18th century, has been carried to the present day with four waves. Ecofeminism, which is included in the third and fourth waves of these waves, is an understanding that began to spread after the 1980s. Ecofeminism, which argues that the positivist conception that considers it normal for women to submit to the rule of man and nature to the rule of reason by identifying women with nature and men with reason should change, is based on the liberation of both women and nature. This understanding argues that the ecological problems experienced today will be solved with the "holistic" wisdom arising from the fact that "woman" and "man", "nature" and "reason", which are positioned at a opposite point with a "dualist" attitude. In this study, the cartoon "Bluey", which presents a holistic ecofeminist utopia model, is examined. Although it does not come out with the slogan "ecofeminist", it is revealed in this study that this cartoon can be considered as an ecofeminist utopia. "Bluey" is an Australian cartoon that began airing on Disney Junior on October

1, 2018. Although it seems to be prepared for preschool children, the main messages are to the adults who watch this cartoon with their children. Children's natures are wise. "Bluey", a blue girl dog, rearranges gender perceptions. It does not carry gender marks of being a woman or a man. She carries the color "blue", which is identified with the boy, as a girl in the cartoon, any characters do not dress. Dressing is the area where gender makes itself most visible. Bluey is a cartoon character who does not have "girls clothing" and you later realize that she is a girl. In this cartoon, ecological feminism transforms patriarchal "dualism" into "holistic" ecofeminism, and a model of a world in which nature is seen as sacred and magical is revealed. If you were a parent with an ecofeminist attitude and ecofeminist children were raised, the world would probably be like this as in the cartoon. This cartoon shows how the understanding of ecofeminism, which "rejects authority" and strives to remove the pressure created by "knowledge", will be experienced in a family with children. It is seen that the concepts of "wholeness" and "ecological balance" exist at every moment of life and as long as their existence is respected, a "spiritual growth" is experienced. This spiritual growth usually experienced by the parents. The smaller the offspring when they were small given from the hands of nature to man, the closer they are to the wisdom of nature. And they raise their parents. Man's attempt to change nature selfishly by intervening is also expressed in J. J. Rousseau's "Emile". Rousseau processes children as victims of adult's selfish desire to change nature. And he opposes making them unhappy by being forced to learn something. In this sense, it can be said that the J. J. Rousseau's "Emil" and all the child characters in the cartoon "Bluey" are treated similarly. In this study, which the cartoon Bluey is analyzed from an Ecofeminist perspective, the perspectives of different theories of ecofeminism are combined. In this study, a manifesto that brings together the perspectives of cultural ecofeminism, materialist ecofeminism and queer ecofeminism has been put forward. We can say that this manifesto is an ecofeminist parent manifesto.

Giriş

Feminizm, kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olma taleplerinin kendini gösterdiği Aydınlanma Çağı'nda ortaya çıkmıştır. 18. yüzyıldan günümüze dört dalga ile taşınan feminizmin üçüncü ve dördüncü dalgasının içinde yer alan ekofeminizm 1980'lerden sonra yaygınlaşmaya başlamış bir anlayıştır (Özdemir ve Aydemir, 2019:262-264). Dünyanın dikkatinin ekofeminizme çekilmesi Hindistan'da ortaya çıkan Chipko Hareketi ile başlatılmaktadır (Demir, 2013: 18). Kadını doğa ile ve erkeği de akıl ile özdeşleştirerek kadının erkeğin hükmüne ve doğanın da aklın hükmüne boyun eğmesini normal kabul eden pozitivist anlayışın değişmesi gerektiğini savunan ekofeminizm hem kadının hem de doğanın özgürleşmesini temel alır. Fatmagül Berktaş, ekofeminizmi "yüreğin iyimserliği" olarak niteler (Berktaş, 2012). Shiva ve Mies, ekofeminizmi,

“kadim bir bilgeliğe konmuş yeni bir isim” olarak niteler ve onun, 1970’lerin sonu 1980’lerin başında çeşitli toplumsal hareketlerden: feminizm, barış ve ekoloji hareketlerinden doğduğunu söyler (Shiva ve Mies, 2018: 58).

Eleştirel bir feminist anlayış ortaya koyan ekofeministler, feminizmin hiçbir türünün anti-düalist bir teoriyi yeterli biçimde ortaya koymadığını ileri sürer (Berktaş, 2012: 75). “Ekofeministler, içinde yaşadığımız tarihsel süreçte sömürgeciliğin, küresel ekolojik krizin, emeğin sömürsünün, ırkçılığın ve kadının ezilmesinin birbiri ile ortak bir örüntüye sahip olduğunu iddia eder” (Cuomo 2002, s. 9 ‘dan aktaran Demir, 2013: 11). Ynestra King (1989) kültürel feminizmin “yüreğin sesine kulak veren bir politikanın gerekliliğini ve birbirimizle ve insanın dışındaki doğa ile olan bağımızı dikkate alan sevgi dolu bir topluluk özlemini” ve sosyalist feminizmin “güçlü teorik perspektif” ini birleştiren ekofeminizmin “zihin ve doğa, yürek ve akıl, yeryüzündeki yaşamı ölümle tehdit eden içsel ve dışsal tahakküm sistemlerine karşı güç birliği” sunacağını söyler (Ynestra King, 1989, s.132’den akt. Berktaş 2012, s. 75-76).

Metin Demir, ilk dönem ekofeministlerin kadın ve doğa arasında özcü bir ilişki kurdukları iddiasıyla özcü ya da radikal feminizmin bir kolu gibi etiketlendiğini, bu ön yargıdan dolayı dikkate değer görülmediklerini belirtir. Buna karşın son dönem ekofeminizminin kadını ve doğayı ataerkil baskılamalardan özgürleştirme niyetinde olduğunu ve son yüzyılın neredeyse tüm entelektüel akımlarından ilham aldığı kabul edildiğini ifade eder (Demir, 2013: 12). “Ekofeminizm, modernitenin muzır etkilerini bertaraf etmek ve sınırlılıklarından kurtulmak adına, çevrecilik, post kolonyal teori, bilim felsefesi, anti kapitalizm, sosyalizm, “Queer Teori” gibi birçok düşünce ve akımla ilişkili bir meta-hareket olma eğilimindedir” (Demir, 2013: 11).

Amaç

Irmak Dünder, Amerikan animasyon ya da çizgi film sektöründe kadınların etkin bir pozisyonda yer almalarının yakın zamana kadar çok görülmeyen bir durum olduğunu belirtir. Aynı durumun Türk animasyon sektörü için de geçerli olduğunu belirtmektedir (Dünder, 2022: 21-22). Animasyon ya da film sektöründe etkin bir noktada roller üstlenmeyen ya da üstlendirilmeyen kadın sanatçılar/ yazarların ortaya koyduğu ürünleri beklemek belki de şimdilik daha az ürünle yetinmek anlamına gelmektedir. Kendini ekofeminist olarak adlandırmasa da aynı düşünce tarzıyla ürünler ortaya koyan erkek sanatçı/ yazarların da eserleri bu çerçeveden incelenebilir. “İnsanların çeşitli sınıflamalarla birbirlerini yok saymadan ve doğayı yok etmeden yaşayabilecekleri bilgisini içselleştirmiş ve bunu sanat üretiminin odağına almış erkek sanatçıların işleri de ekofeminist sanat kapsamında değerlendirilmeye açık olmalıdır” (Demirayak, 2022: 57). Ele aldığımız Bluey çizgi filmi erkek animasyon sanatçıları ve yazarları tarafından üretilen bir

çizgi filmidir. Bu çalışmada “ekofeminist bir ütopya” örneği oluşturduğu düşünülen Bluey çizgi filminin temel iletilerini analiz etmek ve bunları ekofeminist bir çerçeveye oturtmak amaçlanmıştır. Ekofeminist düşünce sistemine uygun yaşayan çocuklu bir ailenin ekofeminizm manifestosunu ortaya koymak ise bir diğer amaçtır.

Yöntem

Ekofeminizm alanındaki çalışmalarda Karen Warren “*ekolojik feminizm*”, Agarwal “*ekofeminizm*”, Plamwood, “*eleştirel feminist eko-sosyalizm*”, Greta Gaard “*toplumsal cinsiyet ve çevre çalışmaları*” adlandırmalarını tercih ederler (Demir, 2013: 11). Bizim yaptığımız bu çalışmada ise Shiva ve Mies’in de tercih ettiği “*ekofeminizm*” adlandırması uygun görülmüştür.

Ekofeministlerin olmasını istedikleri dünya, kadın ve erkeğin düalist bir yaklaşımla konumlandırılmadıkları, sınırlılıklardan kurtulmuş bir toplumsal yaşamın var olduğu, insanın doğa ile bir bütün ve tamamlayıcı olduğu bilge bir dünyadır. Bu çalışmada “Bluey” çizgi filmi birinci ve ikinci sezon bölümleri ekofeminist bir ütopya olmaya yatkınlığı açısından nitel araştırma yöntemi ile semiyotik ve doküman analizi tekniği birlikte kullanılarak incelenmiştir.

Bu çalışmada ele alınan “Bluey” bölümleri Disney Junior kanalının Türkçe yayını esas alınarak incelenmiştir. 90 bölümü detaylı olarak ele alınan, özetlenen ve analiz edilen “Bluey” çizgi filmi bölümleri şunlardır: Faceytalk (Görüntülü Arama), Ragdoll (Kukla), Movies (Sinema), Grandad (Büyük Baba), Library (Kütüphane), Bin Night (Çöp Gecesi), Ice Cream (Dondurma), Squash (Skuuş), Dance Mode (Dans Havası), Featherwand (Tüylü Değnek), Hammerbarn (Hemırbarn), Sleepover (Pijama Partisi), Copycat (Taklitçi), Adventure (Macera), Backpackers (Gezginler), Keepy Upply (Yukarda Tutmaca), Daddy Robot (Baba Robot), Shadowlands (Gölge Topraklar), Bedroom (Yatakodası), Promises (Sözler), Spygame (Casusluk Oyunu), Takeaway (Restoran), Omolette (Omlet), Born Yesterdey (Dün Doğmadım), Mini Bluey (Küçük Bluey), Chest (Satranç), Sheepdog (Koyun Köpek), Houseworks (Ev İşleri), Cafe (Kafecilik), Muffin Cone (Muffin’in Konisi), Circus (Sirk), Pass The Parcel (Paket Açmaca), Perfect (Harika), Explorer (Kaşifler), Road Trip (Yol Gezisi), Charades (Sessiz Sinema), Bingo (Bingo), Work (İş), Fairies (Periler), Prates (Korsancılık), Dunny (Çırçır), Duck Cake (Ördekli Pasta), Handstand (Amuda Kalkmak), Helicopter (Helikopter), Octopus (Ahtapot), Baby Race (Bebek Yarışları), Pizza Girls (Pizzacı Kızlar), Driving (Sürüş), Tina (Tina), Mount Mumandad (Anne Baba Dağı), Kids (Çocuk Olmaca), Chikenrat (Tavuk Faresi), Bad Mood (Keyfim Yok), Double Babysitter (Çift Bebek Bakıcısı), Magic Xylophone (Sihirli Ksilafon), Hospital (Hastane), Phones (Telefonlar), Pavlova, Rain (Seslendirilmez), Mothers Day (Anneler Günü), Hilarnoel (Noel Kutlaması), Rug Island (Kilim Adası), Flat Pack (Varsayalım), Mum And Dads (Evcilik), Hide

And Seek (Saklanbaç), Camping (Kamp), Engelli Parkuru, Bob Bily, Balina Seyri, Burger Dükkanı, Early Baby(Erkenci Bebek), Moms and Dads (Evcilik), Tickling Crabs (Gıdıkklayan yengeçler), Billet(Kütük), BBQ(Barbekü), Fruit Bat(Meyve Yarasası), Horse Ride(At Yarışı), Hotel (Otelcilik), Bike (Bisiklet), Vagon Ride, Taxi(Taksi), Beach (Kumsal), Grannies (Büyükanneler), The Creek, Blue Montain (Mavi Dağlar), The Pool (Havuz), Shops (Dükkanlık), Bingo (Bingo).

Çalışmanın Önemi

Bu çalışmada, içerik analizi yapılan Bluey çizgi filminin epizotlarından çıkarılan mesajlar sınıflandırılarak ekofeminist bir manifesto ortaya konulmuştur. Tek bir ekofeminist yaklaşımın sınırlarıyla yetinilmeyerek bütüncül bir ekolojik feminizmin manifestosu Bluey çizgi filminin iletileri yoluyla değerlendirilmiştir. Bluey çizgi filminin temel gönderileri yoluyla ortaya konan yirmi sekiz maddelik manifestosu yeni ve bütüncül bir ekofeminist ebeveyn manifestosu sayılabilir.

“Bluey” Çizgi Filmi Hakkında

“Ludo Studio” tarafından üretilen “Bluey”, Avustralya yapımı bir çizgi filmidir. İlk kez 2018 yılında Amerika’da “Disney Junior” kanalında yayınlanmaya başlayan çizgi filmin yaratıcısı ve yazarı Joe Brumm; yönetmeni Josef Switak’tır.

Bluey çizgi filminin her bölümü ekranda dans eden anne, baba ve çocuklarla başlar. Her biri tek tek çağrılır. Dört kişilik çekirdek ailedirler. Çizgi filmdeki tüm çocukların ismi vardır ama büyüklerin ismi çok nadiren söylenir. Büyükler “Bluey’nin babası” şeklinde çağrılır. Çocuklar kendi anne babalarının ismini bile hemen hatırlayamaz ve bazen de “Anne olmayan adın neydi?” diye sorarlar annelerine. Komşu amcanın adı “Lucky’nin babası”dır.

Bluey, mavi renkte “Hiler” cinsi bir yavru köpektir. Çizgi film kahramanı köpeklerin kıyafetleri yoktur. Cinsiyetlerini belli edecek işaretleri genel olarak taşımazlar. İzledikçe davranışlarından o kahramanın kız ya da erkek olduğuna karar verilir. Bluey de mavi olması ve elbise giymemesi ya da toka takmaması sebebiyle erkek zannedebileceğiniz, mavi bir kız köpektir. Babası da tıpkı onun gibi mavidir ve Bluey de görünüş olarak babasına benzer. Bingo onun kız kardeşidir ve annesine benzer. Bluey 6 yaşında, Bingo, 4 yaşındadır. Gerçek hayattaki köpeklerin yaş standardında değillerdir. Alegorik birer kahraman olarak 4 yaşındaki ve 6 yaşındaki iki kız çocuğunu temsil eder, onlar gibi düşünür ve davranırlar.

2018 yılında Amerika’da yayınlanmaya başlayan Bluey, Covid 19 salgın döneminde yayınlanmaya devam etmiştir. Bunun da etkisiyle olabilir ki Bluey ve Bingo genellikle evdedir ve

çoğu zaman evde babaları ile oynarlar. Evlerine genel olarak misafir gelmez. Komşularıyla uzaktan, bahçeden bahçeye konuşurlar. Bu yönüyle, Covid 19 sürecinde ve sonrasında değişimler yaşayan dünyayı da görmek mümkündür. Baba bilgisayarıyla evde çalışır. Anne ise daha fazla dışarı çıkar, işe gider. Çocuklarla en fazla zaman geçiren kişi babadır. Alışıldık anne baba çalışma alanlarının yer değiştirdiği görülür. Feminist anlayışlarda genel olarak arzu edilen, kadın ve erkeğin öğretilen toplumsal cinsiyet dayatmalarının dışına çıkılabilmeleridir. Bluey de bu arzuya cevap verebilecek bir çizgi filmidir. Babanın hep evde olması, sürekli çocuklarla oyun oynaması, ev işleri yapması; annenin işe gitmesi, spora gitmesi, klozeti tamir etmesi çok sıradan durumlardır. Rollerin yer değiştirerek bu sefer de kadının erkek gibi erkeğin de kadın gibi davrandığı rollerin dayatılmaması için cinsiyet rolleri durumlara göre değişir. Bazen de anne yemek yapar, camları siler; baba maç izler. Feministlerin eleştirdiği zıtlık ya da düalist anlayışın yumuşatıldığı ve bütüncül bir “ekofeminist” görünüm çizildiği görülür. Kadın doğaya yakındır, bahçe onun ilgi alanıdır ancak erkek de bütünüyle doğanın uzağına itilmez. O da doğayı keşfeder, ondan feyz alır, erkeğin özdeşleştirildiği “akılcılık” zaman zaman yenilgiye uğratılır. Chipko Hareketi’ne göndermeler yapılır ancak eleştirel ekofeministlerin dile getirdiği kadınların da doğanın yok oluşunu destekleyebildiği iddiasını da doğrulayacak işaretler yer alır. Ruhanilik genellikle temel mesajın verileceği aydınlanma anlarında kadının ya da çocuğun cümlelerinde yer alır. Ruhani atmosferin oluştuğu anlarda aydınlanma yaşayan kişi ekrana bakar ve ruhani anlamda yükseltici bir müzik bu ana eşlik eder.

Bulgular ve Tartışma:

Ekofeminist Özümsemeler: “Hangi Ekofeminizm?”¹

a. Özcü ya da Kültürel Ekofeminizm: “Farkın Metafizikleştirilmesi”

Özcü ya da Kültürel Ekofeminizm: Metin Demir, bu anlayışı “farkın metafizikleştirilmesi” olarak ifade etmiş ve bu anlayışın kadın ve erkeğin öz olarak birbirinden ayrı olduğunu ileri sürdüğünü belirtmiştir. Kadın doğaya benzetilmiştir. Kadının biyolojisi, döngüsel yapısı (menstrual dönem) doğa gibidir (ayın hareketleri). Kadının bedeninin tıpkı doğa gibi besleyen, koruyan ve yaşam bahşeden bir alan olarak doğaya daha yakın olduğu düşünülür (Susan Buckingham, 2000: 36’dan aktaran Demir, 2013: 19). Bluey’de kadın “anne” olarak konumlanır ve evlatlarını “koruması” yönüyle özellikle ele alınır.

¹ Ekofeminizmin farklı perspektifler sunan türleri verilirken ilk üç başlık için Metin Demir’in 2013 tarihli “Çevre Olarak Konumlandırılmış Kadını ve Doğayı Birlikte Düşünmek: Ekofeminizm” çalışmasının başlıklarından yararlanılmıştır. Dördüncü başlık için Olgun Yalçın (2010)’ın “Çevre Koruma Fikrine Radikal Yaklaşımlar; Derin Ekoloji, Sosyal Ekoloji ve Ekofeminizm” adlı yüksek lisans tezinden, Emine Gündüz’ün (2023) “Çağdaş Sanatta Ekofeminizm Işığında Kadın ve Doğa” adlı yüksek lisans tezinden yararlanılmıştır.

Demir, bazı kültürel ekofeministlerin doğa ana figürü olan Gaia mitini, pagan mitleri ve ritüelleri yücelttiğini pre-modern mitlere dönerek daha holistik ve doğayla uyumlu kavrayış sağlayacak tinselliklerin peşine düştüğünü söyler. “Bazı ekofeministler Yahudi-Hristiyan geleneğin erkek egemen, dünyadan kopuk tanrı imgesine karşılık, doğanın bilgeliğine sahip eski cadıları ve onların ekolojik bilgeliğini över” (John Barry, 2007: 188’den akt. Demir, 2013: 20) Merchant (2022), Hindistan’da kadınların ağaçlara sarılma hareketi olan “Chipko”, İsveç’te kadınların meclise bozuk meyvelerden yaptıkları reçelleri sunarak tarım ilaçlarının ormanda kullanımını protesto etmeleri gibi doğayı önemseyen aktivist eylemlerden bahseder². “Bill” bölümünde bahçede bulunan ağaç kütüğünü yerinden sökmeye çalışan babalara karşı kızlar Chipko Hareketi’ne benzer bir eylemle direnirler. Ağaç kütüğü gökkuşağı renklerine boyanır. “Kütüğünü koru!” diye slogan atarlar. Anneleri de onlara destek olur.

Demir, kadının doğaya çevirdiği yüzünün başka bir örneğini de feminist yazarların kadim tanrıçalar üzerine çıkardıkları kitapların oluşturduğunu belirtir. “Bu yazarlar; heykellere, tasvirlere, şiire ve tarih öncesi yeryüzü tanrıçalarıyla ilgili ritüellere, Mezopotamyalı İnana’ya, Mısırlı İsis’e, Yunan tanrıçaları Demeter’e ve Gaia’ya Romalı Ceres’e ve Avrupalı paganizmine, bunlara ek olarak Asyalı, Latin Amerikalı ve Afrikalı dişil sembollere ve mitlere olan ilgiyi yeniden canlandırdılar” (Merchant, 2022:12). Mitlere dönüş yönüyle özcü ekofeminizmin izlerinin “Bluey” çizgi filminde yer aldığını şöyle göstermek mümkündür: “Ana kraliçe” olarak kadının bebeklerini beslemeye çalışması, “Denizkızı” efsanesini çocukların canlandırması *mitlere dönüş*; meditasyon yapan “düşünen köpek”in odaklanmaya yardımcı olması *ritüellerin yüceltilmesidir*.

Hemen hemen bütün bölümlerde “bütünlüğün” yüceltilmesi “holistik” kavrayış sağlayacak tinsellik sunmaktadır. Bütüncülük öylesine özümsemiştir ki her varlığın ya da duygunun bütün içerisinde yeri vardır. Bunların tamamlayıcılıkları kabul edildiği zaman “huzur”a ulaşılır. Anne ve baba birbirini tamamlayan en önemli varlıktır. Kardeşlerin birbirini, büyükanne ve torunların, baba ve kızın birbirini tamamladığı görülür. “Handstand” bölümünde büyükanne ve torunun birbiriyle tamamlandığı işlenir. Her insanın (köpeğin), bulunduğu toplumda, iş yerinde, oynadığı oyunlarda bir yeri ve tamamlayıcı etkisi vardır. Bir kişi bile yerinden ayrılrsa denge bozulur. “Spy Game” bölümünde Bingo oyundan çıkarılınca artık oyun oynayamaz hale gelirler. Bütüncül olunması duygular için de geçerlidir. Yalnızca olumlu sayılan duygular değil olumsuz sayılan duygular da benimsenir, kabullenilir. Benliğin bütünlüğü açısından tüm duyguların da tamamlayıcı etkisi vardır. “Bad Mood” bölümünde Bingo “keyifsizliğine” de sarılır.

² Türkiyede yapılan ekofeminist aktivist eylemler hakkında yapılan çalışma için bkz. Şeyma Tahir (2022) *“Ekofeminizm Bağlamında Doğa İçin Mücadele Veren Kadınların Medyada Temsili”*.

Doğanın bilgeliğine sahip eski cadılar ve onların ekolojik bilgeliklerini övmenin de “Bumpy ve Yaşlı Bilge Kurt Köpeği” bölümünde yer aldığı görülür. Hastalığa çare olma açısından “Bilge Kurt Köpeği” bir şaman kadın konumundadır. Verdiği tavsiye de “holistik” bir kavrayışa ulaştırır: Sağlık nasıl ki yaşamda yer alıyorsa hastalık da yer alır. Herkes hastalanabilir. Hastalığı da kabullenmek gerekir.

“Ekofeminizm, ‘kadim bir bilgelige konmuş yeni bir isimdir’ ve 1970’lerin sonu 1980’lerin başında çeşitli toplumsal hareketlerden: feminizm, barış ve ekoloji hareketlerinden doğmuştur” (Shiva ve Mies, 2018: 58). Shiva ve Mies’in bahsettiği “kadim bilgeliği”, insanın doğayı ve çevresini izlemesi ve bunları kendine öğretmen edinmesi şeklinde yorumlamak mümkündür. Bluey’de “dün doğmuş olmak” yüceltilir. Bu sayede bir yetişkin çevresindeki doğayı yeniden keşfetme fırsatı bulur. Bu keşif ise doğa karşısında büyülenmesini sağlar. Daha okula gitmeyen çocukların davranışları ve fikirleri de doğanın gözlenmesinin bir parçasıdır. Çünkü 6 yaşından daha küçük olan çocukların yetişkinler tarafından ele geçirilmemiş bir dünyası vardır. Çocuklar oynadıkları oyunlarla yetişkinlere öğretmenlik yapar, onların bozulmuş algılarını tamir eder ve onları iyileştirir. “Dunny” bölümünde anne, güzel kelimelerle konuşmayı öğretirken başka aileleri çocuklarının gözünde değersizleştirdiğini çocukların sorduğu sorularla fark eder. “Squash” bölümünde ağabeyinin kendisini hep yeneceğini kabullenmiş olan amcasının bu “öğrenilmiş çaresizliğini” Bingo değiştirir ve amcasını iyileştirir.

b. Materyalist ya da Sosyalist Ekofeminizm: "Farkın Sosyolojikleştirilmesi"

"Materyalist ekofeminizmi kendi içerisinde, sosyalist ekofeminizm ve toplumsal ekofeminizm olarak ikiye ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisi, daha çok kapitalizm, sınıf ve kadın emeğinin sömürülmesi meselelerine yoğunlaşırken, ikincisi daha genel tahakküm biçimlerine odaklanır. Sosyalist ekofeminizm Marksist bir görüntü arz ederken, toplumsal ekofeminizm Bookchin ekolünden giderek daha anarşist bir tavır takınır" (Demir 2013, s. 27).

Sosyalist ekofeminizm açısından Bluey'de "BBQ" bölümü kadın emeğinin sömürülmesini ve değersiz görülmesini ele alır. Pişirdiği etleri sofraya getiren babasının, annesinin yaptığı salatayı kenara itmesine Bingo karşı çıkar.

"Pizza Girls" bölümünde kapitalizmin tüketimi üstün gören ve eskiyi hor gören tutumu eleştirilir. Yeni ve lüks arabası ile ağabeyini hor görmeye başlayan amcanın konuşmaları ve tutumu ortamı mutsuzlaştırır.

"Dunny" bölümünde anne çocuklarına "Konuşurken güzel kelimeler kullanmalarını, çevredekilerin kendilerinin iyi bir aile olduğunu düşünmelerini istediğini" söyler. Böylece kullanılan kelimelerle sınıfsal bir farklılık yaratır. Bunu fark ettiğindeyse bu isteğinden vaz geçer.

"Queen" bölümünde İngiltere kraliçesinin kendine hizmet ettirmesiyle dalga geçilir. "Kahya, soylu popom kaşındı. Kaşımamı talep ediyorum." der Bingo. Oyunun sonunda kraliçe olmanın çok sıkıcı olduğuna karar verirler. İşçi olmak daha keyiflidir. "Chest" bölümünde satrançtaki "Şah"ın en önemli taş sayılması reddedilir. Tek kare ilerlemesiyle "Soylu ayaklarım yoruldu!" denilerek alay edilir. Sınıfsal farklılığın komikliği işlenir.

Toplumsal ekofeminizmin genel tahakküm biçimlerini reddedişini Bluey'de çok baskın bir şekilde görmek mümkündür. İlk başta çocukların dünyaları yetişkinlerin tabuları ve bilgi aktarma tahakkümü ile ele geçirilmemelidir. "Born Yesterday" ve "Ragdoll" bölümlerinde çocuklara onların istemediği şeyleri öğretmeye çalışmak öfke duyulacak bir davranış olarak görülür. "Rug Island" bölümünde çocukların hükmettiği bir ülkeye bir yetişkinin gelmesi işgalci bir tutumdur. Yetişkinin orada kalabilmesi için tahakkümlerinden vazgeçmesi gerekir.

Bir başka tahakküm biçimi ise toplumsal cinsiyete dair tahakkümdür. Erkeğin kurtarıcılığı, kadının pasifliği "Double Babysitter" bölümünde reddedilir. İş paylaşımına dair cinsiyet rolleri neredeyse tüm bölümlerde değiştirilir. Çizgi filmin başkarakteri ile "mavi" renginin erkeğe uygun görülmesi tahakkümü reddedilir ve kız köpeğin rengi mavi olarak tasarlanır. "Bu böyle olur!" ya da "Bu böyle olmaz!" şeklinde kullanılabilecek bütün tahakkümlere karşı çıkılır, reddedilir. Bu reddediş de tahakküm kurmamalıdır, o zaman "Reddediş de reddedilebilir!" Yaşlıların dans

edemeyeceği, kadınların fiziksel olarak güçsüz oldukları, güzel kelimelerin kullanılması gerektiği, ev işlerini kadının yapması gerektiği, her şeyin sadece bilimsel açıklamalarla açıklanabileceği yargıları gibi günlük yaşamın her anında yer alan tahakküm biçimleri reddedilir.

c. Post- Yapısalcı ya da Queer Ekofeminizm: Farkın İstikrarsızlaştırılması:

Yapısöküm tekniği post yapısalcı feminizmin kullandığı bir tekniktir. “Yapısöküm, öteki olanın, egemen olanın yerine geçip ona göre bir okuma yapılması ve feminist bir bozma ve yeniden inşa etme için gerekli olan altyapıyı bize sağlamaktadır.” (Kurtuluş, 2022: 31) Post-yapısalcı ya da Queer Ekofeminizmin düalizmi belirsiz hale getirmek için kullandığı yapısöküm tekniğinin Bluey çizgi filminde de kullanıldığını görebiliriz. “Yesterday Born” bölümünde anne ve babanın çocuklarına söylediği: “Dün doğmadım. Bu gezegende sizden uzun süredir bulunuyorum.” ifadesi üzerinde durulur. “Dün doğmadım.” söz kalıbı yapısöküm ile çözümlenir ve yeniden inşa edilir. “Dün doğmuş olmak” kalıp yargılardan uzak olmak, tabularla kısıtlanmamış bir bakış açısına sahip olmak anlamıyla yeniden kurgulanır.

Queer Ekofeminizm, tartışmayı metinlere ve diskürsif zemine çeker (Demir, 2013: 42-43). Diskürsif düşünme yöntemi yani bir önermeden başka önermelere ulaştıran düşünme yöntemi Bluey’de oldukça fazla kullanılır. Üzerinde durulacak sorunlar çocukların oyunlarında ele alınır ama bunların tamamına yakını çocukların sorunuyla çok benzer bir noktadan yetişkinlerin sorunlarına çözüm üretir. “Muffin’s Cone” bölümünde çocuğun parmak emme alışkanlığına zorlayıcı bir çözüm üreterek onun boynuna koni takan anne, çocuğu bu halde kuzenlerine götürür. Bu sırada anneler sohbet ederken Muffin’in annesinin kendisi için sağlıklı beslenme kararı aldığı anlaşılır, artık cips yemeyecektir. Ama süreç öyle ilerlemez, iradesine engel olamaz ve tüm cipsleri bitirir. Çocuktan beklediği iradesine hâkim olma davranışını kendisinin de gösteremediği ortaya çıkar. “Spygame” bölümünde ekolojik dengenin çok önemli olduğu çocukların oynadıkları oyundan Bingo’nun çıkarılması ile ortaya çıkar. Bingo çıkınca ondan boşalan yere başka çocukların yerleştirilmeye çalışılması fayda vermez ve oyun bozulur. Babası bu durumu üst üste dizdiği taşlardan en alttakini çektiğinde üstteki taşların da dağıldığını göstererek örneklendirir. “Biz köpeğiz evlat, sürü içerisinde bir yerimiz var.” cümlesiyle de dolaylı olarak çıkarımda bulunur. Çizgi filmdeki dolaylı çıkarımları bulmak genel olarak çizgi filmi izleyen yetişkinlere bırakılmıştır.

Queer Ekofeminizmde “ironi, performans, tekrar parodi gibi negatif politikalara başvurulur” (Demir, 2013: 42-43). Ele aldığımız çizgi filmde prenses masallarının parodileştirilerek kurtarılmayı bekleyen mutsuz bir prenses motifinin değiştirildiği görülür. “Double Babysitter” bölümünde ejderha tarafından kuleye hapsedilen prenses kendini kurtaran prens ile evlenmeyi

değil "bir kitap alıp yatağına uzanmayı ve sonsuza dek mutlu yaşamayı" tercih eder. "Circus" bölümünde çocuklar sirk oyunu oynarken "bir devlet ütopyası" canlandırır. Kraliçe oyunu oynarken herkesin kendisine hizmet etmesi yönüyle kraliyet ailesi pasif ve sıkıcı bulunur. Kraliçe, İngiltere kraliçesi gibi yaşlı bir kadındır ve "Kahya, soylu popom kaşındı. Kaşımamı talep ediyorum." diyerek ironi yapar.

Shiva ve Mies "Bizim tinselciliğimiz bu dünya tinselliğidir, öteki dünya gibi spiritüellik değildir. Dinden ziyade bir büyüye benzer. Aşkı ve yaşamı bağrına basan kadın duyumsallığı ve cinselliğinin yüceltilmesidir." (Shiva ve Mies, 1993: 23'ten aktaran Demir, 2013: 20) der. Bluey'de ruhani bir duygunun sık sık yer aldığı görülür. Meditasyon ve kendini keşfetme, benliğini kabullenme ve sevmeye, dünyanın çok büyüdüğü bir yer olarak ifade edilmesi tinsel izlerdir. Tıpkı Shiva ve Mies (2018)'in savunduğu gibi "bu dünyaya ait" bir ruhaniyet ve büyü'nün varlığı Bluey'nin pek çok bölümünde yer alır. Ayrıca "aşk" oldukça önemsenir.

"Modern kimya, ev teknolojileri ve ilaç sanayisi, kadınları ev içi angaryalardan "kurtaran" mesihler olarak görülürler. Bugün çevre kirliliği ve ekolojik yıkımın büyük ölçüde modern ev teknolojileriyle ilişkili olduğunu görüyoruz. O halde, kurtuluş kavramı, yaşamın temeli olan dünyayı koruma kavramı ile uyumlu olabilir mi?" (Shiva ve Mies, 2018: 51) "Bin Night" bölümünde Bluey büyüdüğünde çöpleri kendilerinin yerine dışarı çıkaracak bir makine icat edeceğini söylediğinde babası "Umarım bu olmaz" der. Geri dönüştürülen atıklar "çöp" olarak kabul edilmez ve küçük bir parça bile olsa çevreye bırakılmaz. Atıklar muhakkak sınıflandırılarak kutulara atılır.

"Tüm canlıların özel gücünü ve bütünlüğünü" (Y. King, 1983: 10'dan aktaran Shiva ve Mies, 2018: 59) savunan ekofeminizmin bu bütüncül anlayışını hemen hemen tüm Bluey bölümlerinde görmek mümkündür. Eşlerin birbiri ile, ebeveynlerin evlatları ile, büyükannelelerin torunları ile, her çocuğun oyundaki rolü ile bir denge oluşturduğu gösterilerek "bütünlük" yüceltilir.

d. Liberal Ekofeminizm

"Ekofeminizm, doğa ve kadınlar arasında bir benzerlik ve dayanışma kurarak, kadının doğanın koruyucusu ve besleyicisi olarak kabul edilmesini vurgular. Bunun için de yeni yasalar olması gerektiğini belirtir. Bu, liberal ekofeminizmin çıkış noktasıdır." (Gündüz, 2023:40).

"Liberal ekofeministler için çevresel sorunlar; doğal kaynakların, kimyasal ilaçların ve diğer kirleticilerin düzenlenmesi ve kullanımındaki başarısızlığın bir sonucudur." (Yalçın 2010: 108).

Bluey çizgi filminde Liberal ekofeminizme uygun bir bakış açısı görülmemiştir.

Ekolojik Dengeye Uygun Çocuk: “Emile ya da Bluey Üzerine...”

J.J. Rousseau, “*Emile ya da Çocuk Eğitimi Üzerine*” eserinde doğanın dengesini vurgular. İnsanın ise her şeyi alt üst ettiğinden, doğanın dengesini bozduğundan, hiçbir şeyi hatta insanı bile doğanın yaptığı şekliyle istemediğinden bahseder

“Yaratıcının elinden çıkan her şey mükemmeldir, ancak insanın elinde bozular. İnsan doğanın dengesini bozar. Bir fidandan, başka bir ağacın meyvelerini elde etmek için çalışır. İklimleri, olayları, mevsimleri birbirine karıştırır. Kendi atının, kendi itinin ve kölesinin başını gözünü kırar. Her şeyi altüst eder, şeklini bozar. Çünkü şekilsizliği sever. Hiçbir şeyi hatta insanı bile doğanın yaptığı şekliyle istemez.” (Rousseau, 2022: 19).

Rousseau’nun tarif ettiği durum aslında günümüzde “ekolojik denge” olarak vurgulanan şeydir. Çocukların, büyümeden önce çocuk olmalarını doğa ister. Buna müdahale etmek ise çevre dengesine müdahale etmek olur.

“Doğa, çocukların yetişkin olmadan önce, çocuk olmalarını istiyor. Bu düzeni bozmak istiyorsak o zaman ne tadı olan ne de olgunlaşan meyveler yetiştirebiliriz. Kokuşmaya başlarız: genç doktorlarımız, yaşlı çocuklarımız olur. Çocukluğun kendine özgü görme, düşünme, duyumsama biçimleri vardır.” (Rousseau, 2022: 63).

“Çocukların mutlu geçen çocukluk yılları onların geleceği için taşıdığımız kaygılarla mutsuzlaştırılmamalıdır. Belirsiz bir gelecek için “şimdi” harcanmamalıdır. Çocuğu zincire vuran bu eğitim onu asla elde edemeyeceği bilmem hangi mutluluğa ulaştırırım savıyla sıkıntıya sokar.” (Rousseau, 2022: 55) Ele aldığımız “Bluey” çizgi filminde tam da bunu görmek mümkündür. Çocuklara nasihatler vermek, onlara onların istemediği şeyleri öğretmeye çalışmak yanlış görülür. “Ragdoll” bölümünde babanın çocuklara özlü sözler sıralamasına hem çocuklar hem komşu kadın tepki gösterir. Kadın, babanın “çocuklara patronluk taslamasına” öfkelenir. Çocuklar, insan ırkının doğanın elinden çıkmışlığına en yakın halleridir. Doğanın bilgeliğinin insan ırkında en fazla çocuklarda bulunduğunu söylemek doğru bir çıkarım olacaktır. Bu sebeple çocuklara bir şeyler öğretmeye çalışmak bir yana büyükler onlardan çok şey öğrenir.

Çocuklarla birlikte ebeveynlerin de büyüdüğü süreçte yetişkinlerin davranışları ile örnek oluşturdukları vurgulanır: “Eğitmciler! Sinsi olmayı, gösterişli olmayı bir kenara bırakın. Erdemli ve iyi insanlar olun.” (Rousseau, 2022: 73). Çocukların dünyaları işgalci bir tutumla hem ebeveynler hem de eğitimciler tarafından işgal edilmeye çalışılır. Bluey çizgi filmindeki “Rug Island” oyununda bu işgale çocuklar karşı çıkarlar. Gerçek hayatta ise buna karşı çıkmaları pek de mümkün olmaz.

“İnsanlar! Sevecen olun, sizin bu ilk görevinizdir. Her zaman, her yaşta, insana özgü olan her şeyde, sevecen kalın. İnsan olmanız dışında ne özelliğiniz olabilir? Çocuğu sevin. Çocukların oyunlarını, isteklerini, içgüdülerini kamçıl原因. Gülücüklerin dudaklardan eksik olmadığı, kalpleri barış dolu olan bu yaşa, bazen hangimiz özlem duymayız?” (Rousseau, 2022: 55).

Bluey çizgi filminde, büyükler ve çocuklar Rousseau'nun olmasını istediği dünyaya uygun bir ütopya da yaşarlar. Çocuklar tüm bölümlerde oyun oynarlar. “Take-away” bölümünde çocukların yarattığı karmaşıklıktan bunalan babaya ikram edilen şans kurabiyesinin içinden çıkan yazıda “Kişilerin bir daha genç(çocuk) olma şansı yoktur.” hatırlatması yapılır.

J.J.Rousseau'nun “*Emile ya da Çocuk Eğitimi Üzerine*” eserinde çocukların; doğanın bilgeliğine en yakın noktada buldukları, onlara bir şeyler öğretmeye çalışmak yerine yetişkinlerin kendilerine çeki düzen vermeleri gerektiği, ekolojik denge için hem doğanın hem de çocukların yakasının bırakılması gerektiği fikirlerini hem ekofeministlerin hem de “Bluey” çizgi filminin savunduğu ortadadır.

Öneri

“Çocuklu Ekofeminist Aile”: Ekofeminist Ebeveyn Manifestosu

Bu bölümde, incelenen Bluey çizgi filmi bölümlerinin ekofeminist mesajları yoluyla yeni ve bütüncül bir ekofeminist manifesto ortaya konulmuştur. Sınırlandırılmalara karşı çıkan ekofeminizmin bu duruşuna uygun olarak ekofeminizmin farklı yaklaşımlarının sınırlarını da aşan “bütüncül bir ekolojik feminizm” yirmi sekiz sloganla ortaya konulmuştur. Bu sloganlar “ekofeminist çocuklu aile” yi de görünür kılmaktadır.

1. Bilgi ve teknoloji insanlar üzerinde otorite kurar, bu baskıya boyun eğerek çocuk yetiştirilmemelidir. Bloglardan ya da kitaplardan alınan tavsiyeler samimiyetsizdir. (Materyalist-Toplumsal Ekofeminizm) (“Faceytalk”, “Burger Shop” bölümleri)

2. Çocuklara bir şeyleri öğretmek onları “bilgi”nin otoritesine teslim etmek olur. Çocuklara onların istemedikleri şeyler öğretilmeye çalışılmamalıdır. (Materyalist- Toplumsal Ekofeminizm) (“Ragdoll”, “Spygame”, “Rug Island” bölümleri)

3. Kadınlar hem fiziksel hem de ruhsal olarak güçlüdür. (Özcü ya da Kültürel Ekofeminizm, Post-Yapısalcı ya da Queer Ekofeminizm). (“Ragdoll”, “Adventure”, “Early Baby”, “Bingo” bölümleri)

4. Kadınlar “kız kardeş” gibi birbirine destek olabilirler. (Özcü ya da Kültürel Ekofeminizm). (“Sheepdog”, “Babyrace”, “Bus” bölümleri)

5. “Özel olmak” ağır bir yükür. Çocuklara onların “özel olduğunu söylemek” onları “tiran” haline getirebilir. (Materyalist- Toplumsal Ekofeminizm, Post- Yapısalcı ya da Queer Ekofeminizm). (“Library” bölümü)
6. Büyü ve sihir vardır. “Dünya çok sihirli bir yerdir.” (Özcü ya da Kültürel Ekofeminizm) Post-Yapısalcı ya da Queer Ekofeminizm). (“Magic”, “Magic Xylophone”, “Fairies”, “Spygame”, “Featherwand”, “Work” bölümleri)
7. Kadın ruhani bir alan içindedir. İnançlıdır. Maneviyatındaki güç onu bilge ve iyileştirici yapar. (Özcü ya da Kültürel Ekofeminizm). (“Bumpy and Old Wolfhound”, “Mother Day” bölümleri)
8. Çocukların dünyası yetişkinlerin ön yargıları ve dayatmalarından uzaktır. Büyükler işgalci bir zihniyetle onların özgür dünyalarını yavaş yavaş ele geçirir. (Materyalist- Toplumsal Ekofeminizm). (“Rug Island” bölümü)
9. Masallarda prensesler kurtarılmayı bekler. Kızların kurtarılmaya ihtiyaçları yoktur. Bir prens gelirse de kadın mutlu olabilir. Erkeğin de kendini iyileştirecek ve kurtaracak kadına ihtiyacı yoktur. Herkesin kendine ait sorunları vardır. (Özcü ya da Kültürel Ekofeminizm, Post- Yapısalcı ya da Queer Ekofeminizm). (“Double Babysitter”, “Tickling Crabs” bölümü)
10. Kadınlar da kurtarıcı ve kahraman olabilir. Gerçek hayatın zorlukları ile mücadele etmek de yeterince kahramanca bir davranıştır. (Özcü ya da Kültürel Ekofeminizm, Sosyalist Ekofeminizm). (“Adventure”, “Dady Robot” bölümleri)
11. İnsan mutlu ve mutsuz yanlarıyla bir bütündür. Mutsuzluk reddedilmemesi gereken bir ruh halidir. Benlik bütünlüğü için mutsuzluğuna da sarılmak gerekir. O zaman “keyifsizlik” sorun olmaktan çıkar. (Post- Yapısalcı ya da Queer Ekofeminizm). (“Bad Mood” bölümü)
12. “Aşk” yüce bir duygudur. İyileştirir. Aşkın, otoriter bir tanımı yoktur. Kadınlar “âşık” olduklarında duygularını karşı tarafa açabilir. Bu utanılacak bir şey değildir. (Özcü ya da Kültürel Ekofeminizm, Post- Yapısalcı ya da Queer Ekofeminizm).
13. Evlilik saygı duyulacak ve bozulmaması için çaba harcamaya değer bir kurumdur. Kadın ve erkek “ikiciliği” yenip bütünlüğün gerçekliğini fark etmelidir. Evlilik iyi bir takım çalışmasıdır. (Post- Yapısalcı ya da Queer Ekofeminizm). (“Bus”, “Mom and Dads”, “Mount Mumandad”, “Early Baby”, “Chest” bölümleri)
14. Kapitalist modern tüketimler mutluluk getirmez. (Materyalist- Toplumsal Ekofeminizm, Sosyalist Ekofeminizm). (“Pizza Girls” bölümü)
15. Bilim değil geleneksel deneyimler kadınları ruhsal olarak doyurabilir, rahatlatılabilir.

(Özcü ya da Kültürel Ekofeminizm, Post- Yapısalcı ya da Queer Ekofeminizm). ("Baby Race" bölümü)

16. *Reddediş bir otorite kuracaksa o da reddedilebilir: "Reddi ret!"* (Materyalist- Toplumsal Ekofeminizm, Liberal Ekofeminizm)

"Hammerbarn" bölümünde yeni olan pizza fırınının sadece komşuya özenmek olduğunu, aslında pizzaların lezzet konusunda bir farkının olmayacağını savunan anne yeni fırında yapılan pizzanın "harika" olduğunu söylediğinde her yeni durumu ve tüketimi reddedişin de doğru olmayacağı ortaya çıkar. "Reddediş de reddedilebilir."

("Pass the Parcel", "Octopus" bölümlerinde de bu fikir yer alır.)

17. *Her şey planlandığı gibi gitmeyebilir. Kaybetmeyi bilmek gerekir. "Hayat böyle bir şeydir."* (Özcü ya da Kültürel Ekofeminizm), Post- Yapısalcı ya da Queer Ekofeminizm). ("Pass the parcel", "Obstacle Course" bölümleri)

18. *Ekolojik bütünlüğün içerisinde büyükanne ve torunlar, kardeşler, baba ve anne, baba ve kızı birbiriyle tamamlanır. Herkes birbirinin varlığına ihtiyaç duyar. Ekolojide herkesin bir yeri ve işlevi vardır. Kişiler işlevlerine uygun yerde bulduklarında tamamlanır yükseliş yaşayabilir.* (Post- Yapısalcı ya da Queer Ekofeminizm). ("Handstand", "Charedes", "Grandad" bölümleri)

19. *Ev işleri yalnız kadının sorumluluğu değildir. Yapılacak işler kalıplara uymak zorunda değildir.* (Materyalist- Sosyalist Ekofeminizm). ("Duck Cake", "Baby Race", "Horse Ride", "Grannies" bölümleri)

20. *Kelimelerin üzerine kurulan baskıyı reddet. "Kelimeler" kaba ya da değersiz değildir. "Ayıp" ya da "kaba" diye kelimeleri baskı altına almak yapmacık olmaktır.* (Materyalist- Toplumsal Ekofeminizm). ("Dunny", "Born yesterday" bölümleri)

21. *Çocuklar yetişkin dünyasından ne kadar az etkilenirse ruhu o kadar bilge kalır. Bu bilgelikleri ile de yetişkinleri aydınlatır, onlara cesaret verir, hatalarını fark ettirir. "Daha dün doğmak" aslında bu dünya için acemi olmak değil büyüdükçe tabulaşan şeyleri ve doğayı tüm gerçekliği ile kendi başına keşfetmektir. Çocukken var olan bir bilgeliktir bu.* (Özcü ya da Kültürel Ekofeminizm, Post- Yapısalcı ya da Queer Ekofeminizm). ("Dunny", "Prates", "Squash", "Born Yesterday" bölümleri)

22. *Müzik ve dans dünyayı güzelleştirir.* (Özcü ya da Kültürel Ekofeminizm, Post- Yapısalcı ya da Queer Ekofeminizm).

“Bluey” başlarken çekirdek aile olarak anne, baba, Bingo ve Bluey dans ederler. “Work” “Dance mood”, “Tooth”, “Fairies” bölümlerinde dans dünyayı güzelleştirir.

23. *Chipko Hareketi: “Gidin ve evrenin başka bir yerini mahvedin! (Özcü ya da Kültürel Ekofeminizm)*

Kadınlar tutarsız olabilir. Her kadın çevreci değildir. Ayrıca tüketim alışkanlıkları ve güzellik merakları ile kadınlar da doğanın yok edilmesini hızlandırmaktadır.) (Materyalist- Toplumsal Ekofeminizm, Post- Yapısalcı ya da Queer Ekofeminizm)

“Kütük” bölümünde bahçelerindeki kütükleri sökmeyi planlayan babalarla bir kütüğün sökülmesini engellemeye çalışan kız çocukları çatışır. Kütük kızlar tarafından gökkuşağı renklerine boyanmıştır. Güzellik salonu haline getirilmiş olan kütüğün sökülme zamanı geldiğinde kızlar kütüklerini vermeme mücadelesi verirler, eylem yaparlar. “Kütüğünü koru!” diye anneler de kızlara destek verir. Trixy teyze erkeklerle: “Gidin ve evrenin başka bir yerini mahvedin!” diye seslenir. Annelerin bu tepkisi babaları şaşırır ve Bandit, karısına “kütükleri sökmemizi sen istemiştin!” der. Anne bu kütüğü balık havuzunun içinde süs olarak kullanacaktır. Burada kadınların da tutarsızlıkları ortaya konulur.

24. *Çevrene bak, doğayı izle onun bilgeliğini örnek al! (Özcü ya da Kültürel Ekofeminizm), Post-Yapısalcı ya da Queer Ekofeminizm). “Born Yesterday”, “Bingo”, “Balina Seyri”, “Vagon Ride” bölümleri)*

25. *“Ana kraliçe” miti annenin varlığıyla yaşar. Evlatları koruyan, besleyen, güç veren ve model olan anne çok kilit bir role sahiptir. Günümüzde tek başına çocuk büyütmeyle çalışan annenin yaşam mücadelesi bir “ana kraliçe” davranışı gibidir. “Sen annesin. Sen olmazsan oyun devam etmez.” (Özcü ya da Kültürel Ekofeminizm, Sosyalist Ekofeminizm).*

“Mothers Day”, “Sleepy Time”, “The Beach”, “Mother School”, “Adventure”, “Chest”, “Flat Pack” bölümleri.)

26. *Kadının yaşamdaki ürettikleri önemsiz değildir. Önemsiz diye geçiştirilen ayrıntılar önemli tamamlayıcılardır. (Materyalist-Sosyalist Ekofeminizm)*

(“BBQ”, “The Pool” bölümleri.)

27. *Herkesin romantik olma anları birbiriyle aynı olmak zorunda değildir. Televizyonda öğretilen “romantiklik” değişmez bir çerçeve değildir. (Materyalist-Toplumsal Ekofeminizm). (“Daddy Robot”, “Tickling Crabs”, “Restaurant”, “Bus” bölümleri)*

28. *Ekolojik bir ütopyanın siyasal olarak oluşumu: "İdeal devlet, yönetim, adalet nasıl olmalıdır?"*
(Materyalist- Toplumsal Ekofeminizm)

"Circus" bölümünde çocuklar tümüyle alegorik bir devlet ütopyası canlandırır. Bu bölümde çocuklar yetişkinlerin kendilerine yönetici seçmeleri ile paralel bir devlet ütopyası oyunu oynarlar. Önce bir devlet kurulur. Çocuklar yapraklardan sınırları çizilmiş bir alan yapar. Bu ülkenin adı "Sirk" tir. Aslan, halk ve işçidir. Aslan terbiyecisi ise işçiyi kandıran, verdiği sözü tutmayıp onu sömüren işverendir. Bluey sirk yöneticisi yani yürütme (hükümet)dir. Bingo, oyunu dışarıdan seyreden "hukuk"tur. Yürütme yani sirk yöneticisi ona ne yapacağını söyleyemez. Halktan biri diğerine hükümetin gücünü baskı olarak kullanarak bir şey yaptıramaz(evli olmaya zorlayamaz). Burada hukuk (Bingo) olaya müdahale eder. Herkes onun verdiği hükmü uygular çünkü verdiği kararlar herkesin aklına yatar. Zulme uğrayan işçi, patronunu zor durumlara düşürür. Bununla ilgilenmeye çalışan hükümet ülkeyi başıboş bırakır. Bu boşlukta komşu ülkeden mülteci (başka bir çocuk) gelir. Çünkü kendi oyununda (ülkesinde) onun fikirleri sorulmamaktadır. Mültecilerin oyuna dâhil olması için halk ortak bir karar verir. Oyuna dâhil olmak isteyen zorba çocuk, asker ya da polistir. Hükümetin kargaşa ile uğraşmasından faydalanarak yönetime el koyar. Bir anlamda darbe yapar. Hukuk yani Bingo kaba kuvvete boyun eğmez ama bu sefer de zorba çocuk, varlığı ile huzursuzluk yaratır. Hükümet geri döndüğünde huzursuzluk yaratan kaba kuvvetin bu gücünü ülkenin menfaatine kullanır. Onu sever, faydalı hale getirir. İyileştirilmiş kaba kuvvet artık haksızlığa dur demek için kullanılacaktır. Kuvvet, zulme uğrayan ve zalimleşen işçinin (aslanın) gönlünü rahatlatır ve kötülerin cezalandırılmasını sağlar. Oyunda hayal edilen yönetici babanın çizdiği gibidir ama Bingo kimsenin kendisine yapılacak şeylerin söylenmesinden hoşlanmadığı için hukuk olur ve bağımsızdır, dengeleyicidir. Yürütme ve yargı birbirinden ayrıdır. Hukuk üstündür. Çocuklar oyunları ile seçim yapmayı, devleti, hükümeti, kolluk güçlerini, hukuku ve bunları barışçı bir yolla bir araya getirmeyi bilgece gerçekleştirirler. Evlilikte hükümet halkın kararına karışamaz ve bunun güvencesini yine hukuk verir.

"Library" bölümünde ailelerin çocuklarına kendini özel hissettirme konusunda ölçülü olmaları gerektiği işlenir. Bu, aynı zamanda bir diktatör yaratma sürecinin oyunlaştırılmasıdır. Çocuk kendini herkesten üstün ve özel görürse başkalarının haklarını çiğner ve herkesi mutsuzlaştırır. İşlemesi gereken tüm sistem çöker ve sadece "özel" olan kişinin istekleri gerçekleşir. Oyundaki kütüphanedeki tüm kitapları ele geçirir. "Özel" kişinin ele geçiremeyeceği tek kitap "hukuk" kitabıdır. Burada adaletin devlet sistemindeki en önemli kurtarıcı olduğu gösterilir. Hukuk doğru işler ve "özel" olmak diye bir şeyin kişisel alanlarda var olduğuna, halka açık yerlerde kurallara uygun davranılması gerektiğine diktatörleşmeye başlayan kişiyi ikna ederse

herkes mutlu olur ve sistem düzgün ilerler. “Özel olmak” fikri “özel” olan kişiyi bile mutsuz eder, herkes gibi olma özgürlüğünü onun elinden alır.

Sonuç

Bu çalışmada, ekofeminizmin, “bütüncüllük” ve “denge”yi savunan, tahakkümleri reddeden, aşkı ve bilgeliği yücelten felsefesi Bluey çizgi filminde tespit edilmeye çalışılmıştır. İçerik analizi yapılan çizgi filmin bir ekofeminist ütopya örneği oluşturduğu tespit edilmiştir. J. J. Rousseau’nun *Emile Ya Da Çocuk Eğitimi Üzerine* adlı kitabında “Emile”yi yetiştirirken esas aldığı, doğa ve çocukla ilgili felsefesi incelenerek bu kitapta “ekolojik çocuk” tipinin ortaya konulduğu sonucuna varılmıştır. Bu ekolojik çocuk tipinin Bluey çizgi filminde ekofeminist bir aile ütopyası içerisinde yer aldığı görülmüştür. İki sezonu analiz edilen Bluey çizgi filminin gönderilerinden yola çıkılarak ekofeminist bir manifesto oluşturulmuştur. Bu manifestoda ekofeminizmin farklı bakış açıları bir arada yer almıştır. Örneğin: “annenin” ve “çocuğun” önemli bir yere konumlandığı görülür, insanoğlunun dünya üzerindeki hikâyesinin “kadınla” başladığı o olmazsa “gösterinin devam etmeyeceği” belirtilir. Bu ve buna benzer iletiler *özcü ekofeminizm* ile ilişkilendirilir. Tüm insanların ve hatta tüm canlıların yaşanılan dünya için tamamlayıcı bir öneme sahip olduğu gösterilir. *Queer ekofeminizm ya da post yapısalçı ekofeminizm* anlayışına uygun olan bu ileti “denge ve bütünselliğin” işlendiği pek çok bölümde ele alınır. Artık işgalci zihniyet bir kenara bırakılmalı ve çocukların dünyaları yetişkinler tarafından yağmalanmaya çalışılmamalıdır, mesajının verildiği, tüm tahakkümlerin reddedildiği bölümlerde ise *materyalist-toplumsal ekofeminizm* anlayışının yer aldığı görülür.

Kibri ile kendinin üstün olduğunu zanneden ve farklılıkları kendine benzetmeye çalışan insan durur ve hem doğayı hem de doğaya en yakın varlıklar olan çocukları izlerse onların bilgeliği ile olgunlaşabilir, sonucuna varılır. Bu noktada *çocukların aslında ebeveynlerini büyüttüğü önermesi ortaya çıkar*.

Yaşadığımız asır, insanoğlunun tüketim çılgınlığını hat safhaya çıkardığı ve bu uğurda her şeyden kolayca vazgeçebildiği bir asırdır. Üstünde tahakküm kurduğumuzu zannettiğimiz doğa kendisine bunu yapamayacağımızı yaşadığımız çevre yıkımları ile öğretmektedir. Doğayı anlamaya çalışırken her varlığa “bütüncül” bir noktadan bakmanın ekolojik dengenin ta kendisi olduğunu görebiliyoruz. Bu çalışmada ele aldığımız “Bluey” çizgi filmi kurduğu ekofeminist aile ütopyasıyla eşlerin, çocukların ve ebeveynlerin birbiriyle, torunların büyük anne/babalarıyla birbirini tamamladığını göstermektedir. Tahakkümlerin siyasal, sosyal, psikolojik, dilsel pek çok yönünün bulunduğu gösteren ve bunları reddeden bu çizgi filmde “Ey yetişkinler, işgalci zihniyetle çocukların ülkesini ele geçirmeyin! Asıl bir şeyler öğrenmesi gereken sizlersiniz.

Çocukları ve doğayı izlerseniz, anlamaya çalışırsanız büyüyen siz olursunuz. Büyümeye ihtiyacı olan da sizlersiniz!” denilir.

Yazarın Notu

Kızlarım Işık ve Elif Su’ya...

Kaynakça

- Berktaş, F. (2012). Ekofeminizm ya da Yüreğin İyimserliği, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iukad/issue/732/7911>.
- Burgan, E. (2020). Ekofeminizm Feminist Bellek: <https://feministbellek.org/ekofeminizm/> (Erişim:13.11.2022).
- Demir, M. (2013). Çevre Olarak Konumlandırılmış Kadını ve Doğayı Birlikte Düşünmek: Ekofeminizm. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*(63), 11-44.
- Demirayak, M. (2022). *Çağdaş Sanatta Ekofeminist Yaklaşımlar*. Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü. Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>.
- Dündar, I (2022). *An Ecofeminist Approach On Turkish And American Animations*. Bilkent Üniversitesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Foucault, M. (2018). *Özgürlük ve Bilgi*. (U. Özmakas, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Gündüz, E. (2023) “*Çağdaş Sanatta Ekofeminizm Işığında Kadın ve Doğa*”. Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Resim Anasanat Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>.
- Kurtuluş, Özen (2022). *İnsan Hakları Kavramının Yapısökümü ve Ekofeminizm*. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Araştırmaları Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>.
- Leibowitz, L. (2021). Cinsiyet Farklılıklarının Evrimi Üzerine Perspektifler. R. Reiter içinde, *Kadın Antropolojisi* (B. Abiral, Çev.) s. 19-36. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Merchant, C. (2022). *Doğanın Ölümü Kadınlar, Ekoloji ve Bilimsel Devrim*. (B. Tanrısever, Çev.) İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Özdemir, H. ve Aydemir, D. (2019). Ekolojik Yaklaşımlı Feminizm/Ekofeminizm Üzerine Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihi Süreci. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*(II(2)), 261-278.

- Plumwood, V. (2020). *Feminizm ve Doğaya Hükm etmek*. (B. Ertürk, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Rousseau, J. (2022). *Emile Ya Da Çocuk Eğitimi Üzerine*. (Y. K. Mehmet Baştürk, Çev.) İstanbul: Sen Yayınları.
- Shiva, V.ve Mies, M. (2018). *Ekofeminizm*. (İ. Kelso, Çev.) İstanbul: Sinek Sekiz.
- Tahir, Ş. (2022) “*Ekofeminizm Bağlamında Doğa İçin Mücadele Veren Kadınların Medyada Temsili*”. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Ana Bilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>.
- Tamkoç, G. (2012). EKofeminizm Amaçları. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iukad/issue/732/7912>.
- Toksoy, N. (2021). 'Dünyayı Yeniden Dokumak' Shiva ve Mies'den Ekofeminizm. *Fe Dergisi*(13), 101-106 URL: http://cins.ankara.edu.tr/25_8.pdf.
- Yalçın, Olgun (2010) “*Çevre Koruma Fikrine Radikal Yaklaşımlar; Derin Ekoloji, Sosyal Ekoloji ve Ekofeminizm*”. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Kentleşme Ve Çevre Sorunları Bilim Dalı. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>.

Filmlerde Süper Kahraman Kadınlar ve İdeoloji: Wonder Woman Örneği

Superheroine in Movies And Ideology: The Case of Wonder Woman

Gökhan Gültekin*

Öne Çıkanlar

- Bir süper kahraman olarak Wonder Woman hakkında söylenenler, özellikle böyle bir karakter aracılığıyla iyiliğin ve kadın gücünün yansıtıldığı düşüncesi etrafında toplanmaktadır.
- Bu düşüncenin eksik ve hatalı olduğu anlayışından hareket eden bu çalışma, Wonder Woman üzerinden aktarılmaya çalışılan ideolojileri açığa çıkarması açısından önemlidir.
- Araştırmanın sonuçları, Wonder Woman aracılığıyla ataerkillik, kapitalizm, ırkçılık, statükonun devamı ve toplumsal rollerin kabulü ideolojilerinin aktarıldığını göstermiştir.

Öz: Bu araştırmanın amacı, Wonder Woman'ın görünüm kazandığı filmler üzerinden aktarılan ideolojileri (kapitalizm, feminizm, faşizm, ataerkillik vs.) açığa çıkarmaya ve anlamlandırmaya çalışmaktır. Bu amaçla nitel bir bakış açısıyla hareket eden araştırmanın evrenini süper kahramanların ana coğrafyası olan Amerika'daki filmlerde yer alan süper kahraman kadınlar oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme ise bu evrenden 'amaçlı' olarak seçilen Wonder Woman karakteridir. Örnekleme dâhil edilen Wonder Woman, ilk görünüm kazandığı 1941'den günümüze kadar geçen süreçte yer aldığı filmler üzerinden değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmede Wonder Woman'ın yer aldığı animasyon ve çizgi filmler kapsam dışı bırakılmıştır. Bu çalışma, yer aldığı sinema veya televizyon yapımı filmler üzerinden Wonder Woman aracılığıyla aktarılan ideolojileri ortaya koymaktadır. Ayrıca tarihsel süreçteki toplumsal değişimlerin süper kahraman kadınlara nasıl yansiyabileceğini göstermeye çalışması açısından önemlidir. Çalışmada Wonder Woman aracılığıyla ortaya koyulan ideolojileri analiz etmek üzere film çözümleme yöntemlerinden 'ideolojik eleştiri' ve 'tarihsel eleştiri' bir arada kullanılmıştır. Sonuç olarak, Wonder Woman'ın feminizmin savunuculuğunu yapacak şekilde motive edilmediği ortaya çıkmaktadır. Wonder Woman ataerkilliği, kapitalizmi ve ırkçılığı yansıtmaktadır. Ayrıca verili gerçekliğin kabulüne hizmet ettiği ve kadına dayatılan toplumsal rollerin yeniden üretimine yönelik değerler ürettiği gözlemlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Süper kahraman kadın, Wonder Woman, İdeolojik Eleştiri

Highlights:

- The discourse surrounding Wonder Woman as a superheroine largely centers on the portrayal of goodness and female empowerment through such a character.
- This study, however, is grounded in the premise that this perspective is incomplete and flawed, emphasizing the importance of uncovering the ideologies conveyed through Wonder Woman.
- The research findings reveal that Wonder Woman serves as a medium for the dissemination of ideologies supporting patriarchy, capitalism, racism, the maintenance of the status quo, and the acceptance of societal roles.

* Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, İletişim Fakültesi, cinegultekin@gmail.com,

ORCID: 0000-0002-7928-3829.

Abstract: The primary objective of this research is to uncover and comprehend the various ideologies (including capitalism, feminism, fascism, and patriarchy) portrayed in films featuring Wonder Woman. To achieve this, the study focuses on the realm of superheroines in American cinema, the predominant landscape for superhero narratives. The research sample centers on the character of Wonder Woman, chosen deliberately from this cinematic universe. An analysis is conducted on Wonder Woman's portrayal across films spanning from her inception in 1941 to the present, excluding animated adaptations. This study aims to elucidate the ideologies communicated through Wonder Woman's cinematic and television appearances, recognizing the significance of these portrayals in reflecting broader societal shifts over time. Through the lenses of ideological and historical criticism, which are established film analysis methodologies, the research seeks to unveil the underlying ideologies embedded within Wonder Woman narratives. The findings reveal that Wonder Woman does not exclusively champion feminist ideals but instead reflects aspects of patriarchy, capitalism, and racism. Additionally, the character is observed to perpetuate societal norms and values, contributing to the reinforcement of traditional gender roles imposed on women. This research contributes to a deeper understanding of the complexities surrounding Wonder Woman's portrayal and its implications within broader socio-cultural contexts

Keywords: Superheroine, Wonder Woman, Ideological Criticism.

Summary

Superheroes, who first come to life in comics, make appearances in many movies today. Looking at the cinema literature, it is understood that superheroes are generally associated with cultural representations and ideologies (Schwartz, 1985; Ryan & Kellner, 2010; Campbell & Moyers, 2010; Costello & Worcester, 2014; Çelik & Kirel, 2010). However, it is seen that studies generally concentrate on heroes. In particular, studies in the Turkish literature on “superheroine in movies” as the main starting point of this research (Saygılı, 2015; Akça Ataç, 2015, 2016; Bostan, 2017; Yılmaz Ercan, 2017; Kurt, 2019; Çelik, 2019; Çelik & Kirel, 2019) are quite insufficient. Hence, this research aims to enrich ongoing dialogues surrounding the portrayal of superheroines in cinema by offering a fresh perspective. Within the patriarchal framework, youth and physical attractiveness serve as prerequisites for women aspiring to embody the role of a heroine. Consequently, the portrayal of superheroines in mainstream American films often hinges upon physical perfection. The predominant motivations ascribed to these impeccably sculpted characters typically revolve around aiding male counterparts, emulating masculine traits, evoking desire, or catering to male fantasies. The inception of the superheroine phenomenon can be traced back to October 1941 with the introduction of Wonder Woman, a character that captivated audiences. Wonder Woman's emergence paved the way for the widespread proliferation of superheroines across various media platforms including comics, television shows, animated series, and cinema. The significance accorded to Wonder Woman transcends mere entertainment, as

evidenced by her appointment as a “goodwill ambassador” by the United Nations in 2016, ostensibly to champion gender equality and empower women and girls. However, this move also underscores the strategic deployment of Wonder Woman as a vehicle for ideological transmission.

Therefore, this study endeavors to dissect the underlying ideologies, such as capitalism, feminism, fascism, and patriarchy, embedded within the portrayals of Wonder Woman throughout cinematic history. Adopting a qualitative approach, the research focuses specifically on American superheroine cinema, with Wonder Woman as the central figure. Spanning from her debut in 1941 to the present day, the analysis excludes animated and cartoon adaptations, focusing solely on live-action portrayals.

The significance of this research lies in its revelation of the ideological underpinnings inherent in the cinematic depictions of Wonder Woman and their broader societal implications. Employing a fusion of ideological criticism and historical analysis, the study seeks to elucidate the ways in which these ideologies intersect with audience reception, societal norms, and the perpetuation of traditional gender roles. Notably, the findings underscore the pervasive influence of ideologies such as capitalism, conservatism, and patriarchy, as well as the role of superheroine films in reinforcing societal norms.

Furthermore, this study highlights a notable gap in existing literature pertaining to superheroines in cinema, underscoring the need for further research utilizing diverse methodological approaches. By examining audience reception, interpretation, and employing positivist methodologies, future studies can contribute to a more comprehensive understanding of the portrayal and reception of superheroines in film.

Giriş

İlk olarak 19. yüzyılın sonlarında çizgi romanlarda yer alan süper kahramanlar, günümüzün yazılı ve görsel-işitsel popüler kültür ürünleri arasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Aslında mitolojilerdeki tanrısal kahramanların yerlerini çizgi romanlar, çizgi filmler, televizyon şovları, diziler ve filmlerde insanların karşısına çıkan süper kahramanlara devretmiş olduğu söylenebilir. Bu kahramanların, insanın doğasına uygun olmayan eylemlerini ise temelde dört şekilde; mucizevi nesnelere (çekiç, kement vs.), teknoloji ve bilim ürünü araçlar (uçak, zırhlı giysi vs.), çeşitli mutasyonlar (aşırı büyüme, pençe çıkarma vs.) veya doğüstü güçler (ölümsüzlük, görünmez olma, fırtına oluşturma vs.) gerçekleştirdiği düşünülebilir.

Literatüre bakıldığında, kahramanların ve süper kahramanların genellikle birbirinden ayrı tutulmadan ele alındığı gözlemlenirken; bazı çalışmaların (Schwartz, 1985; Ryan ve Kellner, 2010; Campbell ve Moyers, 2010; Costello ve Worcester, 2014; Çelik ve Kirel, 2010)

kahramanları kültürel temsillerle ve ideolojilerle ilişkilendirildiği de anlaşılmaktadır. Örneğin Schwartz (1985: 15), kahramanların süper güçlerinden ziyade belirli kültürleri temsil ettiklerin için değerli olduğunu söylemektedir. Campbell ve Moyers (2010: 177), kahramanın içine doğduğu zamanın beklentilerine göre şekillendirildiğini; fiziksel ve ruhsal açıdan değiştirildiğini vurgulamaktadır. Çizgi romanlardaki süper kahramanların kültürel yapıdan bağımsız olmadığını belirten Costello ve Worcester (2014: 87), egemen ideolojilerin, siyasal düşüncenin ve insanların içinde buldukları duruma göre oluşan beklentilerin bir şekilde süper kahramana yansıtacağını aktarmaktadır. Ryan ve Kellner (2010: 342), Hollywood sinemasında özellikle 1970'lerin ortalarından itibaren beyaz erkek kahramanlarla birlikte savaşçılık, girişimcilik ve ataerkilliğin desteklediğini; bilim, zekâ ve teknolojinin ise dışlandığını ileri sürmektedir. Çelik ve Kırel (2019: 20) ise süper kahraman filmlerinde kurtarılanın dünya değil, bizzat Amerikan değerleri ve kapitalist sistem olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Tüm bunlar değerlendirildiğinde, araştırmacıların genellikle erkek kahramanlara yoğunlaştığı gözlemlenmektedir.

Özellikle Türkiye’de kahraman kadınlar üzerine yapılan akademik çalışmalar sınırlıdır. Ülkemizde “kahraman kadın” olgusunu derinlemesine inceleme gayretinde olan çalışmaların başında Sennifer Mansur Sertel’in 1994 yılında tamamladığı *Heroes, heroines and others men's and women's quests in the 1970's an archetypal, feminist approach* adlı, İngilizce yazılmış Yüksek Lisans tezi gelmektedir. Türkçe dilde ise Melin Has-Er tarafından yine 1994 yılında tamamlanan *Tanzimat Devri Türk Romanında Kadın Kahramanlar* adlı Doktora çalışması dikkate değerdir. Takip eden çalışmaların neredeyse tamamının romanlardaki veya destanlardaki kahraman kadınlar üzerine yapıldığı görülmektedir. Aslı Su Türkmen’in 2019 yılında tamamladığı *Ceaseless Allure of Femmes-Futures: Fashion Impact of The Sci-Fi Film Heroine* adlı çalışma, çizgi romanlarla birlikte ortaya çıkan “süper kahraman kadın” olgusunu merkeze alan tek tez olmasına rağmen yine İngilizce hazırlanmıştır. Dolayısıyla süper kahraman kadınlar üzerine Türkçe olarak hazırlanan çalışmaların, Cemile Akça Ataç tarafından 2015 yılında yayımlanan *Gerçeğin Peşindeki Kadınlar: Wonder Woman, Margaret Sanger ve Planned Parenthood’un Geleceği* ve 2016’da yayınlanan *“Başkanlık için Wonder Woman!”: 2016 Amerikan Başkanlık Seçimleri, Hillary Clinton ve Feminist Gelecek* adlı makaleler olduğu anlaşılmaktadır. Nurden Akıner ve Murat Birol tarafından yayınlanan *Televizyon Reklamlarında Kadınların Güç Temsili: Süper Kahramanların Kullanımı* adlı makalenin ise süper kahraman kavramını literatürde kabul gördüğü anlamıyla kullanmadığı söylenebilir. Dahası, bu araştırmanın temel hareket noktası olarak “filmlerdeki süper kahraman kadınlar” üzerine Türkçe literatürdeki çalışmaların oldukça yetersiz olduğu gözlemlenmektedir. Ayşe Dilara Bostan tarafından 2017 yılında yayınlanan *Şiddeti Estetize Etmenin Aracı Olarak Bir Süper Kahraman: Wonder Woman* adlı araştırma, sinema alanında ortaya koyulan önemli bir

çalışma olarak görülebilir. Emrah Kurt tarafından 2019 yılında tamamlanan *Bilimkurgu Sinemasında Kadının Temsili* adlı Yüksek Lisans tezinde yer alan “Süper Kahraman Kadın ve Eylem Kızı Temsilleri (s. 116-142)” adlı başlığın ise filmlerdeki süper kahraman kadınlara genel çerçeve ölçüsünde yer vermesi açısından değerli olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla bu araştırmanın, filmlerdeki süper kahraman kadınlar üzerine farklı bir bakış açısı oluşturma gayretiyle daha sonra gerçekleştirilecek tartışmalara katkı sağlaması beklenmektedir.

Süper kahraman erkeklerin çizgi romanlarda hayat bulmaya başlamasından bir süre sonra ilk süper kahraman kadın olan Fantomah, “ormanın mistik kadını” sloganıyla, Mart 1941’de görünüm kazanmıştır. Süper kahraman kadınların popülerleşmesi ise aynı yılın Ekim ayında okuyucuyla buluşan Wonder Woman karakteriyle gerçekleşmiştir (Ataç, 2017; Bostan, 2017; Bunn, 1997; Pitkethly, 2013).

Wonder Woman, eski Yunan Amazonlarının savaşçı prensesi (Diana¹) olarak tasarlanmıştır (Koole et al., 2014: 5). O, sadece süper kahraman kadınların çizgi romanlarda, televizyon yapımlarında, çizgi filmlerde, animasyonlarda veya sinemada giderek çoğalmasının önünü açmakla kalmamış, süper kahraman kadınlar üzerine yapılan akademik çalışmaların da temeline oturmuştur. Özellikle son yıllarda bu tür çalışmaların yoğunlaştığı gözlemlenebilir. Örneğin Pitkethly (2013: 834), özel gücü doğruyu söyletmek olan Wonder Woman’ın aslında II. Dünya Savaşı’ndaki belirsizlik, güvensizlik, artan faşizm ve mutlak ideal yalanlarına karşı duran ilk kahraman kadın olduğunu ileri sürer. Benzer şekilde Ataç (2017: 82-83), II. Dünya Savaşı sırasında insanların beklentilerine cevap veren ilk süper kahramanın Wonder Woman olduğunu savunur. Dahası, Wonder Woman’ın zaman içerisinde ilerici feminist harekete ilham verme görevini üstlendiğini de ifade eder. Bostan (2017: 15) ise Wonder Woman’ın bir süper kahraman kadın olmasına rağmen; Trevor gibi bir erkeğin kudretiyle, cesaretiyle ve mantığıyla hareket ettiğini vurgular.

Wonder Woman’a verilen önem, bizzat toplumsal alana da yansımıştır. Öyle ki Wonder Woman, Birleşmiş Milletler (BM) tarafından, 2016 yılında “iyi niyet elçisi” olarak atanmıştır. BM’nin böyle bir hamle yapmaktaki temel amacının “cinsiyet eşitliğini sağlayarak tüm kadınları ve kızları güçlendirmek” olduğu söylenmektedir ([un, t.y.](#)). Bir süre sonra görevine son verilse de Wonder Woman’ın toplumsal bir kaygı uğruna ve belirli ideolojiler çerçevesinde bu göreve getirildiği varsayılabilir. İşte çalışma açısından dikkat çekici olan durum; Wonder Woman’ın ideolojilerin aktarımında nasıl kullanıldığıdır. Bu duruma bağlı şekilde çalışmanın amacı, Wonder Woman’ın hangi ideolojileri (kapitalizm, feminizm, faşizm, aterkilik vs.) yansıttığını

---

¹ Çalışma boyunca bazen, özellikle Wonder Woman olarak görülmediği zamanlarda, bu isimle de anılmaktadır.

anlamlandırmaktır. Bu amaçla, çalışmanın “kavramsal çerçeve” başlığında, kahraman ve süper kahraman karakterler üzerine bilgi aktarılmış, ideoloji aktarım aracı olarak Hollywood filmlerinde nasıl yer aldıkları tartışılmaya çalışılmıştır. “Metodoloji” kısmında ise çalışmanın asıl odak noktası olan Wonder Woman örneklemini çerçevesinde süper kahraman kadınlar üzerinden hangi ideolojilerin aktarılmaya çalışıldığı ortaya koyulmuştur.

Kavramsal Çerçeve

İlk örneklerine mitlerde rastlanılan kahraman, “daha yüce bir amaç uğruna kendi varlığından vazgeçen” şeklinde düşünülebilir. İngilizce’de kahraman erkekler “hero”, kahraman kadınlar ise “heroine” olarak farklı şekilde kavramsallaştırılırken dilimizde böyle bir ayrımın olmadığı gözlemlenmektedir. Türkçe sözlükte kahraman, “savaşta veya tehlikeli bir durumda yararlık gösteren (kimse), alp, yiğit” olarak tanımlanmaktadır (sozluk, t.y.). Kavramsallaştırmada karşılaşılan bu tür bir farklılık, bizzat toplumların kahramanlarında da bulunabilmektedir. Nitekim tarihsel süreç içerisinde her toplumun kendi mitlerinde, efsanelerinde, destanlarında, masallarında vs. aktardığı kahramanlar bulunur. Bu minvalde Hook (1978: 3), kahramanların toplumun kurtarıcıları olma misyonlarının çok eskilere dayandığına değinir. Ona göre birçok tarihçi için kahramanlar, varlıkları veya eksiklikleriyle toplumların kaderini belirleyen ana unsurlardan biri olmuştur.

Toplumsal yapının kaynaklık ettiği kahramanlara insanoğlu her daim ilgi duymuştur (Fingerroth, 2004: 31). İnsanların birbirlerine anlattığı hikâyelerde, vizyona giren sayısız filmde veya pek çok edebi eserde kahramanların adı zikredilir. Özellikle kahramanların modern ardıllarına Amerikan çizgi romanlarında rastlamak mümkündür. Bu çizgi romanlarla ortaya çıkan yeni kahramanlar, “süper kahraman” adını almıştır. Bu yönüyle Reynolds (1994: 7), süper kahraman çizgi romanlarının aslında çağdaş mitolojiler olduğunu söylerken haksız sayılmaz.

Jimmie Dale (1914), Zorro (1919), Buck Rogers (1928), The Shadow (1930), Flash Gordon (1934), Phantom (1936) gibi kurgusal karakterler ilk Amerikan süper kahramanları olarak düşünülse de süper kahraman olgusunun popülerleşmesi, Superman karakterinin görünüm kazanmasıyla başlar (Packer, 2010: 52). 1938’de *Action Comics*’in ilk sayısının kapağında görünen Superman; 1941’de, çizgi roman dünyasıyla sınırlı bırakılmayıp, Dave Fleischer’in yönetmenliğinde, on dakikalık bir çizgi film olarak televizyon izleyicisinin karşısına çıkmış ve popülerleştirilmiştir (Bonadè & Hamus-Vallée, 2019: 1). Süper kahramanlık anlatılarının her zaman bir dışlanmışlık-içeridelik gerilimini barındırdığına dikkat çeken Wanzo (2009: 95), göçmenlik alegorisi olarak değerlendirdiği Superman’in hem bir yabancının nasıl “birinci vatandaş (first citizen)” hâline gelebileceğini gösterdiğini hem de bu birinci vatandaşlık statüsünün nasıl

ulaşılmaz kriterler içerdiğini ortaya koyduğunu vurgular. Yine Robb'a (2014: 67) göre, Superman sadece kötülerle savaşmamış; Büyük Kriz döneminin kahramanı olarak, Amerikan halkının sosyal koşullarını iyileştirmek için de mücadele etmiştir. Superman ile aynı yıl televizyonda görünüm kazanmaya başlayan Captain Marvel ise *Adventures of Captain Marvel* (1941) adındaki on iki bölümlük diziyle II. Dünya Savaşı'na katılan Amerika'yı güçlü gösterecek bir ideolojiyle donatılmış, vatanseverlik üzerinden Amerikan halkının gücünü yansıtmıştır.

Amerika'nın 1930-1950 yılları arasında geçirdiği iki önemli olaydan; Büyük Kriz ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra 1950'lere gelindiğinde, süper kahramanlar gereksiz görülmüştür. DC Comics ve Marvel Comics adlı çizgi roman yayımcısı iki şirket kendi süper kahramanlarını piyasaya sürerken; Mills'in (2014: 28) belirttiğine göre Batman, Superman ve Wonder Woman dışındaki tüm çizgi romanlar gündemden çıkarılmıştır. DC ve Marvel'i ayakta tutan ise özellikle süper kahramanlara yaptıkları müdahaleler olmuştur. DC, Flash ve Green Lantern gibi süper kahramanlarını gerçekliğe uygun şekilde tasarlar; benzer hamleyi Captain America karakterine uygulayan Marvel ise şirket adının duyulmasını sağlayan Hulk, X-Man, Spider Man, Fantastic Four ve Iron Man gibi yeni karakterleri piyasaya sürmüştür (Çelik, 2019: 65-67).

Marvel ve DC şirketlerinin süper kahramanlarla ilgili yaptığı hamlelere bakıldığında, iki temel durum göze çarpmaktadır. Birincisi, DC ve Marvel şirketlerinin 1970'lerin sonunda "süper kahraman" kelimesinin telif haklarını ortaklaşa satın almış olmalarıdır (Cronin, 2006). Böylece süper kahraman kavramı şirketlerin tekeline girerken diğer tüm şirketler, kavramın kullanılması anlamında, yasal sorumluluk altına girmiştir. Dolayısıyla süper kahramanlarla ilgili her türlü ticari ürün, faaliyet, film vb. açısından DC ve Marvel'in eli güçlenmiştir. İkincisi, tüm bu kahramanların sıradan insan görünümünde olmakla birlikte ya bir kostüm ya da bir araç, mutasyon vs. ile süper güçlere kavuşturulmasıdır. Saygılı'nın (2015: 5) değindiği gibi, süper kahramanlar ya Superman gibi insanüstü güçlere sahiptir ya da Batman gibi bir şekilde kıyafet, araç, cihaz vs. ile güçlü hâle gelir. Öte yandan süper kahramanların güçsüzleştirilebileceğini de düşünmek gerekir (Costello & Worcester, 2014: 85). Superman'in bir maddeye karşı güçsüzleşmesi, Hulk'un gücünü kontrol edememesi, Dardevil'in kör oluşu vs. süper kahramanların da bir şekilde zayıf yönleri olabileceğini ortaya koyar (Robb, 2014: 16). Buna rağmen kusurların, süper kahramanın popülerleşmesini engellemediği ortadadır. Nitekim süper kahramanlar sadece insanüstü güçlere sahip oldukları için değil, insani özellikler gösterebildikleri için de dikkat çekici olmuştur. Neticede insani özelliklerin, seyircinin süper kahramanla özdeşleşebilmesine yardımcı olacak formüllerin başında geldiği düşünülmelidir.

Özdeşleşmeyi sağlayacak formüllerin peşinde olan Hollywood sineması, mitlerden esinlenerek tasarladığı çeşitli kahramanlarla çok uzun yıllardır seyircinin karşısına çıkmaktadır. Eliade (1993: 23), mitlerin bir şekilde gerçek, kutsal ve yaratılışa ilgili olduğunu söyler. Eliade'in asıl önemli vurgusu ise insanların mitlerdeki eylemlerin coşkusuyla kendisini kaptırabileceğini ifade etmesidir. En nihayetinde filmler de –özellikle Hollywood sinemasına dâhil olanlar– süper kahramanlar ile tam anlamıyla bir mit gibi insanlara coşku verebilir. Üstelik Hollywood sineması, çeşitli ideolojilerin aktarılmasında da süper kahramanların özelliklerinden ve insanlar üzerindeki etkisinden faydalanmaktadır.

Sinema tarihine bakıldığında, her ne kadar *Judex* (1916), *The Mark of Zorro* (1920), *The Shadow* (1933), *Rocket Ship-Flash Gordon* (1936), *The Spiders's Web* (1938), *Mandrake the Magician* (1939), *The Green Hornet* (1940) gibi yapımlarla süper kahramanların izleyiciyle buluşturulduğu düşünülse bile, bu ilk örneklerde kahramanın sadece maske ve kostüm üzerinden “süper” olarak kodlandığı anlaşılır. Dolayısıyla sinemada kahramanların bir anlamda süper güçlerle görünüm kazanmaları aslında Hollywood sineması ve Superman ile gerçekleşmiştir. O, ilk defa *Superman and the Mole-Men* (Süpermen ve Köstebek Adam, Lee Sholem, 1951) ile sinema seyircisinin karşısına çıkmıştır.

Süper kahramanların popülerleşmesinde Büyük Kriz (1929-1939) dönemindeki insanların gerçeklikten kaçış arzularının önemine değinen Çelik ve Kırel (2019: 2), 1940'lardan itibaren dönemin şartlarına uygun ideolojilerle süper kahramanlara sinemada yer verildiğine vurgu yapar. Ataerkil bir yapıya sahip olan Hollywood'un (Ryan & Kellner 2010: 221), süper kahramanlar açısından da erkeklere öncülük tanınması şaşırtıcı değildir. Hollywood'da görünüm kazanan ilk süper kahramanların neredeyse tamamı erkektir. 1940'lar ve 1950'ler boyunca görünüm kazanan Superman, Captain Marvel, Captain America ve Batman bunun en iyi örnekleridir.

Günümüz kahramanları, modern topluma uygun şekilde filmlerde yer almaktadır. Campbell (2010: 420-425), bilim ve teknolojinin gelişmesiyle, toplumların dinin taşıyıcılığı görevinden uzaklaşarak ekonomik ve politik bir örgütlenmeye yöneldiğine, buna bağlı şekilde de kahramanların asıl amaçlarının daha çok maddi kazanç sağlamak olduğuna vurgu yapar. Bu açıdan düşünüldüğünde, süper kahramanların en başından itibaren kapitalizmi kutsayacak mekânlar, ürünler, aletler ve eylemlerle görünür olmaları şaşırtıcı gelmeyebilir. Örneğin Superman ve Batman gibi ilk süper kahramanların eylemlerinin büyük kentlerde gerçekleşmesi, kapitalist ideolojinin kutsama alanı olarak kenti yüceltmeye yönelik bir hamle şeklinde düşünülebilir. İki süper kahramanın da temel amacı; kenti, kent yaşamını, kentteki insanları ve en nihayetinde kapitalizmin ana unsurlarından biri olan mülkiyeti korumaktır.

Süper kahramanları bireysel düşüncelerin değil, tamamen kâr amacıyla olan büyük şirketlerin ürünü olarak görmeyen daha anlamlı olacağını belirten Kolker (2008: 99), bir anlamda Amerikan yaşam tarzının ve Amerikan şirketlerinin reklamını yapan Hollywood'u eleştirir. Bu yöntemle Hollywood, küresel bir seyirci kitlesi de oluşturmaktadır (Grainge, 2007: 13). O hâlde, seyirci kitlesine sunulan süper kahramanların, seyircilerin çeşitli ideolojileri benimsemelerinde önemli bir öge olarak kullanıldığı varsayılabilir. Nitekim Ryan ve Kellner (2010: 455), Hollywood'un temsil görenekleri aracılığıyla kitlelere bireycilik, kapitalizm, ataerkil anlayış gibi ideolojiler aşıladığını söyler. Yine Hollywood sinemasındaki süper kahramanların modernite ve postmoderniteyle bağlantılı olarak hangi değerleri yansıttığını *Batman Begins* (2005), *Captain America: The First Avenger* (2011), *Man of Steel* (2013) gibi filmler üzerinden değerlendiren Yılmaz Ercan (2017); süper kahramanlar aracılığıyla seçim, özgür irade, düzen, denge, kontrol, üstün insan, adalet, inanç, gerçek, inşa, eski ve umut gibi modernist veya kader, kaos, yozlaşmış hukuk sistemleri, inanç kaybı, yalan, korku, yenilik, çaresizlik ve yıkım gibi postmodernist olguların temsil edildiği sonucuna ulaşır.

Hollywood filmlerinde seyircinin çok daha yoğun şekilde gördüğü, erkeğin fiziksel ve psikolojik yapısıdır. Fiziksel açıdan güçlü ve gösterişli görünen süper kahraman kendisine güvenir, cesurdur, saldırgandır, koruyucudur ve asla geri adım atmaz. Superman, bunun en iyi örneklerinden birisidir. Eğer süper kahraman doğaüstü bir güçle donatılmadıysa, bu sefer parasıyla elde ettiği araç-gereçlerle güçlenir. Bu anlamda da ilk akla gelen Batman olabilir. Bu iki "süper erkek" aslında Amerikan ideolojisinin iki temel ayağına sıkı sıkıya bağlıdır: Muhafazakârlık ve kapitalizm. Özü itibarıyla, Superman ve Batman gibi ilk örneklerinden itibaren süper kahraman erkekler ya Tanrı'nın bahsettiği güçle cesur ve kendine güvenen bir savaşçıya dönüşerek muhafazakarlığa bağlı ideolojileri yansıtır ya da para aracılığıyla gücü elde ederek kapitalizmi yüceltir.

Bedeni denetleme, parçalama ve parçaları gösterge olarak sunma kudretini elinde bulunduran bir görüntü sisteminin varlığına vurgu yapan Baudrillard (2011: 176), aslında Hollywood kahramanlarının nasıl birer göstergeye dönüştürüldüğünü de hatırlatmış olur. Hollywood filmleri, izleyicisinin karşısına çıkaracağı kahraman(lar)ını denetleyerek, değiştirerek veya giydirerek çeşitli ideolojileri insanlara aktarabilme kabiliyetini elinde bulundurur. Bunu yaparken de tarihsel süreç içerisinde kahramanını farklı şekilde ve eskiye göre dönüşmüş olarak sunabilir (Gültekin, 2016: 301). Nitekim Hollywood süper kahramanları da aynı şekilde, içinde bulunduğu toplumun o anki şartlarına uygun ideolojilerle motive edilmektedir. Başka bir ifadeyle, Kellner'ın (2013: 13-24) savunduğu gibi, süper kahramanlar içine doğdukları dönemin kurtarıcılarıdır. Nitekim özellikle 1970 sonrasının kurtarıcıları arasına yoğun şekilde süper

kahraman kadınların yerleştirildiği ve onlar aracılığıyla çeşitli ideolojilerin insanlara aktarıldığı gözlemlenebilir. Wonder Woman, bunun en iyi örneklerinden biridir.

Metodoloji

Ataerkil dünyada kadın kahraman olarak nitelendirilmenin ilk adımı genç ve güzel olmaktır. Asıl olarak, kadınların kahraman olarak nitelendirilebilmesi için, öncelikle fiziksel anlamda mükemmel olmaları gerekmektedir. Hollywood da benzer bir düsturla hareket eder. Ataerkil ideolojinin destekçisi olan Hollywood sinemasındaki süper kahraman kadınlar çoğu zaman genç, güzel ve fiziksel açıdan kusursuz olarak tasarlanırken; onlara yüklenen temel motivasyon ise genellikle erkeğin yardımcısı olmak, erkeği taklit etmek, erkekten türetilmek veya erkek cinselliğine hitap etmek şeklindedir. Örneğin Batwoman, Supergirl, Spider Woman, She-Hulk, X-23 gibi süper kahraman kadınlar erkek kahramanlardan sonra, onlara benzer şekilde veya onların kromozomlarıyla (X-23'te olduğu gibi) var olur. Nitekim onlar Batman, Superman, Spiderman, Hulk ve X-men gibi erkeklerin taklididir, devamıdır veya geninden gelir.

Toplumsal yaşamda sıklıkla karşılaşılan “süper anne” kavramının aslında süper kahraman kadınlarla ilişkili olduğunu ifade eden D’Amore (2012: 1226), bu kavramın kamusal ve özel alanların iki yanında yer alarak kadınları tanımladığını ve böyle bir sığata sahip olabilmek için insanüstü yeteneklere ulaşılması gerektiği algısının süper kahraman kadınların da desteğiyle oluşturulduğunu vurgular. Nitekim süper annelik olgusu, kadınların her şeyi yapabilecek kadar güçlü olduğu vurgusuyla ve özellikle II. Dünya Savaşı’ndan sonra ekonomik açıdan bağımsızlıklarını kazanmalarıyla daha da ön plana alınmaya başlanmış, 1970’lerde kadınların yeteneklerine ilişkin İkinci Dalga Feminist duyarlılıkların etkisiyle toplumsal alanda yaygınlık kazanmıştır. Dolayısıyla D’Amore, Hollywood’daki süper kahraman kadınların da bu tür bir geleneksel düzene uyumlu tasarlanarak ‘koruyuculuk’ ve ‘besleyicilik’ gibi kodlarla donatıldığını belirtir. Böylece toplumsal düzendeki annelik rolü yeniden temsil edilmiş olur.

Tipik bir kadın kahraman, bir erkek kahramanla ilişkisi ve kahramanca eylemleri sıra dışı olduğu için reddedilir. Dahası, kadınların zaferi erkek meslektaşlarının silahlarına, fiziksel gücüne ve saldırganlığına güvenmek yerine zekâ, şefkat ve ikna yoluyla elde edilir (Calvert vd., 2001). Bu durum, kadınların genellikle erkeklerden daha az güçlü veya önemli olduğu şeklindeki cinsiyet klişelerini pekiştirir.

1990’lardan sonra süper kahramanların çok daha sık bir şekilde sinema evrenine geçiş yaptığı gözlemlenmektedir. Böylece giderek popülerleşen süper kahramanlar, 2000’lerden sonra ise Hollywood sinemasının merkezine oturacakları bir sürece girmiş olur. O yıllardan sonra süper kahraman kadınlarda bir dönüşüm gözlemlendiğini söyleyen Bercuci (2016: 252), bunun aslında

popüler feminizmde aynı dönemler arasında yaşanan değişime koşut olduğunu belirtir ve en nihayetinde bu durumun, temel olarak Amerika'nın kültürel değerlerindeki değişimle ilişkisi bulunduğunu ileri sürer. Benzer şekilde Germaine Greer, *The Whole Woman* adlı kitabında feminizmi uzun saç, sarkan küpe ve pamuklu kıyafetler; post-feminizmi ise takım elbise, ruj ve gösteriş üzerinden ironikleştirirken 2000 sonrasındaki Hollywood filmlerinde süper kahraman kadınların temsil edilişlerinin de çözümlemesini dolaylı olarak gerçekleştirir. Nitekim bu yıllarda iyiden iyiye artan çok uluslu şirketler, Greer'e göre, kadınların her şeye; kariyere, anneliğe, güzelliğe ve iyi bir cinsel yaşama sahip olabileceği şeklinde çoğalttıkları mesajlarla aynı zamanda kozmetik, moda, cerrahi operasyon ve paket ürünler vs. üzerinden yeni müşteriler oluşturmuştur (2000: 12).

Bonadè ve Hamus-Vallée (2019: 10), süper kahraman kadınların genellikle heteroseksüel olduğunu ve yüksek sosyal statüde bulunduğunu söylemekle birlikte, bazen farklı bir ideolojiyi yansıtmak amacıyla dönüştürüldüğüne, yenilendiğine veya süper kahramanlar arasına yenilerinin ilave edildiğine vurgu yapar. Örneğin Marvel'in ilk Müslüman süper kahraman kadını Kamala Khan gibi bir karakterin İslamofobiyle savaşılmaması noktasında etkili olduğunu; ancak böyle bir karakter ortaya çıkarmanın altında yatan kaygı ve ideolojinin sorgulanması gerektiğini vurgular. Dolayısıyla bu çalışmada, süper kahraman kadınlar aracılığıyla aktarılan ideolojilerin derinlemesine sorgulanması gerektiği düşüncesiyle hareket edilmiştir.

Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın evrenini Amerikan sinema ve televizyon dünyasında yer alan süper kahraman kadınlar; örneklemini ise bu evrenden "amaçlı" olarak seçilen Wonder Woman oluşturmaktadır. Araştırma sürecinde gözden kaçan birkaç karakter olabileceği kabul edilmekle birlikte, Amerikan sinema veya televizyon sektöründeki yapımlardaki (dizi, film) süper kahraman kadınlara bakıldığında bu evrenin; Wonder Woman, Claire Temple, Batgirl/Batwoman, Barbarella, Supergirl, Captain Marvel, Black Widow, Storm, Elektra, Cat Woman, Abigail Whistler, Jessica Jones, Mystique, Wasp, Violet, Valkyrie, Vampirella, Witchblade, Shuri, Jean Grey, Gamora, Monica Rambeau, X-23, She Hulk, Spider Woman, Spider Gwen, Pepper Potts, Angela, Karen Page, Okoye, Nebula, Scarlet Witch, Ayo, Agent Carter, Sharon Carter, Maria Hill, Mercedes "Misty" Knight, Darcy Lewis, Mantis, Sheena, Black Scorpion, Lois Lane, Amanda Waller, Tank Girl, Hit Girl, Black Canary, Black Cat, Molly Hayes, Dagger, Domino, Elasti-Girl/Woman, Emma Frost, Hawk Girl, Invisible Woman, Jane Foster, Killer Frost, Kitty Pryde, Liz Sherman, Leeloo, Medusa, Mera, Misty Knight, Negasonic Teenage Warhead, Quake, Poison Ivy, Polaris, Hela, Power Girl, Psylocke, Rogue, Red Sonja, Dark Phoenix, Silk Spectre ve Zatanna'dan

oluştugu gözlemlenmektedir. Örneklemin Wonder Woman olarak belirlenmesinde ise bazı önemli durumlar bulunmaktadır. Öncelikle Wonder Woman, erkek bir süper kahramanın karşı cinsindeki muadili olarak değil, bağımsız bir karakter olarak oluşturulan ilk süper kahraman kadındır (Matsuuchi, 2012: 118-119) ve II. Dünya Savaşı yıllarında görünüm kazanmasına rağmen hâlâ varlığını sürdürmektedir. Nitekim bu durum, II. Dünya Savaşı'nın ortalarından günümüze kadar geçen süreçte Amerika'nın değişen sosyo-ekonomik ve siyasi yapısının Wonder Woman'a ne derece yansıdığına görülmesi yönünden önemlidir. Diğer bir neden ise bir kurgusal karakter olan Wonder Woman'ın, BM tarafından iyi niyet elçisi olarak atanmasıdır. Böyle bir hamle, Wonder Woman aracılığıyla aktarılan ideolojilerin geniş kitlelere ulaştığını düşündürmekle kalmayıp, onun insanlar üzerinde güçlü bir etki uyandırdığını da göstermektedir.

Örnekleme dâhil edilen Wonder Woman, ilk olarak ortaya çıktığı 1941'den günümüze kadar geçen süreçte yer aldığı orta ile uzun metrajlı filmler (tv veya sinema yapımı) üzerinden değerlendirilmiştir. Bunlar; *Wonder Woman* adıyla 1974 (Vincent McEveety), 2011 (Jeffrey Reiner) ve 2017 (Patty Jenkins) yıllarında çekilenler, *Justice League* (Adalet Birliği, Zack Snyder, 2017) ve *Wonder Woman 1984* (Patty Jenkins, 2020) adlı yapımlardır. Wonder Woman'ın görünüm kazandığı kısa metrajlar, Wonder Woman'a fazla yer verilmediği için çalışma açısından yeterli veriyi sunmayan uzun metraj filmler, animasyonlar ve dizi türünde devam bölümleri çekilen yapımlar araştırmanın örnekleme dışında tutulmuştur. Nitekim *Batman and Superman Down the Justice* (Zack Snyder, 2016) adlı yapımda Wonder Woman, Bruce Wayne tarafından gerçek kimliği ortaya çıkarılmaya çalışılan bir kadın olarak görünüm kazanırken; sadece hikâyenin sonunda kısa süreli de olsa güçleri sergilenecek şekilde perdeye yansımaktadır. Bu hamle ertesi yıl vizyona girecek olan *Wonder Woman* ve *Justice League* için seyirciyi hazırlamak şeklinde yorumlanabilir; fakat film, araştırmanın cevabını aradığı sorular için veri sağlamadığından örneklemin dışına çıkarılmıştır. Öte yandan 2011'de Jeffrey Reiner yönetmenliğinde çekilen *Wonder Woman*, her ne kadar dizi şeklinde planlanmış olsa da ilk bölümden sonra devamı olmadığı için ve bununla birlikte araştırma sorularının cevaplandırılması adına yeterli veriyi sunduğu gözlemlendiğinden örnekleme dahil edilmiştir.

Yöntem

Yorumbilimsel, nitel bir hareket noktasının benimsendiği bu çalışmada Wonder Woman aracılığıyla ortaya koyulan ideolojileri analiz etmek üzere film çözümleme yöntemlerinden “ideolojik eleştiri” ve “tarihsel eleştiri” bir arada kullanılmıştır. Nitekim filmsel anlatılar ne tür bir hikâye sunarsa sunsun bir şekilde ideolojiktir (Comolli ve Narboni, 2010: 99). Bu noktada çözümlemede ilk olarak “nasıl bir ideolojinin aktarıldığı?” ve “ideolojinin nasıl aktarıldığı?”

soruları ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla filmin ideolojik eleştirisi gerçekleştirilirken sadece öykü (içerik) üzerinden değil, öykünün nasıl işlendiği (biçim) üzerinden de değerlendirilmeler yapılmalıdır. Bu açıdan Corrigan (2011: 124), ideolojik eleştiride biçim ve içerikle birlikte filmin karakterlerine de bakmak gerektiğini vurgular. O, karakterlerin birbirleriyle kurdukları ilişkilerin ve bu ilişkiler neticesinde filmin temelde ne önerdiğinin (bireysellik, aile, ataerkillik, kapitalizm, gerçekliğin yeniden üretimi vs.) düşünülmesi gerektiğini savunur. Bununla birlikte Therborn'un (1989: 7) da vurguladığı şekilde ideolojiler toplumsal süreçler olarak görülüyorsa, o hâlde filmleri ortaya çıktıkları dönemin temel ideolojileriyle ne tür bir ilişkisi olduğu üzerinden çözümlenmek gerekmektedir. Böyle bir anlayış, ideolojik eleştiriye yönelirken aynı zamanda tarihsel bir bakış açısından da faydalanılması gerektiğini hatırlatır. İdeolojik mesajları sadece filmin anlatısında arayan yapısalcı bir perspektiften hareket etmek, tarihselliğin dışta bırakılması yönünden yetersizdir (McLellan, 2012: 74; 78). Daha açık bir ifadeyle, ideolojik eleştiride bir şekilde tarihsel eleştiriden de yararlanılmalıdır. Ryan ve Kellner'in (2010: 38) ifade ettiği gibi, bir filme sadece ideolojik perspektiften bakmak eksik bir çözümlenmeye zemin hazırlayacaktır; çünkü filmler - özellikle Hollywood yapımı olanlar- insanlara ideolojik bir bakış açısı kazandırmakla kalmaz, ortaya çıktıkları tarihsel dönemin kültürel iklimini de bünyesinde barındırır (Krutnik, 2001: 11).

Tarihsel eleştiri, zaman içinde herhangi bir olgu, olay ya da durumda meydana gelen değişimleri filmler üzerinden değerlendirmek veya filmleri üretildikleri dönem ve toplumsal yapı bağlamında incelemek için kullanılabilir (Özden, 2004: 120-122). Tarihsel eleştiriden yararlanarak filmlerin ortaya çıktıkları dönem üzerinden karşılaştırması yapılabilir, üretim koşullarıyla ilişkisi açığa çıkarılabilir, tarihsel süreçte yaşanan değişimlerin filmlere veya onu tüketen seyircilere nasıl yansıdığı tartışılabilir (Corrigan, 2011: 110). Önemli olan, hangi dönemin, hangi yönüyle ve nasıl bir bakış açısıyla değerlendirileceğinin kesin olarak belirlenmesidir. Dolayısıyla ideolojik eleştiri temele alındığında, filmin ortaya çıktığı dönemin toplumsal yapısını da hesaba katmak adına tarihsel eleştiriden de yararlanarak, film(ler)in ortaya çıktığı dönemdeki sosyo-ekonomik, teknolojik veya siyasi düşünceler de değerlendirilmelidir (Kabadayı, 2013: 63-64).

Özden, ideolojik yaklaşımda filmlerle ilgili olarak genelde şu soruların peşine düşülmesi gerektiğini söylemektedir (Özden, 2004: 167):

- Seyirci nasıl bir ideolojik konumlandırmaya dahil edilmektedir?
- İçine doğdukları tarihsel zaman açısından filmler düşünceleri, değerleri ya da toplumsal konumları nasıl yeniden üretmektedir?
- Film anlatısında açıkça veya örtük şekilde yer alan ideolojiler nasıl açığa çıkarılabilir?

- Baskın ideolojilerin yeniden üretilmesinde filmlerin rolü nedir?
- Filmler, aktardıkları ideolojileri seyirciye nasıl kabul ettirir?

Çözümleme yöntemiyle ilgili tüm bu değerlendirmeler göz önüne alındığında, 1960'lardan beri bir şekilde seyirci karşısına çıkartılan Wonder Woman'ın ideolojisini tartışabilmek için tarihsel eleştiriden de destek alan bir ideolojik eleştirinin oldukça uygun olduğu söylenebilir. Böyle bir perspektiften hareket eden araştırmada, Wonder Woman aracılığıyla aktarılan temel ideolojilerin neler olduğu; seyircinin hangi ideolojilere konumlandırılmaya çalışıldığı, Wonder Woman'ın yer aldığı filmlerin dönemin sosyo-ekonomik ve siyasi yapısını ne derece yansıttığı tartışılmıştır. Bunun için belirlenen temel araştırma soruları şunlar olmuştur:

- Wonder Woman aracılığıyla aktarılan temel ideolojiler nelerdir, seyirci hangi ideolojik konumlandırmalara dâhil edilmektedir?
- Wonder Woman, kadın ve erkeğin rollerini toplumsal değerler bağlamında yeniden üretmekte midir, üretiyorsa bunu nasıl yapmaktadır?

Bu soruların cevaplarını alabilmek adına, filmlerin öyküleri göz önünde bulundurulmuş ve öykünün ilerlemesini sağlayan ana karakter olarak Wonder Woman'ın fiziksel, psikolojik ve kültürel özellikleri değerlendirilmiştir. Ayrıca diyaloglara iliştirilen ideolojiler açığa çıkarılmıştır. Filmlerin biçimsel yönünü oluşturan kurgu, kamera, ışık, renk, ses, müzik, zaman ve mekânın da ideolojilerin aktarımında desteği olduğu kısımlar çözümlenmeye dahil edilmiştir. Bununla birlikte tüm bu filmsel öğelerin, filmlerin ortaya çıktığı tarihsel dönemle bağlantısı da göz önünde bulundurulmuştur.

Bulgular ve Yorum

Wonder Woman ilk olarak *Wonder Woman: Who's Afraid of Diana Prince?* (1967) adındaki 4 dakikalık kısa film ile televizyon ekranlarında görünürlük kazanmış ve bu tarihten ancak 50 yıl sonra sinema seyircisiyle buluşmuştur. Bununla birlikte 1967 yılında çekilen film hiçbir veri sunmazken; Wonder Woman üzerinden aktarılan temel ideolojilerin izini sürebilmek için Vincent McEveety tarafından 1974 yılında çekilen *Wonder Woman* adlı televizyon filminden başlamak gerekmektedir.

Muhafazakârlık, Ataerkillik ve Irkçılık

Örnekleme dâhil edilen filmler çözümlendiğinde; öncelikle adalet, ahlak, vatanseverlik ve din üzerinden muhafazakârlığın ön plana alındığı gözlenirken, “güçlü Amerika” ideolojisinin, ataerkilliğin ve ırkçılığın da fazlasıyla filmlere iliştirildiği anlaşılmaktadır.

1974'te seyirciyle buluşan Wonder Woman'da, Cathy Lee Crosby tarafından canlandırılan Wonder Woman karakteri filmin başında, annesinin (Hippolyte) onun hakkındaki konuşması sırasında görünür. Hippolyte'in sözleri aracılığıyla Wonder Woman'ın harika kadın olacağı bilgisi seyirciyle de paylaşılırken ve diğer kız kardeşlerinden artık ayrılma vakti geldiği annesinin sesi aracılığıyla iletilirken dikkat çeken siyahi bir kadın olur. O, Diana ile vedalaşırken asla onun gibi fedakârlık yapamayacağını söyler. Bu söylem, siyahileri "fedakârlık" ve "cesaret" gibi Amerika ile özdeşleştirilmeye çalışılan değerlerden uzaklaştırır. Konuşmanın hemen peşi sıra gelen görüntü ve söylemler, seyircinin konumlandırılacağı "beyaz ırkın üstünlüğü" ideolojisini güçlendirir. Nitekim fedakârlık yapamayacağını söyleyenin dışında herhangi bir siyahi kadın sahnede yer almazken; başka bir beyaz tenli Amazon kadını (Ahnjayla), kendisinin de yeri geldiğinde Diana ile benzer tavırlar takınacağını ifade eder. Sahnenin sonunda ise Hippolyte, Diana'ya "bilgelik", "sevgi" ve "güç" ile donatıldığını aktarırken siyahileri bu özelliklerden de arındırmış olur. Böylece sahne aracılığıyla siyahi kadınların elinden alınanlar; cesaret, fedakârlık, bilgelik, sevgi ve güç olur.

İlk sahnede Wonder Woman'a bahşedilen özelliklerin film ilerledikçe yerini "kadın-cinsellik" bağlantısına bıraktığı gözlemlenir. Böylelikle kadın-kadın kıyaslamasında vurgulanan "beyaz ırkın üstünlüğü" ideolojisi, kadın-erkek karşıtlığında öne çıkarılan "erkeğin üstünlüğü" ideolojisine dönüşür. Bu durumu gerek Wonder Woman'ın kıyafetleri, bakışları, erkeklerle olan iletişimi, tutum ve davranışları gerekse film boyunca kadın bedenini metalaştırmaya ve kadını erkek karşısında aciz göstermeye hizmet eden kamera kullanımı üzerinden okumak mümkündür. Genellikle 1970'ler Amerika'sının görece muhafazakâr toplum yapısına uygun kıyafetlerle görünürlük kazandırılan Wonder Woman, Görsel 1 aracılığıyla aktarıldığı üzere, hikâyenin kötü karakterlerden biri olarak konumlandırılan George tarafından güzellik iltifatlarına maruz kaldığı sıradaki çekici bakışları ve konuşması ile arzulu bir kadın olarak motive edilen Wonder Woman göze çarpar. Kameranın yakın plandan onun yüz hatlarına ve mimiklerine yoğun şekilde yer verdiği ve kırmızı renkle çekiciliğin yoğun şekilde çağrıştırıldığı bu sahne aracılığıyla, kadının cinsel ve seyirlik bir nesne olarak sunulduğu anımsanabilir.

Görsel 1. Wonder Woman'a Yüklenen Çekicilik ve Arzulu Kadın İmajı

George'un tavrı, hikâye boyunca Wonder Woman'dan etkilenen pek çok erkek olduğunun gösterilmesi ve Wonder Woman'ın da hepsine benzer bir sıcaklıkla yaklaşmasıyla pekiştirilerek kadını erkeğin dikizciliğine açık bir nesne konumuna yerleştirir. Aynı sahneler boyunca kamera ise Wonder Woman'ın gözlerini, dudaklarını, vücudunu yakın planda göstermeyi ihmal etmez. Dolayısıyla filmin gösterime girdiği yıla neredeyse denk düşen Laura Mulvey'in ortaya koyduğu "bakış (gaze) kuramı" yeniden hatırlanır (1975). O, sinemada kadının erkeğin bakışında bir objeye dönüştüğünü savunur. Mulvey'in ortaya koyduğu bakışların (kameranın bakışı, film içerisindeki karakterlerin birbirine bakışı ve seyircinin bakışı) eril yönü bu filmde de kendini hissettirir. Özellikle kamera açılarıyla seyirci, Wonder Woman'a kodlanan çekici görünüş, kıyafet, konuşma tarzı ve erkek ilgisine kayıtsız kalmama gibi özellikleri dikizleyeceği bir konuma yerleştirilir.

Filmin ilerleyen kısımlarında Wonder Woman herhangi bir ideolojiyle ilişkilendirilmesinin de ötesinde bizzat Amerika'yı temsil edecek şekilde sunulur. Bu temsil, Wonder Woman'ın kıyafeti ve kementi aracılığıyla aktarılır. Wonder Woman'ın mavi ve kırmızı renklerden oluşan kıyafetinin üzerine yerleştirilen beyaz yıldızlar, Amerikan bayrağının temsilidir. Ayrıca gerçekliği ortaya çıkaran "doğruluk kementi", ahlak olgusunun izlenimini yansıtmakla kalmayıp, aynı zamanda kovboy mitini anımsatmasıyla Batı'nın yaşam biçimlerini de dolaylı olarak aktarmış olur. Filmin son sahnelerinde ise Batı'nın temsilcisi konumunda olan Amerika'yla özdeşleştirilmek istenen "adalet" ve "ahlâk" olgusu, Wonder Woman'ın Mr. Smith'e aktardığı sözcüklere gizlenmiştir: "Yasaları ihlâl ettiniz ve doğru ile yanlışın ne olduğunu söyleyen ahlâk kurallarını. Ben bunlara adadım hayatımı." Filme telaşla yerleştirilmiş gibi duran bu söylem, yine de seyircinin nasıl davranması gerektiğine yönelik bir konumlandırma gücüne sahip olabilir.

1970'ler Amerika'sında "süper kadın", "süper anne" ve "harika kadın" gibi terimler insanlara dayatılırken, D'Amore'un (2012: 1227) vurgusuyla, 1972'deki *Ms.* dergisinin

sayfalarında kişisel güçlenmenin sembolü olarak yüceltilen Wonder Woman aracılığıyla, kadınlar feminizm altında birleşecekleri bir alan bulmuştur. 1974 yılına gelindiğinde, daha etkili bir mecra olan televizyonda böyle bir figürü görmenin kadınlar üzerindeki etkisinin ise farklı bir boyutta olacağını düşünmek olasıdır.

1974'ten sonra Wonder Woman, animasyonlar veya kısa filmlerde görünürlük kazanmaya devam etmiştir; ancak 1980'den sonraki 30 yıllık süreçte hiçbir dizi veya filmde onun izine rastlanmaz. 2011 yılına gelindiğinde ise yine bir dizi formatında başlayan *Wonder Woman*, ilk bölümden sonra devamı çekil(e)mediği için tek bölümlük bir hikâye olarak kalmıştır. Jeffrey Reiner imzalı öykünün başlangıcında ilk olarak siyahi bir ailenin evine konuk edilir seyirci. Willis adlı genç, koleji kazanmış ve ailesi de bu habere çok sevinmiştir. Ancak koleji kazandığı haberini aldığı mektupta bir virüs vardır. Birden Willis'in gözünden ve kulağından kan gelmeye başlar. Babanın da görünür olmadığı bu aile tablosuyla özellikle siyahi seyircilerin konumu sabitlenir: Amerikan rüyasını yaşamamanın veya yaşayacak olmanın ağır bedelleri olabilir, özellikle siyahiler için.

İlk sahnedeki konumlandırma, devam eden sahnede yerini Amerikan yasalarının üstünlüğüne bırakır. Dışarıda şüphelendiği genç erkeği yakalayan Wonder Woman ile ilgili haberlerin yayınlandığı kanallardan birinde konuşan yaşlı bir erkek; kırmızı, mavi ve beyaz fantezi kıyafetler giyen herhangi bir kadının ABD anayasasından üstün olmadığını söyler. Başka bir kanalda ise sarışın bir kadın spikerin Wonder Woman'ı destekleyen ifadelerine rastlanılır: "Hiç değilse dışarıda suçla mücadele eden bir kadın var. Anayasanın suçlular yerine masumları koruyacağı açık". Dolayısıyla Wonder Woman'ın eylemine yönelik bakış açıları farklı olsa da temele alınan şey hukukun alanına kaydırılmıştır. Kameranın odağında ise Amerikan anayasasının koruyuculuğu, üstünlüğü ve her zaman iyilerden yana olduğu ideolojisinin yansıtıldığı bu söylemleri televizyon başında kafasını sallayarak destekleyen siyahi bir kadın vardır.

Anayasanın koruyuculuğuna inancı olduğu gösterilen siyahi kadının, beyaz bir kadın karşısında daha güçsüz ve kırılgan olduğu algısı geciktirilmez. Bu tür bir ideoloji aktarımı ve seyirci konumlandırması için seçilen kişi Willis'in annesidir. O, çocuğunun iyileşmeye başladığını söylerken; bir taraftan da suçluların açığa çıkarılması için Wonder Woman'dan yardım ister. Örtük veya açık şekilde bu söylem, 'siyah kadın'ın 'beyaz kadın'dan güçsüz olduğunu, onun yardımına muhtaçlığını ve kudretine boyun eğmek durumunda kaldığını gösterir. Bu 'yalvarış'ın hedefi olan Wonder Woman harekete geçerken; bir taraftan da hikâyenin siyahiler ve onlar üzerinden aktarılacak ideolojilere daha fazla yer vereceği anlaşılır. Nitekim düzenlediği toplantıda Wonder Woman, gettolardaki 16 genç sporcunun, aldıkları gıda takviyesinin yol açtığı kalp yetmezliği

sonucu hayatını kaybettiğini söyler ve bunun sorumlusunun gıda takviyeleri üreten şirketin sahibi Veronica Cale olduğunu aktarır. Onun konuşması sırasında televizyon ekranına yansıyan gençlerin hepsi melez veya siyahidir. Böylece suç ile özdeşleştirilen gettolar, siyahilerin ve melezlerin suçlu olduğu anlamıyla ilişkilendirilmiştir. *Görsel 2*, bahsedilen sahneyi ortaya koymaktadır.

Görsel 2. Gettolar, Siyahiler ve Suç İlişkisine Yönelik Söylemleri Destekleyen Görüntü

Wonder Woman, her ne kadar kadınların bağımsızlığını, gücünü, zekâsını vs. temsil ediyormuş gibi görünse de genellikle ataerkillik ideolojisinin yeniden üretilmesine hizmet eder. 2017 yılında, ilk defa Diana'yı sinema seyircisinin karşısına çıkararak Patty Jenkins imzalı *Wonder Woman* filminin henüz ilk sahnelerinde bunu görmek mümkündür. Hikâyenin özüne çizgi romanlardan vâkıf olanlar için Wonder Woman'ın, Zeus'un kızı olduğu bilgisi şaşırtıcı olmayacaktır. Nitekim örnekleme dâhil edilen yapımlar arasında sadece bu filmde kadın üzerindeki eril hakimiyet, "yaratma gücü" ile ilişkili şekilde aktarılır. Diana'nın annesi Hippolyte ona şöyle der: "Seni o kadar çok istedim ki kilden kendim yaptım ve sana can vermesi için Zeus'a yalvardım." Ataerkillik ideolojisinin açık bir şekilde aktarıldığı bu söylem, seyircinin de kadın-erkek terazisinde nerede konumlanması gerektiğini belirtmiş olur; erkeğin üstünlüğü. Wonder Woman'ın, kamera lensleri ve kurgudaki renklendirme gibi filmsel hamlelerle pürüzsüzleştirilen ve yakın çekimlerle çeşitli bölgeleri seyircinin gözüne sokulan yarı çıplak bedeni ise erkeğe daha fazla üstünlük bahşederek kadını aciz kılmaktan öteye gitmez.

Wonder Woman'ın sinema seyircisiyle ilk karşılaşması, televizyon ekranlarındaki öncüllerinden çok daha yoğun bir şekilde Amerikalılık ideolojisiyle doldurulurken, kötülükle ilişkilendirilen ve şeytanlaştırılan tarafın da Almanya olduğu gözlemlenir. I. Dünya Savaşı (Büyük Savaş) üzerinden ilerleyen öykünün özünde seyirciye sunulan temel düşünce; I. Dünya Savaşı'nın asıl sorumlusunun Almanya olduğudur. Bu düşünce ilk defa Steve Trevor adlı casus pilotun, Alman askerlerinden kaçarken bir şekilde Amazonların olduğu adaya (Themyscira) ulaştığı anda

ve Diana onu boğulmak üzereyken kurtardığında aktarılır. Diana ve Steve Trevor arasındaki konuşma açıklayıcıdır.

Diana: Kimsin sen?

Steve Trevor: Ben iyilerdenim, bunlarsa kötülerden. Almanlar.

Öykünün ilerleyen kısımlarında Wonder Woman savaş cephelerinden birinde ilerlerken, insanların yaşadığı acıya dayanamaz ve süper güçlerini sergilemeye başlar. Sahipsiz topraklar olarak adlandırılan yerdeki askerleri yok eder, yanındakileri cesaretlendirir. Filmin başlarında doğayı temsil eden ve Themyscira'dayken giydiği kahverengi renklerin hâkim olduğu kıyafeti yerini Amerikan bayrağını çağrıştıran kırmızı ve mavi renkli özel kostüme bırakır. Dolayısıyla Diana sadece bir Amazon değil, Wonder Woman kimliğiyle bir Amerikalıdır. Amerikan bayrağını temsil eden kostümler, Wonder Woman'ın yer aldığı 1974 ve 2011 yılındaki yapımlarda da *Görsel 3*'te yer verildiği şekilde açıkça gözlemlenmektedir. Dünyayı kötülerden (Almanlar) kurtarmak ise Wonder Woman'ın (Amerika'nın) temel görevidir. Steve Trevor'un düşünceleri bizzat Wonder Woman'ın kendi gerçeğine dönüşmüştür. Bunu savaşın sorumlusu olarak adlandırdığı Ares'i² bulma isteğini bir kez daha Steve Trevor'a aktarırken kurduğu cümleden çıkarmak olasıdır: "Ares'i yok ettiğimde Alman orduları onun etkisinden kurtulacak, tekrar iyi insanlar olacaklar. Dünya ise daha iyi bir yer olacak."

Görsel 3. Kıyafetiyle Amerika'nın Temsiline Dönüştürülen Wonder Woman

İlerleyen sahnelerde, Amerika'nın sadece iyilik için mücadele ettiğini izliyor veya çeşitli söylemlerle duyuyor olmanın seyirciye aktarılacak ideolojilerin belirli bir kısmına hizmet ettiği görülür. Filmin sonunda Wonder Woman dünyada kalmaya karar vermiştir, sevgiyi öncüllemiş ve dünyadaki görevini açıklarken ABD ideolojisinin taşıyıcısı olmuştur: "Şimdi anlıyorum ki sadece

² I. Dünya Savaşı'nda Almanya'ya yön veren General Ludendorff filmde de doğrudan kullanılmış ve Wonder Woman tarafından filmin sonuna; Sir Patrick'in aslında Ares olduğu ortaya çıkana kadar Ares sanılmıştır.

sevgi dünyayı kurtarabilir. Bu yüzden burada kalıp daha iyi olabileceğine inandığım dünya için savaşıp fedakârlık ediyorum.” Bu söylem, bir kadının olduğu kadar bizzat Amerika’nın dünya için her türlü fedakârlığa gireceği ideolojisinin aktarıldığı andır.

2017 yılında Wonder Woman’ın bu araştırma için yeterli veriyi sunacak kadar görünür olduğu başka bir film daha sinema seyircisiyle buluşmuştur; Zack Snyder imzalı *Justice League*. Bu sefer seyirci Wonder Woman’ın yer aldığı diğer filmlerden farklı olarak din üzerinden işlerlik kazanan bir ideolojiyle karşılaşır. *Batman and Superman Down the Justice* (Zack Snyder, 2016) adlı filmin sonunda öldüğü görülen Superman’dan sonra artık kötülük her yerdedir. Filmin ilk sahnesi de bu bilgiye dayanan söylem ve görüntülerle başladıktan sonra kendilerini “küçük bir irticacı terörist grup” olarak adlandıran kişiler ve onların esir aldığı insanlar perdeye yansır. Bu grubun başı olarak sunulan karakter, esir aldığı insanlara doğru ateş etse de Wonder Woman tüm kurşunlardan insanları korur. “Buna inanmıyorum, nesin sen” diyen teröriste karşı Wonder Woman’ın verdiği cevap, bir yanıyla irtica üzerinden eskiye değer veren ve daha çok uç muhafazakâr çizgide bulunan kişilere karşı çıkış olarak yorumlanabilecekken; bir taraftan da çok daha seküler olan yeni muhafazakâr toplum anlayışının yansımasıdır: “İnançlı biriyim.” Dahası, bu yeni düzende, artık süper güçlerin sadece ruhani veya kutsal olmasına da gerek kalmaz. Barry Allen (Flash) ile Bruce Wayne (Batman) ilk defa karşı karşıya geldiklerinde seyirci, temel Amerikan ideolojilerinin başını çeken sermayenin günümüz modern dünyasında önemli yeri olduğunu düşüneceği bir alana yerleştirilir. Bu düşünce, süper gücünün ne olduğunu soran Flash’a, Batman’in verdiği cevapta oldukça açıktır: “Ben zenginim.” Tüm bu söylemlere eşlik eden kamera, özellikle yakın planda konumlandırılarak, seyirciyle söylemi ileten karakterler arasında bir bağ kurmayı kolaylaştırmaktadır.

Gerçeklik, Toplumsal Roller ve Cinsellik

Wonder Woman aracılığıyla sadece Amerika’nın gücü ve erkeğin üstünlüğü ideolojisinin ötesine geçilerek, verili gerçek(lik)lerin kabul edilmesi, statükonun sürdürülmesi ve kadın ile erkeğe atfedilen toplumsal rollerin benimsenmesi gerektiği ideolojilerinin de fazlasıyla kullanıldığı gözlemlenmektedir. Örneğin, *Justice League*’in atlamadığı Amerikan ideolojilerinden biri de hikâye gereği yeniden hayata döndürülen Superman’in, Steppenwolf’u durduracağı sırada sarf ettiği cümleye kodlanmaktadır: “Ben gerçeğe inanırım; ama adaleti de çok severim.” Bu söylem bir yanıyla verili gerçekliğin kabul edilmesi gerektiği ideolojisini salık verirken bir yanıyla da Amerika’nın “adalet koluğu” görevini yerine getirdiği fikrini aktarma çabasıyla, ülke sınırları içerisindeki veya sınır aşırı gerçekleştirdiği tüm eylemleri seyircinin zihninde meşru kılmaya çalışmak şeklinde okunabilir.

Verili gerçekliğin kabul edilmesi ve statükonun sürdürülmesi gerektiği ideolojisi, 2020 yılında sinema seyircisinin karşısına çıkan *Wonder Woman 1984*'ün neredeyse tamamına sirayet etmektedir. İlk sahneden itibaren peşine düşülen şey, gerçeğin kabulüdür. Bunun ilk örneği, Diana'nın küçük yaşta Amazon savaşçılarıyla yarıştığı ve hile yaptığı mücadelede gösterilir. Yarışma sırasında Diana önde giderken atından düşer, sonrasında hile yapıp kestirmeden giderek yarışı kazanmaya çalışır. Ancak tam bitiş çizgisine varacakken onu kolundan tutan General Antiope'un *Görsel 4*'te yer verilen sahnedeki söylemiyle irkilir: "Hile yaptın, tek gerçek bu. Elimizdeki tek şey gerçektir. (...) hiçbir kahraman yalanlardan doğmaz." Sonrasında Diana'nın yanına gelen annesi Kraliçe Hippolyte de bir gün başaracağını ve bunun ancak gerçeklerle yüzleşerek mümkün olacağını aktarır. Böylece verili gerçekliklerin kabul edilmesi gerektiği ideolojisi desteklenirken, *Görsel 4*'te görüldüğü üzere; Diana ve Antiope perdeye yansırken kullanılan karakter konumlandırması ve kamera açısı, gerçeklikle yüzleşemiyor olmanın ve doğruluktan şaşmanın getireceği acizlik durumunu gözler önüne sermektedir.

Görsel 4. Diana'nın General Antiope Tarafından Gerçeklerle İlgili Uyarıldığı An

Film boyunca Wonder Woman'ı hem güçlü hem de cinsel yönden çekici şekilde seyirciye aktaran biçimsel görenekler (dikizlemeyi yoğunlaştıran nesnel açı, güç vurgusunu ileten alt-üst açı kullanımı, yakın plan kamera açıları ve bakıştaki hazzı arttırmak amacıyla kimi zaman bu açılara eşlik eden yavaşlatılmış görüntü vs.) özellikle filmin son sahnesinde yerini içerikte yoğun olarak kullanılan diyaloglar üzerinden ideoloji aktarımına bırakmaktadır.

İnsanların dileklerini gerçekleştirip onların gücünü alan Max karakteri aracılığıyla, verili gerçek(lik)lerin kabul edilmediği bir dünyanın kaos ortamına dönüşeceği vurgulanırken; Wonder Woman ile Max'in karşı karşıya geldiği filmin son sahnesinde ise statükonun devamı ve verili gerçekliklerin kabul edilmesi gerektiği ideolojisi aktarılır. Bu sahnede Max küresel bir yayın başlatmıştır ve tüm insanlardan dilek dilemelerini istemektedir. İnsanların dilekleriye nükleer

silahlar, şan, para, ölüm vs. üzerinedir. Wonder Woman'ın sahnenin sonunda Max'e değil tüm dünyaya seslendiği anlaşılmaktadır:

Her şeyin bir bedeli vardır. Ben ödemek istemem. Artık değil. Bu dünya olduğu hâliyle güzel bir yerdi ve sen hepsine sahip olamazsın. Yalnızca gerçeklere sahip olabilirsin. Gerçekler yeterli. Gerçekler güzeldir. Bu dünyaya bir bak. Dileklerinin neye mal olduğuna bir bak. Kahraman olman gerek. Yalnızca sen günü kurtarabilirsin. Dünyayı kurtarmak istiyorsan dileğini geri al. (...) Acı çeken tek kişi siz değilsiniz çünkü. Daha çoğunu isteyen. Onları geri isteyen. Korkmak zorunda kalmak istemeyen veya yalnız veya korkan veya güçsüz. Her şeyin farklı olduğu bir dünyanın hayalini sadece sen kurmuyorsun. Sevildikleri, görüldükleri ve takdir edildikleri bir dünya.

Tüm bu söylem, seyircinin nasıl bir alana konumlanması; statükoyu benimsemesi, verili gerçeklikleri kabul etmesi, asla daha fazlasını dilememesi, sevgiyi ve inancı her şeyin üzerinde tutarak kadere boyun eğmesi gerektiğini aktarır. Bu yüzden tüm dünya bir karmaşa içerisindeyken elinde İncil ile dolaşan bir adam kadrajdadır ve haykırır: “Günahkarlığınızın başımıza açtıklarını görüyor musunuz? Açgözlülüğünüzün?” Filmin sonunda ise Max, oğlunun Rusya ile ABD arasındaki nükleer füze atışlarının başlamasıyla öleceğini gördüğü anda dileğini geri alır, düzen yeniden sağlanır, sevgi ve verili gerçeklikler kazanmış olur.

Gerçeklik, Wonder Woman için temel motivasyon kaynağıdır. Wonder Woman'ı çizgi roman okurlarıyla buluşturan kişinin, aynı zamanda yalan makinesinin ilk prototipini ortaya koyan William Moulton Marston olması, Wonder Woman'ın süper gücünün neden gerçekleri ortaya çıkarmak olduğunu anlaşılır kılmaktadır. Bununla birlikte Bunn'un (1997: 95) belirttiğine göre, Wonder Woman ne kadar güçlü olursa olsun Marston'un düşündüğü şey, onun erkeklere cinsel yönden boyun eğmesi gerektiğidir. Kadın ile erkek arasındaki böylesi bir hiyerarşik düzen, bu araştırmanın da Wonder Woman aracılığıyla toplumsal rollerin ve değerlerin nasıl temsil edildiğini tartışmasına zemin hazırlamıştır.

1970'li ve 1980'li yıllardaki sinema ve televizyon yapımlarında gözlemlenen kadın temsillerini karşılaştırdığı çalışmasında Faludi (1991: 67), 1970'lerde kadın ve erkek eşitliğine vurgu yapıldığını; 1980'lerde ise kadınlara erkeğe boyun eğecek şekilde görünüm kazandırıldığını söyler. Faludi, bu durumun 1963'ten 1990'ların ortasına kadar etkisini sürdüren İkinci Dalga Feminizm akımına bir karşı duruş şeklinde devam ettirildiğini savunur. Ona göre, kadınlar erkeklerle hiçbir zaman gerçekten eşitliğe ulaşamamış; ancak tüketim kültürü ve kitle iletişim araçları kadınları bunu başarmış gibi temsil etmiştir. Hatta daha seksi ama sert kadınların giderek artan tasviri, onların her şeye sahip olabileceği yanılsamasına kapılmalarına neden olmuştur. Dolayısıyla bu dönemlerde kadınların, toplumsal rolleri ve değerleri sorguladıkları hatta tersyüz

edebildikleri bir özgürlük alanına kavuştukları varsayılsa bile Hollywood'un genellikle filmlere enjekte ettiği ataerkillik ideolojisi üzerinden kadına görünüm kazandırdığı söylenebilir. Kadın özgürlüğünü ve gücünü temsil ettiği düşünülen Wonder Woman'da da gözlemlenen; genellikle toplumsal rollerin ve değerlerin yeniden üretilmesidir.

1974'te çekilen *Wonder Woman*'ın henüz giriş sahnesinde kadının konumu, Diana'nın annesi Hippolyte'in sözlerine açık biçimde yerleştirilmiştir. O, kadınların gücünü tüm dünyaya göstermesi gerektiğini kızına söyler; fakat sonrasında sözlerine şu ifadeyi ekler: "Asla duygusallığını kaybetmeyeceksin, çünkü bizim asıl gücümüz bu." Diana bu nasihatle annesi ve arkadaşlarıyla vedalaşıp, görevini tamamlamak için Amerika'ya gelir. Kent yaşamının içine girdiği görülen Diana, bir iş yerinde telefonlara bakan sekreterdir. Böylece hem o yıllarda iyiden iyiye iş hayatına dâhil olan kadının hangi işleri yapabileceği hem de erkek karşısındaki konumu imgesel düzeyde sabitlenmiş olur; çünkü eril bilinç için kadın eve yaraşır ve iş hayatında olacaksa da ancak erkeğin hâkimiyeti altında bulunabilir. Dahası erkeğe tanınan bu üstünlük, aynı sahnenin devamında, bu sefer de Diana'ya arkadaşlık teklif eden erkeğin eylemine kodlanmıştır. *Görsel 5* ile gösterilen bu filmsel anda Diana, teklifi kibarca geri çevirirken; adam parmağını öperek onun alınına koymaktadır. Böylece toplumsal alanda kadına uygun görülen acizlik, sahip olunabilirlik ve çocuksuluk yeniden üretilmiş olur. Karakterlerin mekân içerisindeki pozisyonları da dikkat çekicidir. Bu filmsel anda adam ayakta, Diana ise oturarak gösterilmektedir. Böylece erkeğe büyük bir güç ve iktidar bahşedilirken, Diana üzerinden kadının acizleştirildiği söylenebilir.

Görsel 5. Diana'nın Aciz Gösterildiği An

Her ne kadar 1974'te çekilen film, Wonder Woman'ın güçlü ve bağımsız kadını temsil ettiği olgusunu yansıtıyor gibi algılansa da bunun bir yanılsama olduğu, öykünün sadece son sahnesine bakıldığında bile anlaşılmaktadır. Wonder Woman'ın filmin kötü karakteri olarak görünüm kazanan Mr. Smith'i küçük bir motosikletle kovalamasından daha dikkat çekici olan şey; o sırada kafasına taktığı kask ve hatta sudan çıktığında üşümemesi için üzerine sarılan erkek

ceketidir. Bu nesnelere, Wonder Woman'a asıl gücünü veren doğruluk kementinden farklı ve yoğun şekilde kadının kırılabilirliğine hizmet eder. Öyleyse nesnelere maddi bir kültürü tanımlamaya yardımcı olduğu kadar toplumsal alandaki diğer insanlarla olan ilişkilerin ötesine geçen bağlantıları bulunduğunu da düşünmek olasıdır. Çünkü Wonder Woman'ı darbelerden (kask) veya soğuktan (ceket) koruması için kullanılan nesnelere anlamı, kullanım amaçlarının ötesine geçmekte; kadının kırılabilirliğini vurgulamaktadır.

Kadının erkek karşısındaki acizliği kadar, ona muhtaç oluşu da toplumsal roller açısından önemli bir veri olmakla birlikte, 2011 yılında yayınlanan *Wonder Woman* adlı tek bölümlük televizyon yapımında da yeniden üretilir. Kadın ya bir erkeğe ait olmak ve onunla aile kurmak durumundadır ya da mutsuz olmak ve kendisini toplum için feda etmek mecburiyetindedir. Bahsi geçen yapımda gözlemlenen ise Wonder Woman'ın ikinci seçenekle ilişkilendirilmesidir. Bu toplumsal değer üretimine ilk olarak Henry, Wonder Woman'a neden yalnızlığı tercih ettiğini ve Steve Trevor'dan neden ayrıldığını sorduğunda rastlanır. Flashback (geriye dönüş) ile izleyiciye sunulan olay; Trevor'ın evlenme teklifi karşısında Wonder Woman'ın "hayır" demek zorunda kalmasıdır. Wonder Woman bunun sebebini Trevor'a açıklarken seyirci için de toplumsal alanda geçerli kılınan "erkek=aile" denklemine yeniden kurgulamış olur. O, bir aile veya sevdiklerinin olması durumunun düşmanlara davetiye çıkaracağını vurgular ve bu yüzden yalnızlığı seçmek zorunda kaldığını söyler. Buradan çıkacak anlam; toplumsal yaşamın çok daha yoğun şekilde içerisinde bulunması gereken kadının, sevgiden ve aileden fedakârlık etmek durumunda kalmasıdır.

Sevgiden ve aileden fedakârlık, *Wonder Woman 1984*'te de gözlemlenir. Wonder Woman, herkesin dileklerini yerine getiren Maxwell Lord (Max) aracılığıyla, daha önce (serinin 2017 yılındaki filmde) hayatını kaybeden sevgilisi Steve Trevor'a yeniden kavuşur. Ona anlattığı Asteria'nın hikayesinde; erkekler Amazonları hapsedmiş ve Asteria'ya kılıçlarla saldırmıştır. Asteria ise halkı için kendisini feda etmiştir. Artık sıra Wonder Woman'dadır ve burada da gücünü kavuşması için Wonder Woman'ın aşktan vazgeçmesi gerekmektedir. Neticede dileğini geri alır, Steve gözden kaybolur ve Wonder Woman insanlar için aşka veda ederek güçlerine yeniden kavuşur. Böylece fedakârlık üzerinden bir kez daha annelik, aile, erkeğe bağlılık gibi değerlerin önemi de hatırlatılmış olur.

Wonder Woman her ne kadar "güçlü kadın" imajını yansıtabilecek şekilde sunulmuş olsa da ataerkil bilinçle hikâyeye enjekte edildiğini düşünmek gerekir. Nitekim Wonder Woman, Veronica'nın tesisine geldiğinde onun adamlarıyla yüzleşecektir. Ancak bu sefer, tıpkı iş arkadaşı Henry'nin tasarımlarında önerdiği şekilde bir bikini altıyla görülür. Cinselliği ve çıplaklığı iyice

artmış şekilde onlarca erkeğin karşısına geçer ve onlarla dövüşür. Artık çok daha güçlüdür. Kaslı erkekleri fırlatır, konteynırları tekmeleriyle hareket ettirir. Kurşunları kolundaki metal bilekliklerle engeller. Ancak nihayetinde o bir kadındır; cinsellikle yoğrulmuş ve toplumsal kodları bünyesinde barındıran. Dolayısıyla Faludi'nin (1991: 67) vurguladığı gibi, sert ve seksi kadın imajıyla gerçekleştirilen şey, aslında sadece kadınların bir yanılısamaya yönlendirilmiş olmasıdır.

Her ne kadar Wonder Woman özgün, özgür ve güçlü bir kadın temsili gibi algılanıyor olsa da cinsellikten ve en nihayetinde bir erkeğin ardılı olmaktan sıyrılamaz. *Wonder Woman 1984*'te Diana ve Barbara üzerinden aktarılan bazı söylem ve imgeler bu durumu ortaya koyar. Örneğin söylem düzeyinde; Wonder Woman'ın tecavüz edilmekten kurtardığı ancak daha sonrasında düşmanına dönüşecek olan Barbara, dilekleri yerine getirdiği inanılan taşı eline aldığı anda şunları söyler: “Diana gibi olmak istiyorum. Güçlü, seksi, havalı, özel.” Bu söylem, bir kadına nelerin uygun olduğuna veya bir kadının beklentilerinin neler olması gerektiğine yönelik toplumsal kodları yeniden üretir. İmge düzeyinde ise bir akşam yemeğine giden Wonder Woman'a ve sonradan aynı yere gelen Barbara'ya bakan erkekler, kadının seyirlik olması gerektiği şeklindeki eril anlayışı besler. Wonder Woman beyaz renkli ve derin yırtmaçlı elbisesiyle insanların bakışlarına maruz kalırken; siyahlar içinde görünen Barbara'ya da ilgi yoğunudur. Böylece Berger'in (2012: 47) kadına yönelik bakış üzerine ortaya koyduğu ifadeler bir kez daha hatırlanmış olur. Ona göre, erkekler kadınları seyredirken; kadınlar kendi seyredişlerini seyrediler. Dolayısıyla kadının zihninde sürekli bir gözlemci erkek bulunur hem kendisini hem de diğer kadınları seyreden. Böylece kadın, kendisini seyirlik bir nesneye dönüştürmüş olur. Bu sahneye eşlik eden yakın plan kamera açıları ise seyirciyi dikizlemenin hazzına yönlendirebilir.

Öykünün sonlarına doğru, Wonder Woman'ın tıpkı Superman tarzıyla (tek el geride ve diğeri ileride yumruk sıkılmış şekilde) uçtuğu görülür. *Görsel 6* ile de aktarılan bu filmsel an, “kadının en nihayetinde erkeğin ardılı olabileceği” şeklindeki eril toplumsal kodun yeniden üretilmesine hizmet etmiş olur.

Görsel 6. Wonder Woman'ın, Superman Tarzıyla Uçtuğu Sahnedeki Bir Kesit

Sonuç ve Değerlendirme

Günümüzde oldukça önemli derecede değer verilen süper kahramanlar, sadece film veya dizilerde görünüm kazanmanın ötesine geçmiş; oyuncakların, giysilerin, bilgisayar oyunlarının hatta yiyeceklerin alanına bir şekilde dâhil edilmiştir. Bugün herhangi bir alışveriş merkezinde yeme-içme dükkanlarına, giyim mağazalarına veya bir oyuncakçıya giren kişi, belki de Batman, Superman, Iron Man gibileri başta olmak üzere çeşitli süper kahramanların adlarına, görsellerine, maketlerine, kullandıkları nesnelere muadillerine vs. denk gelecektir. Muhtemelen bu durum, süper kahramanlara gösterilen yoğun ilginin bir pazarlama stratejisi olarak kullanılmasıyla yakından ilişkilidir. Nitekim onlar, sadece süper güçlerinden dolayı değil, kültürel temsiller sunabilme becerilerinden dolayı da toplumlar tarafından önemsenmektedir. Öte yandan süper kahramanlar, aynı zamanda egemen ideolojilerin, siyasal düşüncenin ve insanların içinde buldukları duruma göre oluşan beklentilerinin de bir ürünüdür. Bu yüzden ki ilk süper kahramanlar, özellikle II. Dünya Savaşı'nın patlak verdiği yıllarda, bu savaşa dâhil olan Amerika tarafından, kendi halkına moral vermek amacıyla kullanılabilmiştir.

Süper kahramanlar her ne kadar ilk olarak çizgi romanlarda hayat bulmuş olsalar da özellikle Hollywood sineması aracılığıyla popülerleştirilmişlerdir. Ataerkil bir yapıya sahip olan Hollywood'un, süper kahraman üretimi ve gösterimi anlamında ise erkeklere öncelik vermesi şaşırtıcı değildir. Özellikle 1970'lerde giderek yoğunlaşan feminist hareketlere karşı Hollywood sineması beyaz erkeği kutsamış, onun aracılığıyla insanlara ataerkillik başta olmak üzere; savaşçılık, girişimcilik, kapitalizm vs. ideolojiler aktarmıştır. Nitekim bu tavır günümüzde hâlâ sürdürülmektedir. Hollywood sinemasının yanında Amerikan televizyon sektöründe de aynı düşünceler hâkim kılınmış ve genellikle süper kahraman erkeklerle doldurulan dizi ya da filmler kanallarda boy göstermiştir. Ancak II. Dünya Savaşı, sadece süper kahraman erkeklerin popülerleşmesini sağlamamış, bu çalışmanın odağına aldığı süper kahraman kadınların da insanlarla buluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu noktada en çok dikkat çeken süper kahraman kadının ise Wonder Woman olduğu söylenebilir. II. Dünya Savaşı'ndaki belirsizlik, güvensizlik, artan faşizm ve mutlak ideal yalanlarına karşı en büyük gücü "doğrular" olan bir süper kahraman ihtiyacını giderecek şekilde tarih sahnesine çıkan Wonder Woman, hâlâ varlığını koruyabilen en uzun soluklu süper kahraman kadındır. Bu durum ona verilen önemi insanlara hatırlatırken, arka planda onun aracılığıyla aktarılan ideolojilerin belki de görmezden gelinmesine sebep olmaktadır. Oysaki, bu çalışmanın temel problemi olarak belirlendiği üzere; Wonder Woman'ı sadece kadınların gücünü gösteren bir sembol olarak görmekten uzaklaşarak, aslında onun aracılığıyla ne tür ideolojilerin aktarıldığını görmek önemlidir. Bu amaçla hareket eden çalışmanın örnekleme

aldığı yapımlar ideolojik ve tarihsel eleştiri yardımıyla analiz edildiğinde ise özetle şu sonuçlara ulaşılmaktadır:

Kıyafet tasarımıyla tamamen Amerika'yı imleyen Wonder Woman'ın, kementi kovboy mitine gönderme yapar ve böylece Batı'nın yaşam biçimleri aktarılır. O, sadece kadın cinselliğini yansıtmaz; ahlak ve adaleti de temsil eder. Amerikan'ın adaletin savunucusu olduğu mesajının yanında anayasasının koruyuculuğu ve üstünlüğü ideolojileri de Wonder Woman'ın yer aldığı filmler üzerinden aktarılmaktadır. Wonder Woman üzerinden ırkçılığın ve muhafazakârlığın ön plana çıkarılacağı zamanlarda ise başka ırkların elinden cesaret, fedakârlık, bilgelik, sevgi ve güç alınarak “beyaz kadına” bahşedilmektedir.

Wonder Woman'ın “inançlı biri” olduğu ideolojisi onun görünüm kazandığı bazı yapımlara işlenirken; mülkiyetin, verili gerçekliklerin, statükonun devamının ve kapitalizmin önemli olduğu fikirlerinden bir veya birkaçı göz önüne çıkartılmaktadır.

Ataerkillik, Wonder Woman filmleri aracılığıyla aktarılan temel ideolojilerden bir diğeridir. Wonder Woman, bir şekilde fedakârlık etmekten, cinselleştirilmekten, erkeklerin bakışlarından, erkeğe hizmet etmekten, ona muhtaç olmaktan veya erkeği taklit etmekten kurtulamaz. Bu yüzden kimi zaman temel gücünün “duygusallık” olduğu vurgusuna maruz kalırken; bazen erkek patrona hizmet eden, diğer erkeklerin sürekli elde edebileceğini düşündüğü, hatta üşümesin diye üzerine bir erkek ceketi sarılan kişi olarak sunulur. Kimi zaman Dünyanın kurtuluşu için sevgisinden yoksun kalan bir “fedakâr kadın” imajı iliştilen Wonder Woman aracılığıyla bazen de kadının güçlü, seksi, havalı ve özel olması gerektiği imajı seyirciye aktarılır.

Genel bir değerlendirmeye, Wonder Woman'ın her ne kadar feministler tarafından kabul görerek coşkuyla karşılandığını söylemeye çalışan pek çok düşünce ve/veya akademik çalışma olsa da arka planda Wonder Woman aracılığıyla ne tür ideolojilerin aktarıldığını, aslında seyircinin hangi ideolojik konumlandırmalara dâhil edildiğini, toplumsal rollerin ve değerlerin onun aracılığıyla nasıl yeniden üretildiğini görmeye çalışmak gerekir. Nitekim bu çalışmada ortaya çıkan sonuç; Wonder Woman'ın görünüm kazandığı yapımlarda feminizmin savunuculuğunu yapmaktan ziyade ataerkilliği, kapitalizmi ve ırkçılığı yansıttığı, verili gerçekliğin kabulüne hizmet ettiği ve kadına dayatılan toplumsal rollerin yeniden üretimine yönelik değerler ürettiğidir. Öte yandan sinema literatüründe süper kahraman kadınlarla ilgili yoğun bir boşluk olduğu gözlemlenmektedir. Özellikle filmlerdeki süper kahraman kadınlar üzerinden küçük veya büyük ölçekli örneklerin kullanıldığı araştırmaların yapılması; alımlama, yorumlama veya pozitivist temelli çalışmaların gerçekleştirilmesi bu boşluğun doldurulmasına destek olacaktır.

Kaynakça

- Ataç Akça, C. (2015). Gerçeğin peşindeki kadınlar: Wonder Woman, Margaret Sanger ve Planned Parenthood'un geleceği. *Kadın/Woman 2000*, 16(1), 75-92.
- Ataç Akça C. (2017). Başkanlık için Wonder Woman!: 2016 Amerikan başkanlık seçimleri, Hillary Clinton ve feminist gelecek. *Fe Dergi*, 9(2), 81-94.
- Baudrillard, J. (2011). *Simgesel değiş tokuş ve ölüm*. (O. Adanır, Trans.). Boğaziçi Üniversitesi.
- Bercuci, L. (2016). Pop feminism: Televised superheroines from the 1990s to the 2010s. *Gender Studies*, 15(1), 252-269.
- Berger, J. (2012). *Görme biçimleri*. (Y. Salman, Trans.). Metis.
- Biröl, M. (2019). Televizyon reklamlarında kadınların güç temsili: süper kahramanların kullanımı. *Kadın/Woman 2000*, 17(1), 103-119.
- Bonadè: & Hamus-Vallée, R. (2019). Superhéroïnes: Un genre à part? *Genre En Séries: Cinéma, Télévision, Médias*, 10, 1-10. <https://doi.org/10.4000/ges.682>.
- Bostan, D. (2017). Şiddeti estetize etmenin aracı olarak bir süper kahraman: Wonder Woman. *Marmara İletişim Dergisi*, 28, 153-156.
- Bunn, C. G. (1997). The lie detector, Wonder Woman and liberty: The life and work of William Moulton Marston. *History of the Human Sciences*, 10(91), 91-119.
- Calvert, S. L., Kondla, T. A., Ertel, K. A. & Meisel, D. S. (2001). Young adults' perceptions and memories of a televised woman hero. *Sex Roles*, 45, 31-52.
- Campbell, J. (2010). *Kahramanın sonsuz yolculuğu*. (S. Gürses, Trans.). Kabalcı.
- Campbell, J. & Moyers, B. (2010). *Mitolojinin gücü: kutsal kitaplardan Hollywood filmlerine mitoloji ve hikâyeler*. (Z. Yaman, Trans.). Mediacat.
- Comolli, J. & Narboni, J. (2010). Sinema/İdeoloji/Eleştiri. (M. Temiztaş, Trans.) S. Büker & Y. G. Topçu (Ed.), *Sinema: Tarih, Kuram, Eleştiri*. Kırmızı Kedi.
- Corrigan, T. (2011). *Film Eleştirisi*, (A. Gürata, Trans.). Dipnot.
- Costello, J. M. & Worcester, K. (2014). The politics of the superhero: Introduction. *Political Science & Politics*, 47(1), 85-89. <https://doi.org/10.1017/S1049096513001625>.
- Cronin, B. (2006). *The Superhero Trademark FAQ*. Son Değişim Tarihi 11.10.2022. <https://www.cbr.com/the-superhero-trademark-faq/>

- Çelik, K. & Kırrel, S. (2019). Kapitalist sistemin muhafızları olarak Hollywood süper kahramanları: Süpermen örneği. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, 34, 1-25.
- Çelik, K. (2019). *Evrenin muhafızları olarak Hollywood'un süper kahramanları*. [Yayınlanmış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.
- D'Amore, L. M. (2012). The accidental supermom: Superheroines and maternal performativity, 1963–1980. *The Journal of Popular Culture*, 45 (6), 1226-1248.
- Dilara Bostan, A. (2017). Şiddeti estetize etmenin aracı olarak bir süper kahraman: Wonder Woman. *Marmara İletişim Dergisi* (28), 153-156.
- Eliade, M. (1993). *Mitlerin özellikleri*. (S. Rifat, Trans.). Simavi.
- Faludi: (1991). *Backlash: The Undeclared War Against American Women*. Three Rivers.
- Fingeroth, D. (2004). *Superman on the Couch: What Superheroes Really Tell Us about Ourselves and Our Society*. Continuum.
- Grainge, P. (2007). *Brand Hollywood: Selling Entertainment in A Global Media Age*. Routledge.
- Greer, G. (2000). *The Whole Woman*. Anchor.
- Gültekin, G. (2016). Hollywood sinemasında kahramanın dönüşümü: Rocky Balboa'nın fiziksel, psikolojik, kültürel ve ideolojik değişimi. *Selçuk İletişim*, 9(3), 299-320. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/josc/issue/24522/259833>.
- Has-Er, M. (1994). *Tanzimat devri Türk romanında kadın kahramanlar*. [Yayınlanmış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=40wjuU-P3ufJApIaHjNMAQ&no=40wjuU-P3ufJApIaHjNMAQ>.
- Hook: (1978). *The Hero in History: Myth, Power of Moral Ideal?*. Hoover Institution Stanford University.
- Kabadayı, L. (2013). *Film Eleştirisi*. Ayrıntı.
- Kellner, D. (2013). *Sinema savaşları*. (G. Koca, Trans.). Metis.
- Kolker, R. (2008). Kültürel pratik olarak sinema. (E. Yılmaz, Trans.) ve B. Bakır, Y. Ünal & S. Salihi. (Ed.), *Sinema, İdeoloji, Politika: Sinemasal Yazılar 1*. Orient.
- Koole:, Fockenber, D., Tops, M. & Schneider, I. (2014). The birth and death of the superhero film. S. Daniel & G. Jeff (Ed.), *Death in Classic and Contemporary Film*. Palgrave Macmillan.
- Krutnik, F. (2001). *In A Lonely Street: Film Noir, Genre, Masculinity*. Taylor & Francis E- Library.

- Kurt, E. (2019). *Bilimkurgu sinemasında kadının temsili*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Ordu Üniversitesi.
- Matsuuchi, A. (2012). Wonder Woman wears pants: Wonder Woman, feminism and the 1972 'women's lib' issue. *Journal Colloquy*, 24,118-142. Retrieved from: https://academicworks.cuny.edu/lg_pubs/3/.
- McLellan, D. (2012). *İdeoloji*. (B. Yıldırım, Trans.). İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Mills, A. (2014). *American Theology, Superhero Comics, and Cinema: The Marvel of Stan Lee and the Revolution of A Genre*. Routledge.
- Özden, Z. (2004). *Film Eleştirisi*. İmge.
- Packer: (2010). *Superheroes and Superegos: Analyzing the Minds Behind the Masks*. Praeger.
- Pitkethly, C. (2013). Wonder Woman. D. Randy & S. J. Matthew (Ed.), *Icons of the American Comic Book: From Captain America to Wonder Woman*. Greenwood.
- Reynolds, R. (1994). *Super Heroes: A Modern Mythology*. University Press of Mississippi.
- Robb, J. B. (2014). *A Brief History of Superheroes*. Robinson & Running.
- Ryan, M. & Kellner, D. (2010). *Politik kamera*. (E. Özsayar, Trans.). Ayrıntı.
- Saygılı, A. (2015). Bir başlangıç: süper-kahramanlar evreni ve adaletin gözleri bağlı kahramanı Daredevil. *Hukuk Kuramı*, 2(4), 1-9.
- Schwartz, B. (1985). Emerson, Cooley and the American heroic vision. *Symbolic Interaction*, 8(1), 103-120. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/10.1525/si.1985.8.1.103>.
- Serter Mansur, J. (1994). *Heroes, heroines and others men's and women's quests in the 1970's an archetypal, feminist approach*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Boğaziçi Üniversitesi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=vTjUROI935yBQ7KE3t31Bw&no=xeDnlPgl66AWoJECpWE9uw>.
- Sozluk, t.y. Kahraman. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden 11 Kasım 2022 tarihinde alınmıştır.
- Therborn, G. (1989). *İktidarın ideolojisi ve ideolojinin iktidarı*. (İ. Cüre, Trans.). İletişim.
- Türkmen, A. S. (2019). *Ceaseless allure of femmes-futures: Fashion impact of the sci-fi film heroine*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. İzmir Ekonomi Üniversitesi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=T1mWGp9MngYYkCSgiJvtVtF4rmWQ6PBRL24Dhd4in9vYVbrOhbIzvL3n0xEPZgmW>.

UN, (t.y.). Wonder Woman. <https://www.un.org/en/messengers-peace/wonder-woman> adresinden 10 Aralık 2022 tarihinde alınmıştır.

Wanzo, R. (2009). The superhero: Meditations on surveillance, salvation, and desire. *Communication and Critical/Cultural Studies*, 6(1), 93-97. <https://doi.org/10.1080/14791420802663694>.

Yılmaz Ercan, G. E. (2017). *Süperkahraman filmlerinde modernite ve postmodernite ilişkisinin ikili karşıtlıklar yöntemiyle çözümlenmesi*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Anadolu Üniversitesi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=PJc0_N2oADEeTnD5N2VaOA&no=ZPjx65-bms31O-zXcH6C-g.

Kadına Yönelik Aile İçi Fiziksel Şiddet: Cinsiyet Bağlamında Nicel Bir Analiz (Bingöl Üniversitesi Örneği)

Domestic Physical Violence against Women: A Quantitative Analysis in the Context of Gender (Bingol University Sample)

Kenan Tazefidan*, Galip Bayezit #

Öne Çıkanlar

- Öğrenciler, genel olarak evlilik ve aile hayatında kadına yönelik şiddet hakkında olumlu tutumlara sahiptirler.
- Şiddet vakalarının sonucunda failin yaptırımla karşılaşması gerekmektedir.
- Şiddet hiçbir gerekçeyle meşrulaştırılamaz.
- Kadına yönelik şiddet konusunda erkekler daha gelenekçi bir tutum içindedirler.

Öz: Tarih boyunca hemen her toplumda kadına yönelik şiddetin çeşitli biçimlerde ortaya çıktığı görülmüştür. Fakat bu durumun bir sorun olarak ele alınması ve yasalar tarafından suç sayılması, 19. yüzyılın sonlarına dayanmaktadır. Kadına karşı aile içi şiddet, cinsiyetler arasındaki güç dengesizliğinden kaynaklanan ve temelinde hak ihlalleriyle sonuçlanan bir süreçtir. Kadına yönelik şiddet ve kadın cinayetlerinin yaygınlığı, bu tür olayların toplum tarafından normalleştirilmesinin bir sonucudur. Kadınların yaşam deneyimlerinden yola çıkarak sorunların ve ihtiyaçların farkına varılması, cinsiyet temelli ortak bir dayanışma ile çözüm odaklı bir bilince ulaşmaları gerekmektedir. Bu sayede kadınlar bilgi, beceri ve değerler temelinde ilerleme kaydedebilir ve bu zorlukların üstesinden gelebilirler. Bu çalışmada, yükseköğretim öğrencilerinin cinsiyetlerine göre kadına yönelik aile içi şiddetle ilgili tutumlarının nicel araştırma teknikleriyle incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada “Evlilikte Kadına Yönelik Fiziksel Şiddete İlişkin Tutumlar Ölçeği” kullanılarak elde edilen veriler, SPSS programı vasıtasıyla analiz edilmiştir. Araştırmanın sonucunda örneklem grubunun genel olarak evlilikte kadına yönelik şiddet ile ilgili olumlu tutumları benimsedikleri, fakat kız öğrencilerin erkek öğrencilerden daha fazla aile içi şiddete karşı tutum sergiledikleri görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Şiddet, Şiddetin Meşrulaştırılabilirliği, Şiddetin Algılanan Faydası, Şiddetin Sonuçları

Highlights:

- Students generally have positive attitudes about violence against women in marriage and family life.
- As a result of cases of violence, the perpetrator should face sanctions.
- Violence cannot be justified for any reason.
- Men have a more traditionalist attitude to violence against women.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Psikoloji Bölümü, kenant.fidan@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-6054-0576.

Dr., Bağımsız Araştırmacı, galipbayezit65@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7930-0767.

Abstract: Throughout history, violence against women has been observed in various forms in almost every society. However, the fact that this situation has been considered a problem and a crime by law dates back to the end of the 19th century. Domestic violence against women is a process that results from the power imbalance between genders and fundamentally results in rights violations. The prevalence of violence against women and femicide is a result of the normalization of such events by society. Women need to be aware of their problems and needs based on their life experiences, and they need to reach a solution-oriented consciousness with a common solidarity based on gender. In this way, women can progress on the basis of knowledge, skills and values and overcome these difficulties. This study aims to examine the attitudes of higher education students towards domestic violence against women according to their gender using quantitative research techniques. The data obtained using the “Attitudes Towards Physical Violence Against Women in Marriage Scale” in the study are analyzed using the SPSS program. As a result of the research, it is observed that the sample group generally adopt positive attitudes towards violence against women in marriage, but female students exhibit attitudes towards domestic violence more than male students.

Keywords: Women, Violence, Justifiability of Violence, Perceived Benefits of Violence, Consequences of Violence

Summary

Violence against women has existed in different societies and cultures throughout history. However, its acceptance as a legal and social problem and its classification as a crime date back to the late 19th century. The normalization of violence against women has led to the recurrence of this phenomenon at the society level.

In this study, the attitudes of students at Bingöl University towards domestic violence against women according to their gender are measured and their views on this issue are evaluated. The aim of this study is to examine the attitudes of university students towards domestic violence against women according to their gender and to investigate how the roles attributed to women and men in society are perceived by the students. Another aim of this research is to raise awareness of violence against women in future generations and to develop an understanding of gender roles. Assessing the attitudes of university students is very important in guiding future efforts to address gender violence and gender perception in educational institutions.

In our research, the “Attitudes Towards Physical Violence Against Women in Marriage Scale”, developed by Ercan (2009: 93), is used to determine the attitudes of individuals towards physical violence against women in marriage. This scale consists of 22 items and three subcategories. These subcategories are; “legitimization of violence”, “perceived benefits of violence”, “consequences of violence”. This 5-point Likert-type scale is scored in such a way that

students' attitude statements towards physical violence against women are given 5 points if they 'strongly agree', 4 points if they 'agree', 3 points if they 'undecided', 2 points if they 'disagree', and 1 point if they 'strongly disagree'. According to this scoring result, the highest score to be obtained from the scale is calculated as '110' and the lowest score as '22'. The scores that the participants have received from the subcategories of "legitimization of violence" and "perceived benefits of violence" are calculated by reverse coding. The highest score obtained from the scale indicates the participants' positive attitudes towards physical violence, while the lowest score indicates their negative attitudes.

The universe of our research consists of students continuing their education at Bingöl University in 2021. A total of 220 people have been reached using the simple random sampling method and a survey has been applied. As a result of the application of the surveys, a total of 200 healthy surveys are obtained, 94 girls and 106 boys. The data obtained from these surveys are analyzed through the SPSS (Version 26.0) program.

The research findings show that the ratio of male and female students at Bingöl University is quite balanced and most of the students are between the ages of 20-30. Most of the students come from nuclear families and have a low socioeconomic background. When the attitudes towards physical violence against women in the family are examined, it is seen that female students are more strongly opposed to violence than male students. In addition, the majority of the students believe that domestic violence should not be legitimized.

In the subcategories of "perceived benefits of violence" and "consequences of violence", significant differences are observed between female and male students, with females being more strongly opposed to violence. However, in general, the students have developed a common awareness of the negative consequences of violence. The students also agree that formal or informal sanctions should be applied to those responsible for violent acts.

This study aims to increase university students' awareness of gender roles and violence against women by emphasizing the important role of educational institutions in promoting social change.

Giriş

İnsanoğlu son yüzyılda belki de tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar hızlı bir değişim yaşamıştır. Sanayi ve teknoloji alanında kaydedilen ilerlemeler sosyal hayatı da geri dönülmez bir şekilde dönüştürmüştür. Bütün bu gelişmelerin sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi, dini, psikolojik, tarihi, coğrafi vs. şeklinde çok çeşitli boyutları bulunmaktadır. Birey ve toplum hayatının da bu faktörlerden etkilendiği açıktır. Yaşanan değişim/dönüşümden aile kurumu da nasibini almış, sözü

edilen gelişmelerin evlilik ve aile hayatına hem olumlu hem de olumsuz anlamda yansımalarının olduğu görülmüştür. Günümüzde cinsiyet rollerinde ve aile yapısında gerçekleşen değişimlerin bir taraftan şiddetin azalmasına diğer taraftan parçalanmış aile sayısında artışa yol açtığı gözlenmiştir. Yine teknolojik gelişmeler ve modern hayat sanal şiddet gibi yeni şiddet türlerini ortaya çıkarmış, bireylerin şiddete yönelik tutumlarını değiştirmiştir.

Kadın ve erkek, toplumsal yapının iki temel unsuru olarak karşımıza çıkar. Bu bağlamda, iki cinsiyet biyolojik açıdan farklılıklar gösterdiği gibi, bu farklılıkların toplumsal yansımaları da bulunmaktadır. Çötök'a (2015) göre sosyal hayatın rutini içinde erkek ve kadın cinsiyeti arasında sosyal hayata katılma düzeyi açısından da farklılıklar bulunmaktadır. Şiddetin bir kısmı bu farklılıklardan kaynaklanmaktadır.

Şiddet, günümüzde neredeyse tüm ülkelerde suç olarak kabul edilmektedir (Sağır ve İnci, 2012: 235). Kadına yönelik şiddet, yaşadığımız coğrafyada ancak 1980'li yıllarda ciddi bir problem olarak görülmeye başlanmış ve bu konuda önlemler alınması gündeme gelmiştir (Arıkan, 1987). Devletler, ulusal ve uluslararası düzeyde bu suça maruz kalan kadınları korumak adına çeşitli yasal düzenlemeler yapmışlardır. Bu düzenlemeler, şiddete karşı farkındalık oluşturma açısından önemli bir adım olmakla birlikte, tek başına yeterli olmamaktadır. Kadına yönelik şiddet, kanunlar nezdinde suç kabul edilse de toplumsal bilinç eksikliği ve çeşitli sosyokültürel etkenler nedeniyle şiddetin azalması ya da tamamen ortadan kaldırılması sağlanamamıştır. Bu nedenle yasal düzenlemelerin yanında kapsamlı araştırmaların, eğitim ve farkındalık çalışmalarının da yapılması gerekmektedir.

Aile içi şiddet her yaşta, toplumda, eğitim düzeyinde ve sosyoekonomik grupta meydana gelen yaygın bir problemdir. Kadına yönelik şiddetin ekonomik, fiziksel, duygusal ve sosyal etkileri sadece kadınları değil, aynı zamanda çocukları, aileleri ve toplumun genelini olumsuz etkilemektedir. Bu durum, kadına karşı şiddetin sadece bireysel değil, toplumsal bir sorun olduğunun altını çizmektedir (Altınay ve Arat, 2008; Hanmer ve Saunders, 1984; Ünal, 2005: 85). Şiddet, ortaya çıkış biçimi ve uygulanışı bakımından evrensel bir özelliğe sahiptir (Akkaş ve Uyanık, 2016: 33). Erkek ve kadın bağlamında eşitsizliğe referansta bulunan atıflar, evrensel pek çok kültür ve medeniyette rastlanılmıştır. (Polat, 2024: 151). Bu anlamda kadına yönelik şiddet ise ulusal sınırları aşan küresel bir sorundur. Zira dünya gittikçe etrafı iletişim ağlarıyla çevrelenmiş bir köy haline geliyor (Tazefidan, 2021: 73).

Kadınların şiddet gördüğü bir toplumda adalet anlayışını geliştirmek oldukça zordur. Kadına yönelik şiddetin ortaya çıkmasını, tekrarlanmasını etkileyen birçok faktör bulunmaktadır (Bükecik ve Özkan, 2018: 33, 36; Köse ve Beşer, 2010). Genel olarak şiddeti etkileyen faktörler;

eğitim, ekonomi, aile, medya, siyaset, dini kurumlar, coğrafi unsurlar, göç, zararlı alışkanlıklar, kendini ifade edememe (iletişim güçlüğü), ailevî problemler, psikolojik sorunlar, arkadaş çevresinin olumsuz etkileri, şiddete maruz kalma veya sık sık şiddete tanık olma, çalışma hayatının olumsuz koşulları vs. şeklinde sıralanmaktadır. Şiddetin önlenmesi açısından iletişimin, eğitimin, ekonominin, ailenin ve medyanın rolü büyüktür (Bayezit ve Korkmaz, 2023: 192).

Bu çalışmada, üniversite gençliğinin cinsiyetlerine göre kadına karşı şiddet hakkındaki tutumları incelenmiştir. Kadın ve erkeğe toplum tarafından yüklenen rollerin, üniversite öğrencileri açısından nasıl bir anlam taşıdığına odaklanılarak, bu öğrencilerin kadına yönelik şiddet hakkındaki görüşlerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu tür araştırmalar, kadına yönelik şiddet ve cinsiyet adaleti konusunda farkındalık kazanılmasına, genç neslin bu sorunlar karşısındaki tutumlarının anlaşılmasına katkı sunmaktadır. Artan kadına yönelik şiddet vakaları ve cinsiyet adaletsizliğine karşı geliştirilen politikaların etkili olabilmesi için, eğitim kurumlarında toplumsal cinsiyet algısının ve kadına yönelik şiddetle ilgili farkındalıkların yeniden ölçülmesi gerekmektedir. Özellikle gençliğin, kadına yönelik şiddete dair tutumlarının ve bu şiddetle mücadele konusundaki rolleri, değerleri ve davranışlarıyla ilgili tutumlarının belirlenmesi önem taşımaktadır.

Araştırmanın Kavramsal ve Kuramsal Çerçevesi

Bir sorun ki adı yok...

Peki, Neydi adı konmayan bu sorun? Bu sorunu dile getirmeye çalışırken hangi sözcükleri kullanıyorlardı kadınlar? Bazen bir kadın, “Nedense bomboş hissediyorum kendimi... Bir eksiklik duyuyorum,” diyordu. Ya da “Sanki yaşamıyormuş gibiyim, diyordu (Rowbotham, 1998: 23).

Şiddetin Tanımlanması ve Tasnifi

Saldırganlık türlerinden biri olan şiddet, karşı tarafa fiziksel, duygusal veya psikolojik zarar vermeyi amaçlayan bir davranış biçimidir. Kadına yönelik aile içi şiddet ise bu saldırganlık türlerinden biri olarak, tarih boyunca birçok toplumda görülmüştür. Ancak, kadına yönelik şiddetin toplumsal bir problem olarak kabul edilmesi ve bu şiddetin yasal bir suç olarak tanımlanması, 19. yüzyılın sonlarına doğru başlamıştır. Bu dönemde, kadın hakları hareketleri ve insan hakları mücadelesi, kadına karşı şiddetin farkına varılmasına ve yasal düzenlemeler yapılmasına zemin hazırlamıştır. Bu gelişmeler, kadına karşı şiddetin suç olarak kabul edilmesi ve toplumda daha fazla görünürlük kazanmasını sağlamıştır. Ancak bu konuda yapılan yasal düzenlemelere rağmen, kadına yönelik şiddet hala toplumsal bir sorun olmaya devam etmektedir.

Şiddet; kin, öfke, nefret, kızgınlık, düşmanlık gibi duyguların yaşandığı saldırganlık biçimidir. Şiddet olgusu genelde aşırı duygu durumunun, bir olgunun yoğunluğunun, sertliğinin, kaba ve sert davranışın; özelde ise saldırgan davranışın, kaba kuvvetin, beden gücünün kötüye kullanılmasının, yakan, yıkan, yok eden eylemlerin, sopalı, taşlı, silahlı saldırıların, bireye ve topluma zarar veren etkinliklerin ifadesidir (Köknel, 1996: 20). Genel anlamda şiddet, sahip olunan güç veya kudretin bir başkasına, kendine, bir gruba ya da topluma karşı tehdit yoluyla veya doğrudan uygulanmasıdır ve bu eylemler genellikle yaralanma ile sonuçlanır (WHO, 1996).

Şiddet, insanlarda ve topluluk halinde yaşayan hayvanlarda diğerinin varlığını tehdit unsuru olarak gördüğünden dolayı grup içinde otorite sağlamak amacıyla sindirmek veya zarar vermeye yönelik uygulanan bir davranış türüdür. Şiddetin bir diğer tanımı, uygulayıcısı tarafından bilinçli olarak karşıdaki kişiye, kurumlara hatta diğer canlı varlıklara (bitki örtüsü, hayvanlar, yaşam kaynakları vb.) çeşitli amaçlar adına çıkar elde etmek, üstünlük kurmak, imtiyaz temin etmek, saygınlık ya da ilgi görmek, kısacası maddi ve manevî menfaat sağlamak amacıyla başvuru bir eylemdir. Fiziki, sözel, psikolojik veya işaret yardımıyla kişilerin, kurumların hatta canlı varlıkların yaşam, özgürlük, irade, istek, hak ve sağlıklarına zarar verilmekte, bu hakları ortadan kaldırılmakta veya geçici olarak bunlara ulaşılması engellenmektedir (Tekin, 2011: 13-14).

Şiddetin farklı tanımları genellikle kişinin canını acıtma, yaralama veya öldürme amacıyla güç kullanma gibi unsurları içerir. Ayrıca, yasaya aykırı fiziksel güç kullanımı veya şiddet tehdidinde bulunmak da bu tanımların bir parçasıdır. Yine şiddet, toplumda kabul edilen yasa ve ahlak ilkelerine aykırı olarak fiziksel yok etme eylemleri ve zorlayıcı davranışlar şeklinde kendini gösterebilmektedir (Özerkmen, 2012: 2). Bu bağlamda, hemen her şiddet olayını mağdur veya failine göre sınıflandırmak mümkündür. Örneğin, sağlık personeline yönelik şiddet, öğrencilere yönelik şiddet, kamu çalışanlarına yönelik şiddet, işçilere yönelik şiddet gibi farklı türlerde şiddet olayları ortaya çıkabilmektedir (Bayezit, 2023a: 71). Hatta günümüzde gelişen teknolojiyle beraber dijital araçlar üzerinden sanal şiddet dışında, fiziksel şiddet ve diğer şiddet türleri de mümkün hale gelmektedir (Bayezit, 2023b: 98; 2023c: 336).

Kadına yönelik şiddet dört ana kategoriye ayrılmaktadır: Fiziksel şiddet, kadının fiziksel saldırıya uğramasıdır; cinsel şiddet, rızası olmadan cinsel ilişkiye zorlanmasıdır ve genellikle fiziksel şiddetle birlikte görülür; duygusal şiddet, aşağılama, tehdit etme ve kıskançlık gibi eylemleri içerir; ekonomik şiddet, kadının parasına el koyma ya da temel ihtiyaçlarının karşılanmaması şeklinde ortaya çıkar (Aksoy vd., 1993). Yukarıda yapılan izahlardan anlaşılacağı üzere şiddete yönelik tanımlamaların ve tasnifin farklı çalışmalarda farklı şekillerde yapıldığı görülmektedir.

Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet

Kadına yönelik şiddet, erkek-kadın arasındaki birtakım anlaşmazlıklardan başlayıp akraba ve çevreye kadar yayılan bir süreçtir. Bu süreçten en derin bir biçimde etkilenen çocuklardır. Bu durum çocukların başta sağlık olmak üzere psikolojik, sosyal, ekonomik ve eğitim gibi birçok alanda geri planda kalmalarına neden olmaktadır.

Aile içi şiddet, dezavantajlı tüm aile bireylerini etkileyen küresel bir sorundur ve özellikle erkek egemenliğinin yoğun olduğu ülkelerde beden ve ruh sağlığını ciddi biçimde tehdit etmektedir. Bu şiddet olgusu, merkezde kadın olmak üzere, eşleri, çocukları, kardeşleri ve yaşlıları hedef almaktadır. Aile içi şiddetin en iyi açıklamasını sunan teorilerden biri sosyal öğrenme teorisidir. Bu teori, saldırgan davranışların nasıl köklendiğini, insanların neden saldırgan davrandıklarını ve bir kez bu tutumları sergilediklerinde neyin onları bu davranışları sürdürmeye ittiğini anlamaya çalışır (Kalkan, 2012: 384-385; İlkaracan 1996; Demir 2000; Özkan 2002).

Geçmişten günümüze kadın, erkekle birlikte çalışma hayatının içinde bulunmuş fakat bu durum dönemden döneme farklılaşmıştır. Kadın, annelik duygusundan dolayı evden fazla uzaklaşmamış, bu durumda onun ev içi işleri yapmasına neden olmuştur (Şenol ve Mazman, 2013: s. 151). Tarih, ezilen ve sömürülen insanların hikâyeleriyle şekillenmiştir; köylüler, işçiler, serfler ve köleler bu sayfalarda kalıcı izler bırakmıştır. Ancak kadın, bu ezilen gruplar arasında yer almasına rağmen farklı bir konumdadır. Kadının maruz kaldığı ezilme, toplumsal sınıf farklılığından ziyade, biyolojik farklılıklardan kaynaklanmaktadır (Alkan, 1981: 1). Görüldüğü üzere kadının erkeğe göre zayıf konumda kalması ve güçler arasındaki dengesizlik kadına yönelik şiddet gibi hak ihlallerini de doğurmuştur.

Dünya Sağlık Örgütü'nün açıklamasına dayanarak kadına karşı şiddet, cinsiyete dayanan, kadını küçümseyen toplum içinde ya da özel anlamda ona baskı yapılması ve özgürlüklerinin isteğe bağlı olarak sınırlandırılmasına neden olan bir davranış türüdür. Şiddetin biyolojik sebeplerinden biri, erkeklik hormonudur. Ruhsal anlamda sıkıntıları olan bireylerin, uyuşturucu ve alkol bağımlılarının şiddete daha eğilimli olduğu değerlendirilmektedir (Bayhan, 2012: 896). Bu anlamda kadının şiddet görmesinde psikolojik boyutunun dışında dışsal faktörlerin de etkili olduğu görülmektedir.

Dünya çapında dört kadından biri, ülkemizde ise üç kadından biri şiddete maruz kalmaktadır. Bu anlamda kadına karşı şiddet, bütün toplumlarda yaşanan küresel bir problemdir. Başlangıçta şiddet, öğrenilmiş bir davranıştır. Dolayısıyla şiddet ister aile içinde olsun ister sokakta, okulda veya medyada olsun, sürekli bir şekilde görülmekte ve şiddet uygulayan bireyler

rol model alınabilmektedir. Yine sosyoekonomik statüsü düşük veya yüksek hemen hemen bütün ailelerde şiddetin bir türüne rastlamak mümkündür (Bayhan, 2012: 896).

Kadına yönelik şiddet, kadınlara sadece kadın oldukları için uygulanan, cinsiyete dayalı bir ayrımcılık sonucunda kadının insan haklarının ihlaline yol açan ve kanunlarda şiddet olarak tanımlanan her türlü tutum ve davranışı ifade eder (TBMM, 2012). Ülkemizde kadınların %44'ü duygusal, %36'sı fiziksel, %30'u ekonomik, %12'si cinsel şiddete maruz kalmaktadır (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2014). Yine Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO, 2016) raporuna göre; Dünya'da her 3 kadından 1'i partneri ya da bir başkası tarafından fiziksel veya cinsel şiddete maruz kalmaktadır. Meclis Araştırma Komisyonu'nun raporuna göre (TBMM, 2011), yükseköğrenim görmüş her 6 erkekten biri eşine fiziksel şiddet uygulamaktadır. Buna rağmen USAK'ın (Karal ve Aydemir, 2012) yapmış olduğu araştırmanın bulgularına göre şiddet mağduru kadınların % 92 'sinin hiçbir yere (jandarma, polis, avukat, hastane, sığınma evi, belediye, SHÇEK vb.) yardım amaçlı başvurmadıkları görülmektedir. Yine Köşgeroğlu vd.'nin (2015) araştırma bulgularına göre şiddete maruz kalan kadınların % 89'unun şiddet karşısında tepki vermedikleri görülmektedir.

Sosyal bir ortamda yetişen bireyin en temel haklarından biri, bedensel ve ruhsal sağlık açısından güvende olmasıdır (Öztürk, 2010: 13). Buna rağmen kadına yönelik aile içi şiddet, ülkemizde yaygın olarak görülen bir problemdir ve görülme sıklığı bakımından bölgeler arasında farklılık gözlenmemektedir. Kadına yönelik aile içi şiddetle mücadele, adalet, sağlık, güvenlik, sosyal hizmetler ve benzeri birden çok sektörün koordinasyon ve iş birliği içinde çalışmasını gerektirmektedir (Başbakanlık, 2008: 45; Kocacık ve Çağlayandereli, 2009, 41).

Kadına yönelik şiddetle mücadele ve kadın direnişi hareketlerine dünyanın hemen her yerinde rastlamak mümkündür. Filistinli kadınlar, Güney Amerikalı siyah kadınlar, Pakistan'daki, Uruguay'daki, Namibya'daki, Filipinler'deki, İran'daki ve dünyanın birçok yerindeki kadınlar aynı mağduriyeti yaşayabilmektedirler (Oral, 2008: 158). Kadına karşı şiddetin önüne geçilebilmesi, toplumsal cinsiyet rol ve kalıp yargılarının, üstün ve muktedir olarak kurgulandığı erkeklik anlayışı karşısında, ikincil bir konumda ve muhtaç bırakılan kadınlık anlayışı ile mücadeleyi gerekli kılmaktadır (Hatipoğlu ve Özateş, 2013, 101).

Özetle kadına yönelik aile içi şiddet, toplumda yaygın ve ciddi bir sorun olup, kadınların fiziksel, psikolojik ve sosyal açıdan zarar görmesine neden olmaktadır. Şiddetin bu türü, erkek-kadın arasındaki güç dengesizliği ve toplumsal cinsiyet rolleriyle ilişkilidir. Kadına yönelik şiddet, yalnızca aile içinde değil, küresel bir halk sağlığı sorunu olarak kabul edilmektedir. Birleşmiş Milletler ve Dünya Sağlık Örgütü gibi uluslararası kurumlar bu şiddeti insan hakları ihlali olarak

tanımlamaktadır. Şiddetin önlenmesi için toplumsal farkındalık ve kurumlar arası iş birliği gereklidir.

Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Bu çalışmada bütün toplumlarda görülen ve evrensel bir problem olarak değerlendirilen kadına yönelik şiddet kavramı ele alınmıştır. Bu çerçevede amaç, Bingöl Üniversitesi'nde eğitim gören öğrencilerin evlilikte kadına yönelik şiddet hakkındaki tutumlarını bazı sosyokültürel değişkenler açısından incelemektir.

Araştırmamızda Ercan (2009: 93) tarafından geliştirilen ve bireylerin evlilikte kadına yönelik fiziksel şiddet hakkındaki tutumlarını belirleyen, “Evlilikte Kadına Yönelik Fiziksel Şiddete İlişkin Tutumlar Ölçeği” kullanılmıştır. Bu ölçek, 22 madde ve üç alt kategoriden oluşmaktadır. Bu alt kategoriler; “şiddetin meşrulaştırılması”, “şiddetin algılanan faydası”, “şiddetin sonuçları” şeklindedir. 5’li likert türündeki bu ölçek, öğrencilerin kadına yönelik fiziksel şiddete ilişkin tutum cümlelerine; ‘tamamen katılıyor’ ise 5 puan, ‘katılıyor’ ise 4 puan, ‘kararsız’ ise 3 puan, ‘katılmıyor’ ise 2 puan, ‘kesinlikle katılmıyor’ ise 1 puan alacak şekilde puanlandırılmıştır. Bu puanlama sonucuna göre ölçekten alınacak en yüksek puan ‘110’, en düşük puan ise ‘22’ olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların, “şiddetin meşrulaştırılması” ve “şiddetin algılanan faydası” alt kategorilerinden aldıkları puanlar tersine kodlama ile hesaplanmıştır. Ölçekten alınan en yüksek puan katılımcıların fiziksel şiddete yönelik olumlu tutumlarını, düşük puan ise olumsuz tutumlarını ifade etmektedir.

Araştırmanın temel sorusu, “üniversite öğrencilerinin kadına yönelik şiddete ilişkin tutumları, cinsiyete göre nasıl bir değişiklik göstermektedir” şeklindedir. Bu kapsamda genel olarak üç farklı hipotez test edilmiştir:

H1: Kadın ve erkek grupları arasında şiddetin meşrulaştırılmasına yönelik tutumlar açısından anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H2: Kadın ve erkek grupları, şiddetin algılanan faydasına yönelik tutumlar açısından farklılık göstermektedir.

H3: Kadın ve erkek grupları, şiddetin sonuçlarına yönelik tutumlar açısından farklılık arz etmektedir.

Araştırmamızın evrenini 2021 yılında, Bingöl Üniversitesi'nde eğitimini sürdüren öğrenciler oluşturmaktadır. Basit tesadüfi örnekleme yönteminden faydalanılarak toplamda 220 kişiye ulaşılarak anket uygulanmıştır. Anketlerin uygulanması sonucunda 94 kız ve 106 erkek

olmak üzere toplamda 200 adet sağlıklı anket elde edilmiştir. Bu anketlerden elde edilen veriler, SPSS (Sürüm 26,0) programı aracılığıyla analiz edilmiştir.

Bulgular ve Yorumlar

Sosyodemografik Bulgular

Sosyal bilimler alanında yapılan çalışmaların vazgeçilmez değişkenlerinden olan sosyodemografik özellikler, bireylerin sosyal ve demografik durumunu izah eden verilerdir. Bu veriler, bilhassa toplumun sosyal yapısını açıklamak için kullanılmaktadır. Sosyodemografik özellikler, genel anlamda cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni durum, meslek, ekonomik durum, etnik köken, dini inanç vs. şeklinde sıralanmaktadır. Toplumun temel ihtiyaçlarını ve eğilimlerini anlamak, sosyal gruplar arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları izah etmek açısından sosyodemografik faktörler önem arz etmektedir.

Katılımcıların sosyodemografik özelliklerine yönelik veriler aşağıda Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1.
Katılımcıların Sosyodemografik Özelliklerine Göre Dağılımı

		N	%			N	%	
Cinsiyet	Erkek	94	47,0	Kardeş Sayısı	Ailenin Tek Çocuğu	18	9,0	
	Kız	106	53,0		İki	28	14,0	
	Toplam	200	100,0		Üç	38	19,0	
Yaş	20'den Küçük	32	16,0		Dört	40	20,0	
	20-24 Arası	144	72,0		Beş ve Üzeri	73	36,5	
	25-30 Arası	22	11,0		Cevapsız	3	1,5	
	31 ve Üstü	2	1,0		Toplam	200	100,0	
	Toplam	200	100,0					
Ailenin Aylık Geliri	0-3000 TL	48	24,0		Baba Mesleği	Memur	40	20,0
	3001-6000 TL	73	36,5			İşçi	50	25,0
	6001-9000 TL	49	24,5			Çiftçi	27	13,5
	9001-12000 TL	16	8,0			Serbest Meslek	26	13,0
	12001-15000 TL	5	2,5	Küçük Esnaf/Sanatkâr		15	7,5	
	15001 TL'den Fazla	3	1,5	İşsiz		4	2,0	
	Cevapsız	6	3,0	Emekli		38	19,0	
	Toplam	200	100,0	Toplam		200	100,0	
Baba Öğrenim Durumu	Okuma Yazması Yok	17	8,5	Anne Mesleği		Ev Hanımı	163	81,5
	Okur-Yazar	23	11,5			Memur	8	4,0
	İlkokul Mezunu	55	27,5		Öğretmen	10	5,0	
	Ortaokul Mezunu	34	17,0		İşçi	5	2,5	
	Lise Mezunu	37	18,5		Serbest Meslek	7	3,5	
	Fakülte veya Yüksekokul Mezunu	29	14,5		Emekli	1	0,5	
	Cevapsız	5	2,5		Cevapsız	6	3,0	
	Toplam	200	100,0		Toplam	200	100,0	
	Okuma Yazması Yok	54	27,0			Çekirdek Aile	140	70,0

Anne Öğrenim Durumu	Okur-Yazar	28	14,0	Aile Tipi	Geleneksel Aile	34	17,0
	İlkokul Mezunu	57	28,5		Anne Babanın Boşanmış Olduğu Aile	5	2,5
	Ortaokul Mezunu	27	13,5		Anne ya da Babanın Vefat Ettiği Aile	8	4,0
	Lise Mezunu	18	9,0		Anne ya da Babanın Yurtdışında Olduğu Aile	2	1,0
	Fakülte veya Yüksekokul Mezunu	10	5,0		Babanın İki Eşli Olduğu Aile	7	3,5
	Lisansüstü	6	3,0		Anne veya Babanın Birlikte Yaşamadığı Aile	2	1,0
	Toplam	200	100,0		Cevapsız	2	1,0
					Toplam	200	100,0
Ailenin Bulunduğu Coğrafi	Marmara Bölgesi	24	12,0	Öğrenim Gördüğü Alan	Fen	20	10,0
	Ege Bölgesi	6	3,0		Sosyal	48	24,0
	Akdeniz Bölgesi	10	5,0		Eğitim	38	19,0
	İç Anadolu Bölgesi	5	2,5		Sağlık	22	11,0
	Karadeniz Bölgesi	4	2,0		Mühendislik	10	5,0
	Doğu Anadolu Bölgesi	100	50,0		İlahiyat	30	15,0
	Güneydoğu Anadolu Bölgesi	47	23,5		İktisadi-İdari Bilimler Fakültesi	31	15,5
	Cevapsız	4	2,0		Spor	1	0,5
	Toplam	200	100,0		Toplam	200	100,0

Katılımcıların sosyodemografik özelliklerine göre dağılımlarına baktığımızda; erkek (n=94) ve kadın (n=106) oranlarının birbirine yakın olduğu, büyük bir kısmının 20-30 yaş aralığında bulunduğu görülmektedir. Katılımcıların yaş ortalaması (yaklaşık olarak 22-23) üniversite gençliğinin genel profiliyle örtüşmektedir (Tablo 1).

Katılımcıların ailevi durumlarına göre dağılımlarına baktığımızda, ağırlıklı olarak çekirdek ailenin üyesi oldukları, 3 veya 4 kardeşe sahip oldukları, anne mesleğinin ev hanımı, baba mesleğinin işçi veya memur olduğu, anne ve babanın önemli bir kısmının ilkokul mezunu olduğu, fakat babanın eğitim düzeyinin annenin eğitim düzeyinden daha yüksek olduğu, okuma yazma bilmeyen anne sayısının dikkat çekici olduğu görülmektedir. Ailenin aylık ortalama gelirine göre dağılımlarına baktığımızda, önemli bir kısmının düşük gelir grubunda bulunduğu, anne-babanın iş/meslek, eğitim ve gelir durumuna göre dağılımlarına göre büyük oranda düşük sosyo-ekonomik statüde buldukları görülmektedir. Yine ailelerin büyük oranda Doğu veya Güneydoğu Anadolu bölgesinde ikamet ettiği görülmektedir (Tablo 1). Bu durum öğrencilerin üniversite tercihi yaparken bilhassa memleketlerine olan fiziki yakınlığı gözönünde bulundurdukları anlaşılmaktadır.

Şiddetin Meşrulaştırılabilirliğine Yönelik Bulgular

Çatışmacı yaklaşımın öncülerine göre kadın-erkek arasındaki bağlantı, erkeklerin kadınlar üzerindeki tahakküme dayanmaktadır. Geleneksel toplumda erkekler daha güçlüydü. Modern toplumda bu türden endişeler daha geri plana itilmiştir (Schaefer, 2013: 278). Aile içinde kadına yönelik şiddet, çoğu zaman boyun eğdirmenin, tahakküm kurmanın yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Bu şekildeki şiddet, bilhassa kültürel öğelerin etkisiyle büyük oranda olayın faili

tarafından meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır. Kadına yönelik şiddetin teşvik edildiği bazı altkültür gruplarında bu durumun daha yaygın olduğu değerlendirilmektedir. Şiddetin meşrulaştırılması ile ilgili tutumların tespit edilmesi amacıyla “Evlilikte Kadına Yönelik Fiziksel Şiddete İlişkin Tutumlar Ölçeği”nde, “şiddetin meşrulaştırılması” alt kategorisinde katılımcılara on adet tutum ifadesi sunulmuş, katılımcıların verdikleri yanıtlar aşağıda tablo halinde gösterilmiştir.

Tablo 2.

Şiddetin Meşrulaştırılabilirliğine Yönelik Tutumların Cinsiyete Göre Dağılımı

Tutum İfadeleri ve Cinsiyet Durumu			Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Cevapsız	Toplam
1. Kadınların bazı davranışları şiddet görmelerini gerektirir.	Erkek	N	47	20	10	10	6	1	94
		%	50,0	21,3	10,6	10,6	6,4	1,1	100,0
	Kadın	N	72	21	4	7	2	0	106
		%	67,9	19,8	3,8	6,6	1,9	0,0	100,0
Toplam		N	119	41	14	17	8	1	200
		%	59,5	20,5	7,0	8,5	4,0	0,5	100,0
2. Kadına yönelik şiddet, haklı gerekçesi olduğunda kabul edilebilir bir şeydir.	Erkek	N	43	24	13	9	3	1	94
		%	46,2	25,8	14,0	9,7	3,2	1,1	100,0
	Kadın	N	73	21	3	8	1	0	106
		%	68,9	19,8	2,8	7,5	0,9	0,0	100,0
Toplam		N	116	45	16	17	4	1	200
		%	58,3	22,6	8,0	8,5	2,0	0,5	100,0
3. Kadınlar dayak yediklerinden yakınrlarken, buna sebep olan hatalarını hiç düşünmezler.	Erkek	N	30	24	18	14	4	4	94
		%	32,6	26,1	19,6	15,2	4,3	4,2	100,0
	Kadın	N	58	20	17	10	1	0	106
		%	54,7	18,9	16,0	9,4	0,9	0,0	100,0
Toplam		N	88	44	35	24	5	4	200
		%	44,4	22,2	17,7	12,1	2,5	2,0	100,0
4. Şiddete maruz kalmış bir kadınla karşılaşsam önce bunu hakkedip hak etmediğini düşünürüm.	Erkek	N	49	22	11	8	2	2	94
		%	52,1	23,4	11,7	8,5	2,1	2,2	100,0
	Kadın	N	69	22	6	9	0	0	106
		%	65,1	20,8	5,7	8,5	0,0	0,0	100,0
Toplam		N	118	44	17	17	2	2	200
		%	59,0	22,0	8,5	8,5	1,0	1,0	100,0
5. Erkeği şiddete kadın tahrik eder.	Erkek	N	35	35	12	7	3	2	94
		%	37,2	37,2	12,8	7,4	3,2	2,2	100,0
	Kadın	N	72	20	7	5	1	1	106
		%	68,6	18,0	6,7	4,8	1,0	0,9	100,0
Toplam		N	107	55	19	12	4	3	200
		%	53,5	27,5	9,5	6,0	2,0	1,5	100,0
6. Bazı kadınlar insanı şiddete yönlendirir.	Erkek	N	29	20	17	20	5	3	94
		%	30,4	21,2	18,4	21,6	5,3	3,1	100,0

	Kadın	N	67	21	8	10	0	0	106
		%	63,2	19,8	7,5	9,4	0,0	0,0	100,0
Toplam		N	96	41	25	30	5	3	200
		%	48,0	20,5	12,5	15,0	2,5	1,5	100,0
7. Kadın kadınlığını bilirse, erkek şiddete başvurmaz.	Erkek	N	36	20	14	13	10	1	94
		%	38,3	21,3	14,9	13,8	10,6	1,1	100,0
	Kadın	N	71	21	4	6	2	2	106
		%	66,6	19,9	3,8	5,7	1,9	1,6	100,0
Toplam		N	107	41	18	19	12	3	200
		%	53,5	20,5	9,0	9,5	6,0	1,5	100,0
8. Bir kadın hak ediyorsa dayak yemesinde bir sakınca görmem.	Erkek	N	46	25	15	5	2	1	94
		%	48,9	26,6	16,0	5,3	2,1	1,1	100,0
	Kadın	N	78	18	3	5	0	2	106
		%	73,6	17,0	2,8	4,7	0,0	1,9	100,0
Toplam		N	124	43	18	10	2	3	200
		%	62,0	21,5	9,0	5,0	1,0	1,5	100,0
9. Kadına yönelik şiddetin derecesi çok yüksek değilse mazur görülebilir.	Erkek	N	45	25	11	9	3	1	94
		%	47,9	26,6	11,7	9,6	3,2	1,1	100,0
	Kadın	N	74	19	7	5	0	1	106
		%	69,8	17,9	6,6	4,7	0,0	0,9	100,0
Toplam		N	119	44	18	14	3	2	200
		%	59,5	22,0	9,0	7,0	1,5	1,0	100,0
10. Bir adam karısını dövüyorsa mutlaka bir sebebi vardır.	Erkek	N	47	25	11	9	1	1	94
		%	50,0	26,6	11,7	9,6	1,1	1,1	100,0
	Kadın	N	80	20	2	3	0	1	106
		%	75,5	18,9	1,9	2,8	0,0	0,9	100,0
Toplam		N	127	45	13	12	1	2	200
		%	63,5	22,5	6,5	6,0	0,5	1,0	100,0

Yukarıdaki tabloya göre, “Kadınların bazı davranışları şiddet görmelerini gerektirir” tutum ifadesine erkeklerin % 50’sinin, kadınların ise % 67,9’unun, “kadına yönelik şiddet, haklı gerekçesi olduğunda kabul edilebilir bir şeydir” tutum ifadesine erkeklerin % 46,2’sinin, kadınların ise % 68,9’unun, “kadınlar dayak yediklerinden yakınırken, buna sebep olan hatalarını hiç düşünmezler” tutum ifadesine erkeklerin % 32,6’sının, kadınların ise % 54,7’sinin, “şiddete maruz kalmış bir kadınla karşılaşırsam önce bunu hak edip hak etmediğini düşünürüm” tutum ifadesine erkeklerin % 52,1’inin, kadınların ise % 65,1’inin, “erkeği şiddete kadın tahrik eder” tutum ifadesine erkeklerin % 37,2’sinin, kadınların ise % 68,6’sının, “bazı kadınlar insanı şiddete yönlendirir” tutum ifadesine erkeklerin % 30,4’ünün, kadınların ise % 63,2’sinin, “kadın kadınlığını bilirse, erkek şiddete başvurmaz” tutum ifadesine erkeklerin % 38,3’ünün, kadınların ise % 66,6’sının, “bir kadın hak ediyorsa dayak yemesinde bir sakınca görmem” tutum ifadesine erkeklerin % 48,9’unun, kadınların ise % 73,6’sının, “kadına yönelik şiddetin derecesi çok yüksek değilse mazur görülebilir” tutum ifadesine erkeklerin % 47,9’unun, kadınların ise % 69,8’inin ve “bir adam karısını dövüyorsa mutlaka bir sebebi vardır” tutum ifadesine erkeklerin % 50’sinin,

kadınların ise % 75,5'inin “kesinlikle katılmıyorum” şeklinde cevap verdikleri, dolayısıyla katılımcıların büyük oranda aile içinde kadına uygulanan fiziksel şiddete yönelik olumlu tutumları benimsedikleri görülmektedir (Tablo 2). Yine burada kadın ve erkek grupları açısından bir farklılaşmanın olduğu, kadınların erkeklerden daha fazla aile içi şiddete karşı tutum sergiledikleri, erkeklerin bir kısmının aile içi şiddeti meşru gördükleri anlaşılmaktadır.

Katılımcıların, cinsiyete göre “şiddetin meşrulaştırılabilirliği” alt kategorisinden aldıkları puanların ortalaması Tablo 3'te gösterilmektedir. Katılımcıların bu alt kategoriden alabilecekleri en yüksek puan “5”, en düşük puan “1” olacak şekilde hesaplanmıştır.

Tablo 3.
Şiddetin Meşrulaştırılabilirliği Özet İstatistikler Tablosu

		N	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata
Cinsiyet	Erkek	94	4,0514	0,87591	0,09034
	Kız	106	4,5822	0,79766	0,07748
	Toplam	200	4,3168	0,86568	0,06121

Buna göre; kız öğrencilerin puanlarının ortalamasının (4,58) erkek öğrencilerin puanlarının ortalamasından (4,05) daha yüksek olduğu, şiddetin meşrulaştırılmasına yönelik olumlu tutumları kız öğrencilerin erkek öğrencilerden daha fazla benimsedikleri, katılımcıların ortalama puanlarının genel olarak yüksek olduğu (4,31) görülmektedir (Tablo 3).

“Şiddetin meşrulaştırılabilirliği” alt kategorisi ile ilgili bağımsız iki örneklemin (erkek-kadın) “One-Way Anova” testinin sonuçları Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4.
Şiddetin Meşrulaştırılabilirliği Anova Tablosu

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	10,971	1	10,971	15,723	0,000
Within Groups	138,159	198	0,698		
Total	149,130	199			

Buna göre $p < 0,05$ (Sig.= 0,000) düzeyinde bulguların anlamlı olduğu; kadın ve erkek grupları arasında şiddetin meşrulaştırılmasına yönelik tutumlar açısından bir farklılaşmanın olduğu görülmektedir. Bu bulgular ile Tablo 2-3-4'teki veriler birbirlerini desteklemektedir. Yine söz konusu bulgular Ercan (2009)'un araştırma sonuçlarını teyit etmektedir.

Şiddetin Algılanan Faydasına Yönelik Bulgular

Feminist teorisyenlerin toplumsal cinsiyet temelli tabakalaşmaya dair iddiaları, çatışmacı kurama dayanmaktadır. Marx ve Engels'in fikirlerine bağlı olarak günümüzdeki feminist kuramcılarının pek çoğu, kadınların ikinci konumda bırakılmasını, kapitalist toplumların mirası olan temel sömürü ve adaletsizliğin bir devamı olarak görmektedirler. Fakat bir takım radikal feminist teorisyenlere göre ister kapitalist ister sosyalist olarak damgalansın, erkek egemen toplumlarda kadınların ezilmesi kaçınılmazdır (Schaefer, 2013: 279). Feminist ve çatışmacı kuramın söz konusu iddialarının aksine ataerkil bütün toplumlarda kadınların ikinci plana itildiğini, ezildiğini söylemek mümkün olmamakla birlikte, kadına yönelik şiddet tarihin bütün dönemlerinde, hemen hemen bütün toplumlarda görülen bir vakadır ve toplumun bir kesimi tarafından aile içinde kadına yönelik şiddetin işlevsel olduğu, faydalı olduğu savunulmaktadır.

Çalışmamızda “şiddetin algılanan faydası” alt kategorisinde katılımcılara altı adet tutum ifadesi sunulmuş, katılımcıların tutum ifadelerine katılma durumlarının cinsiyete göre dağılımları aşağıda tablo halinde gösterilmiştir.

Tablo 5.

Şiddetin Algılanan Faydasına Yönelik Tutumların Cinsiyete Göre Dağılımı

Tutum İfadeleri ve Cinsiyet Durumu			Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Cevapsız	Toplam
11. Erkek, eşine bazen fiziksel şiddet uygulayabilmelidir.	Erkek	N	51	17	10	11	2	3	94
		%	54,3	18,1	10,6	11,7	2,1	3,2	100,0
	Kadın	N	86	13	1	3	2	1	106
		%	81,1	12,3	0,9	2,8	1,9	0,9	100,0
Toplam		N	137	30	11	14	4	4	200
		%	68,5	15,0	5,5	7,0	2,0	2,0	100,0
12. Aile içindeki tartışmalar sırasında kadına karşı şiddet uygulanmasını normal görüyorum.	Erkek	N	58	28	4	2	1	1	94
		%	61,7	29,8	4,3	2,1	1,1	1,1	100,0
	Kadın	N	89	15	1	0	1	0	106
		%	84,0	14,2	0,9	0,0	0,9	0,0	100,0
Toplam		N	147	43	5	2	2	1	200
		%	73,5	21,5	2,5	1,0	1,0	0,5	100,0
13. Kadını, en iyi terbiye aracı dayaktır.	Erkek	N	62	21	6	3	1	1	94
		%	66,0	22,3	6,4	3,2	1,1	1,1	100,0
	Kadın	N	92	13	1	0	0	0	106
		%	86,8	12,3	0,9	0,0	0,0	0,0	100,0
Toplam		N	154	34	7	3	1	1	200
		%	77,0	17,0	3,5	1,5	0,5	0,5	100,0

14. Bazı durumlarda kadına karşı şiddet kullanmak gerekebilir.	Erkek	N	54	20	6	8	4	2	94
		%	57,4	21,3	6,4	8,5	4,3	2,1	100,0
	Kadın	N	80	14	4	5	1	2	106
		%	75,5	13,2	3,8	4,7	0,9	1,9	100,0
Toplam		N	134	34	10	13	5	4	200
		%	67,0	17,0	5,0	6,5	2,5	2,0	100,0
15. Gelenek ve göreneklerin sürmesi açısından, kadınlar kendilerine düşen görevleri yerine getirmediğinde, eşleri tarafından şiddetle cezalandırılmasında bir sakınca görmüyorum.	Erkek	N	55	23	8	3	2	3	94
		%	58,5	24,5	8,5	3,2	2,1	3,2	100,0
	Kadın	N	79	18	7	0	0	2	106
		%	74,5	17,0	6,6	0,0	0,0	1,9	100,0
Toplam		N	134	41	15	3	2	5	200
		%	67,0	20,5	7,5	1,5	1,0	2,5	100,0
16. Kadına uygulanan şiddet, onun aynı hatayı yapmasını engelleyebilir.	Erkek	N	46	24	12	5	4	3	94
		%	48,9	25,5	12,8	5,3	4,3	3,2	100,0
	Kadın	N	73	18	9	3	2	1	106
		%	68,9	17,0	8,5	2,8	1,9	0,9	100,0
Toplam		N	119	42	21	8	6	4	200
		%	59,5	21,0	10,5	4,0	3,0	2,0	100,0

Yukarıdaki tabloya göre, “Erkek, eşine bazen fiziksel şiddet uygulayabilmelidir” tutum ifadesine erkeklerin % 54,3’ünün, kadınların ise % 81,1’inin, “aile içindeki tartışmalar sırasında kadına karşı şiddet uygulanmasını normal görüyorum” tutum ifadesine erkeklerin % 61,7’sinin, kadınların ise % 84’unun, “kadını, en iyi terbiye aracı dayaktır” tutum ifadesine erkeklerin % 66’sının, kadınların ise % 86,8’inin, “bazı durumlarda kadına karşı şiddet kullanmak gerekebilir” tutum ifadesine erkeklerin % 57,4’ünün, kadınların ise % 75,5’inin, “gelenek ve göreneklerin sürmesi açısından, kadınlar kendilerine düşen görevleri yerine getirmediğinde, eşleri tarafından şiddetle cezalandırılmasında bir sakınca görmüyorum” tutum ifadesine erkeklerin % 58,5’inin, kadınların ise % 74,5’inin ve “kadına uygulanan şiddet, onun aynı hatayı yapmasını engelleyebilir” tutum ifadesine erkeklerin % 48,9’unun, kadınların ise % 68,9’unun “kesinlikle katılmıyorum” şeklinde cevap verdikleri görülmektedir (Tablo 5). Buna göre katılımcıların büyük oranda aile içinde kadına uygulanan fiziksel şiddete yönelik olumlu tutumları benimsedikleri, bununla birlikte kadın ve erkek grupları açısından bir farklılaşmanın bulunduğu, kadınların erkeklerden daha fazla aile içi şiddete karşı tutum sergiledikleri, katılımcıların bir kısmının da aile içi şiddeti faydalı ve gerekli gördükleri anlaşılmaktadır.

Katılımcıların, cinsiyete göre “şiddetin algılanan faydası” alt kategorisinden aldıkları puanların ortalaması Tablo 6’da gösterilmektedir. Buna göre bu alt kategoriden alınacak en yüksek puan 5, en düşük puan 1 olacak şekilde hesaplanmıştır.

Tablo 6.
Şiddetin Algılanan Faydası Özet İstatistikler Tablosu

		N	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata
Cinsiyet	Erkek	94	4,6989	0,86125	0,08883
	Kız	106	4,3695	0,73858	0,07174
	Toplam	200	4,5243	0,81342	0,05752

Buna göre kız öğrencilerin puanlarının ortalamasının (4,36) erkek öğrencilerin puanlarının ortalamasından (4,69) daha düşük olduğu, şiddetin algılanan faydasına yönelik olumlu tutumları erkek öğrencilerin kız öğrencilerden daha fazla benimsedikleri, katılımcıların ortalama puanlarının (4,52) genel olarak yüksek olduğu görülmektedir.

“Şiddetin algılanan faydası” alt kategorisi hakkında bağımsız iki örneklemin (kadın-erkek) “One-Way Anova” testinin sonuçları Tablo 7’dedir.

Tablo 7.
Şiddetin Algılanan Faydası Anova Tablosu

	Sum of Squares	Df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	5,407	1	5,407	8,479	0,004
Within Groups	126,261	198	0,638		
Total	131,668	199			

Buna göre $p < 0,05$ (Sig.=0,004) düzeyinde bulguların anlamlı olduğu; kadın ve erkekler arasında şiddetin algılanan faydasına yönelik tutumlar bakımından bir farklılaşmanın olduğu görülmektedir. Bu bulgular ile Tablo 5-6’daki veriler birbirlerini destekler niteliktedir.

Şiddetin Sonuçlarına Yönelik Bulgular

İşlevselci teorisyenler, feministlerin aksine toplumsal cinsiyet merkezli farklılaşmanın, genel toplumsal düzenin sağlanmasına katkı sunduğunu iddia etmektedir. Robert Rales ve Talcott Parsons, ailenin etkin bir şekilde işlev görmesi için belirli rollerde uzmanlaşan yetişkinlere ihtiyaç olduğu noktasında mutabıktır. Onlar, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini, evli çiftler arasında iş bölümünün kurulması gereksinimine bağlamaktadır (Schaefer, 2013: 277). İş bölümü ve uzmanlaşma aile hayatında ciddi anlamda avantaj sağlarken, eşlerin bilhassa aile hukukundan kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmemesi olumsuz neticelere yol açmaktadır. Cinsiyet rollerini, aile içinde iş bölümünü belirleyen önemli unsurlardan biri aile yapısıdır. Geleneksel aile yapısı ile modern aile yapısında evlilik ve aile içi ilişkiler birbirinden farklılaşmaktadır.

Evliliğin, aile kurmanın hem erkek hem de kadın açısından olumlu ve olumsuz birtakım neticeleri bulunmaktadır. Evlilik bilhassa çalışan kadınlar için çeşitli avantajlar sunmaktadır. Evli

kadınlardan bazıları kocalarının imkanlarından yararlanırken; diğerleri medeni durumlarını geri planda tutmayı, sadakatin daha ziyade mesleğe karşı gösterilmesini daha uygun bulmaktadırlar. Artan sayıda boşanma oranları kadınların bekarlık soyadlarını tercih etmelerine yol açmaktadır. Günümüzde, evlenen kadınların önemli bir kısmının boşandığı bir ortamda, soyadınızı değiştirip sonra yeniden geriye almak için neden uğraşsın? Cinselliğinizi yaşamak, ekonomik destek sağlamak, bir evi paylaşmak ve hatta çocuk sahibi olmak için bir koca gerekli değilken, evlenmek için neden çaba sarf edilsin? (Yalom, 2002: xiii) anlayışı maalesef oldukça yaygınlık kazanmış, evliliğe yönelik algı değişime uğramıştır. Aile içinde kadına yönelik şiddet, medya ve dijital araçlar üzerinden yayınlanan olumsuz içerikler vs. aile kurumunun ciddi anlamda hasara uğramasına yol açmaktadır. Bilhassa TV programları vasıtasıyla suç, şiddet, yasak ve mahrem ilişkilerin bütün çıplaklığıyla izleyicilere sunulması; birey ve toplum hayatında derin yaralar açmakta, şiddet eğiliminin artmasına yol açmaktadır.

“Şiddetin sonuçları” alt kategorisinin; failin yasal olarak cezalandırılması, duygusal bedeller ve ayrılık/boşanma şeklinde üç farklı boyutu bulunmaktadır (Ercan, 2009). Bu alt kategori ile ilgili olarak katılımcıların tutum ifadelerine katılma durumları aşağıda tablo halinde gösterilmektedir.

Tablo 8.
Şiddetin Sonuçlarına Yönelik Tutumların Cinsiyete Göre Dağılımı

Tutum İfadeleri ve Cinsiyet Durumu			Kesinlikle	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen	Cevapsız	Toplam
			Katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılmıyorum		
17. Kadın, eğer kocası kendisine vurursa birlikte yaşamayı bırakmalıdır.	Erkek	N	21	21	21	16	13	2	94
		%	22,3	22,3	22,3	17,0	13,8	2,1	100,0
	Kadın	N	12	19	26	21	27	1	106
		%	11,3	17,9	24,5	19,8	25,5	0,9	100,0
Toplam		N	33	40	47	37	40	3	200
		%	16,5	20,0	23,5	18,5	20,0	1,5	100,0
18. Eğer erkek, kadına şiddet uygularsa tutuklanmalıdır.	Erkek	N	8	21	21	20	23	1	94
		%	8,5	22,3	22,3	21,3	24,5	1,1	100,0
	Kadın	N	11	11	15	25	40	4	106
		%	10,4	10,4	14,2	23,6	37,7	3,8	100,0
Toplam		N	19	32	36	45	63	5	200
		%	9,5	16,0	18,0	22,5	31,5	2,5	100,0
19. Kadın ile erkek arasındaki tartışmanın içine dayak girerse sevgi bağı yok olur.	Erkek	N	6	14	18	26	28	2	94
		%	6,4	14,9	19,1	27,7	29,8	2,2	100,0
	Kadın	N	8	10	7	27	52	2	106
		%	7,5	9,4	6,6	25,5	49,1	1,9	100,0

Toplam		N	14	24	25	53	80	4	200
		%	7,0	12,0	12,5	26,5	40,0	2,0	100,0
20. Kadın ile erkek arasındaki ilişki, kadına uygulanan şiddet sebebiyle zarar gördüğünde bunun telafisi mümkün değildir.	Erkek	N	10	16	24	24	18	2	94
		%	10,6	17,0	25,5	25,5	19,1	2,1	100,0
	Kadın	N	5	11	17	28	41	4	106
		%	4,7	10,4	16,0	26,4	38,7	3,8	100,0
Toplam		N	15	27	41	52	59	6	200
		%	7,5	13,5	20,5	26,0	29,5	3,0	100,0
21. Kadına uygulanan şiddet, hiçbir sorunun çözümü olamaz.	Erkek	N	10	10	18	13	42	1	94
		%	10,6	10,6	19,1	13,8	44,7	1,1	100,0
	Kadın	N	10	7	6	20	59	4	106
		%	9,4	6,6	5,7	18,9	55,7	3,8	100,0
Toplam		N	20	17	24	33	101	5	200
		%	10,0	8,5	12,0	16,5	50,5	2,5	100,0
22. Kadına yönelik şiddeti, suç olarak görmüyorum.	Erkek	N	48	19	10	3	10	4	94
		%	51,1	20,2	10,6	3,2	10,6	4,3	100,0
	Kadın	N	74	18	4	2	8	0	106
		%	69,8	17,0	3,8	1,9	7,5	0,0	100,0
Toplam		N	122	37	14	5	18	4	200
		%	61,0	18,5	7,0	2,5	9,0	2,0	100,0

Tabloya göre, “Kadın, eğer kocası kendisine vurursa birlikte yaşamayı bırakmalıdır” tutum ifadesine erkeklerin % 13,8’inin, kadınların ise % 25,5’inin, “eğer erkek, kadına şiddet uygularsa tutuklanmalıdır” tutum ifadesine erkeklerin % 24,5’inin, kadınların ise % 37,7’sinin, “kadın ile erkek arasındaki tartışmanın içine dayak girerse sevgi bağı yok olur” tutum ifadesine erkeklerin % 29,8’inin, kadınların ise % 49,1’inin, “kadın ile erkek arasındaki ilişki, kadına uygulanan şiddet sebebiyle zarar gördüğünde bunun telafisi mümkün değildir” tutum ifadesine erkeklerin % 19,1’inin, kadınların ise % 38,7’sinin, “kadına uygulanan şiddet, hiçbir sorunun çözümü olamaz” tutum ifadesine erkeklerin % 44,7’sinin, kadınların ise % 55,7’sinin ve “kadına yönelik şiddeti, suç olarak görmüyorum” tutum ifadesine erkeklerin % 10,6’sının, kadınların ise % 7,5’inin “tamamen katılıyorum” şeklinde cevap verdikleri görülmektedir (Tablo 8).

Şiddetin sonuçlarına yönelik araştırma verileri oldukça dikkat çekicidir. Burada kadın ve erkek grubu açısından bazı maddelerde farklılaşma görülürken bazılarında önemsenecek derecede herhangi bir farklılaşmanın olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte katılımcıların şiddetin sonuçlarına yönelik olarak büyük oranda olumlu tutumları benimsedikleri anlaşılmaktadır. Yine ayrılık/boşanma boyutuna yönelik tutumlara erkeklerin kadınlardan daha fazla karşı çıktığı, erkeklerin bir kısmının hiçbir şekilde boşanmayı desteklemedikleri görülmektedir. Benzer sonuçlar failin cezalandırılması boyutu için de geçerlidir. Bunun nedeni örf, adet, gelenekler, ataerkil toplum yapısından dolayı erkeğe ve kadına yüklenen cinsiyet rollerinden

kaynaklanmaktadır. Duygusal bedeller açısından ise kadın ve erkek grupları arasında ciddi bir farklılaşmanın olmadığı görülmektedir.

Katılımcıların, cinsiyete göre “şiddetin sonuçları” alt kategorisinden aldıkları puanların ortalaması Tablo 9’da gösterilmektedir. Buna göre bu alt kategoriden alınacak en yüksek puan 5, en düşük puan 1 olacak şekilde hesaplanmıştır.

Tablo 9.
Şiddetin Sonuçları Özet İstatistikler Tablosu

		N	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata
Cinsiyet	Erkek	94	3,2532	1,30733	0,13484
	Kız	106	3,4893	1,08161	0,10505
	Toplam	200	3,3783	1,19581	0,08456

Buna göre kız öğrencilerin puanlarının ortalaması (3,48) erkek öğrencilerin puanlarının ortalamasından (3,25) daha yüksek olduğu, şiddetin sonuçlarına yönelik olumlu tutumları kız öğrencilerin erkek öğrencilerden daha çok benimsedikleri görülmektedir.

Katılımcıların “şiddetin sonuçları” alt kategorisinden aldıkları puanların ortalamasının (3,37); “şiddetin meşrulaştırılabilirliği” (4,31) ve “şiddetin algılanan faydası” (4,52) alt kategorisinden aldıkları puanların ortalamasından daha düşük çıktığı görülmektedir.

“Şiddetin sonuçları” alt kategorisi hakkında bağımsız iki örneklemin (erkek-kadın) “One-Way Anova” testinin sonuçları tablo 10’da gösterilmiştir.

Tablo 10.
Şiddetin Sonuçları Anova Tablosu

	Sum of Squares	Df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	2,778	1	2,778	1,952	0,164
Within Groups	281,784	198	1,423		
Total	284,562	199			

Buna göre $p < 0,05$ (Sig.=0,164) düzeyinde bulguların anlamlı çıkmadığı; erkek ve kadın grupları arasında şiddetin sonuçlarına yönelik tutumlar bakımından bir farklılaşmanın olmadığı görülmektedir. Bu bulgular ile Tablo 8-9’daki veriler birbirlerini kısmen desteklemektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Araştırmanın sosyodemografik sonuçlarına göre örneklem grubundaki erkek öğrenciler ile kız öğrencilerin oranlarının birbirine yakın olduğu, büyük bir kısmının 20-30 yaş aralığında bulunduğu, öğrencilerin ağırlıklı olarak çekirdek ailenin üyesi oldukları, 3 veya 4 kardeşe sahip

oldukları, anne mesleğinin ev hanımı, baba mesleğinin işçi veya memur olduğu, anne ile babanın önemli bir kısmının ilkökul mezunu olduğu ve düşük sosyo-ekonomik statüde buldukları görülmüştür. Yine örneklem grubundaki öğrencilerin üniversite tercihi yaparken bilhassa memleketlerine olan coğrafi yakınlığı göz önünde bulundurdıkları tespit edilmiştir.

“Şiddetin meşrulaştırılması” alt kategorisine göre araştırma bulguları, örneklem grubundaki öğrencilerin büyük oranda aile içinde kadına uygulanan fiziksel şiddete yönelik olumlu tutumları benimsediklerini göstermiştir. Yine burada kadın ve erkek grupları açısından anlamlı bir farklılaşmanın olduğu, kadınların erkeklerden daha fazla aile içi şiddete karşı tutum sergiledikleri, erkeklerin bir kısmının aile içi şiddeti meşru gördükleri tespit edilmiştir. Bununla birlikte genel olarak örneklem grubundaki öğrencilere göre, şiddetin hiçbir şekilde meşrulaştırılmayacağı görülmüştür.

“Şiddetin algılanan faydası” alt kategorisine göre araştırma bulguları, örneklem grubundaki öğrencilerin büyük oranda aile içinde kadına uygulanan fiziksel şiddete yönelik olumlu tutumları benimsediklerini, bununla birlikte kadın ve erkek grupları arasında bir farklılaşmanın bulunduğunu, kadınların erkeklerden daha fazla aile içi şiddete karşı çıktıklarını göstermiştir. Öğrencilerin bir kısmının da aile içi şiddeti faydalı ve gerekli gördükleri tespit edilmiştir. Bununla birlikte genel olarak örneklem grubundaki öğrenciler, şiddetin faydalı olmadığı şeklinde tutumları benimsedikleri görülmüştür. Dolayısıyla aile içi ilişkilerin sağlıklı bir şekilde yürümesi açısından şiddetin işlevsel olmadığı, araştırma bulgularının bu açıdan yapısal-fonksiyonalist teorisyenlerin iddialarını desteklemediği değerlendirilmiştir.

“Şiddetin sonuçları” alt kategorisine göre araştırma bulguları, örneklem grubundaki öğrencilerin şiddetin sonuçlarına yönelik olarak büyük oranda olumlu tutumlar sergilediklerini göstermiştir. Ancak şiddetin diğer alt boyutlarından farklı olarak burada kadın ve erkek grupları arasında ciddi bir farklılaşmanın olmadığı tespit edilmiştir. Yine öğrencilere göre, şiddet olayının sonucunda faile resmî veya gayri resmî yollardan yaptırım uygulanması gerekmektedir.

Örneklem grubundaki öğrencilerin genel olarak evlilik ve aile hayatında kadına yönelik şiddet hakkında olumlu tutumlara sahip oldukları, şiddet vakalarının sonucunda failin yasal olarak cezalandırılması, duygusal bedeller ödenmesi ve ayrılık veya boşanmanın gerçekleşmesi gerektiği; şiddetin işlevsel olmadığı ve meşrulaştırılmayacağı şeklinde tutum göstermişlerdir. Yine kadına yönelik şiddet konusunda erkeklerin daha gelenekçi bir tutum içinde oldukları anlaşılmıştır. Söz konusu bulgular ile Ercan (2009)’un araştırma sonuçları birbirlerini teyit eder niteliktedir.

Sonuç olarak kadına yönelik aile içi şiddetin nedenleri açısından toplumun sosyal ve kültürel kodları önem taşımaktadır. Zira şiddetin yaygın olduğu bir kültürün içinde yetişen

bireylerin şiddete eğilimli olmaları kaçınılmazdır. Bu nedenle şiddetin problem çözmede araç olarak kullanılmasının önünü kesmek önem arz etmektedir. Bu bağlamda başta medya olmak üzere bütün kurumlara önemli sorumluluklar düşmektedir.

Kaynakça

- Akkaş, İ., & Uyanık, Z. (2016). Kadına yönelik şiddet. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 6 (1), 32-42.
- Aksoy, E. vd. (1993). Aile içi şiddet. *Türk Tabipler Birliği Dergisi*, <https://www.ttb.org.tr/eweb/adli/6>.
- Alkan, T. (1981). *Kadın-erkek eşitsizliği sorunu*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Sayı: 475.
- Altınay, A. G., & Arat, Y. (2008). *Türkiye'de kadına yönelik şiddet*, Metis Yayınları.
- Arıkan, Ç. (1987). Sosyal hizmetler açısından şiddet ve bir türü olarak evlilikte kadına yönelik şiddet. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi*, 5 (1), 75-97.
- Başbakanlık. (2008). *Kadına yönelik aile içi şiddetle mücadele projesi*, Ankara.
- Bayezit, G. (2023a). *Sustalıdan klavyeye kavgaların değişen yüzünün sosyolojik izahı*. Nobel Bilimsel.
- Bayezit, G. (2023b). Fiziksel şiddetin yeni mekânı: Sanal âlem. Ed. B. Özudoğru, B. N. Duran, *Şiddet döngüsü ve çözüm önerileri sempozyumu özet kitapçığı* içinde (s. 98-99), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yayınları.
- Bayezit, G. (2023c). Sanal gerçeklikten fiziksel gerçekliğe yeni ilişki tarzları. *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, 4(3), 326-340. 10.52108/2757-5942.4.3.7.
- Bayezit, G., & Korkmaz, A. (2023). Kavga olaylarını etkileyen sosyokültürel faktörler: Bingöl Örneği. *Sosyolojik Düşün*, 8(2), 192-222. <https://doi.org/10.37991/sosdus.1318896>.
- Bayhan, V. (2012). Sosyolojik açıdan kadına yönelik şiddetin nedenleri (Malatya örneği). *Uluslararası katılımlı kadına ve çocuğa karşı şiddet sempozyumu bildiri kitabı cilt I* içinde (s. 895-906). Mutlu Çocuklar Derneği (MÇD).
- Bükecik, E., & Özkan, B. (2018). Kadına yönelik şiddet: Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kadın sağlığına etkisi. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 3(2), 33-37.

- Çötök-Akıncı, N. (2015). Women's perspective on the fact of violence to women in terms of the gender role. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 1(3), 778-790. <https://doi.org/10.24289/ijsser.279156>.
- Demir, Ü. (2000). Kadına yönelik aile içi şiddet. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 3(1), 57-61.
- Ercan, N. (2009). *Evlilikte kadına yönelik fiziksel şiddete ilişkin tutumların yordayıcıları: çelişik duygulu cinsiyetçilik, sistemi meşrulaştırma ve dini yönelim* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. (2014). *Türkiye'de kadına yönelik aile içi şiddet araştırması*. Elma Teknik Basım Matbaacılık.
- Hanmer, J., & Sheila S. (1984). *Well-founded fear: A community study of violence to women*, Explorations in Feminism Collective; Women's Research and Resources Centre.
- Hatipoğlu-Eren, B., & Özateş-Gelemez, Ö. (2013). Kadına yönelik şiddetle mücadele kadınlarla bilinç yükseltme çalışmaları. *Aile ve Kadın Sempozyumu Bildiri Kitabı* içinde (s. 110-116), Kırıkkale Üniversitesi Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- İlkkaracan, P., Gülçür, L., & Arın, C. (1996). *Sıcak yuva masalı*. Metis Yayınları.
- Jordan, C. E., & Walker, R. (1994). Guidelines for handling domestic violence cases in community mental health centers. *Hospital & Community Psychiatry*, 45(2), 147-151.
- Kalkan, M. (2012). Aile içi şiddet sosyal öğrenme kuramı açısından bir bakış. *Uluslararası Katılımlı Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu Bildiri Kitabı Cilt: 1* içinde (s. 384-388), Mutlu Çocuklar Derneği Yayınları.
- Karal, D., & Aydemir, E. (2012). *Türkiye'de kadına yönelik şiddet*, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Sosyal Araştırmalar Merkezi.
- Kocacık, F., & Çağlayandereli, M. (2009). Ailede kadına yönelik şiddet: Denizli ili örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 24-43. <http://www.insanbilimleri.com>.
- Köknel, Ö. (1996). *Bireysel ve toplumsal şiddet*, Altın Kitaplar Yayınevi.
- Köse, A., & Beşer, A., (2010). Kadının değiştirilebilir yazgısı: "şiddet". *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10(4), 114-121.
- Köşgeroğlu, N., Çulha, İ., & Öz, Z. (2015). Şiddet karşısında kadınların davranışlarının incelenmesi, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(9), 342-350.

- Macionis, J. J. (2013). *Sosyoloji* (13. Baskı) (Çev. V. Akan). Nobel Yayınları.
- Oral, Z. (2008). *Kadın olmak*. Kurtiş Cumhuriyet Kitapları.
- Özerkmen, N. (2012). Toplumsal bir olgu olarak şiddet. *Akademik Bakış Dergisi*, (28), 1-19.
- Özkan, A., & Demir, Ü. (2002). Kadın istismarı. *Atatürk Üniversitesi Yüksekokulu Dergisi*, 5(1), 87-92.
- Öztürk, E. (2010). *Türkiye'de aile, şiddet ve kadın sığınma evleri*, Birey Yayınları.
- Polat, M. (2024). *Kadına yönelik cinsiyetçi saldırılar ve kadınların refleksleri konusunda osmanlı arşivi'nde gezinti (16-20. yüzyıllar)*, (Ed: Zhuldyz Skhi and Aslı Balcı), 3rd International Turkic and word women congress, October 4-6, ss. 151- 161.
- Rowbotham, S. (1998). *Kadın bilinci erkek dünyası* (Çev. Ş. Alpagut). Payel Yayınevi.
- Sağır, A., & İnci, Ü. H. (2012). Bir facebook grubunda kadına şiddet haberlerinin değerlendirilme biçimleri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 200-239.
- Schaefer, R. T. (2013). *Sosyoloji* (12. Baskı) (Çev. S. Coşar). Palme Yayıncılık.
- Şenol, D., & Mazman, İ. (2013). Tarihi bir bakışla çalışma hayatında kadın. *Aile ve Kadın Sempozyumu Bildiri Kitabı* içinde (1-7), Kırıkkale Üniversitesi Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- Tazefidan, K. (2021). Sosyolojik açıdan güvenlik kavramını yeniden okumak: Küreselleşme, göç, Covid-19 ve farklılaşan güvenlik algısı. *Şehir ve İrfan Araştırmaları Dergisi*, (6), 73-98.
- TBMM. (2011). *Kadına ve aile bireylerine yönelik şiddet inceleme raporu*. Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu. <https://studylibr.com/doc/1311733/kad%C4%B1na-ve-aile-bireylerine-y%C3%B6nelik-%C5%9Fiddet-i%CC%87nceleme-raporu>
- TBMM. (2012). Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun. Kanun No. 6284, Kabul Tarihi: 8.3.2012.
- Tekin, Ü. (2011). *Şiddet*, Orient Yayınları.
- Ünal, G. (2005). Aile içi şiddet. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 8(8), 85-93. <https://doi.org/10.21560/spcd.24524>
- World Health Organization (WHO). (1996). *Violence against women*. WHO Consultation. <https://iris.who.int/handle/10665/63277>

World Health Organization (WHO). (2016). *Violence against women: Intimate partner and sexual violence against women*. Publications of the World Health Organization. https://www.who.int/health-topics/violence-against-women#tab=tab_1

Yalom, M. (2002). *Antik çağlardan günümüze evli kadının tarihi* (Çev. Z. Yelçe & N. Domaniç). Çitlembik Yayınları.

Pazarlamada Kadın Girişimciler Odaklı Akademik Çalışmaların Betimsel Analiz Yöntemiyle İncelenmesi

*Examining Academic Studies concerning Female Entrepreneurs in Marketing through
Descriptive Analysis Method*

Başak Bengisu Akbulut*, Arzu Tanrikulu*, Şükran Başanbaş#, Zehra Bozbay*

Öne Çıkanlar

- Bu çalışma, kadın girişimcilerin pazarlama stratejilerini ve engellerini analiz ederek literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmayı hedefler.
- Kadın girişimcilerin erkeklerden daha çok zorluk yaşadığı ve bu durumun başarılarını etkilediği görülmüştür.
- Çalışmada sosyal medya ve dijital pazarlamanın olumlu etkisi vurgulanmıştır.
- Araştırma, kadın girişimcilere pazarlama kararları için rehberlik eder ve gelecekteki çalışmalara temel oluşturur.

Öz: Bu çalışma kapsamında ele alınan makalelerde, kadın girişimcilerin pazarlama stratejileri, karşılaşılan engeller ve başarıya ulaşma yolları gibi konular yer almaktadır. Çalışmamız bu konuların yer aldığı çalışmaların irdelemesi bakımından, literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Kadın girişimcilerin erkek girişimcilere göre daha fazla zorlukla karşılaştığı ve bu zorlukların başarılarını doğrudan etkileyebildiği çalışmaların bulgularında saptanmıştır. Mevcut çalışmalara dayanarak girişimci pazarlama bağlamında cinsiyetin rolü de ayrıca derinlemesine incelenmiştir. Bu araştırma, kadın girişimciliği ve pazarlama stratejileri arasındaki ilişkiyi aydınlatarak, kadın girişimcilerin daha etkili pazarlama kararları alabilmeleri için gerekli bilgileri sağlamaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın akademisyenlere, politika yapıcılara ve sektör profesyonellerine, kadın girişimciliğinin teşvik edilmesi ve desteklenmesi konusunda kapsamlı bir rehberlik sağlama potansiyeli bulunmaktadır. Bu şekilde, kadın girişimcilerin pazarlama alanında karşılaştıkları özel zorlukları anlama ve bu zorlukların üstesinden gelme yollarını bulma konusunda önemli bir katkı sunmayı amaçlamaktadır. Araştırmanın yöntemi, Scopus veri tabanında yapılan kapsamlı bir literatür taramasına dayanır. Scopus veri tabanında yapılan taramada “kadın girişimciler + pazarlama” anahtar kelimeleri sonucu 122 adet içeriğe ulaşılmıştır. İlk olarak İspanyolca ve İtalyanca dillerinde yazılmış çalışmalar elenmiş ve geriye 120 adet İngilizce içerik kalmıştır. Bu içeriklerden ana konu bakımından “İşletme Yönetimi ve Muhasebe” ve “Sosyal Bilimler” alanında

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Pazarlama Bölümü, basakbengisu.akbulut@ogr.iu.edu.tr.

ORCID: 0009-0004-8853-2155.

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Pazarlama Bölümü, arzu.orhan@ogr.iu.edu.tr.

ORCID: 0000-0003-2450-8557.

Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Pazarlama Bölümü, sukranbsnbs@gmail.com.

ORCID: 0000-0001-5780-151X.

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Pazarlama Bölümü, zehrat@istanbul.edu.tr.

ORCID: 0000-0002-2728-8003.

yayımlanmış ana dergiler ile sınırlandırılan çalışmalar 90 adede düşmüş ve içerisinde kitap bölümleri, konferans bildirileri çıkarılıp yalnızca akademik makaleler seçildiğinde 69 makale incelenmek üzere seçilmiştir. 69 makale içerisinde 19 makale konu dışı ya da araştırma makalesi olmadığı için elenmiş, belirtilen 4 makaleye ise ulaşamamıştır. Kalan 46 makale için betimsel analiz çalışması yapılmış; makaleler yıllara, yayımlandıkları indeksli dergilere, konu edinilen sektörler, konulara, çalışmalarda seçilen veri toplama yöntemi ve gerçekleştirilen analiz yöntemlerine göre kategorize edilmiştir. Çalışmada yer alan tüm tablo ve şekiller yazarlar tarafından orijinal olarak bu çalışmada elde edilen bulgulara göre hazırlanmıştır. Bulgular, kadın girişimcilerin karşılaştıkları zorluklar, fırsatlar ve başarı faktörleri üzerine yoğunlaşmış, özellikle dijital pazarlama ve sosyal medya kullanımının önemini vurgulamıştır. Ayrıca, sektörel çeşitlilik gösteren çalışmaların, metodolojik yaklaşımların geniş bir yelpazede olduğunu ve niceliksel yöntemlerle birlikte niteliksel yöntemlerin de ön plana çıktığını göstermiştir. Bu çalışma, kadın girişimciliği ve pazarlama alanındaki araştırmalara yönelik bir temel oluşturarak gelecekteki çalışmalar için yol gösterici bir kaynak teşkil ettiği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, Kadın Girişimci, Girişimci Pazarlama, Nitel Araştırma, Betimsel Analiz.

Highlights:

- This study aims to fill an important gap in the literature by analyzing the marketing strategies and barriers of women entrepreneurs.
  - It was found that women entrepreneurs experience more challenges than men and this affects their success.
  - The study emphasized the positive impact of social media and digital marketing.
  - The research guides women entrepreneurs for their marketing decisions and provides a basis for future studies.
-

Abstract: The articles addressed in this study encompass topics such as marketing strategies of female entrepreneurs, the obstacles encountered, and the pathways to success. Our research aims to fill a significant gap in literature by examining studies on these topics. It has been determined in the findings of the studies that female entrepreneurs face more difficulties compared to their male counterparts, and these challenges can directly affect their success. The role of gender in the entrepreneurial marketing context has also been thoroughly investigated based on existing studies. This research illuminates the relationship between female entrepreneurship and marketing strategies, providing the necessary information for female entrepreneurs to make more effective marketing decisions. In this context, the study has the potential to offer comprehensive guidance to academics, policymakers, and industry professionals on the promotion and support of female entrepreneurship. Thus, it aims to make a significant contribution to understand the specific challenges faced by female entrepreneurs in the marketing field and finding ways to overcome these challenges. The research methodology is based on an extensive literature review conducted in the Scopus database. A search was performed in the Scopus database using the keywords "female entrepreneurs + marketing," resulting in 122 pieces of content. Initially, works written in Spanish and Italian were excluded, leaving 120 English-language contents. These contents were then limited to main journals published in the fields of "Business Management and Accounting" and "Social Sciences," reducing the count to 90. After excluding book chapters and conference proceedings and selecting only academic articles, 69 articles were chosen for

review. Of these, 19 articles were excluded because they were off-topic or not research articles, and 4 articles were inaccessible. A descriptive analysis was conducted on the remaining 46 articles. The articles were categorized by years, indexed journals in which they were published, sectors covered, topics, data collection methods selected in the studies, and analysis methods performed. All tables and figures included in the study have been prepared by the authors based on the findings obtained in this study. The findings have focused on the challenges, opportunities, and success factors faced by female entrepreneurs, particularly emphasizing the importance of digital marketing and social media usage. Additionally, studies showing sectoral diversity have demonstrated a wide range of methodological approaches, highlighting the prominence of qualitative methods alongside quantitative methods. This work is thought to serve as a foundational resource for research in female entrepreneurship and marketing, providing a guiding resource for future studies.

Keywords: Entrepreneurship, Women Entrepreneurs, Entrepreneurial Marketing, Qualitative Research, Descriptive Analysis.

Summary

Entrepreneurship is a process based on innovating or improving existing ones by analyzing various opportunities and risks to create value. Entrepreneurs bring it to market by improving an existing product/service or by developing a completely new product/service. Since some of the entrepreneurial decisions are directly related to marketing, it is not possible to consider entrepreneurship separately from marketing. At this point, the concept of "entrepreneurial marketing" stands out. Entrepreneurial marketing includes proactive identification and exploitation of opportunities to acquire and retain profitable customers through innovative approaches to risk management, sourcing, and value creation.

Since gender is one of the significant factors affecting entrepreneurship and the gender factor generally works against women when the studies in literature are searched, this study focuses on women entrepreneurs. Academic studies on women entrepreneurs were searched based on the articles indexed on Scopus, thus ensuring that the publications contain an academic competence definitely.

After the eliminations made according to various criteria, 46 articles were found suitable for descriptive analysis. Categorized according to the year they were published, the indexed journals, the sectors they considered, the topics, the data collection method chosen in the studies and the analysis methods performed.

When the articles scanned through the Scopus database are searched, it is seen that the first article reached belongs to 2004. Academic studies on Women Entrepreneurs have increased

especially since 2017 and 33 (71.7%) of the 46 articles have been published in the last seven years. When the distribution of academic studies on Women Entrepreneurs is analyzed by publisher type, it is seen that SSCI-indexed journals and their affiliated publishers make up 76% of the total number of articles. The country distributions in the articles are examined, as well. It is seen that the sample used in 46 articles is distributed over 30 different countries and regions. Four of these articles differ from the others in that they contain samples selected from more than one country. It is seen that academic studies whose main subject is Women Entrepreneurs differ in terms of sub-topics. The most discussed topic is social media marketing and social media platforms such as Facebook and WhatsApp, with ten different articles and approximately 22% of 46 studies.

It is seen that approximately 74% of the 46 articles scanned in the Scopus database are not based on any sector. In academic studies on "Women Entrepreneurs", a total of 218 keywords and concepts were categorized into 26 different groups. When the frequency analysis of these keywords and concepts was performed, it was seen that the most repeated words were women and women entrepreneurs, which constituted approximately 20% of the total frequency. When the articles on "Women Entrepreneurs" scanned in the Scopus database were examined, it was seen that quantitative methods were used in 26 of the 46 articles, and qualitative methods were used in 31 of them. The reason for the numerical difference is that both quantitative and qualitative methods are preferred as mixed methods in more than one article, and the data are collected through in-depth interviews or focus group studies in case studies at the same time. For the analysis of 26 studies in which quantitative methods were preferred, firstly descriptive statistics were shared in quantitative data analysis methods, and then the preferred analysis method suitable for the study was used. Among these, the most preferred analysis method was the structural equation seen in eight studies. For qualitative data analysis, thematic analysis based on the creation of codes, categories, and themes was used in 67% of the studies, while descriptive analysis was preferred in 17%.

In some studies, the subject of entrepreneurship was approached in terms of gender difference, yet the studies were generally handled in terms of different geographical locations and sectors within the framework of the success factors of women entrepreneurs, their opportunities to reach opportunities, and the difficulties and obstacles they encounter. For future academic studies, researchers should include articles indexed in other databases, use different methods such as content analysis, in-depth interviews, and focus group interviews from qualitative research methods, or create their studies that will be handled on the axis of "women entrepreneurship and marketing" using quantitative research methods.

Giriş

Girişimcilik, değer üretme adına çeşitli fırsatları ve riskleri analiz ederek yenilik ortaya koyma ya da var olanı geliştirme üzerine kurulu bir süreçtir. Girişimciler, var olan bir ürün/hizmeti iyileştirerek ya da tamamen yeni bir ürün/ hizmeti geliştirme yoluyla pazara sunarlar. Girişimcilik kararlarından bazılarının direkt olarak pazarlama ile ilgili olmasından kaynaklı, girişimciliğin pazarlamadan ayrı düşünülmesi mümkün değildir. Tam bu noktada da “girişimci pazarlama” kavramı göze çarpar.

Girişimci pazarlama; girişimci düşünme ve karar verme sürecinden etkilenmekte, bu kararlarda buluşsal yöntemler ve önyargılar da etkili olabilmektedir (Hills ve Hultman, 2011; Kilenthong vd, 2016; Nouri vd, 2019).

Girişimciliği etkileyen bir başka önemli unsur da cinsiyettir. Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde kadın girişimcilerin erkek girişimcilere oranla pek çok dezavantaj, engel ve zorlukla karşı karşıya kaldığı görülmektedir (Young vd., 2019; Katz ve Green, 2007; akt. Knotts vd., 2008; Aracil-Jordá vd, 2023; Guzman ve Kacperczyk, 2019). Bu durumun kadın girişimcilerin başarısını negatif yönlü etkilediği de çeşitli çalışmalarda saptanmıştır. Young vd. (2019) Hispantik kadınlar üzerinde yaptıkları çalışmada ise kadın girişimcilerin karşılaştıkları başlıca zorlukların finansal kaynak eksikliği ve pazarlama bilgisi noksanlığı olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu çalışmaların yanı sıra kadın girişimcilerin erkeklere oranla finansal gücü, girişimcilik konusundaki yetkinlikleri, rekabetçilik kabiliyetleri gibi unsurlar da araştırmaların önemli anahtar dayanakları arasında sayılabilir. Farklı coğrafya, demografik özellik ve girişimcilik sektörüne vurgu yapan pek çok çalışmanın edindiği ortak bulgular bulunmakta, her ne kadar artan bir ivme saptansa da kadın girişimciliğinin erkek girişimciler kadar yoğun gerçekleşmediği görülmektedir.

Bu çalışma, cinsiyetin girişimcilik pazarlamasındaki etkisini detaylı bir şekilde inceleyerek kadın girişimciler için etkili pazarlama stratejileri ve karşılaşılan zorlukların üstesinden gelme yöntemleri önermektedir. Çalışmada literatürde yer alan kadın girişimcilik ve pazarlama konulu makaleler betimsel analiz yöntemiyle incelenerek konuyla ilgili sistematik bilgiye ulaşmayı hedefleyen akademisyen ve sektör profesyonellerine yol gösterebilmek amaçlanmıştır. Bu araştırma, akademik çevreler, politika yapıcılar ve sektör uzmanları için kadın girişimciliğini destekleme rehberi niteliğinde olup, kadın girişimcilerin pazarlama alanındaki özgül zorlukları anlamalarına ve çözüm yolları bulmalarına katkıda bulunulduğu düşünülmektedir.

Girişimcilik ve Kadın Girişimciler

Girişimcilik, birey için zenginlik yaratmak ve topluma değer katmak amacıyla yeni (yaratıcı) ve farklı (inovatif) bir şeyler yapma süreci (Kundu ve Rani, 2004; Kao, 1995) olarak

tanımlanır. Schumpeter (1934), girişimciliği tanımlarken inovasyon açısından ele almış ve girişimciliğin radikal değişim içerdiğini, mevcut bir pazarı önemli şekilde geliştirmeye ya da tamamen yeni bir pazar ortaya çıkarmaya dayalı olduğunu ifade etmiştir (Parris vd., 2014; Kundu ve Rani, 2004; Shane, 2003; Troilo, 2010).

Bazı çalışmalarda girişimcilik; bireylerin ve ekiplerin, pazar fırsatlarından yararlanmak için benzersiz kaynakları bir araya getirerek zenginlik yarattığı bir sosyal süreç olarak tanımlanmıştır (Iakovleva, 2013; Ireland vd, 2001). Birçok çalışmada da yaş, cinsiyet, medeni durum gibi girişimcinin demografik özelliklerinin firma büyümesi üzerinde önemli bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Genç girişimcilerin daha yaşlı girişimcilere göre daha yüksek bir büyüme hırsına sahip olduğu ve bu büyüme hırsının iş başarısına yol açtığı ileri sürülmüştür (Asfaw, 2016; Welter, 2001). Ayrıca girişimcinin deneyiminin, girişimciliğin önemli bir belirleyicisi olduğu ifade edilir (Stošić-Panić, 2017).

Girişimcilik birçok kadına iş ve özel yaşamı arasında bir denge sağlamaktadır (Aracil-Jordá vd, 2023). Toplumsal cinsiyet perspektifinden değerlendirildiğinde kadın girişimcilik; sadece kadınları ve ailelerini ekonomik krizden kurtarmak için bir strateji değil, aynı zamanda kadınların güçlenmesine, kendilerine güvenmelerine ve özerkliklerine katkıda bulunmaktadır (Steel, 2017).

Kadın girişimcilerin karşılaştıkları birçok zorluklar ve engeller söz konusudur. Literatürde de bu konuda çok sayıda çalışma yer almaktadır. Bu çalışmalardan birisi de Young vd'nin (2019) kadın girişimciler için başarının önündeki engeller ve mevcut kaynakları incelemeye yönelik çalışmasıdır. Çalışmadan elde edilen bulgular, kadın girişimcilerin başarılarının önündeki başlıca engellerin, sermaye eksikliği ve pazarlama bilgi eksikliği olduğunu ayrıca Hispanik kadın girişimcilerin yardım için diğer yardım kaynaklarından ziyade aile üyelerine baş vurduğunu göstermiştir.

Kadınlar daha düşük düzeyde girişimcilik öz yeterliliğine sahiptir (Kickul vd., 2008; Whiteside vd., 2017). Kadınların ev içi ve üretkenlik sorumlulukları erkeklere oranla daha fazla olduğu için kadın liderliğindeki firmaların büyümesi erkeklerinkine oranla daha yavaş olabilir (Asfaw, 2016; Gebreyesus, 2007). Her ne kadar kadınlara ait işletmeler büyüyebilse de kadınlar hâlâ erkeklere kıyasla, çoğunlukla finansman fırsatları bakımından zorluklarla karşılaşmaktadır (Katz ve Green, 2007; akt. Knotts vd., 2008; Aracil-Jordá vd, 2023; Guzman ve Kacperczyk, 2019). Parmar vd. (2022) çalışmasında işletme mezunları kadın girişimcilerin karşılaştıkları zorlukları incelemiştir. Finansal zorlukların, kültürel zorlukların, pazarlama ve teknolojik zorlukların kadın girişimciler üzerinde olumsuz etkileri olduğu sonucuna varmışlardır. Kadın girişimcilerin

karşılaştıkları potansiyel engelleri anlamak, girişimcilik faaliyetlerine katılımlarını arttırmak için önemli olmaktadır (Fani vd., 2021; Carranza vd, 2018).

Cinsiyet, özellikle küçük işletmelerin başarısında kritik bir unsur olarak göze çarpar ve gün geçtikçe daha fazla kadının girişimci olmaya başladığı, kadınların yakın gelecekte kilit küresel oyuncuların konumunu üstlenecekleri ifade edilir. Özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, kadın girişimcilerin yüzdesi önemli ölçüde artmıştır (Das, 1999; akt. Kundu ve Rani, 2004).

Sandberg (2003) çalışmasında, kadın girişimcilerin genellikle daha uzun vadeli ve vizyoner faaliyetlere odaklandığını, erkek girişimcilerin ise kadınlara göre daha eylem odaklı olduğunu ve devlet destek programlarına daha az ilgi gösterdiğini belirtmiştir (Knotts vd., 2008). Bununla birlikte kadın girişimcilerin erkek meslektaşları kadar rekabetçi olduğunu gösteren çalışmalar bulunmaktadır. Bunlardan biri, Fani vd, (2021) tarafından yapılan tarım işletmeciliği konulu akademik çalışmadır. Ayrıca Ćurčić, vd. (2021) çalışmasında müşteri ilişkileri yönetimi (CRM) ve kurumsal destek (yasal ve düzenleyici sistemler, teşvik politikaları, toplumsal cinsiyete duyarlı finansal hizmetler, iş geliştirme destek hizmetleri vb.) uygulamalarının müşteri güveni, müşteri taahhüdü, iletişim ve sadakat yoluyla kadın işletmeler üzerinde önemli ölçüde etkilerinin bulunduğunu ortaya koymuşlardır.

Girişimci Pazarlama

Pazarlama ve girişimcilik alanlarının ayrı varlıklar olarak görülmesi ve bu iki kavramın karşılıklı yarar sağlaması nedeniyle girişimcilik ve pazarlama alanlarını girişimci pazarlama şemsiyesi altında birleştirmek gerekmektedir (Chakraborty vd, 2023; Jones vd, 2020). Girişimci pazarlama; risk yönetimi, kaynak kullanımı ve değer yaratmaya yönelik yenilikçi yaklaşımlar yoluyla kârlı müşteriler elde etmek ve elde tutmak için fırsatların proaktif olarak tanımlanması ve kullanılmasıdır (Morris vd. 2002; Foster ve Brindley, 2017). Firmanın yeni pazar belirleme, kaliteli ve güvenilir ürünler sunma vb. ticaret ve ticari fırsatları ortak üretme girişimidir (Gaddefors ve Anderson, 2009; Renko vd, 2012; Dubey vd, 2020). Girişimci pazarlama; girişimci düşünme ve karar verme sürecinden etkilenmekte, bu kararlar içerisinde buluşsal yöntemler ve önyargılar da etkili olabilmektedir (Nouri vd, 2019; Hills ve Hultman, 2011; Kilenthong vd, 2016).

Girişimci pazarlama çalışmaları özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler için önem taşımakta ancak çok uluslu şirketler için de farklı konseptler içererek varlık göstermektedir (Dubey vd. 2020; Knight, 2000; Hansen ve Eggers, 2010; Love ve Roper, 2015; Brouthers vd, 2015; Amin vd., 2016). Yenilikçilik, risk alma isteği ve proaktif olma gibi özellikler; girişimci pazarlamanın ayırt edici özellikleridir. Başarılı reklam girişimcileri, şirketlerinin en iyi niteliklerini ve müşterilere sağladıkları faydaları göstermek ve kendilerini tanıtmak için çevrimiçi videolar,

tweetler, facebook sayfaları ve e-posta kampanyaları gibi düşük maliyetli ve kolay erişilebilir kanallar kullanılmaktadır (Chen vd., 2021; Guha vd., 2021; Chakraborty vd., 2023).

Araştırmanın Metodolojisi: Betimsel Analiz

Betimsel analiz, farklı olgu ve olaylarla ilgili öz bilgi elde etmek ve sunmak isteyen araştırmacıların sıkça başvurduğu bir nitel araştırma yöntemidir (Değirmenci ve Doğru, 2017; Büyüköztürk vd., 2008). Daha önce birbirinden farklı veri toplama yöntemleri kullanılarak elde edilen verilerin, ilgili çalışmaya uygun şekilde özetlenip yorumlanmasına dayanır. (Morkoç vd., 2021; Toprakçı ve Namal, 2019)

Araştırılan bulguların belli bir düzenleme ve yorumlama sonucu okuyucuya sunulmasının asıl amaç olduğu betimsel analizde veriler; ilk olarak belli bir sistematik içerisinde ve açık şekilde betimlenir. Bunu takiben betimlemeler açıklanıp yorumlanarak çeşitli sonuçlara ulaşılır (Aktaş, 2021; Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Kadın Girişimcilere Yönelik Akademik Çalışmaların Betimsel Analiz Yöntemiyle İncelenmesi

Bu bölümde çalışma, Scopus veri tabanında taranmış makalelerin yıllara, araştırma yöntemine, yayımlandığı dergiye göre tablolaştırılması ve kısaca sonuçlarının paylaşılması ile sistemli bir hale getirilmiştir. Ardından sırasıyla çalışmaların yıllara, yayımcı türüne, ülkelere, konulara, sektörler, anahtar kelime ve kavramların dağılımına, veri toplama ve analiz yöntemine göre kategorilendirilmesi yapılmıştır.

Tablo 1.

Scopus Veri Tabanında Taranmış Makalelerde Kullanılan Araştırma Yöntemleri ve Sonuçları

Araştırma Yöntemi	Sonuçlar
Nicel/ Online Anket	Çalışma SMM eylemlerinin sosyal performans üzerindeki doğrudan etkisini ortaya koymaktadır. Ayrıca çalışmada kadın mikro girişimcilerin beşerî sermayesinin ve pazarlama stratejilerinin sp'ye etkilerini ortaya çıkarmaktadır. (Aracil-Jordá, J. vd, 2023).
Nicel/ Online Anket	Veri analizi, sosyal medya katılımlarının kadınlar üzerindeki önemli etkisini doğrulamaktadır (Chakraborty, U., & Biswal, S. K.; 2023)
Nitel/ Derinlemesine Görüşme	Bulgular, katılımcıların ilerici girişimciliğine ulaşmak için farklı eğilimlerin ve onları destekleyen teknolojik özelliklerin nasıl ortaya çıktığını göstermektedir. (Camacho, S., & Barrios, A.; 2022)
Nicel/ Online Anket	Finansal zorluklar, kültürel zorluklar, pazarlama zorlukları ve teknolojik zorlukların kadın işletmesi üzerinde önemli bir olumsuz etkisi bulunmaktadır (Parmar, V. vd; 2022).
Nicel/ Yüz Yüze Anket	Araştırma bulguları, SNS pazarlama kullanımının olumlu ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu yönündedir (Anggraini, N. vd; 2022).

Nitel/ Derinlemesine Görüşme	Bulgular, sosyal medyanın kadınlara girişimcilik niyetlerini sürdürmeleri için yeni ufuklar ve girişimcilik fırsatları açtığı fikrini desteklemektedir (Brahem, M., & Boussema, S.; 2022).
Nicel/ Online Anket	Bulgular, CRM'in işletmelerin dayanıklılığı ve sürdürülebilirliği için en önemli şey olan müşteri sadakati sağlayarak kadın işletmelerin sürdürülebilirliğini önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir (Çurčić, N. V. vd; 2021)
Nicel/ Yüz Yüze Anket	Bulgular, kadın liderliğin hem küçük hem de orta ölçekli işletmelerde (KOBİ'ler) iş dünyasının sınırlarını aştığını açıklamaktadır. Bu çalışma Wayuu el sanatları pazarında sürdürülebilirlik ve dayanıklılık arasındaki pozitif ilişkiyi doğrulamaktadır (Acevedo-Duque, Á. vd.; 2021)
Nicel/ Yüz Yüze Anket	Çalışma, genç kadın tarım işletmecilerinin girişimci olduğunu göstermektedir. Çalışmanın bulgularına göre ayrıca, genç kadınların etkin olabilmesi için yıl boyunca bir fiyat kontrol politikası oluşturulmalıdır (Fani, D. C. R. vd; 2021).
İkincil veri analizi	Sonuçlar, EG'nin Mısırlı kadın işgücüne katılım üzerinde olumlu ve önemli bir etkisinin varlığına işaret etmektedir ve doğurganlık oranları ile Mısırlı kadın işgücüne katılım arasında dalgalanan bir ilişki bulunmaktadır (Salman Abdou, D. M. 2021).
Karma/ Online Anket ve Derinlemesine Görüşme	Bulgular, korona krizinin birçok kadın KOBİ'nin performansına (üretim şartları, ciro karı) zarar verdiğini göstermektedir (Sultan, S., & Sultan, W. I.; 2020).
Nicel/ Yüz Yüze Anket	Erkek müşterilerin, akıllı telefon kalitesinden, ürün özellikleri boyut tasarımı, stil, görünüm ve paketleme konusunda oldukça keyif aldıkları, ürün özelliklerinin ortalama değerinin erkek zevklerinde en yüksek çıktığı görülmüştür (Dubey, P. vd; 2020)
Nitel/ Vaka Çalışması	Çalışmanın bulgularında sosyal medya pazarlama iletişim uygulamalarının özel tabu ürünlerin tanıtımı için önemli olduğu bildirilmiştir (Jain, R. vd.; 2020).
Nicel/ Online Anket	Çalışmada belirli sosyal ağların doğasında bulunan esneklik beklentileri ile aile iş-yaşam dengesi arasındaki zıtlık bulunmuştur (Rodríguez-Díaz, M. R. R. vd; 2020).
Nicel/ Yüz Yüze Anket	Sonuçlar, çok boyutlu distribütörlerin çoğunluğunun kadın olduğunu, eğitim seviyelerinin temel ve orta seviyeye karşılık geldiğini ve orta düzeyde iş tecrübesine sahip olduğunu göstermektedir (Astudillo, S. vd; 2020).
Nitel/ Derinlemesine Görüşme	Bulgulara göre kadın girişimcilerin pazarlama kararlarının buluşsal yöntemlere ve önyargılara duyarlı olduğu sonucuna varılmıştır (Nouri, P. vd.;2019).
Nicel/ Telefonla Anket	Çalışmada, pazarlamaya odaklanmanın, pazarlama planlama çabalarında olduğu gibi, Afgan kadın girişimciler tarafından bildirilen iyimserliği olumlu ve önemli ölçüde etkilediği, bununla birlikte, kendine güven ve dış dünyaya yönelimin, girişimci girişimin algılanan başarısını etkilemediği bulunmuştur (Wafeq, M. vd; 2019).
Nicel/ Yüz Yüze Anket	Bulgular, başarının önündeki başlıca engellerin sermaye eksikliği ve pazarlama bilgisi eksikliği olduğunu göstermektedir (Young, M. vd.; 2019).
Nitel/ Derinlemesine Görüşme	Sonuç, görüntülerin mizah ve depresyon, öfke ve utanç ortaya çıkardığını, saça veya elbiseye yönelik ironik hayranlık ünlemlerinde ve yüksek topuklardan, pratik olmayan çantalardan, sürekli gülümsemeden ve yemek yememekten kaynaklanan acıya sempati ifadelerinde görülmüştür (Pritchard, K. vd; 2019).
Nitel/ Derinlemesine Görüşme ve Vaka Çalışması	Çalışmaya göre farklı risk alma eğilimlerine sahip kadın franchiselerin franchise iş modelini seçmelerinde itici ve çekici faktörlerin, iş-aile yaşam dengesinin, franchising sektör özelliklerinin ve dış etkilerin değişken, teşvik edici ve caydırıcı olduğu bulunmuştur (Thaichon, P. vd; 2018).
Nitel/ Derinlemesine Görüşme	Bulgulara göre görüşülen expat kadınlar, iş tanıtımlarını yapmak için sosyal medyayı ve sohbet uygulamalarını kullanmaktadır. Ayrıca Facebook marka yaratmak için,

	WhatsApp ise satın alma yanıtı sağlamak için doğrudan pazarlama aracı olarak kullanılmaktadır (Jose, S. 2018).
Nitel/ Vaka Çalışması	Vaka, kadın girişimcilerle pratik olarak etkileşim kurmak için finansal ve pazarlama bağlamında bilgi sağlamaktadır (O'Brien, J. 2018).
Nitel/ Vaka Çalışması	Sürdürülebilir bir gelişme ve uluslararası pazara giriş için yapılması gerekenlere ulaşılmak istenmiştir (Jabeen, F. vd.; 2018).
Nitel/ Derinlemesine Görüşme	Çalışmanın bulguları, kadınların hangi ağları kullandığını ve bu ağların algılanan değerini göstererek katılımcıların işlerine ışık tutmuştur (Foster, C. vd; 2018).
Nitel/ Derinlemesine Görüşme	Çalışma bulguları, kadın girişimcilerin işlerini pazarlamak için kendi kendini tanıtmaya ve algı yönetimi ile uğraşırken karşılaştıkları karmaşık zorlukları ortaya koymaktadır (Thompson-Whiteside, H. vd.; 2018).
Nitel/ Yüz Yüze Anket	Sonuçlar hem fiyatlandırma hem de promosyon izolasyonunun rekabetçi pazarlama avantajı ile ilişkisinin güçlü ve pozitif bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Adam, S. vd.;2017).
Nitel/ Saha Çalışması	Çalışmanın bulguları; Afrika şehirlerinde kadın girişimciliğinin dinamiklerinin sosyo-ekonomik durum etrafında dönen daha geniş bir tartışmaya katkıda bulunmaktadır (Steel, G.; 2017).
Nitel/ Yüz Yüze Anket	Çalışma, belirtilen iklim değişikliğine uyum, uygulama ihtiyaçları konusunda kapasitelerin geliştirilmesi ve ayrıca palmiye yağı hasadı sonrası kilit oyuncular oldukları için hasat sonrası beceri geliştirmede kadınların daha fazla hedeflenmesi gerektiği sonucuna varmaktadır (Koyenikan, M. J., & Anozie, O.; 2017).
Nitel/ Telefonla Anket	Araştırma sonuçları, pazarlama kabiliyeti ve finansal kabiliyetin müşteri memnuniyeti üzerinde pozitif anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir (Khizindar, T. M., & Darley, W. K.; 2017).
Nitel/ Posta Yoluyla Anket	Bulgular, önceki iş sahipliği deneyiminin belirgin bir etkisi olduğunu ve pazarlama çabalarının da karlılık için önemli olduğunu göstermiştir (Eschker, E. vd; 2017).
Nitel/ Online Anket	Sonuçlar, pek çok vakada girişimcilerin cinsiyeti ve beşerî sermayenin bileşenleri arasında beklenen ilişkiyi bulmuştur. Pazarlama ve genel yönetim alanındaki girişimcilik öz yeterliliği ile ilgili farklılıkların yanı sıra eğitim alanına, daha önce yönetim ve önceki girişimcilik (sahiplik) deneyimine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur ve bütün bu farklılıklar erkek girişimcilerin lehinedir (Stošić-Panić, D.; 2017).
Nitel/ Yüz Yüze Anket	Bu çalışma; erkek ve kadın girişimcilerin büyüme kabiliyetleri arasında anlamlı bir fark yoktur. Tanımlayıcı istatistikler de genel olarak kadın işletmecilerin erkek operatörlere göre daha düşük eğitim, beceri ve eğitime sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Asfaw, Y. A.; 2016).
Nitel/ Online Anket	Araştırma, kadınların yetkinliklerini aşağıdaki şekilde sıraladıklarını ortaya koymuştur: En yüksekte en düşüğe: kişisel ve ilişkiler, girişimcilik, iş ve yönetim ve insan ilişkileri (Revell-Love, C., & Revell-Love, T. (2016).
Nitel/ Derinlemesine Görüşme	Bu çalışmada kadın liderler, sorunlara çözüm sağlayan çok sayıda anekdot ve hatıra sunmaktadır (Parris, D. L. vd.; 2014).
Nitel/ Literatür Taraması	Bu çalışmada kadın girişimcilere cep telefonlarının sunduğu imkanlar ortaya konmuştur (Ukpere, C. L. vd.;2014).
Nitel/ Derinlemesine Görüşme ve Vaka Çalışması	Görüşme verilerinden on ana tema ortaya çıkmıştır. Veriler; daha düşük fiyatlandırma stratejisi ve sınırlı mağaza saatleri, tüketicilerin alışveriş esnekliği ve sınırlı mağaza saatleri, ilişkisel pazarlama uygulamaları ve sınırlı mağaza saatleri arasında bağlantı içermektedir (Jean Miller, N. vd.; 2014).

Nitel/ Derinlemesine Görüşme	Bulgular, geçtiğimiz on yıl içinde Rusya ve Ukrayna'daki girişimcilik faaliyetlerini ve kadınların çeşitli konularda yaşadıkları zorlukları özetlemektedir (Iakovleva, T. vd.;2013).
Karma/ Yüz Yüze Anket ve Derinlemesine Görüşme	Çalışmanın bulgularına göre emek yoğun aktivite, düşük sermaye harcaması, düzensiz girdi arzı ve uzun çalışma saatleri ile karakterize edilir. Bununla birlikte, kadınlar zayıf pazarlama stratejileri, modern ekonomi ile bağlantı eksikliği ve destek eksikliği nedeniyle çok az kazanmaktadır (Jones, M.;2012).
Nitel/ Vaka Çalışması	Çalışma; düşük miktarda sermaye, büyük ilgi yükü, sosyal ve kültürel engellerin yanı sıra ürünlerin pazarlanması konusunda bilgi ve deneyim eksikliği, zayıf yönetimsel ve teknik beceriler gibi kredi almada yaşanan karmaşık ve kritik önemli sorunları tanımlamıştır (Nawaz, F.; 2012).
Nitel/ Derinlemesine Görüşme	Bu araştırma, yüksek vasıflı ve eğitilmiş kadınların kayıtlı işgücü piyasasından dışarı adım attığını ortaya çıkarmıştır (Ekinsmyth, C.; 2012).
Nitel/ Deneysel Serim	Bu çalışmada iş sahibi olmayan, daha düşük yeteneğe sahip olduğu ölçülen ve iyi eğitilmiş olmayan eşe sahip erkekler, evlerinde düşük özerkliğe sahip kadın işletme sahipleri gibi kadın broşürlerine daha olumsuz yanıt vermişlerdir. Nispeten yüksek özerklik düzeyine sahip işletme sahibi kadınlar da erkek broşürlerine benzer olumsuz yanıt vermiştir (Giné, X. vd.; 2011).
Nitel/ Yüz Yüze Anket	Bu makalede sunulan bulgular, Suudi kadın girişimcilerin genel olarak kendinden emin, eğitilmiş, gelecek hakkında iyimser ve becerikli olduğu yönündedir (Zamberi Ahmad, S.;2011).
Nitel/ Etnografik Çalışma	Çalışma bulguları katılımcılara göre üniversitede öğrenilen ve resmi iş dünyasında uygulananların yerli sayılmadığını, aileden öğrenilerek uygulananların yerli sayıldığını göstermiştir (Scarborough, I. M.;2010).
Nitel/ Vaka Çalışması	Bu çalışmada tasarım ve odaklanmanın önemine ek olarak, Kadın Girişimcilik İrlanda-Galler (FEIW) projesi uygun program sunum ve pazarlamasına, ağ oluşturma ve mentorluk ihtiyacı olduğunu da vurgulamıştır (Tynan, M. vd.; 2009).
Nitel/ Telefonda Anket	Sonuçlar hayatta kalan firma sahiplerinin pazarlama faaliyetlerinden çok üretime önem verdiklerini, ayakta kalmayan firma sahipleri bunun tersini yaptığını gösterir. Cinsiyet dikkate alındığında, erkek sahipler tercihlerini benzer olarak ele almış, ancak kadın girişimciler için bunun tersi geçerli olmuştur (Knotts, T. L; 2008).
Nitel/ Yüz Yüze Anket	Bulgulara göre girişimci yönelim (EO) cinsiyete ve ders kategorilerine göre farklılık göstermektedir. Kadın adayların "çalışkan" ve "sosyal ve güvenilir" konusunda erkek adaylardan daha yüksek EO bildirildi (Kundu, S. C., & Rani, S.;2004).

Çalışmamız kapsamında oluşturulan Tablo 1’de yer alan çalışmalardan elde edilen bulgular incelendiğinde Aracil-Jordá, J. vd, (2023); Chakraborty, U. ve Biswal, S. K., (2023); Jain, R. vd., (2020) ve Brahem, M., & Boussema, S., (2022)’nin çalışmalarından elde ettikleri bulgularda, sosyal medya katılımlarının ve sosyal medya çalışmalarının ve sosyal medya pazarlama iletişimlerinin kadın girişimciliği üzerinde etkileri olduğu yer almaktadır.

Parmar vd. (2022), Young vd. (2019), Thompson-Whiteside vd. (2018) ve Iakovleva vd. (2013) yaptıkları çalışmalarında kadın girişimcilerin başarılarının önündeki başlıca engeller ele alınmış, Young vd. (2019) çalışmasında sermaye eksikliği ve pazarlama bilgi eksikliğini ele alırken Parmar vd. (2022) finansal zorlukları değerlendirmiş, bunların yanı sıra kültürel zorluklar, pazarlama zorluklarını ve teknolojik zorlukları değerlendirmiş ve Thompson-Whiteside vd. (2018)

ise kadın girişimcilerin işlerini pazarlama sürecinde kendilerini tanıtmaya ile ilgili karşılaştıkları zorlukları, bu engellerin odağına koymuştur. Aynı bağlamda Iakovleva vd. (2013) girişimci kadınların yaşadığı zorlukları Rusya ve Ukrayna özelinde ele almıştır.

Stošić-Panić (2017), Asfav (2016) ve Giné (2011) başta olmak üzere pek çok çalışmada girişimcilikte farklılaşma unsurlarından birinin de cinsiyet olduğu tespit edilmiştir. Stošić-Panić (2017), çalışmasında girişimcilerin cinsiyeti ve insan sermayesi arasında ilişki olduğunu özellikle pazarlama, yönetim becerileri ve önceki deneyimlerde erkek girişimcilerin daha avantajlı olduğunu ifade etmiştir. Asfav (2016), çalışmasında erkek ve kadın girişimcilerin büyüme potansiyelleri arasında fark olmadığını ancak kadın girişimcilerin genellikle erkeklere göre daha düşük eğitim ve beceriye sahip olduğunu belirtmiştir. Bunun yanında Giné (2011) ise yaptığı çalışmada daha az yetenekli ve eğitilmiş erkekler ile düşük özerkliğe sahip kadın işletme sahiplerinin kadın broşürlere olumsuz tepki verdiğini ve yüksek özerkliğe sahip kadın işletme sahiplerinin ise erkek broşürlere benzer şekilde olumsuz yanıt verdiğini ortaya koymuştur.

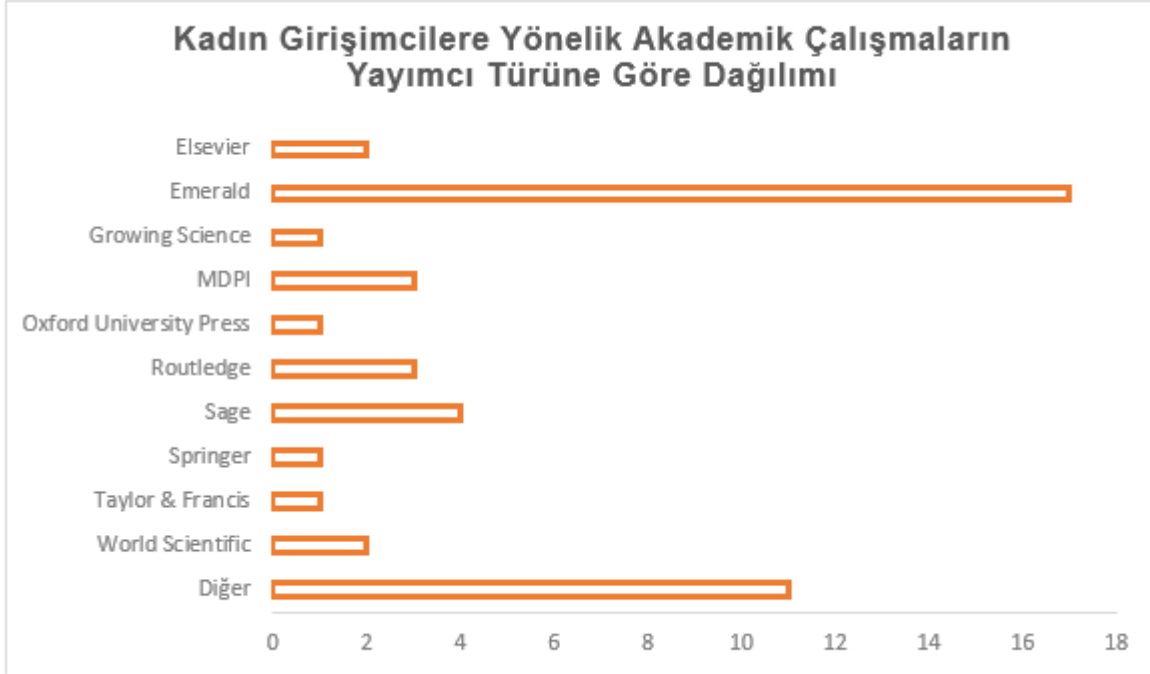

Şekil 1.

Kadın Girişimcilere Yönelik Akademik Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı

Scopus veri tabanı üzerinden taranan makalelere bakıldığında ulaşılan ilk makalenin 2004 yılına ait olduğu görülmektedir. “Kadın Girişimciler” konulu akademik çalışmaların özellikle 2017 yılından itibaren artış gösterdiği ve taranan 46 makalenin 33 adedinin (%71,7) son yedi yılda yayımlandığı anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra Scopus üzerinde 2005, 2006, 2007 ve 2015 yıllarına ait ilgili herhangi bir çalışmaya rastlanmamış, en çok çalışmanın 2017 ve 2018 yıllarında gerçekleştiği tespit edilmiştir. 2019-2022 yılları arasında gerçekleşen çalışmalarda nicelik

bakımında büyük bir fark tespit edilmezken 2023 yılında ilgili iki adet çalışmaya rastlanmıştır. Ancak henüz 2023 Haziran ayı içerisinde olunmasının bir etken olduğu düşünülmekte ve ilerleyen altı ay içerisinde yeni çalışmaların literatüre kazandırılacağı tahmin edilmektedir.

Şekil 2.

Kadın Girişimcilere Yönelik Akademik Çalışmaların Yayımcı Türüne Göre Dağılımı

“Kadın Girişimciler” konulu akademik çalışmaların yayımcı türüne göre dağılımı incelendiğinde SSCI indeksli dergilerin ve bağlı oldukları yayımcıların taranan toplam makale sayısının %76’sını oluşturduğu görülmektedir. Diğer kategorisindeki 11 makale hariç, geriye kalan 35 makalenin birer tanesi *Growing Science*, *Oxford University Press*, *Springer* ve *Taylor & Francis*’te yayımlanmış; bu yayımcıları iki makale ile *Elsevier* ve *World Scientific*, üç makale ile *Routledge* ve *MDPI*, dört makale ile *Sage* yayım şirketlerine bağlı çeşitli dergiler takip etmiştir. “Kadın Girişimciler” konulu en çok makalenin yayımlandığı kuruluş ise 17 makale ile *Emerald* olmuştur.

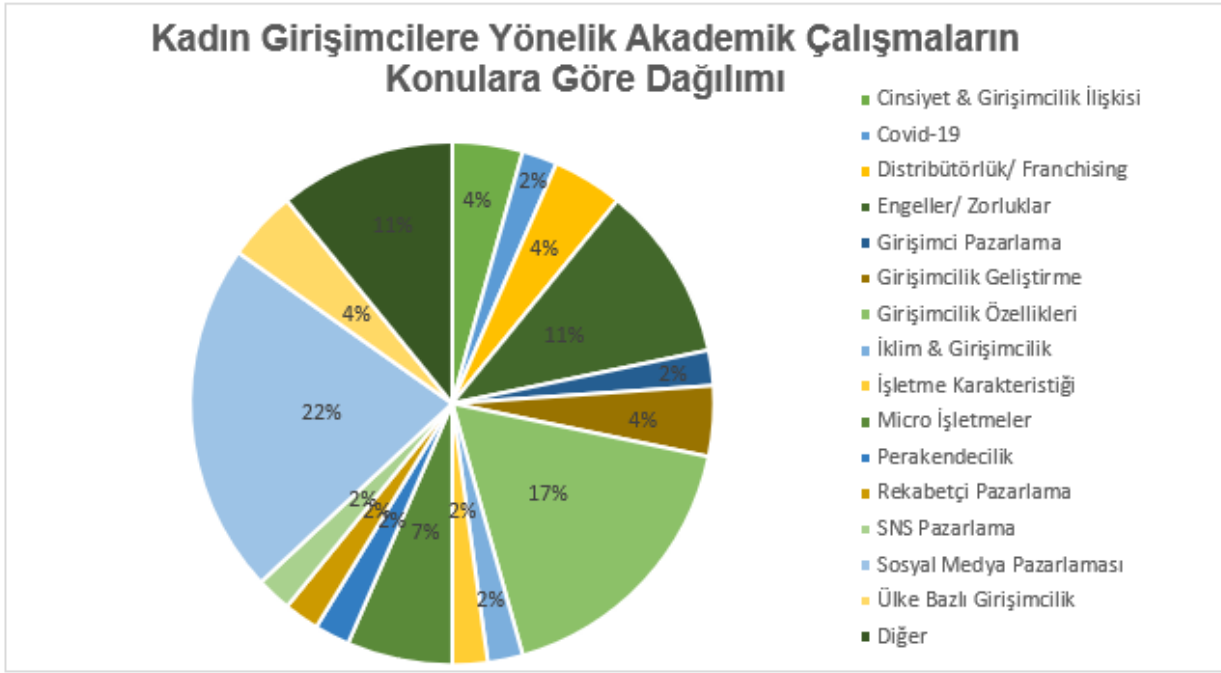

Şekil 3.

Kadın Girişimcilere Yönelik Akademik Çalışmaların Ülkelere Göre Dağılımı

Not: Hin-Pak.-Bang.-Sri: Hindistan, Pakistan, Bangladeş ve Sri Lanka'da ortak olarak gerçekleştirilmiştir.

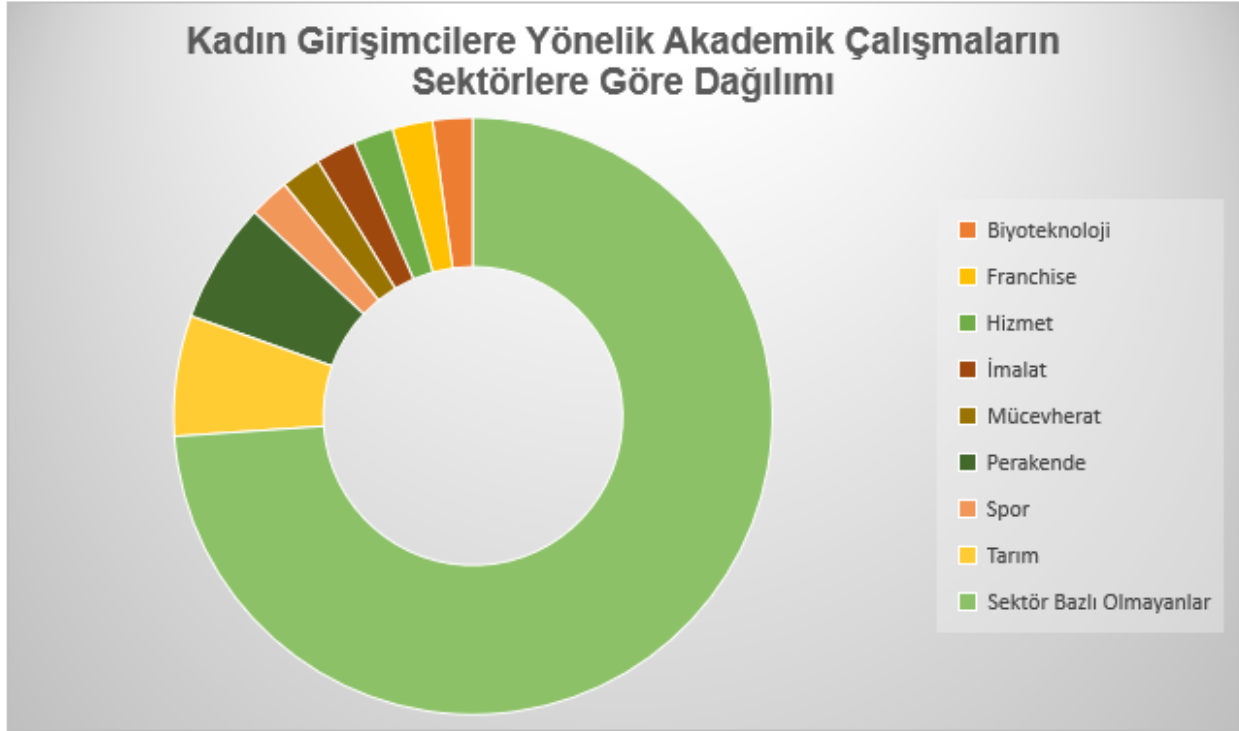
Taranan makaleler içerisindeki ülke dağılımlarına bakıldığında 46 makalede kullanılan örneklemin 30 farklı ülke ve bölgeye dağıldığı görülmektedir. Bu makalelerden dört adedi birden çok ülkeden seçilen örneklem barındırmasıyla diğerlerinden ayrılmaktadır. Çoklu bölgeden örneklem seçilen makalelerde yer alan ülke ve bölgeler şu şekildedir: *Amerika-Avrupa-Asya Pasifik*, *Hindistan-Pakistan- Bangladeş-Sri Lanka*, *İrlanda-Galler*, *Rusya- Ukrayna*. “Kadın Girişimciler” konulu akademik çalışmalarda en çok makale, altı adet farklı çalışma ile *Amerika Birleşik Devletleri*'nde gerçekleştirilmiş, Amerika Birleşik Devletleri'ni beş adet akademik makale ile *İngiltere* takip etmiştir. Bu iki ülkenin hemen ardından üç farklı çalışma ile *Hindistan*'da “Kadın Girişimciler” konulu akademik çalışmalar yürütüldüğü tespit edilmiştir.

Şekil 4.

Kadın Girişimcilere Yönelik Akademik Çalışmaların Konulara Göre Dağılımı

Ana konusu “Kadın Girişimciler” olan akademik çalışmaların alt konu başlıkları bakımından farklılaştığı görülmektedir. En çok işlenen konu, on farklı makale ile 46 çalışmanın yaklaşık %22’si *sosyal medya pazarlaması* ve *Facebook, WhatsApp gibi sosyal medya platformlarıdır*. Bu konu başlığını sekiz farklı makale ile *girişimcilik özellikleri* ve *girişimcilikte karşılaşılan engeller/ zorluklar* konulu beş makale takip etmektedir. Toplam çalışmaların %50’si bu üç konuda yoğunlaşmıştır. *Cinsiyet ve girişimcilik ilişkisi*, *Covid-19*, *distribütörlük/ franchising*, *girişimci pazarlama*, *girişimcilik geliştirme*, *iklim ve girişimcilik*, *işletme karakteristiği*, *mikro işletmeler*, *perakendecilik*, *SNS pazarlama*, *ülke bazlı girişimcilik* konuları işlenen diğer alt konu başlıklarındandır.

Şekil 5.

Kadın Girişimcilere Yönelik Akademik Çalışmaların Sektörlere Göre Dağılımı

Scopus veri tabanında taranan 46 adet makalenin yaklaşık %74'ünün herhangi bir sektörü temel almadığı görülmektedir. Kalan 11 akademik makalenin üçer adedi *tarım* ve *perakende* sektörüne yönelik çalışmalar iken *biyoteknoloji*, *franchise*, *hizmet*, *imalat*, *mücevherat* ve *spor* alanlarında birer çalışma tespit edilmiştir.

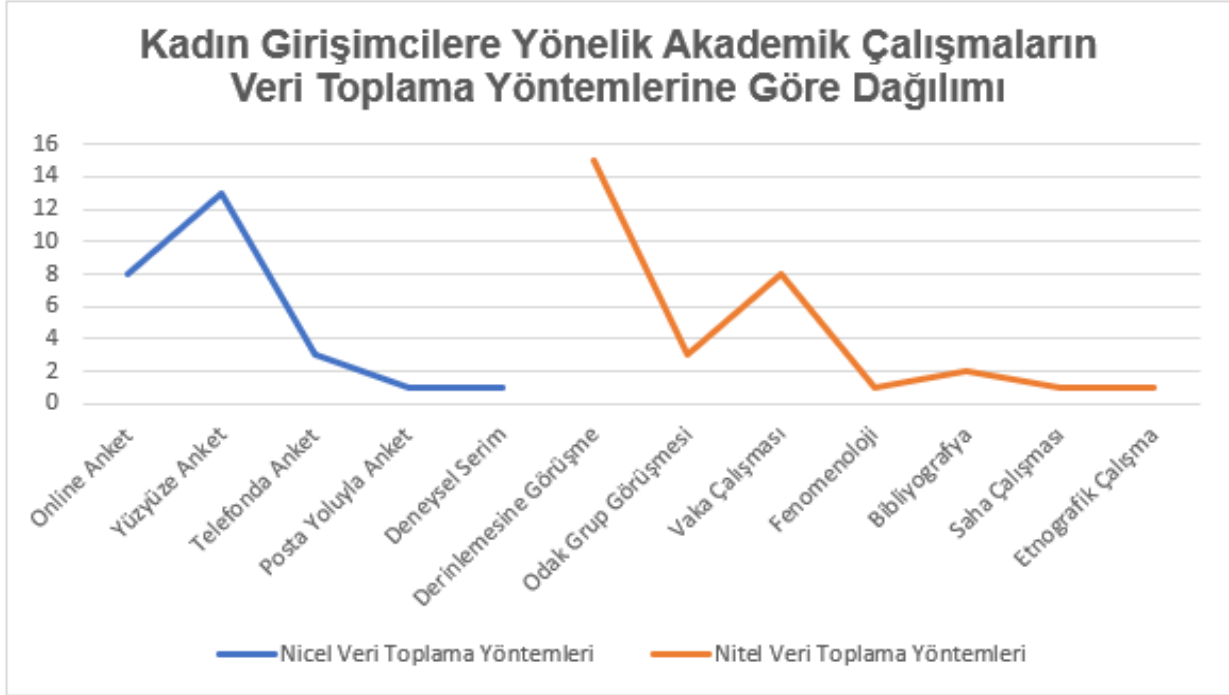
Tablo 2.

Kadın Girişimcilere Yönelik Akademik Çalışmalarda Görülen Anahtar Kelime ve Kavramların Frekans Analizi

Anahtar Kelimeler/ Kavramlar	Frekans (f)	Anahtar Kelimeler/ Kavramlar	Frekans (f)
Kadınlar/ Kadın Girişimciler	43	Demografik Özellikler	5
Pazarlama/ Pazarlama Türleri	20	Politikalar / Teşvikler	5
Finans/ Sermaye / Yatırım	15	Ürünler	5
Sosyal Medya	14	Performans	4
Ülkeler	14	Eğitim	3
İşletme Türleri	13	Fırsatlar	3
Strateji	11	İş yeri	3
Cinsiyet / Cinsiyete Dayalı Kavramlar	8	Sürdürülebilirlik	3
Girişimcilik	8	Ticaret	3
Teori/ Model ve Yöntemler	8	Algı	2
Yönetici ve Yönetim Özellikleri	8	Distribütörler/ Tedarikçiler	2
Zorluklar/ Riskler	8	Franchising	2
Müşteri	6	Markalaşma	2

“Kadın Girişimciler” konulu akademik çalışmalarda toplam 218 anahtar kelime ve kavram 26 farklı grupta kategorize edilmiştir. Bu anahtar kelime ve kavramların frekans analizi gerçekleştirildiğinde en çok tekrarlanan kelimelerin toplam frekansın yaklaşık %20'sini oluşturan

kadınlar ve kadın girişimciler olduğu görülmüştür. Bu kelimeleri toplam frekansın %9'unu içeren **pazarlama/ pazarlama türleri**, yaklaşık %7'sini içeren **finans/sermaye/ yatırım** kategorisindeki kelimeler ile her biri %6'sını içeren **sosyal medya** ve **ülkeler** takip etmektedir. Frekans analizi tablosunda gruplandırılan anahtar kelimeler içerisindeki yedi kategori toplam frekansın yaklaşık %60'ını oluşturmaktadır.

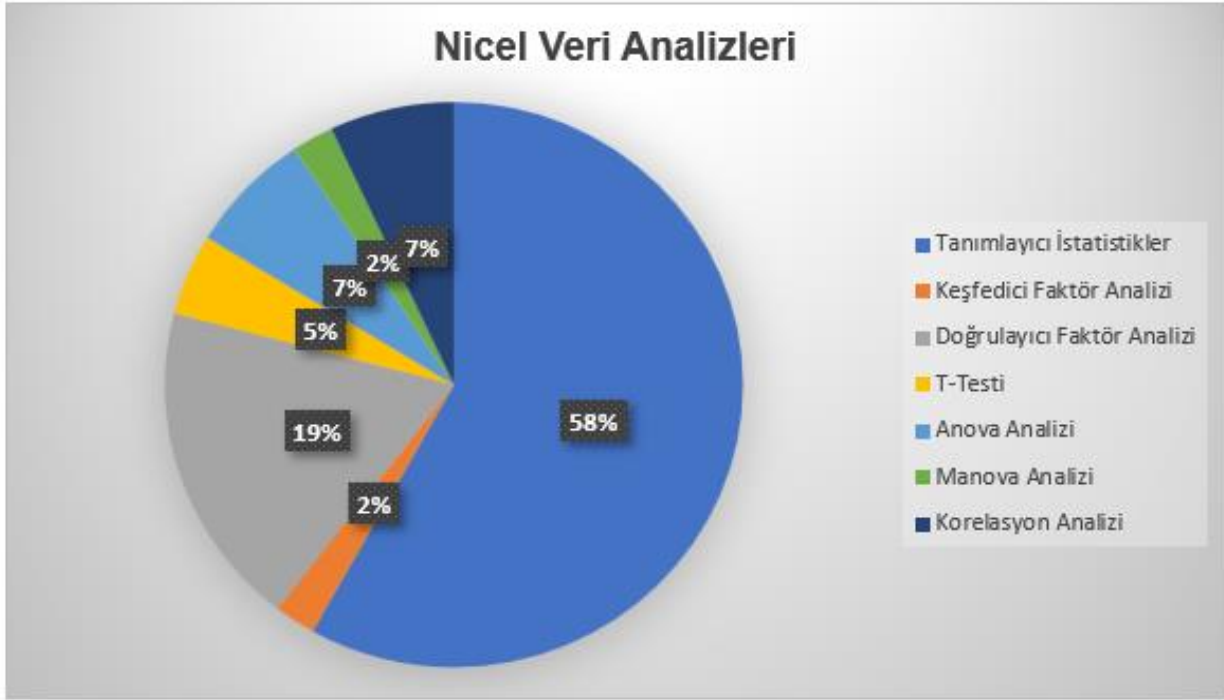
Şekil 6.

Kadın Girişimcilere Yönelik Akademik Çalışmaların Veri Toplama Yöntemine Göre Dağılımı

Akademik çalışmaları gerçekleştirmek üzere tercih edilen veri toplama yöntemleri nicel ve nitel veri toplama yöntemleri olmak üzere iki ana başlığa ayrılmaktadır. Nicel veri yöntemleri anket ve deney olmak üzere ikiye ayrılırken nitel veri yöntemleri derinlemesine görüşme, odak grup görüşmeleri, vaka çalışması, etnografik çalışmalar, bibliyografya, doküman inceleme vb. gibi pek çok farklı yöntem içermektedir.

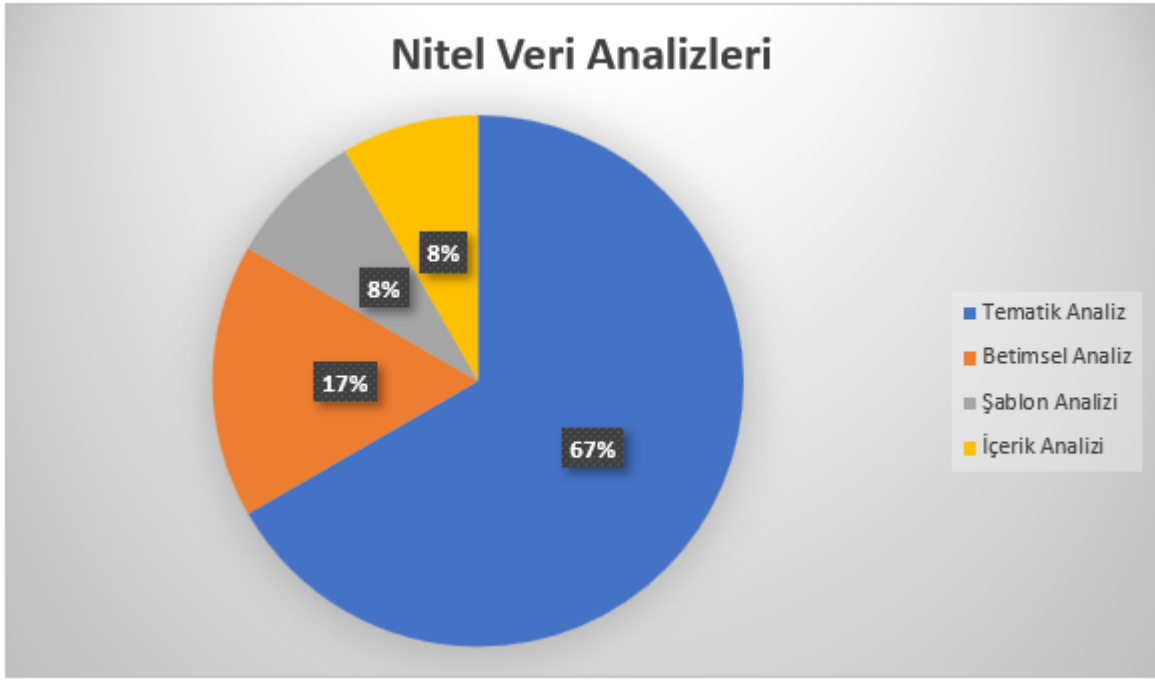
Scopus veri tabanında taranan “Kadın Girişimci” konulu makaleler incelendiğinde ise 46 makalenin 26’sında nicel yöntemlerin, 31’inde ise nitel yöntemlerin kullanıldığı görülmüştür. Sayısal farkın sebebi birden fazla makalede karma yöntem olarak hem nicel hem nitel yöntemlerin tercih edilmesi ve örnek olay incelemelerinde aynı zamanda derinlemesine görüşme ya da odak grup çalışmaları ile verilerin toplanmasından kaynaklanmaktadır. Buna göre nicel yöntemlerin yalnız birinde *deneysel serim* uygulanmış ve *anket verileri çevrim içi, yüz yüze, telefon ve posta* ile olmak üzere dört farklı şekilde elde edilmiştir. Nitel veri yöntemlerinde ise 15 çalışma ile en çok *derinlemesine görüşme* gerçekleştirilirken bunu sekiz çalışmada tercih edilen *vaka çalışması* ve üç makaledeki *odak grup görüşmeleri* takip etmiştir.

Şekil 7. Kadın Girişimcilere Yönelik Akademik Çalışmalarda Kullanılan Nicel Veri Analizi Yöntemleri

Verilerin toplanmasının ardından analiz edilmesi söz konusudur. Nicel verilerin analizi sonucu hipotezler test edilir ve hipotezlerin desteklenip desteklenmediğine dair bulgular elde edilir. Nicel yöntemlerin tercih edildiği 26 çalışmanın analizleri için nicel veri analiz yöntemlerinde öncelikle tanımlayıcı istatistikler paylaşılmış ardından çalışmaya uygun, tercih edilen analiz yöntemi kullanılmıştır. sekiz akademik çalışmada *yapısal eşitlik* ile veriler analiz edilirken üç çalışmada *korelasyon analizi* ile değişkenler arasındaki ilişki incelenmiş; toplam altı çalışmada değişkenler arasındaki farkların test edilebilmesi için *T-testi*, *Anova* ve/veya *Manova* analizlerinden faydalanılmış; bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenlere olan etkisini tespit etmek amacıyla üç çalışmada *çoklu doğrusal regresyon analizi* kullanılırken iki çalışmada *lojistik regresyon* ve birer çalışmada *probit regresyon* ile *OLS regresyon* analizlerinden faydalanılmıştır. *Diskriminant analizi* yalnız bir çalışmada kullanılmış ve taranan makalelerin hiçbirinde kümeleme analizi kullanılmadığı saptanmıştır. Aynı zamanda üç çalışmada non-parametrik ki-kare analizi ile bir çalışmada *Mann-Whitney U analizinden* faydalanılmıştır.

Şekil 8.

Kadın Girişimcilere Yönelik Akademik Çalışmalarda Kullanılan Nitel Veri Analizi Yöntemleri

Nitel veri analizleri için çalışmaların %67'sinde kodlar, kategoriler ve temaların oluşturulmasına dayanan tematik analiz kullanılırken %17'sinde betimsel analiz tercih edilmiştir. Tematik analiz kullanılan çalışmaların bir kısmında literatürdeki kod ve temalardan faydalanılmış, çalışmaların bir kısmında var olan kodlara yenileri de eklenirken bazı çalışmalarda kodlar en baştan oluşturulmuştur. Bu iki analize göre daha seyrek olarak tercih edilen şablon analizi ve içerik analizi de kullanılan diğer nitel veri analizleri olarak çalışmalarda yer bulmuştur.

Özetle kadın girişimcilerin karşılaştıkları zorluklar, sosyal medyanın kadın girişimciliği üzerindeki etkisi ve kadın girişimcilerin özellikleri çok sayıda çalışmada ele alınmıştır. Young vd'nin (2019) yaptıkları çalışmada kadın girişimcilerin başarılarının önündeki başlıca engellerin sermaye eksikliği ve pazarlama bilgi eksikliği olduğu tespit edilmiştir. Jones'in (2012) çalışması da bu bulguyu desteklemektedir. Nouri vd'nin (2019) araştırmasına göre kadın girişimcilerin pazarlama kararlarının buluşsal yöntemlere ve önyargılara duyarlı olduğu tespit edilmiştir. Kadın girişimciler pazarlama açısından birçok zorlukla karşılaşmaktadır (Thompson-Whiteside, H. vd.; 2018). Yapılan bir çalışmada, Rusya ve Ukrayna'daki girişimcilik faaliyetlerini ve kadınların çeşitli konularda yaşadıkları zorlukları özetlemektedir (Iakovleva, T. vd; 2013). Sosyal medya, kadınlara girişimcilik niyetlerini sürdürmeleri için yeni ufuklar ve girişimcilik fırsatları açmaktadır (Brahem, M., & Boussema, S.; 2022). Jose 'nin (2018) araştırmasına göre göçmen kadınlar, iş tanıtımlarını yapmak için sosyal medyayı kullanmaktadır. Kadın işletmelerin sürdürülebilirliğini CRM önemli ölçüde etkilemektedir (Ćurčić, N. V. vd; 2021). Kadın liderliği hem küçük hem de orta ölçekli işletmelerde (KOBİ'ler) iş dünyasının sınırlarını aşmıştır (Acevedo-Duque, Á. vd.;

2021). Korona krizi birçok kadın KOBİ'nin performansına zarar vermiştir (Sultan, S., & Sultan, W. I.; 2020). Ekinsmyth'nin (2012) çalışması, yüksek vasıflı ve eğitilmiş kadınların kayıtlı iş gücü piyasasından dışarı adım attığını ortaya çıkarmıştır. Zamberi'nin (2011) çalışmasına göre, Suudi kadın girişimcilerin genel olarak kendinden emin, eğitilmiş, gelecek hakkında iyimser ve becerikli olduğu yönündedir.

Kısıtlar

2004-2023 yılları arasındaki “kadın girişimci + pazarlama” konulu tüm makalelerin taranmış olmasına rağmen taramanın yalnızca Scopus indeksi baz alınarak gerçekleştirilmesi araştırmanın en temel kısıtını oluşturmaktadır. Bununla birlikte akademik çalışmaların yalnızca makale formatında araştırılması, tezlerin çalışmaya dahil edilmemesi, ana akademik alanların “İşletme Yönetimi ve Muhasebe” ve “Sosyal Bilimler” ile sınırlandırılmasına ve Türkçe yayımlanmış makalelerin çalışma kapsamının yer almaması da araştırmanın bir diğer kısıtını oluşturmaktadır.

Çalışmada kadın girişimciliği üzerine indeksli dergilerde yayımlanmış ve çokça atıf almış başarılı çalışmalar betimleyici analizle incelenmiş olsa da çalışmanın kadın ve erkek girişimcileri kıyaslamaya yönelik sistematik bir yönteminin olmaması da kısıt olarak görülmektedir.

Tartışma

Bu çalışma, kadın girişimciliği alanında SSCI indeksli dergilerde yayımlanan akademik çalışmaların ele alınıp çalışmanın yayımlandığı yıllara, yayımcı türüne, ülkelere ve bölgelere, konularına, yapıldığı sektörlerle ve çalışmalarda kullanılan nicel ve nitel analiz yöntemlerine göre betimsel analiz yöntemi uygulanarak kategorize edilmiş, grafik ve tablolara aktararak yorumlanmıştır.

Elde edilen bulgulara bakıldığında, kadın girişimciliğine yönelik ilk çalışma 2004 yılında 46 çalışma yapıldığı ve özellikle 2017 yılından sonra bu alandaki çalışmaların ivme kazandığı görülmüştür. Ayrıca bu konuda SSCI indeksli dergilerde bu alanda oldukça yayım bulunduğu ve bu konuda en çok yayımın yer aldığı derginin 17 makale ile Emerald olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmalar ülke ve bölge olarak ele alındığında, kadın girişimciliği alanında en fazla çalışmanın Amerika-Asya Pasifik’de, Amerika Birleşik Devletleri’nde ve İngiltere’de yapıldığı da önemli bulgular arasında yer almaktadır. Ana konu başlıkları kadın girişimciliği olan akademik çalışmaların içerisinde yer alan alt konulara bakıldığında, toplam 46 çalışmaların %50’si “sosyal medya pazarlaması ve Facebook, WhatsApp” gibi sosyal medya platform konularından ve “girişimcilik özellikleri” ve “girişimcilikte karşılaşılan engeller/zorluklar” olmak üzere üç konu başlığından oluştuğu görülmüştür. Bu konulara ek olarak “Cinsiyet ve girişimcilik ilişkisi”,

“Covid-19”, “distribütörlük/ franchising”, “girişimci pazarlama”, “girişimcilik geliştirme”, “iklim ve girişimcilik”, “işletme karakteristiği”, “mikro işletmeler”, “perakendecilik”, “SNS pazarlama”, “ülke bazlı girişimcilik” ele alınan diğer alt konu başlıkları olmuştur. Scopus veri tabanından taranan ve ele alınan kadın girişimciliği alanında ele alınan akademik çalışmaların sektörlere göre dağılımına bakıldığında, Çalışmaların %74’ünün sektörel bazda yapılmadığı, geri kalan çalışmaların %26’sının “tarım ve perakende, biyoteknoloji, franchise, hizmet, imalat, mücevherat ve spor alanlarında yapıldığı görülmüştür. Çalışmamızda ayrıca anahtar kelimelerin frekansına yer verilmiş, tablolaştırılarak çalışmaya aktarılmıştır. Buna göre, toplam 218 anahtar kelime ve kavram 26 farklı grupta kategorize edilmiş ve en çok tekrarlanan kelimelerin toplam frekansın yaklaşık %20’sini oluşturan *kadınlar ve kadın girişimciler* olduğu görülmüştür. Bu kelimeleri toplam frekansın %9’unu içeren *pazarlama/ pazarlama türleri*, yaklaşık %7’sini içeren *finans/sermaye/ yatırım* kategorisindeki kelimeler ile her biri %6’sını içeren *sosyal medya ve ülkeler* takip etmiştir. Genel olarak bakıldığında; Frekans analizi tablosunda gruplandırılan anahtar kelimeler içerisindeki yedi kategori toplam frekansın yaklaşık %60’ını oluşturmuştur.

Ele alınan çalışmalarda kullanılan veri yöntemleri incelendiğinde de 46 makalenin 26’sında nicel yöntemlerin 31’inde ise nitel yöntemlerin kullanıldığı görülmüştür. Sayısal farkın sebebi birden fazla makalede karma yöntem olarak hem nicel hem nitel yöntemlerin tercih edilmesi ve örnek olay incelemelerinde aynı zamanda derinlemesine görüşme ya da odak grup çalışmaları ile verilerin toplanmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Nicel yöntemlerin tercih edildiği 26 çalışmanın analizleri için nicel veri analiz yöntemlerinde öncelikle tanımlayıcı istatistikler paylaşılmış ardından çalışmaya uygun, tercih edilen analiz yöntemi kullanılmıştır. Sekiz akademik çalışmada yapısal eşitlik ile veriler analiz edilirken üç çalışmada korelasyon analizi ile değişkenler arasındaki ilişki incelenmiş; toplam altı çalışmada değişkenler arasındaki farkların test edilebilmesi için T-testi, Anova ve/veya Manova analizlerinden faydalanılmış; bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenlere olan etkisini tespit etmek amacıyla üç çalışmada çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılırken iki çalışmada lojistik regresyon ve birer çalışmada probit regresyon ile OLS regresyon analizlerinden faydalanılmıştır. Diskriminant analizi yalnız bir çalışmada kullanılmış ve taranan makalelerin hiçbirinde kümeleme analizi kullanılmadığı saptanmıştır. Aynı zamanda üç çalışmada non-parametrik ki-kare analizi ile bir çalışmada Mann-Whitney U analizinden faydalanılmıştır. Nitel veri analizleri için çalışmaların %67’sinde kodlar, kategoriler ve temaların oluşturulmasına dayanan tematik analiz kullanılırken %17’sinde betimsel analiz tercih edilmiştir. Tematik analiz kullanılan çalışmaların bir kısmında literatürdeki kod ve temalardan faydalanılmış, çalışmaların bir kısmında var olan kodlara yenileri de eklenirken bazı çalışmalarda kodlar en baştan oluşturulmuştur. Bu iki analize göre daha seyrek olarak tercih edilen

şablon analizi ve içerik analizi de kullanılan diğer nitel veri analizleri olarak çalışmalarda yer bulmuştur.

Literatürde daha önce böyle bir çalışmanın yapılmamış olması ve bu alanda yapılacak çalışmalara kaynak oluşturması bakımından çalışmamız literatürde bir boşluğu doldurmaktadır. Ayrıca kadın girişimcilerin yapacakları araştırmada da bilgi sağlayacak bir kaynak niteliği oluşturması da çalışmamızın önemini arttırmaktadır. Amaç kapsamında, Scopus veri tabanında “kadın girişimci + pazarlama” konulu tüm makalelerin taranmıştır ancak sadece makalelerin ele alınmış olması çalışmamız için bir kısıt oluşturmaktadır. Diğer bir kısıtımız, akademik alanların “İşletme Yönetimi ve Muhasebe” ve “Sosyal Bilimler” ile sınırlandırılmış olması ve Türkçe yapılan çalışmaların kapsam dışı bırakılmış olmasıdır. Yapılacak sonraki çalışmalar için, bu kısıtların göz önünde bulundurularak genişletilmesi ayrıca kadın girişimciliği yanında erkek girişimciliği çalışmalarının da ele alınarak bir karşılaştırma yapılması öneriler arasında olmaktadır.

Bundan sonra yapılacak akademik çalışmalar için araştırmacıların diğer veri tabanlarında indekslenmiş makaleleri de araştırma kapsamına almaları, nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi, derinlemesine görüşme, odak grup görüşmesi gibi farklı yöntemleri kullanmaları ya da “kadın girişimcilik ve pazarlama” ekseninde ele alacakları çalışmalarını nicel araştırma yöntemlerini kullanarak oluşturmaları önerilmektedir. Gelecek çalışmalar kapsamında Türkiye özelinde araştırmalar gerçekleştirerek Türk kadın girişimciliğine katkı sağlayacak, kadın girişimciliği ve erkek girişimciliğinin sistematik olarak karşılaştırılmasına dayalı çalışmalar da yapılabilir.

Sonuç

Bu çalışma girişimcilik ve girişimci pazarlama ekseninde Scopus veri tabanında yer alan kadın girişimcilik konulu çalışmaların betimsel analiz yöntemiyle incelenmesine dayanır. Yapılan taramada “kadın girişimciler + pazarlama” anahtar kelimeleri sonucu ulaşılan 122 adet içerikten akademik makaleler dışında kalan çalışmalar kapsam dışı bırakılmış ve araştırma amacına uygun 46 makale için betimsel analiz çalışması yapılmış; makaleler yıllara, yayımlandıkları indeksli dergilere, konu edinilen sektörlere, konulara, ülkelere, anahtar kelimelere, çalışmalarda seçilen veri toplama yöntemi ve gerçekleştirilen analiz yöntemlerine göre kategorize edilmiştir.

Giriş bölümünde girişimcilik, girişimci pazarlama, kadın girişimci kavramı ve çalışmanın amacına kısaca yer verildikten sonra, literatür kısmında bu kavramsal çerçeve detaylı şekilde incelenmiştir. Kimi çalışmalarda girişimcilik konusuna cinsiyet farklılığı açısından yaklaşım ancak çalışmalar genel olarak kadın girişimcilerin başarı faktörleri, fırsatlara ulaşma imkanları,

karşılaştıkları zorluklar ve engeller çerçevesinde farklı coğrafi konumlar ve sektörler açısından ele alınmıştır.

Birçok çalışmada kadın ve erkek girişimlerin karşılaştırması yapılmıştır. Stošić-Panić'in (2017) çalışması, girişimcilik alanında erkeklerin daha avantajlı olduğunu ifade etse de Asfaw'ın çalışmasına göre kadın ve erkek girişimcilerin büyüme faaliyetleri arasında fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Knotts'un (2008) çalışmasına göre, hayatta kalan firma sahiplerinin pazarlama faaliyetlerinden çok üretime önem verdiklerini, ayakta kalmayan firma sahipleri bunun tersini yaptığını tespit etmiştir. Cinsiyet dikkate alındığında, erkek sahipler tercihlerini benzer olarak ele almış ancak kadın girişimciler için bunun tersi geçerli olmuştur. Kundu ve Rani'nin (2004) yaptıkları çalışmanın bulgularına göre girişimci yönelim (EO) cinsiyete ve ders kategorilerine göre farklılık göstermektedir. Kadın adayların "çalışkan" ve "sosyal ve güvenilir" konusunda erkek adaylardan daha yüksek EO bildirilmiştir. Parmar vd. (2022) çalışmalarında finansal zorlukların, kültürel zorlukların, pazarlama ve teknolojik zorlukların kadın girişimciler üzerinde olumsuz etkileri olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Kadın girişimcilerin başarılarının önünde birçok engel bulunmasına rağmen sosyal medya, kadın girişimcilerin pazarlama faaliyetlerine önemli katkı sağlamaktadır. Sosyal medyanın kadınların girişimcilik faaliyetleri üzerinde olumlu bir etkisi vardır. Ağ sitesi pazarlaması kullanımının kadın girişimciler üzerinde olumlu bir etkisi vardır (Anggraini, N. vd; 2022). Jose'nin (2018) çalışmasına göre, kadın girişimcilerin Facebook ve WhatsApp gibi sosyal medya araçlarını doğrudan pazarlama aracı olarak kullanmaktadır.

Afrika'nın şehirlerinde yapılan bir araştırmaya göre, sosyo- ekonomik durumun kadın girişimciliğinin dinamiklerini etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Steel, G.; 2017). Yapılan başka bir araştırmada, kadınların yetkinliklerini en düşükten en düşüğe doğru kişisel ve ilişkiler, girişimcilik, iş ve yönetim ve insan ilişkileri olarak sıraladıklarını ortaya koymuştur (Revell-Love, C., & Revell-Love, T., 2016).

Kaynakça

Acevedo-Duque, Á., Gonzalez-Diaz, R., Vargas, E. C., Paz-Marciano, A., Muller-Pérez, S., Salazar-Sepúlveda, G., Caruso, G. & D'Adamo, I. (2021). Resilience, leadership and female entrepreneurship within the context of smes: Evidence from latin america. *Sustainability*, 13(15), 8129.

Adam, S., Mahrous, A. A. & Kortam, W. (2017). The relationship between entrepreneurial orientation, marketing innovation and competitive marketing advantage of female

- entrepreneurs in Egypt. *International Journal of Technology Management & Sustainable Development*, 16(2), 157-174.
- Aktaş, E. (2021). Akıcı okuma becerisi bakımından Türkçe dersi öğretim programı ve ders kitapları üzerine eleştirel bir analiz. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 1140-1165.
- Alp, G. T. & Namal, M. K. (2019). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türkiye'deki Sendikacılığın Mevcut Durumu: Antalya İli Örneği. *HÜKÜMET SİSTEMİ*, 171.
- Amin, M., Thurasamy, R., Aldakhil, A. M., & Kaswuri, A. H. B. (2016). The effect of market orientation as a mediating variable in the relationship between entrepreneurial orientation and SMEs performance. *Nankai Business Review International*.
- Anggraini, N., Yasa, N., Giantari, I. G. A. K., & Ekawati, N. (2022). The impact of SNS marketing use on women entrepreneurs in the new normal era. *International Journal of Data and Network Science*, 6(3), 769-778.
- Aracil-Jordá, J., Clemente-Almendros, J. A., Jiménez-Zarco, A. I., & González-González, I. (2023). Improving the social performance of women-led microenterprises: The role of social media marketing actions. *Technological Forecasting and Social Change*, 191, 122484.
- Asfaw, Y. A. (2016). Growth determinants of manufacturing micro-and small enterprises in Ethiopia: An empirical study of Tigray province. *Enterprise Development & Microfinance*, 27(4), 273-297.
- Astudillo, S., Castillo, J., & Ortiz, F. (2020). Determinants of income for multilevel distributors in Cuenca (Ecuador). *REMark*, 19(3), 668.
- Brahem, M., & Boussema, S. (2022). Social media entrepreneurship as an opportunity for women: The case of Facebook-commerce. *The International Journal of Entrepreneurship and Innovation*, 14657503211066010.
- Brouthers, K. D., Nakos, G., & Dimitratos, P. (2015). SME entrepreneurial orientation, international performance, and the moderating role of strategic alliances. *Entrepreneurship theory and practice*, 39(5), 1161-1187.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2008). Bilimsel araştırma yöntemleri (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi
- Camacho, S. ve Barrios, A. (2022). Social commerce affordances for female entrepreneurship: the case of Facebook. *Electronic Markets*, 32(3), 1145-1167.

- Carranza, E.; Dhakal, C.; Love, I. (2018). Female Entrepreneurs: How and Why Are They Different? World Bank: Washington, DC, USA.
- Chakraborty, U. ve Biswal, S. K. (2023). Impact of social media participation on female entrepreneurs towards their digital entrepreneurship intention and psychological empowerment. *Journal of Research in Marketing and Entrepreneurship*, (ahead-of-print).
- Chen, H., Ma, D. ve Wang, R. (2021). Chinese entrepreneurs' experience of social media marketing: perception, strategy and challenge. *Journal of Research in Marketing and Entrepreneurship*, 23(2), 365-386.
- Ćurčić, N. V., Grubor, A. ve Muhović, A. (2021). Customer relationship marketing and institutional support influence on the women's companies sustainability in Serbia. *Sustainability*, 13(19), 10824.
- Das, S.G. (1999). 'Entrepreneurship in the 21st century', *Indian Management*, June, pp.57–59 (akt. Kundu ve Rani, 2004).
- Değirmenci, A. ve Doğru, M. (2017). Türkiye'de Sosyobilimsel Konularla İlgili Yapılan alışmaların İncelenmesi: Bir Betimsel Analiz alışması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (44), 123-138.
- Dubey, P., Bajpai, N., Guha, S., & Kulshreshtha, K. (2020). Entrepreneurial marketing: an analytical viewpoint on perceived quality and customer delight. *Journal of Research in Marketing and Entrepreneurship*, 22(1), 1-19.
- Ekinsmyth, C. (2012). Family friendly entrepreneurship: New business formation in family spaces. *Urbani izziv*, 23(1 Spec), 115-125.
- Eschker, E., Gold, G., & Lane, M. D. (2017). Rural entrepreneurs: what are the best indicators of their success? *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 24(2), 278-296.
- Fani, D. C. R., Henrietta, U. U., Oben, E. N., Dzever, D. D., Obekpa, O. H., Nde, A. T., Martin, D. N. P. (2021). Assessing the performance and participation among young male and female entrepreneurs in agribusiness: A case study of the rice and maize subsectors in Cameroon. *Sustainability*, 13(5), 2690.
- Foster, C., & Brindley, C. (2018). Female entrepreneurial networking in the marketing services sector. *Qualitative Market Research: An International Journal*.
- Gaddefors, J., & Anderson, A. R. (2009). Market creation: the epitome of entrepreneurial marketing practices. *Journal of Research in Marketing and Entrepreneurship*, 10(1), 19-39.

- Gebreeyesus, M. (2007). Growth of micro-enterprises: Empirical evidence from Ethiopia. Ethiopian Development Research Institute (EDRI), 1(2), 1-21.
- Giné, X., Mansuri, G., & Picón, M. (2011). Does a picture paint a thousand words? Evidence from a microcredit marketing experiment. *the world bank economic review*, 25(3), 508-542.
- Guha, S., Mandal, A., & Kujur, F. (2021). The social media marketing strategies and its implementation in promoting handicrafts products: a study with special reference to Eastern India. *Journal of Research in Marketing and Entrepreneurship*, 23(2), 339-364.
- Guzman, J., & Kacperczyk, A. O. (2019). Gender gap in entrepreneurship. *Research Policy*, 48(7), 1666-1680.
- Hansen, D. J., & Eggers, F. (2010). The marketing/entrepreneurship interface: a report on the "Charleston Summit". *Journal of Research in Marketing and Entrepreneurship*.
- Hills, G. E., & Hultman, C. M. (2011). Academic roots: The past and present of entrepreneurial marketing. *Journal of Small Business & Entrepreneurship*, 24(1), 1-10.
- Ireland, R. D., Hitt, M. A., Camp, S. M., & Sexton, D. L. (2001). Integrating entrepreneurship and strategic management actions to create firm wealth. *Academy of Management Perspectives*, 15(1), 49-63.
- Iakovleva, T., Solesvik, M., & Trifilova, A. (2013). Financial availability and government support for women entrepreneurs in transitional economies: Cases of Russia and Ukraine. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 20(2), 314-340.
- Jabeen, F., Katsioloudes, M., Ahmad, S. Z. B., & Behery, M. (2018). Azza and her ARJMST brand: which way forward?. *Emerald Emerging Markets Case Studies*, 8(1), 1-17.
- Jain, R., Tandon, A., & Khandelwal, R. (2020). Taming Consumer Resistance for Taboo Products: The Case of PeeBuddy. *South Asian Journal of Business and Management Cases*, 9(1), 10-23.
- Jean Miller, N., Yan, R. N., & Calamari, S. (2014). Occasionally open, always an experience: limiting store hours. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 42(2), 92-105.
- Jones, M. (2012). Norsk Geografisk Tidsskrift–Norwegian Journal of Geography. *Norsk Geografisk Tidsskrift-Norwegian Journal of Geography*, 66(1), 1-1.
- Jones, R., Suoranta, M., & Ball, C. (2020). Entrepreneurial marketing strategy, orientations and networks. In *Handbook of Entrepreneurship and Marketing* (pp. 66-83). Edward Elgar Publishing.

- Jose, S. (2018). Strategic use of digital promotion strategies among female emigrant entrepreneurs in UAE. *International Journal of Emerging Markets*, 13(6), 1699-1718.
- Kao, R.W.Y. (1995) *Entrepreneurship*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ.
- Katz, JA & RP Green (2007). *Entrepreneurial Small Business*. New York, NY:
- Khizindar, T. M., & Darley, W. K. (2017). A study of female Middle Eastern entrepreneurs: a resource-based view. *Journal of Research in Marketing and Entrepreneurship*.
- Kickul, J., Wilson, F., Marlino, D., & Barbosa, S. D. (2008). Are misalignments of perceptions and self-efficacy causing gender gaps in entrepreneurial intentions among our nation's teens?. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 15(2), 321-335.
- Kilenthong, P., Hultman, C. M., & Hills, G. E. (2016). Entrepreneurial marketing behaviours: impact of firm age, firm size and firm's founder. *Journal of Research in Marketing and Entrepreneurship*.
- Knight, G. (2000). Entrepreneurship and marketing strategy: The SME under globalization. *Journal of international marketing*, 8(2), 12-32.
- Knotts, T. L., Jones, S. C., & Brown, K. L. (2008). The effect of strategic orientation and gender on survival: A study of potential mass merchandising suppliers. *Journal of developmental entrepreneurship*, 13(01), 99-113.
- Koyenikan, M. J., & Anozie, O. (2017). Climate change adaptation needs of male and female oil palm entrepreneurs in Edo State, Nigeria. *Journal of Agricultural Extension*, 21(3), 162-175.
- Kundu, S. C., & Rani, S. (2004). Entrepreneurial orientation of aspiring managers: a study. *International Journal of Management and Enterprise Development*, 1(3), 233-250.
- Love, J. H., & Roper, S. (2015). SME innovation, exporting and growth: A review of existing evidence. *International small business journal*, 33(1), 28-48.
- Morkoç, H., Karabulut, E., Aktaşoğlu, C., & Arslan, R. (2021). Koronavirüs (Covid-19) pandemi sürecinin Bartın ilindeki kadın girişimciler üzerine etkileri. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(24), 451-466.
- Morris, M., Schindehutte, M., & LaForge, R. (2002), "Entrepreneurial marketing: a construct for integrating emerging entrepreneurship and marketing perspectives", *Journal of Marketing Theory and Practice*, Vol. 10 No. 4, pp. 1-19.
- Nawaz, F. (2012). Problems of woman entrepreneurship development in Bangladesh: A case study of RAKUB. *Pertanika Journal of Social Science and Humanities*, 20(3), 601-614.

- Nouri, P., Imanipour, N., & Ahmadikafeshani, A. (2019). Exploring female entrepreneurs' marketing decisions with a heuristics and biases approach. *Gender in Management: An International Journal*.
- O'Brien, J. (2018). Establishing a retro-marketing rental company: VW Kamper case study. *The International Journal of Entrepreneurship and Innovation*, 19(2), 125-133.
- Parmar, V., Ahmed, R. R., Streimikiene, D., & Streimikis, J. (2022). The mediating role of competitiveness between entrepreneurial challenges and willingness of female business graduates. *Journal of competitiveness*, 14(2), 60-78.
- Parris, D. L., Troilo, M. L., Bouchet, A., & Peachey, J. W. (2014). Action sports athletes as entrepreneurs: Female professional wakeboarders, sponsorship, and branding. *Sport Management Review*, 17(4), 530-545.
- Pritchard, K., Mackenzie Davey, K., & Cooper, H. (2019). Aesthetic labouring and the female entrepreneur: 'Entrepreneurship that wouldn't chip your nails'. *International Small Business Journal*, 37(4), 343-364.
- Renko, M., Shrader, R. C. ve Simon, M. (2012). Perception of entrepreneurial opportunity: a general framework. *Management Decision*.
- Revell-Love, C., & Revell-Love, T. (2016). Competencies of women entrepreneurs utilizing information marketing businesses. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 23(3), 831-853.
- Rodríguez-Díaz, M. R. R., Rodríguez-Vidales, E., & Moya-Fernández, P. J. (2020). Incursion of female entrepreneurship in social networks: A necessity and not an option. *The International Journal of Interdisciplinary Cultural Studies*, 15(1), 13.
- Salman Abdou, D. M. (2021). Future of Egyptian female entrepreneurs post COVID-19. *World Journal of Entrepreneurship, Management and Sustainable Development*, 17(3), 526-536.
- Sandberg, K. W. (2003). An exploratory study of women in micro enterprises: gender-related differences. *Journal of small business and enterprise development*.
- Scarborough, I. M. (2010). Two generations of Bolivian female vendors. *Ethnology*, 87-104.
- Schumpeter, J.A. (1934). *The theory of economic development*. Cambridge: Harvard University Press.
- Shane, S. A. (2003). *A general theory of entrepreneurship: The individual-opportunity nexus*. Edward Elgar Publishing.

- Steel, G. (2017). Navigating (im) mobility: female entrepreneurship and social media in Khartoum. *Africa*, 87(2), 233-252.
- Stořić-Panić, D. (2017). Differences in the human capital of female and male entrepreneurs—evidence from the republic of serbia. *Journal of East European Management Studies*, 511-539.
- Sultan, S., & Sultan, W. I. (2020). Women MSMEs in times of crisis: challenges and opportunities. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 27(7), 1069-1083.
- Thaichon, P., Weaven, S., Quach, S., Bodey, K., Merrilees, B., & Frazer, L. (2018). Female franchisees; a lost opportunity for franchising sector growth?. *Journal of Strategic Marketing*, 28(2), 107-122.
- Thompson-Whiteside, H., Turnbull, S., & Howe-Walsh, L. (2018). Developing an authentic personal brand using impression management behaviours: Exploring female entrepreneurs' experiences. *Qualitative Market Research: An International Journal*, 21(2), 166-181.
- Troilo, M. (2010). The role of trust in new SME creation: Differences in motivations and opportunities. *The International Journal of Entrepreneurship and Innovation*, 11(2), 129-139.
- Tynan, M., Thomas, D., Durand, M., O'Gorman, B. ve Fuller-Love, N. (2009). Training female entrepreneurs: lessons from the FEIW project. *International Journal of Gender and Entrepreneurship*.
- Ukpere, C. L., Slabbert, A. D. ve Ukpere, W. I. (2014). Rising trend in social media usage by women entrepreneurs across the globe to unlock their potentials for business success. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 5(10), 551.
- Wafeq, M., Al Serhan, O., Catherine Gleason, K., Dasanayaka, S. W. S. B., Houjeir, R. ve Al Sakka, M. (2019). Marketing management and optimism of Afghan female entrepreneurs. *Journal of Entrepreneurship in Emerging Economies*, 11(3), 436-463.
- Yıldırım, A. ve Simsek, H. (1999). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (11. baskı: 1999-2018).
- Young, M., Cater III, J. J., & James, K. (2019). Examining Barriers To Success And Sources Of Assistance For US Hispanic Female Entrepreneurs. *Journal of Developmental Entrepreneurship*, 24(02), 1950012.
- Zamperi Ahmad, S. (2011). Businesswomen in the Kingdom of Saudi Arabia: Characteristic, growth patterns and progression in a regional context. *Equality, diversity and Inclusion: an International journal*, 30(7), 610-614.

“Kürtaj Yasağı” Karşıtlarının Haber Fotoğraflarında Sunumu: Görsel Retorik ve Göstergebilimsel Bir Analiz

Presentation of Oppositions of the “Abortion Ban” in News Photographs: A Visual Rhetoric and Semiotic Analysis

Serhan Koyuncu*

Öne Çıkanlar

- Kürtaj yasağı karşıtlarının basında sunumunda farklılıklar bulunmaktadır.
- Haber fotoğraflarında retorik farklı göstergebilimsel öğelerle inşa edilmektedir.
- Göstergebilim, haber değerinin oluşum sürecindeki anlam örüntülerini açığa çıkaran bir yöntemdir.
- Göstergebilim ve görsel retorik, gazetecilik pratiği süreçlerinde görsel boyutu biçimlendirmektedir.

Öz: Bu çalışmada, Türkiye’de 2012 yılında gündeme gelen ve uzunca bir süre tartışmalara neden olan kürtaj yasağına ilişkin basında yayımlanan haber fotoğrafları görsel retoriksel ve göstergebilimsel açıdan değerlendirilmiştir. Analize dahil edilen haber fotoğrafları kürtaj yasağı karşıtı eylemlere ilişkin haber fotoğraflarından oluşmaktadır. Çalışma, tüm dünyada her dönemde kamuoyunun gündeminde yer alan önemli bir sosyolojik duruma yönelik bir çalışma olmasından dolayı önem taşımaktadır. Çalışma kapsamında Türk yazılı basınına temsilen örneklem olarak üç gazete seçilmiştir. Örneklem belirleme tekniği olarak “amaçlı örneklem” tekniği tercih edilmiştir. Bu kapsamda Cumhuriyet, Sözcü ve Vatan gazeteleri analize dahil edilmiştir. Çalışma, basında kürtaj yasağı karşıtlarının ne şekilde sunulduğunun tespit edilmesini amaç edinmiştir. Çalışmada görsel retorik ve göstergebilimsel analiz yöntemleri kullanılmıştır. Bu kapsamda, içerik taraması tekniği ile elde edilen haber fotoğrafları analiz edilmiştir. Görsel retoriksel ve göstergebilimsel analizde, çalışmayı destekleyici kısa nicel verilere de yer verilmiştir. Bu doğrultuda, kürtaj yasağı karşıtlığına ilişkin en fazla haber fotoğrafına yer veren gazetenin Sözcü gazetesi olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Basın, Gazetecilik, Haber, Fotoğraf, Kürtaj.

Highlights:

- There are variations in the media representation of opponents to the abortion ban.
- “Rhetoric in news photographs is constructed through various semiotic elements.”
- “Semiotics is a method that reveals the patterns of meaning in the process of constructing news value.
- Semiotics and visual rhetoric shape the visual dimension within the processes of journalistic practice.”

Abstract: In this study, news photographs published in the press regarding the abortion ban, which came to the agenda in Turkey in 2012 and caused controversy for a long time, were evaluated from a visual,

* Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü
serhan.koyuncu@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0412-5786.

rhetorical and semiotic perspective. The news photographs included in the analysis consist of news photographs related to anti-abortion ban protests. The study is important because it is a study about an important sociological situation that has always been on the public agenda all over the world. Within the scope of the study, three newspapers were selected as a sample to represent the Turkish print media. "Purposive sampling" technique was preferred as the sampling technique. In this context, Cumhuriyet, Sözcü and Vatan newspapers were included in the analysis. The study aims to determine how opponents of abortion bans are presented in the press. Visual rhetoric and semiotic analysis methods were used in the study. In this context, news photographs obtained with the content scanning technique were analyzed. In the visual rhetorical and semiotic analysis, brief quantitative data supporting the study are also included. In this regard, it was determined that the newspaper that included the most news photographs regarding the opposition to the abortion ban was Sözcü newspaper.

Keywords: Press, Journalism, News, Photograph, Abortion.

Summary

Abortion and "abortion ban" practices continue to be a topic of current debate all over the world. In Turkey, abortion was allowed up to 10 weeks with Law No. 2827, which came into force in 1983. In some countries and/or states around the world, abortion is banned or debates on this issue are ongoing; There are attempts from time to time to lift the current abortion bans. For example, recently, the existing abortion ban in Argentina was lifted in 2020 and abortion became legal up to 3 and a half months. In another South American country, Brazil, the abortion ban continues to be implemented. New abortion bans may be introduced or continue to be implemented in some countries in Europe. The decision banning abortion was adopted by the constitutional court in Poland in October 2020, and this caused various protests in the country. When examined in general, it is noteworthy that this issue is an important area of social debate. In Turkey, a complete ban on abortion was brought to the agenda at certain times, and this situation remained on the public agenda for a long time. The abortion ban in Turkey was discussed for several months in 2012. Protests were organized by some non-governmental organizations and groups opposing the ban on abortion; actions have been taken. This issue was kept at the forefront in the media for months; found its place in newspaper pages.

In this study, news photographs about abortion were evaluated in terms of semiotics and visual rhetoric. Aristotle defines rhetoric as the ability to use the means of persuasion available in a particular situation. He also emphasizes that this is only a function of the art of rhetoric. According to Aristotle; each branch of art and science has teaching and persuasion functions related to its own subject. However, rhetoric is related to the capacity to use persuasive methods on any subject, without being limited to a specific or specific subject group (Aristotle, 2006: 37).

Visual rhetoric, on the other hand, relies on visual elements rather than written elements in conveying the message to the recipient. For a long time, the assumption has been that people expend significant mental effort to process and interpret written or verbal messages, whereas they do not or do not have to make such an effort for visual messages (Durgee, 2003: 369). In practice and theory, audiovisual rhetoric is a field of knowledge that aims to persuade for all communicative actions that occur through media (Joost, Buchmüller, & Englert, 2008).

All kinds of elements presented through visual tools are evaluated within the approach described as visual rhetoric, which is extensively used in communication research. There are many studies in the literature that examine operational issues in news photographs. Visual rhetorical method is also a frequently used analysis method in the analysis of news photographs.

This article includes the examination and analysis of the presentation of women participating in "anti-abortion ban" actions and protests in print media photographs in terms of "visual rhetoric" and semiotics. The population of the study consists of the print media in Turkey, and the sample consists of the issues of Vatan, Cumhuriyet and Sözcü newspapers published between 26 May 2012 and 4 June 2012. Around this time, the "abortion ban" came to the fore in Turkey and demonstrations were organized. For this reason, the relevant date range was determined as the period included in the analysis. The reason why only these three newspapers were selected as samples in the study; The preliminary study found that these newspapers gave the most coverage to women activists. Historically, the period in which abortion ban debates were intense was determined as a sample. The study is important in that it includes a social issue that is always on the agenda and relates it to the media. The subject included in the study is of a current nature. Additionally, the main problematic of the study is; It is necessary to examine the image of women in the press regarding abortion actions. The aim of the study is to determine the press's approach to abortion ban actions and how they present news about it.

The newspapers included in the study were analyzed in the context of visual rhetoric and semiotics. It was observed that a total of 57 news photographs regarding "anti-abortion ban" protests were included in the newspapers Cumhuriyet, Sözcü and Vatan, published between 26 May 2012 and 4 June 2012, included in the article. Regarding this issue, Cumhuriyet newspaper included a total of 9 news photographs, Sözcü newspaper 28, and Vatan newspaper 20 news photographs. When evaluated quantitatively, in terms of the number of news photographs published, it can be said that Sözcü newspaper is the newspaper with the most oppositional publishing policy regarding the abortion ban regulation. Sözcü newspaper was followed by Vatan and Cumhuriyet newspapers in terms of the number of news photographs. In most of the news

photographs, female activists are carrying banners and chanting slogans. It was noted that in many photographs male and female police officers were confronted. In two news photographs, women writing slogans on their belly created an interesting image, and this was used as an element to increase interest in the news. In only 3 of the 57 news photographs, women have an aggressive position, and this aggression is limited to "egg throwing". There was no illegal or irregular situation regarding female activists in the 54 news photographs. Another striking detail is that the first protests began five days after the first statement regarding the abortion ban was made on May 25, 2012. When the news photographs are evaluated in general, it has been determined that most of the slogans and banners have emphatic statements that abortion is a legal right, that the decision to have an abortion belongs only to the woman, and that the State should not intervene in this. It has been observed that different indicators are used together in news photographs. The regulation banning abortion was later canceled and fell off the agenda.

Giriş

Kürtaj ve “kürtaj yasağı” uygulamaları tüm dünyada güncel bir tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Türkiye’de kürtaj, 1983 yılında yürürlüğe giren 2827 sayılı kanunla 10 haftaya kadar serbest bırakılmıştır. Dünyada bazı ülkelerde ve/veya bazı eyaletlerde kürtaj yasağı uygulanmakta ya da bu konuda tartışmalar süregelmekte, yürürlükte olan kürtaj yasaklarının kaldırılması yönünde zaman zaman girişimler yaşanmaktadır. Örneğin, yakın geçmişte, Arjantin’de var olan kürtaj yasağı 2020’de kaldırılmış ve kürtaj 3 buçuk aya kadar yasal hale getirilmiştir. Bir diğer Güney Amerika ülkesi Brezilya’da ise kürtaj yasağı uygulanmaya devam etmektedir. Avrupa’da da bazı ülkelerde yeni kürtaj yasakları getirilebilmekte veya uygulanmaya devam etmektedir. Polonya’da anayasa mahkemesi tarafından 2020 yılı Ekim ayında kürtajı yasaklayan karar kabul edilmiştir ve bu durum ülkede çeşitli protestolara neden olmuştur. Genel olarak irdelendiğinde bu konunun önemli bir sosyal tartışma alanı olduğu dikkat çekmektedir. Türkiye’de de bazı dönemlerde kürtajın tümüyle yasaklanması gündeme gelmiş ve bu durum uzun süre kamuoyunun gündeminde yer etmiştir. Türkiye’de 2012 yılında kürtaj yasağı birkaç ay boyunca tartışılmıştır. Kürtajın yasaklanmasına karşı çıkan bazı sivil toplum kuruluşları ve gruplarca protesto gösterileri düzenlenmiş, eylemler yapılmıştır. Bu konu aylarca medyada da ön plânda tutulmuş, gazete sayfalarında yer bulmuştur.

Bu çalışmada da kürtaj ile ilgili haber fotoğrafları göstergebilim ve görsel retorik açısından değerlendirilmiştir. Aristoteles, retorığı belirli bir durumda var olan inandırma yollarını kullanma yetisi olarak tanımlamaktadır. Ayrıca, bunun yalnızca retorik sanatına ait bir işlev olduğunu da vurgulamaktadır. Aristoteles’e göre her sanat ve bilim dalının kendi konusuna ilişkin olarak

öğretme ve inandırma işlevleri vardır. Ancak bunlardan farklı olarak retorik, özel ya da kesin bir konu grubu ile sınırlı olmaksızın herhangi bir konu hakkında inandırma yollarını kullanma kapasitesi ile ilişkilidir (Aristoteles, 2006: 37). Görsel retorik ise mesajın alıcıya iletilmesinde yazılı unsurlar yerine görsel unsurları temel alır. Uzun bir dönem boyunca, insanların yazılı veya sözlü mesajları işlemek ve yorumlamak için önemli ölçüde zihinsel çaba sarf ederken, görsel mesajlar için böyle bir çaba göstermediği ya da göstermek zorunda olmadığı yönünde bir varsayım hâkim olmuştur (Durgee, 2003: 369). Pratikte ve teoride, görsel-işitsel retorik, medya aracılığıyla gerçekleşen tüm iletişimsel eylemler için iknayı amaçlayan bir bilgi alanıdır (Joost, Buchmüller ve Englert, 2008).

Görsel araçlar aracılığıyla sunulan her türlü öge, iletişim araştırmalarında yoğun bir şekilde kullanılan ve görsel retorik (visual rhetoric) şeklinde nitelendirilen yaklaşım içerisinde değerlendirilmektedir. Literatürde, haber fotoğraflarında eylemsel konuların irdelendiği çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Haber fotoğraflarına ilişkin analizlerde görsel retoriksel yöntem de sıklıkla kullanılan bir analiz yöntemidir.

Bu makale de “kürtaj yasağı karşıtı” eylem ve protesto gösterilerine katılan kadınların yazılı basın fotoğraflarındaki sunumunun “görsel retorik” ve göstergebilim açısından incelenmesini ve analizini içermektedir. Çalışmanın evrenini Türkiye’deki yazılı basın, örneklemini ise Vatan, Cumhuriyet ve Sözcü gazetelerinin 26 Mayıs 2012 – 4 Haziran 2012 tarihleri arasında yayımlanan sayıları oluşturmaktadır. Türkiye’de bu tarihlerde “kürtaj yasağı” gündeme gelmiş ve gösteriler düzenlenmiştir. Bu nedenle analize dahil edilen dönem olarak ilgili tarih aralığı belirlenmiştir. Çalışmada örneklem olarak yalnızca bu üç gazetenin seçilmiş olmasının nedeni; ön çalışma ile kadın eylemcilere sayfalarında en çok yer veren gazetelerin bu gazeteler olduğunun tespit edilmiş olmasıdır. Tarihsel olarak ise kürtaj yasağı tartışmalarının yoğun yaşandığı dönem örneklem olarak belirlenmiştir. Çalışma her zaman gündemde kendine yer bulan toplumsal bir meseleyi içermesi ve bunun medya ile ilişkilendirilmesi açısından önem taşımaktadır. Çalışmaya dahil olan konu güncel bir nitelik taşımaktadır. Ayrıca çalışmanın ana sorunsalı, kürtaj eylemlerine ilişkin olarak basında yer verilen kadın imgesinin irdelenmesinin gerekliliğidir. Çalışma ile basının kürtaj yasağı eylemlerine yaklaşımının ve buna ilişkin haberleri nasıl sunduğunun belirlenmesi amaçlanmıştır.

Retorik

Bir sanat olarak kabul edilen ve kökenleri Antik Yunan’a kadar uzanan “ikna”, iletişimin vazgeçilmez bir unsuru olarak günlük hayat pratikleri içerisinde önemli bir yere sahiptir. Antik Yunan’da hukuki, siyasi ve toplumsal alanda çok önemli bir yeri olan ikna, retorik olarak da

isimlendirilmektedir. Retorik kavramı Yunanca “rhetor” kelimesinden türetilmiştir ve en temel anlamıyla, bir konuşmacıyı nitelemek için kullanılmaktadır (Nas, 2013: 18). Aristotele’a göre retorik; belli bir durumda dinleyiciyi kazanmak, bilgilendirmek ve memnun etmek için her çeşit ikna yöntemini keşfetmekle ilgilidir (Ehse, 1984).

Diyalektik, müzik, gramer, aritmetik, astronomi ve geometri ile birlikte yedi liberal sanattan biri olarak kabul edilen retorik (Crompton ve McAlea, 2000: 32), Batı düşüncesinde ikna konusunda halen en önemli araç konumundadır (Barthes, 1999: 24). Retoriksel yaklaşımda ses yinelemeleri, metaforlar, benzetmeler, ironiler, gizlemeler ve karşıt söylemler gibi bileşenler de değerlendirmeye alınmaktadır. Bu noktada bu figüratif bileşenlerin hangi ideolojik göndermeleri içerdiğinin bilinmesi önem taşımaktadır Van Dijk (2011). Bununla birlikte, retoriksel yapı mecazî anlatımın her çeşidini, yani karşılaştırma, ironi, kafiye gibi değişkenleri içerir (Corbett, 1990: 47). Aristoteles’e göre retorik iki ana metodu vardır: tasım ve entimem. Bu çerçevede retorik görevlerinden biri, “entimemle ilişkili olarak karmaşık bir tartışmayı bir çırpıda anlayamayan kişilerin karşısında bize yol gösterecek sanatlar ya da sistemler olmaksızın, üzerinde düşünülen konularla uğraşmaktır” (Aristoteles, 2013: 40).

Retorik, antik dönemde “sofistler” adı verilen bir grup tarafından geliştirilmiştir. Bu gelişime katkı sağlayan isimlerden biri olan Gorgias, retorik “sözün en az çabayla tanrısal olana ulaşmasını sağlayan bir güç” olarak nitelendirmiştir (Cevizci, 1999: 731). Aristoteles de “retorik” kavramını sistemli hale getiren ve özel katkıları sayesinde etkileri bugün bile yoğun olarak devam eden bir retorik anlayışını ortaya koymuştur (Coşku, 2011: 35). Retorik söylem, belli bir dinleyiciye ya da izleyiciye hitap eden söylem olarak tanımlanmaktadır. Retorik, toplumsal uzlaşılarla yakından ilgilidir. Retorik bir argümandan ve belli ön kabullerden olduğu kadar, dinleyici ya da izleyicisinde mevcut ve işlemekte olan yargılardan da yola çıkmaktadır (Caner, 2007: 17). Retorik, “mesajın düşünce için saklanması ve korunması” sağlamaktadır ve aslında dil dışında var olamayacak mesajı ifade etmektedir (Adorno, 2014: 61-62). Bitzer’e göre, herhangi bir insanî eylemi ifade eden ve artık evrensel hale gelen retorik, değerleri, tutumları, inançları ve eylemleri etkileyen bir güce sahiptir (1997, s. 19).

Görsel Retorik Yaklaşımı

Görsel olan insanlar tarafından üretilmiş, yorumlanmış, ya da meydana getirilmiş, işlevsel, iletişimsel ve/veya estetik amacı olan her şeydir (Barnard, 2010: 34). Haber fotoğrafı da bu üretilmiş, görsel metarlardan biridir. Her görsel veride olduğu gibi, haber fotoğraflarında da retorik disiplini içerisinde analizler yapılması mümkündür. Ayrıca, tüm retorik çeşitlerinde izleyiciler veya dinleyiciler tarafından nasıl bir algılamada ve/veya yorumlamada bulunulacağı ile ilintili

beklentilere dayanılarak şekilsel bileşenleri belirleyen ve düzenleyen birer gönderici bulunmaktadır. Retorik disiplini içerisinde görsel imgelerin nasıl işlerlik kazandığını açıklamak için kullanılan bir terim olan görsel retorik ise, retorik disiplininde yeni sayılabilecek bir çalışma alanıdır. Görsel retorik yaklaşımı ile sunulması amaçlanan bilginin, retorik genel ilgi alanı olan dilsel bileşenler yerine görsel öğeler ile iletilmesine odaklanılmaktadır (Durgee, 2003: 367). İletişim çalışmalarında görsel anlatıma dair yer verilen figüratif öğeler görsel retorik disiplini çerçevesinde irdelenmektedir.

Tarihsel olarak değerlendirildiğinde, retoriksel mesajların genellikle dilsel özellik taşıdıkları dikkat çekmektedir. Her ne kadar renk, jest/mimik, duruş, kıyafet kombinasyonu vb. görsel bileşenler retorik prensibi içerisinde her zaman yer bulmuş olsa da retorik ilgisiz çoğu kez iletişimin dilsel unsurları üzerine yoğunlaşmıştır. Retorik ile ilgili çalışmaların dilsel öğelere yoğunlaşmış olması, retorik dil ile bir arada açıklanır hale gelmesine sebep olmuştur (Kenney ve Scott, 2003: 17). Görsel retorik alanında yapılmış olan çalışmaların çoğu, dilsel retorik bağlamında rutin olarak ele alınan diğer retorik figür biçimlerini dışarıda bırakarak, görsel metaforlara odaklanmıştır. Metafor gibi yaygın şekilde olmasa da kinaye de görsel biçimde inceleme konusu olagelmıştır (McQuarrie ve Mick, 1996).

20'nci yüzyılın ikinci yarısında iknanın açıklanması ve kavramsallaştırılması ile ilgili değişiklikler yaşanmıştır. Daha bu yüzyılın başında grafik retorik, poster ve dergilerde uygulanabilir hale geldiyse de iknanın görsel koşullarına verilen önemin, savaş sonrası süreçte televizyonun ani yükselişine dayandığı yaygın bir kanıdır. İknaya karşı değişen bu yaklaşımlarda, dilsel olmayan unsurların da retorik disiplini içinde ele alınmaya başladığı dikkat çekmektedir. Bu değişim süreci içerisinde sadece iletişimin dilsel olmayan unsurları değil, antropoloji ya da ekonomi gibi farklı alanlarda da çalışmalar retorik terimleriyle yeniden düzenlenmeye ve analiz edilmeye başlamıştır. 20'nci yüzyılın sonlarına gelindiğinde, retorik alanında iki yönde temel değişiklikler görülmüştür. İkna fikri, yalnızca çok geniş bir alana yayılmış olan iknanın, dil dışı biçimlerini de içerecek kadar genişlemekle kalmayarak; retorik kendisi de gelişme göstermiş ve sadece dil ve konuşma ile ilgili değil, kültür, sanat ve hatta bilim hakkında da bilgi verebilecek boyutta genişlemiştir (Kenney ve Scott, 2003: 17-18).

Geleneksel retorik kuramcılarına göre retorik alanındaki çalışmaların dilsel sembollere öncelik tanımayan, görsel öğeleri de kapsayacak ölçüde geniş bir alanda yapılması gerekmektedir. Retorik, insanların sembolleri stratejik bir biçimde kullanımı yoluyla, başkalarının düşüncelerini ve davranışlarını etkileme biçimleri olarak tanımlayan teorisyenler; sanat, mimari, dans ve giyim gibi görsel unsurların da retorik çalışmalarında önemli alanlar olduğunu vurgulamışlardır. Foss'a

göre de retorik disiplininin görsel olguları incelemeye dair çabalar bağlamında görsel retorik kavramının sahip olduğu ikinci anlam, görsel retoriğin sembolik ve iletişim kurucu unsurlarının analizini içeren teorik bir bakış açısıdır. Bu açıdan görsel retorik, yalnızca iletişim olarak görsel objeleri içermemekte aynı zamanda retorik alanında çalışmalar yapan insanların bir görsel imge ya da görsel veriyi ele aldıkları bakış açısını da ifade etmektedir. Kuramsal bir bakış açısı olarak görsel retorik, imgelerin iletişim sağlayıcı boyutlarını vurgulayan bir yaklaşım ve bir görsel analiz yöntemi olarak kabul edilebilir (Foss, 2005: 141/145-146).

Göstergebilim

Göstergebilim, doğal dili de içerisine alan çok sayıda iletişim biçiminin genel bir bilimi olarak kabul edilmektedir (Guiraud, 1994: 81). Göstergebilim, gösterge olarak kabul edilebilecek her şeyin incelenmesidir. Bireyin ya da daha da önemlisi aynı kültürün ya da toplumun parçası olan bir grup insanın, işaretleri anlamlandırarak kendisinden başka bir şeye gönderme yapması göstergebilimin ana eksenini oluşturmaktadır (Bal ve Bryson, 1991). Greimas ise, göstergebilimi “hem dünyanın insan için, hem de insanın insan için ifade ettiği anlamı araştıran bir bilimsel yaklaşım” olarak tanımlamıştır (Greimas, 1971).

“Gösterge” kavramı hakkında Eskiçağ’dan itibaren farklı fikirler ileri sürülmüş; bir göstergeler dizgesi olan dil hakkında çeşitli düşünceler ortaya atılmıştır. Stoacılar, gösterge üzerine düşünmüşlerdir. Orta Çağ’daki skolastik felsefe yapıtlarında da anlamlandırma biçimleriyle (*modi significandi*) ilgili önemli görüşlere rastlanmaktadır (Rifat, 1998: 115). John Locke ve Jean Henri Lambert göstergebilim konusunda önemli çalışmalara imza atmışlardır. Lambert, iki ciltten oluşan *Neues Organon* (Yeni Organon) adlı eserinin bir bölümünü göstergebilime ayırmıştır. Lambert özellikle doğal dillere ilişkin bildirişim dizgeleri üzerinde çalışmalar gerçekleştirmiş ancak müzik, koreografi, arma, amblem, tören gibi dil dışı gösterge dizgeleriyle de ilgilenmiştir. Lambert, ayrıca göstergelerin dönüşümleri ve birleşim kuralları hakkında da çalışmalar gerçekleştirmiştir. Tematik bir fikir olarak göstergebilim, bu zamandan önce entelektüel kültür alanında hiçbir zaman genelleştirilmemiş bir disiplinler-arası bakış açısıdır. Göstergebilimin incelediği işaretlerin eylemi, tüm insanî bilgilerin temelini oluşturmaktadır (Deely, 2015: 72).

“Gösterge”nin anlamı üzerine çeşitli görüşler ifade edilmiş, farklı tanımlamalar yapılmıştır. Genel anlamda, kendi dışında bir şeyi temsil eden ve dolayısıyla bu temsil ettiği şeyin yerini alabilecek nitelikte olan her çeşit biçim, nesne, olgu, vb. dille ilgili bilimlerde genel olarak gösterge diye adlandırmaktadır. Bu açıdan, sözcükler, simgeler, işaretler, vb. gösterge olarak görülür. Göstergebilimde, bir başka şeyin yerini tutan, daha doğrusu, kendi dışında bir şey gösteren her

çeşit biçim, nesne, olgu vb. gösterge diye adlandırılır. Başka bir şeyin yerini tutan ve onu insan zihninde canlandıran bir şey onun kendisi değil, yalnızca “temsil”idir. Her gösterge (dil aracılığıyla iletilen mesajlar da) birçok ayrıştırılabilir özelliklere sahiptir ve değişik işlevleri yerine getirmektedir (Çebi, 2003). Gösterge, gösterenin gösterilenle olan ilişkisinden doğan bir bütündür (Saussure, 1983: 67). Göstergebilim, içeriği ve sınırları ne olursa olsun, her türlü gösterge sistemini ele almayı amaçlar. Görüntüler, jestler, müzikal sesler, nesnelere ve bunların karmaşık çağrışımları, ritüel, gelenek veya kamusal eğlencenin içeriği anlam sistemlerini oluşturur (Barthes, 1967: 9). “Göstergebilim” kavramı Saussure ve Peirce tarafından geleneksel olarak ele alınmakla birlikte tüm alanı kapsayan bir şemsiye terim olarak kabul edilmelidir (Nöth, 1990: 14). Her ne kadar gösteren, kullanıcıları tarafından gösterilenin bir temsilcisi olarak kabul edilse de Saussure’cu göstergebilimciler, gösteren ile gösterilen arasında zorunlu, içkin, doğrudan veya kaçınılmaz bir ilişkinin olmadığını vurgularlar. Saussure’a göre, gösterge “keyfi” bir özellik de taşır (Saussure, 1983: 78).

Saussure’un yanı sıra, Charles Sanders Peirce de kendi gösterge modelini formüle etmiştir. Peirce’in modeli Saussure’un kendi kendine yetebilen ikili modelinden farklı biçimde üçlü bir yapıya sahiptir. Bu model içerisinde bir temsil eden (işaretin aldığı biçim), dönüştürücü (işaretin anlamı) ve işaret edilen bir obje yer almaktadır (Peirce, 1931). Bu bileşenlerin oluşturduğu gösterge; yazılı metin ve görsel içeriklerden oluşabilir.

“Kürtaj Yasağı” Karşıtlarının Haber Fotoğraflarında Sunumu –Görsel Retoriksel ve Göstergebilimsel Bir Analiz

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen analizde Cumhuriyet, Sözcü ve Vatan gazetelerinin 26 Mayıs 2012 – 4 Haziran 2012 tarihleri arasında yayımlanan sayıları incelenmiş; toplam 10 gazete sayısında yer alan 57 haber fotoğrafı göstergebilim ve görsel retorik bağlamında analiz edilmiştir. Girişte de belirtildiği gibi, bahsi geçen tarihlerde Türkiye’de “kürtaj yasağı” gündeme gelmiş ve bu nedenle gösteriler düzenlenmiştir. Analize dahil edilen tarih aralığı bu kapsamda seçilmiştir. Analiz edilen veriler içerik taraması tekniği ile elde edilmiştir. Örneklem belirleme tekniği olarak ise “amaca yönelik (yargıya dayalı) örneklem” tekniği tercih edilmiştir. Amaca yönelik örnekleme, özel durumlar için değerli bir örnekleme türüdür. Örnek olayları seçmede belirli bir amaçla kapsam belirlenir. Amaca yönelik örnekleme bilgilendirici bir nitelik taşımaktadır (Neuman, 2014: 322-323).

İncelenen haber fotoğraflarına ilişkin nicel verilere de çalışmada yer verilmiştir. Haber fotoğraflarının gazetelere göre sayısal oranı Tablo 1’de yer almaktadır. Buna göre analize dahil edilen dönem içerisinde Cumhuriyet gazetesinde toplam 9, Sözcü gazetesinde toplam 28, Vatan

gazetesinde ise toplam 20 haber fotoğrafına yer verilmiştir. Haber fotoğrafları kürtaj yasağına karşı eylem yapan göstericileri içeren haber fotoğraflarından oluşmaktadır. Oransal olarak incelendiğinde, her üç gazete içerisinde oransal olarak kürtaj yasağı karşıtı eylemcilere ilişkin en fazla haber fotoğrafına yer veren gazetenin Sözcü gazetesi olduğu görülmektedir. Sözcü gazetesi toplam haber fotoğrafları içerisinde yüzde 50'ye yakın bir orana ulaşmaktadır.

Tablo 1:
Haber Fotoğrafı Sayı ve Oranları

Gazete Adı	Haber Fotoğraflarının Yer Aldığı Gazete Sayıları	Analiz Edilen Haber Fotoğrafı Sayısı	Yüzde (%)
Cumhuriyet	31 Mayıs	2	3,50
	4 Haziran	7	12,28
Toplam		9	15,79
Sözcü	1 Haziran	4	7,01
	2 Haziran	8	14,03
	3 Haziran	8	14,03
	4 Haziran	8	14,03
Toplam		28	49,11
Vatan	1 Haziran	3	5,06
	2 Haziran	3	5,26
	3 Haziran	5	8,77
	4 Haziran	9	15,78
Toplam		20	35,10
Genel Toplam	10	57	100

Her üç gazetede tarihsel olarak en fazla haber fotoğrafına 4 Haziran'da yer verildiği görülmektedir. Bunun nedeni en yoğun kürtaj yasağı karşıtı gösterilerin 3 Haziran'da düzenlenmiş olmasıdır. Sözcü ve Vatan gazeteleri 1, 2, 3 ve 4 Haziran tarihlerinde dört gün üst üste ilgili haber fotoğraflarına yer verirken Cumhuriyet gazetesinin sadece 31 Mayıs ve 4 Haziran tarihlerinde analize konu haber fotoğraflarına yer vermesi de dikkat çekici sonuçlardan biridir. Bu doğrultuda, Sözcü ve Vatan gazetelerinin kürtaj yasağı karşıtı söyleme daha fazla yer verdiği görülmektedir. Editoryal haber kararı süreçlerinde etkili olan faktörler burada belirleyici rodedir. Neyin haber olup neyin olmayacağı, hangi habere ne ölçüde yer verileceği, hangi sıra ile sunulacağı, hangi haber fotoğrafına hangi oranda yer verileceği gibi değişkenler basının sahip olduğu tutum ve yaklaşımı ile doğrudan bağlantılıdır.

Analiz sonucunda kürtaj yasağı karşıtlarının haber fotoğraflarında nasıl bir görsel retorik yaklaşımı ile ifade edildiğine ilişkin 10 farklı tematik kategori tespit edilmiştir. Görsel retorik açısından analize konu olacak kategoriler Tablo 2'de belirtilmiştir. İncelenen haber

fotoğraflarındaki kadın sunumları birden fazla kategoriye girebildiği için araştırmada kategorilerin yüzdelerle dağılımları da buna göre oluşmuştur.

Tablo 2:

Haber Fotoğraflarında Kürtaj Yasağı Karşıtı Eylemcilerin Görsel Retoriksel Temsil Biçimleri

	Sayı	Yüzde
1. Pankart taşıyan eylemci	23	29,87
2. Gözaltına alınan eylemci	18	23,38
3. Slogan atan eylemci	8	10,39
4. Polisle çatışan eylemci	5	6,49
5. Davul çalan eylemci	3	3,90
6. Yumurta atan eylemci	3	3,90
7. Kucağında bebek olan eylemci	2	2,60
8. Göbeğinde slogan bulunan eylemci	2	2,60
9. El işareti ile mesaj veren eylemci	2	2,60
10. Basın açıklaması yapan eylemci	1	1,30
Toplam	77	100

Tablo 2’de de görüldüğü gibi, kürtaj yasağı karşıtı eylemciler genel olarak değerlendirildiğinde, toplamda on farklı tema ile haber fotoğraflarında yer almıştır. Bu aşamada üzerinde durulması gereken diğer bir konu da eylemcilerin tamamının kadınlardan oluşmasıdır. Haber fotoğraflarında yer verilen eylemcilerin çoğunluğu pankart taşımakta ve pankartlarda çeşitli mesajlar vermektedirler. Her üç gazete içerisinde toplamda 23 haber fotoğrafında eylemciler pankart taşıyor şekilde yer almaktadır. Oransal olarak değerlendirildiğinde haber fotoğraflarında yüzde 29,87 ile en fazla “pankart taşıyan eylemci” temasına rastlanmaktadır. Toplam 18 haber fotoğrafında ise eylemcilerin gözaltına alındıkları görülmektedir. Bu sayı oransal olarak yüzde 23,38’e denk düşmektedir. 8 haber fotoğrafında slogan atan eylemci, 5 haber fotoğrafında polisle çatışan eylemci, 3 haber fotoğrafında davul çalan eylemci, 3 haber fotoğrafında yumurta fırlatan eylemci, 2 haber fotoğrafında kucağında bebek olan eylemci, 2 haber fotoğrafında göbeğinde slogan yazılı olan eylemci, 2 haber fotoğrafında el işareti ile mesaj veren eylemci, 1 haber fotoğrafında da basın açıklaması yapan eylemci yer almaktadır.

Haber fotoğraflarında yer verilen kürtaj yasağı karşıtı eylemcilerin sadece bir haber fotoğrafında basın açıklaması yapar şeklinde görülmesi dikkate değer bir diğer sonuçtur. Toplamdaki haber fotoğraflarının yüzde 53,25’inin (41 haber fotoğrafı) pankart taşıyan ve gözaltına alınan eylemcilere yer vermesi haber fotoğraflarının genel niteliğine ilişkin bilgi vermesi açısından önem taşımaktadır.

Kürtaj Yasağı Karşıtlarına İlişkin Haber Fotoğraflarının Görsel Retoriksel Analizi **Pankart Taşıyan Kürtaj Yasağı Karşıtı**

Haber fotoğraflarında yer verilen “pankart taşıyan kadın imgesi” “kadın”a ilişkin aktif bir rolün varlığını temsil etmekte ve sunmaktadır. Toplam 23 fotoğrafta buna rastlanmıştır. Kadınlar tarafından taşınan pankartlarda genel olarak “beden”e atıfta bulunulmakta, bedenin sahibinin “kadın”ın kendisinden başkası olmadığı vurgulanmaktadır. Pankartlarda yer alan “Devlet elini bedenimden çek”, “Devlet elini apış aramdan çek”, “Oğlum bak git”, “Hakkımda konuşma, Uludere’yi açıkla”, “Kürtaj haktır, Uludere katliamdır”, “Kadın bedeni kamu malı değildir”, “Rahim benim, hayat benim, karar benim”, “Bedenim benim, sen kimsin” gibi ifadeler en dikkat çekici ifadelerdir.

Slogan Atan Kürtaj Yasağı Karşıtı

Haber fotoğraflarında yer verilen “slogan atan kadın imgesi” kadına kürtaj karşıtlığı konusunda çok aktif bir rol yüklemektedir. Toplam 8 fotoğrafta buna rastlanmıştır. “Kadın”, slogan atarak kendisini ifade etme yolunu seçmekte eyleminin gücünü arttırmaktadır.

El İşareti ile Mesaj Veren Kürtaj Yasağı Karşıtı

Araştırmaya dahil olan haber fotoğrafları içerisindeki 2 fotoğrafta “kadın” el işaretleri ile kendini ifade etmektedir. Bir haber fotoğrafında “yumruğunu havaya kaldıran kadın”, diğesinde ise “zafer işareti yapan kadın”a rastlanmıştır. Bunların ikisi de “kararlılık” vurguları olup kadınların, yumruklarıyla zafere ulaşacakları izlenimi yaratmaya yönelik bir retoriktir.

Davul Çalan Kürtaj Yasağı Karşıtı

Kürtaj yasağına yönelik açıklamaların ardından düzenlenen protesto gösterilerinde yer alan bazı kadınların davul çalarak eylemlere destek verdikleri görülmüştür. Üç haber fotoğrafında “davul çalan kadına rastlanmıştır. Eylemlerde davul çalınması farklı bir ambiyans oluşturmakta, eylemin işitsel gücünü arttırmaktadır.

Gözaltına Alınan Kürtaj Yasağı Karşıtı

Toplam 28 haber fotoğrafında kadınların gözaltına alındıkları görülmektedir. Bu haber fotoğraflarında yer alan polislerin ise erkek oluşu karşıtlık oluşturmakta, cinsiyet ayrımcılığına atıfta bulunmakta, haber fotoğrafının daha “ilgi çekici” hale gelmesine yol açmaktadır. Böylelikle, kürtaj yasağı ile bu yasağı itiraz edenler karşı karşıya gelmekte, kadınlar eylem yerinden uzaklaştırılmaktadırlar. Eylemde yer alan tüm eylemcilerin “kadın” olması dikkat çekicidir. Erkek eylemciye rastlanmamıştır. Resmî üniformalı ve donanımlı polisler ile birlikte, günlük kıyafetleri

ile eyleme gelen kadınların haber fotoğraflarında bir arada sunulması da ayrı bir karşıtlık ve ilginçlik oluşturmaktadır.

Polisle Çatışan Kürtaj Yasağı Karşısı

İncelemeye dahil olan haber fotoğraflarında bazı eylemci ve kürtaj yasağı karşıtı kadınların polisle çatıştıkları görülmektedir. Toplam 5 haber fotoğrafında kadınların polisle çatıştıkları görülmektedir. Kadınlar eylemde sadece slogan atarak pankart taşımamakta, hareketli bir şekilde yer almaktadırlar.

Yumurta Atan Kürtaj Yasağı Karşısı

Haber fotoğraflarında yer bulan “yumurta atan kadın imgesi” ile kadına aktifliğin ötesinde kural dışı bir rol yüklenmiştir. Bu haber fotoğraflarında kadınların yumurta attığı kişi dönemin Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Melih Gökçek’tir. Gökçek, katıldığı bir televizyon programında “Anası olacak kişinin hatasını neden çocuk çekiyor? Anası kendisini öldürsün” ifadelerini kullanmış, bu ise haber fotoğraflarında yer bulan kadınların tepkisine yol açmıştır. Bu olaya ilişkin toplam üç haber fotoğrafına gazete sayfalarında yer verilmiştir.

Basın Açıklaması Yapan Kürtaj Yasağı Karşısı

Gazete sayfalarında yer verilen bir haber fotoğrafında, basın açıklaması yapan kadın eylemci görülmektedir. Kadınlar basın açıklaması yaparak haklılıklarını ifade etmeye çalışmaktadırlar. Basın açıklaması yapmak sıkça başvurulmuş bir yöntemdir.

Kucağında Bebek Olan Kürtaj Yasağı Karşısı

Kürtaj yasağı karşıtı eylemlerde kadınlar ile birlikte bebeklere de yer verilmiş, böylece “annelik” vurgusuna atıfta bulunulmuştur. Toplam iki haber fotoğrafında yer bulan kadın eylemcilerin kucaklarında bebek de vardır. Bebek ile birlikte “anne”nin bir arada sunulması kürtaj ile karşıtlık oluşturmaya rağmen, kürtajın bebek haklarına herhangi bir ihlalde bulunmadığına atıfta bulunmak istenmektedir.

Göbeğinde Slogan Bulunan Kürtaj Yasağı Karşısı

İki haber fotoğrafında kadın eylemcilerin, göbeklerine mesaj yazdıkları görülmektedir. Bir haber fotoğrafında yer alan kadının göbeğinde “Kürtaj haktır”, diğerinde ise “Çık mabedimden” ifadelerine yer verilmiştir. Kürtaj yasağı karşıtı bir eylemde “göbek”e yer verilmesinin nedeni, hamileliğe atıfta bulunulmasıdır. “Mabet” kelimesinin iki anlamı bulunmakta; Türk Dil Kurumu sözlüğünde birinci anlamı “tapınak”, ikinci anlamı ise “özel bir konuda, sevgi ve saygı ile bağlanmanın ortaya konulduğu yer” olarak verilmektedir. Bu doğrultuda “kürtaj” konusunun kadının özeli olduğu, kutsal bir anlam taşıdığı vurgulanmak istenmektedir.

Görsel 1.

Cumhuriyet Gazetesinde "Kürtaj Yasağı" Karşıtlarına İlişkin Haber Fotoğrafları

Sağlık Bakanı Akdağ, kürtaj konusunda ikna edilmelerinin önemli olmadığını söyledi

Kadınlar bizi bağlamaz

SULE KÖKTÜRK

Sağlık Bakanı Recep Akdağ, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın "kürtaj cinayettir" sözlerini tekrarlayarak "kürtajın bir sağlık sorunu ve toplum etiği sorunu" olduğunu söyledi. İşte teğе bağlı kürtajın yasaklanması için rapor hazırlayacaklarını ifade eden Akdağ, "Kadın kuruluşları konuşabilir, görüşlerini bildirebilir, ama bizi bağlamaz, bu bizim görüşümüz, bizi ikna etmeleri önemli değil, bu siyasi karardır" dedi.

Yazılı ve görsel medyanın genel yayın yönetmenleri ile önceki akşam Çırağan Oteli'ndeki yemekte bir araya gelen Bakan Akdağ, "kürtaj" tartışmasına ilişkin görüşlerini açıkladı. "Başbakan'ın görüşlerine katıldığım" ifade eden Akdağ, "Sezaryen tıbbi bir konudur, kürtaj ise tıbbi bir konu değildir. Kürtaj bir cinayettir. Gereksiz sezaryen de cinayet gibi algılanmalıdır" diye konuştu. Sezaryen konusunda doktorların hastaları yönlendirdiğini ve o nedenle yoğunluk olduğunu savunan Akdağ, "Sezaryen doktor açısından yarım saatlik bir iş, normal doğumda daha fazla zaman gerekiyor" dedi. Akdağ, narkoz alan annenin bebeğinin anne sütü alamadığını da ifade etti. Akdağ, kürtajın kadınlarda birçok sağlık sorunu yaratabileceğini belirtti. Tıbbi gereklilik halinde kürtaj yapılabileceğine işaret eden Akdağ, bu konuda Başbakan Erdoğan'ın önerisiyle en kısa zamanda bir rapor hazırlayarak Bakanlar Kurulu'na sunacaklarını söyledi. Akdağ, "Kürtaj siyasi bir karardır.

Başbakan'ın görüşlerine katılıyorum. Kadın kuruluşları konuşabilir, ama bizi bağlamaz; bizim görüşümüz bunlar, onların görüşleri bu. Bizi ikna etmeleri önemli değil. Bu bir siyasi karardır. Biz yüzde 50 oy alan bir hükümetiz. Bize de oy veren geniş bir kadın kitlesi var. Eğitimli kesimde sezaryen yaptırmanın oranı daha fazla, yoksul kesimde sezaryen oranı az" diye konuştu. Akdağ, "Kürtaj, bir kadının çocuğunu aldırma konusunda seçim hakkı olabilir, ama öte yandan bebeğinin yaşam hakkına ne diyeceğiz? Yaşam hakkından yanayım. Başbakanımızın tavrı da bu" dedi.

Ya tecavüze uğrarsa...

Soruları yanıtlayan Akdağ, "Bazen 'Annenin başına kötü bir şey gelmişse ne olacak?' vesaire gibi şeyler söyleniyor. Gerekirse öyle bir bebeğe devlet bakar. Mutlaka yaşamın yan tedbirlerini de almak durumunda olacağız" diye konuştu.

EYLEMLERE MÜDAHALE

Kadın örgütleri Ankara ve Eskişehir'de eylem yaptı. Eskişehir'de AKP Eskişehir il binası önünde basın açıklaması yapmak isteyen gruba müdahale edilerek 10 kişi gözaltına alındı. Ankara'da ise YKM binası önünde toplanan kadınlar metroda ters istikametten çıktıkları gerekçesiyle biber gazına maruz kaldı. Bir kadın, hafif şekilde yaralandı. (MERT TAŞÇILAR / CAN HACIOĞLU)

DIŞ BASIN ELEŞTİRDİ**'Onca kadın sorunu varken...'**

Haber Merkezi - Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın "kürtaj" ve "sezaryen" konusundaki sözleri dünya basınına da yansdı.

"Dikenli tartışma" başlığını atan İtalyan La Stampa gazetesi, Erdoğan'ın kürtajı Uludere katliamı ile eş tutmasına yer vererek "Sezaryen konusunda başbakan haklı olabilir. Sezaryen pahalı bir ameliyattır. Ancak laik ve demokratik bir ülkede kürtajın yasaklanması bu sorunu çözmez. Çünkü yasası yapılmış muhtemel kürtajlar pek çok ölüme neden olabilir. O zaman şu soruyu sormak lazım. Türkiye'de onca ciddi kadın sorunları varken Erdoğan'ın kürtajdan daha önemli değerlendirmeleri olamaz mıydı?" diye yazdı. Önceki gün de Erdoğan'ın sözlüğüne verilen tepkileri yazan Amed

Kaynak: Haber Fotoğrafı - 1: 31 Mayıs 2012 – Sayfa 4 (Cumhuriyet)**Tablo 3:**

Birinci haber fotoğrafının göstergebilimsel analizi (Cumhuriyet)

Dizimsel (Sentagmatik) Eksen				Dizisel (Paradigmatik) Eksen
Gösterge Türü	Gösterge	Gösteren	Gösterilen	Yan Anlam
görüntüsel	insan	kürtaj yasağı karşıtı kadın eylemci	Düşüncesini eylemi ile gerçekleştirmeye çalışan kimse, etkin	Kürtaj yasağı düzenlemelerine karşı olan, kürtaj yasağı karşıtı
görüntüsel	insan	polis	Yurt içinde genel güvenliği ve kamu düzenini korumakla görevli, yasa ve nizamların koyduğu hükümlerin yürütülmesini ve bunlara dayanan hükümet emirlerinin yerine getirilmesini sağlayan silahlı askerî kuvvet.	Güvenlik, asayiş, kamusal düzen
belirtisel	el hareketi	kolu ileri uzatarak öne yönelme	Polisin, elini eylemcilere doğru uzatması	Müdahale
dilsel	kavram	cinayet / erkek / kadın / kürtaj	Pankartta ilgili kavramların bir arada kullanılarak mesaj verilmesi	Asıl cinayetin kürtaj değil, erkek şiddetinden kaynaklandığı, kürtajın kadının bir tercihi olduğu mesajının verilmesi

Görsel 2.

Cumhuriyet Gazetesinde “Kürtaj Yasağı” Karşıtlarına İlişkin Haber Fotoğrafları

‘Kürtajı tartışmayız bile’

SİBEL BAHÇETEPE

Çok sayıda kadın örgütü temsilcisi, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın gündeme getirdiği “Kürtaj cinayettir, sezaryene de karşıyım” açıklamaları ile Sağlık Bakanı Recep Akdağ'ın kürtaj karşıtı yasağın gündemde olduğu yönündeki açıklamalarını, dün Kadıköy'de düzenledikleri miting ile protesto etti. Dövdükler ve işkiler çalarak, alkışlarla AKP hükümetini eleştiren kadınlar “Ne devlete ne erkeğe, bedenimiz bize aittir. Kürtaj sosyal bir hak, tartışılmayacağı. Kürtaj karşıtı yasayı çıkartmayacağız” dediler.

KESK'li Kadınlar, TMMOB İstanbul Kadın Komisyonu, Kadın Mühendisler Grubu, Üniversiteli Kadın Kolektifi, İmece Kadın Sendikası, Feminist Kadınlar, Gökkuşu Kadın Derneği, İnsan Hakları Derneği, Emekçi Hareket Partisi (EHP), Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP), Türkiye Komünist Partisi (TKP) ile Emek Partili Kadınlar, Sosyalist Kadın Meclisi, Halkevci Kadınlar, Halkların Demokratik Kongresi'nin de aralarında bulunduğu çok sayıda siyasi parti, meslek odası, sivil toplum üyesi kadınlar dün Kadıköy Altıyol'da bir araya geldi. Renkli görüntülere sahne olan eylemde kadınlar, davullar ve dövdükler çalarak Kadıköy İskele Meydanı'na doğru yürüyüşe geçti. “Kürtaj hakkınıza tartışmıyoruz. Bedenimiz bizimdir”, “Kürtajı hak, Uludere katliamıdır”, “Kürtajı yasaklamak, kadın cinayetlerine davetiyedir”, “Melih Gökçek'i yumurtladık. Sıra kimde?” yazılı pankart ve dövdükler açan kadınlar, “Yaşasın kadın dayanışması”, “Susma hayır, kürtajı hak”, “AKP elini bedenimden çek” sloganları attı. CHP İstanbul Milletvekili Melda Onur, Türk halk müziği sanatçısı Pınar Aydınlar (Sağ), oyuncu Feride Çetin'in de katıldığı mitingde erkekler de katılarak destek verdi. Yürüyüşte “Türkiye kadın düşmanlığında birinci” yazılı Başbakan Erdoğan'ın maketinin yanı sıra tavuk ve yumurta maketlerini taşıması, kucagında çocuğunu taşıyan bir annenin “Benim bedenim, benim kararım” yazılı tişörtle yürümesi ise dikkat çekti. Kadıköy İskele Meydanı'nda Türkçe ve Kürtçe okunan basın açıklamalarında, AKP hükümetinin kadınların bedenini, kimliğini ve emeginin devletin, erkeklerin ve sermayenin hakkı-miyeti altına sokmak istediği belirtildi.

Kadın örgütlerinin yanı sıra siyasi parti, meslek odası ve STK'nin de katıldığı mitingde erkeklerin de fazlaca olması dikkat çekti. (Fotoğraflar: UĞUR DEMİR /AA)

Kaynak: Haber Fotoğrafı -2: 4 Haziran 2012 – Sayfa 8 (Cumhuriyet)

Tablo 4:

İkinci haber fotoğrafının göstergebilimsel analizi (Cumhuriyet)

Gösterge Türü	Gösterge	Dizimsel (Sentagmatik) Eksen		Dizisel (Paradigmatik) Eksen
		Gösteren	Gösterilen	Yan Anlam
görüntüsel	insan	kürtaj yasağı karşıtı kadın eylemci	Düşüncesini eylemi ile gerçekleştirmeye çalışan kimse, etkili	Kürtaj yasağı düzenlemelerine karşı olan, kürtaj yasağı karşıtı
dilsel	kavram	yumurta, kuluçka, direnmek, hak	Pankartlarda ilgili kavramların bir arada kullanılarak mesaj verilmesi	“Yumurta” ve “kuluçka” sözcükleri ile kadınların bir doğurganlık simgesi olarak görülmemesi gerektiği, kürtaj yasağına karşı direndiği, bunun bir hak olduğu mesajlarının verilmesi

Görsel 3.

Cumhuriyet Gazetesinde "Kürtaj Yasağı" Karşıtlarına İlişkin Haber Fotoğrafları

Kaynak: Haber Fotoğrafı - 3: 4 Haziran 2012 – Sayfa 1 (Cumhuriyet)

Tablo 5:

Üçüncü haber fotoğrafının göstergebilimsel analizi (Cumhuriyet)

Gösterge Türü	Dizimsel (Sentagmatik) Eksen			Dizisel (Paradigmatik) Eksen
	Gösterge	Gösteren	Gösterilen	Yan Anlam
görüntüsel	insan	kürtaj yasağı karşıtı kadın eylemci	Düşüncesini eylemi ile gerçekleştirmeye çalışan kimse, etkin	Kürtaj yasağı düzenlemelerine karşı olan, kürtaj yasağı karşıtı
görüntüsel	kavram	kalabalık	Çok sayıda insanın bir araya gelmesiyle oluşan insan topluluğu; kalaba, yoğunluk	Binlerce kürtaj yasağı karşıtı eylemcinin yürüyüş yapması, eylem yapması, yüzlerce pankart taşınması, yolun bütünüyle kapanması
görüntüsel	obje	pankart	Toplantı ve gösterilerde taşınan, üzerinde benimsenen amacın birkaç sözle gösterildiği karton veya bezden levha	Pankartlarda çok farklı mesajların yazılı şekilde gösterilmesi
görüntüsel	renk	pembe, mor	Pembe ve mor renklerin yoğunluklu olarak	Pembe renk ile belli bir mesaj verilirken, mor renk,

			kullanılması ile mesaj verilmek istenmesi	kadın hareketi için hakların eşitliğini simgelemektedir.
dilsel	kavram	cinayet, kadın cinayetine davetiye, direnen kadın, hak, beden	Pankartlarda ilgili kavramların bir arada kullanılarak mesaj verilmesi	Kürtaj yasağı durumunda bunun kadın cinayetlerine davetiye çıkarmak anlamına geleceği, kadınların buna direneceği, kürtajın bir hak olduğu ve kadın bedeni hakkında başkalarının karar verilemeyeceği mesajlarının iletilmesi.

Görsel 4.

Sözcü Gazetesinde “Kürtaj Yasağı” Karşıtlarına İlişkin Haber Fotoğrafları

Haber Fotoğrafı - 4: 1 Haziran 2012 – Sayfa 1 (Sözcü)**Kaynak: Haber Fotoğrafı - 4: 1 Haziran 2012 – Sayfa 1 (Sözcü)****Tablo 6:**

Dördüncü haber fotoğrafının göstergebilimsel analizi (Sözcü)

		Dizimsel (Sentagmatik) Eksen			Dizisel (Paradigmatik) Eksen
Gösterge Türü	Gösterge	Gösteren	Gösterilen	Yan Anlam	
görüntüsel	insan	kürtaj yasağı karşıtı kadın eylemci	Düşüncesini eylemi ile gerçekleştirmeye çalışan kimse, etkin	Kürtaj yasağı düzenlemelerine karşı olan, kürtaj yasağı karşıtı kadın	
görüntüsel	insan	polis	Yurt içinde genel güvenliği ve kamu düzenini korumakla görevli, yasa ve nizamların koyduğu hükümlerin yürütülmesini ve bunlara dayanan hükümet emirlerinin yerine getirilmesini sağlayan silahlı askerî kuvvet.	Güvenlik, asayiş, kamusal düzen	

belirtisel	bedenin konumu	yere düşme, polis tarafından yerden kaldırılmak istenme	Bir kadının iki erkek polis tarafından kollarından tutularak yerden kaldırılması	Kürtaj yasağı karşıtı kadın eylemcinin direnişi
belirtisel	bedenin hareketi	tutularak götürülme	İki kadının polisler tarafından kollarından tutularak götürülmesi	Kürtaj yasağı karşıtı kadın eylemcilerin polis tarafından uzaklaştırılması

Görsel 5.

Sözcü Gazetesinde "Kürtaj Yasağı" Karşıtlarına İlişkin Haber Fotoğrafları

Kaynak: Haber Fotoğrafi - 5: 1 Haziran 2012 – Sayfa 11 (Sözcü)

Tablo 7:

Beşinci haber fotoğrafının göstergibilimsel analizi (Sözcü)

Gösterge Türü	Gösterge	Dizimsel (Sentagmatik) Eksen		Dizisel (Paradigmatik) Eksen
		Gösteren	Gösterilen	Yan Anlam
görüntüsel	insan	kürtaj yasağı karşıtı kadın eylemci	Düşüncesini eylemi ile gerçekleştirmeye çalışan kimse, etkili	Kürtaj yasağı düzenlemelerine karşı olan, kürtaj yasağı karşıtı kadın
görüntüsel	insan	polis	Yurt içinde genel güvenliği ve kamu düzenini korumakla görevli, yasa ve	Güvenlik, asayiş, kamusal düzen

			nizamların koyduğu hükümlerin yürütülmesini ve bunlara dayanan hükümet emirlerinin yerine getirilmesini sağlayan silahlı askerî kuvvet.	
belirtisel	bedenin hareketi	tutularak götürülme	İki kadının polisler tarafından kollarından tutularak götürülmesi	Kürtaj yasağı karşıtı kadın eylemcilerin polis tarafından uzaklaştırılması

Görsel 5.

Sözcü Gazetesinde “Kürtaj Yasağı” Karşıtlarına İlişkin Haber Fotoğrafları

Kaynak: Haber Fotoğrafı - 6: 2 Haziran 2012 – Sayfa 1 (Sözcü)**Tablo 8:**

Altıncı haber fotoğrafının göstergebilimsel analizi (Sözcü)

Gösterge Türü	Dizimsel (Sentagmatik) Eksen			Dizisel (Paradigmatik) Eksen
	Gösterge	Gösteren	Gösterilen	Yan Anlam
görüntüsel	insan	kürtaj yasağı karşıtı kadın eylemci	Düşüncesini eylemi ile gerçekleştirmeye çalışan kimse, etkin	Kürtaj yasağı düzenlemelerine karşı olan, kürtaj yasağı karşıtı kadın
görüntüsel	insan	polis	Yurt içinde genel güvenliği ve kamu düzenini korumakla görevli, yasa ve nizamların koyduğu hükümlerin yürütülmesini ve bunlara dayanan hükümet emirlerinin yerine getirilmesini sağlayan silahlı askerî kuvvet.	Güvenlik, asayiş, kamusal düzen
belirtisel	mimik	ağzını açma	ses çıkarmak, haykırmak, bağırma	Kürtaj yasağı karşıtı kadın eylemcinin bağırması ya da slogan atması
belirtisel	obje	kalkan	polis kalkanı	Polislerin kalkanlarla kadınlara müdahale etmesi

Görsel 6.

Sözcü Gazetesinde "Kürtaj Yasağı" Karşıtlarına İlişkin Haber Fotoğrafları

Kaynak: Haber Fotoğrafı - 7: 2 Haziran 2012 – Sayfa 14 (Sözcü)**Tablo 9:**

Yedinci haber fotoğrafının göstergebilimsel analizi (Sözcü)

	Dizimsel (Sentagmatik) Eksen			Dizisel (Paradigmatik) Eksen
Gösterge Türü	Gösterge	Gösteren	Gösterilen	Yan Anlam
görüntüsel	insan	kürtaj yasağı karşıtı kadın eylemci	Düşüncesini eylemi ile gerçekleştirmeye çalışan kimse, etkinci	Kürtaj yasağı düzenlemelerine karşı olan, kürtaj yasağı karşıtı kadın
görüntüsel	insan	polis	Yurt içinde genel güvenliği ve kamu düzenini korumakla görevli, yasa ve nizamların koyduğu hükümlerin yürütülmesini ve bunlara dayanan hükümet emirlerinin yerine getirilmesini sağlayan silahlı askerî kuvvet.	Güvenlik, asayiş, kamusal düzen
belirtisel	mimik	ağzını açma	ses çıkarmak, haykırmak, bağırarak	Kürtaj yasağı karşıtı kadın eylemcinin ağzını açarak bağırması ya da slogan atması
belirtisel	araç	otobüs	Polis otobüsü	Gözaltına alınan kadın eylemcilerin otobüse bindirilmeleri

Görsel 7.

Sözcü Gazetesinde “Kürtaj Yasağı” Karşıtlarına İlişkin Haber Fotoğrafları

Tablo 10:

Sekizinci haber fotoğrafının göstergebilimsel analizi (Sözcü)

		Dizimsel (Sentagmatik) Eksen			Dizisel (Paradigmatik) Eksen
Gösterge Türü	Gösterge	Gösteren	Gösterilen	Yan Anlam	
görüntüsel	insan	kürtaj yasağı karşıtı kadın eylemci	Düşüncesini eylemi ile gerçekleştirmeye çalışan kimse, etkinci	Kürtaj yasağı düzenlemelerine karşı olan, kürtaj yasağı karşıtı kadın	
görüntüsel	insan	sivil polis	Yurt içinde genel güvenliği ve kamu düzenini korumakla görevli, yasa ve nizamların koyduğu hükümlerin yürütülmesini ve bunlara dayanan hükümet emirlerinin yerine getirilmesini sağlayan silahlı askerî kuvvet.	Güvenlik, asayiş, kamusal düzen	
belirtisel	bedenin hareketi	bacak, ayak ve elleri kullanarak ileri hamle yapma	tekme atma, iteleme	Polis bariyerini aşmaya, yıkmaya çalışma	
dilsel	kavram	apış arası, kadın bedeni, kamu malı	Fiziksel niteleme ve tanımlamalar, ortak olanı niteleme	Kürtaj yasağı karşıtı mesajlar verme	
görüntüsel	kavram	yumurta	Kanatlı hayvanların çoğalmasını sağlayan kabuklu bir besin maddesi	ABB Başkanı Melih Gökçek'e eylemciler tarafından yumurta atılması	

Görsel 8.Sözcü Gazetesinde “Kürtaj Yasağı” Karşıtlarına İlişkin Haber Fotoğrafları **Haber****Kaynak:** Fotoğrafi - 9: 3 Haziran 2012 – Sayfa 11 (Sözcü)**Tablo 11:**

Dokuzuncu haber fotoğrafının göstergebilimsel analizi (Sözcü)

		Dizimsel (Sentagmatik) Eksen		Dizisel (Paradigmatik) Eksen
Gösterge Türü	Gösterge	Gösteren	Gösterilen	Yan Anlam
görüntüsel	insan	kürtaj yasağı karşıtı kadın eylemci	Düşüncesini eylemi ile gerçekleştirmeye çalışan kimse, etkin	Kürtaj yasağı düzenlemelerine karşı olan, kürtaj yasağı karşıtı kadın
görüntüsel	insan	polis	Yurt içinde genel güvenliği ve kamu düzenini korumakla görevli, yasa ve nizamların koyduğu hükümlerin yürütülmesini ve bunlara dayanan hükümet emirlerinin yerine getirilmesini sağlayan silahlı askerî kuvvet.	Güvenlik, asayiş, kamusal düzen
belirtisel	bedenin hareketi	tutularak götürülme	İki kadının polisler tarafından kollarından tutularak götürülmesi	Kürtaj yasağı karşıtı kadın eylemcilerin polis tarafından uzaklaştırılması
dilsel	organ	rahim benim	İnsan vücudunda bir organ	Kürtaj konusunda kararı başkalarının değil, sadece o bedenin sahibinin verebileceği mesajı

Görsel 9.Sözcü Gazetesinde “Kürtaj Yasağı” Karşıtlarına İlişkin Haber Fotoğrafları **Haber****Kaynak:** Haber Fotoğrafı - 10: 4 Haziran 2012 – Sayfa 1 (Sözcü)**Tablo 12:**

Onuncu haber fotoğrafının göstergebilimsel analizi (Sözcü)

Gösterge Türü	Dizimsel (Sentagmatik) Eksen			Dizisel (Paradigmatik) Eksen
	Gösterge	Gösteren	Gösterilen	Yan Anlam
görüntüsel	insan	kürtaj yasağı karşıtı kadın eylemci	Düşüncesini eylemi ile gerçekleştirmeye çalışan kimse, etkin	Kürtaj yasağı düzenlemelerine karşı olan, kürtaj yasağı karşıtı kadın
görüntüsel	insan	bebek	Meme emen veya kucakta gezdirilme yaşlarında olan çocuk; bebe	Kürtaj konusunda mesaj verme
görüntüsel	renk	pembe, mor	Pembe ve mor renklerin yoğunluklu olarak kullanılması ile mesaj verilmek istenmesi	Pembe renk ile mesaj verilirken, Mor renk, kadın hareketi için hakların eşitliğini simgelemektedir.
görüntüsel	obje	pankart	Toplantı ve gösterilerde taşınan, üzerinde benimsenen amacın birkaç sözle gösterildiği karton veya bezden levha	Pankartlarda çok farklı mesajların yazılı şekilde gösterilmesi
dilsel	kavram	beden	İnsan vücudunda baş, kol ve bacaklar dışında kalan bölüm; gövde	Kürtaj konusunda kararı başkalarının değil, sadece o bedenin sahibinin verebileceği mesajı

Görsel 10.

Sözcü Gazetesinde "Kürtaj Yasağı" Karşıtlarına İlişkin Haber Fotoğrafları

Kaynak: Haber Fotoğrafı - 11: 4 Haziran 2012 – Sayfa 11 (Sözcü)

Tablo 13:

On birinci haber fotoğrafının göstergebilimsel analizi (Sözcü)

		Dizimsel (Sentagmatik) Eksen			Dizisel (Paradigmatik) Eksen
Gösterge Türü	Gösterge	Gösteren	Gösterilen	Yan Anlam	
görüntüsel	insan	kürtaj yasağı karşıtı kadın eylemci	Düşüncesini eylemi ile gerçekleştirmeye çalışan kimse, etkin	Kürtaj yasağı düzenlemelerine karşı olan, kürtaj yasağı karşıtı kadın	
görüntüsel	insan	polis	Yurt içinde genel güvenliği ve kamu düzenini korumakla görevli, yasa ve nizamların koyduğu hükümlerin yürütülmesini ve bunlara dayanan hükümet emirlerinin yerine getirilmesini sağlayan silahlı askerî kuvvet.	Güvenlik, asayiş, kamusal düzen	
görüntüsel	kavram	kalabalık	Çok sayıda insanın bir araya gelmesiyle oluşan insan topluluğu; kalaba, yoğunluk	Binlerce kürtaj yasağı karşıtı eylemcinin yürüyüş yapması, eylem yapması, yüzlerce pankart taşınması	
dilsel	kavram	kürtaj, hak, Uludere, katliam	Farklı kavramların bir arada kullanılması	Farklı mesajlar	

Görsel 11.

Vatan Gazetesinde “Kürtaj Yasağı” Karşıtlarına İlişkin Haber Fotoğrafları

Kaynak: Haber Fotoğrafı – 12 ve 13: 1 Haziran 2012 – Sayfa 1, 16 (Vatan)**Tablo 14:**

On ikinci ve on üçüncü haber fotoğraflarının göstergebilimsel analizi (Vatan)

Gösterge Türü	Dizimsel (Sentagmatik) Eksen			Dizisel (Paradigmatik) Eksen
	Gösterge	Gösteren	Gösterilen	Yan Anlam
görüntüsel	insan	kürtaj yasağı karşıtı kadın eylemci	Düşüncesini eylemi ile gerçekleştirmeye çalışan kimse, etkin	Kürtaj yasağı düzenlemelerine karşı olan, kürtaj yasağı karşıtı kadın
görüntüsel	insan	polis	Yurt içinde genel güvenliği ve kamu düzenini korumakla görevli, yasa ve nizamların koyduğu hükümlerin yürütülmesini ve bunlara dayanan hükümet emirlerinin yerine getirilmesini sağlayan silahlı askerî kuvvet.	Güvenlik, asayiş, kamusal düzen
belirtisel	bedenin konumu	yere düşme, polis tarafından yerden kaldırılmak istenme	Bir kadının iki erkek polis tarafından kollarından tutularak yerden kaldırılması	Kürtaj yasağı karşıtı kadın eylemcinin direnişi
belirtisel	bedenin hareketi	tutularak götürülme	İki kadının polisler tarafından kollarından tutularak götürülmesi	Kürtaj yasağı karşıtı kadın eylemcilerin polis tarafından uzaklaştırılması

Görsel 12.

Vatan Gazetesinde “Kürtaj Yasağı” Karşıtlarına İlişkin Haber Fotoğrafları

Kaynak: Haber Fotoğrafı – 14 ve 15: 2 Haziran 2012 – Sayfa 1, 18 (Vatan)

Tablo 15:

On dördüncü ve on beşinci haber fotoğraflarının göstergibilimsel analizi (Vatan)

Dizimsel (Sentagmatik) Eksen				Dizisel (Paradigmatik) Eksen
Gösterge Türü	Gösterge	Gösteren	Gösterilen	Yan Anlam
görüntüsel	insan	kürtaj yasağı karşıtı kadın eylemci	Düşüncesini eylemi ile gerçekleştirmeye çalışan kimse, etkin	Kürtaj yasağı düzenlemelerine karşı olan, kürtaj yasağı karşıtı kadın
görüntüsel	insan	polis	Yurt içinde genel güvenliği ve kamu düzenini korumakla görevli, yasa ve nizamların koyduğu hükümlerin yürütülmesini ve bunlara dayanan hükümet emirlerinin yerine getirilmesini sağlayan silahlı askerî kuvvet.	Güvenlik, asayiş, kamusal düzen
belirtisel	mimik	ağzını açma	ses çıkarmak, haykırmak, bağırarak	Kürtaj yasağı karşıtı kadın eylemcinin bağırması ya da slogan atması
belirtisel	bedenin hareketi	tutularak götürülme	İki kadının polisler tarafından kollarından tutularak götürülmesi	Kürtaj yasağı karşıtı kadın eylemcilerin polis tarafından uzaklaştırılması

Görsel 13.

Vatan Gazetesinde “Kürtaj Yasası” Karşıtlarına İlişkin Haber Fotoğrafları

Kaynak: Haber Fotoğrafı – 16 ve 17: 3 Haziran 2012 – Sayfa 1, 6 (Vatan)**Tablo 16:**

On altıncı ve on yedinci haber fotoğraflarının göstergebilimsel analizi (Vatan)

Gösterge Türü	Dizimsel (Sentagmatik) Eksen			Dizisel (Paradigmatik) Eksen
	Gösterge	Gösteren	Gösterilen	Yan Anlam
görüntüsel	insan	kürtaj yasağı karşıtı kadın eylemci	Düşüncesini eylemi ile gerçekleştirmeye çalışan kimse, etkin	Kürtaj yasağı düzenlemelerine karşı olan, kürtaj yasağı karşıtı kadın
görüntüsel	insan	koruma görevlisi	Bir kişiyi, bir makamı, bir grubu ya da bir topluluğun güvenliğinden sorumlu resmî görevli	Kişiyi saldırılardan koruma, ilgili kişinin güvenliğini sağlama, olası saldırıları engelleme, püskürtme ve saldırılara müdahale etme
görüntüsel	kavram	yumurta	Kanatlı hayvanların çoğalmasını sağlayan kabuklu bir besin maddesi	ABB Başkanı Melih Gökçek'e eylemciler tarafından yumurta atılması
belirtisel	bedenin hareketi	bir insanın iki elinin birden tutulması	Saldırımı önleme	ABB Başkanı Melih Gökçek'e yumurta atan eylemcinin kollarından tutularak etkisizleştirilmesi

Görsel 14.

Vatan Gazetesinde “Kürtaj Yasağı” Karşıtlarına İlişkin Haber Fotoğrafları

Kaynak: Haber Fotoğrafı – 18 ve 19: 4 Haziran 2012 – Sayfa 1, 15 (Vatan)**Tablo 17:**

On sekizinci ve on dokuzuncu haber fotoğraflarının göstergebilimsel analizi

Gösterge Türü	Dizimsel (Sentagmatik) Eksen			Dizisel (Paradigmatik) Eksen
	Gösterge	Gösteren	Gösterilen	Yan Anlam
görüntüsel	insan	kürtaj yasağı karşıtı kadın eylemci	Düşüncesini eylemi ile gerçekleştirmeye çalışan kimse, etkili	Kürtaj yasağı düzenlemelerine karşı olan, kürtaj yasağı karşıtı kadın
görüntüsel	insan	bebek	Meme emen veya kucakta gezdirilme yaşlarında olan çocuk; bebe	Kürtaj konusunda mesaj verme
dilsel	kavram	kürtaj haktır	TDK sözlüğünde “Döl yatağının içini kazıyıp cenini alma işi” olarak tanımlanan kürtajın bir hak olduğunun ifade edilmesi	Kürtaj yasağı düzenlemesine karşı mesaj verme, düzenlemenin iptali isteği
görüntüsel	eylem	halay	Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde genellikle davul ve zurna eşliğinde toplu olarak oynanan bir halk oyunu	Halay çekilerek eylemin renklendirilmesi, halay ile mesaj verme
görüntüsel	kavram	kalabalık	Çok sayıda insanın bir araya gelmesiyle oluşan insan topluluğu; kalaba, yoğunluk	Kürtaj yasağı karşıtlarının yürüyüş yapması, eylem yapması, yüzlerce pankart taşınması

Sonuç

Çalışma kapsamında yer alan gazeteler görsel retorik ve göstergebilim bağlamında analiz edilmiştir. Makaleye dahil edilen 26 Mayıs 2012 – 4 Haziran 2012 tarihleri arasında yayımlanan Cumhuriyet, Sözcü ve Vatan gazetelerinde “kürtaj yasağı karşıtı” eylemlere ilişkin toplam 57 haber fotoğrafına yer verildiği görülmüştür. Bu konu ile ilgili olarak Cumhuriyet gazetesi toplam 9, Sözcü gazetesi 28, Vatan gazetesi 20 haber fotoğrafına yer vermiştir. Niceliksel olarak değerlendirildiğinde, yayımlanan haber fotoğrafı sayısı çerçevesinde, kürtaj yasağı düzenlemesi konusunda en muhalif yayın politikasına sahip olan gazetenin Sözcü gazetesi olduğu söylenebilir. Sözcü gazetesini haber fotoğrafı sayısı bakımından Vatan ve Cumhuriyet gazeteleri takip etmiştir. Haber fotoğraflarının çoğunda kadın eylemciler pankart taşımakta ve slogan atmaktadırlar. Pek çok fotoğrafta da kadın ile erkek polislerin karşı karşıya geldikleri dikkat çekmiştir. İki haber fotoğrafında kadınların, göbeklerine slogan yazmaları ilginç bir görüntü oluşturmuş, bu da habere olan ilgiyi arttırıcı bir öge olarak kullanılmıştır. 57 haber fotoğrafının sadece 3’ünde kadınlar saldırgan bir konuma sahiptir ve bu saldırganlık “yumurta atma ile” sınırlıdır. 54 haber fotoğrafında kadın eylemcilere dair yasa dışı ya da kural dışı bir duruma rastlanmamıştır. Kürtaj yasağına dair açıklamanın ilk yapıldığı 25 Mayıs 2012’den beş gün sonra ilk eylemlerin başlaması da dikkat çekici diğer bir detaydır. Haber fotoğrafları genel olarak değerlendirildiğinde, sloganların ve pankartların çoğunun kürtajın yasal bir hak olduğu, kürtaj kararının sadece kadına ait olduğu, Devletin buna müdahale etmemesi gerektiği yönünde vurgulayıcı ifadelerle sahip olduğu tespit edilmiştir. Haber fotoğraflarında farklı göstergelerin bir arada kullanıldığı görülmüştür. Kürtajın yasaklanması düzenlemesi daha sonra ise iptal edilmiş ve gündemden düşmüştür. Göstergebilimsel ve retoriksel analize yönelik en önemli eleştiri bu yöntemlerin, doğaları gereği, karmaşık ve uygulanmalarının zor ve karmaşık olduğu yönündedir. Bu yöndeki eleştirilere karşılık olarak, analize konu olayın ya da olgunun arka plânının ve tarihsel geçmişinin de aktarılması ve açıklanması gerekmektedir. Bu yöndeki bir çalışmada, göstergebilimsel çözümlemenin en önemli katkılarından biri, haberin ve haber fotoğrafının analiz edilebilir doğasını öne çıkarma başarısıdır. Göstergebilimsel analiz, haber fotoğrafını göstergelere ayırarak (bölerek), fotoğraftaki gizli anlam kalıplarını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Göstergelere ayırmanın gerekçesi, haber fotoğrafında göstergeler dışında herhangi bir anlam yaratma biriminin olmadığına dair kabuldür. Aynı zamanda, temel olarak görsel retorik de görsel imgeler aracılığıyla oluşturulan figüratif bir ifade biçimidir. Görsel retorik yoluyla belli bir yapı içerisinde izleyiciye amaçlanan mesajı iletmek, izleyiciyi ikna etmek ve etkilemek için imgeler farklı şekillerde birleştirilerek bir anlam inşa edilir. Tüm bu değerlendirmeler çerçevesinde, çalışma bütünsel olarak mevcut sınırlılıkların da dikkate alınmasıyla denebilir ki; bu alanda gelecekteki çalışmalara yabancı

basının da eklenmesi yerinde olacaktır. Böylece Türkiye'deki ve yurt dışındaki basın arasında bir karşılaştırma yapılabilecek, bu da literatüre önemli veriler kazandırabilecektir. Bu makale gelecekteki çalışmalar için bir basamak ve model niteliği de taşımaktadır.

Kaynakça

- Adorno, T. W. (2014). *Negatif Diyalektik*. (Ş. Öztürk, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Aristoteles. (2006). *Retorik*. (M. H. Doğan, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aristoteles (2013). *Retorik*. (M. H. Doğan, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bal, M., & Bryson, N. (1991). Semiotics and Art History. *The Art Bulletin*, 73(2), 174-208.
- Barnard, M. (2010). *Fashion Statements: Communication and Culture*. London: Loughborough University.
- Barthes, R. (1967). *Elements of Semiology*. London: Jonathan Cape.
- Barthes, R. (1999). *The Old Rhetoric in the Semiotic Challenge*. (R. Howard, Çev.) New York: Hill&YWang.
- Bitzer, L. F. (1997). Rhetoric's Prospects: Past and Future. T. Enos (Dü.) içinde, *Making and Unmaking the Prospects of Rhetoric* (s. 15-20). NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Caner, F. (2007). Retorik ve Basmakalıp Figürler. *Millî Folklor* (74), 17-20.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Corbett, E. (1990). *Classical Rhetoric for Modern Student*. New York: Oxford University Press.
- Coşku, A. (2011). *İbni Sina Felsefesinde Retorik*. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Crompton, P. M., & McAlea, R. (2000). Rhetorical Devices in Television Advertising. J. Cannon, R. Warner, & P. Odber de Baubeta (Dü.) içinde, *Advertising and Identity in Europe* (s. 32-42). Bristol.
- Çebi, M. S. (2003). *İletişim Araştırmalarında İçerik Çözümlemesi*. Ankara: Alternatif Yayınları.
- Deely, J. (2015). What Semiotics is. *Language and Semiotic Studies* 1(1), 63-94.
- Durgee, J. F. (2003). Visual Rhetoric in New Product Design. *Advances in Consumer Research* (30), 367-372.
- Ehse, H. H. (1984). Representing Macbeth: A Case Study in Visual Rhetoric. *Design Issues* 1(1), 53-63.

- Foss, S. K. (2005). Theory of Visual Rhetoric. K. Smith, S. Moriarty, G. Barbatis, & K. Kenney (Dü.) içinde, *Handbook of Visual Communication: Theory, Methods and Media* (s. 141-152). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Greimas, A. J. (1971). *Strukturele Semantik*. Braunschweig: Vieweg.
- Guiraud, P. (1994). *Göstergebilim* (2 b.). (M. Yalçın, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Joost, G., Buchmüller, S., & Englert, R. (2008). Audiovisual Rhetoric: Visualizing the Pattern Language of Film. In: Undisciplined. *Design Research Society Conference*. Sheffield: Sheffield Hallam University.
- Kenney, K., & Scott, L. M. (2003). A review of the Visual Rhetoric Literature. *Persuasive Imagery*, 17-57.
- McCombs, M. E., & Shaw, D. L. (1972). The Agenda-Setting Function of Mass Media. *Public Opinion Quarterly* (36), 176-187.
- McQuarrie, E. F., & Mick, D. G. (1996). Figures of Visual Rhetoric in Advertising Language. *Journal of Consumer Research* (22), 424-438.
- Mutlu, E. (1994). *İletişim sözlüğü*. Ankara: Ark Yayınevi.
- Nas, A. (2013). Reklam Bağlamında İkna ve Retorik. R. Özgül Kılanç (Dü.) içinde, *İletişim ve*, (s. 11-42). İstanbul: Es Yayınlar.
- Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri - Nitel ve Nicel Yaklaşımlar* (7. b., Cilt 1). Ankara: Yayın Odası.
- Nöth, W. (1990). *Handbook of Semiotics*. Bloomington: Indiana University Press.
- Peirce, C. S. (1931). *Collected Writings*. Cambridge: Harvard University Press.
- Rifat, M. (1998). *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları 1 - Tarihçe ve Eleştirel Düşünceler* (4 b.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Saussure, F. (1983). *Course in General Linguistics*. London: Duckworth.
- Van Dijk, T. A. (2011). Discourse and Ideology. *Discourse studies: A multidisciplinary introduction*, 379-407.
- Wolfe, M., Jones, B. D., & Baumgartner, F. R. (2013). A Failure to Communicate: Agenda Setting in Media and Policy Studies. *Political Communication* 30(2), 175-192.

İşgücü Piyasasında Kadın Yönetici İstihdamı: Hanehalkı İşgücü Anketi Üzerine Bir Araştırma

Employment of Female Manager in the Labour Market: A Research on Household Labour Force Survey

Dilek Şenel*

Öne Çıkanlar

- Türkiye, 2020 yılı itibarıyla kadın yönetici oranı bakımından, otuz dört OECD ülkesi arasında otuz üçüncü sırada yer almaktadır.
- Türkiye’de kadın yönetici oranı yıllar içerisinde artmakla birlikte, Türkiye işgücü piyasasındaki yöneticilerin önemli kısmını (%81,8) erkekler oluşturmaktadır.
- Kadın yöneticilerin erkeklere göre ortalama gelirleri ve tam zamanlı çalışma oranları düşüktür.
- Kadın yöneticilerin kamu sektöründe elde ettikleri gelir, özel sektörde elde ettikleri gelirden yüksek iken; erkek yöneticilerin özel sektörde elde ettikleri gelirleri daha yüksektir.
- Kadın yöneticilerin kayıtlı çalışma durumları ve eğitim düzeyleri erkek yöneticilerden daha yüksektir. Lisansüstü eğitim düzeyinde bu fark iki kat daha fazladır.

Öz: Araştırmanın amacı, toplumun kadına biçtiği toplumsal cinsiyet rollerin çalışma yaşamına nasıl yansıtıldığını kadın yöneticiler üzerinden tespit ederek kadın yöneticilerin çalışma koşulları ve sosyo-ekonomik özelliklerini ortaya çıkarmaktır. Nicel araştırma yöntemi kullanılarak elde edilen bulgular, *Türkiye İstatistik Kurumu 2020 yılı Hanehalkı İşgücü Anketi Mikro Veri Seti* aracılığı ile tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda, Türkiye’de yaklaşık bir buçuk milyon yönetici olduğu saptanmıştır. Bunların sadece %18,2’si kadındır. İstihdamdaki kadınların %3,3’ü yöneticiyken erkeklerde bu oran (%6,6) iki kat daha fazladır. Kadın yöneticilerin ortalama gelirleri erkek yöneticilerin gelirlerinden daha düşüktür. Kadın yöneticilerin kamu sektöründe elde ettikleri gelir, özel sektörde elde ettikleri gelirden yüksek iken erkek yöneticilerin özel sektörde elde ettikleri gelirleri daha yüksektir. Kadın yöneticilerde kayıt dışı çalışma oranı düşük ancak yarı zamanlı çalışma oranı yüksektir. Ailedeki bakıma muhtaç yetişkinlerin tamamına çocukların ise %92,3’üne kadın yönetici bakmaktadır. Kadın yöneticilerin %54’ü, erkek yöneticilerin %42,5’i lisans mezunuyken kadın yöneticilerin %16,8’i, erkek yöneticilerin ise %8,3’ü lisansüstü eğitimini tamamlamıştır. Araştırmada ayrıca 2010 yılında yaklaşık %10 olan kadın yönetici oranının, 2020 yılında yaklaşık %18’e yükseldiği ancak bu yükselişin Türkiye’yi dünya sıralamasında üst seviyelere taşımaya yetmediği belirlenmiştir. Nitekim Türkiye 2020 yılı itibarı ile kadın yönetici oranı bakımından, otuz dört OECD ülkesi arasında otuz üçüncü sırada yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: İşgücü Piyasası, Kadın Yönetici, Cinsiyet Eşitsizliği.

* Öğr. Gör. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Kale MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, dsenel@pau.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6604-1989.

Highlights:

- Turkey ranks thirty-third out of thirty-four OECD countries in terms of the rate of female managers as of 2020.
- Although the rate of female managers in Turkey has increased over the years, the majority of managers in the Turkish labor market (81.8%) are male.
- The average income and full-time employment rates of female managers are lower than those of male.
- While the income of the female managers in the public sector was higher than their income in the private sector, the male managers earned more in the private sector than in the public sector.
- Formal employment status and education levels of female managers are higher than male managers. At the postgraduate level, this difference is twice as large.

Abstract: The aim of this study is to find out the working conditions and socio-economic characteristics of female managers by determining how gender roles attributed by society to women reflect on working life through female managers. The *Microdata Set from the Household Labour Force Survey of the Turkish Statistical Institute* for the year 2020 was used to determine the findings obtained using the quantitative research method. As a result of the study, approximately one and a half million managers were identified in Turkey. Women accounted for only 18.2% of them. While 3.3% of the employed women were managers, this rate was twice in men (6.6%). The female managers average incomes were lower than those of the male managers. While the income of the female managers in the public sector was higher than their income in the private sector, the male managers earned more in the private sector than in the public sector. The female managers had a low rate of informal employment, but a high rate of part-time work. A female manager was taking care of all adults and 92.3 % of the children in the household requiring care. While 54% of the female managers and 42.5% of the male managers had a bachelor's degree, 16.8% of the female managers and 8.3% of the male managers completed postgraduate education. In the study, it was determined that the rate of the female managers increased from around 10% in 2010 to around 18% in 2020, but this increase was not enough to drive Turkey to the top of worldwide rankings. Indeed, Turkey ranks thirty-third out of thirty-four OECD countries in terms of the rate of female managers as of 2020.

Keywords: Labour Market, Female Manager, Gender Inequality.

Summary

One of the main indicators of economic growth and sustainable social development is the participation rate in the labour force. However, female participation in the labour force is low both globally and in Turkey. According to ILOSTAT (2023) data, the average of female participation in the labour force is 47,3 % in 2020 in the world, this rate is 34,2 % in Turkey. The issue is even more worrisome for female managers. Women account for 28.3% of managers worldwide and 18.2% in Turkey. Furthermore, Turkey ranks thirty-third out of thirty-four OECD countries in terms of the rate of female managers. Turkey's struggle with the rival world economies is impaired by the low rate female participation in the labour force in Turkey, as well as the limited number of female managers. The aim of this study is to determine the socio-economic characteristics of

female managers in Turkey and to shed light on policies that would draw women who are outside the labour force and enable them to be assigned to the top levels of management.

The existing literature examines the position of female managers in the labour market from a gender-based perspective and draws attention to the challenges that female managers, particularly those who are well-educated, well-equipped and qualified, experience in promoting to higher levels as compared to male managers. However, it remains insufficient to find out the way female managers work and why they prefer this way, the extent of wage inequality between them and the male managers, the correlation between the employment in the public or private sector and their wages, as well as the correlation between their education level and being managers. The study aims to fill the existing ignored gap in literature.

The study, therefore, aims to find out the working conditions and socio-economic characteristics of female managers by determining how the gender roles attributed by society to women reflect on working life through female managers and taking male managers as a reference. The findings were acquired through the Microdata Set from the Household Labour Force Survey (HLFSMS) of the Turkish Statistical Institute (TSI) for the year 2020. The microdata published by TSI include the most extensive data on the Turkish labour market. The data in the data set were tested using the independent samples t test and chi square analysis.

TSI's HLFSMS provides extensive data on the structure of employment and the labour market. According to 2020 data, Turkey hereof had roughly 27 million employees. Service and sales personnel accounted for the biggest share among employees. 19.4% of total employment, 20.8% of the female employees, and 18.7% of the male employees were service and sales personnel. Men were working mostly as service and sales personnel (18.7%) and least as white-collar workers (5.8%). The female employees were, on the other hand, working mostly as member of a profession (24.3%) and the least in management positions. While 3.3% of the employed women were working as managers, this rate was twice in men (6.6%).

HLFSMS provides information on both socio-demographic characteristics and working conditions of managers, in addition to the structure of general employment. Accordingly, microdata demonstrated that 73% of the female managers and 65.1% of the male managers were aged between 31 and 50 years. 11% of women over the age of 51 and 24.4% of men over the age of 51 were continuing to work. 65.5% of women and 84.6% of men were married. The female managers served mostly in the service sector and the least in the mining sector, while the male managers were working mostly in the service and the least in the agriculture industry. 72.2% of the female managers were waged/salaried, 7.1% were working informally, and 3.8% were working

part-time; whereas, 50.7% of the male managers were waged/salaried and 17.2% were working informally, and 2.1% were working part-time. While the female managers worked an average of 44 hours per week, it was 49 hours for male managers.

The independent samples t-test was used to analyse whether or not there was a significant difference at the level of 0.05 between gender and income, between female manager' employment in the public or private sector, and her income, and between employment of male managers in the public and private sectors, and it was determined that they differed. In terms of gender and income ($t_{(419579.085)}=28.541$; $p=,000$), male managers (₺6,515.10) earned more than female managers (₺6,161.50). The study also revealed a significant difference between the income of the female manager working in the public sector and the income of the female manager working in the private sector ($t_{(183415.682)}= -29.302$; $p =,000$). The female managers earned an average of ₺5,849.20 in the private sector and ₺6,277.84 in the public sector. Similar to the female managers, a significant difference was also found between the income of the male manager working in the public sector and the income of the male manager working in the private sector ($t_{(581754.974)}= 37.725$; $p =,000$). The male managers earned an average of ₺6,416.33 in the private sector and ₺5,994.92 in the public sector. The findings revealed that while women earned more in the public sector, men earned more in the private sector.

Chi-square analysis was used to test the correlation between the education levels of the managers and their high-level roles (Pearson chi-square= 45216.083; s.d.=3; $p=.000$). While 42.5% of the male managers had a bachelor's degree and 8.3% had graduate education, 54% of the female managers completed their undergraduate education and 16.8% completed their graduate education. The findings indicated that women should have a better education level than men in order to hold a managerial role; in other words, they should work more to prove themselves in education and business life.

Giriş

İşgücüne katılım oranı, iktisadi büyüme ve sürdürülebilir toplumsal kalkınmanın temel göstergelerinden biridir. İşgücüne katılan kişi sayısının çalışma çağındaki nüfusa oranını gösteren işgücüne katılım oranının (ILO, 2023a) yüksek olması toplumsal refah artışı, gelir adaletinin sağlanması ve yoksulluğun azaltılması gibi pek çok farklı sosyo-ekonomik soruna çözüm oluşturabilmektedir. Ancak gerek dünya genelinde gerekse Türkiye'de kadınların işgücüne katılımı düşüktür. Öyle ki ILOSTAT (2023) verilerine göre 2022 yılında 15 yaş üzeri kadınların işgücüne katılım oranı dünya ortalaması %47,3 iken Türkiye'de bu oran %34,2 seviyesindedir.

İşgücüne katılımın yönetici pozisyonlarında çalışan kadınlar açısından dağılımı ise daha kaygı verici düzeydedir. Kadın yöneticilerin ILOSTAT (2023) 2020 yılı verilerine göre dünya ortalamasındaki payı %28,3, Türkiye’de ise bu oran %18,2’dir. Türkiye’de kadınların üst düzey pozisyonlardaki yerinin dünya ortalamasının çok altında olmasının nedenleri açıklanmaya muhtaçtır. Türkiye, kadın yöneticilerin oranı bakımından otuz dört OECD ülkesi arasında otuz üçüncü sıradadır. Ülkemizde kadınların işgücüne katılımının düşük olması ve kadın yöneticilerin oransal düşüklüğü, Türkiye’nin rekabet ettiği dünya ekonomileri ile mücadelesine zarar vermektedir. Bu çalışma, Türkiye’deki kadın yöneticilerin çalışma koşullarını ve sosyo-ekonomik karakteristiklerini tespit ederek, âtil durumda kalan kadınları işgücü piyasasına çekecek ve onların üst kademedeki görevlendirilmesini sağlayacak politikalara ışık tutma amacı gütmektedir.

Mevcut yazın, kadın yöneticilerin işgücü piyasasındaki konumunu toplumsal cinsiyetçi bakış açısı ile sorgulayarak, özellikle eğitim seviyesi yüksek, donanımlı ve nitelikli kadın yöneticilerin, erkek yöneticilere kıyasla üst kademeye yükselme noktasında karşılaştıkları engellere dikkat çekmekte ancak kadın yöneticilerin çalışma şekli ve niçin bu yolu tercih ettikleri, erkek yöneticiler ile aralarındaki ücret eşitsizliğinin boyutları, kamuda ya da özel sektörde çalışmakla ücretleri arasındaki ilişki ve kadınların eğitim düzeyi ile yönetici olmaları arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarma noktasında yetersiz kalmaktadır. Bu anlamda çalışmanın alan yazındaki ihmal edilen mevcut boşluğu doldurması hedeflenmektedir.

Dolayısıyla çalışmanın amacı, toplumun kadına biçtiği toplumsal cinsiyetçi rollerin çalışma yaşamına nasıl yansıdığını kadın yöneticiler üzerinden tespit ederek kadın yöneticilerin çalışma koşullarını ve sosyo-ekonomik özelliklerini ortaya çıkarmaktır. Bu bağlamda iki bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde, Türkiye işgücü piyasasındaki kadınların/kadın yöneticilerin ulusal ve uluslararası alandaki durumları ortaya konmuş, ikinci bölümde ise Türkiye işgücü piyasasında kadın çalışanların/kadın yöneticilerin çalışma koşulları ve sosyo-ekonomik özellikleri erkek çalışanlar/erkek yöneticiler referans alınarak tespit edilmeye çalışılmıştır.

Türkiye İşgücü Piyasasında Çalışan Kadın ve Kadın Yöneticiler

Dünya genelinde nüfusun cinsiyete göre dağılımına bakıldığında kadın ve erkek arasındaki dengeli eşitlik, çalışma yaşamında karşılık bulamamakta; kadınlar erkeklere oranla çalışma yaşamında daha az varlık göstermektedir (Şengül, Çınar ve Bulut, 2019: 906). Ancak halen, işgücü piyasasına katılım bağlamında cinsiyet temelli bir eşitlikten söz edebilmek mümkün değildir. Nitekim, ILO verilerine göre erkeklerin işgücüne katılım oranı %74 düzeyinde iken kadınlarda bu oran %47’nin ötesine geçememiştir (ILOSTAT, 2023). Türkiye’de, çalışma hayatına ilişkin en kapsamlı veriyi Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) üretmektedir.

Tablo 1.
Cinsiyete Göre 15 Yaş Üstü Aktif Gücü

İstihdam	Sayı	Erkek	Kadın	Toplam
		18.505.993	8.306.190	26.812.183
% Aktif Nüfus	69,0%	31,0%	100,0%	
% Cinsiyet	59,8%	26,3%	42,8%	
İşsiz	Sayı	2.599.079	1.462.204	4.061.283
% Aktif Nüfus	64,0%	36,0%	100,0%	
% Cinsiyet	8,4%	4,6%	6,5%	
İşgücüne dâhil olmayan	Sayı	9.850.514	21.854.998	31.705.512
% Aktif Nüfus	31,1%	68,9%	100,0%	
% Cinsiyet	31,8%	69,1%	50,7%	
Toplam	Sayı	30.955.586	31.623.392	62.578.978
% Aktif Nüfus	49,5%	50,5%	100,0%	
% Cinsiyet	100,0%	100,0%	100,0%	

Kaynak: TÜİK 2020 yılı HİAMVS'den yararlanılarak oluşturulmuştur.

TÜİK 2020 yılı Hanehalkı İşgücü Anketi Mikro Veri Setine (HİAMVS) göre Türkiye'de çalışabilir nüfus 62.578.978 kişiden oluşmaktadır. Bu kişilerin %42,8'i istihdamda, %6,5'i işsiz ve %50,7'si işgücünde yer almayan nüfus olarak sınıflandırılmaktadır. İstihdamda yer alanların %69'u erkek, %31'i kadın; işsizlerin %64'ü erkek, %36'sı kadın ve işgücüne dahil olmayanların %31,1'i erkek %68,9'u kadındır. Cinsiyete göre işgücüne katılım oranı incelendiğinde erkeklerin işgücüne katılım oranı %68,1 iken, kadınların %30,9'dur (Tablo 1).

Tablo 2.
İşgücüne Dahil Olmama Nedenleri

	Sayı	Cinsiyet		Toplam
		Erkek	Kadın	
İş aramayıp, çalışmaya hazır olan, iş bulma ümidi yok	Sayı	756.017	612.806	1.368.823
	% Neden	55,2%	44,8%	100,0%
	% Cinsiyet	7,7%	2,8%	4,3%
İş aramayıp, çalışmaya hazır olan, diğer	Sayı	1.090.579	1.759.897	2.850.476
	% Neden	38,3%	61,7%	100,0%
	% Cinsiyet	11,1%	8,1%	9,0%
Mevsimlik çalışan	Sayı	46.851	60.458	107.309
	% Neden	43,7%	56,3%	100,0%
	% Cinsiyet	0,5%	0,3%	0,3%
Ev kadını	Sayı	53	10.308.474	10.308.527
	% Neden	0,0%	100,0%	100,0%
	% Cinsiyet	0,0%	47,2%	32,5%
Öğrenci	Sayı	2.104.959	2.407.627	4.512.586
	% Neden	46,6%	53,4%	100,0%
	% Cinsiyet	21,4%	11,0%	14,2%
Emekli	Sayı	3.605.376	1.280.885	4.886.261
	% Neden	73,8%	26,2%	100,0%
	% Cinsiyet	36,6%	5,9%	15,4%
Özürlü, yaşlı, hasta	Sayı	1.555.372	3.312.780	4.868.152
	% Neden	31,9%	68,1%	100,0%
	% Cinsiyet	15,8%	15,2%	15,4%
Ailevi ve kişisel nedenler	Sayı	309799	1.848.113	2.157.912
	% Neden	14,4%	85,6%	100,0%

	% Cinsiyet	3,1%	8,5%	6,8%
Diğer	Sayı	381.508	263.957	645.465
	% Neden	59,1%	40,9%	100,0%
	% Cinsiyet	3,9%	1,2%	2,0%
Toplam	Sayı	9.850.514	21.854.997	31.705.511
	% Neden	31,1%	68,9%	100,0%
	% Cinsiyet	100,0%	100,0%	100,0%

Kaynak: TÜİK, 2020 Toplumsal Yapı ve Cinsiyet İstatistikleri

Türkiye’de kadınların işgücüne katılımı, erkeklerin oldukça gerisindedir ve işgücüne dahil olmama nedeni kadın ve erkek bireyler için farklılaşmaktadır. TÜİK 2020 yılı HİAMVS’ye göre kadınlar ev kadını olma (%47,2), erkekler ise emeklilik (%36,6) nedeniyle işgücüne dahil değillerdir. İkinci önemli unsura bakıldığında ise kadınların, özürlü, hasta ve yaşlılık (%15,2); erkeklerin (%21,4) öğrencilik nedeniyle işgücüne katılmadığı söylenebilir (Tablo 2).

Kadınların gerek işgücüne katılımları gerekse istihdam oranları, sosyal, kültürel, ekonomik ve tarihi faktörlere bağlı olarak erkeklerin gerisinde kalmaktadır (Toksöz, 2016: 111) ve kadınlara yönelik çoklu ayrımcılık biçimleri onları dezavantajlı hale getirmektedir (Ecevit, 2021: 77). Eve ve aileye ilişkin sorumluluklar, kadınlardan beklenmekte, bu noktada erkekler eve ilişkin sorumluluklardan muaf tutulmaktadır (Ecevit, 2008: 157). Geleneksel toplumlarda ev kadını olmak, eve ilişkin işlerin kadının sorumluluğunda yürütülmesini ifade etmektedir (Penk ve She, 2020: 317). Her ne kadar Türkiye’de özellikle kırsal alandan kent merkezlerine göç eden kadınlar için ev kadını olmak önemli bir sosyal statü veya arzu edilen bir ayrıcalık gibi algılansa da (Toksöz, 2014: 15) eve ilişkin sorumlulukların önemli bir kısmının kadının sorumluluğunda olması, kadınların işgücüne katılımlarının önündeki en önemli engellerden birine işaret etmektedir (Penk ve She, 2020: 317).

Kadınları işgücü piyasasından uzaklaştıran veya piyasa dışı kalmasına neden olan en belirgin sebep, ev ve çocuk/engelli/hasta/yetişkin bakım hizmetlerinin kadının sorumluluğunda olmasıdır. Birleşmiş Milletler Dünyanın Kadınları 2020: Trendler ve İstatistikler Raporu’na göre dünya çapında erkekler ev ve aileye ilişkin işlere ortalama günde 1,7 saat; kadınlar 4,2 saat zaman harcamaktadır (United Nations, 2020). Kadınlar hayatlarının ortalama 10 yılını ücretsiz aile bakım hizmetlerine ayırmakta ve çocuk sahibi olduklarında bu süre daha da artmaktadır (Dedeoğlu vd., 2021: 7). Kadınların, yemek yapma, bulaşık ve çamaşır yıkama, çocuk/yetişkin bakımı, tarımda ücretsiz aile işçisi veya ev eksenli olarak ekonomik değer yaratacak şekilde çalışması, esnek çalışmanın sınırlı olması, doğum sonrası tekrar çalışma kararı karşısında ortaya çıkan güçlükler, işgücüne katılım kararlarında belirleyicidir (Toksöz, 2014: 15; Toksöz ve Memiş, 2018: 115). Kadınların ev ve aileye ilişkin bakım yükümlülükleri onların işgücü piyasasından ayrılmasına veya kayıt dışı sektöre yönelmelerine de neden olabilmektedir (Dedeoğlu vd., 2021: 7). Bununla

birlikte kadınların eğitim düzeylerinin artması ve doğurganlık hızının düşmesi kadınların işgücüne katılımını artıran temel parametreler olmuştur (Kanellopoulos ve Mavromara, 2002: 771; Peng ve She, 2020: 320). Ancak günümüzde tüm dünyada kadınların işgücüne katılımı artış gösterse de kadınların düşük statülü işlerde ve daha düşük ücret düzeyinden çalıştırılmasının önündeki engeller halen kaldırılamamıştır (Derks vd., 2011: 520).

TÜİK verilerine benzer biçimde Kalkınma Bakanlığı'nın Kadının Kalkınmadaki Rolü: Özel İhtisas Komisyonu Raporu (2018: 60) da kadınların işgücüne katılımının düşük olduğunu ifade etmekte ve neden olarak kentleşmeye dikkat çekmektedir. Rapora göre kırdan çalışan kadınların işgücüne katılım oranı, kentte çalışanlara göre daha yüksektir. İşgücü piyasasının kent merkezlerinde şekillenmesi ve iş olanakları ile daha iyi çalışma koşullarının kentlerdeki mevcudiyeti, kırdan kente göçü beraberinde getirmiş; ancak eğitim seviyesi düşük olan kırsalda yaşayan kadınların kentte nitelik gerektiren işlerde kendine yer bulması kolay olmamıştır. Bu durum ise kentteki kadınların işgücüne katılımını geriletmiştir. Ecevit'e (2003: 73) göre kadınların işgücüne katılımı 1955 yılında %72 iken 2000 yılında %26'ya düşmüştür. Kentleşme ve göç ile birlikte, erkekler tarım dışı faaliyetlerde iş bulurlarken, kadınlar gönüllü olarak işgücü piyasasından ayrılmayı tercih etmiştir. Şahin'e göre (2019: 24) ise kadınların mesleki beceri ve donanımdan yoksun şekilde düşük vasıflı olmaları ve tarım sektöründe meydana gelen çözümler kadınları işgücü piyasasının dışına itmiştir.

Türkiye'deki ataerkil yapı, kadınları evlilik, aile ve iş döngüsü içerisinde konumlandırmakta ve ev ile ailenin sorumluluğunu tek taraflı olarak kadına özgülemektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2018: 84). TÜİK 2020 yılı Toplumsal Yapı ve Cinsiyet İstatistiklerinden elde edilen bulgular da bu gerçeği doğrular niteliktedir. Tablo 2'de işgücüne dahil olmama nedeni olarak, ailevi nedenlere işaret edenlerin yaklaşık %86'sını kadınlar, %14'ünü erkekler oluşturmaktadır.

Katı toplumsal cinsiyetçi yapı, yalnızca kadınların ve erkeklerin yaptığı iş türlerini değil, yaptıkları işin miktarını da etkilemektedir. Kadınlar çalışma hayatındaki işlerine ek olarak evde birtakım ekonomik değer içeren ancak ekonomik göstergelere yansımaya uğramayan ücretsiz bakım ve ev emeği gibi yükleri de yerine getirmektedir (ILO, 2017: 8). Bu yükler, kadınların işgücüne düşük katılımının kilit belirleyicisidir ve kadın çalışanları ev işçileri, ev eksenli çalışan veya ücretsiz aile işçileri olarak çalışmasına ve kayıt dışı istihdamın en korunmasız haline, düzensiz ve düşük ücretli işlere itebilmektedir (Tezgel ve Gökbayrak, 2013: 46; Dedeoğlu, 2022: 7).

Toplumsal cinsiyetçi yapının belirleyici olduğu bir diğer unsur ise kadınların üst yönetimde görev alma durumlarıdır. Özellikle söz konusu olan yönetim kademesinde çalışan kadın yöneticiler

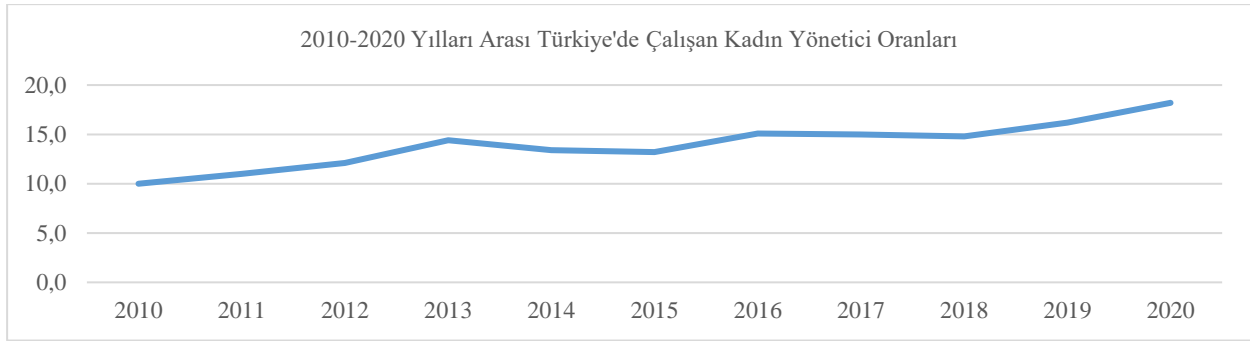
olduğunda ise erkek lehine bu durum ciddi biçimde belirginleşmektedir (Şengül vd., 2019: 906). İşgücü piyasasında kadınların yöneticilik pozisyonlarında çalışması, örgütsel piramidin tepesinde görev almaları erkekler kadar kolay olmamaktadır (Wuertele, 2017: 26; Sobczak, 2018: 51). Buna yönelik olarak 2010 yılında “Kadın İstihdamının Artırılması ve Fırsat Eşitliğinin Sağlanması” başlıklı bir Başbakanlık Genelgesi yayınlanmıştır. Genelgede kadın istihdamını artırmaya yönelik mesleki eğitim kursları açılması ve eğitimlerini tamamlayan kadınların işe yerleştirilmeleri konusunda düzenlemeler bulunmaktadır. Ancak, genelge amacına ulaşamamış ve kadınların istihdamda ve üst düzey pozisyonlarda yönetici olarak temsiliyetleri oldukça sınırlı kalmıştır (Toksöz ve Memiş, 2018: 82).

Tablo 3.
Türkiye’de Cinsiyete Göre Mesleki Sınıflama

	Genel İstihdam		İstihdamdaki Kadınlar		İstihdamdaki Erkekler	
	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde
Yöneticiler	1.502.102	5,6	272.828	3,3	1.229.274	6,6
Profesyonel meslek mensupları	4.939.780	18,4	2.015.486	24,3	2.924.294	15,8
Büro hizmet çalışan elemanları	1.873.879	7,0	796.193	9,6	1.077.686	5,8
Hizmet ve satış elemanları	5.189.779	19,4	1.725.861	20,8	3.463.918	18,7
Nitelikli tarım çalışanları	3.646.682	13,6	1.243.610	15,0	2.403.073	13,0
Sanatkârlar	3.377.672	12,6	433.443	5,2	2.944.230	15,9
Tesis, makine ve montajcı	2.423.851	9,0	277.900	3,3	2.145.950	11,6
Niteliksiz işlerde çalışanlar	3.858.438	14,4	1.540.869	18,6	2.317.569	12,5
Toplam	26.812.183	100,0	8.306.190	100,0	18.505.993	100,0

Kaynak: TÜİK 2020 yılı HİAMVS’nden oluşturulmuştur.

TÜİK’e göre 2020 yılında yaklaşık 27 milyon çalışan bulunmaktadır. Çalışanlar içerisindeki en büyük pay hizmet ve satış elemanlarına aittir. Genel istihdamın %19,4’ü; kadınların %20,8’i, erkeklerin %18,7’si hizmet ve satış elemanıdır. Erkekler en fazla hizmet ve satış elemanı (%18,7), en düşük büro hizmet çalışanı (%5,8) olarak kadınlar ise en fazla profesyonel meslek mensubu (%24,3), en düşük yönetici pozisyonunda çalışmaktadır. İstihdamdaki kadınların %3,3’ü yönetici olarak çalışmaktayken, erkeklerde (%6,6) bu oran iki kat daha fazladır (Tablo 3). Kadın yöneticilerin oransal azlığı, kadın yönetici kültürünün ve etkin rol model algısının oluşumunu sınırlandırmaktadır, böylelikle tek geçerli modeli, erkek yönetim anlayışına sığdırmaktadır (Ecevit, 2008: 71).

Şekil 1.

Türkiye’de Kadın Yönetici Oranları (2011-2020 Yılları)

Kaynak: ILOSTAT. <https://ilostat.ilo.org/data/> 04.02.2023

Türkiye’de olduğu gibi dünyada da kadın yöneticilerin sayısı ve karar alma süreçlerindeki varlıkları oldukça sınırlıdır. Avrupa Stratejik Katılım Belgesinde (2016-2019) kadınların üst düzey pozisyonlarda eşit temsiliyetlerini artırmak amacıyla hedefler belirlenmiştir. İlgili hedefe göre 2019 yılı sonu itibariyle kadınların üst düzey pozisyonlarda çalışma oranının %40 oranında artırılması beklenmektedir (Toksöz ve Memiş, 2018: 66). Bu noktada Türkiye işgücü piyasasında kadın erkek arasındaki direngen eşitsizlikleri kırmak için kadın yönetici oranının en az %40 düzeyinde tutulmasını öngören yasal düzenlemelerin hayata geçirilmesi önemlidir (Sancar vd., 2021: 50). Ancak, Türkiye’de 2020 yılı itibarıyla %18 civarında olan kadın yönetici oranı, hedeflenen oranın oldukça altında kalmakla birlikte, ILO (ILOSTAT, 2022) verilerine göre 2010 yılından bu yana artış göstermektedir (Şekil 1).

Türkiye’de kadınların yönetici pozisyonlarında yetersiz temsiliyetlerinin pek çok sosyal, kültürel, hukuki ve ekonomik nedeni olabilmektedir. Ancak, kadınlara özgü ev ve aile sorumlulukları, toplumsal cinsiyetçi bakış açısı ve örgütsel tercihler/kararlar en önemli ilk üç neden olarak sıralanabilmektedir (Negiz ve Yemen, 2011: 204; Karatepe ve Arıbaş, 2015: 9). Kadının çocuk bakımını üstlenmesi, onu yetiştirmesi, çocuğun ve evin ihtiyaçlarını karşılaması, yemek yapması, evi temizlemesi gibi görevler, kadınlara özgü ev ve aile sorumluluklarını ifade etmektedir. Kadına öngülen ataerkil iş bölümü çalışma hayatında kadınların yüksek bir mevkide çalışmalarının önündeki engellerin başını çekmektedir. Kadınların hem iş hem ev yaşamına ilişkin sorumlulukları, onların işe ilişkin görevlerini ihmal edebileceğine, işlerine yoğunlaşamayacaklarına ve işgücü piyasasında kalıcı olamayacaklarına dönük bir inanışı da beraberinde getirmektedir (Ecevit, 2008: 143; Durbin ve Tamlinson, 2010: 622; Sobczak, 2018: 53; Peng ve She, 2020: 318; Ecevit, 2021: 13). Matysiak ve Torzewska’nın (2021: 332) yaptığı araştırmada kadınların doğumdan sonra çocuk bakımına babalarından daha fazla zaman ayırdıkları tespit edilmiştir. Araştırmada ayrıca çocuklu kadınların çocuksuz kadınlara göre daha az istihdam edildiği, daha düşük terfi beklentilerine ve daha düşük ücretle çalışmaya razı oldukları sonucuna

ulaşmıştır. Ecevit (2022: 7) tarafından kaleme alınan çalışmada da kadınlar çocuk sahibi olduktan sonra işgücü piyasasından çekilmektedir. Özellikle kentte düşük vasıflı kadın çalışanların yarısı, ilk doğumdan sonra çalışmama kararı almaktadır.

Toplumsal cinsiyetçi bakış açısı da kadınların yönetici olarak çalışmalarının önünde aşılması güç bir bariyeri ifade eden önemli bir diğer nedendir. Buna göre kadın ile erkek arasındaki biyolojik farklılıklar, kadına ve erkeğe farklı roller yükleyerek eşitsizliğin temel gerekçesi olarak sunulmaktadır. Buna göre erkek kamusal alanda ailenin geçimini ve güvenliğini sağlamakla görevli iken; kadın, eş ve çocuk gibi ailenin diğer üyelerinin bakımını sağlamakla mükelleftir (Kalkınma Bakanlığı, 2018: 125). Özellikle Türkiye gibi geleneklerine bağlı ve gelişmekte olan ülkelerde bu toplumsal cinsiyetçi tabuyu kırmak oldukça zordur ve zaman gerektirmektedir.

Öte yandan kadınların üst yönetimde görevlendirilmesi, bir üst pozisyona terfi etmesi de erkeklere göre daha sınırlıdır (Toksöz ve Memiş, 2018: 128). Kadınların bu pozisyonlarda görevlendirilmek istenmemesinin önündeki üçüncü temel neden ise örgüt/işveren kaynaklıdır. İşverenler erkek çalışanları ideal ve engelsiz bir çalışan olarak algılamakta (Durbin ve Tamlinson, 2010: 622) ve işe alım ile terfi süreçlerinde erkek çalışanı kadın çalışana tercih edebilmektedirler. Kadın çalışanların yasa ile sınırları belirlenmiş kadınları korumaya yönelik hakları, işe alımlarda ve yükselmelerde tercih edilmemesine neden olabilmektedir. Öyle ki kadın çalışanların gebelikleri halinde 4857 sayılı İş Kanunu'nun 74. maddesine göre analık izni, doğum sonrası haftalık çalışma süresinin yarısı kadar ücretsiz izin, ayrıca çocukları bir yaşını dolduruncaya dek günde 1,5 saat süt/emzirme izni gibi yasal hakları bulunmaktadır.

Bahsi geçen hukuki düzenlemeler çalışanların ve işverenlerin tercihlerini doğrudan şekillendirebilmektedir (Kanellopoulos ve Mavromara, 2002: 771). Örneğin, kadınlar çocuk sahibi olduklarında kariyerlerine ara vermek durumunda kalmakta, bu durum işverenler tarafından kadınların işe bağlı olmadıklarının bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bu kabullere göre işveren, örgütteki işlerin sekteye uğrayabileceği düşüncesiyle kadınları terfi ettirme noktasında kararsız kalmakta ve erkek çalışanı terfi ettirmeyi kadın çalışana tercih edebilmektedir (Matysiak ve Torzewska, 2021: 333).

Kadınlara yönelik olarak bir diğer yasal düzenleme ise kadınların gece çalıştırılmalarına ilişkindir. 4857 sayılı Kanununun 73. maddesine göre kadınların gece çalıştırılmaları 25548 sayılı Resmî Gazete'de yer alan Kadın İşçilerin Gece Postalarında Çalıştırılma Koşulları Hakkında Yönetmelik ile belirlenmiştir. Yönetmeliğe göre kadınların gece 7,5 saatten fazla çalıştırılmaları yasaktır. Gece çalışmalarının kadının sağlığında olumsuz etki yaratmadığını/yaratmayacağını altı ayda bir sağlık raporu ile kanıtlamaları gerekmektedir. Ayrıca bahsi geçen yönetmelikte kadınların

gebelik halinde ve doğumdan sonra altı ay boyunca gece çalıştırılmaları da yasaklanmaktadır (Resmi Gazete, 2004). Kemp ve Madsen'e göre (2014: 794) pek çok özel sektör kuruluşu vardiya usulü çalıştığından işverenler kadınları işe almakta ve terfi ettirmede daha isteksiz davranabilmektedir.

Türkiye'de cinsiyet ayrımcılığına ilişkin yasaların etkin bir şekilde uygulanamamasının önemli bir nedeni, işçi haklarını koruyacak ve cinsiyet eşitliğini sağlayacak yeni mekanizmaların bulunmamasıdır (Ecevit, 2003: 81). Son yıllarda, kadınların üstlendiği aile ve bakım hizmetlerine ilişkin sorumlulukların dağılımında yeni bir denge kurma arayışına dönük yasa ve düzenlemeler üretilmektedir (Dedeoğlu, 2022: 4). Ancak işverenler, işyerinde cinsiyet eşitliğini sağlamak ve cinsiyet ayrımcılığını önlemek için çıkarılan yasaları aşmanın birçok yolunu bulmaktadır (Ecevit, 2003: 81). Her ne kadar Türkiye Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde düzenlediği birtakım yasalar ve yönetmelikler aracılığıyla âtil kadın emeğini işlevsel hale getirecek politikalar üretme noktasında adımlar atmış olsa da, bu düzenlemeler tüm kadın çalışanları kapsama noktasında yetersiz kalmaktadır (Dedeoğlu, 2009: 42).

Tablo 4.
OECD Ülkelerinde Kadın Yönetici Sayısı

Sıra	Ülkeler	Yüzde	Sıra	Ülkeler	Yüzde
1	Letonya	46,9	18	Fransa	35,5
2	Polonya	43,3	19	Slovakya	35,5
3	İsveç	42,3	20	İspanya	35,0
4	ABD	41,1	21	Belçika	34,5
5	Kosta Rika	40,2	22	Norveç	34,0
6	Slovenya	40,1	23	İsviçre	33,3
7	Avusturya	40,0	24	Avusturya	32,8
8	Macaristan	39,2	25	Yunanistan	29,4
9	İzlanda	38,6	26	Almanya	28,1
10	Meksika	38,4	27	Danimarka	27,9
11	Litvanya	37,9	28	Çekya	27,8
12	Finlandiya	37,5	29	Şili	27,4
13	Estonya	37,4	30	İtalya	27,3
14	İrlanda	36,3	31	Lüksemburg	26,3
15	Gürcistan	36,1	32	Hollanda	26,2
16	Kanada	35,8	33	Türkiye	18,2
17	Portekiz	35,6	34	Japonya	13,3

Kaynak: ILOSTAT. <https://ilostat.ilo.org/data/> 04.02.2022

Türkiye'nin kadın yöneticilerin oranı bakımından, dünya sıralamasında nerede olduğu ILOSTAT verileri ile değerlendirilmiştir. ILOSTAT'a göre 2020 yılı itibarıyla Türkiye, otuz dört OECD ülkesi arasında otuz üçüncü sıradadır. Dünya sıralamasında kadın yöneticiler bakımından en yüksek çalışma oranı Letonya'dayken, en düşük oran Japonya'ya aittir (Tablo 4).

Japonya, yönetim alanında dünyaca kabul görmüş ilkelere imza atan, dünyanın en verimli ekonomileri arasında yer alan ve toplumsal geleneklerin ön planda olduğu bir ülkedir. Toplumsal geleneklerin iş hayatında yansımalarından en fazla düzeyde etkilenenler ise kadınlar, kadın yöneticilerdir. Japonya'daki geleneksel yapı, kadınların evleninceye kadar çalışabileceğine, evlendikten sonra kadının çalışmasının eşine hakaret olarak algılanabileceğine işaret etmektedir. Bu algının altında erkeğin elde ettiği gelirin, ailesinin geçimine yetmediğine yönelik bir inanç bulunmaktadır. Japon işverenler kadınların çalışma yaşamındaki bu kısıtlı çalışma dönemlerini dikkate alarak kadın çalışanlara yatırım yapmamakta, kadınları çay servisi yapma, müşterilerle ilgilenme gibi ikincil işlerde çalıştırmaktadır (Berberoğlu, 1989: 293). Kadınları ikincil işlere iten toplumsal cinsiyetçi izler taşıyan davranış kalıpları ve toplumsal gelenekler dolayısıyla Japonya'da kadınların üst düzey pozisyonlarda çalışmaları ender görülmektedir (Cantürk, 2021: 198-199).

Türkiye'nin çalışan kadın yöneticiler bakımından, OECD ülkeleri arasında Japonya'dan sonraki sırada yer alması, Türkiye'de çalışma yaşamında karşılaşılan cinsiyet eşitsizliğinin boyutları hakkında fikir vermektedir. Kadın yöneticilerin çalışma koşullarının ve sosyo-ekonomik özelliklerinin, erkek yöneticiler referans alınarak tespit edilmesi, işgücü piyasasındaki eşitsizliğin giderilmesi ve çözüme yönelik politikalar üretilmesi noktasında etkili olabilecektir.

Yazın Taraması

Dünya genelinde kadınların işgücüne sınırlı katılımı ve üst düzey pozisyonlarda görev almaları hem ulusal hem de uluslararası yazında sıklıkla tartışılmıştır. Negiz ve Yemen, 2011 yılında kadın yöneticilerin, yönetim kademelerine yükselmede karşılaştıkları sorunları ve yönetsel görevlerde başarılı olup olmadıklarını ele alan bir çalışma kaleme almışlardır. Çalışmada, kadın yöneticilerin, yönetim kademelerinde görevlendirilmesinin önündeki en önemli engelin geleneksel bakış açısı olduğu; aile, çocuk ve eşe ilişkin sorumlulukların kadınların kariyer gelişiminde belirleyici bir rol oynadığı vurgulanmaktadır. Araştırmanın bir diğer önemli bulgusu ise daha önce kadın yönetici ile çalışan erkeklerin, kadın yöneticiyi motivasyon oluşturma, huzurlu bir çalışma ortamı sağlama, performans ve kurumsal katkı düzeyini artırma noktasında pozitif katkı sağladıklarıdır (Negiz ve Yemen, 2011). Benzer şekilde, Ayoğul ve Baraz tarafından 2020 yılında Eskişehir İlinde kamu sektöründeki eğitim kurumlarında çalışan 200 yönetici üzerine yapılan araştırmada da kadın çalışanların kariyer engellerine ilişkin tutumlar ile sosyo-demografik değişkenler arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırma bulgularına göre kadınların iş yaşamında geleneksel, erkeklerin ise daha eşitlikçi bir tutum sergiledikleri belirlenmiştir. Ancak, erkek çalışanların iş yaşamındaki eşitlikçi bakış açısının, yönetim kademelerinde görev almaya başladıkça gelenekselleştiği saptanmıştır. Araştırmada ayrıca kadın çalışanların eğitim düzeyleri

ve statüleri yükseldikçe üst düzey yönetim kademelerinde görev alma taleplerinin arttığı vurgulanmaktadır (Ayoğul ve Baraz, 2020).

Çarkçı ve arkadaşları tarafından 2010 yılında 330 yönetici ile yapılan araştırmanın amacı, Türkiye'deki yönetici pozisyonlarında çalışan kadınların çatışma düzeylerinin kişisel ve ailevi etkenler açısından farklılık oluşturup oluşturmadığını belirlemektir. Araştırma bulguları, iş-aile-yaşam dengesini korumada cinsiyete dayalı anlamlı bir farklılık olmadığını, başka bir ifade ile kadın yöneticilerin erkek yöneticilere göre daha yüksek düzeyde iş aile çatışması yaşamadığını bulgulamaktadır. Araştırmada ayrıca, kadın yöneticilerin iş-aile-yaşam dengesinde çatışma yaşamadığını, kadınların aileye ilişkin sorumluluklarını dengelemek için, bu sorumlulukların bir kısmını ücretli çalışan ya da aile yakınına delege ettiğini vurgulamaktadır (Çarkçı vd., 2010).

Kendirli ve Şenöz'ün 2019 yılında Çorum ilinde 61 kadın girişimci ile yapmış oldukları çalışmanın amacı, hizmet sektöründe kadın girişimciliğin belirleyicilerini ortaya çıkarmaktır. Nicel araştırma deseni üzerine kurulan çalışmada, kadınlar daha yoğun biçimde kuaför/kişisel bakım, büro hizmetleri ve restoranlarda faaliyet göstermekte, iş kurarken en fazla sermaye temin etmede ve uygun bir yer bulmada sorun yaşamakta, işletmeyi kurduktan sonra ise finansman kaynağı ve nitelikli eleman bulmada sorun yaşamaktadır. Bir değer üretmek ve verimli çalışmak, girişimci olmak için en önemli neden olarak belirlenmiştir. Ancak, finansal kaynak temin etme noktasında yaşadıkları sorunlar ve sınırlı teknik bilgiye sahip olmaları, kadın girişimciliğin önündeki engellerin başını çekmektedir. Araştırma bulgularına göre kadınlar, kısıtlı sermaye ile iş kurabilme imkânı yarattığı için hizmet sektörüne yönelmektedir (Kendirli ve Şenöz, 2019).

Kontaş ve Özen tarafından, Ordu ili kamu kurumlarında görev yapan ve 196 öğretmenden toplanan veriler ile kaleme alınan çalışmanın amacı, eğitim kurumlarında toplumsal cinsiyet algısı ile kadın okul yöneticilerine yönelik tutumlar arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaktır. Araştırma, öğretmenlerin, kadın yöneticilere yönelik olumsuz yargılarının bulunduğu ve eğitim kurumlarında ayrımcı uygulama, tutum ve davranışlara maruz kalabildiklerine işaret etmektedir (Kontaş ve Özen, 2024). Urla Zeytinoğlu ve diğerleri tarafından 432 yöneticiyi içeren çalışmada da Türkiye'deki kadın yöneticilerin kariyer gelişimleri, davranışsal, beşerî sermaye farklılıkları ve demografik özellikler göz önüne alınarak incelenmiştir. Araştırmada, kadın ve erkek yöneticilerin liderlik tarzı ve kişilik özellikleri bakımından herhangi bir farklılık olmadığı ancak, cinsiyet değişkeni ile eğitim düzeyi ve ailenin sosyo-ekonomik durumu arasında farklılık bulunduğu; ailenin yüksek sosyo ekonomik durumunun kadın yöneticinin kariyerini pozitif etkilediği saptanmıştır. Öte yandan, kadınların düşük eğitim seviyesi de kadın yöneticinin kariyerini olumsuz etkilemektedir. (Zeytinoğlu vd., 2001).

Kadın yöneticilerin çalışma koşulları ve kadın yönetici istihdamında eğitim düzeyi ile yönetici olma arasındaki ilişki uluslararası yazında da sıklıkla araştırmalara konu olmuştur. Ashraf tarafından 2009 yılında, ABD işgücü piyasasında kadın yöneticilerin karakteristik özelliklerini belirlemek amacıyla bir araştırma yapılmıştır. Araştırma bulgularına göre, kadınların yüksek eğitim düzeyi ile yönetici pozisyonlarında görev almaları arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Araştırmada ayrıca, kadının eşinin olması ile yönetici olarak çalışması arasındaki ilişki yıllara göre incelenmiş ve 1980’li yıllarda, kadının eşinin olması yönetici pozisyonunda görev almasını olumsuz yönde etkilerken 1990’lı yıllara gelindiğinde olumlu yönde etkiden söz edebilmek mümkün olabilmektedir (Ashraf, 2009). Guedjali tarafından 2023 yılında Cezayir işgücü piyasasında kadın ve erkek istihdamının yapısal özellikleri, işe alım süreçleri ve kariyer gelişimleri üzerine bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma deseni üzerine kurgulanan araştırmanın örneklemini, kamu kurumlarında görev yapan 20 kadın yönetici oluşturmaktadır. Araştırma bulgularına göre, kadın yöneticiler yüksek eğitim düzeyine ve niteliğe sahip olmalarına rağmen, mesleki hiyerarşide üst basamaklara ilerlemede zorluk yaşamaktadır (Guedjali, 2023).

Kadın yöneticilere yönelik bir diğer araştırma da Jurajda ve Paligorova tarafından 2006 yılında Çek Cumhuriyeti’nde gerçekleştirilmiş ve yöneticilerin, çalışma koşullarını ve cinsiyete dayalı ücret eşitsizliğini konu edinmiştir. Çalışmanın bulgularına göre üst kademe yönetimde görev alan kadınların oranı oldukça sınırlıdır. Çek yöneticilerin yalnızca %7’si kadındır. Kadın yöneticilerin ücretleri, benzer niteliklere sahip erkek yöneticilerin ücretlerine göre düşüktür (Jurajda ve Paligorova, 2006). Linehan ve Scullion tarafından 2001 yılında yapılan araştırmanın amacı, kadınların üst düzey yönetim pozisyonuna yükselmelerindeki engellerin neler olduğunun ortaya çıkarılmasıdır. Bu amaçla 50 üst düzey kadın yönetici ile mülakat gerçekleştirilmiştir. Bulgulara göre kadın yöneticilerin iş dünyasından ve sosyal ağlardan dışlanmaları, kadınların izolasyonlarını artıracak ve kariyer avantajı sağlayabilecek yararlı ağ ilişkileri kurmalarını engelleyebilecektir. Araştırmada ayrıca kadın yöneticiler, erkeklerin, kadınları sosyal ağlardan dışlayarak, egemenliklerini sürdürmek istediklerini ifade etmekte ve kadın yöneticilere yönelik olumsuz tutum ve önyargıların gelişmesinden erkek ağların sorumlu olabileceğine vurgulamaktadır (Linehan ve Scullion, 2001).

Paola ve arkadaşları tarafından 2023 yılında Fransa, İsveç, İsviçre ve Birleşik Krallık’ta işgücü piyasasında kadınların, yönetim kademelerine erişimi ile ilgili bir araştırma yapılmıştır. Araştırmanın amacı, cinsiyet temelli mesleklerde kadın yöneticilerin görünümünü ortaya çıkarmaktır. Araştırma bulgularına göre Fransa, İsveç ve Birleşik Krallık’ta, kadınlar, erkek egemen mesleklerde daha iyi performans göstermektedir. İsveç, İsviçre ve Birleşik Krallık’ta kadınların egemen olduğu mesleklerde ise kadın yöneticiler ile erkek yöneticilerin yönetimde

çalışma olasılıkları eşittir. Kadınların yöneticilik pozisyonlarında İsveç dışındaki diğer üç ülkede dezavantajlı olduğu ve bu dezavantajın en çok Fransa ve İsviçre’de görüldüğü belirlenmiştir. Kadınların Fransa, İsviçre ve Birleşik Krallık’ta yönetici pozisyonlarında bulunma olasılığı erkeklere göre %30 daha azdır, İsveç’te ise bu oran %15’tir (Paola, 2023).

Araştırmanın Yöntemi

Veri Seti

Araştırmanın bulguları, Türkiye işgücü piyasası hakkında en geniş verileri içeren ve TÜİK tarafından yayınlanan HİAMVS aracılığıyla elde edilmiştir. Veri seti 2020 yılına ilişkin B Grubu mikro veridir ve HİAMVS’de 474.514 satır bilgi bulunmaktadır. Buradan hareketle çalışmada, aktif nüfusun istihdamdakiler, işsizler ve işgücüne dahil olmayanlar şeklindeki dağılımı, yöneticilerin cinsiyetleri, yaşları, kamu/özel sektördeki dağılımları, tam zamanlı kısmi zamanlı çalışma durumları, yarı zamanlı çalışma nedenleri, sektörleri, haftalık çalışma süreleri ve ortalama gelirleri incelenmektedir.

Veri Analizi

Veri setinde yer alan veriler bağımsız örneklem t testi ve ki-kare analizi ile test edilmiştir. Bağımsız örneklem t testi ile iki grup arasındaki, grup ortalamaları karşılaştırılmıştır (Turgut, 2012: 210). Analizlerde kadın ve erkek yöneticilerin gelir ortalamalarında manidar bir fark olup olmadığı araştırılmış; bu kapsamda bağımsız değişken *cinsiyet*, bağımlı değişken *esas işten elde edilen gelir* olarak belirlenmiştir. Araştırmada ayrıca kadın ve erkek yöneticilerin kamu veya özel sektörde çalışmaları ile gelirleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığı incelenmiştir. Bu araştırma sorusunun bağımlı değişkeni *esas işten elde edilen gelir*, bağımsız değişkeni *kamu/özel sektörde çalışma durumudur*. Araştırmanın temel bağımlı değişkeni olan *esas işten elde edilen gelir* ortalamaları analize tabi tutulurken ankette gelirini sıfır olarak beyan edenler analiz dışı bırakılmıştır.

Araştırmada ele alınan bir diğer analiz ise iki değişken arasında ilişki olup olmadığını belirlemeye yarayan ki-kare analizidir. Ki-kare analizi çapraz tablolardaki değişkenler arasında gözlenen ilişkinin anlamlı olup olmadığının bilgisini sunmaktadır (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, 2017: 194-195). Araştırmada kadın ve erkeklerin *eğitim düzeyleri* ile *yönetici* olmaları arasındaki ilişki incelenmiştir.

Araştırmanın Bulguları

Araştırmanın temel öznesi olan kadın yöneticilerin sosyo-demografik özellikleri, erkek yöneticiler ile birlikte ele alınarak incelenmiştir. Buna göre öncelikle yöneticilerin cinsiyete göre

yaşları, medeni durumları, faaliyet gösterdikleri sektörleri, özel/kamu sektöründe çalışma durumları, kayıtlılık, çalışma şekilleri, yarı zamanlı çalışma nedenleri ve ortalama çalışma saatleri, frekans ve yüzde dağılımları ile gösterilmiştir.

Tablo 5.
Türkiye'deki Yöneticilerin Sosyo-Demografik Özellikleri

YAŞ ARALIĞI	Kadın Yönetici		Erkek Yönetici	
	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde
15-20 yaş	955	0,4	2.201	0,2
21-30 yaş	41.902	15,4	125.698	10,2
31-40 yaş	103.439	37,9	399.572	32,5
41-50 yaş	96.521	35,4	401.345	32,6
51-65 yaş	30.011	11,0	300.458	24,4
Toplam	272.828	100,0	1.229.274	100,0
MEDENİ DURUMU	Kadın Yönetici		Erkek Yönetici	
Hiç evlenmedi	61.398	22,5	143.476	11,7
Evli	178.832	65,5	1.039.622	84,6
Boşandı	28.117	10,3	39.359	3,2
Eşi öldü	4.481	1,6	6.817	0,6
Toplam	272.828	100,0	1.229.274	100,0

Kaynak: TÜİK 2020 Yılı Hanehalkı İşgücü Anketi Mikro Veri Seti.

Türkiye’de yöneticilerin yaş dağılımları kadın ve erkek yöneticiler bakımından farklılaşmaktadır. Kadın yöneticilerin yaklaşık %73’ünün, erkek yöneticilerin ise yaklaşık %65’inin 31-50 yaş aralığında kümelendiği görülmektedir. Araştırma bulguları, 50 yaş üstü kadın yönetici oranının %11, erkek yönetici oranının ise %24 olduğuna işaret etmektedir (Tablo 5). Bulgular, kadınların ilerleyen yaşlarda çalışma yaşamından çekildiklerini, erkeklerin ise çalışma hayatında kaldıklarını göstermektedir. Birleşmiş Milletler Raporu (United Nations, 2020a), araştırma bulgusuna benzer biçimde, 55 yaşından sonra işgücüne katılımın düştüğünü ve bu düşüşte bireylerin emekli olma kararının etkili olabileceğini ifade etmektedir.

Emekliliğin yanı sıra bireylerin istihdamda kalma kararlarında etkili olabilecek bir diğer değişken ise çalışanların medeni durumudur. Araştırmada yönetici kadınların %65,5’inin, erkeklerin %84,6’sının evli olduğu saptanmıştır. Ayrıca boşanan kadın yöneticiler (%10,3), boşanan erkek yöneticilere (%3,2) göre üç kattan daha fazla oranda istihdamda yer almaktadır (Tablo 5). Benzer bulgulara Kalkınma Bakanlığı (2018: 61) tarafından hazırlanan raporda da rastlanmaktadır. Rapora göre, kadınların evli olmaları ile çalışma hayatında kalmaları arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Kadınların evli olması, ev ile ilgili sorumluluklarını artırmakta ve çalışmama kararı almalarına neden olabilmektedir. Evli kadın, çalışmamayı bir alternatif olarak görebilmektedir. Penk ve She (2020: 322-323) de araştırmasında benzer bulgulara ulaşmıştır. Araştırmaya göre erkeğin evli olması yönetici pozisyonuna terfi etmesini olumlu etkilerken, kadının evli olması terfi etmesini engellemektedir. Kadınların evli olması, eve ve çocuğa ilişkin sorumluluklarını artırabilmekte ve bu sorumluluklar kadınların kariyer yollarını

tıkayarak terfi etmelerini engelleyebilmektedir. Ancak erkeklerin evli olması, onları daha sorumlu davranmaya iterek, daha yüksek kazanç ve statü elde etmek amacıyla kariyer basamaklarını tırmanmaya teşvik edebilmektedir.

Tablo 6.
Yöneticilerin Çalıştıkları Sektörlere Göre Dağılımı

	Kadın Yönetici		Erkek Yönetici		Yöneticiler	
	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde
Tarım	603	0,2	3.732	0,3	4.336	0,3
Madencilik	576	0,2	4.219	0,3	4.795	0,3
İmalat	30.651	11,2	210.410	17,1	241.061	16,0
Tekstil	9.071	3,3	64.962	5,3	74.033	4,9
İnşaat	4.540	1,7	78.884	6,4	83.425	5,6
Hizmet	227.387	83,3	867.065	70,5	1.094.452	72,9
Toplam	272.828	100,0	1.229.274	100,0	1.502.102	100,0

Kaynak: TÜİK 2020 Yılı Hanehalkı İşgücü Anketi Mikro Veri Seti.

İşgücü piyasasında kadınların ve erkeklerin yoğun olarak çalıştığı sektörler, çalışma yaşamında cinsiyet ayrımcılığının en net göstergelerinden birini oluşturmaktadır (Şahin, 2019: 34). Yöneticilerin çalıştıkları sektörler altı grupta incelenebilmektedir ki buna göre kadın yöneticilerin %83,3'ü, erkek yöneticilerin %70,5'i hizmet sektöründe çalışmaktadır (Tablo 6). Tarım, madencilik, imalat, tekstil ve inşaat sektörlerinde çalışan kadınların oranı erkeklerin gerisindeken hizmet sektöründe kadınların çalışma oranının erkekleri geçtiği görülmektedir. Toksöz ve Memiş'e göre (2018: 126) de Türkiye'de çalışanların cinsiyet bağlamında sektörel dağılımı, dünya işgücü piyasası yapısına benzerlik göstermektedir. Avrupa Birliği ülkelerinde ve gelişmiş ülkelerde kadın çalışanların %86'sı hizmet sektöründe görev yapmaktadır. Kocacık ve Gökkaya (2005: 197) kadınların hizmet sektöründe çalışmasını eğitim ile ilişkilendirmektedir. Araştırmacılara göre yüksek eğitimli kadınlar uzmanlık gerektiren hizmet sektöründe düşük eğitimli veya eğitim almamış kadınlar ise beceriye dayalı ikincil işlerde çalışmaktadır. Kasnakoğlu ve Dikbayır (2002: 333) tarafından Türkiye'de 1985 ve 1998 yılları arasında yapılan çalışmada, işgücü yapılanmasında cinsiyet ayrımcılığının göze çarptığı, kadınların daha ziyade gıda ve tekstil sektörü ile rutin büro işlerinde istihdam edildiği, çok sınırlı sayıda kadının yöneticilik pozisyonlarında görevlendirildiği ifade edilmektedir. Şahin'in Tokol'dan (2011: 548) aktardığına göre işgücü piyasasında bazı işler kadın, bazıları ise erkek işi olarak ayrıştırılmaktadır. Hizmet sektöründeki birçok iş de kadın işi olarak görülmektedir (Şahin, 2019: 34).

Kadın yöneticiler en düşük madencilik; erkek yöneticiler ise tarım sektöründe faaliyet göstermektedir (Tablo 6). Kadınların maden sektöründeki sayısal azınlığında, yasal düzenlemelerin etkili olabileceği düşünülmektedir. Nitekim, 4857 sayılı Kanunun 72.maddesi kadınların maden ocaklarında, yeraltında ve sualtında çalışmalarını sınırlandırmaktadır.

Tablo 7.
Yöneticilerin Özel veya Kamu Sektöründe Çalışma Durumları

	Kadın Yönetici		Erkek Yönetici	
	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde
Özel	216.567	79,4	990.428	80,6
Kamu	51.834	19,0	227.238	18,5
Diğer	4.427	1,6	11.608	,9
Toplam	272.828	100,0	1.229.274	100,0

Kaynak: TÜİK 2020 Yılı Hanehalkı İşgücü Anketi Mikro Veri Seti.

Yöneticilerin cinsiyete göre özel sektör, kamu sektörü ve diğer (dernek ve vakıflar vb.) sektörlerde çalışma durumları birbirine yakındır. Kadınların kamuda (%19) ve dernek vakıf vb. kuruluşlarda (%1,6) yönetici olarak çalışmaları erkeklere göre daha fazladır. Erkeklerin özel sektörde çalışma durumları (%80,6) kadınların özel sektörde çalışma durumlarına (%79,4) yakın olmakla beraber, 1,2 puan fazladır (Tablo 7).

Türkiye’de süregelen ekonomik krizler, yüksek işsizlik, düşük hane geliri gibi sebepler, işgücü piyasasında kayıt dışı istihdamın artmasına sebep olmaktadır. İşletmeler hayatta kalabilmek ve rekabet avantajı yakalayabilmek adına esnek çalışma modellerini tercih ederek işgücü maliyetlerini düşürmeyi hedeflemektedirler. Ancak bu durum işgücü piyasası üzerinde olumsuz etkiler yaratarak kayıt dışı istihdamın önünü açabilmektedir (Ecevit, 2003: 77). Kayıt dışı istihdam ise iş güvencesizliğini, sosyal korumasızlığı, kötü çalışma koşullarını, düzenli olmayan işi ve düşük ücreti beraberinde getirmektedir (Mardin, 2000: 1; Ecevit, 2008:155; Tezgel ve Gökbayrak, 2013: 46; Toksöz ve Memiş, 2018: 116; Öcal ve Şenel, 2021: 1215).

Tablo 8.
Yöneticilerin Kayıtlı/ Kayıt Dışı Çalışma Durumları

Kayıtlılık	Genel İstihdam		Kadın Yönetici		Erkek Yönetici	
	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde
Evet	18.610.572	69,4	253.513	92,9	1.017.630	82,8
Hayır	8.201.611	30,6	19.315	7,1	211.643	17,2
Toplam	26.812.183	100,0	272.828	100,0	1.229.274	100,0

Kaynak: TÜİK 2020 Yılı Hanehalkı İşgücü Anketi Mikro Veri Seti.

Çalışanların Sosyal Güvenlik Kurumu’na hiç bildirilmemesi, eksik gün veya düşük kazanç üzerinden bildirimelerini ifade eden kayıt dışı çalışma, Türkiye işgücü piyasasının kronik sorunlarından biridir (Şenel ve Kumaş, 2019: 361). Kayıt dışı çalışma oranı, yönetici olarak çalışan kadın ve erkekte, genel istihdama göre daha az görülmektedir. 2020 yılı verilerine göre genel istihdamın %30,6’sı kayıt dışı çalışmaktayken kadın yöneticilerin %7,1’i, erkek yöneticilerin ise %17,2’si kayıt dışı çalışmaktadır. Kadın yöneticilerde (%92,9) kayıtlı çalışma durumu, erkek yöneticilerden (%82,8) yaklaşık 10 puan daha yüksektir (Tablo 8). Ancak işgücü piyasasında çalışan kadınlar bakımından kayıtlı/kayıt dışı çalışma oranı değerlendirildiğinde,

kadınların %75'inin kayıt dışı çalıştığı görülmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2018: 2). Kadınların yönetici pozisyonunda %7,1'i kayıt dışı çalışmaktayken, istihdamdaki kadınların %75'inin kayıt dışı çalışması araştırılmaya muhtaçtır.

Tablo 9.

Yöneticilerin Çalışma Şekli

	Kadın Yönetici		Erkek Yönetici	
	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde
Tam zamanlı	262.522	96,2	1.203.092	97,9
Yarı zamanlı	10.306	3,8	26.182	2,1
Toplam	272.828	100,0	1.229.274	100,0

Kaynak: TÜİK 2020 Yılı Hanehalkı İşgücü Anketi Mikro Veri Seti.

Tam zamanlı çalışma Kanunda öngörülen haftalık çalışma süresini, kısmi zamanlı/ yarı zamanlı çalışma ise Çalışma Süreleri Yönetmeliğinde belirtilen süreyi ifade etmektedir. Buna göre 4857 sayılı İş Kanunu'na göre haftalık çalışma süresi 45 saat (madde 63), Çalışma Süreleri Yönetmeliğine göre (madde 6) kısmi zamanlı/yarı zamanlı çalışma ise haftada 30 saate kadar olan çalışmalardır. Bu bilgiler ışığında TÜİK verilerine göre kadın yöneticilerin %3,8'inin, erkek yöneticilerin %2,1'inin yarı zamanlı çalıştığı görülmektedir. Kadın yöneticilerin yarı zamanlı çalışma oranı erkeklerden daha fazladır (Tablo 9).

Kadınların ev ile aile hayatına ilişkin orantısız sorumlulukları onların çalışma şekillerini biçimlendirebilmektedir. Kadınlar eve ilişkin sorumluluklarına yetişmek kaygısı ile esnek çalışmayı çözümcül bir alternatif olarak değerlendirebilmektedir. Türkiye'de esnek çalışma, özellikle Covid-19 salgınında yaşanan kısıtlamalar nedeniyle bir anlamda zorunluluk halini almıştır. Corsi ve İlkaracan'a göre (2022: 1) esnek çalışma (uzaktan ve tele çalışma) iş yaşam dengesi koşullarını iyileştirmiş ancak işgücü piyasasındaki eşitsizlikleri derinleştirerek kadınlar lehine oluşturulmaya çalışılan toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik kazanımlara karşı ciddi bir tehdit oluşturmuştur. Pandemi koşullarında kadınların ücretsiz iş yükü artımı, bu durum onların işgücü piyasasına olan bağlılığını zayıflatmıştır. Covid-19 küresel pandemisi, iş-yaşam dengesi içerisinde kadınları olduğu kadar erkek çalışanları da etkilemiştir. İlkaracan ve Memiş'e göre (2021: 288-289) bu süreçte tüm çalışanların ücretsiz çalışma süreleri artmıştır. Araştırmacılar (2021: 305) eğitilmiş çalışan kadınların ücretsiz ev işlerine yönelik bakım işlerinin, eğitim seviyesi daha düşük ve çalışmayan kadınlara yakınlaştığını ifade etmektedir.

Yöneticilerin yarı zamanlı çalışma nedenlerinin en önemlisi işin niteliğinin yarı zamanlı çalışmayı gerektirmesidir. Erkek yöneticilerin %66,4'ü, kadın yöneticilerin %40,4'ü işin niteliği gereği yarı zamanlı çalışmaktadır. Türkiye işgücü piyasasındaki toplumsal cinsiyet algısını teyit eder biçimde kadınlar, ailedeki çocukların %92,3'üne; ailedeki muhtaç yetişkinlerin ise tamamına

baktıkları ve sorumluluklarını üstlendikleri için yarı zamanlı çalışmaktadır. Erkek yöneticilerin ise çocuklara ve bakıma ihtiyaç duyan yetişkinlere bakmak gerekçesi ile yarı zamanlı çalışma durumu söz konusu bile olmamıştır. Ailede bakıma muhtaç kişilerin bakım sorumlulukları tamamen kadınların üzerindedir (Tablo 10).

Tablo 10.
Yöneticilerin Yarı Zamanlı Çalışma Nedenleri

		Cinsiyet		Toplam
		Erkek	Kadın	
Eğitimine Devam Ettiği İçin	Sayı	152	113	265
	% Yarı zaman nedeni	57,4%	42,6%	100,0%
	% Cinsiyet	0,6%	1,1%	0,7%
Kendi Hastalığı Ya da Engellilik Hali Nedeniyle	Sayı	1.336	134	1.470
	% Yarı zaman nedeni	90,9%	9,1%	100,0%
	% Cinsiyet	5,1%	1,3%	4,0%
Diğer Ailevi ve Kişisel Nedenlerden Dolayı	Sayı	4.428	3.379	7.807
	% Yarı zaman nedeni	56,7%	43,3%	100,0%
	% Cinsiyet	16,9%	32,8%	21,4%
Tam Zamanlı İş Bulamadığı İçin	Sayı	519	323	842
	% Yarı zaman nedeni	61,6%	38,4%	100,0%
	% Cinsiyet	2,0%	3,1%	2,3%
İşin Niteliği Gereği	Sayı	17.377	4.166	21.543
	% Yarı zaman nedeni	80,7%	19,3%	100,0%
	% Cinsiyet	66,4%	40,4%	59,0%
Ailedeki Çocuklara Baktığı İçin	Sayı	161	1.924	2.085
	% Yarı zaman nedeni	7,7%	92,3%	100,0%
	% Cinsiyet	0,6%	18,7%	5,7%
Ailedeki Bakıma Muhtaç Yetişkinlere Baktığı İçin	Sayı	0	50	50
	% Yarı zaman nedeni	0,0%	100,0%	100,0%
	% Cinsiyet	0,0%	0,5%	0,1%
Ailedeki Çocuklara ve Bakıma Muhtaç Yetişkinlere Bakması	Sayı	0	217	217
	% Yarı zaman nedeni	0,0%	100,0%	100,0%
	% Cinsiyet	0,0%	2,1%	0,6%
Diğer	Sayı	2.210	0	2.210
	% Yarı zaman nedeni	100,0%	0,0%	100,0%
	% Cinsiyet	8,4%	0,0%	6,1%
Toplam	Sayı	26.183	10.306	36.489
	% Yarı zaman nedeni	71,8%	28,2%	100,0%
	% Cinsiyet	100,0%	100,0%	100,0%

Kaynak: TÜİK 2020 Yılı Hanehalkı İşgücü Anketi Mikro Veri Seti.

Türkiye’de daha ziyade kadına özgülenen çocuk eğitime ve yaşlı bakım hizmetlerine yönelik politikalar günden güne artırılmaktadır. Ancak sunulan hizmetler gerek nüfusun hızla artmaya devam etmesi gerekse yaşlanması nedeniyle yetersiz kalmaktadır (Ecevit, 2008: 164; Dedeoğlu vd., 2021: 11; Dedeoğlu, 2022: 7-8). Türkiye’de kamu eliyle verilen hizmetlerin önemli bir kısmı üç ile altı yaş aralığındaki çocukları kapsamakta, bürokratik ve karmaşık süreçler içermekte ve özel sektörden bu yönde bir hizmet almanın bedeli ise oldukça yüksek maliyetler doğurmaktadır (Dedeoğlu vd., 2021: 11; Dedeoğlu, 2022: 7-8). Nüfusun önemli kısmı ise özel sektörde oluşan yüksek maliyetler nedeni ile bakım hizmetlerine oldukça sınırlı erişim

sağlayabilmekte ve bu durum kadın istihdamını olumsuz şekillendirebilmektedir (Kumaş, 2017: 605; Dedeoğlu, 2022: 8).

Çocuk eğitimi ve yaşlı bakım hizmetleri topluma olduğu kadar ekonomilere de kamu harcamalarını artırmak suretiyle birtakım külfetler yüklemektedir. Ancak bu yükler, yeni istihdam olanaklarını ve fırsatlarını da biçimlendirebilmektedir. Örneğin, İlkaracan ve arkadaşları (2021: 1) çocuğun eğitim ve bakım harcamalarının Gayri Safi Yurtiçi Hasılayı %1,8 oranında artırdığını, ancak bu artışın bir milyonun üzerinde özellikle kadın istihdamını artırıcı nitelikte iş imkanları yarattığını ifade etmektedir.

2020 yılı HİAMVS verilerine göre kadın ve erkek yöneticilerin haftalık çalışma saat ortalamaları Tablo 11’de gösterilmektedir. Buna göre kadın yöneticilerin haftalık ortalama çalışma süresi 44 saat iken erkek yöneticilerin yaklaşık 49 saattir. Cinsiyet ayrımı gözetmeksizin 2020 yılında çalışan tüm yöneticilerin haftalık çalışma saat ortalaması ise yaklaşık 48 saattir. Bulgular kadın yöneticilerin, erkek yöneticilerden haftalık ortalama olarak daha kısa süre çalıştığını göstermektedir.

Tablo 11.

Yöneticilerin Haftalık Ortalama Çalışma Saatleri

	Haftalık Ortalama Çalışma Süresi	Sayı
Kadın Yönetici	44,38	272828
Erkek Yönetici	48,72	1229274
Yönetici	47,93	1502102

Kaynak: TÜİK 2020 Yılı Hanehalkı İşgücü Anketi Mikro Veri Seti.

Araştırmanın betimsel bulguları, kadın yöneticilerin 31-50 yaş aralığında kümelendiğini ve önemli bir kısmının evli olduğunu, yoğun olarak hizmet sektöründe çalıştığını, kayıt dışı çalışmanın ve haftalık çalışma süresinin erkek yöneticilere göre düşük ancak yarı zamanlı çalışma durumunun daha yüksek olduğunu göstermektedir. Araştırmada kadın/erkek yöneticilerin ücretleri arasında farklılık olup olmadığı; kamuda veya özel sektörde çalışmanın yöneticilerin gelirlerini etkileyip etkilemediği ve eğitim seviyesi ile yönetici olma durumu arasında bir ilişki olup olmadığı istatistiksel yöntemler kullanılarak analiz edilmiştir.

Yöneticilerin cinsiyetleri ile gelirleri arasındaki ilişki bağımsız örneklem t testi ile analiz edilmiştir. Gelir düzeyi ile ilgili analizler yapılırken, gelirini sıfır olarak beyan eden katılımcılar gelir ortalamalarını etkilememesi adına örneklemden çıkarılmıştır. Yapılan test sonuçları yöneticilerin cinsiyetleri ile gelir düzeyleri arasında, 0.05 anlamlılık düzeyinde farklılaştığını göstermektedir ($t_{(419579,085)} = 28,541$; $p = ,000$). Erkek yöneticiler ($\bar{x}_{erkek} = 6.515,10$ TL) kadın yöneticilerden ($\bar{x}_{kadın} = 6.161,50$ TL) daha fazla gelir elde etmektedirler (Tablo 12).

Tablo 12.
Yöneticilerin Cinsiyetleri ile Gelir Düzeyi Arasındaki İlişki

Cinsiyet	n	$\bar{x}$	ss	t
Erkek	600.037	6.515,10	4972,609	28,542
Kadın	190.680	6.161,70	3765,901	

Kaynak: TÜİK 2020 Yılı Hanehalkı İşgücü Anketi Mikro Veri Seti.

Kadın ve erkek çalışanların ücretlerindeki farklılıklar, cinsiyet eşitsizliğinin en temel göstergelerindendir (Toksöz ve Memiş, 2018: 128; Dedeoğlu ve Gökmen, 2021: 30). Kadın ve erkek arasındaki gelir farkına gerek uluslararası kuruluşlar gerekse yazın tarafından sıklıkla değinilmekte ve farkı kadınlar lehine kapatmaya yönelik birtakım düzenlemelerle tedbirler alınmakta, politikalar üretilmektedir. Örneğin, ILO'nun *100 No. 'lu Eşit Ücret Sözleşmesi* ve *111 No. 'lu Ayrımcılık Sözleşmesi*, iş ve meslek alanında her türlü ayrımcılığı reddederek, eş değerde iş yapan kadın ve erkek çalışanlar arasında ücret ayrımı yapılmamasına ilişkin hükümler içermektedir (ILO, 2022). Ancak ilgili sözleşme hükümleri işgücü piyasasında henüz bir karşılık bulamamıştır. ILO'nun 2016/2017 Küresel Ücret Raporu, eşit işe eşit ücret verilmesine ilişkin yapılan düzenlemelere rağmen halen kadınların aldıkları saatlik ücretlerle erkeklerin aldıkları saatlik ücretler arasında bir uçurumun olduğunu göstermektedir (ILO, 2017: 8). Benzer eğitim seviyesine sahip aynı işi yapan kadın ve erkek arasındaki ücret farkı, hiçbir rasyonel kritere dayanmaksızın, erkek lehine daha yüksektir (Peng ve She, 2020: 320; Matysiak ve Torzewska, 2021: 331; Dedeoğlu ve Gökmen, 2021: 30-31).

Kadınların düşük ücretli işlerde aşırı temsil edilmesi ve kariyerlerinde ilerleme olasılıklarının kısıtlılığı, yoksulluk riskini artırarak cinsiyete dayalı ücret farkının büyümesine ve kadınların hayatlarını yoksulluk içinde bitirmelerine sebebiyet verebilmektedir (ILO, 2017: 8; OECD, 2022). Genel olarak bakıldığında Türkiye'de istihdamdaki kadınların ücretleri erkeklere göre daha düşüktür ve bu düşüklük eğitim düzeyi, meslek ve işyerinde görev aldığı pozisyona göre değişse de genel bir ilke olarak kalmaktadır (Ecevit, 2003: 79). Toksöz ve Memiş'in (2018: 129) Dayıoğlu ve Kasnakoğlu'nun (1997) çalışmasından aktardığına göre, cinsiyete dayalı ücret farkının nedeni %36 oranında eğitim seviyesi, mesleki deneyim ve mesleki farklılıklarla açıklanabilirken; %64'ü cinsiyete dayalı piyasa ayrımcılığıdır.

Tablo 13.
Kadın Yöneticilerin Çalıştıkları Sektör ile Gelirleri Arasındaki Farkın Analizi

Sektör	n	$\bar{x}$	ss	t
Özel Sektör	140.675	5.849,20	4361,640	-29,302
Kamu Sektörü	51.834	6.277,84	2020,336	

Kaynak: TÜİK 2020 Yılı Hanehalkı İşgücü Anketi Mikro Veri Seti.

Araştırmada kadın yöneticilerin kamuda veya özel sektörde çalışması ile gelirleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığını test edilmiştir. Bağımsız örneklem t-testi sonuçlarına göre 0.05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($t_{(183415,682)} = -29,302$; $p = ,000$). Bu farkın hangi sektör lehine olduğunu belirlemek amacı ile grup ortalamalarına bakılmış ve kadın yöneticilerin özel sektörde ortalama 5.849,20 TL, kamu sektöründe ise ortalama 6.277,84 TL gelir elde ettiği belirlenmiştir. Analiz sonuçları, kadın yöneticilerin kamu sektöründe özel sektöre göre daha fazla gelir elde ettiğini göstermektedir (Tablo 13).

Bununla birlikte çalışmada, Türkiye’de 2020 yılında işgücü piyasasında çalışan erkek yöneticilerin çalıştıkları sektörler ile elde ettikleri gelirleri arasında bir farklılık olup olmadığı da test edilmiştir. Bağımsız örneklem t-testi sonuçlarına göre; 0.05 anlamlılık düzeyinde anlamlı bir farkın olduğu belirlenmiştir ($t_{(581754,974)} = 37,725$; $p = ,000$). Bu farkın hangi sektör lehine olduğunu belirlemek amacı ile grup ortalamalarına bakıldığında özel sektörde 6.416,33 TL; kamu sektöründe 5.994,92 TL gelir elde ettiği tespit edilmiştir. Kadın yöneticilerin aksine erkek yöneticilerin özel sektörde daha fazla gelir elde ettikleri bulgulanmıştır (Tablo 14).

Tablo 14.

Erkek Yöneticilerin Çalıştıkları Sektör ile Gelirleri Arasındaki Farkın Analizi

Sektör	n	$\bar{x}$	ss	t
Özel Sektör	384.497	6.416,33	5951,296	37,725
Kamu Sektörü	227.238	5.994,92	2724,438	

Kaynak: TÜİK 2020 Yılı Hanehalkı İşgücü Anketi Mikro Veri Seti.

Türkiye’de kamuda erkek ve kadın çalışan arasında cinsiyet ayrımcılığına rastlanmamakta, istihdam ve çalışma koşulları açısından eşit standartlar gözetilmektedir (Ecevit, 2003: 80). Buradan hareketle kamu sektörünün toplumsal cinsiyet eşitsizliğine en az rastlanılan sektör olduğu vurgusu yapılabilir. Dolayısıyla araştırma bulguları kamuda çalışan kadınlar (%19) ile erkekler (%18,5) arasında oransal olarak önemli bir fark olmadığını doğrular niteliktedir (Tablo 7). Ancak araştırma bulgularına göre, kamuda ve özel sektörde çalışan kadın ve erkek yöneticilerin elde ettikleri ücretler farklılaşmaktadır. Özel sektörde çalışanlar ile karşılaştırıldığında kamuda çalışan kadın yöneticiler daha fazla ücret almaktayken özel sektörde erkek yöneticiler daha fazla gelir elde etmektedir. Kasirye’nin (2011: 1) yaptığı çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmakta, özel sektörde çalışan erkeklerin elde ettiği ücretin, kadın çalışanların ücretlerinden daha yüksek olduğu bulgulanmaktadır. Tansel de (1999: 20) yapmış olduğu araştırmasında kamu sektöründe kadın ile erkek arasında ücretlerin benzerlik gösterdiğini ancak özel sektörde kadınlar lehine eşitliğin bozulduğunu ifade etmektedir.

Kadın yöneticiler sadece ücret düzeyi değil, iş güvencesi ve çalışma şartları bağlamında da kamuda sorun yaşamamakta, ancak özel sektörde ciddi problemlerle karşı karşıya

kalabilmektedirler. Özellikle özel sektörde çalışma sürelerinin sıklıkla değişkenlik göstermesi, kadın yöneticilerin iş yaşam dengesini bozmaktadır (İslamoğlu vd., 2016: 267-268). Kamuda görev yapan kadınların çalışma saatleri daha belirgin ve sınırları tanımlanmışken, özel sektörde kadın yöneticiler düzensiz, belirsiz ve uzun iş saatleri ile çalışabilmektedir.

Kadınların işgücü piyasasındaki performansını ve mevcudiyetini etkileyen bir diğer anahtar gösterge eğitimidir (Matysiak ve Torzewska, 2021: 332). Türkiye’de 1979 yılında Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW) ile özellikle kadına karşı yapılan eğitimde fırsat eşitliğini sağlayacak tedbirleri almaya yönelik düzenlemeler içeren sözleşme kabul edilmiştir. Benzer şekilde 1995 yılında Pekin Deklarasyonu ve Eğitim Platformu ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları kapsamında, kadınlara karşı yaşam boyu eğitim imkânının sağlanması ile ilgili bağlayıcı taahhütlerde bulunulmuştur (Ecevit, 2008: 72; Toksöz vd., 2021: 26; Ecevit, 2021: 26). Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği, 2000 yılında “Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset” başlıklı raporu ile kadınların işgücüne ve siyasi karar alma mekanizmalarına katılımı ve eğitimi ile ilgili müdahale edilmesi gerekli üç ana alan belirlemiştir (Ecevit, 2008: 19).

Gerek ulusal gerekse uluslararası platformlarda 1970’lerden bu yana etkin eğitim politikaları ile okullaşma oranlarının artırılmasına yönelik ciddi adımlar atılmış ancak kadın ile erkek arasındaki eğitim açığı kapanamamıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2018: 7). Özellikle yüksek eğitim düzeyi, kadının istihdamdaki yerini doğrudan şekillendirmektedir (Şahin, 2019: 30). OECD ülkelerinde 1980’li yıllarda üniversite eğitimi alan erkek öğrenci sayısı kadın öğrenci sayısının çok üzerindeyken bu durum son on yılda kadın öğrenciler lehine önemli ölçüde değişim göstermektedir. Kadın öğrencilerin bir okula kaydolma oranları erkeklere göre daha hızlı artmaktadır. 2018 yılında OECD ülkelerinde üniversite eğitimi alan kadınların oranı yaklaşık olarak %50, erkeklerin ise %38’tir (United Nations, 2020; Matysiak ve Torzewska, 2021: 332). OECD ve AB ülkelerinin önemli kısmında yükseköğretimde okullaşma oranı kadınlarda erkeklerden daha yüksektir (Ecevit, 2008: 40). Dünyada kadın ve çocukların eğitime erişiminde eşitlik sağlanması halinde kadınların akademik başarısının, erkeklerinkinden daha iyi olma eğilimi göstereceği düşünülmektedir (United Nations, 2020).

Bireylerin eğitim düzeyleri ile yöneticilik yapma durumları arasında bir ilişki olup olmadığını test etmek üzere ki-kare analizi yapılmıştır. Analiz bulguları değişkenler arasında bir ilişki olduğunu (pearson ki kare= 45216,083; s.d.=3; p=,000) göstermektedir. Erkek yöneticilerin %42,5’i üniversite mezunu iken bu oran kadın yöneticilerde %54’tür. Benzer biçimde erkek yöneticilerin %8,3’ü, kadın yöneticilerin %16,8’i ise lisansüstü eğitimini tamamlamıştır

(Tablo 15). Bulgular kadının yönetici pozisyonunda görev alması için erkeklerden daha yüksek bir eğitim seviyesine sahip olması gerektiğini, başka bir ifade ile eğitim ve iş yaşamında kendini ispat edebilmek için daha çok mücadele vermesi gerektiğini göstermektedir.

Tablo 15.
Yöneticilerin Eğitim Durumları Analizi

		Erkek	Kadın	Toplam
İlköğretim Mezunu	Sayı	318.302	32.703	351.005
	% Eğitim İçindeki	90,7%	9,3%	100,0%
	% Cinsiyet İçindeki	25,9%	12,0%	23,4%
	% Toplam	21,2%	2,2%	23,4%
Lise Mezunu	Sayı	286.785	46.995	333.780
	% Eğitim İçindeki	85,9%	14,1%	100,0%
	% Cinsiyet İçindeki	23,3%	17,2%	22,2%
	% Toplam	19,1%	3,1%	22,2%
Üniversite	Sayı	521.986	147.271	669.257
	% Eğitim İçindeki	78,0%	22,0%	100,0%
	% Cinsiyet İçindeki	42,5%	54,0%	44,6%
	% Toplam	34,8%	9,8%	44,6%
Yüksek Lisans-Doktora	Sayı	102.200	45.859	148.059
	% Eğitim İçindeki	69,0%	31,0%	100,0%
	% Cinsiyet İçindeki	8,3%	16,8%	9,9%
	% Toplam	6,8%	3,1%	9,9%
Toplam	Sayı	1.229.273	272.828	1.502.101
	% Eğitim İçindeki	81,8%	18,2%	100,0%
	% Cinsiyet İçindeki	100,0%	100,0%	100,0%
	% Toplam	81,8%	18,2%	100,0%

Kaynak: TÜİK 2020 Yılı Hanehalkı İşgücü Anketi Mikro Veri Seti.

Kadınların eğitim düzeyinin yüksek olması ve/veya yükseköğretim mezunu olmaları istihdam edilme ve yönetici olma olasılıklarını önemli ölçüde artırmaktadır (Ashraf, 2009: 1685; Dedeoğlu, 2009: 45; Kemp ve Madsen, 2014: 792; Peng ve She, 2020: 317). Yüksek eğitim düzeyine sahip yöneticiler, işletmede yüksek katma değer yaratmakta ve işletmenin karlılığını artırıcı fikirleri hayata geçirebilme potansiyelleri daha hızlı olabilmektedir (Doğan, 2020: 28-29). Ancak eğitime erişim noktasında kadın ve erkeklerin erişimi eşit şekilde sağlansa bile kadınların çalışma ortamında erkeklerle aynı seviyeye gelebilmeleri için erkeklerden daha yüksek niteliklere sahip olması gerekmektedir (Peng ve She, 2020: 320).

Bulgular; eğitim ile istihdam arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu, işgücünün eğitim seviyesi arttıkça işgücüne katılım oranlarının arttığını göstermektedir (Günsoy ve Özsoy, 2012: 23; Kızılgöl, 2012: 100; Tezgel ve Gökbayrak, 2013: 47; Özaydınlık, 2014: 103; Serel ve Özdemir, 2017: 145; Durkaya ve Hüsnüoğlu, 2018: 51; Türüoğlu, 2018: 63; Aksoy vd., 2019: 152; Pekel, 2019: 268; Yeşilkaya vd., 2020: 413; Küçükbay ve Kocabaş, 2023: 48). Bunu destekler nitelikte kadınların eğitim seviyesi arttıkça istihdamda olma ve kalma olasılıkları da artmaktadır. Başka bir

ifade ile kadınların eğitim seviyesinin düşüklüğü, onların istihdamını sınırlandırmaktadır (Togunde, 1999: 277; Rahman, 2000: 501; Dedeoğlu, 2009: 45; Keskin, 2018: 5; Pekel, 2019: 268; Aksoy vd., 2019: 263; Türüoğlu, 2018: 61). Eğitim seviyesinin artması hem kadın hem erkek çalışanın istihdamını şekillendirmektedir ancak kadın istihdamı açısından eğitim-istihdam ilişkisi daha belirleyici bir hal almaktadır (Dedeoğlu, 2009: 50; Tezgel ve Gökbayrak, 2013: 47; Özaydınlık, 2014: 104; Günsoy ve Özsoy, 2012: 41; Türüoğlu, 2018: 67). Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanamaması, kadınları işin gerektirdiği bilgi ve beceriden yoksun bırakmaktadır (Kocacık ve Gökkaya, 2005: 207). Yüksek eğitim seviyesi, bireylerin daha yüksek gelir elde etmelerine ve daha insani çalışma şartlarına sahip işlerde çalışmalarına imkân yaratmaktadır (Şenel, 2019: 366).

Dünya genelinde kadınların iş yaşamında belli sektörlerde, ikincil işlerde ve düşük ücretle çalıştıkları görülmektedir. Eğitim düzeyinin düşüklüğü ile ilişkilendirilen bu durum kadınların yaptığı işlerin küçümsenmesine, kadının toplumsal statüsünün düşük olarak algılanmasına ve çalışan kadın ve erkek arasındaki ücret farkının daha da artmasına sebebiyet verebilmektedir (Kasirye, 2011: 1; Koray, 2016: 65; ILO, 2017: 8). Aslında kadınların yönetimde daha fazla temsil edilmesi cinsiyetler arası ücret farkını daraltmakta ve kadınların üst kademedeki görev yapması, tüm kadın çalışanlara fayda sağlamaktadır (Cohen ve Huffman, 2007: 681).

Sonuç

Türkiye işgücü piyasasında, kadınların işgücüne katılımının ve özellikle üst kademe yöneticisi düzeyinde çalışma oranının düşük olduğu bir yapı hakimdir. TÜİK, 2020 yılı HİAMVS verilerine göre yönetici pozisyonlarında çalışanların yaklaşık %18'i kadın, %82'si erkektir. Kadınların eğitim seviyesinin düşüklüğü, işine ek olarak eve ve ailesine ilişkin sorumlulukları, öğrenilmiş toplumsal yargılar, hamilelik süreci, doğum ve sonrasında fizyolojik ve yasal birtakım nedenlerle çalışmamaları ve bu süreçten sonra tekrar iş hayatına dönmeye kadının isteksiz olması gibi sebeplerle kadınların yönetici pozisyonlarında üst kademedeki görevlendirilmesi, erkekler kadar kolay olmamaktadır.

Türkiye'de işgücü piyasasında genel olarak kadınların eğitim seviyeleri ve gelirleri düşük, kayıt dışı çalışma oranları ve haftalık çalışma süreleri yüksektir. Ancak araştırmanın bulguları, kadın yöneticiler açısından farklılaşmaktadır. Türkiye'de kadın yöneticilerin eğitim seviyesi, erkek yöneticilerden yüksektir. TÜİK verilerine göre kadın yöneticilerin %70,8'i, erkek yöneticilerin ise %50,8'i üniversite mezunudur. İstihdamda yönetici pozisyonunda çalışanların gelirleri incelendiğinde ise, kadınların erkeklerden daha düşük ücret ile çalıştığı belirlenmekle birlikte, yöneticilerin faaliyet gösterdikleri sektörler göre ücret düzeyi farklılık

gösterebilmektedir. Çalışmanın bulgularına göre, kadın yöneticiler kamuda, özel sektöre göre daha yüksek ücret düzeyi ile çalışmaktayken erkek yöneticiler özel sektörde daha yüksek ücret düzeyi ile çalışmaktadır. Ayrıca kadın yöneticilerin, erkeklere göre kayıt dışı çalışma oranları düşük, yarı zamanlı çalışma oranları ise yüksektir. Kadın yöneticiler, ailedeki bakıma muhtaç yetişkinlerin tamamına, çocukların ise %92,3'üne bakmaktadır.

Araştırmanın bulguları göz önüne alınarak Türkiye’de kadın yöneticilerin eğitim düzeyinin ve ücretlerinin (kamuda çalışanların) yüksek, kayıt dışı çalışma oranlarının ise düşük olduğu söylenebilir. Ancak bu olumlu çalışma koşulları sadece sınırlı sayıdaki kadın yöneticilere özgüdür. Bu koşullar tüm işgücü piyasasında çalışan kadınlara genellenememektedir. Kadınların üst kademe yöneticisi olarak yükselmesinin önünde ekonomik, sosyal, kültürel pek çok engel bulunmaktadır. Ancak, kadın yönetici sayısının artırılmasında, kadınların eğitim seviyesinin yükseltilmesi, eğitimde ve çalışma yaşamında fırsat eşitliğinin sağlanması, kadın girişimciliğinin özendirilmesi, kayıtlı çalışma bilincinin oluşturulması, işgücü piyasasının ihtiyaçlarını belirlemek amacıyla işverenler ve işverenler tarafından örgütlenen sivil toplum kuruluşları ile görüşülerek, konunun paydaşları ile çalıştaylar düzenlenmesi önemlidir. İşverenlere kadın yöneticilerle çalışmaları konusunda maddi destek verilmeli, toplumsal cinsiyetçi rollerin dengeli şekilde dağılmasının ülke ekonomisine ve kalkınmasına yapacağı olumlu gelişmeler, toplumsal bir bilinç oluşturmak amacıyla özellikle dijital platformlar aracılığıyla Z kuşağına anlatılmalıdır. Türkiye İş Kurumu, işe yerleştirmelerde yönetici pozisyonunda iş arayan kadınları, erkeklere göre daha dezavantajlı olmaları sebebiyle tercih etmelidir. Kadın yöneticilere ilişkin yerel ve bölgesel düzeyde istatistikler tutulmalı ve kadınların hangi dönemde ve neden iş hayatından ayrılma kararı aldıkları veya ayrılmak zorunda kaldıkları tespit edilerek, yerel ve bölgesel tedbirler alınmalıdır.

Bu çalışma, TÜİK 2020 yılı HİAMVS ile sadece bir yıla dönük olarak gerçekleştirilmiştir. 2020 yılı, Covid-19 pandemi kararları ve tedbirleri gölgesinde çalışılan bir yıl olmuştur. Dolayısıyla araştırma bulgularından pandeminin etkilerini arındırmak mümkün olamamıştır. Bundan sonraki çalışmalar, pandemi öncesi ve sonrasında kadın yöneticilerin iş yaşamına ilişkin çalışma koşulları ve sosyo-ekonomik özelliklerini tespit ederek, işgücü piyasasındaki kadın çalışanlar ve yöneticiler için daha net bir görüntüyü yazına kazandırabilir. Ayrıca kadınların üst kademe yönetiminde sayılarının nasıl arttırılabileceği, kadının önündeki engellerin nasıl bertaraf edilebileceği, kadının neden yarı zamanlı veya esnek çalışmayı istediği nitel araştırma yolu ile derinlemesine görüşmelerle ortaya çıkarılabilir.

Kaynakça

- Aksoy, N., Felek, Ş., Yayla, N. & Çeviş, İ. (2019). Türkiye’de kadın istihdamı ve etkileyen faktörler. *Journal of Management and Economics Research*, 17(3), 146-163. <https://doi.org/10.11611/yead.594124>
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. & Yıldırım, E. (2007). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamalı*. Sakarya Yayıncılık.
- Ashraf, M. (2009). Characteristics of female managers in the US labour market. *Applied Economics Letters*, 16 (17), 1683-1686. <https://doi.org/10.1080/13504850701663249> .
- Ayoğul, H., & Baraz, A. B. (2020). Kadın çalışanların kariyer engelleri: Eskişehir’de bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (44), 13-27. <https://dergipark.org.tr/en/pub/susbed/issue/61826/925040>.
- Cantürk, S. (2021). Gelişmiş ülkelerde sosyal politika uygulamaları: Japonya örneği. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 2021(54), 188-202. <https://doi.org/10.47998/ikad.923254> .
- Cohen, P. N. & Huffman, M. L. (2007). Working for the woman? Female managers and the gender wage gap. *American Sociological Review*, 72(5), 681-704. <https://doi.org/10.1177/000312240707200502>.
- Corsi, M. & İlkkaracan, I. (2022). COVID-19, gender and labour. GLO Discussion Paper, No. 1012, Global Labor Organization (GLO), Essen. <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/248563/1/GLO-DP-1012.pdf>.
- Çarıkcı, İ. H., Çiftçi, M., & Derya, S. (2016). İş-aile yaşam çatışması: Türkiye’deki kadın yöneticiler üzerinde bir uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 2(2), 53-65. <https://dergipark.org.tr/en/pub/vizyoner/issue/23022/246150>.
- Dedeoğlu, S. (2009). Eşitlik mi ayrımcılık mı? Türkiye’de sosyal devlet, cinsiyet eşitliği politikaları ve kadın istihdamı. *Çalışma ve Toplum*, 2(21), 41-54. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2576297>.
- Dedeoğlu, S. & Gökmen, Ç. E. (2021). *Dünya’da ve Türkiye’de çalışma yaşamında kadın*. Uluslararası Çalışma Örgütü Yayınları.
- Dedeoğlu, S., Şahankaya Adar, A. & Sıralı, Y. (2021) Supporting women’s employment through institutional collaboration on early childhood care and education, ILO and EBRD Report. https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/bitstream/handle/1/1756/E%C3%87BERapor_ILO%26EBRD_ENG-min.pdf?sequence=1&isAllowed=y .

- Dedeoğlu, S. (2022). Special dossier editor's introduction gender, care, and work in Turkey: From familialism to neo-paternalism. *New Perspectives on Turkey*, 66, 4-10. <https://doi.org/10.1017/npt.2022.11> .
- Derks, B., Ellemers, N., Van Laar, C. & De Groot, K. (2011). Do sexist organizational cultures create the queen bee?. *British Journal of Social Psychology*, 50(3), 519-535. <https://doi.org/10.1348/014466610X525280>.
- Doğan, İ. Ç. (2020). *Aktif beşerî sermaye kaynaklarının beşerî sermaye performans ilişkisindeki rolü*. (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi.
- Durbin, S. & Tomlinson, J. (2010). Female part-time managers: Networks and career mobility. *Work, Employment and Society*, 24(4), 621-640. <https://doi.org/10.1177/0950017010380631>.
- Durkaya, M. & Hüsnüoğlu, N. (2018). İstihdamda eğitimin rolü. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 19(41), 51-70.
- Ecevit, Y. (2003). *Women's labor and social security. bridging the gender gap in Turkey: a mile stone towards faster socio-economic development and poverty reduction, poverty reduction and economic management unit: Europe and Central Asia*, Washington DC. World Bank, 73-106.
- Ecevit, Y. (2008). *Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitsizliği: Sorunlar, öncelikler ve çözüm önerileri: Kadın-Erkek eşitliğine doğru yürüyüş: Eğitim, çalışma yaşamı ve siyaset*. <http://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/103>.
- Ecevit, Y. (2021). Toplumsal cinsiyet eşitliğinin temel kavramları. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/bitstream/handle/1/1417/Y%c4%b1ld%c4%b1z%20Ecevit%20Temel%20Kavramlar.pdf?sequence=3&isAllowed=y>.
- Guedjali, A. (2023). Careers of Algerian women managers: The psychological drivers of discrimination in professional careers. *Business Ethics and Leadership*, 7(2), 1-8. <https://armgpublishing.com/journals/bel/volume-7-issue-2/article-1/>.
- Günsoy, G. & Özsoy, C. (2012). Türkiye'de kadın işgücü, eğitim ve büyüme ilişkisinin VAR analizi. *Finans, Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*. 49(568), 23-42. <https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11421/19079/19076.pdf?sequence=1&isAllowed=y> .
- Ilostat. (2022). <https://ilostat.ilo.org/data/>.

- Ilostat. (2023). Labour force participation rate by sex and age. https://www.ilo.org/shinyapps/bulkexplorer38/?lang=en&segment=indicator&id=EAP_2WAP_SEX_AGE_RT_A.
- Ilostat. (2023a). <https://ilostat.ilo.org/resources/concepts-and-definitions/description-labour-force-statistics/>.
- International Labour Organization. (2017). World employment and social outlook. https://www.ilo.org/global/research/global-reports/weso/2017/WCMS_541211/lang--en/index.htm.
- International Labour Organization. (2020). World employment and social outlook trends. <https://www.ilo.org/global/research/global-reports/weso/2020/lang--en/index.htm>.
- International Labour Organization. (2020). Türkiye'nin onayladığı ILO sözleşmeleri. https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377269/lang--tr/index.htm#:~:text=Her%20%C3%BCye%2C%20%C3%BCret%20hadlerinin%20tesbitiyle,kabil%20oldu%C4%9Fu%20nispette%20emin%20edecektir.
- İlkkaracan, I., Kim, K., Masterson, T., Memiş, E. & Zacharias, A. (2021). The impact of investing in social care on employment generation, time-, Income-poverty by gender: A macro-micro policy simulation for Turkey. *World Development*, 144, 105476. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2021.105476>.
- İlkkaracan, İ. & Memiş, E. (2021). Transformations in the gender gaps in paid and unpaid work during the COVID-19 pandemic: Findings from Turkey. *Feminist Economics*, 27(1-2), 288-309. <https://doi.org/10.1080/13545701.2020.1849764>.
- İslamoğlu, E., İyem, C. & Yıldırım, S. (2016). Çalışma yaşamında kadın yönetici olmak: Kamu ve özel sektördeki kadın yöneticiler üzerine bir araştırma. *International Congress of Management Economy and Policy*. S.255-269. <https://tinyurl.com/y5suydru>.
- Kalkınma Bakanlığı (2018). Kadınların kalkınmadaki rolü özel ihtisas komisyonu raporu. Onbirinci kalkınma planı (2019/2023). <https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2020/04/KadininKalkinmadakiRoluOzelIhtisasKomisyonuRaporu.pdf>.
- Kanellopoulos, C.N. & Mavromaras, K. G. (2002). Male–female labour market participation and wage differentials in Greece. *Labour Review of Labour Economics and Industrial Relation*. 16(4), 771-801. <https://doi.org/10.1111/1467-9914.00216>.

- Karatepe, S. & Arıbaş, N. N. (2017). İş hayatında kadın yöneticilere ilişkin cinsiyet ayrımcılığı: Türkiye için bir değerlendirme. *Yasama Dergisi*, (31), 7-23. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1115497>.
- Kasirye, I. (2011). Addressing gender gaps in the Ugandan labour market. *EPRS Policy Brief*. (No. 675-2016-46581). <https://nru.uncst.go.ug/xmlui/handle/123456789/967>.
- Kasnakoğlu, Z. & Dikbayır, G. (2002). Gender segregation in Turkish manufacturing industry: 1985-1998. *METU Studies in Development*, 29 (3-4), 333-353. <https://open.metu.edu.tr/handle/11511/92163>.
- Kemp, L. J.& Madsen, S. R. (2014). Oman's labour force: An analysis of gender in management. *Equality, Diversity and Inclusion: An International Journal*. 33(8).789-805. <https://doi.org/10.1108/EDI-10-2013-0084>.
- Kendirli, H. Ç., & Şenöz, A. (2019). Hizmet sektöründe kadın girişimciler: Çorum araştırması. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 4(1), 93-118. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/654091>.
- Keskin, S. (2018). Türkiye’de eğitim düzeyine göre kadınların iş hayatındaki yeri. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, (17), 1-30. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/559619>.
- Kızılgöl, Ö. A. (2012). Kadınların işgücüne katılımının belirleyicileri: Ekonometrik bir analiz. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13(1), 88-101. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2152020>.
- Kocacık, F. & Gökkaya, V. B. (2005). Türkiye’de çalışan kadınlar ve sorunları. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 6(1). 195-219. <https://tinyurl.com/2s3mysfm>.
- Kontaş, Z., & Özen, F. (2024). Toplumsal cinsiyet algısının kadın yöneticilere karşı tutumlara etkisi: Eğitim örgütleri örneği. *Uluslararası Eğitime Özgün Bakış Dergisi*, 2(1), 35-62.
- Koray, M. (2016). Sosyo-ekonomik hakların ve toplumsal cinsiyet eşitliği istemlerinin liberalizmle sınanması. Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu VIII. Bildiriler. <https://arastirma.disk.org.tr/wp-content/uploads/2020/08/2016ssyalhaklar.pdf#page=61>
- Kumaş, H. (2017). İşveren ve işveren vekillerine göre kreş/gündüz bakımı/yurt hizmeti ve istihdam ilişkisi: Denizli ili örneği. *Çalışma ve Toplum*, 53(2). 573-616. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ct/issue/71825/1155447>.

- Küçükbay, F. & Kocabaş, İ. Ü. (2023). Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranını etkileyen faktörlerin ekonometrik analizi. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 12(32), 29-51. <https://doi.org/10.31199/hakisderg.1202393>
- Linehan, M., & Scullion, H. (2001). Challenges for female international managers: evidence from Europe. *Journal of Managerial Psychology*, 16(3), 215-228.
- Mardin, N. B. (2000). *Sağlık sektöründe kadın*, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Matysiak, A. & Cukrowska-Torzewska, E. (2021). *Gender and labour market outcomes. In research handbook on the sociology of the family*. Edward Elgar Publishing. <https://tinyurl.com/mcw9a9k5>.
- Negiz, N. & Yemen, A. (2011). Kamu örgütlerinde kadın yöneticiler: Yönetici ve çalışan açısından yönetimde kadın sorunsalı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2011(24), 195-214.
- Öcal, M. & Şenel, D. (2021). Türkiye’de kayıt dışı istihdamın bölgesel analizi. *Çalışma ve Toplum*, 2 (69), 1201-1232. <https://doi.org/10.54752/ct.1155175>.
- Özaydınlık, K. (2014). Toplumsal cinsiyet temelinde Türkiye’de kadın ve eğitim. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, (33). 93-112. <https://doi.org/10.21560/spcd.03093>.
- Paola, Di. V., Dupray, A., & Moullet, S. (2023). Does occupational gender composition affect women's chances of becoming managers? Evidence from France, Sweden, Switzerland and the UK. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 43(5/6), 473-490. <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/IJSSP-12-2021-0315/full/html>.
- Pekel, E. (2019). Eğitim ve istihdam ilişkisinin değerlendirilmesi. Cataloging-In-Publication Data, 268. <https://tinyurl.com/4dtut2kv>.
- Peng, C. & She, P. W. (2020). Are women less likely to be managers in the UK labour market?. *Economic Modelling*, 85, 317-324. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2019.10.021>.
- Rahman, S. (2000). Women's employment in Bangladesh agriculture: composition, determinants and scope. *Journal of Rural Studies*, 16(4), 497-507. [https://doi.org/10.1016/S0743-0167\(00\)00006-1](https://doi.org/10.1016/S0743-0167(00)00006-1).
- Resmî Gazete (9 Ağustos 2004). Kadın İşçilerin Gece Postalarında Çalıştırılma Koşulları Hakkında Yönetmelik <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/08/20040809.htm#3>.

- Sancar, S., Toksöz, G., Yüksel-Kaptanoğlu, İ., Memiş-Parmaksız, E., Arslan, H., Kabadayı, A., ...& İnanç, B. (2021). Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliğini izleme raporu 2019-2020. <https://www.stgm.org.tr/e-kutuphane/turkiyede-toplumsal-cinsiyet-esitligini-izleme-raporu-2019-2020>.
- Serel, H. & Özdemir, B. S. (2017). Türkiye’de kadın istihdamı ve ekonomik büyüme ilişkisi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 15(3), 132-148. <http://dx.doi.org/10.11611/yead.310569>.
- Sobczak, A. (2018). The queen bee syndrome. The paradox of women discrimination on the labour market. *Journal of Gender and Power*, 51(1). <https://doi.org/10.14746/jgp.2018.9.005>.
- Şahin, M. (2019). *İşgücü piyasasında dezavantajlı gruplar*. (Ed. Yavuz Kağan Yasım). Türk Metal Sendikası Araştırma ve Eğitim Merkezi. Ankara.
- Şenel, D. (2021). İnşaat sektöründe tabakalı işgücü piyasasının incelenmesi: Denizli ili örneği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 76 (1), 349-385. <https://doi.org/10.33630/ausbf.827067>.
- Şenel, D. & Kumaş, H. (2019). Kendi hesabına çalışanların kayıt dışı istihdama bakışı. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 9(2), 361-388. <https://doi.org/10.32331/sgd.658713>.
- Şengül, H., Çınar, F. & Bulut, A1. (2019). The perception of queen bee phenomenon in nurses; Qualitative study in health sector. *Nigerian Journal of Clinical Practice* 22(7). 906-912, DOI: 10.4103/njcp.njcp_308_18.
- Wuertele, R. (2017). The influence of the queen bee syndrome on the attitudes, behaviors, and emerging leadership styles of the Millennials. <https://www.semanticscholar.org/author/R.-Wuertele/100929276>.
- Tansel, A. (1999). Formal versus informal sector choice of wage earners and their wages in Turkey. *In Economic Research Forum Working Paper* (No. 9927). <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.263469>.
- Tezgel, O. & Gökbayrak, Ş. (2013). The effects of gender inequalities in the labor market and the social security system on women’s social inclusion in Turkey. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 15(4), 39-59. <https://dergipark.org.tr/en/pub/iscguc/issue/25463/268651>.
- Togunde, O. R. (1999). Determinants of women's employment in Urban Nigeria: The impact of socio-cultural factors. *Journal of Asian and African Studies*, 34(3), 279-297. https://brill.com/view/journals/jaas/34/3/article-p279_2.xml.

- Tokol, A. (2011). *Günümüz Türkiye'sinde giderek ağırlaşan sosyal sorunlar ve sosyal politika uygulamaları. Düünden bugüne Türkiye'nin toplumsal yapısı.* (ed. M. Zincirkıran). S.545-559. Dora.
- Toksöz, G. (2014). *Türkiye'de kadın işgücü profili istatistiklerinin analizi.* T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. <https://www.aile.gov.tr/uploads/ksgm/uploads/pages/dagitimda-olan-yayinlar/turkiye-de-kadin-istihdam-profilini-ve-istatistiklerinin-analizi-nihai-rapor.pdf>.
- Toksöz, G. (2016). *Sosyo-ekonomik hakların ve toplumsal cinsiyet eşitliği istemlerinin liberalizmle sınanması.* Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu VIII. Bildiriler.
- Toksöz, G. & Memiş, E. (2018). İstihdamda toplumsal cinsiyet eşitliği haritalama ve izleme çalışması. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/bitstream/handle/1/171/ekutuphane6.2.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- Toksöz, G., Yüksel-Kaptanoğlu, İ., Memiş-Parmaksız, E., Arslan, H., Kabadayı, A., Akyıldırım, O. & İnanç, B. (2021). *Göstergeler aracılığıyla toplumsal cinsiyete duyarlı hak temelli izleme kılavuzu.* <http://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1848>.
- Turgut, Y. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri.* (Ed. Abdurrahman Tanrıöğren). Anı.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2020). 2020 yılı hane halkı işgücü anketi mikro veri seti.
- Türkiye İstatistik Kurumu Toplumsal Yapı ve Cinsiyet İstatistikleri. (2020). <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109>.
- Türlüoğlu, E. (2018). Kadın istihdam ve büyüme ilişkisi: VAR modeli analizi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(9), 59-68. <https://dergipark.org.tr/en/pub/asead/issue/41120/497015>.
- Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO, 2018). 2018-2019 Cinsiyete dayalı ücret farklılıklarını anlamak. https://www.ilo.org/ankara/news/WCMS_651863/lang--tr/index.htm.
- Urla Zeytinoglu, I., Timurcanday Ozmen, O., ErgençKatrinli, A., Kabasakal, H., & Arbak, Y. (2001). Factors affecting female managers' careers in Turkey. In *The economics of women and work in the Middle East and North Africa* (pp. 225-245). Emerald Group Publishing Limited. [https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1016/S1094-5334\(01\)04013-4/full/html](https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1016/S1094-5334(01)04013-4/full/html).
- United Nations. (2020). The world's women 2020: Trends and statistics. Women and men in the labour force. <https://worlds-women-2020-data-undesahub.arcgis.com/apps/women-and-men-in-the-labour-force/explore>.

Yeşilkaya, F., Topalhan, T. & Miçooğulları, S. Ü. (2020). Eğitim-istihdam ve eğitim-gelir etkinliği: Yükseköğretime katılımın OECD ülkeleri bazında panel veri analizi. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 10(2), 413-430. <https://doi.org/10.32331/sgd.841019>.

“Dikkat Bebek Var” ve “Dokuz Ay” Filmleri Üzerinden Hollywood Sinemasında Hamilelik Temsillerine Bakış

An Overview of Representations of Pregnancy in Hollywood Cinema Through the Films "Nine Months" and "What to Expect When You're Expecting"

Rana İğneci Süzen* Ahsen Günbulut#

Öne Çıkanlar

- Uzun yıllar boyunca paradoksal bir şekilde hamile kadından çocuk doğurması beklenirken bir yandan da hamile bedenlerini kamusal alanda görünür olmaktan kaçınmaları tavsiye edilmiştir.
- Ataerkil kültürün zihinsel tasavvurları doğrultusunda hamileliğin iğrenç ve utanç verici olduğu düşüncesi Hollywood üzerinde de uzun süre etkisini göstermiştir.
- 90'lı yıllardaki hamile konulu filmlere baktığımızda hamile bedeni cazibeli bir kadın bedeninden kutsal anne bedenine dönüşmekte ve bu dönüşüm giysi yoluyla desteklenmektedir.
- 2000'li yıllardan sonra ise film sayısında bir artış ve hamilelik temsillerinde bir değişim görülmektedir. Bu temsillerde en çok da hamileliğin bedensel sunumları değişmektedir. Eskiden ahlaken gösterilmesi mümkün olmayan hamile bedenin görünümüleri şimdi göbeklerin de açıkta sergilenebileceği haliyle gösterilmektedir.
- Gün geçtikçe bedenlerin kamusal alanda, medyada görünürlüğü artmış olmasına ve hatta bu konuda hızlı bir dönüşüm yaşanmasına rağmen sinemasal temsillerinde kadın ve hamile bedenleri üzerindeki -onların öncelikle anne olmaları gerektiğine dair- söylemleri değişmemiş olduğu söylenebilir.

Öz: Kadınlar uzun bir dönem, doğum yapma kapasiteleri ile tanımlanmış olmalarına rağmen hamile bedenlerini kamusal alanda görünür kılmaları neredeyse yasak ve tabu sayılmıştı. Bu yasak belirli toplumsal eğilimlerin sonucuydu. Hamileliğin ayıp sayılması ve kadın bedeni üzerindeki manipülatif tutumlar onların ne yapıp ne yapmamaları gerektiğini belirliyordu. Gün geçtikçe bedenlerin kamusal alanda, medyada görünürlüğü artmış olmasına ve hatta bu konuda hızlı bir dönüşüm yaşanmasına rağmen sinemasal temsillerdeki kadın ve hamile bedenleri üzerinde onların öncelikle anne olmaları gerektiğine dair söylem değişmemiş görünmektedir. Bu makale Hollywood sinemasında hamile bedenleri, görünümüleri ve temsillerinin 90'ların sonlarından başlayarak nasıl bir değişim sergilediğini iki film üzerinden anlamayı hedeflemektedir. Bu nedenle inceleme için “Dokuz Ay” ve “Dikkat Bebek Var” filmleri seçilmiştir. Çalışmanın amacı; toplumun hamile beden algısı üzerinden, hamilelik ve dolayısıyla annelik kavramını bu temsiller yoluyla nasıl inşa ettiğine dair sinemanın gücünü araştırmaya çalışmaktır. Seçilen filmlerdeki temsil biçimleri, konuyla ilgili teorisyenlerin bakış açısına dayanarak niteliksel içerik analizi yöntemi ile yorumlanmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak ataerkil toplumsal yapının farklı derecelerde varlığını sürdürmesi nedeniyle filmlerin alt metinlerindeki annelik ve hamilelikle ilgili kalıplaşmış düşüncelerin çok fazla bir değişime uğramadığı görülmektedir. Son dönemde hamilelikle ilgili eskiye oranla tabu sayılan konuların

* Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Sinema Televizyon Bölümü, ranaigneci@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-3681-7760.

Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Sahne Dekorları ve Kostüm Bölümü, ahsengunbulut@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5355-5689.

temsilinde görece bir özgürlükten bahsedilse bile genel olarak bu tek boyutluluk ana akım sinema içindeki annelik/hamilelik süreçlerini gerçeklikten uzaklaştırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hollywood Sineması, Hamilelik, Hamile Filmleri, Hamile Giysileri

---

Highlights:

- For many years, paradoxically, while pregnant women were expected to be children, they were also advised to hide their pregnant bodies and avoid being visible in the public sphere.
  - The idea that pregnancy is disgusting and shameful in line with the mental conceptions of patriarchal culture has also had an impact on Hollywood for a long time.
  - When we look at the films on pregnancy in the 90s, the pregnant body is transformed from a glamorous female body to a sacred maternal body, and this transformation is supported through clothing.
  - After the 2000s, there is an increase in the number of films and a change in their presentations of pregnancy. In these representations, the bodily presentations of pregnancy change the most. The appearance of the pregnant body, which was not possible to be shown morally in the past, is now shown in such a way that the belly can be exposed.
  - Although the visibility of bodies in the public sphere and in the media has increased day by day and even a rapid transformation has taken place in this regard, it can be said that the discourses of cinematic representations on women and pregnant bodies -that they must first of all become mothers- have not changed.
-

Abstract For a long time, although women were defined by their capacity to give birth, it was almost for bidden and taboo for them to make their pregnant bodies visible in the public sphere. This prohibition was the result of certain social tendencies. The shamefulness of pregnancy and manipulative attitudes towards the female body determined what women should and should not do. Although the visibility of bodies in the public sphere and in the media has increased and even a rapid transformation has taken place in this regard, the discourse on women and pregnant bodies in cinematic representations that they should be mothers first seems to have not changed. This article aims to understand how pregnant bodies, appearances and representations in Hollywood cinema have changed since the late 90s through two films. For this reason, the films ‘Nine Months’ and ‘What to Expect When You're Expecting’ were selected for analysis. The aim of the study is to investigate the power of cinema on how society constructs the concept of pregnancy and thus motherhood through these representations through the perception of the pregnant body. The forms of representation in the selected films were tried to be interpreted with the method of qualitative content analysis based on the perspective of the theorists on the subject. As a result, it is seen that the stereo typical ideas about motherhood and pregnancy in the subtexts of the films have not undergone much change due to the continued existence of the patriarchal social structure to varying degrees. Even though there has been a relative freedom in their presentation of taboo subjects related to pregnancy in recent times, this one-dimensionality in general distances the motherhood/pregnancy processes in mainstream cinema from reality.

Keywords: Hollywood Cinema, Pregnancy, Maternity Films, Maternity Clothes.

Summary

Widespread patriarchal thought conceptualized the mother primarily as an ‘object’ that meets the needs of others, and this view has persisted in their presentations of motherhood in

cultural and public spheres. Women, who are subject to a construct of motherhood within the patriarchal view, have long been defined by their capacity to give birth. In contrast, theorists such as Tina Miller and Elisabeth Badinter have emphasized the idea that 'the mother can be a subject with desires and fantasies. As an alternative to the prevailing patriarchal thinking, these theorists conceptualized motherhood by trying to understand her subjectivity. This study, on the other hand, aims to investigate the extent to which cinema include so excludes these 'subjective experiences' through representations of pregnancy/motherhood.

Accordingly, the study focuses on their presentations of pregnancy in Hollywood cinema due to its capacity to reached influence the masses. Under the influence of a pervasive patriarchal culture, Hollywood cinema has long treated pregnancy, like motherhood, as a fictional myth. In these forms of representation, first of all, the presence of attitudes aimed at supporting society's fiction of pregnancy is noticeable. Especially since having children is equated with motherhood, women are expected to successfully fulfil their first duties of 'giving birth' and 'motherhood'. For many years, paradoxically, while pregnant women were expected to be children, they were also advised to hide their pregnant bodies and avoid being visible in the public sphere.

The idea that pregnancy is disgusting and shameful in line with the mental conceptions of patriarchal culture has also had an impact on Hollywood for a long time. In the 1940s and 1950s, Hollywood cinema almost for badges how in the pregnant body and even using the word pregnancy. In these years, Hollywood often found it more appropriate to skip the pregnancy phase after the romance and marriages stories and move on to scenes of children being born. Considering that the censorship law did not allow pregnancy to be shown in films and that pregnancy had to take place within marriage, very few films dealt with pregnancy.

It can be said that until the 1950s, film censorship and control organizations in the US saw pregnancy as a moral obligation and a sacred duty for married women, and therefore preferred narratives that positioned childbirth as a virtuous endeavor. In this context, representations of pregnancy in Hollywood mainstream cinema were restricted and controlled. However, if motherhood was necessary for the story of the film, it was deal with in mythicized forms within the framework of the sanctity of pregnancy and birth. These were morally appropriate stories about motherhood, based on the fantasy that pregnancy did not change women's bodies, that childbirth was not painful or dangerous, and hate very woman wanted a baby. However, in the 1990s there was an increase in interest in pregnancy as an acceptable theme in films, especially comedies. It can be said that the visibility of depictions of pregnancy and birth in Western media and culture has increased in the present day, and content, stories and art works related to birth/pregnancy have

proliferated in public culture. As a reflection of the transformation of pregnancy into a consumer culture, the forms of representation in these films have started to change, and this time these pregnant bodies have had to appear thin, sexy and glamorous. These pregnant women, who usually work in the public sphere, are equipped with greater responsibilities such as having a career, being thin and sexy, and having children all at once.

In this direction, the films ‘‘Nine Months’’ and ‘‘What to Expect When You're Expecting’’ were selected for analysis to represent the social and cultural trends in Hollywood mainstream cinema and to include the changes related to pregnancy starting from the 90s to the present day. In the films selected for the analysis of the view of pregnancy representations in Hollywood mainstream cinema, how the pregnant body is placed in traditional roles of womanhood/motherhood/pregnancy and how the experience of pregnancy is reshaped are evaluated in the perspective of Tina Miller's and Elisabeth Badinter's theories. These representations have been analyzed using qualitative content analysis conducted within different disciplines and research traditions. When we look at the films on pregnancy in the 90s, the pregnant body is transformed from a glamorous female body to a sacred maternal body, and this transformation is supported through clothing. At the same time, the natural and difficult processes of pregnancy are mentioned cursorily, but it is seen that there has been a change in terms of the visibility of this pregnancy with the inclusion of birth scenes that were avoided in the past. After the 2000s, there is an increase in the number of films and a change in their presentations of pregnancy. In these representations, the bodily presentations of pregnancy change the most. The appearance of the pregnant body, which was not possible to be shown morally in the past, is now shown in such a way that the belly can be exposed. Infact, new mums-to-be are included in a representation that they should be thin and sexy, not in the sacred pregnant myth and body. They can be seen in clothes that expose their navels or in tight and sexy clothes. However, unchanging elements still exist in both periods. The first of these is the idea that a woman would be incomplete and unhappy without a child. The other is the idea that a complete family cannot be established without a child. Although the visibility of bodies in the public sphere and in the media has increased day by day and even a rapid transformation has taken place in this regard, it can be said that the discourses of cinematic representations on women and pregnant bodies -that they must first of all become mothers- have not changed.

Giriş

İnsan hayatı doğum, yaşam ve ölümden oluşmaktadır. Bu geçişlerden ilki olan doğum, kişisel ve kültürel etkenler sebebiyle birçok kadın için farklı deneyimleri içermektedir. Tarihsel

süreç içerisinde II. Dünya Savaşı'nın öncesine kadar hamile kadınlar gündelik hayatta geri planda kalmayı tercih etse de günümüzde özellikle iş yaşamlarını devam ettiren kadınlar tarafından hamilelik her türlü kamusal alana yayılarak bir gösteri halini almakta ve bunun sonucunda hamile kıyafetleri de bir anlamda kostüm görevi görmektedir. Nesillerin devamlılığını sağlamak toplumu oluşturan kültürel değerlerin aktarılmasında en önemli etkidir. Bu nedenle toplumlar için 'çocuk sahibi olma' olgusu önemli bir yere sahiptir. Özellikle geleneksel toplumlarda çocuk sahibi olmanın sadece annelik ile eşdeğer tutulması nedeniyle kadınlardan ilk görevi olan 'doğurmak' ve 'annelik' kavramlarını başarılı bir şekilde yerine getirmesi beklenmektedir (Özkan ve Uzun Özer, 2022: 223). Bunun sonucunda annelik sıfatını elde eden kadın bir taraftan kutsanırken bir yandan kadınlığı toplum tarafından onaylanır ve böylece toplumsal statüsü daha üst noktaya taşınır (Ergül ve Yıldız, 2021: 612).

Yaygın ataerkil düşünce, anneliği öncelikle başkalarının ihtiyaçlarını karşılayan bir nesne olarak kavramsallaştırmış ve bu bakış anneliğin kültürel ve kamusal alanlardaki temsillerinde de varlığını sürdürmüştür. Buna karşılık Tina Miller (2010) ve Elisabeth Badinter (2015) gibi kuramcılar 'annenin arzuları ve fantezileri olan bir özne olabileceği fikrini' vurgulamışlardır. Bu bakış açısı doğrultusunda yaygın bakışa alternatif bir şekilde, anneliğin öznelliğini anlamaya çalışarak kavramsallaştırmışlardır. Bu çalışma sinemanın hamilelik/annelik temsilleri yoluyla bu 'öznel deneyimlere' ne kadar yer verdiğini ya da yer verip vermediğini araştırmayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda çalışma, kitlelere ulaşması ve kitleleri etkileyebilme kapasitesi nedeniyle Hollywood sinemasındaki hamilelik filmlerine odaklanmıştır. Ancak Hollywood temsillerinin alanının oldukça geniş olması bazı sınırlandırmaları gerektirmiştir. Tarihsel süreç içerisinde Hollywood sineması, uzunca bir dönem toplumsal eğilimler ve baskın ataerkil yapının sonucu olarak hamilelik filmlerinden kaçınmış ancak doksanlı yıllarla birlikte hamilelik popüler temsillerde gitgide yer bulmuş ve 2000'li yıllarda da bu artış devam etmiştir. Bu doğrultuda bu dönem içindeki sayısal artışın bir değişim getirip getirmediği veya getirdiyse de içerik olarak ne türden bir değişim getirmiş olduğu sorusundan yola çıkılmıştır. Hollywood ana akım sineması içindeki hamile filmlerinden -biri 90'lı yıllardaki ilk dönem hamile filmleri patlamasına denk gelen sürece örnek olmak üzere "Dokuz Ay" (Nine Months, 1995) ve diğeri 2000'li yıllardaki temsillerine bir örnek olarak "Dikkat Bebek Var" (What to Expect When You're Expecting, 2012)- ikisi bu değişimin niteliğini araştırmak üzere seçilmiştir.

1990'lı yıllardan başlayarak Amerikan sinemasında hamilelik temsilleriyle karşılaşmak mümkündür. Coen Kardeşlerin kara film klasiği olan Fargo (1996) filmindeki hamile kadın polis karakter Marge Gunderson (Frances McDormand) bu temsillere örnek olarak gösterilebilir. Coen Kardeşlerin Fargo'daki hamile polis karakteri o döneme dek alışılabilir karakterlerin dışında bir

temsil olarak nitelendirilebilir. Coen Kardeşler kara film kodlarıyla oynamakta ve ironiyi de kullanarak Amerikan toplumu eleştirisini filmin merkezine yerleştirdikleri -naif bir şekilde iyiliği temsil eden- hamile polis memuru Marge Gunderson üzerinden yapmaktadırlar. Her ne kadar Fargo filminin anlatısı hamilelik sürecine dair olmasa da kadının temsil edilmesinde önemli bir değişime işaret etmektedir. Benzer bir biçimde ergen hamilelik deneyimini konu alan ve ana akım sinemanın anlatım olanaklarının sınırları dışına çıkarak farklı bir hamile temsili sunan Juno (2007) da bir değişime işaret etmektedir. Film, ilk cinsel ilişkisinden sonra hamile kalan on altı yaşındaki Amerikalı bir genç kızın, doğum yapmaya ve ardından bebeğini evlatlık vermeye karar vermesini anlatmaktadır (Palladino, 2013). Ancak çalışmanın odağı ana akım Hollywood sineması ile sınırlandırıldığı için hamilelik temsillerindeki alternatif yaklaşımlara sahip bu filmler çalışma kapsamı dışında kalmakta ve çalışmanın konusunu doğrudan hamilelik sürecine odaklanan ve çatışmasını hamilelik deneyimi etrafında kuran hamilelik komedileri oluşturmaktadır.

Yöntem

Hollywood ana akım sinemasındaki hamilelik temsillerine bakışın analizi için seçilen filmlerde, geleneksel kadınlık/annelik/hamilelik rollerine hamile beden nasıl yerleştirildiği ve hamilelik deneyiminin yeniden nasıl şekillendirildiği Tina Miller'in (2010) ve Elisabeth Badinter'in (2015) teorileri perspektifinde değerlendirilmiştir. Bu temsiller, farklı disiplinler ve araştırma gelenekleri içinde yürütülen niteliksel içerik analizi yöntemi kullanılarak çözümlenmeye çalışılmıştır. İçerik çözümlemesi olarak da adlandırılan içerik analizinde; iletişim biçiminin içeriğine yani kitap ve her türlü yazılı metin, görsel öğeler, filmler, makaleler vs. gibi kaynakların içeriğine odaklanılmaktadır. Nitel içerik analizi doğrudan metinler aracılığıyla sosyal etkileşimin ve iletişimin yönünün anlaşılmasını amaçlar (Sallan Gül ve Kâhya Nizam, 2021: 182). Yıldırım ve Şimşek'e göre (2011: 227) "İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirlerine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayacağı bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır". Çalışmada bu doğrultuda yaygın ve popüler olarak çevrilen ve izlenen Hollywood filmlerindeki özellikle 90'lı yıllardan sonra kendini göstermeye başlayan ve sayısı hızla artan ana akım hamile filmleri incelenmiş ve içeriklerinden türün genel özelliklerini yansıttığı düşünülen iki film, Tina Miller ve Elisabeth Badinter'in mitselleşmiş ve bir bakıma kurgulanmış anneliği sorguladıkları 'iyi annelik' kavramı doğrultusunda çözümlenmeye çalışılmıştır.

Tina Miller ve Elisabeth Badinter' da Annelik ve Hamilelik

Tina Miller'a göre (2010: 33); "Annelik, bedene ait bir deneyimi, kültürel olarak tespit edilmiş sorumluluk duygularını ve bir bebeğin ihtiyaçlarını karşılayabilmeyi içerir". Miller'in

tanımında da yola çıkarak anneliğin, geleneksel ve modern toplumlarda birçok kişi tarafından biyolojik açıdan belirlenmiş bir olgu olarak görüldüğü söylenebilir. Genel olarak kadınların nasıl bir annelik sergileyecekleri konusunda onlara içgüdülerinin yol gösterdiği düşünülmektedir. Toplum tarafından her sağlıklı kadının içgüdüsel olarak çocuk sahibi olmayı istemesi ve içgüdüleri sebebiyle bu süreç içerisinde karşılaşacağı tüm zorluklara da göğüs germesi beklenmektedir. Bunun sonucunda 'yarım' olarak düşünülen kadın, çocuk sahibi olduğu zaman tamamlanacaktır. Ancak bu görüş, çocuk sahibi olamayan veya olmak istemeyen kadınları toplumun bir diğer tarafına itmektedir. Sever'e göre (2015: 74); "Klasik ataerki eleştirisi bu sistemdeki kadınların ezilişini tespit eder, ancak bazı kadınların diğer kadınlardan yukarıda, bazılarının daha aşağıda olduğunu gözden kaçırmaz. Örneğin anne olan kadınlar, bu toplumun hiyerarşi skalasında babalardan aşağıda, ama çocuksuz kadınlardan yukarıdadır".

Toplumun annelik algısı ile özellikle geleneksel toplumlarda geçmişten günümüze hamilelik ve doğum ritüelleri devam ettirilse de gelişen teknoloji ile farklılaşan kültürel yaşamın etkileri günümüzde annelik algısı üzerinde değişime sebep olmuş ve böylece hamilelik öncesi ve sonrası davranışlarla ilgili pratiklerde de farklılıklar oluşmuştur. Özellikle geç modern toplumlarda kadınların anne karnında başlayan hem çocukla birlikte olma ve besleme fikrine dayanan hem de çocuğa iyi bir imkân sağlamaya yönelik çalışma hayatının devam ettirilmesini gerektiren 'iyi annelik' kavramına göre tanımlanması bu değişimin en önemli sebeplerindendir (Miller, 2010: 97). Bu nedenle günümüzde hamile kadınlardan düzenli doğum kontrollerini devam ettirmesi, hamilelik ve doğum süreciyle ilgili araştırmalar yapması ya da kurslara katılması, hamileliğe uygun giysiler giymesi gibi daha bilinçli bir ebeveynlik sürecinden geçerek 'ideal tipe' yakışacak davranışları sergilenmesi beklenmektedir (Miller, 2010: 104). Ancak bu ideal tipe uyum sağlamak için kadınlar çocuklarıyla daha fazla zaman geçirebilmek adına yarı zamanlı işlerde çalışmak gibi kariyerlerinden fedakârlık etmektedirler (Badinter, 2015: 113).

'İyi annelik' kavramına ulaşma sürecinde kadınların toplum gözünde ilk verdikleri tavizleri kendi bedenleri üzerindeki güzellik algılarıdır. Anneliğe ilk adımlarını attıkları hamilelik sürecinde kadınlar fizyolojik ve psikolojik birçok değişime uğramaktadır. İnanır ve vd.'in (2015) yaptıkları çalışmada, hamilelik sürecinde meydana gelen değişikliklerin hamile kadınların kendilerini daha iri, çirkin ve daha az çekici olduğu duygusuna kapılmasına ve bunun sonucunda özellikle hamileliklerinin üçüncü döneminde benlik saygısı ve beden imajı algılamalarında olumsuz yönde etkilenebildiklerini saptamışlardır (Küçükaya vd., 2020: 427). Bu algıyı güçlendiren bir başka etken de toplumun hamile beden üzerine bakış açısıdır. Hamile kadın bedeni mekânsal ve kültürel sınırları tehdit etmesi açısından toplum tarafından bir ihlal alanı olarak görülebilmektedir. Özellikle Batı kültüründe kadın bedeninin minimum fiziksel alan kaplaması

beklenir ve şişmanlık ve hamile beden eşdeğer bir görüntü olduğu varsayıldığından kadınlar ‘çok büyük’ olmakla suçlanmaktadır. Büyük kadın bedeni kendisine tahsis edilenden daha fazlasını kapladığı ve mekânsal standartlara boyun eğmeyi reddettiği için toplum gözünde kısmen sosyal normları bozmaktadır. Hamile beden de bu bağlantı da kamusal bir gösteridir. Eğer şişmanlık oral aşırılıksa, hamilelik vajinal aşırılıktır ve bir anlamda hamilelik, başarısız doğum kontrolünün bir işareti olarak okunabilmektedir. Bu bedensel tehdidi yaymanın yöntemi hamile kıyafetleridir ve çoğu zaman hamile kadınları çocuklaştırma veya anneliğe vurgu yapma etkisine sahiptir. Bunun sonucunda hamile kadınlarının cinselliğini silmeye hizmet etmektedir (Musial, 2003: 159-160). Kadın kimliğinin sekteye uğratılmasındaki diğer bir sebep de sıklıkla kadına, ‘anne’ olduğunun vurgulanmasıdır. Çocuklarına olan sevgileri ile kişisel arzuları arasında kalan kadınlar, sıklıkla ‘annelik’ dışında bir kimliğe sahip değilmiş gibi bir duyguya sahip olabilmektedir. Badinter’a göre (2015: 120); “Görüldüğü gibi, çocuk sahibi olmak aşk hayatına uygun değildir. Bir çocuğun varlığının dayattığı, yorgunluk, uykusuzluk ve mahremiyetten kalmaması gibi zorluklar ve fedakârlıklar çifti ayrılma noktasına getirebilir”.

Günümüzde annelik kimliğini etkileyen en önemli etkenlerden birisi de kuşkusuz sosyal medyadır. Çeşitli sosyal medya platformları aracılığı ile anneler ve anne adayları hem paylaşımcı hem de katılımcı olarak kendi deneyimine benzer deneyimler yaşayan kişilerle etkileşim kurmakta ve böylece anneliğe olan algılarını şekillendirmektedirler (Özkan ve İşözen, 2021: 35). Özellikle Batı kültüründe ortaya çıkan ‘celebrity’ kavramının içerisinde yer alan oyuncu, şarkıcı gibi ünlü kadınlar hamilelikleri boyunca sosyal medya platformları sayesinde ‘idealize edilmiş hamilelik’ görüntüsüne hizmet etmektedir¹. Bu idealize edilmiş hamilelik görüntüsüne erişmek isteyen anne adayları, ünlü hamile kadınların başta hamile giysileri olmak üzere gebelik boyunca önerdikleri birçok uygulamayı kendi sosyal yaşamlarına uyarlamaya çalışmaktadırlar.

Ünlü hamile kadınlar, anne adaylarının sadece gebelik deneyimlerine değil toplumun hamile bedenine bakış açısının şekillenmesinde de örnek teşkil etmektedir. Demi Moore, 1991 yılında Vanity Fair dergisine yedi aylık hamileyken verdiği çıplak pozla hamile bedenin estetik halini vurgulamıştır. Hamile beden algısı üzerindeki değişimler günümüz hamile giysi

¹Doğurganlığın kadınlar üzerindeki etkileri ile ilgili yapılan bir araştırmada anne adaylarından biri geleneksel ve sosyal medyanın anneliği mitleştirilmesi hakkındaki duygularını şu şekilde ifade etmektedir: Başka bir çalışma için her gün medya taraması yapmışım. Medyada annelik rollerine bakmışım. Üçüncü sayfa haberlerinde nerdeyse hiç annelik haberi yok. Fakat magazin sayfalarında ünlü anneler, şöyle güzel annelik böyle güzel annelik diye anlatılıyor. Örneğin; İngiltere’de bir kadın ayaklarını yukarı kaldırarak aylarca öyle yatmak zorunda kalmış çocuğunu düşürmemek için. Bu haber bütün gazetelerde vardı. Hiçbir medya kurumu anneliğin zorluklarından söz etmiyor. Çocuk doğurmak kadın için zor olabilir. Kimse buna değinmiyor. Anneliğin içinde sıkıntı var, dert var. Bunlar konuşulmuyor. Başka türlü bir sevgi de var, evet. Ama anlatılmıyor. Annelik çok pembe anlatılıyor. Medya bunları yaparak hem annelik endüstrisini hem de tıp endüstrisini besliyor (Kepenek, 2020)

tasarımlarını etkilemiş ve vücudu saran, karın bölgesinin ön plana çıkmasını sağlayan giysiler tercih edilir hale gelmiştir. Aynı zamanda ünlülerin ikonik hamilelik pozları sayesinde doğum öncesi fotoğrafı yaygınlaşmış ve fotoğraf çekimlerinde yer alan konseptlere göre özel olarak tasarlanan hamile giysileri ayrı bir sektör haline gelmiştir. Hamilelik algısı da tıpkı annelik gibi günün değişen şartlarına göre hala kurgulanmaya devam eder görünmektedir. Kadınlardan kendi öznel deneyimlerini özgürce yaşamaları yerine tüketim toplumuna uygun bir biçimde annelik ve hamilelik kalıplarına girmeleri beklenmektedir.

Hollywood'da Kadının Farklı Yüzleri: Hamile Olmak

Kelly Oliver, Hollywood sinemasında hamilelik ile ilgili pek çok film yapılmış olmasına rağmen özellikle son dönemde hamileliği ana tema ve olay örgüsü olarak içinde barındıran ve izleyiciye romantizm, aşk ve cinsellik vaat eden yeni bir komedi türü oluştuğunu belirtmektedir. Bu filmleri komedi türünün bir alt kolu olarak ele alan Oliver, bunları anne komedileri (momcom) olarak niteler. Anne komedisi, bir kadın ve bir erkekten oluşan çiftin bir araya gelmesi için araçtır. Romantik komedinin bu alt türü, dönüşüm ve en sondaki uzlaşma aşamaları da dâhil olmak üzere romantik komedinin geleneksel unsurlarının çoğuna sahiptir. Bu filmlerde hamileliğin saklanması gereken bir olgu olduğuna dair eski izleğin aksine hamilelerin karınlarının tüm çıplaklığıyla gösterildiği bunun yanı sıra hamilelikle ilgili diğer biyolojik süreçlerin de (suyun gelmesi, doğum sahneleri, doktorda muayene sahneleri vb.) açık bir şekilde temsil edilmeye başlandığı görülmektedir (Oliver, 2012: 13).

Ancak bu noktada, sinemasal temsillerdeki değişimin ve gün geçtikçe anne komedilerinin sayısının artması durumu kadının hamile bedeniyle var olduğu ve kabul edildiği bir süreç, cinselliğine, tercihlerine ve özgürlüğüne karşı bir meşruluk mu getiriyor yoksa kadınların hamile bedenleri gitgide cinsel bir objeye mi dönüşüyor sorusu önem kazanmaktadır. Batı toplumlarında ikinci dalga feminizm hareketinin başladığı 1970'lerden beri kadının sosyal hayattaki ve iş hayatındaki yerinde çok önemli değişimler olsa da ataerkilliğin gerilediğini söylemek pek mümkün görünmemektedir. Bu konuda Ann Kaplan "Batı kültürü patriyarkaldır, annelik kurumu da kültürel bir inşa olduğu için kaçınılmaz olarak patriyarkaldır. Sonuç olarak kişisel annelik deneyimi de kurum olarak annelik de diğer tüm kimlik kategorilerinde olduğu gibi özel tarihsel koşullardan hasıl olan / türeyen anneliği anlamamıza dair bir yol çizer. Bu bağlamda anne, patriyarkanın bir aracı olmaktan ziyade, patriyarkanın kurbanıdır, psikanalitik politik ve ekonomik söylemler tarafından inşa edilir"demektedir (aktaran Yaşartürk, 2019: 4).

Kadınlar uzun bir süre, doğum yapma kapasiteleri ile tanımlanmıştı. Buna rağmen hamile bedenlerini kamusal alanda görünür kılmaları neredeyse yasak ve tabu idi. Bu yasak belirli

toplumsal eğilimlerin sonucuydu. Hamileliğin ayıp sayılması ve kadın bedeni üzerindeki manipülatif tutumlar onların ne yapıp ne yapmamaları gerektiğini belirliyordu. Gün geçtikçe bedenlerin kamusal alanda, medyada görünürlüğü artmış olmasına ve hatta bu konuda hızlı bir dönüşüm yaşanmasına rağmen sinemasal temsillerin kadın ve hamile bedenleri üzerindeki-onların öncelikle anne olmaları gerektiğine dair- söylemleri değişmemiş görünmektedir. Son dönem Hollywood filmlerinde bir kadının kariyer sahibi olması ile çocuk sahibi olması arasında var olan belirgin bir çelişkiden ve bu çelişkinin toplumsal olarak nasıl bir endişe yarattığından bahsetmek mümkündür (Oliver, 2012: 26).

Laura Mulvey'e (1997) göre sinema erkek bakışının taşıyıcısı olarak egemen söylemin yeniden inşasında büyük bir rol oynamaktadır. Mulvey, egemen eğilimlerin ve ideolojilerin bilinçdışına etkisi sonucunda oluşan temsil biçimlerinden biri olan sinemasal anlatıların, toplumsal görme biçimlerini ve bakıştaki hazzı nasıl kurduğu konusu ile ilgilenmiştir:

Son on yıllarda sinema değişti, artık 1930, 40 ve 50'lerdeki Hollywood tarafından en iyi biçimde örneklenen büyük sermaye yatırımına dayalı bütüncül bir sistem değil. Teknolojik gelişmeler (16 mm. vb.) şimdilerde kapitalist olduğu kadar zanaatkarane de olan sinemasal üretimin ekonomik koşullarını değiştirmiştir. Böylece alternatif bir sinemanın gelişme olanağı ortaya çıkmıştır. Erkeğin (etkin) bakışının malzemesi olan (edilgin) kadın imgesi, kendi favori sinemasal biçimi- yanılısamacı anlatısal film- içinde işleyen ataerkil düzenin ideolojisi tarafından gereksinen bir başka katmanı da ekleyerek tartışmayı bir adım öteye, temsilin içeriğine ve yapısına götürür (Mulvey, 1997: 21).

Ataerkil kültürün zihinsel tasavvurları doğrultusunda hamileliğin iğrenç ve utanç verici olduğu düşüncesi Hollywood üzerinde de uzun süre etkisini göstermiştir. Hollywood sineması 1940'lar ve 1950'lerde hamile bedenini göstermeyi ve hatta hamilelik kelimesini kullanmayı nerdeyse yasaklamıştı. Bu yıllarda Hollywood çoğunlukla romantizm ve evlilik hikâyelerinden sonra hamilelik faslına atlayarak çocukların doğduğu sahnelere geçmeyi daha doğru bulmuştur. Sansür yasasının hamileliğin filmlerde gösterilmesine izin vermediği ve hamileliğin evlilik içinde gerçekleşmesini şart koştuğu göz önüne alındığında, çok az filmin hamileliği ele aldığı görülmektedir. Örneğin Dorothy Azner'in Christopher Strong (1933), John M. Stahl'ın Leave Her to Heaven (1946) ve George Stevens'ın A Place in the Sun (1951) filmlerinde kadınların hamileliklerini kısa süre sonra ölümleri takip eder. People Will Talk (1951) filminde Debra Higgins (Jeanne Crain) hamile olduğunu öğrendikten sonra intihar etmeye çalışır. Christopher Strong'da Katherine Hepburn'un canlandığı karakter bir uçak kazasında ölür. Leave Her to Heaven'da, doktor hamileliği nedeniyle Ellen'i yatak istirahatine mahkûm eder ve Ellen de kocasının onu hamileyken çekici bulmayacağını düşündüğü için bebeğini düşürmek niyetiyle merdivenden aşağı atlar. Bu filmlerdeki kadınlar görünümüleri itibariyle de normal bir hamile gibi

görünmemektedirler (Oliver, 2012: 29). Aynı zamanda bu kadın karakterler çocuk sahibi olmalarına rağmen, doğum sırasında ya da hamileyken de gösterilmemektedirler. Örneğin Doris Day ve Rock Hudson'ın 1960'lı yıllarda oldukça popüler hale gelmiş olan üçleme filmlerinden ikisinde (Pillow Talk 1959 ve Lover Come Back 1961) Doris Day'in canlandığı kadın karakter filmin sonunda hamile olarak temsil edilmesine rağmen açık bir şekilde hamileliğe ilişkin bir görselle karşılaşılmamaktadır. Pillow Talk'ta filmin sonunda Rock Hudson baba olacağını duyururken görülmekte ancak Doris Day'in canlandığı karakter ekran dışında kalmaktadır. Lover Come Back'in sonunda yine sadece Doris Day'in canlandığı karakter sedyede göbeği beyaz bir çarşafla kapatılmış olarak doğumhaneye götürülürken görülmektedir (Oliver, 2012: 30). Hamilelikle ilgili bu dönem temsillerinin hamileliğin özel yanlarını olabildiğince göstermemeye odaklanmış olduğu ve bu süreci yok saydığı görülmektedir.

Hamilelik filmlerinde sansür mekanizmasının varlığı ve filmlerin bu kurumlarca sansürden geçirildiği oldukça sık karşılaşılan bir durumdur. Yirminci yüzyılın ortalarında film stüdyolarının senaryolarını onay ve revizyon önerileri için bir sansür kurumu olan Yapım Kodu İdaresi'ne (PCA) gönderdiğini belirten David A. Kirby, Amerika'da film sansür ve denetim kuruluşlarının 1950'lere dek hamileliği evli kadınlar için ahlaki bir zorunluluk ve kutsal bir görev olarak gördüğünü, bu nedenle de doğumu erdemli bir çaba olarak konumlandırılan anlatıları tercih ettiklerini belirtmektedir. Kirby'ye göre bu kurumlar, beyaz perdede hamilelik ve doğum temsillerinin yer almaması gerektiğine kanaat getirmişlerdi (Kirby, 2017: 460). Bu bağlamda Hollywood ana akım sinemasında hamileliğin temsilleri kısıtlanmış ve denetim altına alınmıştı. Ancak annelik filmin öyküsü için gereklyse, hamilelik ve doğumun kutsallığı çerçevesinde mitselleştirilmiş biçimlerde ele alınmaktaydı. Bunlar annelikle ilgili olarak ahlaki açıdan uygun görülen hikâyelerdi; hamileliğin kadınların bedenlerini değiştirmede, doğumun acı verici veya tehlikeli olmadığı ve her kadının mutlaka bir bebek istediği fantezisine dayanıyordu. Bu kurumların kısıtlayıcı politikaları 1950'lere kadar değişmemiştir.

70'li yıllara gelindiğinde ise feminist eleştirmenler kadının bu sinemasal temsillerde eve bağımlı ve duygusal karakterler olarak temsil edildiğini ve sinemanın da gözetlemeci doğasından dolayı onun erkek arzusunun nesnesi olarak konumlandırıldığını belirtmekteydiler. Bu ana akım Hollywood temsillerinde kadınlar genellikle dünyayı rasyonel olarak kavrayamayan, psikolojik olarak eksik, yetersiz ve zayıf olarak gösterilmekteydi (Ryan ve Kellner, 2010: 221). Aynı zamanda Hollywood sinemasına üretim biçimleri açısından bakıldığında da onun oldukça erkek egemen bir endüstrisi olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Erkek yönetmenlerin yaptığı filmler baskın bir biçimde çoktu. Erkek yönetmenler arasında merkezinde bir kadının bulunduğu ve kadının yaşamına odaklanan filmler yapan yönetmenler de vardı ancak bu filmler ataerkil bakışın

baskın olduğu bir sistemde herhangi bir değişikliği içerebilecek düzeyde değildi. Diğer kısımda bulunan filmler ise genellikle kadın yaşamını annelik mitini de kapsayan ikili bir yapı biçiminde ele almaktaydı. Bu ikili yapı kariyer ya da aşk veya kariyer ya da aile arasında sıkışıp kalmaktan kaynaklanan anlatılardan oluşuyordu. Bu ikili yapılar arasında daima bir seçim yapılması gerekmektedir. Bu seçimler iş ve evin sorumluluğunun üstlenilmesi/çocukların bakımı arasında ya da erkeğe bağlılık ve kamusal alan/kadının kariyeri arasında yapılmakta idi. Bu ikisinin arasındaki tercih kadının domestik alanı seçmesi yönünde olmaktadır. Kadına bu domestik, evsel alan genellikle melodram kalıpları gibi biçimsel olarak belirli kalıpların içine yerleştirilerek sunulmaktaydı. Kadınların dış dünyada erkeklerin yol göstericiliği olmaksızın tutunamayacakları düşüncesi sıklıkla bu filmlerin içeriklerini belirlemişti. Seksenli yıllarda bu bakış değişime uğramış ve kadınların biraz da olsa güç kazandığı anlatılara yer vermeye başlanmıştır (Ryan ve Kellner, 2010: 227).

Bu süreçte melodramların modernleştiklerinden bahsedilebilir. Örneğin Sevgi Sözcükleri (Terms of Endearment, 1983) filmi cinsellik ve aileye ilişkin geleneksel modelin modernleştirilmiş bir versiyonunu savunur. Anlatı sürecinde başta serseri ve özgür erkekler iyi babalara dönüşecektirler. Aynı zamanda bu filmler televizyon estetiğinden de oldukça fazla yararlanmışlardır. Karakterler neredeyse karikatür düzeyinde ama izlemeyi ve anlamayı kolaylaştıracak şekilde basitleştirilmiş tiplere indirgenerek oluşturulmuştur. Diyaloglar dönemin talkshowlarına özgü cinsel üslupla harmanlanmış alaycı ve mizahi bir ton taşır. Her sahnede kullanılan yoğun parlak ışıklandırma, dış çekimleri bile televizyon setine benzetmiştir (Ryan ve Kellner, 2010: 253). Hollywood ana akım sineması 1990'lı yıllara gelindiğinde kadın, anne ve hamile temsillerinde modernleşmeye doğru gitmiş olsa da temel argümanların, filmlerdeki ana olay örgüsü ve temaların büyük bir sarsıntıya uğrayacak şekilde değişmemiş olduğu görülmektedir.

1980'lerin sonları ve 1990'larda, filmlerde, özellikle de komedilerde kabul edilebilir bir tema olarak hamileliğe gösterilen ilgide bir artış yaşanmıştır. Batı medyası ve kültüründe hamilelik ve doğum tasvirlerinin günümüze gelindiğinde görünürlüğünün arttığı ve doğumla/ hamilelikle ilgili içeriklerin, hikâyelerin, sanat eserlerinin kamusal kültürde çoğaldığı söylenebilir. Bu çeşit bir çoğalma biçimi önceki hamilelikle ilgili güzellik, iğrenme ve zevk algılarını değiştirmeye başlamıştır. 1990'lı yıllara dek hamile bedenler giyinmiş olsalar dahi popüler kültürde rahatsızlık ve tiksinti yaratan eski zihinsel paradigmayı devam ettirmekteydi (Tyler ve Baraitser, 2013: 10). Ancak günümüzde hamilelik ve doğumun kitlesel olarak pazarlanması ve yeniden üretimi estetize edilen hamile bedenler aracılığıyla tartışılması gereken başka bir eğilimi yaratmaktadır. 1990'ların başında popüler kültürde özellikle ünlülerin hamile deneyimlerinin medyaya yansması ile bir hamile güzellik figürü ortaya çıkmış ve daha önce tıp ya da sağlık el kitaplarına sıkıştırılıp

neredeyse gizlenmiş hamile bedenleri bir görsel gösteriye dönüşmüştür (Beyer, 2019: 3). Hamileliğin tüketim kültürüne dönüşmesinin bir yansıması olarak bu filmlerdeki temsiliyet biçimleri değişmeye başlamış ve bu sefer de bu hamile bedenler zayıf, seksi ve cazibeli görünmek zorunda kalmışlardır. Genellikle kamusal alanda çalışan bu hamile kadınlar hem kariyer yapmak hem zayıf ve seksi olmak hem de çocuk yapmak gibi daha büyük sorumlulukların hepsi ile birden donatılmışlardır.

Baby Mama (2008), Miss Conception (2008), Away We Go (2009), The Switch (2010), The Back-up Plan (2010) gibi filmler özellikle bebek sahibi olmayı kariyerleri nedeniyle ertelemiş kadınları ele almaktadırlar. Bu filmlerde bebek sahibi olabilmek için birçok şeyi göze alan genellikle kariyer sahibi olan kadınların komik hikâyeleri anlatılmaktadır. Hollywood, 2000'li yıllardan sonra özellikle romantik komedilerde hamileliği konu olarak ön plana çıkaran filmlere yönelmiştir. Bu dönemde çekilen filmlerin çokluğu ve hamileliğin belirli kodlar ve stereotipler aracılığıyla anlatılması komediye ait bir alt türün doğmasına neden olmuştur (Oliver, 2012: 77). Bu filmlerde hamilelik, çiftin etrafındaki bir dizi komik ve tuhaf olay döngüsü ile başlayan romantik bir durumun tetikleyicisi olarak temsil edilmeye başlanmıştır. Örnek olarak; Look Who's Talking (1990) ve Look Who's Talking Too (1990), Junior (1994), Nine Months(1995), Fools Rush In (1997), Home Fries (1998) ve Where the Heart Is (2000) olarak sayılabilir (Oliver, 2012: 77). Bu filmlerden farklı olarak bu dönem hamilelik temsillerinde daha önce de bahsettiğimiz Juno (2007) ve yine aynı yönetmen-senaristin üçüncü ortak yapımı olan Tully (2022) filmi, farklı anlatı yapısıyla ana akım temsillerin dışında değerlendirilmesi gereken filmlere örnek olarak gösterilebilir. Tully filmindeki hamile temsili gerçek hamilelik deneyimlerine dayanmaktadır. Üçüncü çocuğuna hamile olan Marlo'nun hamilelik süreci, zayıf ve ışıltılı vücutlara sahip kadınların temsil edildiği ve genellikle yıldız oyuncuların kullanıldığı diğer hamile komedilerinden oldukça farklıdır. Film Marlo'nun büyük göbeğini, aldığı kiloları, bakımsız halini korkusuzca sergilemekte ve anneliğe/hamileliğe dair zorlukları gerçekçi bir tavır ile anlatmaktadır. Bu gerçekçi hamilelik ve annelik deneyimlerine yer vermesi filmin derinlikli anlatısına katkıda bulunmaktadır. Ancak hamilelik komedisi olarak tabir edilen diğer ana akım filmlerinde belirli kalıpların tekrar edildiği ve özellikle hamileliğin seksi ve estetik olarak bir tüketim nesnesine dönüştürüldüğü görülmektedir (Tyler ve Baraitser, 2013: 9).

Dikkat Bebek Var(What to Expect When You're Expecting, 2012) ve Dokuz Ay (Nine Months,1995) Filmlerindeki Hamilelik Temsillerinin İncelenmesi

Hollywood ana akım sinemasında toplumsal, sosyal ve kültürel eğilimleri temsil etmesi ve 90'lı yıllardan başlayarak günümüze kadar olan hamilelikle ilgili değişimleri içermesi açısından “Dokuz Ay” ve “Dikkat Bebek Var” filmleri inceleme için seçilmiştir.

“Dokuz Ay”, romantik komedi/anne komedisi türünde bir ana akım Hollywood filmidir. Filmde Rebecca ve Sam birbirini seven ve ilişkileri iyi giden bir çifttir. Rebecca ve Sam’in piknik yaptıkları bir anla açılan filmin ilk sahnesinde çift birbiriyle romantik anlar geçirirken gözleri kumsalda oynayan bir çocuğa takılır. Özellikle Rebecca’nın çocuğa özlemle bakışını görürüz. Sahne, kadın karakterin bu tabloyu tamamlayacağını düşündüğü bir bebeğe duyduğu arzuyu hissettirmek üzere tasarlanmıştır. Rebecca’nın yüzüne yapılan soft bir ışılandırma altındaki yakın çekim, onun çocuk arzusunu vurgulamaktadır.

Rebecca bir süre sonra hamile kalır ancak Sam bu hamileliğe ve baba olmaya hazır değildir. Filmin ana çatışması babanın bebek ve hamilelik fikrine direnmesi, ondan kaçması ama sonunda bir bebek sahibi olmanın ve babalık duygusunun harika olduğuna ikna olması ve bebeğin doğumu ile biter. Bu ve benzeri filmlerin hepsinde hamile kalan kadın ile erkek önce ayrılır ancak sonrasında bebek çifti bir araya getirir ve onları öncesinden de yakın hale getirir. Erkeklerin bebeklere bağlanamayacağı endişesi ile başlayan bu filmlerin ilerleyen sahnelerinde, bebeklerin romantizme ve uzun süreli aşk ve evlilik ilişkisine katkıda bulunduğu duygusunun güçlü bir biçimde iletildiği söylenebilir (Oliver, 2012: 83).

Hamilelik ve deneyimli annelik üzerine genel toplumsal eğilimleri filmdeki kadın oyuncuların kostümleri üzerinden de görmek mümkündür. Rebecca’yı ilk muayene sırasında kahverengi renkte şık bir yelek-etek takımı içerisinde görürüz. Hastanede Marty ve Gail çifti ile karşılaşırlar. Rebecca ile tahminen aynı yaşta olmalarına rağmen Gail deneyimli anne vurgusunu ön plana çıkarmak adına çiçek desenli kloş bir etek ile daha ağır başlı bir görüntü sergilemektedir. Oyuncak dükkânındaki sahnede yine Rebecca çiçekli tulumu ile Gail’e göre daha genç bir anne adayı görünümüne sahiptir. Ayrıca Gail’in giydiği bol bebe yaka bluz ile karnı daha belirsiz hale getirilmiş böylece başroldeki Rebecca’nın hamileliği daha ön plana çıkarılmıştır (Görsel 1). Rebecca kendi açısından mutlu ve rahat bir hamilelik geçirdiği için kendi giyim tarzından ödün vermeyen hamilelikle uyumlu bir stil içerisinde. Otel odası sahnesinde ise Rebecca’nın cazibe özelliğini kaybetmemesi için, konforu ön plana çıkaran sade hamile iç çamaşırları yerine saten bir gecelik tercih edilmiştir. Hamile bedenlerinin normalleştirilmeye çalışıldığı ve özellikle göbeğin saklanması gerektiği düşüncesine denk bir şekilde bu filmdeki hamile kostümleri; ölçülü, ağırbaşlı

ve bol, çocuksu kıyafetlerden oluşur. Ancak 90'lı yılların sonlarından itibaren bu algının değiştiği ve hamileliğin bir gösteriye dönüştüğü ise filmlerdeki değişen hamile kostümleri üzerinden de görülebilir.

Görsel 1.

"Dokuz Ay" Filminin Oyuncak Dükkânı Sahnesi, 1995.

Diğer benzerleri gibi bu filmde de erkek karakterlerin bebek sahibi olmaya dirençlerinin komik anlardan oluşan temsilleri sıklıkla görülür. Çocukların ne denli baş belası olabileceği ancak ne olursa olsun mucizevî ve harika varlıklar olduğu da yine birçok komik durumla verilmektedir. Sam'in Rebecca'nın hamile kalmasından sonra Rebecca'yı rüyasında, çiftleştikten sonra erkeğini yiyen peygamberdevesi olarak görmesi, onun hamilelikten ne denli korktuğunu gösterir. Aslında erkek burada sadece baba olmaktan kaçmaz, hamilelik ve lohusalık sürecini partneri ile arasındaki cinsel ve romantik anların da katili olarak değerlendirir. Sam'in en yakın arkadaşı bir ressamdır ve o da çocuk isteyen partneri tarafından terk edilmiştir. Uçarı ve çapkın olan ressam önceleri Sam'e özgürlüğünü yaşaması konusunda tavsiye verirken sonunda o da hata yaptığını, eşini kaybetmemesi gerektiğini ve yalnız olmaktan çok mutsuz olduğunu itiraf ederek Sam'i babalığına sahip çıkması konusunda destekler. Genel olarak Sam'in dönüşümü bebeğin ultrasondaki görüntüsünü görmesiyle başlar. Bu andan itibaren Sam'in tüm düşünceleri değişir. Tekrar Rebecca'yı kazanmak için uğraşır ve nihayet Rebecca'ya evlilik teklif eder. Filmin en sonunda doğuma gidilir ve bebekler dünyaya geldiğinde mutlu sonla biten anlatı da tamamlanmış olur. Bu film aslında hamilelik üzerine olsa da erkek karakteri merkeze aldığı söylenebilir. Filmin genelinde Rebecca'nın hamilelik sürecine, ihtiyaçlarına ya da sıkıntılılarına dair herhangi özel bir durumdan bahsedilmez. Aslında süreç Rebecca'dan çok Sam'in açısından değerlendirilmektedir. Hemen hemen aynı dönemde çekilmiş olan bir diğer hamilelik filmi olan "She Is A Having a Baby" (1988) filminde de buna benzer bir süreç yaşanır. Bu filmde de erkek karakterin babalık korkularını ön plana alan bir anlatı yapısı kurulmuştur.

90'lı yıllarda çekilen filmlerde sıklıkla vurgulanan annelik ve aile değerlerinin desteklenmesi ve kadının mutluluğunun bebek sahibi olmasına bağlı olduğu fikrinin bu filmde de iletildiği göze çarpmaktadır. Bu film hamilelikle ilgili bazı süreçleri yansıtmış olmakla birlikte - hastane ve doktor süreçleri, doğum aşaması, büyüyen hamile göbeği dışında- kadının bedensel duygusal değişimlerini gerçekçi bir şekilde yansıtmaktan uzak kalmıştır. Daha çok kadınların bebek isteyen/istemeleri gereken, babaların ise bundan kaçmakta olan/kaçmaya hakları olan bireyler olduklarına dair genel düşünce biçimini desteklemektedir.

2012 senesinde çekilen “Dikkat Bebek Var” filminin de 90'lı yıllardaki filmlere göre anlatı yapısında radikal değişiklikler göstermese bile bazı önemli değişim dinamikleri -özellikle hamile bedenlerin sergilenmesi bağlamında- içerdiğini söylemek mümkündür. Film, farklı yaş ve toplumsal katmanlara ait beş kadının hamile kalması ve sonrasında doğuma dek geçen süreçlerini eğlenceli bir dille, komedi türünde anlatır. Bir spor eğitmeni olan Jules, bir bebek kitabı yazarı olan Wendy, bir fotoğraf sanatçısı olan Holly, yaşça diğerlerinden oldukça genç olan Rosie ve zengin ralli şampiyonunun karısı olan Skyler'ın birbirine paralel bir şekilde hamilelik ya da evlat edinme süreçlerini anlatan film, son zamanların yaygın izleme kültürünü de oluşturan bir yarışma programı ile açılır. İlk çift yani Jules ve Evan, bir show programı için yarışmaya katılmışlardır. Dans yarışmasının galibi olurlar ve canlı yayında galibiyet kupasını eline alan Jules kupanın içine kusar. Böylece hamileliğin ilk belirtilerinden birinin pek de hoş olmayan bir yanı ile başlar film (Görsel 2). Bu sahne filmde hamileliğe ilişkin süreçlere, 1990'lı yıllardaki temsillerinden farklı bir şekilde yer verildiğine örnek teşkil etmektedir. Kusma, bulantı, bedensel değişimler ve deneyimler hamileliğin süreçlerindedir. 2000'li yıllarla birlikte filmlerde bu süreçlerin daha açık ve realist bir şekilde yer bulmaya başladığı söylenebilir.

Görsel 2.

Jules'un Kusma Sahnesi, 2012.

Geleneksel hamilelik temsillerinin dışında olan ve spor antrenörlüğü yapmakta olan Jules zayıf ve seksidir. Kilo almaz, yaşam biçimini değiştirmez ve kariyerindeki başarısına takıntılıdır. Bu filmlerdeki kariyer sahibi anne adaylarının hem kariyerlerine takıntılı olmaları hem de çocuk

yapma konusunda ısrarcı olmaları yeni annelik paradigmalarına karşılık gelmektedir. Tina Miller'in 'iyi annelik' kavramında bahsettiği 'çocuğa bakım vermenin yanında başarılı bir çalışma hayatına sahip olma' gibi sorumlulukların kadınlara ekstra yükler getirdiğini ve bu nedenle anneliğe dair mitsel alanın genişlediğini söyleyebiliriz. Bu filmlerde temsil edilen ve söylem olarak alt metinlerinde iletilen mesaj çoğu kez modern kadının her şeye bir anda sahip olabileceği/olması gerektiğidir. Örneğin; bebek sahibi olmak, kariyer sahibi olmak, zayıf olmak, bakımlı ve seksi olmak gibi. Jules hamilelik ve bebeğinin sağlıklı gelişiminden daha çok ünlü olmanın getirdiği zorlukları bilmesi nedeniyle çocuğunun doğum sonrası maruz kalacağı zorbalıklara odaklanmaktadır. Aynı zamanda sporcu olmanın getirdiği avantajları hamileliğinde de kullanmaktadır. Bu nedenle kilo alan, hantal olarak tasvir edilen bir hamile görüntüsünden daha çok Jules, hareket halinde, sağlıklı beslenen sadece göbek kısmı genişleyen bir anne adayı olarak sunulmaktadır. Bu özelliklerini destekleyen bir görüntü çizmek içinde Jules'u bütün hamilelik sürecinde göbeği açıkta bırakan spor giysileri içerisinde görmekteyiz. Bu farklı görüntüsüne gönderme olarak dergi kapağı fotoğrafı çekiminde büyüyen göğüslerini göstererek "hamile olduğuma kanıt gerek" demektedir (Görsel 3). 80'li ve 90'lı yıllara dek Hollywood ana akım sinemasal anlatılarda hamileliğin ölçülü bir şekilde gösterildiği ve kadın bedeninin hamileliğini yansıtmak bölgelerinin bir anlamda saklandığını söylemek mümkündür. D. A. Kirby makalesinde 1950'li yıllara dek hamilelik ile ilgili özellikle doğum sahnelerini içeren kısımların sansürlendiğini söylemektedir:

Sonuç olarak İzleyicilerin hamilelik ve doğumun gerçekçi tasvirlerini dehşet verici ve uygunsuz bulacaklarına inanıyorlardı. Ayrıca, hamilelik ve doğumun gerçekçi tasvirlerinin, çocuk doğurmak gibi kutsal bir görevi yerine getirme zamanı geldiğinde genç kadınları korkutacağından endişe ediyorlardı. Bu gruplar, gebe kalma, hamilelik ve doğumun gerçek dünyadaki temsillerinin aksine anneliğin fantezi versiyonlarını tercih ederek hamilelik ve doğumu görünmez kılmaya çalıştılar (Kirby, 2017: 462).

Jules' ün temsil ettiği karakter bağlamında baktığımızda hamile göbeğinin saklanması fikrinin 2000'li yıllardan sonraki filmlerde radikal bir şekilde değiştiğini hatta hamile göbeklerin sergilenmesinin ön plana çıktığını görmekteyiz.

Görsel 3.

Jules'un Fotoğraf Çekimi Sahnesi,2012.

İkinci kadın karakter, bir fotoğraf sanatçısı olan Holly'dir. Holly çocuk doğurması biyolojik olarak mümkün olmayan ancak diğerleri gibi anne olmayı fazlasıyla arzulayan bir kadındır. Bu nedenle evlat edinmek istemekte ve evlat edinebilmek için birçok şey yapmaktadır. Bu esnada kocası Alex'in Holly ile aynı oranda baba olmayı istememesi nedeniyle zaman zaman ilişkileri gerilimli bir hal almakta ancak sonuçta karısına duyduğu sevgi nedeniyle onun anne olma isteğine karşı gelmemektedir. Bir eğlence merkezinde fotoğrafçı olarak çalışan Holly aynı zamanda bebek fotoğrafçılığı da yapmaktadır. Bir fotoğraf çekimi sonrası kadın müşterisi Holly'e anneliğin ona çok yakıştığını söyleyerek doğurganlık zamanını kaçırmadan çocuk sahibi olması gerektiği uyarısı yapar. Bu uyarı çocuksuz kadınların sıklıkla maruz kaldığı, doğurganlık açısından en verimli döneminde kadınların çocuk sahibi olmasına yönelik sosyal bir olgu olan 'biyolojik saat'e bir vurgudur. Bu nedenle evlendikten sonra çiftlerin üzerlerinde hissettikleri ilk sosyal baskı "Ne zaman çocuk yapacaksınız?" şeklindeki sorularla başlamaktadır. Topdemir Koçyiğit'in (2012) yaptığı çalışma; çocuk sahibi olmaya çalışan kadınları bu tür sorularla sosyal baskı çemberine alarak toplumsal cinsiyet rolünün sürdürücü anahtar grubunu oluşturanların yine kadınlar olduğunu göstermektedir (2012: 31).

Sosyal hizmetlerin ev ziyareti sırasında Holly omzunda bulunan yunus dövmesinin görülmesini istemez ve bir hırka giyerek kapatmaya çalışır (Görsel 4). Eşi "Yunus dövmesi olan tek anne sen olmayacaksın" der, Holly de "Ama diğer anneler benim gibi değerlendirilmeyecek" diye karşılık verir. Çünkü evlat edinmek isteyen Holly'e göre anneliği becerebilme yetisi bedeni ve giysi tercihleri üzerinden değerlendirilecektir. Holly'nin dövmesini saklamak istemesinin nedenlerinden biri dövmenin 'kadın' olarak benliğin değil, aynı zamanda 'anne' olarak benliğin bir yansıması olmasıdır ve çoğu zaman kötü olarak kurgulanan bu seçimler anne olma rolüyle ilişkili olarak yapılmaktadır. Dövmeli anneleri ele alan birçok literatürle de pervasızlık ve sorumsuzluk kurguları üretilmektedir. Bu yapının anneliği deneyimleme şekli üzerinde etkisi vardır, çünkü

dövme yaptıranların olumsuzluk yaşama olasılıkları yüksektir ve diğer anneliklere ilişkin basmakalıp yapılara maruz kalmaktadırlar (Dann ve Callaghan, 2017: 13).

Görsel 4:

Holly'in Yunus Dövmesini Saklama Sahnesi, 2012.

Başka bir sahnede Holly bebek alışverişi için indirimde yetişmek için koşmaktadır. Sonrasında bagaja eşyaları koyarken birçok bebek eşyasını da satın aldığını görürüz. Bu sahnede de görüldüğü gibi bebek için her şeyi düşünen, alınması gereken eşyalar için ayrıntılı araştırma yaparak alışveriş yapan yine anne ve anne adaylarıdır. Satın alma kararlarımıza etki eden bireysel, psikolojik, sosyolojik birçok faktör bulunsa da özellikle ekonomik gücü artan 'kadın' etkisi bu kararlarda büyük rol oynamaktadır. Tarihsel süreç içerisindeki tüm kadın kimlikleri reklam stratejilerinde etkin bir araç olarak kullanılmakta ve tüm kadınları 'annelik miti' üzerinden yakalayan bu düşünce biçimi, kadınların anne olarak temizlikten çocuk bakımına kadar temel görevlerden sorumlu olduğunu sürekli olarak vurgulamaktadır (Hız, vd., 2010: 8). Özellikle bebek bakım ürünlerine yönelik sıklıkla kullanılan 'En iyisini anneler bilir', 'Annelerin ilk tercihi' gibi reklam sloganları, satın alma kararlarında babaları dışlamakta ve annelere başka türde bir görev daha üstlenmesine neden olmaktadır.

Holly'nin yanı sıra baba figürü olarak Alex'e baktığımızda toplumsal değer yargılarını sürdüren baba temsiliğini görürüz. Filmdeki baba ya da partner temsilleri de farklı sosyo-kültürel konumlardan gelseler de babalık ve onu kabulleniş biçimleri genel toplumsal eğilimlerle uyumlu bir tablo çizmektedir. Çoğu önce babalığa karşı bir direnç göstermekte sonra eşlerine ve evliliklerine duydukları ilgi nedeniyle babalığa geçiş yapmakta ve en sonunda da babalığın nedenli mucizevî ve harika bir duygu olduğunu deneyimlemektedirler. Örneğin Holly'nin eşi Alex evlatlık edinme sürecine gönüllü değildir ve ufak detaylarla bu sürecin aksamasından memnuniyet duymaktadır. Alex'in bu tavrı yine küçük şakalar eşliğinde temsil edilir. Örneğin Holly eşini babalığa hazırlık kulübüne gitmeye ikna etmek için ona seksi küçük bir fantezi ödülü sunacağını söyler ve ardından gelen sahnede Alex'i babalar kulübünde görürüz. Babalar kulübündeki babalar endişeli annelerin tersine çocuklarına özgürlük alanları sunan eğlenceli erkeklerden oluşur. Parkta

çocuklarını gezdirirler ve çocuklarına asla karışmadan onların da eğlenmelerini sağlarlar. Parktaki rutin gezilerinde yakışıklı ve sporcu olan Davis’le karşılaşır (Görsel 5). Davis hepsi için birer idoldür. Çünkü bekâr ve çocuksuzdur. Hepsi ona ve onun özgürlüğüne hayrandırlar. Ancak filmin sonunda Davis’ in de bir anlamda başının bağlandığını görürüz. Kulüpteki babalar ne kadar kaçmaya çalışırsa çalışsın ‘bir erkek en sonunda babalığı yaşamalı’ düşüncesini dillendirmekte ve babalığı da tıpkı annelik gibi romantize etmektedirler.

Görsel 5.

Babalar Kulübü ve Davis’in Park Sahnesi, 2012.

Üçüncü kadın karakter olan Wendy’nin ise iyi bir evliliği vardır. Wendy bu evlilikteki mutluluklarını pekiştirmek için kendisini aynı zamanda ‘iyi anne’ olmaya adanmış bir karakter olarak ön plana çıkmaktadır. Benlik sunumunda da kendini ‘ideal anne ve eş’ olarak yaratmaya çalışmaktadır. Anne-bebek malzemeleri satan mağazaya sahip olmasının yanı sıra ‘annelik uzmanlığı’ adı altında bir mesleği yapmasından da bu durum açıkça görülmektedir. Kadınları her şeye sahip olmaları için zorlayan bu yeni annelik kültüründe başarılı bir kariyer yeterli olamamakta bunun yanı sıra kadının çocuk sahibi de olması gerektiğinin altı çizilmektedir. Wendy de varoluşunu bir çocukla tamamlayacağına yürekte inanmıştır. Bu doğrultuda üreme teknolojilerinden de yararlanarak çocuk sahibi olmak için çeşitli yöntemler uygular:

En yeni Hollywood hamile filmlerinden bazıları, çocuk sahibi olmak için bekleyen ve yeni üreme teknolojilerinin yardımıyla biyolojik saatlerine karşı yarışan kariyer sahibi kadınların hikâyeleridir. Bu yeni teknolojiler kadınlara daha fazla özgürlük mü veriyor yoksa günümüzün teknoloji ile donatılmış dünyasında, kadınların üreme tercihlerindeki zorlukları ve hayal kırıklıklarını mı çoğaltıyor? Açıktır ki bu teknolojileri kullanan kadınlar bebek istemektedir. Ve Hollywood filmlerinden bazıları bunu elde etmek için aşırıya kaçmaktadır. Gerçekte Hollywood’un kariyer sahibi kadınları zamana karşı yarışırken gösterdiği temsilleri bir gösterge olarak kabul edersek (MissConception, Baby Mama, TheBackup Plan, TheSwich) kadınların bu bebekleri her şeyden çok istediklerini söyleyebiliriz. Arzuları şiddetli ve acildir (Oliver, 2012: 5).

Bir çocuk sahibi olmayı her şeyden çok isteyen Wendy karakterinin kostüm seçimlerine baktığımızda da kum saati silüetinden ilham alarak tasarlanan kare yakalı, ince belli, belde ince kemerlerin kullanıldığı kalem elbiseleri ile annelik duygusunun göklere çıkarıldığı bir dönem olan 1950'lerin anne imajına gönderme yapılmaktadır. Bu sayede giysi yoluyla yarattığı imajla çocuk sahibi olma sürecinden doğuma kadar kendini anneliğe adanmış izleyici tarafından görülebilmektedir. Filmin bir sahnesinde çalan cep telefonunu kırarak hamilelik sürecinde teknolojik aletlerden uzak kaldığını söylemekte ve böylece modern bir anne adayını olarak hamilelik sürecine yönelik bilgilere ne kadar hâkim olduğunu göstermektedir. Sever, bu türde bir örnekle modern anneliği şöyle tanımlamaktadır:

Çocuğu için her şeyin en iyisini düşünen annenin, modern annelik bağlamında "en ileri tıbbî ve pedagojik bilgiyi kullanan anne" olmasının beklendiğini söylemiştik. Şimdi, bu bağlamda modern anneden beklenenleri biraz açalım. Bunun içinde anne olmayı başlatan eyleme, yani hamilelik sürecine göz atmak gerekir. Modern annelik, her şeyden önce çocukların "planlanarak" dünyaya getirildiği bir anneliği imler. Dolayısıyla, çocuk sahibi olmaya karar verdiği andan itibaren kadının kendi bedenini bir yabancı gibi tetkik etmesi ve kontrol altına alması gerekir; sigara içeriyorsa bırakmalı, alkol tüketimini minimuma indirmeli, sağlıklı beslenmelidir vs. (Sever, 2015: 76).

Wendy her ne kadar hamilelik sürecine hazırlıklı olsa da bu sürecin getirdiği fizyolojik ve psikolojik değişimlere uyum sağlamakta zorlanmaktadır. Ancak uyum sağlayamadığını kabul etmek istemez ve 'kutsal annelik' kavramına ters düşecek olumsuz duygularla mücadele eder. Bu mücadelesini yine giysi yoluyla görmemiz mümkündür. Çünkü 1950'lerdeki annelik imajına gönderme yapan kusursuz ve ince bir fizik isteyen elbiselerini gitgide büyüyen ve genişleyen karnına rağmen hamilelik boyunca giymeye devam eder (Görsel 6). Böylece filmde de sıklıkla tekrarladığı sağlıklı ve mutlu bir hamilelik görüntüsüne gönderme yapan 'hamilelik parıltısına' sahip olacağını düşünür.

Görsel 6:

Wendy'in Babyshower Partisi Sahnesi, 2012.

Ancak açılış konuşmacısı olarak yer aldığı çocuk fuarındaki yaptığı söyleşi sırasında bazı aksilikler yaşamakta ve yardımcısının çocuksu büyük beden giysileri ile sahneye çıkmak zorunda

kalmaktadır (Görsel 7). Konuşma sırasında her ne kadar büyülü bir hamilelik süreci hayal etse de bunun gerçek olmadığını ve bu durumu itiraf etmenin anne ve anne adayları açısından kolay olmadığını söylemektedir. Bu sırada çıkarıp attığı büyük beden hamile sütyeni ile hamile bedeninde yaşanan büyük değişimleri ve bu değişimlerin kadını bir cazibe simgesinden anne simgesine dönüştürmesi gösterilmektedir. Yaptığı konuşma ile rezil olduğunu düşünen Wendy tam tersine gerçekleri söyleme cesareti nedeniyle anne ve anne adaylarından büyük ilgi toplamıştır. Bu süreç sonrasında hamileliğin zorlukları kabul eden ve hamilelikle barışan Wendy'yi doğum sürecine kadar hamile bedene uyumlu günlük, rahat giysiler içinde görürüz. Filmde sadece Wendy'nin hissettikleri üzerinden hamileliğin realist tarafları anlatılmaya çalışılmış ancak filmin ana akım stili nedeniyle bu gerçeklik yansıtılamamıştır. Çünkü özellikle 2000 sonrası anne komedileri olarak adlandırılan bu tür, biçimsel olarak komedi türünün bir alt bileşeni gibi stilize edilmiştir. Bu filmler genellikle TV estetiğine yakın bir plastik dokuya sahiptir. Yaygın izleme biçimlerine cevap vermekte, olay örgüsü ve çekim teknikleri belirli kodlar ve uyaşmaları takip eden bir biçim içinde yapılandırılmaktadır. Bu biçim yaygın düşünce kalıplarını temsil etmek üzere oluşturulmuştur. Bu nedenle oldukça basit ve anlaşılır bir yapı kurarlar.

Görsel 7.

Wendy'in Açılış Konuşması Sahnesi, 2012.

Dördüncü kadın olan Skyleer karakteri ise zengin ve yaşlı ralli pilotunun genç karısıdır. Bu kadın gençliği, güzelliği ve her zaman yaver giden şansıya 'ışılmalı bir hamileliğe' örnek teşkil etmektedir. Kıyafetlerinden ve tarzından zengin ve ünlü hamilelerin yaşantısını yansıtır. Sorunsuz bir hamilelik geçirmektedir. Bedeni neredeyse hiç bozulmamış, hiç kilo almamış, mide bulantısı hiç olmamıştır. Hamileliği adeta kendi bedeninde idealleştirmiş bir karakter olarak sunulur (Görsel 8). Günümüz modern hamile komedilerinde, hamileliğe atfedilen duyguların ve anlamların çoğu alttan alta varlığını sürdürmektedir. Bu eğilim kadın bedenini nesneleştirme ve cinselleştirme geleneğini eskiye göre farklı şekillerde sürdürmektedir. Hamile bedenin hem bir seks objesi olarak nesneleştirilmesi hem de onun çekici ve şöhretli hale getirilmesi; kadınlar üzerinde daha fazla psikolojik yüke - bir bebeğe sahip olmanın yanı sıra seksi olmaya, ince bir bedene sahip olmaya

ve aynı zamanda da kariyerini sürdürmeye devam etmek zorunda kalmak– neden olmaktadır (Oliver, 2012: 9).

Görsel 8.

Skyler'in Doğumu Bekleme Sahnesi, 2012

Beşinci kadın karakter yaşça diğerlerinden genç -yirmili yaşlarda- evli olmayan ve eski sevgilisiyle ilk gece birlikte olur olmaz hamile kalan Rosie'dir. Rosie bir tesadüf sonucu hamile kalır ama yine de bebeğini doğurmaya karar verir. Kafası karışan erkek arkadaşı önce Rosie'yi yalnız bıraksa da sonra ona duyduğu sevgi nedeniyle destek olur. Ancak her şeye rağmen Rosie düşük yapar ve bebeğini kaybeder. Sanki çiftin genç ve henüz evli olmaması bu kaybı izleyici nezdinde kabul edilebilir kılmaya yaramaktadır. Çünkü filmde bahsi geçen tüm çiftler evlidir ve filmin sonunda hepsi çocuklarına kavuşurlar.

Sonuç

Tarihsel süreç içerisinde baktığımızda her kadın için farklı deneyimleri içeren hamilelik olgusu, daha önceki dönemlerde kadınları sosyal yaşantı içerisinde geri planda tutarken günümüzde özellikle iş yaşamı ile ön plana çıkan kadınlar tarafından kamusal alana yayılmıştır. Özellikle 'idealize edilmiş hamilelik' görüntüsüne hizmet eden sosyal medya platformları sayesinde birçok anne ve anne adayları ünlü hamile kadınların başta hamile giysileri olmak üzere gebelik boyunca önerdikleri birçok uygulamayı kendi sosyal yaşamlarına uyarlamaya çalışmaktadırlar. Ünlü hamile kadınlar, anne adaylarının sadece gebelik deneyimlerini değil karın bölgesini ön plana çıkaran ikonik hamilelik pozlarıyla toplumun hamile bedenine bakış açısını da şekillendirmiştir. Bu ikonik hamile pozları günümüz hamile giysi tasarımlarını etkilemiş ve vücudu saran, karın bölgesinin ön plana çıkmasını sağlayan giysiler tercih edilir hale gelmiştir. Bu süreç içerisinde sosyal medyanın yanı sıra sinema sektörü de hamilelik ve annelik üzerine toplumun değer yargılarını değiştirmekte önemli bir güce sahiptir.

Hollywood tarihi boyunca melodramlardan komedilere kadar annelikle ilgili pek çok film çekilmiş olmasına rağmen, son zamanlara kadar özellikle hamileliği merkeze alan çok az film çekilmiştir. Ancak son dönemlerde hamilelikle ilgili filmlerde tabir yerindeyse bir patlama

yaşandığı söylenebilir. Romantik komedilerin alt türü olarak nitelendirilebilecek bu yeni tür, hamileliğin çeşitli anlarının komedi unsurları ile bezenerek gösterildiği, kadın ve erkek karakterlerin romantik partnerlere dönüştüğü bir ana olay izleğini takip eder. Bu süreçteki kadının hamile bedenindeki fiziksel dönüşümler hem erkek hem de kadın karakterlerdeki duygusal ve bireysel dönüşümlerle beraber gösterilmektedir.

90'lı yıllardaki hamile konulu filmlere baktığımızda hamile bedeni cazibeli bir kadın bedeninden kutsal anne bedenine dönüşmekte ve bu dönüşüm giysi yoluyla desteklenmektedir. Aynı zamanda hamilelik süreçlerinin doğal ve zor süreçlerinden üstün körü bahsedilmekte fakat geçmiş dönemlerde kaçınılan doğum sahnelerinin yer alması ile bu hamileliğin görünürlüğü açısından bir değişimin yaşandığı görülmektedir. 2000'li yıllardan sonra ise film sayısında bir artış ve hamilelik temsillerinde bir değişim görülmektedir. Bu filmler genellikle komedi türünde çekilen belli başlı biçimsel uyuşumlara sahip ana akım Hollywood filmleridir. Bu temsillerde en çok da hamileliğin bedensel sunumları değişmektedir. Eskiden ahlaken gösterilmesi mümkün olmayan hamile bedenin görünümüleri şimdi göbeklerin de açıkta sergilenebileceği haliyle gösterilmektedir. Hatta yeni anne adayları kutsal hamile miti ve bedenine değil ince ve seksi olmaları gerektiği yönünde bir temsilin içine dâhil edilmektedirler. Göbekleri açıkta bırakan kıyafetler içinde ya da dar ve seksi kıyafetler içinde görülebilmektedirler.

Ancak her iki dönemde değişmeyen unsurlar hala varlığını korumaktadır. Bunlardan ilki kadının çocuk olmadan eksik ve mutsuz olacağı fikridir. Diğeri ise bir çocuk olmadan tam bir aile kurulamayacağı düşüncesidir. Bu yerleşik bakış açısına göre erkeğin baba olmaktan korkması ve bunu istememesi başlarda normal ve doğal kabul edilebilir ancak kadının çocuk sahibi olmayı istemesi temel bir gereklilik olduğundan onların aynı hakka sahip olmadığı görülmektedir. 2000'li yıllardan sonraki hamilelik filmlerinde ise kadınların öncelikli olarak çocuk sahibi olmaları ve bu temel görevinin yanı sıra kariyer sahibi, kendine özen gösteren, seksi ve güzel bir görünüme sahip olmaları gerekliliği vurgulanarak, çocuk doğurma sorumluluklarının yanına yenilerinin eklendiği görülmektedir.

Sonuç olarak hamilelikle ilgili bedensel tutumların son dönemdeki filmlerde radikal olarak değiştiğini ancak filmlerin alt metinlerindeki annelik ve hamilelikle ilgili erkek merkezli kalıplaşmış düşüncelerin çok fazla bir değişime uğramadığı söylenebilir. Gerçekte annelik/babalık/hamilelik süreçlerinin yaşam için harika ve mucizevî yanlarının olması yanı sıra ataerkil toplumsal yapı ve yaşamın gerçekliği içinde bu durumların tek boyutlu olarak ele alınması onları gerçeklikten uzaklaştırmaktadır. Hollywood ana akım sinemasında kadın bedeninin

hamilelik üzerinden nesneleştirilerek toplumların korkularını, arzularını ve mitlerini bu bedenler üzerinden yeniden ürettiğini söyleyebiliriz.

Kaynakça

- Badinter, E. (2015). *Kadınlık mı? Anelik mi?* (Çev. A. Ekmekci). İletişim Yayınları.
- Beyer, C. (2019). Motherhoodand 21stcenturyfeminism: reachingoutacrossthe divide. *Feminist Encounters: A Journal of Critical Studies in CultureandPolitics*, 3(1-2), 1-6. <https://doi.org/10.20897/femenc/5907>
- Dann, C. Ve Callaghan, J. (2017).Embodimentandexcess: constructions of tattoedmothers in the UK. *Psychology of WomenSectionReview*, 19(1), 10-16.
- Ergül, G. ve Yıldız, S. (2021). Sosyal medyada sosyal anelik: instagram anneliği. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 611-627.
- Hız, G., Dinçer, O., Karaosmanoğlu, K. (2010). Tüketim kültürünün var ettiği reklam objesi kadınlar ve satın alma kararlarına etkisi. *Kurgu*, 23(1), 1-13.
- İşözen, H. ve Özkan, Z. H. (2021). Sosyal medya kullanımının annelik tutum ve davranışlarına etkisinin incelenmesi. *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, 7(1), 33-56.
- Kirby, D. A. (2017). Regulation of cinematicstoriesaboutreproduction: pregnancy, childbirth, abortionand film censorship in The United States, 1930-1958. *BJHS*, 50(3), 451-472. <https://doi.org/10.1017/S0007087417000814>
- Küçükaya, B., Sarıkaya, N., Kahyaglu Süt H., Öz, S.(2020). Gebelikte alınan kiloya bağlı beden algısı ile gebeliğin kabulü arasındaki ilişki. *Journal of AcademicResearch in Nursing*, 6(3), 426-432. <https://doi.org/10.5222/jaren.2020.15010>
- Miller, T. (2010). *Anelik duygusu mitler ve deneyimler*. (Çev: G. Tunçer). İletişim Yayınları.
- Mulvey, L. (1997). Görsel haz ve anlatı sineması. (Çev. N. Abisel), 25. *Kare*, 21, 38-46.
- Musial, J. (2003). "Pregnancychic": the marketing of maternitywear. *Journal of theMotherhoodInitiativeforResearchandCommunityInvolvement*. 5(1), 159-171.
- Oliver, K. (2012). *Knock me up, knock me down:images of pregnancyin Hollywood films*. Columbia UniversityPress.
- Özkan H. ve Uzun Özer B.(2022). Sosyal medyada anelik. *TJFMPC*, 16(1), 222-229. <https://doi.org/10.21763/tjfmpe.1004604>

- Palladino, M. T. (2013). Juno, Claire, Camille: how cinemarecountstheexperience of pregnancy in adolescents. *Funzione Gamma*. www.funzionegamma.it
- Ryan, M. Ve Kellner D. (2010). *Politik kamera çağdaş Hollywood sinemasının ideolojisi ve politikası*. (Çev. E. Özsayar). Ayrıntı Yayınları.
- Sallan Gül, S. & Kâhya Nizam, Ö. (2021). Sosyal bilimlerde içerik ve söylem analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (42), 181-198. <https://doi.org/10.30794/pausbed.803182>
- Sever, M. (2015). Kadınlık, annelik, gönüllü çocuksuzluk: Elisabeth Badinter'den kadınlık mı annelik mi?, Tina Miller'dan annelik duygusu: mitler ve deneyimler ve CorinneMaier'dennokid üzerinden bir karşılaştırmalı okuma çalışması. *Fe Dergi*, 7(2), 72-86. https://doi.org/10.1501/Fe0001_0000000144
- Topdemir Koçyiğit, O. (2012). İnfertilite ve sosyo-kültürel etkileri. *İnsanbilim Dergisi*, 1(1), 27-37.
- Tyler, I. ve Baraitser, L., (2013). Privateview, publicbirth: making feminist sense of thenewvisualculture of childbirth, *Studies in theMaternal*, 5(2), 1-27. <https://doi.org/10.16995/sim.18>
- Yaşartürk, G. (2019). Son dönem Hollywood sinemasında anne temsilleri. *Fe Dergi*, 11(2),1-13.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

İnternet Kaynakçası

- Kepek, E. (2020). Dışlanıyorlar, kabul görmüyorlar: infertil kadınlar anlatıyor.*Bianet*.<https://bianet.org/haber/dislaniyorlar-kabul-gormuyorlar-infertil-kadinlar-anlatiyor-208397>.

Görsel Kaynakça

- Görsel 1. <https://www.filmmodu16.com/nine-months-turkce-dublaj-fhd-film-izle>.
- Görsel 2. <https://www.filmmodu16.com/what-to-expect-when-you-re-expecting-turkce-dublaj-fhd-film-izle>
- Görsel 3. <https://www.filmmodu16.com/what-to-expect-when-you-re-expecting-turkce-dublaj-fhd-film-izle>

Görsel 4. <https://www.filmmodu16.com/what-to-expect-when-you-re-expecting-turkce-dublaj-fhd-film-izle>

Görsel 5. <https://www.filmmodu16.com/what-to-expect-when-you-re-expecting-turkce-dublaj-fhd-film-izle>

Görsel 6. <https://www.filmmodu16.com/what-to-expect-when-you-re-expecting-turkce-dublaj-fhd-film-izle>

Görsel 7. <https://www.filmmodu16.com/what-to-expect-when-you-re-expecting-turkce-dublaj-fhd-film-izle>

Görsel 8. <https://www.filmmodu16.com/what-to-expect-when-you-re-expecting-turkce-dublaj-fhd-film-izle>

LGBTIQ+ Employees' Coping Strategies to Deal with Gender Discrimination at Work: A Qualitative Study

LGBTIQ+ Çalışanların İşyerinde Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığıyla Başa Çıkma Stratejileri: Nitel Bir Araştırma

Melek Özdemir* Banu Açıkgöz**

Highlights:

- One of the areas where LGBT+ people face discrimination is the workplace.
- Various fears and anxieties force LGBT+ workers to adopt certain coping mechanisms in the workplace.
- The coping mechanisms used by LGB people are different from those used by transgender people.
- The most common coping strategy used by LGB individuals in working life is to hide their sexual orientation and gender identity.

Abstract: The objective of this study is to elucidate the coping mechanisms that LGBTIQ+ individuals employ in response to discrimination based on their sexual orientation and gender identity in the context of business life in Türkiye, with a particular focus on the influence of prevailing social norms and legal deficiencies. It is possible that LGBTIQ+ individuals may refrain from pursuing their rights in the event of discrimination. Consequently, LGBTIQ+ employees develop individual coping strategies in response to discriminatory practices. In this study, interviews were conducted with 19 LGBTIQ+ employees. The objective of the interviews is to ascertain the strategies that employees utilize to cope with discrimination. The structure and generally accepted norms of Turkish society, which justify LGBTIQ+ individuals' concerns about discrimination and exclusion from social life, have formed the basis of scientific curiosity for this research project. The data obtained from the interviews were transcribed and subjected to a descriptive analysis. The findings were subsequently classified into the following categories: hiding in the workplace, hiding as a result of witnessing discrimination, living a facade, remaining silent in the face of discrimination, confronting discrimination, and not seeking legal rights. The findings indicate that the most prevalent coping strategy employed by LGBTIQ+ individuals is the concealment of their sexual orientation and gender identity. This approach often results in a sense of disconnection from their authentic selves in professional settings. Moreover, the primary strategies employed by LGBTIQ+ employees are identified as working for organizations that are relatively accommodating LGBTIQ+ individuals, working with acquaintances, and imitating a heterosexual lifestyle. The data indicate that individual coping strategies have been employed more frequently by gay and bisexual individuals than by transgender individuals.

*MSc Graduate, Department of Labor Economics and Industrial Relations, Zonguldak Bülent Ecevit University, melek8833@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6212-3143.

** Asst. Prof. (Corresponding author). Department of Labor Economics and Industrial Relations, Zonguldak Bülent Ecevit University, banu.acikgoz@beun.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3499-2074.

Keywords: LGBTQI+; Gender Discrimination at Work; Coping; Sexual Orientation; Gender Identity

Öne Çıkanlar

- LGBTQI+ bireylerin maruz kaldığı ayrımcılıkların yaşandığı alanlardan birisi çalışma yaşamıdır.
- Çeşitli korku ve endişeler, LGBTQI+ çalışanları işyerinde birtakım başa çıkma mekanizmalarını uygulamaya mecbur bırakmaktadır.
- LGB bireylerin uyguladığı başa çıkma mekanizmaları trans bireylerin uyguladıklarından farklıdır.
- Çalışma yaşamında LGB bireylerin en çok kullandığı başa çıkma stratejisi cinsel yönelim ve cinsiyet kimliklerini gizlemektir.

Öz: Bu çalışma, LGBTQI+'ların Türkiye'de iş hayatında cinsel yönelimleri ve cinsiyet kimlikleri nedeniyle yapılan ayrımcılığa karşı genel toplumsal normlara ve yasal eksikliklere bağlı olarak geliştirdikleri baş etme mekanizmalarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. LGBTQI+ bireyler ayrımcılık sonrasında haklarını arayamayabilmektedir. Bu nedenle LGBTQI+ çalışanlar, ayrımcılıkla başa çıkmak için bireysel stratejiler geliştirmektedir. Bu çalışmada 19 LGBTQI+ çalışanla görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerin amacı çalışanların ayrımcılıkla başa çıkmak için hangi stratejileri uyguladıklarını ortaya çıkarmaktır. LGBTQI+ bireylerin ayrımcılık ve sosyal hayattan dışlanma endişelerini haklı çıkaran Türk toplumunun yapısı ve genel kabul görmüş normları, bu araştırmanın bilimsel merakının temelini oluşturmaktadır. Görüşmeler sonucunda elde edilen bulgular metne dökülerek, betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonucunda bulgular işyerinde saklanma, tanık olunan ayrımcılık sonucunda gizlenme, sahte hayat yaşama, ayrımcılık karşısında sessiz kalma, ayrımcılıkla yüzleşme ve yasal hak arayamama olarak kodlara ayrılmıştır. Bulgulara göre cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğini gizli tutmak, LGBTQI+ bireylerin iş hayatında kendi varoluşlarından kopuşa neden olan en yaygın başa çıkma stratejisidir. Ayrıca LGBTQI+ çalışanların uyguladığı ana stratejiler, LGBTQI+ bireylere karşı ılımlı olan örgütlerde çalışmak, tanıdıklarıyla çalışmak ve heteroseksüel yaşamı taklit etmek olarak sıralanmaktadır. Bireysel başa çıkma stratejilerinin eşcinsel ve biseksüel kişiler tarafından trans bireylere göre daha sık kullanıldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: LGBTQI+; işte cinsiyet ayrımcılığı; başa çıkma; cinsel yönelim; cinsiyet kimliği

Genişletilmiş Özet

Bu çalışma, LGBTQI+ bireylerin günlük hayatta karşı karşıya kaldıkları ayrımcı tutum ve davranışlar ekseninde, çalışma yaşamında karşılaştıkları ayrımcılığı ve ayrımcılıkla başa çıkmak için tercih ettikleri stratejileri ele almak üzere tasarlanmıştır. Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği üzerinden ayrımcılık da dahil olmak üzere ayrımcılığın her türlü gerek uluslararası anlaşmalar, gerekse anayasa ve ulusal yasalar tarafından yasaklanmış olmasına rağmen pratikte LGBTQI+ bireylere yönelik ayrımcı söylem ve eylemlerle karşılaşmak mümkündür. Cinsiyetçilik, heteronormativite, heteroseksizm ve homofobi, LGBTQI+ bireylerin ayrımcılığa uğramasına yol açan başlıca akımlardır. Çünkü bu yaklaşımlara göre LGBTQI+ bireyler heteronormatif toplum yapısının dışına çıkan ve kalıba sığmayan konumdadırlar.

Çalışma yaşamında LGBTIQ+ çalışanlara yönelik ayrımcılık, LGBTIQ+ bireylerin kimliklerini açıkça yaşamasına veya gizlemesine bağlı olarak iki ana biçimde kendini göstermektedir. Gerçekleşen ayrımcılık, LGBTIQ+ çalışanların iş yerinde cinsel yönelim/cinsiyet kimliklerini açık ettiklerinde deneyimledikleri ayrımcılık pratiklerini içermektedir. Bu ayrımcılık, uygulanma biçimlerine göre formel ve informel olarak iki şekilde tezahür etmektedir. LGBTIQ+ bireylerin işe alınmaması, işten çıkartılması, terfi almasının engellenmesi, düşük ücret ödenmesi, fazla iş yükü verilmesi ve iş ödüllerinin kısıtlanması gibi uygulamalar gerçekleşen formel ayrımcılık örnekleridir. İformel ayrımcılık ise işveren ve iş arkadaşlarının düşmanca tavırlar sergilemesi, fiziksel taciz, sözlü taciz, sert bakışlar, alaycı söylemler, kişisel eşyalara zarar verme ve şiddet uygulama gibi gayri resmi eylemlere izin veren kurumsallaştırılmamış politikaları içermektedir. Beklenen ayrımcılık, LGBTIQ+ çalışanların iş yerinde cinsel yönelimlerini veya cinsiyet kimliklerini gizli tuttuklarında karşılaştıkları ayrımcı tutum ve davranışlara ilişkin yorumlarını kapsamaktadır. Beklenen ayrımcılık, bireylerin ayrımcılığı nasıl yorumladığına göre değişiklik gösterebilmektedir.

Çalışma yaşamında LGBTIQ+ bireylerin en çok kullandığı başa çıkma stratejisi gizlenmektir. Bireyler iş yerinde kendi gibi davranmayarak, heteroseksüel ilişkileri olan bir hayat tarzını taklit edebilmektedir. Bunun yanı sıra daha fazla çalışarak, yardımsever ve iyi bir imaj çizmeye ya da hazır cevap olarak her türlü sözlü tacize karşı gelip sert bir imaj çizmeye çalışarak ayrımcılığın önünde barikat kurmaya çalışabilmektedirler. Meslek seçimi sırasında ayrımcılık ile başa çıkabilmek kullanılan stratejiler arasında serbest meslek seçimi, LGBTIQ+ bireylere tolerans gösteren iş yerlerinde, LGBTIQ+ bireylerin iş yerlerinde ya da LGBTIQ+ topluluklara hizmet eden örgütlerde iş arama ve son olarak risk alma denmektedir. Çalışma sırasında karşılaşılan ayrımcılıkla başa çıkmak için kullanılan başlıca stratejiler sessiz kalma, sosyal destek alma, yüzleşme veya işi bırakmadır.

Çalışmanın uygulaması, Türkiye’de özel sektörde çalışan ya da daha önce çalışma deneyimi olan 19 LGBTIQ+ birey ile gerçekleştirilen bir nitel araştırmayı içermektedir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular betimsel analiz yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Yarı yapılandırılmış mülakatlara dayanan araştırma bulgular arasında en belirgin olan, cinsel yönelim/cinsiyet kimliğini açık etme ve ayrımcılık arasındaki ilişkidir. LGBTIQ+ çalışanlar, çalışma yaşamında cinsel yönelim/cinsiyet kimliklerini doğrudan ya da dolaylı yollarla belli ettiklerinde, gerçekleşen ayrımcılık pratiklerine maruz kaldıklarını ifade etmektedir. Bireylerin deneyimledikleri ayrımcılık pratikleri işe alınmama, işten çıkartılma ya da istifaya zorlanma, sözlü taciz, mobbing ve nefret dolu davranışlar şeklinde ortaya çıkmaktadır.

LGBTIQ+ çalışanlar, gizli kalmayı tercih ettiklerinde ise çevrelerindeki bireylerin sergilediği fobik tutumlara ve ayrımcılığa bir gün kendilerinin de maruz kalabileceği kaygısı yaşamaktadır. Cinsel yönelimlerini gizleyen katılımcılar, dikkatleri üzerlerine çekmemek için LGBTIQ+ savunucusu söylemlerden de uzak durmaktadır.

Ayrımcılığın önlenmesinde kullanılan bireysel stratejiler yeterli olmayıp ayrımcılığı ancak belirli bir süre geciktirebilmektedir. Bu noktada daha kapsamlı hukuki ve sosyal politikalar oluşturulması gerekmektedir. Yasal düzenlemelerdeki eksiklikler LGBTIQ+ bireylerin görmezden gelindiğinin açık göstergesidir.

Introduction

Discrimination can be defined as the act of treating an individual or a group in a manner that differs from the norm due to the possession of certain characteristics, such as language, religion, race, gender, sexual orientation, and gender identity. Due to their sexual orientation and gender identity, which are two of the aforementioned characteristics, members of the LGBTIQ+ community may be marginalized and segregated by a portion of society. In general, Turkish society has a social structure that is predicated on the acceptance of heterosexual orientation and birth-assigned gender as the norm, while simultaneously rejecting alternative forms of identity. Consequently, LGBTIQ+ individuals are subjected to discrimination in numerous domains of society.

It is imperative that LGBTIQ+ individuals engage actively in the workforce to ensure their survival. By contravening ethical and equality rules in the workplace, individuals may be subjected to discriminatory practices on the basis of their sexual orientation and gender identity, irrespective of the qualifications deemed necessary for the role in question (Levine & Leonard, 1984, p. 702). Individuals in the workforce may experience *actual discrimination* based on their sexual orientation or gender identity when they are open about their identity. Conversely, they may also face *anticipated discrimination* when they are secretive about their identity or orientation. An analysis of the legal framework in Türkiye reveals a glaring absence of legislation that explicitly prohibits discrimination on the basis of sexual orientation and gender identity at the national level. This striking omission has resulted in the systematic marginalization and exclusion of LGBTIQ+ individuals. No explicit reference to sexual orientation or gender identity is made in any article that prohibits discrimination. Consequently, LGBTIQ+ employees are compelled to devise individual strategies to cope with the discriminatory practices they encounter.

The principal objective of this study is to elucidate the strategies employed by LGBTIQ+ individuals to cope with discrimination in the context of business life, which the legislation aims to safeguard in a general framework, albeit not explicitly.

Theoretical Framework

The societal structure in Türkiye is heteronormative, espousing the dichotomy of gender roles and marginalizing alternative forms of relationships. Heteronormativity refers to the process by which the socio-cultural structure is shaped in a manner that renders heterosexuality as the norm and assumes that all members of society are heterosexual (Altunpolat, 2017, p. 2). As a natural consequence of the heteronormative social structure, gender identities and sexual orientations that deviate from the gender dichotomy and heterosexual orientation are subjected to discrimination. Gender identity is defined as the subjective experience of an individual's connection to the gender they identify with, irrespective of their biological sex. It encompasses the individual's sense of belonging to a particular gender and their desire to be perceived by others within society in alignment with this identity. An individual who feels a kinship with the characteristics traditionally associated with men in a given society is regarded as masculine, whereas an individual who feels a kinship with the characteristics traditionally associated with women is regarded as feminine (Özkan & Lajunen, 2005, p. 103). In contrast, sexual orientation pertains to the emotional and sexual desire and attraction of the individual towards another individual (Güner et al., 2011, p. 20). Sexual orientation can be classified into four categories: heterosexuality (attraction to another sex), homosexuality (attraction to the same sex), bisexuality (attraction to both sexes), and asexuality (lack of attraction to both sexes) (Eşel, 2006, p. 281).

The concepts of lesbian, gay and bisexual express sexual orientation, while the concept of transgender expresses gender identity. Individuals who have shaken this ancient heteronormative belief in both biological sex and gender due to their sexual orientation and gender identities come together under the concept of LGBTIQ+ (Baird, 2004, p. 18). The concept of lesbian is used for homosexual women who have an orientation and desire towards their same sex, and the concept of gay is used for homosexual men. Bisexual, on the other hand, is used for individuals who have an orientation and desire for both their own sex and another sex (Güdül et al., 2017, p. 15-16). The concept of transgender, which expresses gender identity, refers to individuals whose biological sex and the gender they feel do not match. The concept of transsexual is used for individuals who have undergone a medical intervention so that their biological sex and their sense of gender are in harmony (McNamara & Ng, 2016, p. 531).

While homosexuality is not a crime in Türkiye, LGBTQI+ individuals are subjected to hatred and discrimination by conservative governments and certain segments of society (Özgünlü, 2019, p. 58; Şenel, 2014, p. 30). Discrimination represents a significant challenge for LGBTQI+ individuals across a range of domains, including education, health, the workforce, and numerous aspects of social life. This obstacle hinders their ability to exercise their most fundamental rights. The primary objective of LGBTQI+ individuals is to unite in order to advocate for their right to be regarded as equal citizens and to receive the same level of respect as others (Baird, 2004, p. 17).

Discrimination in the workplace refers to the negative treatment of employees or individuals or groups seeking employment on the basis of characteristics unrelated to productivity, in violation of the principles of equality and fairness (Chung, 2001, p. 34). Levine and Leonard (1984) distinguish between two forms of discrimination against LGBTQI+ individuals in the workplace: actual discrimination and anticipated discrimination. While LGBTQI+ employees face *actual discrimination* when they reveal their identity and orientation in the workplace, they face *anticipated discrimination* when they keep their identity and orientation secret. Discrimination can be classified into two categories: formal and informal. The distinction between these two forms of discrimination is based on the manner in which they are applied. Formal discrimination encompasses discriminatory practices such as unequal hiring, termination, and promotion opportunities, excessive workloads, low wages, and the denial of merit-based rewards (Levine & Leonard, 1984, p. 706). *Formal discrimination* is most evident during the recruitment process (Adam, 1981; Baert, 2017; Mishel, 2016; Weichselbaumer, 2003). LGBTQI+ individuals primarily utilize online career platforms, personal referrals, and social media as their primary channels for job searches. The proportion of individuals seeking employment through private employment agencies is relatively low. This is due to a lack of trust in these channels and a fear of being labelled (Köylü & Güzel, 2022, p. 27). Discrimination manifests not only at the stage of employment but also throughout the working period. Discriminatory treatment manifests in various forms, including the denial of invitations to corporate meetings, excessive workloads, impediments to career advancement, low remuneration, and the curtailment of employee rights (Beyaz & Öztürk, 2018, p. 153). Additionally, formal discrimination manifests in the form of dismissal or the implementation of intimidating policies with the objective of forcing the individual to resign. In instances where LGBTQI+ employees choose to reveal their identity or orientation in the workplace, they may receive warnings from their employers or superiors and subsequently face dismissal. Furthermore, they may be compelled to resign as a result of intimidation tactics employed by their employers, superiors, or colleagues, which may include excessive workloads and disregard (Doğan, 2015, p. 67).

Levine and Leonard (1984) define *informal discrimination* as "institutionalized policies that allow hostile attitudes, harassment, and informal actions by employers and colleagues" (p. 67). Chung (2001) identifies several forms of informal discrimination, including physical and verbal abuse, harsh and steely looks, sarcastic remarks, damage to personal belongings, and violence (p. 35). LGBT+ employees are subjected to both formal and informal forms of discrimination in the workplace. As a consequence of the discriminatory practices in place, LGBTIQ+ employees may be denied access to equal rights and opportunities afforded to other employees. While formal discrimination has a detrimental impact on the career and professional status of the employee, informal discrimination has a deleterious effect on the employee's morale, productivity, and psychological well-being (Chung, 2001, p. 35).

Anticipated discrimination refers to the discriminatory attitudes that LGBTIQ+ employees may encounter if their sexual orientation or gender identity is revealed in the workplace. The most significant factor contributing to LGBTIQ+ employees being subjected to anticipated discrimination and opting to remain anonymous is observing the discriminatory practices occurring in their vicinity. Those who anticipate significant discrimination often exhibit behaviors that diverge from their true selves. They may be ill-prepared for the actual discrimination they will encounter (Chung, 2001, p. 36).

Legislation to Cope with Discrimination in Turkiye

As is the case with all employees, those who identify as LGBTIQ+ will typically pursue legal recourse when faced with discriminatory practices. The most significant document in international legislation that espouses the principle of equality and seeks to prohibit discrimination is the Universal Declaration of Human Rights. In accordance with Article 23 of the Declaration, all individuals are entitled to work, the freedom to select their occupation, just and favorable working conditions, and protection from unemployment. Furthermore, all individuals are guaranteed equal pay for equal work, without distinction (Universal Declaration of Human Rights, 1948).

Another convention that adopts the equality of individuals in terms of rights is the United Nations Convention on Economic, Social and Cultural Rights (1976), which Turkiye signed in 2003. Article 6 of the Convention guarantees the right of everyone to work freely in whatever job they want, and Article 7 guarantees the right of everyone to work in just and favorable conditions. In the aforementioned legal regulations, it is aimed to prevent discriminatory treatment that everyone will encounter in working life, and discrimination against LGBTIQ+ individuals is also guaranteed.

Council Directive 2000/78 of the European Union dated 27 November 2000, which established a general framework for equal treatment in employment and occupation, explicitly stated the expression of sexual orientation and prohibited direct and indirect discrimination. The purpose of the directive is to put into effect the principle of equal treatment in member states in order to combat discrimination based on religion or belief, disability, age or sexual orientation in terms of employment and occupation (Güner et al., 2011, p. 26).

In 2010, the Council of Europe, of which Türkiye is a member, published recommendations for member states to combat discrimination based on sexual orientation and gender identity. The recommendations place an emphasis on the prevention, combating, and punishment of discrimination, harassment, and other forms of victimization encountered at the employment stage. Additionally, they provide equitable recommendations for access to employment and promotion conditions, as well as for matters pertaining to dismissals, wages, and other working conditions. Furthermore, the recommendations address the issue of preventing the disclosure of transgender individuals' gender history or previous names to employers and other employees in any unrelated manner. This is done with the aim of highlighting the additional discrimination that transgender individuals often face (Council of Europe, 2014, p. 16). While the recommendations are not legally binding, they offer a glimmer of hope with regard to the advancement of LGBTIQ+ rights. In the recommendations, transgender people are included as a distinct category, and efforts have been made to guarantee protection from discrimination on the basis of gender identity. It is of significant consequence that these advisory jurisdictions are of great importance, as the aforementioned legal regulations, including the expression of sexual orientation, do not extend to the expression of gender identity.

Upon examination of the national legislation, it is evident that Article 70 of the Constitution of the Republic of Turkey and Article 5 of the Turkish Labor Law No. 4857 prohibit discrimination in the workplace. While other minority groups are explicitly included in the national legislation, neither the expression of "sexual orientation" nor the expression of "gender identity" is explicitly included. This situation renders LGBTIQ+ individuals, who are compelled to remain invisible, the most discriminated against and vulnerable group. Furthermore, in addition to the dearth of adequate legal provisions to prevent discriminatory practices, certain existing regulations have been identified as perpetuating discriminatory attitudes and actions (Göçmen & Yılmaz, 2017; Özdemir, 2022, pp. 50-51). Discrimination against individuals who are marginalized by society is often justified by invoking expressions such as "immorality", "disgraceful behavior", and "indecent behavior" in legal regulations. LGBTIQ+ individuals may be dismissed from civil service on the grounds of "attitudes and behaviors that do not comply with the dignity of civil

servants” and “general morals and decency” as outlined in Article 125 of the Civil Servants Law No. 657. In addition to this legislation, numerous regulations, including the Law on Judges and Prosecutors, the Turkish Armed Forces Internal Service Law, and the Law on the Promotion of Primary and Secondary Education Teachers and Discrimination, contain provisions that perpetuate discriminatory practices in the workplace (Güner et al., 2011, p. 27).

Individual Coping Strategies of LGBT+ Individuals' for Dealing with Gender Discrimination at Work

LGBTIQ+ employees develop coping strategies in the face of discrimination in working life. The concept of coping is defined as all of the cognitive and behavioral efforts of the individuals to manage certain internal and external demands that exceed their resources (Folkman et al., 1986, p. 993).

The first encounter with discriminatory practices in working life usually starts at the stage of choosing a career. The model proposed by Chung (2001) for dealing with discrimination during career choice includes strategies that facilitate the entry of LGBTIQ+ individuals into business life in the face of potential discrimination. The first of these, the choice of *self-employment*, reduces the risk of discrimination and dismissal of LGBTIQ+ individuals and increases the individual's freedom. The second strategy for individuals who try to avoid from gender discrimination is *job tracking*, which means working in workplaces that are sensitive to LGBTIQ+ individuals and their rights and have LGBTIQ+ employees. Thus, the individuals can work in institutions where they will feel cordial and not be secretive (Levine & Leonard, 1984, p. 707). Many international companies are sensitive to LGBTIQ+ individuals and have company policies aimed at protecting LGBTIQ+ employees. For example, more than 400 Fortune 500 companies employ LGBTIQ+ employees and provide protection against discrimination (Gates & Mitchell, 2013, p. 168). In cases where the first two strategies are not possible, individuals apply for a job by *taking risks* as a third strategy.

After getting a job, keeping their identities and orientations secret is one of the coping strategies that LGBTIQ+ employees frequently use. Individuals are concerned about being exposed in the workplace and they make extra efforts to reveal to whom and when (Blandford, 2003, p. 624). Their preferences to keep their identities and orientations secret or disclosed are shaped by the workplace environment and their experiences (Taşkın et al., 2023). The gender, education level, culture level and approach of the employees in the workplace affect the decision process of the individuals (Demirdizen et al., 2012, p. 321). Employees who prefer to remain

hidden in the workplace can be perceived as asocial, introverted, and prone to individual work, even if they are not (Öner, 2015, p. 79).

In addition to maintaining a low profile, individuals can adopt a heterosexual lifestyle and espouse traditional family and social values by refraining from acting in accordance with their true selves at work. By exerting greater effort, they can attempt to construct a barrier against discrimination by cultivating a benevolent and positive image or by being prepared to respond and attempting to portray a harsh image in response to all forms of verbal abuse (Demirdizen et al., 2012, p. 327). As a result, LGBTIQ+ individuals become estranged from their lived experiences and their own selves, leading to the necessity of inhabiting an alternative life (Öner, 2015, p. 78). Individuals may take precautions such as not leaving their phones and computers unattended, using passwords, and deleting their internet history to prevent the loss of control at work due to fear of exposure (Demirdizen et al., 2012, pp. 327-328).

Chung (2001) proposed and identified four types of coping strategies used to combat discrimination encountered during the working process: *quitting*, *staying silent*, *seeking social support*, and *confrontation*. When discrimination becomes unbearable, the individual can find salvation in resignation. Since not every individual has the luxury of quitting their job, they prefer to endure and remain silent in order to survive. This is a kind of lack of response. Being introverted undermines the self-confidence of the individual and can negatively affect productivity towards work. The individual tries to overcome discrimination by getting social support or talking to selected people such as family, friends, and/or counselors. The last strategy is the struggle of the individual by confronting the perpetrators of discrimination and seeking rights. In addition to these, Woods (1993) put forward strategies such as closing the issue, changing the subject, staying silent and leaving the place to cope with discrimination (cited in Öner, 2015, p. 94).

Özeren et al. (2016, pp. 223-229) define the concealment of their orientation or identity by LGBT+ employees as silence, and the silence of LGBTIQ+ individuals is discussed under three themes. *Defensive silence* is when individuals feel compelled to remain silent in order not to be exposed to stigma and discriminatory practices in the workplace. Another is *submissive silence*, the state of being silent and introverted because they know that they cannot stay within the institution and break the norms. *Pro-social silence*, on the other hand, is to stay silent by avoiding many information and ideas in order to benefit the individual or the organization. LGBT+ employees often resort to defensive silence and submissive silence to cope with discrimination.

Although gay and bisexual workers frequently use coping strategies, they are not used much by transgender individuals (Özdemir, 2022, p. 48) as it is difficult for transgender people to hide

in terms of appearance compared to gay and bisexual individuals. All these strategies that LGBTIQ+ employees use to deal with discrimination do not completely prevent discrimination but may reduce it to a minimum.

Suggestions brought by LGBTIQ+ employees to deal with discrimination apart from individual struggles can be listed as correcting the lack of discrimination in the legal legislation, taking responsibility of the government, properly implementing the prohibition of discrimination in workplaces and providing trainings in this direction, organized struggle and solidarity networks (Köylü & Güzel, 2022, p. 50).

In addition to examining the strategies of individual entities, it is also crucial to analyze the approaches adopted by employer organizations with regard to discriminatory practices. In recent years, international companies have adopted diversity management strategies. Diversity management posits that employees possess a multitude of differences, including those pertaining to language, religion, age, race, culture, and ethnicity. When these differences are effectively managed, a more productive and effective working environment is created (Strachan et al., 2004, p. 199). The principal objective of the strategy is to circumvent discriminatory practices and optimize efficiency.

In order to gain insight into the strategies employed by LGBTIQ+ employees to navigate discrimination in the workplace, in-depth interviews have been conducted with 19 LGBTIQ+ individuals. This is carried out in light of the aforementioned framework and legal deficiencies. The objective of the interviews is to ascertain the current situation based on the experiences of LGBTIQ+ individuals and to contribute to future studies in this field. The study acknowledges the pervasiveness of discriminatory practices against LGBTIQ+ employees and aims to address the following research questions:

- What forms of discrimination are observed?
- Which coping strategies are selected to circumvent discriminatory practices?
- How does discriminatory behavior impact individual psychological well-being?

Method

Working life is an area where LGBTIQ+ individuals interact regularly and are exposed to discrimination. The discrimination applied negatively affects the life welfare, psychological well-being and satisfaction of the employees. The main purpose and research question of this study is to reveal which type of coping strategies LGBTIQ+ employees develop to deal with the discrimination at work they are exposed to.

The qualitative research method is employed to elucidate the discriminatory practices observed in the study in a realistic and holistic manner. Qualitative research refers to the process of gathering realistic and holistic data through techniques such as observation, interviewing, and document analysis, organizing, categorizing the data into themes, and interpreting it (Özdemir, 2010, p. 323; Yıldırım & Şimşek, 2008, p. 39). A semi-structured interview form and in-depth interview technique have been employed to ascertain the opinions and experiences of individuals. In-depth interviewing is a method of conducting purposeful interviews with individuals who are relevant to the research topic. The semi-structured interview form is a flexible instrument comprising half prepared questions following a set structure and half open-ended prompts allowing for exploration of emerging themes.

Phenomenology is an approach to understanding human experiences, focusing on phenomena that are known to the researcher but not fully understood. In this study, the phenomenological approach is used to gain insights into the experiences of LGBTIQ+ individuals.

Ethics statement

This study is derived from a master's thesis. In order to proceed to the empirical stage of the thesis, the approval of the university's ethics committee must be obtained. The requisite permission was obtained from Zonguldak Bülent Ecevit University Institute of Social Sciences prior to the commencement of the study, after which interviews were initiated with the participants. Prior to the interview, participants were required to sign a voluntary participation form indicating that the study had received ethical approval and that their personal information would be kept confidential. To ensure that the participants did not perceive themselves as part of an experiment, the interview proceeded in a manner that was consistent with their natural discourse and behaviors. The discourse and behaviors used in the interviews were carefully selected to avoid disturbing the individuals. The questions asked did not extend beyond the subject of the study, and the questions were determined in a neutral manner.

Participants, interviews, and limitations

Interviews were conducted with 19 LGBTIQ+ employees working in the private sector or having previous working experience in Türkiye. The sociodemographic characteristics of the participants are presented in the table below.

Table 1
Sociodemographic Characteristics of Participants

	Sexual Orientation/ Gender Identity	Age	Education Level	Occupation	City of Residence
Participant 1	Gay	55	Middle school	Psychic	Edirne
Participant 2	Transgender	28	Bachelor's degree	Driving instructor	Trabzon
Participant 3	Bisexual	30	License	Newspaper editor	İstanbul
Participant 4	Transgender	27	Associate degree	Call center operator	Antalya
Participant 5	Lesbian	23	Associate degree	Waiter	İstanbul
Participant 6	Bisexual	25	High school	Human resources secretary	Antalya
Participant 7	Pansexual	25	Master's degree	Psychologist	Ankara
Participant 8	Transgender	32	High school	Waiter	Trabzon
Participant 9	Pansexual	22	High school	Hairdresser	Aydın
Participant 10	Lesbian	23	Bachelor's degree	Accounting secretary	Ankara
Participant 11	Queer	31	Bachelor's degree	Receptionist	Ankara
Participant 12	Gay	28	High school	Accountant	İstanbul
Participant 13	Gay	37	Middle school	Cook	İstanbul
Participant 14	Lesbian	31	Associate degree	Anesthesia technician	İstanbul
Participant 15	Lesbian	19	High school	Musician	Trabzon
Participant 16	Transgender	26	Bachelor's degree	Sales consultant	İstanbul
Participant 17	Pansexual	29	Master's degree	Industrial engineer	Aydın
Participant 18	Transgender	30	Bachelor's degree	Courier	Ankara
Participant 19	Bisexual	32	Bachelor's degree	Human resources specialist	Ankara

Three of the participants defined themselves as gay, four as lesbian, three as bisexual, five as transgender, three as pansexual, and one as queer. In order to reach the participants, first, LGBTIQ+ Solidarity Associations were contacted. An informative text about the study was shared with the research groups led by the associations. More people were reached through the snowball sampling method by first contacting the people who agreed to participate voluntarily, and then the people they directed. The snowball sampling is the most commonly used method to find minority participants, such as LGBTIQ+ employees. Interviews with 19 LGBTIQ+ participants participating in the research were made via Zoom and Skype applications. The interviews were held between April 2021 and November 2021 and on the day and time period requested by the participants. The shortest interview lasted 20 minutes, while the longest interview lasted 65 minutes.

The interviews were recorded on a voice recorder with permission at the beginning of the interview. While 16 of the participants accepted this offer, the remaining 3 did not accept it and notes were taken during the interview. During the analysis process, the audio recordings and footnotes of the interviews with the LGBTIQ+ employee were transcribed and deciphered.

The desire of LGBTIQ+ individuals to keep themselves confidential in both business and social life due to discriminatory behaviors based on oppression and prejudices they face made it difficult for us to identify and reach them for interviews in our study. This is the most compelling

limitation encountered in the study. Another limitation is that the empirical study was conducted at a time when COVID-19 required medical precaution.

Data collection tools

The semi-structured form used in the study is divided into three parts. While the first part includes questions about the socio-demographic (age, education, occupation, sexual orientation/gender identity) characteristics of the participants, the second part focuses on the discrimination practices experienced by the participants. As elucidated in the course of the interview, the questions were designed to ascertain the identity of the individual or entity responsible for the implementation and the manner in which it was executed. The last part includes the psychological effects of discrimination and the suggestions of the participants to prevent discrimination. In order for the participants not to feel themselves as a subject, the interview proceeded in the flow they wanted. The discourse and behaviors used in the interviews were carefully chosen so as not to disturb the individuals. The questions asked were not out of the scope of the study, and the questions were determined to be neutral.

Results

In the course of the study's analysis, the audio recordings and footnotes from interviews with LGBTQI+ employees were transcribed and analyzed, and the data was organized into themes. In interpreting the findings based on the themes obtained, a descriptive analysis method was employed. The experiences and thoughts of the participants are of significant importance in this analysis method, which is primarily designed to convey the findings obtained through the organization and interpretation of the data to the reader. Accordingly, direct quotations were employed to convey the interviews with the participants to the reader in an original manner. The findings were organized under five themes: remaining hidden in the workplace, living a fake/double life, confronting discrimination, remaining silent in the face of discrimination and not seeking legal rights.

Concealing One's Identity in the Workplace

LGBTIQ+ employees develop strategies to prevent discrimination as a result of their awareness of the existence of discriminatory practices based on sexual orientation and gender identity in the workplace, or as a consequence of having previously been subjected to such treatment. The most prevalent coping strategy employed by individuals is to maintain a state of secrecy. Individuals indicate that they are more susceptible to discriminatory practices when they disclose their sexual orientation and gender identity. Conversely, they perceive a greater sense of

security when they maintain their anonymity. As trust is established over time, individuals are more likely to divulge personal information to their colleagues. The participants who maintained their sexual orientation and identities as secret at the workplace employed the following statements:

“It is quite difficult to find a job in our country, but it is even more difficult for us... When we apply for a job, we make a special effort to find a non-homophobic/non-transphobic institution. When we find it, we prefer to be hidden.” (Participant 8, age 32, transgender)

“In our country, LGBTIQ+ individuals face discrimination in every aspect of society. After what happened around me, I always preferred to stay hidden at work. The fact that my workplace is a conservative place was also effective in my choice to remain anonymous.” (Participant 3, age 30, bisexual)

“I am hidden because I am afraid of being exposed to violence and being unemployed. I am aware that the people around me are heavily transphobic. I don't have much intimacy with my employer and co-workers.” (Participant 18, age 30, transgender)

“I have encountered hate speech against non-heterosexual individuals in the institution where I work. For this reason, I chose not to reveal my orientation.” (Participant 6, age 25, bisexual)

Although they have not experienced discrimination before, one of the reasons that pushes individuals to remain anonymous is the discriminatory practices they witness. The participants expressed the reasons for preferring to remain anonymous with the following words:

“The problems experienced by my friends who reveal their identity and the thoughts of my colleagues at work push me to keep it private.” (Participant 17, age 29, pansexual)

“My co-workers at my workplace make fun of a transgender client when they come. This causes me to stay away from them.” (Participant 5, age 23, lesbian)

“The problems experienced by my friends who reveal their identity and the thoughts of my colleagues at work push me to be discreet.” (Participant 3, age 30, bisexual)

Living a Fake/Double Life

Individuals may engage in a form of self-presentation that deviates from their authentic selves in an effort to circumvent discriminatory treatment. In order to safeguard themselves from discriminatory treatment, they endeavor to portray themselves in either a docile or harsh manner. The participants indicated that they maintain two distinct personas, one in their professional lives

and another in their personal lives. Those who have experienced this phenomenon report the following:

“When they realize that I’m different from everyone else, they don’t even look at my competencies, they don’t want to see us around. We are dragged into a fictional life.” (Participant 19, age 32, bisexual)

“Especially because of my naive behavior and tone of voice, I am not accepted to job postings that demand male employees. For this reason, I am trying to take on a more masculine, tougher image.” (Participant 7, age 25, pansexual)

“Although I’m not in that mood, I take a hard line when I hear unwarranted jokes from my co-workers and state that it’s nothing to make fun of.” (Participant 2, age 28, transgender)

Remaining Silent in the Face of Discrimination

While LGBTQI+ employees act against their own selves, they also suppress their thoughts and remain silent against the discriminatory treatment they witness around them. The underlying reasons for this are their reluctance to attract attention and raise suspicion.

“My colleagues at work made prejudiced attitudes about an employee they thought was a lesbian, and I couldn’t defend her enough. I tried to be supportive and defend her, but after a while I pulled myself back in case it would make them suspicious of me.” (Participant 6, age 25, bisexual)

“The attitudes, sarcastic gestures and rhetoric of my employer and co-workers towards someone they suspect may be an LGBTQI+ individual reveal themselves. I can’t trust these people.” (Participant 17, age 29, pansexual)

Confronting Discrimination

In contrast with the common assumption that LGBTQI+ individuals tend to conceal their identity, some individuals may choose to openly disclose their sexual orientation and gender identity at the outset of their professional relationship with their employer. This approach allows them to assess the employer’s attitude towards LGBTQI+ individuals and potentially influence the inclusive culture of the workplace. Concurrently, they may opt to pursue employment opportunities in workplaces that are sensitive to the needs of LGBTQI+ individuals. Employees using this strategy made the following statements:

“Because I was discriminated against and forced to resign before, I introduced myself and learned about their attitudes towards LGBTQI+ individuals before I got the job... Later, I started working.” (Participant 1, age 55, gay)

“Because I work for a relatively small business and I know my employer is not phobic, I didn’t feel the need to hide myself.” (Participant 9, age 22, pansexual)

Failure to Seek Legal Rights

The discourse analysis of the study participants revealed that individuals identifying as gay or bisexual frequently employ coping strategies. However, transgender people face relatively more discrimination, which makes it more challenging for them to cope with the discriminatory attitudes and behaviors they encounter. In such cases, transgender individuals may find it beneficial to reveal their external appearance and tone of voice.

Discrimination faced by LGBTIQ+ employees can have negative impact on their overall well-being, preventing them from seeking their legal rights. This is due to a lack of adequate legal remedies and confidence in the legal system. This situation is expressed in the following words:

“Homosexuality is not supposedly forbidden in Turkiye... There is no law that we can claim our rights against discrimination, in fact we are ignored. This state of being ignored also increases the discrimination against us and encourages the other side.” (Participant 11, age 31, queer)

“People’s perspectives on these issues are very different, I never thought to seek my rights. I feel like if I wanted my rights, more people would intervene and I would be more uncomfortable with this situation.” (Participant 8, age 32, transgender)

“It is very tiring to be in a struggle all the time. We are shaken by the slightest rhetoric and behavior and we will continue to be shaken.” (Participant 7, age 25, pansexual)

Discussion

The objective of this study is to elucidate the strategies employed by LGBTIQ+ employees in response to discriminatory experiences in the workplace. The majority of participants indicate that they choose to conceal their identity in order to cope with discriminatory practices, which are found to have a detrimental impact on their psychological well-being.

Lesbian, gay, bisexual, transgender, intersex, queer, and questioning (LGBTIQ+) individuals are subjected to discriminatory practices in numerous domains of society, particularly in the context of employment. The workplace is an area where individuals are inherently required to interact, and it is challenging to circumvent discriminatory practices. The violation of ethical and egalitarian standards in the workplace, manifested in the differential treatment of individuals based on their sexual orientation and gender identity, irrespective of the qualifications demanded by the position, constitutes a form of discrimination in the professional sphere. LGBTIQ+

employees are subjected to discriminatory practices when they either directly or indirectly reveal their sexual orientation or gender identity in the workplace. Discrimination manifests in various forms, including non-employment, dismissal, verbal and physical harassment, mobbing, and hateful behaviors. Individuals who conceal their sexual orientation or gender identity are susceptible to the anticipated forms of discrimination. The foundation of anticipated discrimination is the concern that the discriminatory treatment experienced by others will eventually be directed towards oneself. The term “actual discrimination” is used to describe instances of physical discrimination, whereas “anticipated discrimination” encompasses psychological discrimination.

In accordance with the findings of other studies, the experiences of the participants in this study led to the conclusion that there is a significant prevalence of discriminatory practices against LGBTQI+ employees in the workplace. The strategy that participants frequently employ to cope with discriminatory practices is to conceal their identity or sexual orientation (Gelgeç Bakacak & Öktem, 2014). In addition to concealing their identity, individuals may also opt to work in institutions that have implemented policies to prevent discrimination against LGBTQI+ individuals or in institutions with which they are familiar and in which they feel comfortable expressing themselves. Another strategy employed is to emulate a heterosexual lifestyle and to remain silent in the face of discriminatory practices.

LGBTQI+ employees develop coping strategies to prevent both actual and anticipated discrimination. In this study, in-depth interviews were conducted with 19 LGBTQI+ employees currently employed in the private sector or with previous experience of working in Türkiye. The primary objective of the interviews is to ascertain the coping strategies employed by LGBTQI+ employees in response to discriminatory experiences and to evaluate the efficacy of these strategies.

It is notable that the strategies employed by lesbian, gay, and bisexual individuals are not frequently utilized by transgender individuals. This situation results in transgender individuals experiencing greater discrimination than gay and bisexual individuals. The participants expressed discontent with the legal recourse available to them following an incident of discrimination, citing a lack of sufficient and confidence-inspiring legislation.

Conclusion

The structure of Turkish society is predicated on a binary gender system that espouses and upholds heteronormative sexual orientation. The authoritarian management approach and the conservative attitude of society result in the marginalization of LGBTQI+ individuals from mainstream society. Historically, individuals have been subjected to prejudice on the basis of their sexual orientation and gender identity. The most significant obstacle encountered in expanding the

number of interviewees in the study was the reluctance of individuals to reveal their sexual orientation, which was observed not only in professional settings but also in other aspects of their lives.

The primary factors contributing to the persistence of homophobic attitudes and behaviors in Turkish society can be attributed to three key domains: ignorance, social structure, and religious beliefs. The majority of individuals who espouse homophobic attitudes are those who lack familiarity with LGBTIQ+ individuals and possess limited knowledge about this issue. Individuals act with prejudice against LGBTIQ+ individuals because they adhere to the belief that these individuals are contrary to the heteronormative social and religious structure in which they were born and raised. Consequently, the majority of individuals who self-identify as conservative are discontented with the presence of LGBTIQ+ individuals in their vicinity, and discriminatory practices are employed with the intention of eradicating LGBTIQ+ individuals. Discriminatory attitudes towards the LGBTIQ+ community are met with social sanctions.

In addition to pervasive social and religious norms, legal shortcomings in Türkiye prompt LGBTIQ+ individuals to prioritize individual strategies to combat discrimination. Discrimination in the workplace can impede LGBTIQ+ individuals' ability to enter business life. This creates obstacles to accessing certain rights that directly and profoundly affect human life, such as the ability to exist as oneself, to sustain one's life in a humane manner, and to benefit from health and retirement services. In order to overcome these obstacles and to be able to exist relatively easily in business life, LGBTIQ+ individuals are compelled to benefit from individual coping strategies that are designed to combat discrimination in business life.

It is evident that individual strategies are inadequate for the prevention of discrimination. Furthermore, they can only delay the occurrence of discrimination for a limited period of time. It is therefore recommended that strategies cease to be individual and that more comprehensive legal and social policies be established. The shortcomings of the legal framework serve as a clear indication of the marginalization of LGBTIQ+ individuals. It is incumbent upon individuals to develop strategies for combating discrimination.

This study accepts the existence of sexual orientation and gender identity discrimination that LGBTIQ+ employees are exposed to in the workplace and aims to identify the coping methods they employ to combat such discrimination. Nevertheless, this study, along with numerous others, has demonstrated that individual coping strategies are inadequate for the complete elimination of discrimination. These strategies have been demonstrated to have a partial preventive or delaying effect on discriminatory practices. It is imperative that LGBTIQ+ employees be afforded the same

rights as their heterosexual counterparts in the legal field. The initial step is to address the existing legal gap. It would be beneficial for the legislative body to enact a law that includes deterrent penalties for those who engage in discriminatory practices. Alternatively, a law could be established that would allow individuals to claim their rights in the face of discrimination. The enactment of this legislation would provide LGBTQI+ individuals with a sense of security and protection in all aspects of society, including the workplace.

Author's Notes

The study reported in this article is based on portions of a master's thesis by the first author under the supervision of the second author. The authors would like to thank anonymous reviewers for comments that led to a major revision of this paper.

References

- Adam, B. D. (1981). Stigma and employability: Discrimination by sex and sexual orientation in the Ontario legal profession. *Canadian Review of Sociology*, 18(2), 216–221. <https://doi.org/10.1111/j.1755-618X.1981.tb01234.x>.
- Altunpolat, R. (2017). LGBTİ'lere yönelik ayrımcılığı tarihsel ve politik temelde kavramak [Understanding discrimination against LGBTIs on a historical and political basis]. *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 17(54), 2–14. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/msg/issue/49187/627870>. Accessed March 8, 2020.
- Badgett, M. V. L. (1995). The wage effects of sexual orientation discrimination. *Industrial and Labor Relations*, 48(4), 726–739. <https://doi.org/10.1177/001979399504800408>.
- Baert, S. (2017). Hiring a gay man, taking a risk?: A lab experiment on employment discrimination and risk aversion. *Journal of Homosexuality*, 65(8), 1015–1031. <https://doi.org/10.1177/001979399504800408>.
- Baird, V. (2004). *Cinsel çeşitlilik: Yönelimler, politikalar, haklar ve ihlaller* [Sexual diversity: Orientations, policies, rights and violations]. Metis Yayınları. ISBN-13:978-975-342-439-4.
- Bakacak, A. G., & Öktem, P. (2014). Homosexuality in Turkey: Strategies for managing heterosexism. *Journal of Homosexuality*, 61(6), 817-846. <https://doi.org/10.1080/00918369.2014.870453>
- Blanford, J. M. (2003). The nexus of sexual orientation and gender in the determination of earnings. *Industrial and Labor Relations Review*, 56(4), 622–642. <https://doi.org/10.1177/001979390305600405>.

- Chung, Y. B. (2001). Work discrimination and coping strategies: Conceptual frameworks for counselling lesbian, gay and bisexual clients. *The Career Development Quarterly*, 50(1), 33–44. <https://doi.org/10.1002/j.2161-0045.2001.tb00887.x>.
- Council of Europe (2014). *Cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği temelli ayrımcılıkla mücadele* [Combating discrimination based on sexual orientation or gender identity]. Retrieved from http://ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/697_1.pdf. Accessed August 7, 2021.
- Demirdizen, D., Kesici, M. R., & Çınar, S. (2012, October). İşyerinde cinsel yönelim ayrımcılığı: LGB bireylere yönelik bir alan çalışması [Sexual orientation discrimination in the workplace: A field study for LGB individuals]. *IV. Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu* [IV. Social Rights National Symposium], 18–20 October, Muğla/Turkey, (pp. 311–330). Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/309012703_Isyerinde_Cinsel_Yonelim_Ayrimciligi_LGB_Bireylere_Yonelik_Bir_Alan_Calismasi. Accessed February 6, 2020.
- Doğan, E. T. (2015). İşgücü piyasasında cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği ayrımcılığının sosyal politika açısından değerlendirilmesi [Evaluation of sexual orientation and gender identity discrimination in the labor market from the point of view of social policy]. In Y. Tar (Ed.), *Çalışma hayatında ayrımcılık* [Discrimination in work life] (pp. 57–76). Kaos GL. Retrieved from <https://kaosgldernegi.org/images/library/2015calisma-hayatinda-ayrimcilik.pdf>. Accessed January 26, 2020.
- Ergin, M., & Gökşen, F. (2023). Moral boundaries and cultural membership: Perceptions of the LGBTQ in Türkiye. *Journal of Economy Culture and Society*, (67), 97-118. <https://doi.org/10.26650/JECS2022-1068689>
- Eşel, E. (2006). İnsan cinselliğinin biyolojik ve evrimsel temelleri [Biological and evolutionary foundations of human sexuality]. *Klinik Psikoformakoloji Bülteni*, 16(4), 274–288. Retrieved from https://psychiatry-psychopharmacology.com/Content/files/sayilar/76/16_4_8.pdf. Accessed April 1, 2020.
- Folkman, S., Lazarus, R. R., Schetter, C. D., DeLongis, A., & Gruen, R. J. (1986). Dynamics of a stressful encounter: Cognitive appraisal, coping, and encounter outcomes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50(5), 992–1003. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.50.5.992>.
- Gates, T. G., & Mitchell, C. G. (2013). Workplace stigma-related experiences among lesbians, gay and bisexual workers: Implications for social policy and practice. *Journal of Workplace Behavioral Health*, 28(3), 159–171. <https://doi.org/10.1080/15555240.2013.808066>.

- Göçmen, İ., & Yılmaz, V. (2017). Exploring perceived discrimination among LGBT individuals in Turkey in education, employment, and health care: Results of an online survey. *Journal of Homosexuality*, 64(8), 1052-1068. <https://doi.org/10.1080/00918369.2016.1236598>
- Güdül, Ö., Çolak Ö., Önan, P., & Şah, U. (2017). *Psikologlar için LGBTI'lerle çalışma kılavuzu* [Guide for psychologists working with LGBTIs]. TODAP. ISBN: 978-605-82244-0-7.
- Güner, U., Kalkan, P., Öz, Y., Özsoy, E. C., & Söyle, F. (2010). *Türkiye'de cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği temelinde ayrımcılığın incelenmesi raporu* [Report on discrimination based on sexual orientation or gender identity in Turkey]. İstanbul Bilgi Üniversitesi. Retrieved from https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/24/Cinsel_Yonelim_veya_Cinsiyet_Kimligi_Izleme_Raporu.pdf. Accessed August 11, 2020.
- Köylü, M. & Güzel, D. (2022). *Türkiye'de özel sektör çalışanı lezbiyen, gey, biseksüel, trans, interseks ve artıların durumu 2022 yılı araştırması* [The state of lesbian, gay, bisexual, trans, intersex and pros employees in the private sector in Turkey 2022 research]. Retrieved from <https://kaosgldernegi.org/images/library/o-zel-sekto-r2022.pdf>. Accessed January 26, 2021.
- Levine M. P., & Leonard, R. (1984). Discrimination against lesbians in the work force. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 9(4), 700–710. <https://doi.org/10.1086/494094>.
- McNamara, M. C., & Ng, H. (2016). Best practices in LGBT care: A guide for primary care physicians. *Cleveland Clinic Journal of Medicine*, 83(7), 531–541. <https://doi.org/10.3949/ccjm.83a.15148>.
- Mishel, E. (2016). Discrimination against queer women in the US workforce: A résumé audit study. *Socius*, (2), 1–13. <https://doi.org/10.1177/2378023115621316>.
- Öner, A. (2015). *Türkiye'de iş yerinde cinsel yönelim ayrımcılığı ve mücadele stratejileri* [Sexual orientation discrimination in the workplace and struggle strategies in Turkey]. In Y. Tar (Ed.), *Çalışma hayatında ayrımcılık* [Discrimination in work life] (pp. 77–96). Kaos GL. Retrieved from <https://kaosgldernegi.org/images/library/2015calisma-hayatinda-ayrimcilik.pdf>. Accessed January 26, 2021.
- Özdemir, M. (2010). Nitel veri analizi: Sosyal bilimlerde yöntembilim sorunsalı üzerine bir çalışma [Qualitative data analysis: A study on methodology problem in social sciences]. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323–343. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/113287>. Accessed February 16, 2020.

- Özdemir, M. (2022). *Çalışma yaşamında cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelinde ayrımcılık* [Discrimination on the basis of sexual orientation and gender identity at work] [Unpublished masters dissertation]. Zonguldak Bülent Ecevit University.
- Özeren, E., Uçar, Z., & Duygulu E. (2016). Silence speaks in the workplace: Uncovering the experiences of LGBT employees in Turkey. In T. Köllen (Ed.), *Sexual orientation and transgender issues in organizations: Global perspectives on LGBT workforce diversity* (pp. 217–232). Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-29623-4>.
- Özgünlü, F. (2019). *Çalışma yaşamında ayrımcılık: LGBT'lere yönelik bir araştırma* [Discrimination in working life: A research on LGBTs] [Unpublished masters dissertation]. Beykent University.
- Özkan, T., & Lajunen, T. (2005). Masculinity, femininity, and the Bem sex role inventory in Turkey. *Sex Roles*, 52(1), 103–110. <https://doi.org/10.1007/s11199-005-1197-4>.
- Öztürk, M. B. (2011). Sexual orientation discrimination: Exploring the experiences of lesbian, gay and bisexual employees in Turkey. *Human Relations*, 64(8), 1099–1118. <https://doi.org/10.1177/0018726710396249>.
- Şenel, B. (2014). *Cinsel yönelim ayrımcılığının gündelik hayat yansımaları* [Daily life reflections of sexual orientation discrimination] [Unpublished masters dissertation]. Hacettepe University.
- Stachan, G., Burgess, J., & Sullivan, A. (2004). Affirmative action or managing diversity: What is the future of equal opportunity policies in organisations?. *Women in Management Review*, 19(4), 1–12. <https://doi.org/10.1108/09649420410541263>.
- Taşkın, P., Nayir, F., & Demirdiş, M. (2023). Is privacy enough to exist? LGBT+ teachers' experiences in Turkey. *Journal of Homosexuality*, 70(11), 2666–2687. <https://doi.org/10.1080/00918369.2022.2074332>
- United Nations Convention on Economic, Social and Cultural Rights. (1976). Retrieved from <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c016/tbmm22016089ss0148.pdf>. Accessed March 4, 2019.
- Universal Declaration of Human Rights. (1948). Retrieved from <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/9a3bfe74-cdc4-4ae4-b876-8cb1d7eeae05.pdf>. Accessed March 4, 2019.
- Weichselbaumer, D. (2003). Sexual orientation discrimination in hiring. *Labour Economics*, 10(6), 629–642. [https://doi.org/10.1016/S0927-5371\(03\)00074-5](https://doi.org/10.1016/S0927-5371(03)00074-5).

Woods, J. D. (1993). *The corporate closet: The professional lives of gay men in America*. Free Press. ISBN-13-978-15011.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* [Qualitative research methods in social sciences]. Seçkin Yayınları. ISBN-97-897-502399-91.

Dijital Medyada Nefret Söylemi: “6284 Sayılı Kanun” Örneği

Hate Speech In Digital Media: The Example Of “Law Number 6284”

Özlem Deniz Duman*

Öne Çıkanlar

- Bu araştırma, yeni medyadaki nefret söylemi kavramını “6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun” örneği üzerinden değerlendirmeyi amaçlamaktadır.
- Hegemonyaya dayalı toplumsal güç ilişkileri bakımından hiyerarşinin altında kalan görüşlerin veya kişilerin yeni medyadaki temsili söylem kavramı kapsamında çalışmada vurgulanmıştır.
- Araştırmada yeni iletişim teknolojilerinin ve sosyal ağların, nefret söyleminin küresel ölçekte artmasına nasıl neden olduğu incelenmiş ve bu bağlamda “6284 Sayılı Kanun” kapsamında nefret söyleminde yeni medyanın rolüne odaklanılmıştır.
- Araştırmanın, “6284 Sayılı Kanun” maddesini nefret söylemi kapsamında ele alan ilk çalışma olması açısından alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Öz: Yeni iletişim teknolojilerinin ve yeni medyanın büyük hızla gelişmesinin yanı sıra anonimlik ve hareketlilik özelliği nefret söyleminin küresel ölçekte büyümesine ve zahmetsiz hale gelmesine yol açmıştır. Özellikle nefret söyleminin artmasında ciddi bir öneme sahip olan internet, yeni medyanın her geçen gün katlanarak büyümesine ve aşırılık yanlısı kişi veya grupları etkisi altına almasına neden olmuştur. Nefret söylemi, “Bir kişi veya bir grup insana doğuştan gelen veya algılanan birtakım özelliklerinden dolayı önyargılı, düşmanca, kötü niyetli konuşma, yazma ve davranış olarak” tanımlanmaktadır. Bu çalışmada yeni medyadaki nefret söyleminin “6284 Sayılı Kanun” örneği üzerinden değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın temel amacı YouTube ekseninde, 6284 Sayılı Kanun çerçevesinden nefret söylemini tespit etmektir. Araştırmanın kuramsal temeli Teun A. van Dijk’in söylem teorisine dayanmaktadır. Araştırmanın bulgularını, Mart 2023-Temmuz 2023 tarihleri arasında “6284 Sayılı Kanun” anahtar kelimesinden hareketle yeni iletişim uygulamalarından biri olan YouTube’deki kullanıcı yorumları oluşturmaktadır. Mevcut tarih aralığında 6.075 gönderi analiz edilmiş ve bu gönderiler içerisinden 659 adet paylaşım nefret söylemi kapsamında değerlendirilmiştir. Kullanıcı yorumları nitel araştırma tekniği kapsamında yer alan içerik analizi ve eleştirel söylem çözümlemesi yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre, kullanıcı yorumlarının analizinde kategorik bağlamda %38 oranıyla abartma/yükleme ve çarpıtmanın diğer kategorilere oranla daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir kategori olan küfür/hakaret/aşağılama ise %26 oranıyla ikinci sırada yer almıştır. Yorumlarda özellikle cinsiyetçi ve dinsel bir nefret söyleminin ön plana çıktığı ve yoğunlaştığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yeni İletişim Teknolojileri, Yeni Medya Çalışmaları, 6284 Sayılı Kanun, Nefret Söylemi, Toplumsal Cinsiyet.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, deniz.duman2007@hotmail.com,
ORCID: 0000-0002-3393-8172.

Highlights:

- This research aims to evaluate the concept of hate speech in new media through the example of “Law No. 6284 on the Protection of the Family and Prevention of Violence Against Women”.
  - The representation of views or people who are at the bottom of the hierarchy in terms of social power relations based on hegemony in new media is emphasized in the study within the scope of the concept of discourse.
  - The research examines how new communication technologies and social networks have caused hate speech to increase on a global scale, and in this context, the role of new media in hate speech within the scope of "Law No. 6284" is focused on.
  - It is thought that this research will contribute to the field as it is the first study to address the article "Law No. 6284" within the scope of hate speech.
-

Abstract: The rapid development of new communication technologies and new media, as well as the features of anonymity and mobility, have led to the growth of hate speech on a global scale and its ease. The internet, which is particularly important in increasing hate speech, has caused new media to grow exponentially day by day and to influence extremist individuals or groups. Hate speech is defined as "prejudicial, hostile, malicious speaking, writing and behavior towards a person or a group of people due to their inherent or perceived characteristics." This research aims to evaluate hate speech in new media through the example of "Law No. 6284". In this context, the main purpose of the research is to identify hate speech on YouTube within the framework of “Law No. 6284”. The theoretical basis of the research is based on Teun A. van Dijk's discourse theory. The findings of the research consist of user comments on YouTube, one of the new communication applications, based on the keyword "Law No. 6284" between March 2023 and July 2023. In the current date range, 6,075 posts have been analyzed and 659 of these posts identified as hate speech. User comments are examined using content analysis and critical discourse analysis methods within the scope of qualitative research techniques. According to the results of the research, it has been concluded that exaggeration/attribution and distortion are more common in the categorical context with a rate of 38% in the analysis of user comments compared to other categories. Another category, swearing/insult/humiliation, comes in second with a rate of 26%. It has been determined that sexist and religious hate speech has particularly come to the fore and intensified in the comments.

Keywords: New Communication Technologies, New Media Studies, Law No. 6284, Hate Speech, Gender.

Summary

The decentralized, interactive, border-crossing and distance-destroying global nature of the Internet has made it an important tool for extremist and hate mongers. With the universalization of technology, there has been an increase in online hate speech. The mobile nature of hate speech has increased day by day like a snowball. Social networking platforms such as Facebook, Twitter, LinkedIn and YouTube have become a channel through which extremists can influence and direct others and easily convey their own thoughts and feelings, and the internet has become a new way to spread hatred. This situation has been facilitated by the cheap, anonymous, and barrier-free nature of the internet, which provides the basis for the connection of various and different groups and serves to create a common identity and sense of community (Baker, 2012). Social networks

are digital communities that allow individuals to post messages, pictures and share videos. Such networks have revolutionized the rapid dissemination of information and the formation of groups of common interest and ideology. The impact of social networks on individuals, groups and society is quite large and important. So much so that today's public consciousness is now shaped through these networks (van Dijck and Poell, 2013 p. 7). In addition to their advantages, these channels also contain dangers such as hate speech. While one of the factors that is effective in the acceleration of hate speech is freedom of expression, another factor is that the internet remains largely uncontrolled and the difficulties in controlling such activities. Individuals or groups can write whatever they want, based on freedom of expression and loopholes in the law, and they even see this as a right and legitimize it (Alkiviadou, 2016, p. 218). Regarding this issue, the Committee of Ministers of the Council of Europe, in its Declaration of Freedom, emphasizes that it is important to ensure freedom of communication, expression and information on the Internet, but also that 'freedom of communication on the Internet should not prejudice human dignity, rights and fundamental freedoms' (Weber, 2009). Within the scope of our study titled "Hate Speech in Digital Media: Example of Law No. 6284", the comments made by users using the "Law No. 6284" code on YouTube, a social network platform, between March 2023 and July 2023 have been analyzed. The analysis of the comments is examined using content analysis and critical discourse analysis, which are qualitative research techniques. Content analysis is a research method used to identify certain words, themes and concepts from some given qualitative data. With the content analysis method, the existence, meaning and relationship dimension of such specific words, themes or concepts can be measured and analyzed. For example, researchers can use this method to investigate the bias or bias of the language used in a news article (Berelson, 1952).

In addition, our research has been analyzed with Teun van Dijk's "critical discourse analysis" method. According to the content analysis data of YouTube videos examined within the scope of "Law No. 6284", exaggeration/attribution/distortion discourse comes first with 251 (38%) comments, followed by swearing/insult/humiliation discourse with 171 (26%) comments, and 156 (24%). 81 (12%) comments are identified in the hostility/war discourse with interpretation and the last category, the symbolization discourse. In this research, hate speech produced by the YouTube application is investigated. User comments on the videos in this content are examined specifically for Law No. 6284. The first question of the research is about the presence of hate speech and content related to Law No. 6284 in YouTube user posts. In the user comments examined, content and discourse that could be considered as hate speech are identified. Mutual hate speech, especially from male and female users, dominates the comments. As a result, in our research within the scope of Law No. 6284, it is concluded that the rate of spread of hate speech on YouTube, which is

considered a new media environment, is high. Although the free circulation of produced content is important for users to express themselves, it causes an increase in intolerance and intolerance towards differences. If we evaluate the current findings in the context of van Dijk critical discourse analysis, in today's world where there is a multifaceted communication thanks to the interaction feature of digital media, the power of users to control the content is also increasing. However, this makes it difficult to monitor hate speech. In this respect, content containing hate speech expands its sphere of influence with an uncontrollable power through new media components. In this context, users who comment on Law No. 6284 on YouTube consider YouTube as the channel of this power and exclude people or groups who do not think like them.

Giriş

Merkezi olmayan, etkileşimsel, sınırları aşan, mesafeleri yok eden, kontrolsüz bir şekilde gelişen internetin küresel doğası onu aşırılık taraftarları ve nefret tacirleri için önemli bir araç haline getirmiştir. Teknolojinin evrenselleşmesi ve her türlü yaptırımdan azade olması çevrimiçi nefret söylemlerinde de bir artışın yaşanmasına neden olmuştur (Laub, 2019). Nefret söylemleri, gezici ve sınırlanamayan doğası nedeniyle bir kartopu misali gibi gün geçtikçe çoğalmış Facebook, Twitter, LinkedIn ve YouTube gibi yeni iletişim platformları aşırılık yanlılarının başkalarını etkileyebileceği, yönlendirebileceği, kendi düşünce ve duygularını kolaylıkla aktarabileceği bir kanal haline gelmiştir. (Charan ve Verma, 2020).

Birbirlerine üstünlük sağlamaya çalışan aşırı uçlardaki marjinal insanların bir kimlik ve topluluk duygusu etrafında birleşip, 'öteki' olarak gördüklerine karşı sanal bir savaş alanı gibi kullanılan internet, nefreti yaymak ve adeta 'nefret terörü' yaratmak için kullanışlı bir alana dönüşmüştür. Özellikle çeşitli ve farklı grupların bağlantı kurmasına zemin hazırlayan, ortak bir kimlik ve topluluk duygusunun oluşmasına hizmet eden internetin ucuz, anonim ve engelsiz bir yapıda olması bu durumu oldukça kolaylaştırmıştır (Baker, 2012). Bugün yeni iletişim teknolojilerinin birey, grup ve toplum üzerindeki etkisi oldukça fazla ve önemlidir. Yeni iletişim teknolojileri kapsamında yer alan sosyal ağlar bireylerin, grupların veya kurum ve kuruluşların mesaj, resim göndermelerine ve video paylaşımlarına izin veren dijital topluluklardır. Bu tür ağlar, bilginin hızlı bir şekilde yayılmasında, ortak çıkar ve ideoloji gruplarının oluşmasında önemli bir etki yaratmıştır. Öyle ki günümüzün kamu bilinci artık bu sosyal ağlar vasıtasıyla şekillenmektedir (van Dijck ve Poell, 2013: 7).

Bu durum olumlu ve olumsuz birtakım sonuçları da beraberinde getirmiştir. Her yeni teknolojinin iyi ve kötü amaçlı kullanımı gibi bu alanlarda sahip oldukları avantajlarının yanı sıra nefret söylemi gibi tehlikeleri de içinde barındırmaktadır. Nefret söyleminin sosyal yapıda etkili

olmasında ve genişlemesinde özellikle yeni iletişim teknolojisi olan internetin her geçen gün gelişmesi etkili olmuştur. Nefret söyleminin bu kadar hız kazanmasında etkili olan faktörden biri ifade etme özgürlüğü iken diğer bir faktör ise internetin büyük ölçüde denetimsiz kalması ve bu tür faaliyetlerin denetimindeki zorluklardır. Bireyler veya gruplar ifade özgürlüğünden ve yasadaki boşluklardan hareketle istediklerini yazabilmekte ve hatta bunu bir hak olarak görmekte ve meşrulaştırmaktadırlar (Alkiviadou, 2016: 218). Konuyla ilgili olarak Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Özgürlük Bildirgesinde internette iletişim, ifade ve bilgi edinme özgürlüğünün sağlanması gerektiğinin önemli olduğu ancak “İnternette iletişim özgürlüğünün özellikle insan onuruna, haklarına ve temel özgürlüklere hanel getirmemesi” gerektiği de vurgulanmıştır (Weber, 2009).

Son birkaç yılda yeni medya aracılığıyla gerçekleşen nefret söylemine ilişkin oldukça fazla araştırma bulunmaktadır. Alikılıç, Gökaliç ve Alikılıç (2021), Twitter’da mültecilere yönelik daha çok hangi ayrımcı söylemin olduğunu araştırmışlardır. Söğüt (2021), Dağlık Karabağ çatışmalarına yönelik Ermeni ve Azeri kullanıcıların karşılıklı nefret söylemini YouTube üzerinden araştırmıştır. Öztürk (2021), pandemi sürecinde 65 yaş ve üstü bireylere yönelik nefret söylemini Twitter mecrasında ele almıştır. Irak (2022), çalışmasında nefret söylemini konu ve içerik bağlamında Twitter üzerinden incelemiştir. Çınar (2022), 2019 İstanbul yerel seçimleri sürecinde, YouTube ve BaBaLa TV kapsamında nefret söylemini araştırmıştır. Abuşoğlu ve Aydoğan (2022), sosyal medyada ötekileştirmeye maruz kalan Z kuşağına yönelik Ekşi Sözlük’teki nefret söylemini ele almışlardır. Bahçecioğlu (2024), internet haberciliğinde doktorlara yönelik nefret söylemini incelemiştir.

Araştırmada yeni medyadaki nefret söylemi kavramının, “6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun” örneği üzerinden değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Söz konusu kanun, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 8 Mart 2012’de kabul edilmiş ve 20 Mart 2012’de T.C. Resmî Gazete’de yayımlanmıştır. Araştırma kapsamında Mart 2023-Temmuz 2023 tarihleri arasında yeni medya uygulamalarından biri olan YouTube’da “6284 Sayılı Kanun” anahtar kelimesinden yola çıkılarak kullanıcı yorumları incelenmiştir. Kullanıcı yorumları nitel araştırma tekniği olan içerik analizi ve eleştirel söylem çözümlemesi yöntemi kullanılarak araştırılmıştır. Araştırmanın temel amacı YouTube ekseninde, 6284 Sayılı Kanun’a yönelik kullanıcı yorumlarını incelemektir. Araştırmanın kuramsal temeli Teun A. van Dijk’in söylem teorisine dayanmaktadır. Söylem kavramına ilişkin olarak hegemonyaya dayalı toplumsal güç ilişkileri bakımından hiyerarşinin altında kalan görüşlerin ve kişilerin yeni medyadaki temsili analiz edilmiştir. Araştırma yeni iletişim teknolojilerinin ve sosyal ağların anonimlik ve hareketlilik özelliğinin nefret söyleminin küresel ölçekte artmasına nasıl neden

olduğunu ele almakta ve bu bağlamda 6284 Sayılı Kanun kapsamında nefret söyleminde yeni medyanın rolüne odaklanmaktadır. Araştırmanın, 6284 Sayılı Kanun maddesini nefret söylemi kapsamında ele alan ilk çalışma olması açısından alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırma sonuçlarına göre, dört kategori kapsamında ele alınan 6284 Sayılı Kanun'a yönelik kullanıcı yorumlarında, abartma/yükleme/çarpıtma %38 ile ilk sırada yer alırken küfür/hakaret/aşağılama %26 ile ikinci sırayı oluşturmaktadır. Diğer bir kategori olan düşmanlık/savaş %24 iken, son kategoriyi oluşturan doğal kimlik ögesini nefret aşağılama unsuru olarak kullanma/simgeleştirme ise %12'lik bir orana sahiptir. Yapılan negatif ve kötuleyici (pejoratif) yorumlarda özellikle cinsiyetçi ve dinsel nefret söyleminin ön plana çıktığı ve yoğunluk kazandığı gözlenmektedir. Bu durum yeni medyanın insanlar arasında birleştirici olmaktan öte, ayırıcı ve bölücü amaçlar için kullanıldığına dair örnek teşkil etmektedir.

Kuramsal Bağlamda Teun van Dijk'in Söylem Analizi

Etimolojik olarak söylem kavramı, Latince “discurrere” olup “uzaklaşma” ve “kaçma” anlamlarına gelmektedir. Michel Foucault bilgi ve anlamı meydana getiren düzeni tanımlarken “söylem” kavramını kullanmıştır. Söylemin belirgin anlamda dilsel pratiklerden oluştuğunu ve yapısal anlamda yaşadığı tarihsel dönemden etkilendiğini belirtmiştir (Foucault, 1969:141). Foucault'a göre, söylemler iktidar yanlıları tarafından üretilmekte ve doğruluğu meşrulaştırılmaktadır. Her toplumda söylemin seçimi, kullanımı ve denetimi farklılık göstermekte ve bunu da gerçekleştirmek bir dizi yöntemden geçmektedir. Bunlardan biri söylem hakkında yapılan yorumlardır. Yorumlar metnin kendisi dışında söz söyleme işlevini yerine getiren dinamiklerdir. Ancak bunu yaparken de bir sonuca varması ve kendini tekrar etmesi gereklidir. Artık önemli olan söylemin çeşitli veya farklı olması değil sayısı, kullandığı söylem, maskeleye ve tekrardır. Yenilik de bu tekrardan meydana gelmektedir (Foucault, 1999: 221).

Teun A. van Dijk ise söylem analizi kavramına dayanan bir model sunmaktadır. İlgili model, sosyal gücün kötü amaçla nasıl kullanıldığını, tahakküm ve eşitsizliğin politik ve sosyal bağlamda metin ve konuşma yoluyla nasıl hayata geçirildiğini, yeniden üretildiğini ve direnç gösterdiğini inceleyen bir tür söylem analiz yöntemidir. van Dijk, sosyal yapılar ile söylem yapıları arasında doğrudan bir ilişki olmadığına ve bunların neredeyse her zaman kişisel ve sosyal biliş yoluyla bağlantılı olduğuna inanmaktadır. Yazar, bilişe büyük önem vermesine rağmen söylemin doğası dilsel olduğundan söylem analizinin bilişsel temellerinin yanı sıra dilsel temellere de ihtiyacı olduğunu belirtmiştir (van Dijk, 2015: 467). Öyle ki toplumsal eşitsizlik sadece dini, etnik, ırksal ve cinsiyet temelli ilişkiler kurularak görünürlük kazanmaz; gündelik dil ile sürekli ve yeniden

üretilir. Özellikle biz-onlar ikiliği, önyargılar ve ideolojiler sarmalında dil ile yeniden şekillenir (Köker ve Doğanay, 2010: 1).

Van Dijk, toplumsal eşitsizliklerin üretilmesi sorunsalında önemli bir güce sahip olan haber içeriklerine odaklanır ve eşitsizliğe bağlı ortaya çıkan ilişkileri çözümlemek için makro ve mikro yapı kavramlarını kullanır: Makro düzey toplumsal örgütlerden, kurumlardan ve iktidar ilişkilerinden oluşurken, mikro düzey ise toplumsal aktörlerden ve aktörler arasındaki etkileşimden meydana gelir. Örneğin; ideolojiler bir grup tarafından paylaşılıyorsa makro, belirli bir toplumsal grubun kişisel düşüncelerini ifade ediyorsa mikro düzeyde ifade edilir. Bu nedenle “ideolojilerin toplumsal yönleri toplumun hem makro hem de mikro düzeyinde tanımlanabilir” (van Dijk, 2003: 41). Bunun yanı sıra makro yapı kendi içerisinde tematik ve şematik analiz olmak üzere ikiye ayrılır. Tematik analizde en dikkate değer unsur hiyerarşik yapıdır. Dolayısıyla başlık, alt veya üst başlık, spot, haber girişleri, hikayeler ya da olaylar zinciri bu analiz içinde yer alır (İnceoğlu ve Çomak, 2016: 32). Şematik analizde ise habere ilişkin bilgiler ve yorumlar yer alır ve hikayenin yapısı burada değerlendirilir (İnceoğlu ve Çomak, 2009)

van Dijk’e göre etkili olması tasarlanan söylemler, çoğu zaman egemen güçler tarafından üretilmekte ve onların ideolojisini yansıtmaktadır. Bu nedenle söylemler egemen güç ile bağlantılıdır. Mevcut ilişki söyleminin inşasını ve denetimini şekillendirmektedir. Egemen güç için söylemi kontrol altına almak mevcut iktidarların devamı için elzemdir. Çünkü toplum ve iktidar arasındaki ilişki bu söylemler aracılığıyla kurulmaktadır. Öyle ki söylemler, toplumun düşünce ve davranışlarını şekillendiren ve baskın güce onların zihinlerini kontrol etme yetisini kazandıran güçtür (van Dijk, 2003: 13). Bu gücün dışında kalanlar ve iktidarın ideolojik yapısını benimsemeyenler ise dışlanmakta veya ötekileştirilmektedir (İnceoğlu ve Çoban, 2014: 55). Böylece farklı düşünce veya davranışlara sahip olan birey, grup veya toplum “öteki” olarak konumlandırılmakta ve ayrıştırılmaktadır. Bunun sonucu olarak da ‘öteki’ne karşı tahammülsüzlük nefret söyleminin oluşmasına zemin hazırlamaktadır (Doğan, 2015: 32). Nefret söyleminin oluşmasında önemli bir güce sahip olan medya ise ‘ötekileri’ hedef haline getirebilmekte ve onların bertaraf edilmesini kolaylaştırmaktadır. Özellikle yeni medya bu konuda daha etkili bir güce sahiptir. Kullanıcıların paylaşım ve yorumlarının nefret söylemi üzerine kurulu inşası bu etkiyi kolaylaştırmaktadır (Vardal, 2015: 151).

Yeni Medya ve Nefret Söylemi

Nefret söyleminin küresel ölçekte kesin bir tanımı olmasa da kabul görmüş birtakım özellikleri bulunmaktadır. Bunlar ırk, cinsiyet, din, dil, milliyet gibi farklılıklardır. Nefret söylemi kavramını sadece birey bazında düşünmek bu kavramın net şekilde tanımlanmasını

zorlaştırmaktadır. Çünkü nefret söylemi sadece bireyler arasında yaşanan kişisel problemler veya çatışmalar değildir. Nefret söylemi çok daha geniş alanı kapsamakta ve etkilemektedir. Özellikle kamusal alan nefret söyleminin temel yapı taşı oluşturmaktadır (Gelber ve McNamara, 2016: 326).

Terimin uluslararası alanda bilinen tanımı Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından yapılmıştır. Bu tanıma göre azınlıklara, göçmenlere yönelik, etnik merkezli, ayrımcılık esaslı, düşmanca, kötü niyetli, saldırgan, önyargılı mahiyette olan, ırkçı nefretini, yabancı düşmanlığını destekleyen, yayan, kışkırtan, manipüle eden ve meşrulaştıran her türlü ifade ve eylemler bütünüdür (Weber, 2009). Başka bir tanımda ise “Nefret söylemi, belirli veya kolayca tanımlanabilir hedef grubu, örtük veya açık şekilde keyfi ve normatif olarak istenmeyen nitelikler atfederek damgalamaktadır. Hedef grup istenmeyen bir varlık ve meşru bir düşmanlık nesnesi olarak görülmektedir” (Parekh, 2012: 41). Farklılıklara olan tahammülsüzlük nefret söyleminin etkisini artıran bir özelliğidir. Özellikle kendini daha imtiyazlı bir konuma yerleştiren, hiyerarşik yapıda daha “güçlü” gören kişi veya gruplar daha “güçsüz” konumda olan birey veya grupları önemsizleştirmekte veya dışlamaktadırlar. Bunun sonucu olarak da azınlıktaki bireyler görünmez olmayı veya sessiz kalmayı tercih etmektedirler. Çoğulculuğun hâkim olduğu toplumlarda nefret söyleminin etkisi ve şiddeti artmaktadır. Çoğul toplum hakimiyetindeki bu güç, kendisinden olmayan azınlıktakileri hedef almakta ve onları güçsüz göstermektedir. Egemen toplumun elinde bulunan bu güç, nefret söyleminin inşasında önemli bir yere sahip olmaktadır (Silva vd., 2021: 688).

Nefret söylemi üzerinde etkili olan bu güç kendisinden olmayana, farklı olana yönelik oluşturulan veya üretilen menfi davranışlar, düşünceler, önyargılar, damgalamalar stereotipler, ile bu söylemin etki ve gücünü artırmaktadır. Nefret söylemi dil, din, ırk, cinsel tercih gibi unsurlar başta olmak üzere hedef gösterdiği birey veya gruplara yönelik nefreti doğuran ve yayılma hızını artıran bir ifade biçimi olarak siyasi, cinsiyetçi, etnik, inanç; engelli veya çeşitli hastalıklara yönelik birey veya gruba karşı oluşturulan ve nefret söylemi olarak ifade edilen kategoriler şeklinde kendisine yer bulmaktadır. Kullanılan “dil” nefret söyleminde önemli bir güç haline gelmektedir (Binark ve Çomu, 2012). Bu anlamda dilin önemini vurgulayan bir örnekte, MÖ 551-479 yıllarında yaşayan Konfüçyüs’e: “Bir ülkeyi idare etmeye çağrılıydınız, yapacağınız ilk işiniz ne olurdu?” sorusuna karşılık,

“İşe önce dili düzeltmekle başladım. Çünkü dil bozulursa kelimeler düşünceleri iyi anlatamaz. Düşünceler iyi anlatılmazsa, yapılması gereken işler yapılamaz. Görevler gereği gibi yapılmazsa, töre ve düzen bozulur. Töre ve düzen bozulursa, adalet yoldan sapar. Adalet yoldan çıkarsa,

şaşkınlık içine düşen halk ne yapacağını, işin nereye varacağını bilemez. Bunun içindir ki hiçbir şey dil kadar önemli değildir.” (Hengermen, 1997: 30)

şeklinde yanıt vermiştir. Konfüçyüs’ün bu tespiti, binlerce yıl sonra sanal alemde dilin nefret terörü yaratmada bir silah gibi kullanılmasıyla ilişkilendirildiğinde çok daha derin bir anlam kazanmaktadır. Özellikle dijital çağda dilin kullanımının ve kontrolünün değişime uğraması nefret söyleminin kontrolsüz bir güce dönüşmesine zemin hazırlamıştır. İnternetin anonim yapıda olması, sahte hesap açmadaki kolaylıklar, denetimsiz yapısı, yasadaki boşluklar, kimliklerin görünür ve gerçek olmaması bu gücün etkisini artırmıştır (Udupa, 2021: 22).

Yeni iletişim teknolojilerinin ve yeni medya platformlarının kullanıcılara sağladığı bu koşulsuz ortam kendisinden olmayan kesime karşı ırkçı düşünce, nefret ve öfkenin kontrolsüz bir şekilde yayılmasına ve kullanıcıları yanıltmasına neden olmuştur. Özellikle çok hızlı şekilde büyüyen ve gelişen yeni iletişim teknolojileriyle birlikte çevrim içi topluluk ağlarında da büyük miktarda bilgi içeriği (metin, resim ve video) paylaşımına sunulmuştur. Bu alanda yapılan araştırma sonuçları, kullanıcı sayısının her geçen gün arttığını ve yeni medya platformları aracılığıyla kullanıcıların gerçek veya gerçek dışı görüşlerini rahatlıkla aktardıklarını göstermektedir (Shahbaznezhad, 2021: 49). Özellikle en çok kullanılan Instagram, YouTube ve Twitter (We Are Social, 2023) gibi sosyal ağ siteleri, nefret söyleminin düzenli olarak gerçekleştirildiği platformlardır ve söz konusu medya içeriklerini kontrol etmekte oldukça önemlidir. Öyle ki nefret söylemleri düşmanlığı, terör saldırılarını, ırkçılığı vb. yükselterek bireylere zarar vermekte ve toplumu etkilemektedir (Aldamen, 2023:5).

Özellikle yeni medyanın geleneksel medyaya oranla denetlenmesinin güçlüğü nefret söyleminin yayılma sürecini etkilemektedir. Zaman ve mekân kısıtlaması olmadan ve sahte hesap açmadaki kolaylıklar yayılma sürecine etki eden faktörler arasında yer almaktadır (Bilge, 2016: 8). Yayılma sürecini etkileyen diğer faktör ise nefret söyleminde bulunan kullanıcıların, ağ içerisinde etkileşimde buldukları kişi veya grupları inşa ettikleri sürece dahil etmeleridir. Böylece “öteki” olarak konumlandıkları zümreye karşı nefret söyleminin artmasına neden olurken ayrıca bu sürecin de normalleşmesine katkı sağlamaktadırlar (Binark ve Çomu, 2011). 2020-2021 yılları arasında sosyal medya platformlarında kadına yönelik nefret söylemine dayalı bir araştırma, dijital medyada kadına karşı ötekileştirici, ayrımcı ve nefret söylemi içeren paylaşımların varlığına dikkat çekmiştir. Araştırma, sosyal platformların nefret söylemini önleyici politikalarının var olduğunu fakat araştırdıkları konu kapsamındaki kadınlara yönelik yeterli düzenlemenin olmadığını tespit etmiştir. Araştırmada, yeni medyadaki nefret söyleminin engellenmesi veya en aza indirilmesi için bu alanda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının desteklenmesi ve sayısının artırılması

gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca toplumsal bağlamda medya okuryazarlığının önemi konusunda çalışmaların yapılması gerektiği ifade edilerek gerek sivil toplum örgütlerinde gerekse eğitim-öğretim kurumlarında medya okuryazarlığının eğitimine öncelik verilmesine ve geliştirilmesi gerektiğine de dikkat çekilmiştir (Dondurucu ve Çetinkaya, 2021).

6284 Sayılı Kanun

Şiddet olgusu çok eski dönemlerde varlığını temellendirmiş ve evrensel bir boyut kazanmıştır. Bireysel ve toplumsal alanda etkisini gösteren olgu, cinsiyet bağlamında da büyük farklılıkların yaşanmasına neden olmuştur. Özellikle kadınlara yönelik şiddet tür ve oranın fazla olması şiddetin kadın temelinde kavramsallaşmasında etkili olan bir faktördür. Bu kavramlaşmada ayrımcılığın etkisi oldukça fazladır. Cinsiyet esaslı ayrıştırmada ataerkil düzen, aile, din ve devlet önemli ideolojik aygıtlar olarak yer almaktadır. Ayrıca cinsiyet temelli iş bölümü, medya ve toplumda kadının temsili ve birtakım dini söylemlerin muhafazakâr kesim tarafından yorumlanması da baskın ataerkil düzenin inşasını kolaylaştırmıştır. Eşinin kontrolüne tabi tutulan kadına okutulmayarak, çalıştırılmayarak güvende tutulacağı ve tüm bunların erkek tarafından sağlanması gerektiği düşüncesi dayatılmaya çalışılmıştır (Bourdieu, 2015a: 675). Tüm bu olumsuz şartlar sonrasında devletler tarafından çözülmesi amaçlanan ve bir sorun olarak ele alınan cinsiyete dayalı şiddetin önlenmesi için ulusal ve uluslararası ölçekte çözüm yolları aranmıştır. Türkiye’de de kadına yönelik şiddet ve ayrımcılık konusunda ciddi eksikliklerin olması nedeniyle bu eksikliklerin giderilmesini sağlamak için kanuni düzenlemeler getirilmiştir (Yağcıoğlu, 2017: 922).

Kadına yönelik şiddetin önlenmesine dair ilk çalışma 1979 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından onaylanan “Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi”dir. Fakat bu sözleşmenin yaptırım gücünün etkili olmaması nedeniyle 1993 yılında Viyana İnsan Hakları Konferansında kadına yönelik şiddetin insan hakkı ihlali olarak kabul edilmesi kararı alınmıştır. Kadına karşı şiddetin küresel ölçekte görünür olmasını sağlayan ilk örneğimiz ise kocasından şiddet gören ve Türkiye de tüm yasal yollara başvurmasına rağmen çözümsüz kalan Nahide Opuz’un, en son çözüm yolu olarak gördüğü Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne Türkiye aleyhine açmış olduğu davadır. Bu davanın kararı önemli sonuçları da beraberinde getirmiş ve uluslararası arenada İstanbul Sözleşmesi imzaya açılmış ve ilk imzalayan ülkede Türkiye olmuştur. Fakat İstanbul Sözleşmesi muhafazakâr ve milliyetçi görüşe sahip olan kişiler tarafından tepkiyle karşılanmış ve sözleşmenin aileyi hedef aldığı ve yıkmaya çalıştığı argümanı bu çevrelerce desteklenmiştir. Tüm bu gelişmeler sonrasında 20 Mart 2021 tarihinde Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile sözleşmeden çıkan ilk ülke Türkiye olmuştur. Türkiye’de kadını

ve aile içi şiddeti önleyen son kanun ise Avrupa Konseyi Sözleşmesi ve 6284 Sayılı Kanun'dur (Öztürk, 2017: 2).

14 Mayıs 2023'teki genel seçim süreciyle başlayan ittifak arayışında aşırı sağ- İslamcı kesimin 6284 Sayılı Kanun'un kaldırılmasını talep etmesiyle gündeme gelen, İstanbul Sözleşmesinin yerel anlamda muadili olan ve 4230 Sayılı Kanun'daki eksiklik ve belirsizlikleri gidermek amacıyla, 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun 8 Mart 2012 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilmiş ve 20 Mart 2012 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. 6284 Sayılı Kanun'un amacı öncelikli olarak şiddete maruz kalmış veya kalma tehlikesinde olan kadın, çocuk ve aile üyelerinin şiddete karşı korunmalarını sağlamak ve şiddet olasılığını ortadan kaldırmak veya mevcut olan şiddetin sürekliliğini engellemektir. Kanunda şiddet mağdurunun cinsiyeti bağlamında bir kriter bulunmamakla birlikte aile üyelerinin tümüne yönelik koruyucu nitelik taşımaktadır. Ayrıca kanunda şiddete maruz kalan kadının korunmasına yönelik olarak da medeni durumu (bekar, evli veya boşanmış olması), ekonomik durumu, dini, dili gibi kıstaslar da söz konusu değildir. Kadın olarak doğmuş ya da kendi iradesiyle kadın olmuş tüm bireyler, 6284 Sayılı Kanun kapsamında sayılmış ve şiddetten korunmaları amaçlanmıştır (Bölükbaşı, 2015: 25).

Yöntem

“Dijital Medyada Nefret Söylemi: 6284 Sayılı Kanun Örneği” başlıklı araştırma kapsamında sosyal ağ platformu olan YouTube'da Mart 2023-Temmuz 2023 tarihleri arasında kullanıcıların “6284 Sayılı Kanun” anahtar kelimesi kullanarak yaptıkları yorumların seçimi amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak analiz edilmiş ve videolar YouTube arşivine kaydedilmiştir. Amaçlı örnekleme yönteminde araştırmacı örneklem için amacına uygun birimleri, grupları veya kümeleri belirler. Daha sonra uygun olarak belirlenen gruplar, kümeler veya birimler araştırmanın amacına uygun olacak şekilde hazırlanır (Koçak ve Arun, 2013). Yorumların analizi nitel araştırma tekniği olan içerik çözümlemesi ve eleştirel söylem analizi kullanılarak incelenmiştir. İçerik analizi, verilen bazı nitel veriler içerisinde belirli kelime, tema ve kavramları tespit etmek için kullanılan bir araştırma yöntemidir. İçerik analizi yöntemi ile belirli kelimelerin, temaların veya kavramların varlığı, anlamı ve ilişki boyutu ölçülebilmekte ve analiz edilebilmektedir. Örnek olarak, araştırmacılar bir haber makalesinde kullanılan dilin önyargılı veya tarafsızlığını araştırmak için bu yöntemden yararlanmaktadırlar (Berelson, 1952). Araştırmanın eleştirel söylem çözümlemesi kapsamında ise analiz için seçilen yorumlar araştırmanın amacına uygun olacak şekilde gruplara ayrılmış ve yorumlarda kullanılan dil incelenmiştir. Ancak bu inceleme dilin sözdizimsel ve semantik unsurlarının ötesinde olup bu

ötede yatan anlam ve içeriği kapsamaktadır. Öyle ki söylem analizi dilin sadece biçimsel yönü ile ilgili değildir. Aynı zamanda sosyal ve kültürel bağlam çerçevesinde dil aracılığıyla iletişim kuran kullanıcıların oluşturdukları sosyal olayları ve bu olaylara yaklaşım şekillerini de kapsamaktadır (Barker ve Galasinski, 2001).

Araştırma kapsamında kullanıcı yorumları mevcut temel çerçevede ele alınmış, yorumlardaki sözcük ve cümle seçimi T. Van Dijk'in söylem analizi yöntemine uygun şekilde ideolojik ve anlamsal yapıda değerlendirilmiştir. van Dijk'in eleştirel söylem analizi yöntemi her ne kadar haber içerikleri için geliştirmiş bir yöntem olsa da analizin tür odaklı olmasının ötesinde metin odaklı olması ve metinlere çok yönlü bir bakış açısı geliştirmesi nedeniyle farklı türdeki metin türlerine uygulanmasını da mümkün kılmaktadır (Çomu ve Halaiqa, 2018: 56). Yazara göre, eleştirel söylem çözümlemesinin tek bir yolu yoktur. Özellikle dikkat edilmesi gereken kritik derecede önemli birtakım özellikleri bulunmaktadır (van Dijk, 2003: 45). Bunların ilkinin söylemin bağlamı oluşturmaktadır. Bu bağlamda önce kimin “ne olarak”, “ne zaman”, “nerede” ve “ne tür” bir objektiflik içerisinde yer alacağı tespit edilir. (van Dijk, 2010: 24). Bağlam belirlendikten sonra hangi grupların nasıl bir güç ilişkisine bağlı olduğu da böylece belirlenmiş olur. Bu güç ilişkilerini belirlerken “Biz kimiz?”, “Kimler bizden?”, “Kimler kabul edilebilir?” gibi sorular sormak gereklidir (van Dijk, 2003: 52). Böylece bağlamla birlikte “biz” ve “onlar” ve sahip oldukları güç ilişkileri de belirlenmiş olur. Yazar, birçok ideolojik söylemin stratejisini “Bizim hakkımızda olumlu şeyler konuş”, “Onlar hakkında olumsuz şeyler konuş” şeklinde ifade eder. Böylece söylem analizinde biz ve ötekiler arasındaki pozitif ve negatif düşüncelerin bu şekilde ortaya çıkması hedeflenir. Bu düşünceler çoğu zaman açıktan fark edilmez. Kimi zaman ve çoğunlukla onların kötü bizim ise iyi şeylerimiz hakkında uzun veya kısa, belirgin veya kapalı, abartılı, manşetli vb. bir yapıda ortaya çıkar (van Dijk, 2003: 54). Bunlar “ima” olarak nitelendirilebilir ve eleştirel söylem analizinde imaların belirgin hale getirilmesi önemlidir (Oğuz, 2024).

Tüm bu bilgiler ışığında 6284 Sayılı Kanun'a yönelik nefret söylemi içeren kullanıcı yorumlarının analizi için van Dijk'in söylem analizi yönteminden yararlanılmıştır. Bu yöntemin kullanılmasının nedeni, nefret söylemi içeren yorumlarda kullanılan dil ve bağlamın analizi için uygun yapıya sahip olmasıdır. Çalışma kapsamında en fazla görüntülenme ve kullanıcı yorum sayısına sahip olan videolara yapılan yorumlar örnekleme dahil edilmiştir. Yaklaşık yüz adet örnekten, izlenme sayısı en fazla olan ve nefret söylemi içeren yirmi üç YouTube videosu içeriği analize tabi tutulmuştur. Analiz için seçilen yorumlar Uluslararası Hrant Dink Vakfı tarafından kabul edilen; abartma/yükleme/çarpıtma, küfür/hakaret/aşağılama, düşmanlık/savaş ve doğal kimlik ögesini nefret aşağılama unsuru olarak kullanma/simgeleştirme dört kategori başlığı altında değerlendirilmiştir (Hrant Dink Vakfı, 2012: 3).

Abartma/Yükleme/Çarpıtma: Bir kişi veya olaydan hareketle bir topluluğa karşı olumsuz abartmaları, çarpıtmaları, genellemeleri ve atıfları içeren söylemler bu kategori başlığı altında incelenmektedir.

Küfür/Hakaret/Aşağılama: Bir topluluk hakkında aşağılama, küfür ve hakaret içeren söylemler bu kategori başlığı altında değerlendirilmektedir.

Düşmanlık/Savaş Söylemi: Bir topluluk hakkında düşmanca ve savaşı çağrıştıran söylemlerin yer aldığı kategoridir.

Doğal Kimlik ögesini nefret aşağılama unsuru olarak kullanma/Simgeleştirme: Doğal bir kimlik ögesinin nefret, aşağılama unsuru olarak kullanıldığı, simgeleştirildiği söylemler bu kategori başlığı altında değerlendirilmektedir.

Paylaşımlarda birden fazla kategorinin olduğu durumlarda ayırıştırma yapabilmek için en uygun olan kategori seçilmiştir (Göregenli, 2013: 69). Çalışma kapsamında aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmıştır.

- YouTube kullanıcı yorumlarında 6284 Sayılı Kanun kapsamında nefret söylemi olarak kabul edilebilir söylem ve içerik mevcut mudur?
- 6284 Sayılı Kanun ile ilgili YouTube’da yer alan kullanıcı yorumlarında söylem ve içerik nasıl yapılandırılmıştır?
- 6284 Sayılı Kanun ile ilgili YouTube’da yer alan, kanunu destekleyen ve eleştiren kullanıcı yorumlarında benzerlikler veya farklılıklar var mıdır?

Bulgular ve Yorumlar

Araştırma kapsamında Mart 2023-Temmuz 2023 tarihleri arasında paylaşılan tüm video içeriklerine ulaşılmıştır. Özellikle mart ve nisan aylarına ait video içeriklerinin diğer aylara oranla daha fazla olmasının sebebi olarak en fazla görüntülenme ve yorum sayısına sahip içerikler olmasının yanı sıra söz konusu aylarda mevcut yasanın gündemde ve daha popüler olması gösterilebilir. Analize tabi tutulacak olan en fazla görüntülenme ve yorum sayısına sahip 23 video “6284 Sayılı Kanun” anahtar kelimesi kullanılarak incelenmiştir. Bunun sonucu olarak da nefret söylemi içeren kullanıcı yorumları dört kategori kapsamında; abartma/yükleme/çarpıtma, küfür/hakaret/aşağılama, düşmanlık/savaş ve son kategori olan doğal kimlik ögesini nefret aşağılama unsuru olarak kullanma/simgeleştirme başlığı altında değerlendirilmiştir. Kategoriler YouTube’da yer alan 6284 Sayılı Kanun kapsamında yer alan nefret içerikli kullanıcı yorumları

taranarak incelenmiş olup taramada nefret söyleminin yaygın olarak bu dört kategori kapsamında üretildiği belirlenmiştir. Mevcut tarih aralığında 6.075 gönderi analiz edilmiş ve bu gönderiler içerisinde 659 adet paylaşım nefret söylemi kapsamında içerik ve söylem analizi yöntemi ile incelenmiştir. Ayrıca kanuna yönelik yapılan kullanıcı yorumları doğrudan, yazıldığı gibi ele alınmış ve herhangi bir düzeltme yapılmamıştır.

Tablo 1.

6284 Sayılı Kanun Anahtar Kelimeli YouTube Kanalından Seçilen Videolar ve Yorum Sayıları

Video Adı-Kanalı	Tarih	Görüntüleme Sayısı	Yorum Sayısı	Video Linki
6284 Sayılı Kanun	10.03.2023	418.611	541	https://www.youtube.com/watch?v=tuQiyb2Gkbw&list=WL&index=4
Cüneyt Özdemir	13.03.2023	19.382	108	https://www.youtube.com/watch?v=AsVHR4WOJQQ&list=PPSV
Refah Ajans	13.03.2023	10.250	113	https://www.youtube.com/watch?v=uJ_lzva4fmE&list=PPSV
TGRT Haber	13.03.2023	6.796	154	https://www.youtube.com/watch?v=99kC6HMAw7U&list=PPSV
TV 100	14.03.2023	14.105	145	https://www.youtube.com/watch?v=xtqcXn-43cM&list=PPSV
Ülke TV	16.03.2023	29.965	294	https://www.youtube.com/watch?v=5WlQzm9VwQE&list=PPSV
A Haber	16.03.2023	25.688	613	https://www.youtube.com/watch?v=h6hajlcBAcc&list=PPSV
Süresiz Nafaka ve 6284	16.03.2023	36.192	274	https://www.youtube.com/watch?v=IZTa_Thpi7U&list=WL&index=3
Bi Haber	18.03.2023	17.569	100	https://www.youtube.com/watch?v=dkUfGN_eKr8&list=PPSV
Türkiye Gündemi	18.03.2023	38.228	278	https://www.youtube.com/watch?v=etMXUjLI1mu0&list=WL&index=1
Sözcü TV	20.03.2023	95.089	568	https://www.youtube.com/watch?v=cMt2zp2PPks&list=PPSV
Sokak Kedisi	25.03.2023	33.283	251	https://www.youtube.com/watch?v=DYhWL5FQ5IE&list=PPSV
TV100	29.03.2023	6.655	106	https://www.youtube.com/watch?v=XvSe4_qoWWk&list=PPSV
Sözcü TV	12.04.2023	26.374	265	https://www.youtube.com/watch?v=4ArMEgYFCV0&list=PPSV
Ulusal Kanal	12.04.2023	9.647	94	https://www.youtube.com/watch?v=ca51uZB_K5I&list=PPSV
TV100	12.04.2023	6.495	60	https://www.youtube.com/watch?v=oEGQTPg-qmM&list=PPSV
CNN TÜRK	17.04.2023	25.640	82	https://www.youtube.com/watch?v=SI-YcklDmVM&list=PPSV
Sessiz İstila	28.04.2023	217.123	1.184	https://www.youtube.com/watch?v=Dpy-Wy8tODU&list=PPSV
Haberlercom	04.05.2023	93.131	309	https://youtu.be/k8pjsO9rSTg?si=U89fsWQ29W1E1Qjk
Cumhuriyet	21.05.2023	30.308	399	https://www.youtube.com/watch?v=n3Vg2hAIQfo&list=PPSV
Fox Haber	25.05.2023	23.077	89	https://www.youtube.com/watch?v=5Hz9RmIDZsM&list=PPSV
Bi Haber	03.06.2023	1.613	16	https://www.youtube.com/watch?v=R19c6cW6WDo&list=PPSV

TGRT Haber	26.07.2023	4.297	35	https://www.youtube.com/watch?v=Nm-F0pOwJrg&list=PPSV
------------	------------	-------	----	---

Tablo 1’de YouTube kanalında “6284 Sayılı Kanun” anahtar kelimesi kullanılarak Mart 2023-Temmuz 2023 tarihleri arasında ulaşılan yirmi üç adet video kanalı/linki, tarihi, izlenme oranı ve yorum sayısını içeren bilgiler yer almaktadır.

İçerik Analizi Bulguları

İlk olarak, “6284 Sayılı Kanun” anahtar kelimesi kullanılarak elde edilen yirmi üç adet video kanalı/linki, tarihi, izlenme oranı ve yorum sayısını içeren tabloya ait verilerin yüzdelik oranları ve kullanıcı yorumları dikkate alınarak nefret söylemi kategorilerine karşılık gelen veriler şöyle belirlenmiştir.

Tablo 2.

6284 Anahtar Kelimesi Kullanılarak Yapılan Yorumlara Ait Kategorilerin İçerik Analizi Bulguları

Kategori	Yorum Sayısı	Yüzde
Abartma/Yüklem/Çarpıtma	251	38
Küfür/Hakaret/Aşağılama	171	26
Düşmanlık/Savaş	156	24
Doğal Kimlik ögesini nefret aşağılama unsuru olarak kullanma/Simgeleştirme	81	12

Tablo 2’de YouTube kanalına ait “6284 Sayılı Kanun” kapsamındaki haber videolarına ve kanallara yapılan yorumların içerik analizi bulguları yer almaktadır. Bu veriler kapsamında sırasıyla 251(%38) yorumla abartma/yüklem/çarpıtma, 171(%26) yorumla küfür/hakaret/aşağılama, 156(%24) yorumla düşmanlık/savaş ve son kategori olarak da doğal kimlik ögesini nefret aşağılama unsuru olarak kullanma/simgeleştirme 81(%12) yorum tespit edilmiştir.

Eleştirel Söylem Analizi Bulguları

Araştırmanın bu bölümünde videolara yapılan yorumlar söylem bakımından dört kategoriye ayrılmış ve bu kategoriler kapsamında en fazla görüntülenme ve kullanıcı yorum sayısına sahip içerikler analiz edilmiştir. Araştırmada öncelikli olarak eleştirel söylem analizi uygulanacak olan kullanıcı yorumları makro ve mikro yapı temelinde değerlendirilmiş olup bu yorumların neden olduğu haber videoları da genel çerçevede incelenmiştir. Kullanıcı yorumlarının seçiminde amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Yorumlarda noktalama yanlışları dikkate alınmadan, yazıldığı gibi ele alınmış ve T. van Dijk’in söylem analizi yöntemi kullanılarak dil çözümlenmiştir. Eleştirel söylem analizinde söylemin abartma/yüklem/çarpıtma, küfür/hakaret/aşağılama, düşmanlık/savaş ve doğal kimlik ögesini nefret aşağılama unsuru olarak kullanma/simgeleştirme boyutları incelenmiş ve aşağıda bu kategoriler çerçevesinde incelenmiş olan birkaç kullanıcının yorumu örnek olarak gösterilmiştir.

Abartma/Yükleme/Çarpıtma İçeren Söylemler

- “Kırmızı çizgi Allah'ın kitabıdır, 6284 vahiy olarak mı indi”
“Şu kılık kıyafete de el atın kadınlar sokakta meyve sebze hali gibi geziyor ayıp ben utanıyorum”
“BAŞIMIZA NE GELDİYSE İSLAMCILAR YÜZÜNDEN GELDİ”
“Aile bakanlığını kadınlara vermeyin artık ailenin durumu ortada”
“Ailesi olmayan ya da boşanmış kadınlar aile konusunda ahkam kesiyorlar ya...”
“Bu kanunu daha önce bilseydim evlenmezdim eşime hiçbir şey yapmadığım haldeyken bana boşanma davası açacakmış bu hak mıdır”
“Lütfen alkol satışları bu ülkede yasaklansın bir de dövme yaptırmak yasaklansın lütfen bunlara müdahale edin”

Birey veya bir olaydan hareketle bir topluluğa karşı olumsuz abartmaları, çarpıtmaları, genellemeleri ve atıfları içeren söylemler (Alğan ve Şensever, 2010: 23) olarak ifade edilen bu kategorinin örnek cümlelerinde konunun dışında bir söylem gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Makro yapı çözümlemesinde yirmi üç video arasından abartma/yükleme/çarpıtma içeren söylemler kategorisi kapsamında değerlendirilecek olan başlık kullanımına ilişkin, ilk video örneğimizi “6284 Sayılı Kanun Nedir? Varlığı Neden Hayati Önem Taşıyor? (Özdemir, 2023) oluşturmaktadır. Başlıkta söz konusu kanunun hayati bir önem taşıdığına ilişkin, abartılı bir söylemin ön plana çıktığı kurgulama dikkat çekmektedir. Bu kategoride değerlendireceğimiz diğer bir haber "Kırmızı Çizgimiz" Diyerek Son Noktayı Koydu!" (Ülke TV, 2023) başlığıyla keskin ve aşırı bir söylemin tercih edildiği belirlenmiştir. İncelemeye tabi tuttuğumuz haber başlıklarını mikro yapı bağlamında değerlendirecek olursak “hayati” ve “kırmızı” gibi kelime seçimi ve büyük puntoların kullanımıyla konunun önem derecesine ilişkin bir anlatı yapısı inşa edildiği tespit edilmiştir. Yukarıda örneklendirdiğimiz kullanıcı yorumlarının makro boyut çözümlemesinde ise din ve kadın vurgusu dikkat çekmektedir. Özellikle kanun, din kavramıyla karşılaştırılmış ve ayetlerin kanundan daha üstün olduğu vurgusu yapılmıştır. Söylemlerde cinsiyetçi bir yaklaşım tespit edilmiş, kadının medeni durumu kanun kapsamında olumsuz bir durum olarak gösterilmiş ve bu durumda olan kadınların düşüncelerinin bir anlam ifade etmediği algısı yaratılmıştır. Bunun yanı sıra 6284 Sayılı Kanun’un olumsuzluğunu meşrulaştırmak için sorunun sebebi olarak kadın hedef gösterilmiş ve bu durum kadının iş hayatıyla ilişkilendirilmiştir. Mikro düzlemde ise İslamiyet kavramını destekleyen ifadeler ön plana çıkarılmış; kanun din çerçevesinden eleştirilerek mağduriyete sebep olduğu belirtilmiştir. Ayrıca kadının kıyafetinin, genel kabul görmüş ahlak ilkeleri kapsamında olmadığı algısı yaratılarak bu durum tenkit edilmiş ve mevcut kanun kapsamında ele alınarak konu çarpıtılmıştır. Bunun yanı sıra büyük yazı stili kullanılarak konuya dikkat çekilmeye çalışıldığı tespit edilmiştir.

Küfür/Hakaret/Aşağılama İçeren Söylemler

- “Ucubeye bak ucubeye”
“Çok şeytan bi kadın”
“Oğlancılık size uzak değil”

- “Biz şeytan kadınla uğraşiyor sandık. Şimdi erkekler çıkmış velev ki ibneyim diyor adamlar çıkmış feminist propagandası ağız salya çıkararak savunuyor”
 “6284 sayılı kanunu dahada genişletin. Bütün erkekleri de iğdiş edin olsun bitsin.”
 “Asalak gibi yaşamak kazanılmış hak değildir Süresiz nafaka cinayetler’in sebebidir 6284 acil kaldırılсын”
 “Kız kardeşin falan var mı? Kendime köle yapmak istiyorum.”

İkinci kategorimizi oluşturan küfür/hakaret/aşağılama içeren söylemler kategorisi kapsamında değerlendirilecek videoya ait haberin içeriğinde “Kadının yeri evidir. Çocuğuna bakar. Kadınla erkek eşit değildir”, “Yalnız yaşayan kadınların sahiplenmesi gerekiyor! Biz bir sokak köpeğiyiz” şeklinde devam eden konuşun ifadeleri yer almaktadır. (Fox Haber, 2023) Haberi makro düzlemde incelediğimizde hakaret ve aşağılama içeren söylemlerin yoğunluğu dikkat çekmektedir. Mikro bağlamda haberin nedensellik ilişkisi bağlamında, kadının önemsizleştirildiği, ikinci bir varlık olarak görüldüğü ve erkeğin tamamlayıcısı olarak geri plana atılması ihtimali çerçevesinden kurulmuştur. Bir topluluk hakkında hakaret, küfür ve aşağılama içeren ikinci kategorimiz için örnek gösterdiğimiz yorumlarda, kullanıcıların homofobik gönderimler içeren paylaşımları söz konusudur. Homofobik nefret söylemi toplumdaki farklılıklar göstermektedir. “Homofobi uluslararası bir kavramdır ve birçok dilde homofobik argo sözcükler ve hakaretler mevcuttur. Türkçede sıklıkla homofobik şekilde kullanılan “ibne” sözcüğü, TDK sözlüğüne göre "edilgin eşcinsel erkek" anlamına gelir ve kökeni "kız çocuk" olan Arapça ابنة (ubne) kelimesidir” (Wikipedia, 2023). Kullanıcı söylemlerinin makro boyut çözümlemesinde kadın temel alınarak hedef gösterilmiştir. Bu kategoride incelediğimiz yorumların büyük çoğunluğunda kadına yönelik aşağılama ve nefret söylemleri hakimdir. Özellikle “şeytan, fitneci, asalak” gibi ifadelerle kadın önemsiz, işe yaramaz ve kötü bir stereotip olarak gösterilmiştir. Mikro düzlemde ise seçilen kelimelerle kadını ve bu yasayı destekleyen erkekleri aşağılayan bir dil kullanıldığı tespit edilmiştir.

Düşmanlık/Savaş İçeren Söylemler

- “Sığınmacılar derhal vatanlarına gönderilmelidir”
 “Çok iyi trolsün sen Rusyalı”
 “Afganistana gidin”
 “Biz ortadoğuluyuz abi”
 “TÜRKÜM, TÜRK KALACAĞIM, ARAPLAŞMAYACAĞIM”
 “Bu ülkeden sen ayrıl güzide ülkeler var İran ve Afganistan gibi sen gitmek istemezsen biz zorla göndeririz”
 “Laik bir ülkeyiz. Şeriat istiyorsan Arabistan'a gidebilirsin, orası gerçekten çok güzel bir ülke. Hem de İslamın şartlarıyla yönetiliyor tam istediğin gibi”

Haber videolarına ilişkin makro ve mikro boyut çözümlemesinde bu kategori kapsamında iki farklı kanalın (Sözcü TV ve Bi Haber, 2023) haber videolarına ait başlıklardan “6284 SAVAŞI SÜRÜYOR”, “6284” İsyanı: “Tehdit Mesajları Aldım!” yararlanılmıştır. Haberlerin makro boyut çözümlemesinde düşmanlık içeren söylemlerin ön planda olduğu belirlenmiştir. Mikro yapı

bağlamı açısından değerlendirilecek olursa tercih edilen “savaş” ve “tehdit” kelime seçiminin endişe verici bir yapı taşıdığı söylememiz mümkündür. Araştırmamız kapsamında seçilen kullanıcı yorumlarının makro boyut bağlamındaki çözümlemesine göre düşmanlık barındıran söylemlerin yoğun olduğu anlaşılmaktadır. Bir topluluğa yönelik düşmanca, savaşı çağrıştıran ifadelerin yer aldığı söylem kategorisini oluşturan paylaşımlarda, en fazla hedef gösterilen grubun Orta Doğu ülkeleri olduğu gözlenmektedir. Araştırmamızın mikro boyuttaki çözümlemesinde ise Laikliğe vurgu yapılarak Şeriatın eleştirildiği cümleler tespit edilmiş; din olgusu çerçevesinden söz konusu kanun değerlendirilmiştir.

Simgeleştirme İçeren Söylemler

“Hamur Abi kanunlarında var da işte feministlere sormak lazım...”
“Kendini çocuk doğurma ve sex objesi olarak görüyorsan normal durum”
“Erkek gibi kadın”
“LGBT nin önünü açtın. Rabbim bunun hesabını iki dünya da da senden sorsun.
Aminn”
“Kovun şu feministi.”

Bu kategori çerçevesinde değerlendirilecek olan haber videosunun içeriğinde “Zararlı akımlara karşı aile kurumunu korumak için 6284 Sayılı Kanun kaldırılmalı” (Ulusal Kanal, 2023) şeklinde bir söylem yer almaktadır. Bu içeriğin makro boyut çözümlemesinde simgeleştirme içeren bir söylemin yer aldığı görülmektedir. Net olarak ifade edilmeyen “zararlı akımlar” söyleminin mikro boyut bağlamı açısından çözümlemesinde özellikle bu video içeriğine yapılan kullanıcı yorumlarında zararlı akımlar olarak “LGBT” ve “Feminist” bir yapının algılandığı gözlenmiştir. Doğal bir kimlik ögesinin aşağılama ve nefret unsuru olarak kullanıldığı simgeleştirme söylem kategorisinde, kullanıcıların homofobik içerikli paylaşımları mevcuttur. Ayrıca kullanıcı paylaşımlarında en fazla tercih edilen kelimelerin “Feminist ve LGBT” olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Makro boyut kapsamındaki çözümlemede cinsiyet temelli söylemlerin hâkim olduğu belirlenmiştir. Kadının kimliği esas alınarak suçlayıcı ifadeler kullanılmıştır. Mikro bağlamda ise “Erkek gibi kadın ve LGBT (lezbiyen, gey, biseksüel, transseksüel/travesti, interseksüel)” gibi küçük düşürücü ve cinsiyet içerikli kelime seçimi yapıldığı gözlenmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Nefret söyleminin fikir birliğine varılmış tek bir tanımı olmamasına rağmen genel kabul görmüş anlamı bakımından nefret söylemi; toplum tarafından bir kişi veya gruba karşı küçük düşürücü, önyargılı, saldırgan davranış veya söylemler olarak tanımlanmaktadır (United Nations, 2023). Kendinden olmayanı ötekileştiren ve dışlayan nefret söylemine maruz kalan birey veya grup etnik, ırk, cinsiyet, düşünce, inanç vb. sebeplerle aşağılanmakta ve yok sayılmaktadır. Toplumdaki belirli gruplara karşı tahammülsüzlük ve hoşgörüsüzlüğün dışı vurumu olan nefret

söyleminde, dezavantajlı kesim yalnızlaştırılmakta ve sessizleştirilmektedir (İşman vd., 2016: 610). Söz konusu davranışların artmasında, meşrulaşmasında ve sıradanlaşmasında yeni iletişim teknolojilerinin ve yeni medyanın etkisi önemlidir. Öyle ki ağ temeline dayalı yeni medyada birey kendini özgürce ifade edebilmekte ve internetin anonim doğasında bunu kolaylaştırmaktadır. Bunun sonucu olarak da yeni medya aracılığıyla nefret söyleminin dolaşıma sokulması hızlanmaktadır (Sütçü, 2012: 76).

Hrant Dink vakfının 2017, 2018 ve 2019 yılları kapsamında yapmış olduğu “Medyadaki Nefret Söylemi” başlıklı araştırma raporu, medyanın nefret söylemine ilişkin etkisini göstermesi açısından önemlidir. Dört kategori olarak değerlendirilen medyadaki nefret söylemine ilişkin mevcut yıllarda, abartma/yükleme/çarpıtmanın en fazla orana sahip kategori olduğu belirlenmiştir. Söz konusu yıllara ait verilere göre; 2017 yılında abartma/yükleme/çarpıtma %77 bir orana sahipken onu %12 oranıyla düşmanlık/savaş kategorisi izlemiştir. 2018 raporuna göre ise abartma/yükleme/çarpıtma %71 ile ilk sırada yer alırken onu %14 oranıyla düşmanlık/savaş kategorisi takip etmiştir. Son olarak da 2019 raporuna göre sonuçlar neredeyse aynı oranda kalmış, abartma/yükleme/çarpıtma %77, düşmanlık/savaş ise %14 olarak tespit edilmiştir (Hrant Dik Vakfı, 2012).

Bu çalışmada yeni medya uygulamalarından biri olan YouTube ekseninde üretilen ve “6284 Sayılı Kanun” özelinde, nefret söylemi içeren kullanıcı yorumları araştırılmıştır. Bu amaçla mevcut kanun kapsamında yer alan videolara ait kullanıcı yorumları incelenmiştir. 6284 Sayılı Kanun kapsamındaki haber videolarına yapılan kullanıcı yorumlarının içerik analizi bulgularına göre, 251(%38) yorumla abartma/yükleme/çarpıtma, 171(%26) yorumla küfür/hakaret/aşağılama, 156(%24) yorumla düşmanlık/savaş ve son kategori olarak da doğal kimlik ögesini nefret aşağılama unsuru olarak kullanma/simgeleştirme 81(%12) yorum tespit edilmiştir. Araştırmanın ilk sorusu; YouTube kullanıcı gönderilerinde 6284 Sayılı Kanun ile ilgili nefret söylemi ve içeriğinin mevcudiyetine ilişkindir. İncelenen kullanıcı yorumlarında nefret söylemi kapsamında değerlendirilebilecek içerik ve söylem tespit edilmiştir. Yorumlarda mevcut kanunu destekleyen ve eleştiren kullanıcıların karşılıklı nefret söylemlerinin olduğu belirlenmiştir.

Diğer bir araştırma sorusu ise 6284 Sayılı Kanun ile ilgili YouTube da yer alan kullanıcı yorumlarında söylem ve içeriğin nasıl yapılandırıldığıyla ilgilidir. Yorumlarda en fazla nefret içerikli söylemlerin cinsiyetçi yapıda olduğu diğer söylemin ise inanç üzerine kurulu olduğu gözlenmiştir. Cinsiyetçi yaklaşımla birlikte Homofobik içerikli söylemlerde dikkat çekicidir. Homofobik nefret söylemlerinin bu denli yayılmasında yeni medyanın etkisi fazladır. Özellikle bunu bir eğlence aracı olarak gören ve bu içerikleri paylaşmada bir sakınca görmeyen kullanıcılar için yeni medya biçilmez bir kaftandır. Bu tutumun oluşmasında toplumsal yargı ve kalıpların

etkisi de söz konusudur (Yılmaz, 2013: 49). Erkek egemen kültüre sahip toplumlarda genel kabul görmüş ahlak ilkeleri, farklı olan cinsel yönelimleri ahlak dışı olarak görmekte ve göstermektedir. Mevcut algının meşrulaştırılması ve yayılması da yeni medya üzerinden gerçekleştirilmektedir (Şahin, 2010: 247).

Son araştırma sorumuz ise 6284 Sayılı Kanun'u destekleyen ve eleştiren kullanıcıların yorumlarındaki farklılıklara ve benzerliklere ilişkindir. Her iki kesimde yorumlarında farklılıklara rastlanmıştır. Kanunu eleştiren kullanıcıların yorumlarında, kanunu destekleyen kullanıcılara kıyasla nefret söyleminin çok daha fazla ve yoğun olduğu belirlenmiştir. Eleştiren kullanıcıların yorumlarında, kadını ötekileştiren ve aşağılayan cinsiyet temelli bir nefret söylemi hakimdir. Özellikle eleştirenlerin bu konudaki yorumlarında infodemik (yanlış) bilginin fazlalığı dikkat çekmektedir. Bu yorumlarda en fazla infodemik içerik ise kanunun kapsamı ile ilgilidir. Bu kanunun, sadece kadını korumaya yönelik olduğu ve yine sadece kadının beyanı esas alınarak erkeğin suçlandığını ifade eden yanlış bilgiler nefret söylemine dönüşmüştür. Yorumlarda 6284 Sayılı Kanun ile ilgili olarak tek taraflı bir düşüncenin egemen olduğu gözlenmiştir. Ayrıca kanunu eleştiren kullanıcıların yorumlarında din referans olarak gösterilirken, destekleyen kullanıcılar ise Laiklik ilkesiyle karşılık vermişlerdir. Bu ayrımı, destekledikleri siyasi partinin misyonuna dayandırmak mümkündür. Bunlara ek olarak eleştiren kullanıcıların hakaret içerikli yorumları nefret söylemine dönüşmüştür.

Sonuç olarak 6284 Sayılı Kanun kapsamındaki araştırmada yeni medya ortamı olarak kabul edilen YouTube'da nefret söyleminin üretildiği sonucuna ulaşılmıştır. Üretilen içeriklerin özgürce dolaşıma girmesi kullanıcılar için kendilerini ifade etmede önemli olsa da farklılıklara karşı tahammülsüzlüğün ve hoşgörüsüzlüğün artmasına da neden olmaktadır. Tüm bu açıklamalardan sonra mevcut bulguları van Dijk'in eleştirel söylem çözümlemesi bağlamında değerlendirecek olursak özellikle yeni medyanın etkileşim özelliği çok yönlü bir iletişimin söz konusu olduğu günümüzde, kullanıcıların içeriği kontrol etme gücünü de artırmaktadır. Fakat bu durum nefret söyleminin denetlenmesini zorlaştırmaktadır. Bu açıdan nefret söylemi barındıran bir içerik yeni medya bileşenleri aracılığıyla kontrol edilemez bir güçle etki alanını genişletmektedir. Bu bağlamda YouTube'da 6284 Sayılı Kanun hakkında yorum yapan kullanıcılar kendileri gibi düşünmeyen kişi veya grupları dışlamakta ve bunu yaparken de YouTube'u bir mecra olarak kullanmaktadırlar.

Yeni iletişim teknolojilerinin kullanıcı merkezli içerik, etkileşim ve hız gibi değişkenleri kullanıcılara önemli imkanlar sunsa da ifade özgürlüğü ve nefret söylemi arasındaki sınırında her geçen gün arttığı gözlenmektedir. Bu sınırın aşılmasının önüne geçmek için siber suçlar

kapsamındaki çalışmalar daha bilinir olmalı, düşünceleri ifade etme özgürlüğü ile nefret söylemi arasındaki sınırlar netlik kazanmalıdır. Gün geçtikçe kaotik bir yapı ve içerik kazanan bu durumun genç dimağlar üzerinde zararlı tesirleri olacağı açıktır. Yönetimler reel sınırlar gibi sanal sınırları da korumalı ve tahkim etmelidir. Bu yalnızca yasal yaptırımlarla değil bilinçlendirme ile de doğrudan alakalıdır. Bu bağlamda yeni medya okuryazarlığı eğitimi kapsamında bireylerin içerik ve yorumları nasıl okuması gerektiğine yönelik eğitimlere ağırlık verilmeli; yeni medyadaki nefret söyleminin engellenmesi veya en aza indirilmesi adına bu alanda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının desteklenmesi ve sayısının artırılması gerekmektedir. Toplumsal bağlamda ise medya okuryazarlığının önemi konusunda gerekli çalışmalar yapılarak gerek sivil toplum örgütlerinde gerekse eğitim-öğretim kurumlarında medya okuryazarlığının eğitimine öncelik verilmeli; geliştirilmesi ve yayılması sağlanmalıdır. Bunların yanı sıra yeni medya platformlarının içerik alanında denetimleri yapılmalı, filtreleme ve tespit programları geliştirilmeli ve ilgili içeriklerin bildirilmesi ve yayından kaldırılmasına yönelik önlemlerde alınması gerekmektedir. Ayrıca sanal dünyada nefret söyleminde bulunanların veya terör estirenlerin kişilik sorunlarının yanı sıra eğitim düzeyleri yönüyle de araştırılması yararlı olacaktır. Şunu unutmamak gerekir ki toplumda görülen ahlaki erozyonun bir benzeri dijital alemde de karşımıza çıkmaktadır. Bu erozyonla baş etmek içinde ciddi önlemlerin alınması gerekmektedir.

Kaynakça

- Abuşoğlu, H. Ö., & Aydoğan, B. B. (2023). Sosyal Medyada Z Kuşağına Yönelik Nefret Söylemi: Ekşi Sözlük Örneği. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 707-728.
- Aldamen, Y. (2023). Xenophobia and Hate Speech towards Refugees on Social Media: Reinforcing Causes, Negative Effects, Defense and Response Mechanisms against That Speech. *Societies*, 13(83), 1-26.
- Alğan, C. & Şensever, L. (2010). *Ulusal Basında Nefret Suçları: 10 Yıl, 10 Örnek*. Sosyal Değişim Derneği Yayınları.
- Alikılıç, Ö., Gökallı, E. & Alikılıç, İ. (2021). Nefret Söylemi Üzerinden Ötekileştirme: Twitter'da Mültecilere Yönelik Nefret Tipolojisi Analizi. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 36, 501-520.
- Alkiviadou, N. (2019). Hate speech on social media networks: towards a regulatory framework? *Information & Communications Technology Law*, 28(1), 19-35.

- Bahçecioglu, E. H. (2024). İnternet Haberciliğinde Doktorlara Yönelik Nefret Söylemi. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 9(17), 17-40.
- Baker, C. E. (2012). *Hate speech. The content and context of hate speech: Rethinking regulation and responses*. Cambridge: Cambridge University Press
- Barker, C.& Galasinski, D. (2001). *Cultural Studies And Discourse Analysis: A Dialogue On Language And Identity*. London: Sage
- Berelson, B. (1952). *Content analysis in communication research*. Free Press.
- Bi Haber. (2023). "6284" İsyanı: "Tehdit Mesajları Aldım!" 18.03.2023 tarihinde https://youtu.be/dkUfGN_eKr8?si=xNplG0-zjXN4tkY2 adresinden alındı.
- Bilge, R. (2016). Sosyal Medyada Nefret Söyleminin İnşası ve Nefret Suçlarına İlişkin Yasal Düzenlemeler. *Yeni medya E-Dergisi*, (1), 1-13.
- Binark, M. & Çomu, T. (2011). Nefret Söyleminin Nefret Suçuna Evrilmesi. <http://bianet.org/bianet/biamag/131930-nefret-soyleminin-nefret-sucuna-evrilmesi>
- Binark, M. & Çomu, T. (2012). Sosyal Medyanın Nefret Söylemi İçin Kullanılması İfade Özgürlüğü Değildir!. <https://yenimedya.wordpress.com/2012/01/20/sosyal-medyanin-nefret-soylemi-icin-kullanilmasi-ifade-ozgurlugu-degildir/>
- Bourdieu, P. (2015a). *Ayrim: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*. Heretik Yayıncılık.
- Bölükbaşı, Ö. (2015). *6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Kapsamında Kadının ve Aile Bireylerinin Korunması*. Yetkin Yayınları.
- Charan, A. & Verma, J. K. (2020, 02-04 July). Characterizing Social Media Contents for Regulating Hate Crimes and Cyber Racism against Marginalized and Dalits In India. [Conference presentation abstract]. International Conference on Computational Performance Evaluation, Shillong, India.
- Çınar, E. (2022). Siyasal İletişim ve Nefret Söylemi: 2019 İstanbul Yerel Seçimler Örneği. *İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi*, 10(22), 225-260.
- Çomu, T., & Halaiqa, İ. (2014). Web İçeriklerinin Metin Temelli Çözümlemesi. *Yeni Medya Çalışmalarında Araştırma Yöntem ve Teknikleri* (pp. 26-87), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Doğan, E. (2015). Televizyon Haberlerinde Nefret Söylemi: Suriyeli Sığınmacılar Örnek Olayı. [Yayımlanmış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Dondurucu, Z. B. & Çetinkaya, A. (2021). Kadınlara Yönelik Nefret Söylemi ve Sosyal Medya Okuryazarlığı Bağlamında Sosyal Ağların Ayrımcılığa Karşı Aldığı Önlemler. *Sosyal Medya Okuryazarlığı*. (pp. 195-240), Ankara: NOBEL.
- Foucault, M. (1969). *Bilginin Arkeolojisi ve Dil Söylemi*. Ayrıntı Yayınları.
- Fox Haber. (2023). Türkiye'nin Kritik Seçimine Son 3 Gün. 25.05.2023 tarihinde <https://youtu.be/5Hz9RmIDZsM?si=yHUZxb8uxZGVbLIZ> adresinden alındı.
- Gelber K. & McNamara L. (2016). Evidencing the harms of hate speech. *Social Identities*, 22(3), 324-341.
- Göregenli, M. (2013). *Nefret Söylemi ve Nefret Suçları, Medya ve Nefret Söylemi: Kavramlar Mecralar Tartışmalar*. Hrant Dink Vakfı Yayınları.
- Hengirmen, M. (1997). *Türkçe Dilbilgisi*. Engin Yayınevi.
- Hrant Dink Vakfı. (2012). Medyada Nefret Söylemi İzleme Raporu. https://hrantdink.org/attachments/article/384/Medyada-Nefret-Soylemi-Ocak-Nisan_2012.PDF
- Irak, H. (2022). Twitter'ın Karanlık Yüzü: Nefret Söylemleri. *İletişim*, (24), 1-12.
- İnceoğlu, Y. & Çoban, S. (2014). *Ötekileştirme Sürecinde Medyanın Yeri*. Ayrıntı Yayınları.
- İnceoğlu, Y., & Çoban, S. (2016). "Öteki"leştirme Sürecinde Medyanın Yeri. İletişim Yayınları.
- İnceoğlu, Y. G., & Çomak, N. A. (2009). *Teun A. van Dijk. Metin Çözümlemeleri*. Ayrıntı Yayınları.
- İşman, A., Buluş, B. & Yüzüncüyıl, K. (2016). Sosyalleşmenin dijitale dönüşümü ve dijital benliğin sunumu. *TRT Akademi*, 1(2), 608-619.
- Koçak, A., & Arun, Ö. (2013). İçerik Analizi Çalışmalarında Örneklem Sorunu. *Selçuk İletişim*, 4(3), 21-28. <https://doi.org/10.18094/si.51496>
- Köker, E., & Doğanay, Ü. (2010). *İrkçi değilim ama..., Yazılı Basında İrkçi-Ayrımcı Söylemler*. İnsan Hakları Ortak Platformu.
- Laub, Z. (2019, 7 June). Hate speech on social media: Global comparisons. Council On Foreign Relations. <https://www.cfr.org/background/hate-speech-social-media-global-comparisons>
- Oğuz, S. E. (2024). *X'te Suriyeli Göçmenlere Yönelik Nefret Söylemi*. [Yayımlanmış yüksek lisans tezi]. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Özdemir, C. (2023). 6284 sayılı kanun nedir? Varlığı neden hayati önem taşıyor? 13.03.2023 tarihinde <https://youtu.be/AsVHR4WOJQQ?si=IfQMw6cuCJ21uFNX> adresinden alındı.
- Öztürk, N. (2017). Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunun Getirdiği Bazı Yenilikler ve Öneriler. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(1), 1-32.
- Öztürk, F. E. (2021). Salgınla Yayılan Nefret: Twitter’da 65 Yaş Üstü Bireylere Yönelik Nefret Söylemi. *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli E-Dergisi*, (15), 143-159.
- Parekh, B. (2012). *Is there a case for banning hate speech?* Cambridge University Press.
- Shahbaznezhad, H., Dolan, R. & Rashidirad, M. (2021). Kullanıcıların Etkileşim Davranışlarında Sosyal Medya İçerik Formatı ve Platformunun Rolü. *İnteraktif Pazarlama Dergisi*, 53(1), 47–65.
- Silva, L., Mondal, M., Correa D. & Benevenuto, F. (2021, 04 August). Analyzing the Targets of Hate in Online Social Media. [Conference presentation abstract]. Proceedings of the Tenth International AAAI (Association for the Advancement of Artificial Intelligence) Conference on Web and Social Media, Kanada.
- Söğüt, F. (2021). Dağlık Karabağ Çatışması ve Nefret Söylemi: Youtube Kullanıcı Yorumları Üzerine Bir İnceleme. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İNİF E-Dergi)*, 6(2), 306-324.
- Sözcü TV. (2023). AKP’ de 6284 Savaşı Sürüyor. 12.04.2023 tarihinde <https://youtu.be/4ArMEgYFCVo?si=FyMQP9g8RY28VyeE> adresinden alındı.
- Sütçü, C. S. (2012). *Sosyal Medyaya Girmeden Önce Bilinmesi Gerekenler*. Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Şahin, K. (2010). *Türk Yargısının “Bizden Olanlar” ve “Bizden Olmayanlar” Ya Da “Tek’in Birliği”ni Koruma Algısı*. Hrant Dink Vakfı Yayınları.
- Udapa, S. (2021). *Digital Technology and Extreme Speech: Approaches to Counter Online Hate*. United Nations Peace Keeping.
- Ulusal Kanal. (2023). HÜDAPAR seçim beyannamesini açıkladı: 6284 ve karma eğitimi hedef aldı. 12.04.2023 tarihinde https://youtu.be/ca51uZB_K5I?si=Cz9sBiCH0BGywAA- adresinden alındı.
- United Nations. (2023). Understanding hate speech. 15.03.2023 tarihinde <https://www.un.org/en/hate-speech/understanding-hate-speech/what-is-hate->

[speech#:~:text=In%20common%20language%2C%20%E2%80%9Chate%20speech,that%20m](#) adresinden alındı.

Ülke TV. (2023). "Kırmızı Çizgimiz" Diyerek Son Noktayı Koydu! 16.03.2023 tarihinde <https://youtu.be/5WlQzm9VwQE?si=bemPNtDGzaafdduP> adresinden alındı.

van Dijck, J. & T. Poell. (2013). Understanding social media logic. *Media and Communication*, 1(1), 2–14.

van Dijk, T. A. (2003). *Söylem ve İdeoloji Çok Alanlı Bir Yaklaşım*. Su Yayınları.

van Dijk, T. A. (2015). *Critical Discourse Analysis*. John Wiley & Sons.

Vardal, Z. B. (2015). Nefret Söylemi ve Yeni Medya. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 132-156.

We Are Social. (2023). Most Used Social Media Platforms. <https://wearesocial.com/uk/blog/2023/01/digital-2023/>.

Weber, A. (2009). *Nefret Söylemi El Kitabı*. (M. Çulhaoğlu, Çev.) Avrupa Konseyi Yayınları.

Yağcıoğlu, A. H (2017). 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ve Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar. *DEÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, 19(3), 913-966.

Yılmaz, S. Hakan (2013). *Siyasal Nefret Söylemi ve Medya*. LiteraTürk Yayınları.

“Zerre”: Enformel Sektörde Kadın Emeği Üzerine Hermeneutik Bir Yaklaşım

“Zerre”: A Hermeneutical Approach to Women’s Labor in the Informal Sector

Rabia Asya Dalkılıç*

Öne Çıkanlar

- Çalışma, “Zerre” filmi aracılığıyla enformel sektördeki kadınların karşılaştığı yapısal ve toplumsal koşulları incelemekte, özellikle kadın emeğinin düşük ücretler, güvencesizlik, toplumsal cinsiyet eşitsizliği gibi engellerle nasıl şekillendiğini ortaya koymaktadır.
- Filmdeki görsel ve sözel unsurlar, toplumsal gerçeklik ve kültürel bağlamlar derinlemesine yorumlanmıştır.
- Çalışma, sosyal bilimlerde hermenötik yaklaşımla yeni bir metodolojik çerçeve önermektedir.

Öz: Sosyal bilimlerde görsel materyallerin kullanımı, köklü bir geçmişe sahip olmasına rağmen, hala yeterince yaygın değildir. Bu bağlamda, filmlerin dönemi yansıtma özellikleri de göz önünde bulundurulduğunda film analizi özellikle bir dönemi anlama, yorumlama ve çıkarımda bulunma süreçlerinde önemli bir teknik olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışma enformel sektörde kadın emeğine odaklanmaktadır. Çalışmada bu konunun seçilme nedeni enformel sektörde kadının emeğinin ve yoksulluğun görünürlüğünü artırmak ve alanyazına katkı yapmaktır. Çalışmada 2012 yapımı “Zerre” filmi üzerinden kadının enformel sektördeki mücadelesini derinlemesine yorumlamayı ve değerlendirmeyi amaç edinilmiştir. Film, 2012 yılında en iyi kurgu ve en iyi film gibi çeşitli ödüller kazanmış olup, toplumsal süreçleri anlatma açısından önemli mesajlar içermesi nedeniyle tercih edilmiştir. Film işsizlik, yoksulluk gibi temel konuları enformel sektördeki çalışma koşulları üzerinden detaylı bir şekilde ele almaktadır. Zerre, enformel sektördeki yaşamın karmaşıklığını ve kadının bu süreçte karşılaştığı zorlukları derinlemesine irdelediği için yapılan analiz, film aracılığıyla güçlü bir toplumsal eleştiri ve farkındalık yaratma potansiyeline sahiptir. Bu çalışma, hermeneutik bir bakış açısıyla ele alınarak, izleyicinin film üzerindeki anlam inşası sürecine odaklanmakta ve metin ile izleyici arasında diyalektik bir ilişki kurmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Film Analizi, Enformel Sektör, Kadın Emeği.

Highlights:

- The study examines the structural and social conditions faced by women in the informal sector through the film “Zerre”, and particularly reveals how women’s labor is shaped by obstacles such as low wages, insecurity, and gender inequality.
- Visual and verbal elements, social reality and cultural contexts in the film are interpreted in depth.
- The study proposes a new methodological framework in social sciences with a hermeneutic approach.

* Doktora Öğrencisi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, rasya@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-6507-4287.

Abstract: Although the use of visual materials in social sciences has a long history, it is still not widespread enough. In this context, considering the characteristics of films reflecting the period, film analysis stands out as an important technique, especially in the processes of understanding, interpreting and making inferences about a period. This study focuses on women's labor in the informal sector. The reason for choosing this topic in the study is to increase the visibility of women's labor and poverty in the informal sector and to contribute to the literature. The aim of the study is to interpret and evaluate women's struggle in the informal sector in depth through the 2012 movie "Zerre". The film won various awards such as best fiction and best film in 2012, and is preferred because it contains important messages in terms of explaining social processes. The film deals with basic issues such as unemployment and poverty in detail through working conditions in the informal sector. Since Zerre examines the complexity of life in the informal sector deeply and the difficulties women face in this process, the analysis has the potential to create a strong social criticism and awareness through the film. This research is approached from a hermeneutic perspective, focusing on the audience's process of constructing meaning on the film and aiming to establish a dialectical relationship between the text and the audience.

Keywords: Movie Analysis, Informal Sector, Women Labor.

Summary

Films represent cultural expression and, by carrying cultural content within themselves, function to both inform the society and reflect the period. In a qualitative research, visual materials such as films and videos can be used within the scope of content analysis. At the same time, these visual materials can be a data collection tool on their own. The focus of the study is women's labor in the informal sector. The reason for choosing this topic in the study is to increase the visibility of women's labor and poverty in the informal sector and to contribute to the literature. The aim of the study is to increase the visibility of the informal sector by revealing the process experienced by women employed in this sector. In the study, the movie Zerre has been examined scientifically through semantic interpretation. The reason why this film is chosen in the analysis is that it reflects the necessity of working in the informal sector and the characteristics of this sector; At the same time, the film was deemed worthy of awards such as best film and best fiction in 2012. In the movie Zerre, which is about the precarious work and precarization brought about by neoliberal policies, the struggle of Zeynep, who lives with her disabled daughter and her mother, against unemployment, informal work, exploitation and poverty is depicted.

The movie Zerre tells the story of a woman's struggle to survive in the informal sector. The protagonist of the movie wants to get a job at the municipality because she thinks she will be safe, have good working conditions, will not be underpaid, and will not be exposed to discrimination and harassment. She is trying to save money to fulfill this wish; But she doesn't even have money

to buy food items. In order to make a living, she makes and sells perfumes at home, but it is not enough. She is looking for a job to meet her needs as she is one of the few women who has been dismissed by the employer for fear that they would organize and demand their rights. After spending days unemployed, she starts working in the informal sector. The textile sector in which she works bears all the characteristics of the informal sector. Despite long working hours, poor working conditions, lack of occupational health and safety measures, unpaid insurance premiums, unclear job descriptions, and employees being seen as disposable workforce, Zeynep, the protagonist of the movie, had to accept this job while she was waiting to get a job at the municipality. One of the characteristics of the informal sector is that the work is seen as temporary and compulsory. Zeynep's decision to sell her organ due to poverty and the fireworks scene reveal the injustice of income distribution. The separation of jobs into formal and informal, the contraction of formal employment, and the increase in unemployment have led to an increase in informalization. However, it is women who most experience problems such as insecurity, makeshiftness, inequality and poverty, which are the characteristics of the informal sector. This research is approached from a hermeneutic perspective, focusing on the audience's process of constructing meaning on the film and aiming to establish a dialectical relationship between the text and the audience.

Giriş

Beklenen günler, güzel günlerimiz ellerinizdedir, haklı günler, büyük günler, gündüzlerinde sömürilmeyen, gecelerinde aç yatılmayan, ekmek, gül ve hürriyet günleri¹

Sanat, yaşamın derinliklerine inerek bireylerin ve toplumların gerçeklerini yansıtmaya yeteneğine sahip bir olgudur. Bu özellik her ne kadar sanatçının bakış açısıyla kurgulanmış olsa da toplumun ekonomik, sosyal durumu sanat eserlerinde fark edilmekte ve içselleştirilmektedir (Makal, 2008/3). Filmler kültürel ifadeyi temsil etmektedir ve kendi içinde kültürel içerikler taşıyarak hem toplumu bilgilendirmekte hem de dönemi yansıtmaya işlevi görmektedir. Dolayısıyla filmler, dönemin ruhunu anlamak için değerli bir kaynak sunmakta; araştırmacılara dönemin sosyal ve kültürel dinamiklerini çözümleme imkanı tanımaktadır (Özden, 2004).

Filmlerin toplumsal değişimleri, sosyal sorunları konu edinmeleri oldukça yaygındır (Akerson, 1966). Filmler toplumsal gerçeklik sembolü bağlamında toplumsal eleştiriyi, gerçekliği

---

¹ Hikmet, N. (1962). Türkiye İşçi Sınıfına Selam. https://www.siiir.gen.tr/siir/n/nazim_hikmet/turkiye_isci_sinifina_selam.htm (13.05.2024)

göstermeyi amaç edinebilmektedir (Clarke, 2012). Türkiye’de, özellikle 1960’lardan itibaren, filmlerin sosyal sorunlara odaklanması, bu alandaki önemli bir gelişme olarak öne çıkmaktadır (Tugen, 2014).

Nitel araştırmalarda içerik analizi kapsamında film, video gibi görsel materyallerden yararlanılabilmektedir. Aynı zamanda bu görsel malzemeler tek başlarına veri toplama aracı olabilmektedir (Ersoy, 2019; Akar ve Martı, 2017; Yıldırım ve Şimşek, 2016). Dolayısıyla film analizi, kalitatif araştırma yöntemleri arasında önemli bir konuma sahiptir (Yanow, 2015; Yıldırım ve Şimşek, 2016). Gerçekliğin inşa edilmesine yardımcı olan filmler, sosyal yaşamın ve kültürel temsillerin bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda filmler, sosyal olayları gözlemlemek adına farklı bir bakış açısı sunmakta ve daha geniş bir sosyal bağlamın oluşturulması adına yol gösterebilmektedir. Film analizi, her araştırmacıya filmi detaylı bir biçimde izleyip yorumlama fırsatı sunarken, bu sürecin objektif olmadığına dair eleştiriler de söz konusudur (Orhan, 2010).

Hermeneutics (yorumsamacılık) açıklama ve açıklama sanatıdır (Işık ve Serim, 2017). Hermeneutik sanatı, adını tanrıların mesajlarını, insanlara iletmekle görevli haberci tanrı Hermes’ten ve onun faaliyetlerinden alan bildirme, çevirme, açıklama etkinliğidir. Bu kavram, anlamın bağlamdan mevcut yaşama aktarılması ve yorumlanması sürecini ifade etmektedir (Gadamer, 2003: 13). Bu açıdan bakıldığında farklı bir dünyaya ait olan anlam bağını yaşanan dünyaya aktarma sanatı hermeneutik olarak adlandırılabilir (Günay, 2002: 82). Dolayısıyla hermeneutik, sadece yazılı metinlerin analizine yönelik bir yöntemi temsil etmemekte; aynı zamanda diyalog ve iletişim süreçlerini de kapsayan geniş bir çerçeveyi gözler önüne sermektedir. Günümüzde hermeneutik yöntem ile yalnızca metin analizine bağlı kalınmamakta ve bağlam genişletilmektedir. Bu genişleme, iki boyutlu (kağıt üzerindeki resimler, çizimler vb.), üç boyutlu (mimari yapılar) eserler ve görsel ürünler (fotoğraflar, filmler vb.) gibi çeşitli alanları kapsamaktadır (Yanow, 2016: 15).

Hermeneutik yöntemin insan deneyimleriyle bağlantısı bulunmaktadır. Bu bağlamda ele alınan konunun anlaşılması ve yorumlanması, kısaca insan üretimlerinin “yeniden okunması” ile ilişkilidir (Gadamer, 2003: 30). Hermeneutik yöntemin “hakikat” arayışı olduğu söylenebilir. Belirlenmiş bir yöntemin ilkelerini takip etmek yerine yeni bir bilgi arayışını savunmaktadır. Dolayısıyla bilimin tek bir ilkeye indirgenemeyeceğini vurgulamaktadır (Adugit, 2005: 246).

Hermeneutik yöntem, insan kültürünün karmaşıklığı karşısında salt akılcılık ve mutlak evrensellik anlayışının yetersiz kalacağını ifade etmesi açısından önem taşımaktadır. Sanat

eserlerinin yalnızca estetik bir kaygı taşıdığını düşünmek yanıltıcı olabilmektedir. Bu nedenle yöntem kapsamında yorumlama etkinliği ile yaratılan eserin yorumcunun anlayışı doğrultusunda yeniden şekillendirilip, ne anlatmak istediğine odaklanılmaktadır (Türkmen- Birlik, 2021).

Son tahlilde Hermeneutik çaba, sosyal bilimlerin gelişim sürecinde önemli bir yaklaşım olarak kendini gösteren, aydınlanma dönemi ve pozitivistimin sunduğu bilimlerin birliği ilkesine yönelik bir eleştiridir. Pozitivist görüşün aksine doğa bilimlerinde başarılı olan yöntemlerin sosyal bilimlere de uygulanma düşüncesine karşı çıkmış ve kendi özgün anlayışını geliştirmiştir. Hermeneutik yaklaşım günümüzde anlama ve yeniden yorumlama üzerine vurgu yapmaktadır (Fırcıoğulları, 2016).

Çalışmada hermeneutik felsefe benimsenmiş, “Zerre” filmindeki sözel ve görsel unsurlar incelenerek, film ile dönemin işgücü piyasası özellikleri arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yıldırım ve Şimşek’in (2005) doküman izleme yöntemi izlenerek, öncelikle filmde analiz edilecek bölümler belirlenmiş, ardından bu bölümler yorumlanarak enformel sektörde kadın emeği bağlamlarıyla ilişkilendirilmiştir.

Çalışmanın odak noktası enformel sektörde kadın emeğidir. Bu konunun seçilme nedeni enformel sektörde kadının emeğinin ve yoksulluğun görünürlüğünü artırmak ve alanyazına katkı sağlamaktır. Araştırmanın amacı, enformel sektörün dinamiklerini ve bu sektörde istihdam edilen kadınların karşılaştığı zorlukları gözler önüne sermek suretiyle görünürlüğünü artırmaktır. Analizde bu filmin seçilme nedeni enformel sektörde çalışma zorunluluğunu ve bu sektörün özelliklerini yansıtması; aynı zamanda filmin 2012 yılında en iyi film, en iyi kurgu gibi ödüllere layık görülmesidir.

Film, Zeynep adındaki bir kadının formal bir işte çalışmak istemesi, ancak bu hedefe ulaşamaması, enformel bir işte yaşadığı sorunlar ve mücadeleleri üzerinden ilerlemektedir. Zeynep’in hikayesi, enformel sektördeki çalışma zorunluluğunu ve bu sektördeki kadınların karşılaştığı güçlükleri derinlemesine ele alarak, toplumsal yapının inceliklerini ve kadın emeğinin görünürlüğünü artırmaya katkı sağlamaktadır. Bu film, sadece bir bireyin değil, aynı zamanda geniş bir toplumsal kesimin yaşadığı sorunların ve mücadelelerin bir yansıması olarak önemli bir araştırma nesnesidir.

Enformel Sektör

Enformel sektörün kurum ve kuruluşlara göre farklı tanımları bulunmaktadır. Örneğin Avrupa Birliği enformel istihdam için “bildirilmemiş istihdam” kavramını kullanmaktadır. Bildirilmemiş istihdam, Avrupa Birliği tarafından yasal; fakat yasaların belirttiği şekilde kayıt altına alınmamış ücretli çalışma biçimi olarak tanımlanmaktadır (OECD, 2004). ILO, enformel

çalışma biçimini farklı bir bakış açısıyla şekillendirmiştir. ILO enformel çalışmayı niteliksiz işgücü, düşük ücretli işler, sosyal koruma ya da diğer koruyucu uygulamalardan yararlanamayan işçi, yaygın olan küçük üretim biçimleri, kötü çalışma koşulları, yasal düzenlemelerden uzak, denetimsiz çalışma biçimi olarak tanımlamıştır² (ILO, 2000). Yapılan tanımlar ekseninde enformel sektörün formel istihdamın dışında kalan, yasalar ile koruma altına alınmamış, çalışma koşulları düzenlenmemiş işgücünün ekonomik faaliyetleri olduğu söylenebilmektedir (Heintz ve Pollin, 2003: 3). Formel işgücü piyasasında sürekli ve istikrarlı bir istihdam bulamayan bireyler, geçici olarak yaşamlarını sürdürebilmek için asgari ücret seviyesinde gelir elde etmektedir. Bu tür bir işgücü, "marjinal sektör" olarak adlandırılan bir alanda yer almaktadır. (Lordoğlu ve Özkaplan, 2003: 81).

Enformel sektör hem işin kalitesi hem de güvencesizlik ile yakından ilişkilidir. İşin kalitesi çok uzun ya da kısa çalışma saatleri, gelirin yetersiz oluşu, çalışanların sosyal korumadan yararlanamaması ile ilişkili iken; güvencesizlik istihdam ilişkisinin sürekli olmaması anlamına gelmektedir (Öztepe, 2018).

Enformel sektörün çeşitli unsurları bulunmaktadır. Bunlardan ilki kayıt dışılık, diğeri ise esnekliktir. Esneklik ücret, çalışma koşulları gibi durumlarda farklılık yaratmaktadır. Belirtmek gerekir ki esneklik, formel sektörler açısından da iş yaşam dengesinin korunmaya çalışılması, teknolojik gelişmelerin uzaktan çalışma imkanını sağlaması, artan rekabet koşullarına uyum sağlayabilme gibi nedenlerle önem arz etmeye başlamıştır. Formel sektörler, rekabet edebilirliği artırmak amacıyla işgücünü esnekleştirme yoluna gitmekte ve kısmi süreli, geçici, çağrı üzerine, belirsiz süreli çalışma gibi istihdam biçimleri gündeme gelmektedir. Dolayısıyla enformel çalışma, sermaye sahipleri açısından değerli bir konuma gelmiştir (Erdut, 2005).

Çokuluslu işletmeler formel istihdamı küçük ölçekli işletmelere, enformel sektöre doğru dışsallaştırma yoluna gitmiştir. Dolayısıyla üretim uluslararası düzeyde taşeronlaşmıştır. Maliyetleri azaltma amacıyla yapılan bu seçimle birlikte kişilerin enformel işyerlerinde çalışması talep edilmektedir (Eyck, 2003). Bu durum enformel çalışmanın diğer unsuru olan eğretilik ve güvencesizliği gündeme getirmektedir. Ekonomik büyümenin yetersiz olması, işsizlik gibi faktörler nedeniyle güvencesizlik küresel bir olgu haline gelmiştir. Bireyler işsiz kalmamak adına enformel biçimde çalışmak zorundadır (Heintz ve Pollin, 2003).

İşsizlik korkusu enformel çalışmayı artırmaktadır. Bu durum yasal ve sosyal korumadan uzak biçimde çalışanların iş güvencesizliğine neden olmakta, istihdam istikrarsızlaştırılmaktadır.

² Enformel sektörde çalışmak yalnızca vasıfsızlıkla ilişkili değildir. Eğitim düzeyi yüksek, vasıflı işgücü de iş bulamadığında enformel sektörü tercih edebilmektedir. Örneğin üniversite öğrencileri, üniversiteden mezun genç işsizler gelir sağlamak adına enformel sektörde yer alabilmektedir.

İş sağlığı ve güvenliği adına önlemlerin olmadığı, sürekli iş değiştirmelerin yaşandığı, düzenli bir gelirin, sendikal örgütlenmenin, sosyal güvenliğin, asgari ücret gibi yasal düzenlemelerin bulunmadığı enformel sektör bu düzensizlikleriyle yoksulluğu artırmaktadır (Bonnet, Figueiredo ve Standing, 2003). Formel ve enformel sektör arasındaki bu ayrım toplumda eşitsizliğe ve kutuplaşmaya neden olmaktadır. Bu da enformel sektörün diğer unsurunu oluşturmaktadır. İstihdam biçimlerinin çeşitlenmesi ile çalışanların çalışma koşulları, pazarlık güçleri, ücretleri farklılaşmakta ve bu farklılık katmanlaşmayı beraberinde getirmektedir. Geçici statüde, güvencesiz biçimde çalışanlar ile güvenceli, formel istihdamda yer alanlar arasındaki ayrım, eşitsizliği oluşturmaktadır (ILO, 2000). Bu eşitsizlik ve katmanlaşma kutuplaşmayı da tetiklemektedir. Çevre işgücü olarak adlandırılan enformel sektör işçileri, çekirdek işgücünün de etkilenmesine yol açmıştır (Sassen, 1997).

Toplumsal yapıdaki kutuplaşma süreci, cinsiyet eşitsizliğini derinleştiren bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Kadınlar, genellikle kolay yönetilebilir ve edilgen bir konumda değerlendirildiği için enformel sektörde tercih edilen bir iş gücü haline gelmiştir (Standing, 1989). Bu bağlamda, enformel sektörde çalışan kadınlar, güvencesizlik, sosyal koruma yetersizliği ve kayıtdışılık gibi olumsuz koşullarla karşı karşıya kalmakta; kötü çalışma şartları altında gelir elde etmek için çaba harcamaktadır. Bu durum, cinsiyet temelli ayrımcılığın ve ekonomik belirsizliğin kesiştiği noktada, kadınların işgücü piyasasındaki dezavantajlarını daha da görünür kılmaktadır. Cinsiyet eşitsizliği ve enformel sektör dinamikleri, 1970 sonrası neoliberal politikaların etkisi ve sermaye ile emeğin uluslararası hareketinin serbestleşmesiyle derinleşmiştir.

1970 sonrası neoliberalizmin etkisi ile sermayenin engellenemez büyümesi uluslararası hareketinin serbestleştirilmesi ve emeğin aynı şekilde uluslararasılaştırılması ile mümkün olmuştur. Yeniden yapılanma sürecinde ihracata dayalı büyüme modeli benimsenmiş bu da özellikle emeği etkilenmiştir (Aydın, 2009). Sermayenin uluslararası hale getirilmesi ile ithal ikamecilik nedeniyle koyulan engeller ve korumacılık kaldırılmıştır. Emeğin uluslararası hale getirilmesiyle de denetimsiz bir yapının oluşmasına, ücretlerin düşmesi ve çalışma koşullarının kötüleşmesine, güvencesizliğin yaygın hale getirilmesine ve bu durumlarda çalışacak yedek işgücü ordusunun oluşturulmasına neden olmuştur (Boratav, 2005). Bu bağlamda enformel sektörün artış göstermesinin birkaç temel nedeni olduğundan bahsedilebilmektedir. Yapısal uyum programları bağlamında özelleştirme, kamu istihdamının düşürülmesi gibi durumlar nedeniyle enformel sektör artmıştır. Ayrıca küreselleşme de enformel sektörü genişleten bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Rekabet edebilirlik amacıyla yabancı yatırımlar ucuz işgücünün olduğu bölgelere yapılmaktadır. Yabancı sermaye yatırımının yapılabilmesi adına ülkeler işgücünü korumaktan vazgeçebilmekte, yatırımların taşeronluğu teşvik etmesi nedeniyle enformel sektörde genişleme

söz konusu olabilmektedir (Carr ve Chen, 2001). Bu da “aşağı doğru rekabet” halinde olduğunu göstermektedir. Böylece işgücü piyasasının belirsizliği çalışanlara yansıtılmaktadır (Karadeniz, 2011). İşsizlik de enformel sektörün artış göstermesinde önemli nedenlerden biridir. Bireyler işsizliğin yoğun olduğu dönemlerde geçimlerini sağlayabilmek adına enformel sektöre yönelmektedir.

Enformel çalışma kavramı 1972 yılında ILO’nun raporuyla gündeme gelmiştir. ILO bu raporda kırdan kente göç edenlerin, kayıtlı sektörde iş bulunamadığı durumlarda, ekonomik bir kazanç elde edip yaşamın devamının sağlanması gerektiğinde oluşan ekonomik faaliyetler için kullanmıştır (ILO, 2002: 3). Bu anlamıyla enformel sektörün geçici olduğu düşünülmüş, kayıtlı istihdama geçmeden önce mecbur kalınan durumlarda kullanılan bir basamak olarak değerlendirilmiştir (Charmes, 1990: 18). ILO enformel sektörün özelliklerini girişin kolay olması, yerli kaynaklara dayanması, işletmelerin küçük ölçekli ve aile mülkiyetinde olması, sektörde emeğin yoğun olması ve niteliğin eğitimle kazanılmaması, düzensiz ve rekabetçi bir işgücü piyasasının varlığı şeklinde sıralamıştır (ILO, 2000).

Türkiye’de enformel sektörün büyümesi açısından 1980’li yıllar önemlidir. 1970li yıllarda uygulanan ithal ikameci modelin yerine 1980’lerde ihracata dayalı model tercih edilmiştir. 24 Ocak kararları neo-liberal politikaların uygulanmaya başlanmasının ilk adımı olarak görülebilmektedir (Güler, 2015). Sermaye birikim sürecinde yaşanan değişim, üretim ve emek piyasasını da değiştirmiştir (Ergüder, 2008). Bu dönemde istihdam yaratılamamış, kamu işletmeleri özelleştirilmiş, özel sektörde verimlilik düşmüş, uluslararası rekabet gücünün düşük olduğu sektörlerde çalışma koşulları kötüleşmiş, sigortasız ve düşük ücretle çalışmalar artmıştır (Şenses, 2003). Art arda yaşanan krizlerin de yaşanmasıyla beraber ücretlerin düşme süreci, işsizlik, güvencesiz çalışmayı getirmiştir (Gül, 2006). Düşük ücretlerle, kötü koşullarda çalışmayı kabul eden yedek işgücü ordusunun olması enformel sektörde artış yaşanmasına neden olmuştur (Bilir, 2018).

Enformel sektörde kadınların istihdam oranı, erkeklere kıyasla daha yüksektir (Toksöz, 2011). Kadınların enformel sektörü tercih etmesinin farklı nedenleri olabilmektedir. Kadınlar kimi zaman erkek egemenliğinden ekonomik olarak kurtulma arayışı içinde bu sektörü seçmektedir. Aynı zamanda enformel sektörün cinsiyet işbölümü kapsamında kadına atfedilen roller ile benzerlik göstermesi, bakım sorumluluğu kadınların işgücü piyasasına ara vermesi, eğitim düşüklüğü nedeniyle formal sektörde iş bulamaması kadınların enformel sektörü tercih etme

nedeni olabilmektedir³ (Bayat, 2015). Kadınlar ev içi görevleri yerine getirmekte ve aynı zamanda bakım emeğini vermektedir. Harcadıkları bu ücretsiz emek nedeniyle güvencesiz şekilde ve düşük ücretlerle, kötü çalışma koşullarında, enformel sektörde istihdam edilmeyi kabul etmek zorunda kalmaktadır (Young, 2010).

İşverenler, kadınların daha uyumlu ve kolay yönetilebilir olduklarına dair yaygın kalıpyargılar, emeğin fiziksel güçten ziyade duygusal emekle şekillenmesi ve bu tür bir emeği kadınların daha iyi yerine getirebileceği düşüncesi doğrultusunda kadınları istihdam etmeyi tercih etmektedir. Bu durum, enformel sektörde emeğin feminizasyonunu beraberinde getirmektedir. Kadınlar, enformel sektörde çalışmayı çocuk ve yaşlı bakımı gibi nedenlerle tercih etseler de bu durum çoğu zaman sömürüye yol açmaktadır. Enformel çalışma, genellikle 25 yaşını aşmış, evli ve birden fazla çocuk sahibi kadınlar için daha yaygın bir biçimde kabul görmekte ve eşin sosyal güvencesinin varlığı bu durumu desteklemektedir (Göktepe, 2011).

Zerre

TDK’ ya göre çok küçük parçacık anlamına gelen zerre, kapitalist sistem için zerre kadar önemi olmayan bireyleri anlatmak adına filme ismini vermiştir. Filmin yönetmeni Erdem Tepegöz, Aybala Hilal Yüksel ile yaptığı söyleşide (2014) filmde işçilerin küçük hesaplar yaparken masalarında toz zerrelere ulaşmasıyla onların da toz zerresi olduğu anlamının çıkarılması gibi metaforlar kullandığını; zerrinin içinde girildiğinde ise duygular, çatışmalar, hayat mücadelesi gibi bütünlüğü oluşturan parçalar görüldüğünü ifade etmiştir.

Zerre filminde, neoliberal politikaların beraberinde getirdiği güvencesiz çalışma ve prekarizasyon temaları işlenmektedir. Film, engelli kızıyla birlikte yaşayan Zeynep’in işsizlik, enformel çalışma, sömürü ve yoksulluk gibi zorluklarla mücadelesini anlatmaktadır.

Eğitim düzeyinin düşüklüğü niteliksiz işgücünü oluşturmaktadır. Niteliksiz işgücünün enformel sektörde çalışma zorunluluğu artmaktadır (Önder, 2013). Zeynep, nitelik gerektirmeyen işler arayıp geçimini sağlamaya çalışmaktadır. Bu da onu sömürüye açık hale getirmekte ve yoksullukla mücadele etmek zorunda bırakmaktadır.

Filmin açılış sahnesinde Zeynep, hijyenik koşullardan uzak bir tekstil atölyesinin yemekhanesinde yer almaktadır. Yemek tepsisini alarak bir masaya oturan Zeynep, burada iki kadının sohbetine tanık olmaktadır. Kadınlar, ütücülerin hafta sonlarında çalıştıklarını, sıranın kendilerine de geleceğini, uzun çalışma saatleri nedeniyle çocuklarını göremediklerini ve

---

³ Film kahramanı Zeynep’in vasıfsız bir karakter olması nedeniyle eğitim düzeyine vurgu yapılmıştır. Enformel sektörde çalışan eğitim seviyesi yüksek, vasıflı işgücünün de bulunduğu göz ardı edilmemelidir.

yevmiyelerin yine ödenmeyeceğini dile getirmektedir. Ayrıca, işçilerin sigorta primlerinin ödenme süresinin yaklaştığını, bu durumun birçok işçinin işten çıkarılmasına yol açtığını ifade etmektedirler.

Resim 1.

Tekstil atölyesi yemekhanesi

Sendikalar çalışma koşullarının iyileştirilmesi, nedensiz işten çıkarmaların önlenmesi, işçinin korunması, kısaca temsil edilmesi adına gücünü korumaktadır (Erdut , 2004). Sendikaların 1980’lerden sonra krize girmesi, neoliberal politikaların refah devletini zayıflatması, çalışma yaşamının esnekleşerek enformel istihdam biçimlerinin yaygınlaşması işçi sınıfını sermaye karşısında savunmasız kılmıştır (Yılmaz, 2015). Ayrıca, enformel sektörde çalışanların belirgin özelliklerinden biri, istihdam koşullarının güvencesizliği ve işgücünün heterojen yapısı gibi nedenlerle sendika çatısı altında örgütlenmemiş olmalarıdır.

İşçiler sendika karşıtı kültür, sürekli işsiz kalma durumu, güvencesizlik gibi faktörler nedeniyle kendileri için daha yararlı olacağını düşündükleri için işverenle aralarındaki sorunları çözmek adına daha çok bireysel çaba göstermektedir (Miguel, 1997). Zeynep’in masasında oturan kadınlar da sendikal örgütlenme içinde değildir; fakat bir arada hareket etmenin kendilerine pazarlık gücü kazandıracağını düşünmektedir. Toplu şekilde işi bırakacaklarını ifade ettiklerinde, haklarını alarak amaçlarına ulaşacakları yönünde bir beklenti içindedirler. Öyle ki “Korkaklık etmeyelim, aryalım hakkımızı!” ifadelerini kullanarak, bu durumu vurgularlar. Ayrıca, enformel sektörde çalışanların büyük bir çoğunluğunun vasıfsız olduğunu belirtmek önemlidir. Bu nedenle, işten çıkarılmaları ek bir maliyet yaratmamaktadır ve bu süreç oldukça kolay gerçekleşmektedir (Amin, 2002; 65).

Yemek molasının ardından, işçilerin çalışma sahnesi izleyiciye sunulmaktadır. Çalışma sırasında, haklarını aramak isteyen kadın işçiler ve bu kadınlarla iletişimde olduğu düşünülen diğer kadınlar aniden işten çıkarılır. Zorla çalışma tezgahlarından kaldırılanlar arasında Zeynep de yer almaktadır. Zeynep, işverene haklarını vermezse topluca işten ayrılacaklarını ifade eden kadınlarla bir ilişkisi olmadığını belirtse de yevmiyesi ödenmeden hırpalanarak tekstil atölyesinin dışına atılır.

Zeynep eve dönerken küçük bir lokantada çalışan arkadaşına sabah verdiği sefertasını almak için uğramaktadır. Yoksullukla mücadele eden Zeynep ve ailesi, eğer kalırsa yemek artıklarıyla beslenmektedir.

Zeynep, annesi ve engelli kızı ile birlikte duvarları boyasız eski bir evde yaşamaktadır. Evin içinde yer alan eşyaların eskiliği, kırık dolap kapakları yılların getirdiği ihmalin izlerini taşır. Musluğu akıtan banyo, neredeyse sürekli su damlatan bir sesle evin huzursuzluğunu artırır. Odanın her köşesinde dağınıklık mevcuttur. Evin ışıkları düşük düzeyde, pencereleri kirli, havalandırması yetersizdir. Evin içinde zaman zaman kasvetli bir hava hakim olsa da Zeynep’in ailesine karşı sevgi dolu bakışları, tüm bu olumsuzluklara karşı bir direniş gibi durmaktadır.

Resim 2:

Zeynep, annesi ve engelli kızının yaşadığı ev

Yoksullukla mücadele edebilmek adına bireyler çeşitli savunma ve uyum mekanizmaları geliştirmektedir (Boratav, 2005: 114). Bu stratejiler arasında birden fazla işte çalışmak, evde nakış, şeker, mum yapıp satmak bulunabilmektedir. Zeynep hatta zaman bulursa annesi evde kokulu taşları paketleyip cami çıkışlarında satmaktadır. Belediyenin satış yapmasına izin vermemesi nedeniyle yalnızca cemaatin arasına karışarak satış yapan Zeynep için, birinin ölmesi gelir kazanması adına umut kaynağı olmaktadır.

Zeynep ve ailesinin yaşadığı ev kendilerine ait değildir. Ev sahibi sürekli Zeynep'in yolunu kesmekte ve kira ödemesini talep etmektedir. İşsizlik ve yoksullukla mücadele halinde olan Zeynep, hiç parasının olmadığını söylediğinde ev sahibi "Git kendini sat bana ne!" yanıtını verir. Bu ifade, kadının yalnızca işsizlik ve yoksullukla savaştığını aynı zamanda ataerkil yaklaşımla, tacizle, psikolojik şiddetle de mücadele ettiğini göstermektedir.

Kronizm⁴ daha çok resmi örgütsel bağlarla ilişkili olarak ele alınmakta, kamuda görülmektedir; fakat belirtmek gerekir ki aynı zamanda enformel sektörde de yaygındır (Özkanan ve Erdem, 2014/2). Zeynep, belediyede bilet satışı yapan bir arkadaşına başvurarak, kendisini belediyede işe aldırmasını rica etmiş, arkadaşı ise bu işlemin gerçekleştirilebilmesi için bir ödeme yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Bu durum, Zeynep'in belediyede istihdam edilmesi ve geçimini sağlamak için iş arama ihtiyacını ortaya koymaktadır. Eve dönerken, küçük işletmelere iş aradığını dile getirmekte, ancak olumlu yanıt alamamaktadır.

Lokantada çalışan arkadaşı bu defa kendisine yemek kalmadığını belirterek yardımcı olamamıştır. Zeynep, mahalle bakkalına gitmiş ve 2 ekmek, yarım kilo domates, 5 yumurta ve kızı için 2 çikolata almıştır. Türkiye Cumhuriyeti tarafından 2000 yılında imzalanan ve 2003 yılında Bakanlar Kurulu tarafından kararlaştırılan Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'de (2003) bireylerin çalışma, yeterli beslenme gibi hakları vurgulanmaktadır. Buna rağmen yoksulluk nedeniyle yeterli ve düzenli beslenmeyen bireyler vardır. Zeynep'in lokantada artan yemek olmadığına domates, yumurta ve ekmekle akşamı geçirmesi bu duruma yapılan bir göndermedir.

Patriyarka bağlamında eğitim seviyesi düşük, niteliksiz kadınlar işgücü piyasasında yer aldıklarında kendilerine atfedilen cinsiyet rolleriyle kesişen işleri yapmaktadır. Bu işler arasında bakıcılık, temizlik gibi işler yer almaktadır. Ertesi gün Zeynep tuhafiyeci, bulaşıkçılık gibi işler aramakta; ancak bu çabası sonuçsuz kalmaktadır. Zeynep'in iş bulmak adına gittiği küçük ölçekli işletmelerin yeniden üretim, ataerkil toplumun kadına yüklediği sorumluluklar ile örtüşmesi dikkat çekici bir unsurdur.

TÜİK istatistiklerine göre (2024) Türkiye'nin 2023 yılı için göreceli yoksulluk oranı %13,9'dur. Yoksulluk, bireyleri enformel sektörde çalışmak durumunda bırakmaktadır. Bu sektörde kadınların daha yoğun olduğu bilinse de erkekler de geçimlerini sağlayabilmek adına düşük gelirli, sosyal güvenceden yoksun işleri gerçekleştirebilmektedir. Bu işlerden biri de atık toplayıcılığdır. Geri dönüşüm işçileri sağlıksız koşullarda, sosyal güvenceleri olmaksızın

⁴ İstihdamda liyakat esasına göre değil; eş, dost, tanıdık ilişkilerinin önem taşıması kayırmacılık ya da kronizmdir (Aktan, 2018).

çalışmaktadır (Özsoy, 2012/2). Zeynep'in iş arayışı sırasında karşılaştığı yoksulluk manzaraları ve atık toplayan bireyler, yalnızca onun değil, birçok kişinin karşılaştığı derin sosyal sorunları gözler önüne sermektedir. Bu durum, işsizlik, yoksulluk, kayıt dışı istihdam ve güvencesiz çalışma gibi yapısal sorunların toplumun geniş kesimlerini etkilediğini göstermektedir.

Resim 3:

Zeynep'in iş ararken geçtiği sokaklar

Fordist üretim rejiminin hakim olduğu süreçte devlet, emek ve sermaye ilişkileriyle beraber emekçi yoksul sınıf, kentsel yerleşim yerlerinde göreceli olarak kullanım hakkına sahip olmuştur. Gecekondulaşma bu durumu gösterir niteliktedir. Gecekondulaşma ile birlikte devlet kamusal harcamalardan kaçınabilmiştir. Böylece özellikle kırsal alandan göç etmiş bireyler barınma ihtiyaçlarını da karşılayabilmiştir (Kurtuluş, 2012/ 3-4). Bu durum bireyleri kırsal alandan göç edip kentte -nitelikleri olmadığı için daha çok enformel sektörde- iş aramaya yöneltmek durumunda bırakmıştır.

Neoliberal yaklaşım özelleşme, daha çok kar etme isteği, kent sorunlarını, yoksulluğu artıran bir süreçtir (Harvey, 2007). Bu bağlamda 1980'lerden sonra neoliberal politikaların etkisiyle kentler yeniden yapılandırılmıştır. Bu dönemde, sermaye sınıfının kentsel alanlar üzerindeki hak talepleri, alanların metalaşması ve sermaye birikimini artırma arzusu, gelişen hizmet sektörü ile birleşerek yeni orta sınıfların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu yeni orta sınıflar, değişen tüketim alışkanlıklarıyla birlikte artan konut talepleri oluşturmuş, bu da kamusal mülkiyetten özel mülkiyete geçişi teşvik eden kentsel dönüşüm projelerinin hayata geçmesine yol açmıştır. Bu süreç, şehirlerin toplumsal ve ekonomik dinamiklerini köklü bir şekilde değiştirmiştir (Engincan, 2015). Kentsel dönüşümle beraber kentsel yoksulluk gün yüzüne çıkmıştır. Orta sınıflar eriyerek alt tabakaya yerleşmiş, yoksul sınıf da daha fazla yoksullaşmıştır. Dolayısıyla

yoksullukla beraber toplumsal dışlanma artmış, özellikle bu gecekondularda kira ödeyerek kalan bireyler yerinden edilerek barınma sorunuyla yüzleşmek durumunda bırakılmıştır (Aytaç, 2016). Barınma zorunluluğu, kişilerin formel sektörde iş bulamadığında enformel sektörde çalışmayı kabul etmesi anlamına gelebilmektedir. Zeynep'in yıkık binalar arasında emlakçıya yönelmesi ve "Tek odalı, küçük bir yer olsa da olur." ifadesi onun yoksullukla olan mücadelesini sembolize etmektedir. Emlakçının, belediyenin her yeri yıktığını ve uygun fiyatlı konut bulmanın neredeyse imkansız hale geldiğini belirtmesi, kentsel dönüşüm süreçlerinin yoksulluğu derinleştirdiğine dair önemli bir kanıt sunmaktadır. Bu durum, Zeynep'in enformel sektörde çalışmaya devam etme zorunluluğunu da pekiştirmektedir.

Resim 4:

Zeynep'in emlakçıya giderken geçtiği sokaklar

Zeynep, annesi, kızı ve arkadaşı akşam yemeği yerken ev sahibi aniden eve gelmekte ve evde yabancı birini gördüğünde "Kaç kişi kalıyorsunuz lan bu evde!" şeklinde tepki gösterir. Bu duruma Zeynep'in arkadaşı olan Remzi'nin, ev sahibine benzer bir üslupla karşılık vererek ona doğru yürümeleri eşlik eder. Ev sahibi bu tutum karşısında evi terk eder. Remzi ev sakinlerini sakinleştirmekte ve "Evde erkek yok ya ondan öyle yapıyor." şeklinde konuşur. Bu cümle kamusal alanın, sokağın erkeğe ait olduğu ataerkil bir toplumda kadın olmanın zorluğunu gözler önüne sermektedir. O esnada ev sahibinin ansızın kapıyı kırması ve evden tekrar ayrılması, Zeynep'in kapıyı tamir ettirmek için yeterli maddi kaynağa sahip olmadığını ortaya koyar. Remzi, durumu düzeltmek için lastik, çatal ve ip kullanarak kapıyı onarmaya çalışırken, Zeynep'e polise gitme isteğini sormaktadır. Zeynep'in verdiği "Ne polisi be Remzi?" cevabı, onun şiddet karşısında adalet sistemine duyduğu güvensizliği ve mevcut koşullarda bir çözüm bulma umudunun

olmadığını açıkça gösterir. Bu diyalog, sosyal adaletin sağlanamaması ve bireylerin mağduriyetlerinin nasıl derinleştiğine dair çarpıcı bir örnek teşkil etmektedir.

İşsizlikle mücadele eden, bu süreçte enformel sektörde çalışan bireyler yoksulluktan önemli boyutta etkilenmektedir. Yoksullukla mücadele stratejilerinden biri de akrabalık, dostluk gibi geleneksel ilişkilerdir (Kardam ve Yüksel, 2004). Zeynep, arkadaşı Remzi’den borç istemiş ve arkadaşı 40 TL’nin 30’unu kendisine vermiştir. Zeynep ise eşit bir paylaşım yapmıştır.

Zeynep ertesi sabah yine belediyede çalışan arkadaşını ziyaret ederken, arkadaşı iş için sırada bekleyen kadınlar gördüğünü, bunun bir fabrika işi olabileceğinden bahseder. Zeynep, sırada bekleyen kadınları görerek aralarına katılmaya karar verir. Sokak başında kadınlarla görüşen kişi yalnızca “Tekstille ilgili tecrüben var mı?” ve “Adın soyadın ne?” gibi basit sorular yöneltilmektedir. Enformel sektörde çalışan bireyler piyasanın talebine ve işgücü maliyetine dayalı, ihtiyaç durumuna göre kiralanarak tek kullanımlık işgücü (disposable labor force) olarak değerlendirilmektedir (Castells, 2010: 295). Bu bağlamda filmde işte çalışmayı talep eden kadınlara yalnızca daha önce çalışıp çalışmadıklarını sormak, mevcut sistemin kadınların istihdamına yönelik dar ve yüzeysel bir yaklaşım sergilendiğini göstermektedir. Ayrıca bu durum işgücü piyasasındaki cinsiyet eşitsizliğini ve enformel sektörün yapısal sorunlarını gözler önüne sermektedir.

Resim 5:

Tekstilde çalışmak isteyen kadınlarla yapılan görüşme

Zeynep'in sırası geldiğinde, kendisine işin 4 saat uzaklıktaki Trakya’da olduğu, otobüsle ulaşım sağlanacağı ve tekstil sektöründe çalışılacağı, haftalık ücretin ise 90 TL olacağı bildirilmiştir. Zeynep tereddüt edince sırada bekleyenlerin olduğu, istiyorsa adını söylemesi

gerektiği ifade edilmiştir. Enformel sektörde çalışmak, bireyler için seçim değildir. Kişiler ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına bu sektörde istihdam edilmeyi kabul etmek zorunda bırakılmaktadır. Enformel sektör hayatta kalabilmek için günlük mücadele stratejisidir (ILO, 2000). Zeynep de yaşamını devam ettirebilmek adına çalışmayı kabul etmiş, adını listeye yazdırıp ertesi sabah otobüse binip Trakya'ya gitmek üzere oradan ayrılmıştır.

Eve geldiğinde annesine iş bulduğunu söylemiştir. Annesi umut içinde “Belediyede mi?” diye sormaktadır. Annesi Zeynep’in düzenli ücret alacağı, güvencesi, sigortası olan bir işte çalışmasını istemektedir. Zeynep fabrikada çalışacağını ve orada kalacağını, arayış içinde olduğunu; fakat şimdilik bu işi bulabildiğini söyler. Enformel sektörün özelliklerinden biri çalışanların bu sektörü geçici olduğunu düşünmeleri, bir aşama ya da süreç olarak görmeleridir (Charmes, 1990). Zeynep de tekstildeki bu işi belediyede işe girene kadar bir basamak olarak görmüş ve gelir elde edebilmek adına kabul etmiştir.

Ertesi gün Zeynep ve onunla benzer şekilde yoksullukla mücadele eden bu nedenle enformel sektörde çalışmak zorunda olan diğer kadınlar otobüsün olduğu alanda toplanmıştır. Trakya'ya giden kadınlar, otobüsün kapasitesinden daha kalabalık oldukları için bazıları tek kişilik koltuğa 2 kişi oturmuş ve 4 saatlik yolculuğu bu şekilde tamamlamıştır.

Enformel sektörde sağlıksız ortamlarda, iş sağlığı ve güvenliğinin olmadığı, korumasız ve sömürüye açık biçimde çalışmak zorunluluktur (Kapar, 2007). Zeynep ve diğer kadınlar, yalnızca çalışacakları ortamın değil, aynı zamanda kalacakları yerin de sağlık standartlarından yoksun olduğunu deneyimlemektedir. Kadınlar, yer yataklarının bulunduğu, duvarları su sızdıran, yetersiz aydınlatmaya sahip, sarkan elektrik kabloları ve farelerle dolu bir depoya yönlendirilmiş, hemen yerleşmeleri ve işe başlamaları gerektiği söylenmiştir.

Resim 6:
Çalışan Kadınların Kaldığı yer

Enformel sektörde iş tanımı belirlenmemiştir (Bilir, 2018). Çalışanlar birden fazla işi yapmakta ve sömürüye açık hale gelmektedir. Zeynep ve diğer kadınlar keyfi bir iş dağılımına maruz kalmakta ve kendilerine söylenenleri yapmaktadır. Zeynep ağır kumaş paketlerini taşıyarak, tartıp sıralamaktadır. Çalışmaya ara verilmesiyle Zeynep yemekhaneye yönelmiş ve hijyen kurallarının göz ardı edildiği bir ortamla karşılaşmıştır. Tahta parçaları ve inşaat kalıntılarının üzerine naylon örtülmüş bir alanda yemek dağıtımı yapılmaktadır. Zeynep yemek esnasında orada daha uzun süredir çalışan bir kadınla tanışarak sohbet etmeye başlamıştır. Bireyler, dinlenme sürecinde dahi çalışma ortamından uzaklaşmamaktadır; birkaç dakikalık dinlenmelerini aynı mekanda gerçekleştirmek zorunda bırakır. Enformel sektör kadınların niteliksiz olmasını kullanarak; ağır çalışma koşullarında, uzun saatler, düşük ücretlerle çalışmaya mecbur kılmaktadır (Kalaycıoğlu ve Tılıç, 2012). Zeynep iş arkadaşıyla yaptığı sohbet sırasında, bu işe göre ödenen ücretin az olduğundan, yastıkların koktuğundan, uydukları alanda farelerin olduğundan bahsetmiştir. Kadın, aldıkları ücretin yarısını verseler dahi herkesin çalışacağını ifade etmiştir. Ayrıca, diğer bölüme geçmeleri durumunda ücretin 30 TL artacağını ve kendisinin de o bölüme geçmeyi düşündüğünü belirtmiştir. Zeynep bu bilgi karşısında heyecanlanarak nereye başvurması gerektiğini sorar. Bu noktada cinsel zorlamanın tehdit ya da rüşvet yoluyla kadını cinsel iş birliğine zorlamayı içeren davranışlar olduğu bilinmektedir (Bebekoğlu ve Wasti, 2002). Terfi vaatleri ve pozisyon değişiklikleri, bu tür rüşvet uygulamalarının bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır. Arkadaşı bu esnada Zeynep’e o işin öyle kolay olmadığını, işçi başlarıyla biraz tanışmaları gerektiğini, akşam beraber gidebileceklerini söylemiştir.

Gece olur ve kadın Zeynep’i uyandırır. Zeynep oldukça yorgun düştüğü için, gitmek istemediğinden söz etse de kadın bunun da işin bir parçası olduğunu söyler. Zeynep sonunda çalışma koşullarını iyileştirebilmek adına gitmeye karar vermiştir. Gittiklerinde, birkaç kadın ve erkeğin alkol tüketerek sohbet ettiklerini gözlemlemişlerdir.

Resim 7:

Zeynep'in daha yüksek ücretli bölüme geçebilmek için ustalarla tanıştığı gece

Bir süre sohbet edildikten sonra, işçilerden sorumlu kişi diğerine “Hanımlara yeni çarşaflardan versene, rahat uyusunlar.” şeklinde talimat vermiştir. Zeynep bulunduğu ortamdan rahatsız olmuştur ve çarşafları alıp uyumaya gideceğini söylemiştir. Çarşafları alacağı esnada ona eşlik eden kişinin tacizine uğramış ve bu durum karşısında paniğe kapılmış, koşarak uzaklaşmıştır. Çalışanlar arasında duygusal ilişkiler çalışma şartlarının iyileştirilmesi, iş ortamı ilişkilerinin korunması adına kolaylaştırıcı bir etkiye sahiptir ve bu nedenle sıklıkla karşılaşılan bir olgu haline gelmiştir (Acar vd., 2020). Bu bağlamda ertesi gün, Zeynep’e karşı bir tutum değişikliği yaşanmış; diğer kadın, “Evden uzaksın, kim görecek?” şeklinde bir baskı yaparak ona soğuk davranmış ve yalnız bırakmıştır. Usta kişi Zeynep’i taciz etmeye devam etmiş ve gecenin devamının ne zaman geleceğini sormuştur. Bu durum, Zeynep’in yalnızca ağır çalışma koşulları ve düşük ücretle değil; aynı zamanda cinsel şiddetle de mücadele etmek zorunda kaldığını göstermektedir. Kayıt dışı çalıştığı tekstil sektöründe, Zeynep, hem ekonomik hem de fiziksel güvenliğini tehdit eden bir ortamda varlık göstermeye çalışmaktadır.

Ailesini merak edip telefon eden Zeynep, onlara ulaşamamış ve arkadaşı Remzi’yi aramıştır. Remzi, ev sahibinin kızı Gülçin’in kanını aldırma için eve doktor getirdiğini söylemiştir. Zeynep’in aklında, ev sahibinin kendisine organ ticareti yapmak üzere baskı kurduğu düşüncesi belirmiştir; kendisi orada olmadığı bu sefer kızından kan aldırma amacıyla geldiğini hayal etmiştir. Bu durum, Zeynep’in içinde büyük bir öfke ve korku uyandırmıştır. Çalışma karşılığında ücretini almadan işini bırakmaya ve otostop çekerek evine dönmeye karar vermiştir.

Yaşam koşulları, yoksulluk, işsizlik ve cinsiyet ayrımcılığı ile mücadele edemeyen Zeynep, ev sahibine isteğini kabul edeceğini; fakat borçlarının kapanması dışında ayrıca ücret talep edeceğini belirtmiş ve kan tahlili yapılması için doktora gitmeyi önermiştir. Ev sahibi Zeynep’e bir miktar para vererek, bununla idare etmesini söylemiş ve gelecekte ek bir ödeme yapacağını vaat etmiştir. Zeynep, aldığı bu parayla ilk kez arkadaşının çalıştığı lokantadan artan yemekleri talep etmemiştir. Annesi ve kızı için et alarak yemek hazırlamayı tercih etmiştir. Bu durum, Zeynep’in içinde bulunduğu maddi zorluklar ve ailevi ilişkiler arasındaki dengeyi koruma çabasını göstermektedir.

İşgücü piyasası tabakalıdır. Ayrıca belirli çalışma saatleriyle çalışan, yüksek ücretli, güvenceli, nitelikli bireylerin istihdam edildiği iyi işler ile; uzun çalışma saatleri ve kötü çalışma koşulları ile, işin tanımı belirsiz işlerde, düşük ücretli, güvencesiz, niteliksiz bireylerin hakim olduğu kötü işler ayrımı söz konusudur. İşsizlik, gelir dağılımının adaletsizliği, yapılan

ayrımcılıkların temelinde bu tabakalı yapı bulunmaktadır (Lordoğlu ve Özkaplan, 2003).⁵ Filmde gösterilen havai fişek sahnesi bu duruma atıf yapmakta ve enformel sektörde, yaşamını devam ettirebilmek adına insan onuruna yaraşmayacak çalışma koşullarında, düşük ücretlerle, kayıt dışı çalışan bireylerin yanı sıra havai fişeklerle eğlenecek bireylerin de aynı toplumda var olduğunu göstermektedir.

Resim 8:

Zeynep'in mahallesinden havai fişek görüntüsü

Ertesi gün Zeynep belediye işini ayarlamasını söylemek için arkadaşının yanına gitmiş ve toplu para alacağını belirtmiştir. Oradan ayrıldıktan sonra işe alınana kadar geçimini sağlamak zorunda olduğu için yine enformel sektörde iş aramış ve bir lokantada bulaşık yıkamaya başlamıştır. Eve döndüğünde dinlenirken burnunun kanadığını fark etmiştir. Film boyunca Zeynep'in burnunun kanaması tekrarlanan bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır; ancak hiçbir durumda hastaneye gitmemesi, sağlık güvencesinin yokluğunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilmektedir.

Zeynep mutfakta yüzünü yıkadıktan sonra oturup derin düşüncelere dalarken film sona ermektedir. Filmin belirli bir sonuca ve çözüme ulaşmadan bitmesi, Zeynep'in mücadelecisi doğasına rağmen enformel sektördeki sıkışmışlığını ve bu döngüden çıkmanın zorluğunu vurgulamaktadır. Bu durum, ekonomik eşitsizliklerin ve sosyal dışlanmanın sürekliliğini gösteren kavramsal bir çerçeve sunmaktadır. Zeynep'in hikayesi, enformel sektörün bireyler üzerindeki baskısını ve bu baskının toplumsal yapılarla nasıl iç içe geçtiğini ortaya koymaktadır.

⁵ Gini katsayısı, bir toplum içindeki gelir dağılımının eşitsizliğini ölçen bir ekonomik göstergedir. Gini katsayısı 1'e yaklaştıkça gelir dağılımı eşitsizliği artmaktadır. TÜİK verilerine göre (2024) Türkiye'de 2022'de gini katsayısı 0,415 iken; 2023'de 0,433'e yükselmiştir.

Resim 9:
Filmin son sahnesi

Sonuç

“Zerre” filmi, bir kadının enformel sektördeki zorlu yaşam mücadelesini ve hayatta kalabilme çabalarını anlatmaktadır. Bu hikayede Zeynep’in yaşadığı süreç, sadece bireysel bir mücadele değil, aynı zamanda toplumsal, ekonomik ve politik yapılarla bağlantılı bir dizi sorun ve eşitsizliği gözler önüne sermektedir. Zeynep’in hayatı, sosyal adaletin eksik, iş güvencesinin zayıf olduğu ve cinsiyetçi yapılarla şekillenen bir toplumda, kadınların işgücü piyasasında nasıl ayrımcılığa uğradığını açıkça göstermektedir. Bu bağlamda Zeynep’in içinden geçtiği süreç, sadece bir bireyin mücadelesi değil, daha geniş bir toplumsal yapının izlerini taşımaktadır.

Zeynep’in hikayesi, enformel sektördeki işçilerin karşılaştığı zorlukları yansıtmaktadır. Enformel sektör, genellikle resmi bir iş sözleşmesi ve güvence olmaksızın yapılan çalışmaları ifade eder. Zeynep, başlangıçta belediyede güvenceli bir iş arayarak hayatını düzene sokmayı hedeflese ve bu amaçla para biriktirmek istese de temel ihtiyaçlarını karşılayacak kadar bile maddi gücü bulunmamaktadır. Zeynep’in para biriktirme çabası, sınıf ayrımının, ekonomik eşitsizliğin ve sınırlı fırsatların göstergesidir.

Zeynep, geçimini sağlayabilmek adına evde koku yapıp satmakta; fakat yeterli olmamaktadır. Ayrıca, örgütlenip haklarını talep edecekleri korkusuyla işveren tarafından işten çıkarılan kadınlar arasında yer alarak, ihtiyaçlarını karşılamak için yeni bir iş arayışına girmektedir. İşsiz geçirdiği günlerden sonra enformel sektörde çalışmaya başlamaktadır. Zeynep’in çalışmaya başladığı tekstil enformel sektörün tüm özelliklerini taşımaktadır. Tekstilde, uzun çalışma saatleri, kötü çalışma koşulları, iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin eksikliği, sigorta primlerinin

ödenmemesi ve belirsiz iş tanımları gibi temel hak ihlalleri ile karşı karşıya kalınmaktadır. Bu, enformel sektörün en belirgin özelliklerinden biridir ve kadın işçilerin iş güvencesi ve sosyal haklar konusunda nasıl dezavantajlı bir konumda olduklarını ortaya koymaktadır. Zeynep belediyede işe girme umudunu gerçekleştirene kadar bu işi kabul etmek zorunda kalmıştır. Enformel sektör, genellikle işin geçici bir çözüm olarak görülmesi ve zorunlu olarak kabul edilmesiyle ilişkilendirilmiştir; bu durum, bireylerin ekonomik belirsizlikle başa çıkma çabalarının bir parçası haline gelmektedir.

Zeynep’in yoksulluk nedeniyle organını satmaya karar vermesi ve filmdeki havai fişek sahnesi, gelir dağılımındaki adaletsizlikleri gözler önüne sermektedir. Formel ve enformel iş gücü ayrımının belirginleşmesi, formel istihdamın daralması ve işsizlik oranlarının artması, enformelleşmenin yükselmesine yol açmıştır. Bununla birlikte enformel sektör, güvencesizlik, geçicilik, eşitsizlik ve yoksulluk gibi sorunları en yoğun şekilde yaşayan gruplar arasında kadınlar yer almaktadır (Erdut, 2005).

Zeynep’in yaşadığı enformel sektördeki güvencesizlik, yalnızca ekonomik belirsizlikle değil, aynı zamanda cinsiyetçi yapılarla da iç içe geçmiştir. Kadınlar, enformel sektörde sıklıkla ucuz iş gücü olarak görülmekte, erkeklerle aynı işi yapmalarına rağmen daha düşük ücretler almakta ve daha kötü çalışma koşullarına katlanmak zorunda kalmaktadırlar. Bu durum, kadınların ekonomik bağımsızlıklarını kazanmasının ve iş güvencelerinin neredeyse imkansız hale gelmesine yol açan bir yapıyı beslemektedir.

Zeynep’in yaşam mücadelesinde uğradığı şiddet ve taciz sonrasında polise başvurmaması yasal çözümlerin yetersizliğini ortaya koymakta, kadınların işgücü piyasasındaki savunmasızlığını göstermektedir. Ayrıca, sosyal yardım almak için gerekli kurumlara başvurmaması, sistemin işleyişi ve etkinliği üzerine sorgulamaları gündeme getirmektedir. Diğer bir önemli nokta ise Zeynep’in engelli kızının bakımını yaşlı annesinin üstlenmesidir. Nitelik kazandırılabilir bir işgücü kitlesinin kurumsal destek alması, sürdürülebilir bir sosyal yapı için oldukça önemlidir. Dolayısıyla sosyal devlet anlayışının yetersizliği ortaya çıkmaktadır. Zeynep’ in hiçbir kurumdan destek talebinde bulunmaması sosyal adaletsizliğin bireylerin kurumlara karşı güven kaybını derinleştirdiğini göstermektedir.

Zeynep figürünün yaşadığı süreç, sosyal politikalarda köklü düzenlemelere olan ihtiyacı açıkça ortaya koymaktadır. Kadınların işgücüne katılım oranlarının artması yalnızca sunulan iş fırsatlarıyla değil, aynı zamanda eşit ücret, insana yaraşır çalışma koşulları, iş güvencesi sunmakla mümkündür. Bu bağlamda kadınların işgücüne katılımını desteklemek adına cinsiyet eşitliğini gözetken, “iyi işlerin” artmasını sağlayan politikalar hayata geçirilmelidir. Sosyal politikalar ile

işgücünün korunması, kadınlara yapılan cinsiyet ayrımcılığını engelleyecek düzenlemeler yapılması, kadını ucuz işgücü gören zihniyetin değiştirilmesi için uygulamalar süregelmelidir.

Aynı zamanda çalışan bireylerin çocuklarının bakımının profesyonel kurumlar ve kamu hizmetleri tarafından üstlenilmesi gerekmektedir. Çalışma koşullarının insan onuruna uygun hale getirilmesi ve temel iş haklarının sağlanması, bireylerin geleceğe yönelik iş stresi ve kaygılarını azaltacak güvence mekanizmalarının oluşturulması sosyal adaletin sağlanması adına önem taşımaktadır.

Son tahlilde Zeynep'in hayatı, sadece bireysel bir hikaye değil, toplumsal eşitsizliklerin, yapısal sorunların ve sosyal politika eksikliklerinin bir yansımasıdır. Enformel sektördeki güvencesizlik, kadınların ekonomik bağımsızlık kazanamaması ve cinsiyet ayrımcılığı, toplumsal yapıyı derinden etkileyen ve çözülmesi gereken yapısal sorunlardır. Bu yapısal sorunlar, ataerkil sistemden uzaklaşmış, daha eşitlikçi ve sürdürülebilir bir toplum için kapsamlı sosyal politika reformlarının önemini ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Acar, B., Çakır, G., Mutlutürk, H., Topal, F., Sali, S., & Yaman, Ö. M. (2020). Tekstil ve Hazır Giyim Atölyelerinde Çalışan Genç Yetişkin Kadın İşçilerin Çalışma Koşulları. *Çalışma ve Toplum*, 89-116.
- Adugit, Y. (2005). Dilthey'de Tin Bilimlerinin Temellendirilmesi ve Sorunlar. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 22(2), 245-260.
- Akar, D., & Martı, L. (2017). Söylem Çözümlemesi. F. N. Seggie, & Y. Bayyurt (Dü) içinde, *Nitel Araştırma: Yöntem, Teknik, Analiz ve Yaklaşımları* (s. 242-252). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Akerson, T. (1966). Türk Sinemasında Eleştiri. *Sinema Dergisi*, 35-37.
- Aktan, C. C. (2018). Siyasal Ahlak ve Siyasal Yozlaşma. C. C. Aktan (Dü.) içinde, *Yolsuzlukla Mücadele Stratejileri* (s. 75-93). Ankara: Hak-İş Yayınları.
- Amin, N. (2002). *The Informal Sector in Asia from the Decent Work Perspective*. Geneva: ILO.
- Aydın, E. (2009). Formel ve Enformel Sektör Ücret Farklılıkları: Katmanlı İşgücü Piyasası Kuramının Türkiye Emek Piyasasına Uygulanması. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aytaç, Ö. (2016). Kent, Yoksulluk ve Sosyal Düzensizlik Potansiyeli. *Mukaddime*, 7(1), 135-155.
- Bayat, İ. (2015). Türkiye'de Yoksul Hanelerde Yaşayan Kadınların Enformel İstihdama Katılma Nedenleri. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 6(1), 53-69.

- Bebekoğlu, G., & Wasti, S. A. (2002). *Çalışan Kadınlara Yönelik Cinsiyet Temelli Düşmanca Davranışların Sebepleri ve Sonuçları Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul : Sabancı Üniversitesi Yönetim Bilimleri Fakültesi .
- Bilir, Z. E. (2018). Eğretilişen Hizmet Sektörünün Feminizasyonu: AVM'lerde Çalışan Kadın Satış Görevlileri. *Feminist Sosyal Politika Bakım- Emek- Göç* (s. 199-244). içinde İstanbul: Notabene Yayınları.
- Birlik, P. T. (2021). Dil Felsefesinden Hukuk Felsefesine Açılan Bir Kapı: Gadamer'den Dworkin'e Hermeneutik Yöntem. *Temaşa Felsefe Dergisi*, 98- 114.
- Bonnet, F., Figueiredo, J. B., & Standing, G. (2003). A Family of Decent Work Indexes. *International Labour Review*, 142(2), 213-238.
- Boratav, K. (2005). *1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm* . Ankara: İmge Kitabevi.
- Boratav, K. (2005). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Carr, M., & Chen, M. A. (2001). *Globalization and The Informal Economy: How Global Trade and Investment Impact on The Working Poor*. ILO: https://www.ilo.org/employment/Whatwedo/Publications/WCMS_122053/lang--en/index.htm (20.05.2024)
- Castells, M. (2010). *The Rise of the Network Society*. Blackwell Publishing: USA.
- Charmes, J. (1990). A Critical Review of Concepts, Definitons and Studies in the Informal Sector. D. T. al. (Dü.) içinde, *The Informal Sector Revisited* (s. 11-51). Paris: OECD Development Centre.
- Clarke, J. (2012). *Sinema Akımları: Sinema Dünyasını Değiştiren Filmler*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Engincan, P. (2015). Kentsel Dönüşümün Sonuçları: Kent Yoksulluğu/Yoksunluğu ve Toplumsal Dışlanma. *İdealkent*(16), 107-122.
- Erdut, T. (2005). İşgücü Piyasasında Enformelleşme ve Kadın İşgücü. *Çalışma ve Toplum*(3), 11-49.
- Erdut, Z. (2004). Liberal Ekonomi Politikaları ve Sosyal Politika. *Çalışma ve Toplum*(2), 11-37.
- Ergüder, B. (2008). Sınıfın Değişen Yapısı ve Yeni Deneyimler Işığında Enformelin Keşfi. *İktisat Dergisi*, 82-91.

- Ersoy, F. (2019). Fenomenoloji. A. Saban, & A. Ersoy (Dü) içinde, *Eğitimde Nitel Araştırma Desenleri* (s. 81-139). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Eyck, K. V. (2003). *Flexibilizing Employment: An Overview*. Geneva: ILO.
- Fırıncioğulları, S. (2016). Sosyal Bilimler Ve Hermeneutik Üzerine Kısa Bir Değerlendirme. *Sosyoloji Dergisi*(33), 33-37.
- Gadamer, H.-G. (2003). *Hermeneutik*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Göktepe, E. A. (2011). Formel ve Enformel Kadın Çalışanların İstihdam Edilme Biçimlerinin İş Doyumu Düzeyleri Üzerindeki Etkisi. *Akademik Bakış Dergisi*(26), 1-12.
- Gül, S. S. (2006). *Sosyal Devlet Bitti Yaşasın Piyasa*. İstanbul: Ebabil Yayınları.
- Güler, M. A. (2015). Ulusal İstihdam Stratejisi Bağlamında Türkiye’de Güvencesiz Çalışma. *Çalışma ve Toplum*(46), 155-190.
- Günay, M. (2002). Düşünce ve Kültür Tarihinde Hermeneutik Gelenek. *Doğu Batı*, 81-100.
- Harvey, D. (2007). Neoliberalism as Creative Destruction. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 610(1), 21-44.
- Heintz, J., & Pollin, R. (2003). “Informalization, economic growth and the challenge of creating viable labor standards in developing countries. *Working Paper*(60), 1-22.
- Işık, E., & Serim, H. (2017). İktisadı 'Hermeneutik'le 'Anlamak'. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*(2), 67-90.
- ILO. (2000). *Beyond Survival- Organizing the Informal Economy*. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---actrav/documents/publication/wcms_111430.pdf (05.06.2024)
- ILO. (2000). *Employment and Social Protection in The Informel Sector-Employment in The Informel Sector*. Geneva.
- ILO. (2002). *Decent Work and The Informal Economy*. International Labour Office. (28.10.2024)
- Kalaycıoğlu, S., & Tılıç, H. R. (2012). Enformel Sektörde Yapılanan Bir İş Biçimi Olan Ev İşçiliğinde Değişen Dinamikler. *Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 10-15.
- Kapar, R. (2007). Enformel Ekonomide Çalışanların Örgütlenmesi ve Sendikalar. *Çalışma ve Toplum*(12), 83-117.

- Karadeniz, O. (2011). Türkiye’de Atipik Çalışan Kadınlar ve Yaygın Sosyal Güvencesizlik. *Çalışma ve Toplum* (29), 83-127.
- Kardam, F., & Yüksel, İ. (2004). Kadınların Yoksulluğu Yaşama Biçimleri: Yapabilirlik ve Yapabilirlikten Yoksunluk. *Nüfusbilim Dergisi/Turkish Journal of Population Studies*, 45-72 .
- Kurtuluş, H. (2012/ 3-4). Kentsel Dönüşüme Modern Kent Mitinin Çöküşü Çerçevesinden Bakmak. *Planlama- TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını*(53), 49-62.
- Lordoğlu, K., & Özkaplan, N. (2003). *Çalışma İktisadı* . İstanbul: Der Yayınları.
- Makal, A. (2008/3). Türkiye Emek Tarihinin Bir İzdüşüm Alanı Olarak “Edebiyat“. *Çalışma ve Toplum*(18), 15-43.
- Miguelez, F. (1997). *İspanya’da Sendikaların Yenilenmesi*. Dünya Sendikal Hareketi Dosyası 4- Avrupa Ülkelerinde Sendikalar: http://arsiv.petroil-is.org.tr/dis_iliskiler/dsh/dsh_4.pdf (25.05.2024)
- Milletlerarası Sözleşmeler*. (2003). T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı: <https://www.ailevecalisma.gov.tr/medias/8565/3-ekonomik-sosyal-ve-kueltuerel-haklara-%C4%B0li%C5%9Fkin-uluslararası%C4%B1-soezle%C5%9Fme.pdf> (04.06.2024)
- OECD. (2004). *Informel Employment and Promoting the Transition to a Salaried Economy*. OECD Employment Outlook.
- Orhan, K. (2010). “Modern Zamanlar” Filmi ve Dönemsel Bir Çalışma İlişkileri Yorumlaması. *Çalışma ve Toplum*(24), 133-152.
- Önder, N. (2013). Türkiye’de Kadın İşgücünün Görünümü. *ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi*, 1(1), 35-61.
- Özden, Z. (2004). *Film Eleştirisi: Film Eleştirisinde Temel Yaklaşımlar ve Tür Filmi Eleştirisi*. Ankara: İmge Kitabevi .
- Özkanan, A., & Erdem, R. (2014/2). Yönetim Kayırmacı Uygulamalar: Kavramsal Bir Çerçeve. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(20), 179-206.
- Özsoy, D. (2012/2). Yeni Kent Yoksulluğu, Atık Toplayıcıları ve Temsil Sorunsalı: Katık Dergisi Üzerine Bir İnceleme. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*(43), 105-121.
- Öztepe, N. D. (2018). Hizmetler Sektörünün Eğreti İşlerinde Kadın İstihdamı ve Çalışma Koşulları. Ç. Ü. Ulutaş (Dü.) içinde, *Feminist Sosyal Politika* (s. 171-198). İstanbul: Notabene Yayınları.

- Sassen, S. (1997). *Informalization in Advanced Market Economies*. Development Discussion Paper No. 20: Geneva.
- Standing, G. (1989). Global Feminization through Flexible Labor. *World Development*, 17(7), 1077-1095.
- Şenses, F. (2003). Neoliberal Ekonomi Politikaları, İşgücü Piyasaları ve İstihdam. *2000-2003 Petrol-İş Yıllığı*, 149-161.
- TDK. (tarih yok). *Güncel Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu Sözlükleri: <https://sozluk.gov.tr/> (05.06.2024)
- TÜİK. (2024). *Yoksulluk ve Yaşam Koşulları İstatistikleri*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yoksulluk-ve-Yasam-Kosullari-Istatistikleri-2023-53713> (05.06.2024)
- TÜİK. (2024). *Gelir Dağılımı İstatistikleri*. Türkiye İstatistik Kurumu: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-Dagilimi-Istatistikleri-2023-53711> (05.06.2024)
- Toksöz, G. (2011). *Kalkınmada Kadın Emeği*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Tugen, B. (2014). 1960-1980 Darbeleri Arasında Türk Sinemasında Düşünce Oluşumu ve Filmlerin Sosyolojik Görünümleri. *21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(7), 159-175.
- Yüksel, A. H. (2014). "Zerre İçinde Çok Büyük Bir Bütünlük Saklıyor". Nisan 30, 2020 tarihinde Hayalperdesi: <https://www.hayalperdesi.net/soylesi/75-zerre-icinde-cok-buyuk-bir-butunluk-sakliyor.aspx> (15.05.2024)
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, Ç. (2015). İşçilerin Sendikal Örgütlenmeye Dair Tutumları: Petro-Kimya Sektörü Örneği. *Çalışma ve Toplum*(4), 97-132.
- Yanow, D. (2015). Thinking Interpretively: Philosophical Presuppositions and the Human Sciences. D. Yanow, & P. Schwartz-Shea (Dü) içinde, *Interpretation and Method: Empirical Research Methods and the Interpretive Turn* (s. 5-26). Abingdon: Routledge.
- Young, M. (2010). Gender Differences in Precarious Work Settings. *Relations industrielles*, 65(1), 74-97.

Çocuk Evliliklerin Görünmeyen Tarafı: Çocuk Damatlar

The Invisible Side of Child Marriages: Child Grooms

Metin ÇELİK*, Emine DURMUŞ*, Büşra ACAR AĞAR#

Öne Çıkanlar

- Çocuk damatların evliliklerini ailelerinin kararıyla ve mahkeme kararı ve resmi nikah olmadan dini nikahla gerçekleştirdikleri dikkat çekmektedir.
- Çocuk damatların erken yaşta evlendirilmelerinin altında bireysel (eşini sevmeye, aile olma isteği, çocuk sahibi olma isteği gibi) ve toplumsal nedenler (aile ve çevre baskısı, din ve gelenekler gibi) yatmaktadır.
- Çocuk damatlar evliliklerinde büyük aile ile ilgili ve bireysel sorunlar yaşamaktadırlar. Bu sorunların temelinde bireylerin ekonomik durumları yer almaktadır.
- Çocuk damatların erken evliliklerin önlenmesi için bireylere, ailelere ve devlet kurumlarına önerilerde bulunduğu dikkat çekmektedir. Bu önerilerin temelinde erken evliliğe yönelik pişmanlık duygusu yer almaktadır.

Öz: Bu çalışma çocuk yaşta evlilik yapmış erkeklerin evlendirilme deneyimlerini incelemeyi amaçlamıştır. Çocuk evlilikler söz konusu olduğunda araştırmaların çoğunlukla kız çocuklarını kapsamaması sebebiyle bu araştırma erkek bireylerle gerçekleştirilmiştir. Ancak çocuk evliliklerin yasal olmaması, evliliklerin dini nikah ile yapılması nedeniyle resmi kayıtlarının olmaması ve çocuk gelinlerden farklı olarak gebelik, doğum gibi gerekçelerle resmî kuruma başvurularının olmaması nedeni ile 18 yaşından küçük evli erkek çocuklar ulaşılması zor bir katılımcı grubunu oluşturmaktadır. Bu gerekçelerle bu araştırmaya çocuk yaşta evlendirilmiş, şu an 19-25 yaş aralığında olan erkeklerle gerçekleştirilmiştir. Çocuk damatlarla yapılan bu araştırma sonuçlarının çocuk evliliklerin içeriklerine ışık tutması amaçlanmaktadır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Çalışma grubu kartopu örnekleme yöntemi ile Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Hakkâri, Mardin, Siirt, Şırnak illerinden seçilen 47 bireyden oluşmaktadır. Veri toplama aracı bu çalışmada kullanılmak üzere araştırmacılar tarafından geliştirilmiş yarı yapılandırılmış görüşme formudur. Bu formda katılımcıların sosyodemografik özelliklerine yönelik betimleyici sorularının yanı sıra, evlendirilmelerine yönelik açık uçlu sorular da yer almaktadır. Veriler, verilerin yoğun olarak betimlendiği tümevarımsal tematik analiz yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Tematik analiz sonucunda ‘evlendirilme nedenleri’, ‘evliliklerinde karşılaştıkları sorunlar’ ve ‘öneriler’ olmak üzere üç tema ve bu temalara bağlı alt temalar elde edilmiştir. Ana ve bu temalara bağlı alt temalar katılımcı ifadeleri ile desteklenerek açıklanmıştır. Bulgular alan yazın ışığında tartışılarak, sonuç

* Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, metincelik@siirt.edu.tr,
ORCID: 0000-0001-5739-1522.

* Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, PDR, emine.durmus@inonu.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-7102-5833.

Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, busraacr@outlook.com,
ORCID:0000-0002-5390-6223.

ve öneriler sunulmuştur. Çalışmanın sonucunda, çocuk damatların evlenmelerinde bireysel ve toplumsal nedenlerin etkili olduğu, evliliklerinde kök ve çekirdek ailelerine dönük problemler yaşadıkları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Evlilik, Erken evlilik, Çocuk evliliği, Çocuk damat.

Highlights:

- It is noteworthy that child grooms are married in religious marriages upon the decision of their families, without a court order or official marriage.
  - The underlying reasons for child grooms marrying at an early age are individual (such as loving their spouse, wanting to be a family, wanting to have children) and social reasons (such as family and social pressure, religion and traditions).
  - Child grooms experience problems with their extended family and with their individual marriages. The economic situation of the individuals is at the core of these problems.
  - It is noteworthy that child grooms make suggestions to individuals, families and government institutions to prevent early marriages. The basis of these suggestions is a feeling of regret towards early marriage.
-

Abstract: This study aims to examine the experiences of males who have been married as children. Since most of the studies on child marriages involve girls, this study was planned with male individuals. However, married men under the age of 18 constitute a difficult group of participants to reach because child marriages are not legal, marriages are not officially registered due to religious marriage, and unlike child brides, they do not apply to the official institution for reasons such as pregnancy and birth. For these reasons, this research was conducted with men who were married as children and are currently between the ages of 19-25. Phenomenology design, one of the qualitative research methods, was used in the study. The study group consisted of 47 individuals selected from the provinces of Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Hakkâri, Mardin, Siirt and Şırnak through snowball sampling method. The data collection tool is a semi-structured interview form developed by the researchers to be used in this study. This form includes descriptive questions about socio-demographic characteristics as well as open-ended questions about marriage. The data were analyzed using the inductive thematic analysis method in which the data were described intensively. As a result of the thematic analysis, three themes, namely ‘reasons for marriage’ problems encountered in marriage’ and ‘suggestions’, and sub-themes related to these themes were obtained. The main themes and sub-themes related to these themes were explained by supporting the participants' statements. The findings were discussed in the light of the literature, and conclusions and recommendations were presented. As a result of the study, it was determined that individual and social reasons were effective in the marriages of child grooms and that they experienced problems in their marriages towards their roots and nuclear families.

Keywords: Marriage, Early marriage, Child marriage, Child groom.

Summary

A study conducted by the United Nations Children's Fund (UNICEF) in 2019 with data from 82 countries reveals that 115 million boys worldwide were married off at a young age. This result leads us to the information that one in five boys is married before the age of 15. The same

report shows that child marriages are more common among girls than boys. One in five young women between the ages of 20-24 are married before the age of 18, compared to one in 30 for men. In Turkey, according to 2018 data from the Turkish Statistical Institute, 17.9% of marriages take place before the age of 18. When analyzed by gender, the rate of men who marry before the age of 18 is 5.6% (TURKSTAT, 2018). The data shows that child marriages include not only girls but also boys. The figures show us that this problem is a universal situation that concerns the whole world, rather than a problem that belongs to a society or a culture.

Like child brides, the sociodemographic characteristics of child grooms, the reasons for their marriage, the problems they experience in their marriages, and, most importantly, their evaluations of early marriage are worthy of further research. In this study, the views of individuals who were married at an early age are included. In Turkey, early marriages generally take place without a legal marriage ceremony, without official records, and with religious marriages that do not bring legally binding rights. Determining the frequency of early marriages is not possible because unofficial marriages are unregistered, marriages of children under the age of 16 cannot be officially registered and data collection methods are used to determine marriage statistics (Boran et al., 2013, Özcebe & Biçer 2013). For all these reasons, the participants of this study were males who were married before the age of 18 and who are currently between the ages of 19-25, instead of male individuals who were married before the age of 18 and who have not yet completed their 18th age. It is assumed that the fact that the participants of this study have at least two years of marital life will contribute to the original value of the research as they will better express the marital life they have experienced and the effects of these experiences. To summarise, this study aims to examine how child grooms (who were married before the age of 18 and are now over 18) experience early marriage and how they perceive this experience.

In this study, semi-structured interviews were conducted with male individuals who married as children. The interviews lasted between 10 and 32 minutes on average. The data obtained were analyzed using NVio software. In this study, the data were analyzed using the inductive thematic analysis method in which the data were described intensively. Inductive analysis is a data coding process that is independent of the researchers' analytical prejudices and is carried out without a predetermined coding framework (Braun & Clarke, 2019). Analyst triangulation was used in the analysis of qualitative data. Analyst triangulation is when two or more people analyze the data independently (Patton, 2014). The findings were reviewed by three researchers. The data were analyzed using the Thematic Analysis template developed by Braun and Clarke (2019). These steps are as follows; (1) familiarisation of the researcher with the data,

(2) creation of initial codes, (3) search for themes, (4) review of themes, (5) identification and naming of themes, (6) preparation of the report.

As a result of the thematic analysis, the following three themes were reached: Reasons for Marriage, problems encountered during marriage and suggestions. The theme of reasons for marriage is divided into two sub-themes: individual and social. The theme of problems encountered in their marriages consists of two sub-themes: problems related to the extended family and individual problems. The theme of suggestions consists of three sub-themes: individuals, families, and institutions. As a result, in this study, in which marriage life is portrayed through the eyes of male individuals who married at an early age, the participants emphasized the reasons for marriage, the problems experienced in their marriages, and what should be done to prevent early marriages.

Giriş

Çocuk yaşta gerçekleştirilen evlilikler, dünyada ve Türkiye’de geçmişten günümüze var olan ve gelecekte de varlığını devam ettireceği varsayılan sosyal bir durumdur. Bu durum ele alınırken, öncelikle çocuk evlilik kavramının sınırlarını çizmekte fayda vardır. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (20 Kasım 1989), daha erken yaşta reşit olma durumu hariç 18 yaşına kadar her insanı çocuk olarak kabul etmektedir. Çocuk Koruma Kanunu’na (2005) göre ise daha erken yaşta ergin olsa bile 18 yaşını doldurmamış kişi çocuk sayılmaktadır. Bu tanımlar doğrultusunda 18 yaşını doldurmadan yapılan evlilikler çocuk evlilikler, 18 yaşından önce evlenen kız çocuklar çocuk gelin ve 18 yaşından önce evlenen erkek çocuklar da çocuk damat olarak kabul edilmektedir (Malatyalı, 2014).

Dünyada her yıl 18 yaşın altında 10 milyon kız çocuğu evlendirilmektedir. Bu rakamlar ayda neredeyse bir milyona yakın (833.333) kız çocuğunun evliliğine karşılık gelmektedir (Coşkun vd., 2016). Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu’nun (UNICEF) 82 ülkeden elde edilen verilerle 2019 yılında gerçekleştirdikleri bir çalışmada dünya genelinde 115 milyon erkeğin küçük yaşta evlendirildikleri ortaya koyulmaktadır. Bu sonuç bizi, erkek çocukların beşte birinin 15 yaşından önce evlendirildikleri bilgisine götürmektedir. Aynı raporda çocuk yaşta evliliklerin erkek çocuklara oranla kız çocuklarda daha yaygın olduğu görülmektedir. Her 20-24 yaş aralığındaki beş genç kadından biri 18 yaşından önce evlendirilmektedir, bu oran erkeklerde ise 30’da birdir. Dünya genelinde, yaşamına devam eden 650 milyondan fazla kadın çocukken evlendirilmiştir ve her yıl en az 12 milyon kız çocuğu 18 yaşına gelmeden evlendirilmektedir. (UNICEF, 2024). Türkiye özelinde ise TÜİK’in 2018 verilerine göre, evliliklerin %17.9’unun 18 yaşından önce gerçekleştiği görülmektedir. Cinsiyete göre bakıldığında ise evliliğini 18 yaşından

önce yapan erkeklerin oranı %5.6'dır (TÜİK, 2018). Aile yapısı araştırmasına göre, 2011 yılındaki 18 yaş altı evliliklerin oranının kızlarda %9.3, erkeklerde ise % 0.2 olduğu saptanmıştır (Uslu, 2011). Yakın tarihlerde net rakamlar bilinmemekle birlikte, 2023 yılı verilerine göre Türkiye nüfusunun %26,0'sı çocuklardan oluşmaktadır (TÜİK, 2023). Bu oran önceki yıllara göre daha düşük bir orana karşılık gelmektedir. Çocuk yaşta evlendirilen kız ve erkek çocuk sayıları net bilinmemekle birlikte, 2022 yılında 15-17 yaş grubundaki 7 bin 73 kız çocuğunun doğum yapmış olduğu görülmektedir (TÜİK, 2023). Doğum yapan kız çocukları resmî kurumlara başvurdukları için çocuk gelinlerin sayısı tahmin edilebiliyorken, çocuk damatların sayısını tahmin etmek zor olmaktadır. Veriler çocuk yaşta gerçekleşen evliliklerin yalnızca kız çocuklarını değil, erkek çocuklarını da kapsadığını göstermektedir. Rakamlar bize, bu sorunun bir topluma veya bir kültüre ait bir olmaktan ziyade tüm dünyayı ilgilendiren evrensel bir durum olduğunu göstermektedir.

Erken evliliğin erkek ve kadın açısından olumlu ve olumsuz etkileri ortak olmasına rağmen çoğunlukla araştırmalar kadınlar üzerindeki etkilerini konu edilmiştir (Aktepe ve Atay, 2017; Boran vd., 2013; Doğan Göksel, 2018; Soylu ve Ayaz 2013; Jain ve Kruz, 2007; Haberland, Chong ve Bracken, 2003; Nour, 2006; Yıldız ve Poyraz, 2020).

Nitekim bu çalışmalar incelendiğinde kız çocuklarının gerçekleştirdikleri evlilikler ve evlilik biçimleri, evliliklerindeki karar vericiler kısacası evlilik süreçleri incelenirken erkek çocukların aynı sıklıkta ele alınmadığı görülmektedir. Bu durumda çocuk damatların varlığı kabul edilmiş ancak sayı olarak çocuk gelinlere oranla az olduğu varsayıldığından sınırlı sayıda araştırmaya konu olmuştur. Bir diğer önemli gerekçe de çocuk damatlara ulaşmanın zor olmasıdır. Kız çocukları gebelik ve doğum gibi gerekçelerle resmî kurumlara (aile hekimliği, hastane vb.) başvurabiliyorlarken, erkeklerde böyle bir durumun olmaması, çocuk damatlara ulaşılmasını ve çocuk damatların görüşlerinin alınmasını güçleştirmektedir. Bu çalışmada, bu zorluk üzerine kurgulanarak, çocuk yaşta evlendirilme olgusu, erkek çocukların görüşleri temelinde incelenmiştir. Sayıları tam olarak bilinmese de çocuk gelinler gibi, çocuk damatların da sosyo demografik özellikleri, evlendirilme nedenleri ve evliliklerinde yaşadıkları sorunlar ve en önemlisi de erken evlendirilmeye yönelik değerlendirmeleri araştırılmaya değerdir. Bu çalışmada evliliklerini çocuk yaşta yapmış bireylerin görüşlerine yer verilmiştir. Türkiye'de erken evlilikler, genellikle yasal bir evlilik töreni yapılmaksızın, resmi kayıtların olmadığı ve yasal anlamda bağlayıcı hakları beraberinde getirmeyen imam nikâhlı evlilikler biçiminde gerçekleşmektedir. Erken evliliklerin gerçekleşme sıklığının belirlenmesi resmi olmayan evliliklerin kayıt dışı olması, 16 yaş altı çocuk evliliklerinin resmi olarak kayıt altına alınamaması ve evlenme istatistiklerini belirlemek için kullanılan veri toplama yöntemleri sebebiyle mümkün değildir (Boran vd., 2013, Özcebe ve Biçer 2013). Tüm bu gerekçelerle bu araştırma katılımcıları, evliliğini 18 yaşından önce yapmış ve hala

18 yaşını tamamlamamış erkek bireyler yerine, evliliklerini 18 yaşını doldurmadan gerçekleştirmiş, şu an 19-25 yaş aralığında olan erkek katılımcılardan elde edilmiştir. Bu çalışmanın katılımcılarının en az iki yıllık evlilik yaşantılarının olması, deneyimledikleri evlilik yaşantısı ve bu yaşantının etkilerini daha iyi ifade edeceklerinden araştırmanın özgün değerine katkı sunacağı varsayılmaktadır.

Özet olarak, bu çalışmanın amacı, (evliliklerini 18 yaşından önce gerçekleştirmiş, şu an 18 yaşını doldurmuş) çocuk damatların, evlendirilme gerekçeleri ve deneyimledikleri evlilik yaşantılarına yönelik görüşlerini incelemektir.

Erken Yaşta Evlilikler

Alan yazın incelendiğinde erken yaşta evliliklerle ilgili yapılan birçok tanım olduğu görülmektedir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi 18 yaşından önceki gerçekleştirilen evlilikleri ister resmi isterse de gayri resmi olsun çocuk yaşta yapılan evlilikler olarak tanımlamakta ve bu tür erken yaşta evlilikleri bir hak ihlali olarak görmektedir (Birleşmiş Milletler, 2015). Erken yaşta evlilikler yani bir diğer adıyla çocuk evlilikler, 18 yaşından önce gerçekleştirilen ve çocuğun gelişimsel olarak hazır olmadığı evliliklerdir (Boran vd., 2013). “Erken evlilik, henüz reşit olmamanın yanı sıra fizyolojik, biyolojik ve psikolojik açılarından da evlilik kararı verebilecek ve çocuk doğurma sorumluluğuna erişebilecek yaşta olmadan gerçekleştirilen evliliklerdir” (Doğan Göksel, 2018, s. 14). Ayrıca erken evliliği deneyimleyen kız çocuklarının ‘çocuk gelin’, erkek çocuklarının ise ‘çocuk damat’ olarak tanımlanmaktadır (Çakmak, 2009). Bu tanımlar incelendiğinde erken yaşta yani çocuk yaşta gerçekleştirilen evliliklerde, yaşın ve gelişimsel açıdan evliliğe hazır olmamanın altının çizildiği görülmektedir. Uluslararası birçok sözleşme, 18 yaştan önceki gerçekleştirilen evlilikleri ister resmî olsun ister gayri resmî olsun çocuk evlilikler olarak kabul etmektedir (Gastón vd., 2019). Nitekim Şen’e (2014) göre de evli çocuk, fiziksel veya psikolojik açıdan henüz çocukluk döneminden çıkmamış çocukların yaptıkları evliliklerdir. Bu açıdan bakıldığında 18 yaşını girmeden yapılan her türlü evlilik çocuk evlilik olarak ele alınabilir.

Kimlik gelişimi açısından da düşünüldüğünde çocuk gelin ve damatların henüz kimliğinin birçok parçası oluşma aşamasındadır. Bundan dolayı birey kim olduğu sorusunun cevabını net bir şekilde veremez. Örneğin bu dönemde mesleki kimlik, ilişkisel kimlik, politik kimlik, cinsel kimlik ve hatta fiziksel kimlik alanları oluşma aşamasındadır Evlilik gibi bir konunun kimliğin bütün alanlarıyla ilişkili olduğu düşünüldüğünde bu dönemde böyle ciddi bir konuda ne karar vermeye hazırdır ne de sağlıklı karar verebilir. Ayrıca vereceği karar kimlik gelişimini olumsuz etkileyebilir. Diğer gelişimsel görevlerini yerine getirmesini engelleyebilir. Nitekim bütün dünyada

yani evrensel bir şekilde ergenlik dönemiyle beraber ergenler bir soru havuzuna düşer. Benle başlayan ben kimim sorusu gibi binlerce soruyu kendine sorar. Birçok konuda rol denemeleri yapar. Bugün kendisine güzel gözüken ertesi gün çirkin gözükebilir. Dolgin'e (2014) göre de bu dönemdeki bireyler, gelişimsel açıdan yeterli olgunluk düzeyine ulaşmadıkları için kişilikleri çok değişkendir. Olgunlaştıkça eşleriyle ortak noktaları olmadığını anlarlar. Erken yaşta evlenen bireyler, evliliğin getirmiş olduğu sorumlulukları yerine getiremez ve maddi olarak aile büyüklerine bağlı olurlar. Bu durum evliliklerine olumsuz etik eder (Dolgin, 2014). Nitekim Carter ve McGoldrick'e (1999) göre çiftin 20 yaşından önce evlenmesi, çiftin kök ailesine ekonomik, fiziksel ya da duygusal olarak bağımlı olması, çiftin her birinin ailesine çok yakın oturması gibi bazı nedenler evliliğe olumsuz etki eden faktörlerdir. Tüm bunlar beraber düşünüldüğünde çocuk yaşta yapılan evliliklerin bir takım olumsuz sonuçlar doğurduğu aşikardır.

Erken Yaşta Evliliklerin Nedenleri ve Sonuçları

Erken yaşta evliliklere neden olan faktörlerin nedenleri her kültürde veya toplumda aynı olmasa da genel anlamda bu tür evliliklere geleneksel ve ataerkil toplum yapısının baskın olduğu yerlerde daha yaygındır (Çelebi vd.,) Şen'e (2014) göre de çocuk evliliklerin birçok nedeni bulunmaktadır. Genel anlamda bu tür evliliklere ekonomik ve sosyo-kültürel faktörler neden olmaktadır. Bu nedenlerin çok boyutlu olduğu ve bireysel, çevresel ve kültürel faktörlerden etkilendiği bilinmektedir. Literatür tarandığında bu nedenler arasında; düşük sosyoekonomik ve eğitim düzeyi, geleneksel kabuller ve inançlar, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, aile içi şiddet, doğal felaketler ve savaşlar, yakın çevrede erken evlilik örnekleri, aile içi baskılar, ölen yakının eşiyile evlenme, aşk, kaçış yolu ve göç gibi gerekçeler olduğu görülmektedir (Aktepe ve Atay, 2017; Aydemir, 2011; Boran vd., 2013; Dagne, 1994; Dolgin, 2014; Ghosh, 2012; Mıhçıokur vd., 2010; Montazeri vd., 2016; Soylu ve Ayaz, 2013; Yıldız ve Poyraz, 2020). Yapılan bir araştırmada eğitimini yarıda bırakma ve iş gücüne katılmanın erkek çocuklarda erken yaşta evlilikle ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (Edmeades vd., 2022). Yapılan başka bir araştırmada da çocuk yaşta evliliklerin en fazla yoksul ailelerde, kırsal alanlarda ikamet eden, eğitimsiz veya ilkökul mezunu olan katılımcılar arasında olduğu tespit edilmiştir (Misunas vd., 2018). Ek olarak ataerkil yapıli ailelerde erkek bireylerin çocuk yaşta evlendirilerek bir aileye sahibi olması ve evi her yönüyle geçindirmesi gibi geleneksel rolleri benimsemelerinin istenmesi de bu durumun nedenlerini arasında sayılabilir (Yıldız, 2019). Ayrıca Dolgin'e (2014) göre de duygusal olarak kendini güvende hissetmeme ve aşka yüklenen gerçekdışı inançlar da erken yaşta evlenme olasılığını artırmaktadır. Özetle tek başına önemli bir sorun alanı olan çocuk yaşta evlilikler, çok farklı problemlere de neden olmaktadır (Acar Ağar, Çelik ve Durmuş, 2024).

Nedeni ne olursa olsun erken yaşta evlilikler, bireyi birçok sonuçla karşı karşıya bırakmaktadır. Erken evliliklerde çocuğun hem oyun hakkı hem de sosyalleşme hakkı elinden alınmaktadır. Özellikle çocuğun eğitim hakkının elinden alınması cehalet içinde risk faktörü oluşturmaktadır (Şen, 2014). Erken yaşta evlenen çocuk damatlar/gelinler birçok konuda mağduriyet yaşamaktadır. Bireysel özgürlükleri, kişisel gelişimleri ve hatta gelecekleri bu durumdan olumsuz etkilenmektedir. Tüm bunlarla beraber rolleri değişmektedir. Bir bakıma çocukluk dönemini bitirmeden yetişkinlere özgü sorumlulukları yerine getirmek zorundadırlar. Çocuk damatlar, evin ekonomik ihtiyaçlarını gidermek ve baba rollerini yerine getirmek zorundadır. Çocuk gelinler ise ev işlerini yapmak ve anne rollerini yerine getirmek zorundadır. Bütün bu roller, çocuk gelinlerin/damatların eğitimlerini yarıda bırakmalarına böylece vasıfsız işlerde çalışmalarına neden olmaktadır. Bu da doğrudan yaşam kalitelerine olumsuz etki etmektedir (Yıldız, 2018). Literatür incelendiğinde erken evliliklerin bireyin yaşamını olumsuz etkileyen birçok sonucu olduğunu gösteren çalışmalar mevcuttur (Aktepe ve Atay, 2017; Doğan Göksel, 2018; Soylu ve Ayaz, 2013; Yıldız ve Poyraz, 2020; Demir vd., 2023). Bu sonuçlarından en önemlileri, bireylerin psikolojik ve bedensel gelişiminin olumsuz etkilenmesi, eğitim haklarının ellerinden alınması, mesleki ve sosyal işlevselliğine zarar verilmesi ve çocukların evlilik yoluyla yaşlarına göre ağır bir sorumluluk altına girmeleri sayılabilir (Özcebe ve Biçer, 2013). Evlilikle çocuk gelin/damatların bireysel özgürlüğü, kişisel gelişim şansı ve eğitim hakkı kısıtlanmaktadır. Çocukluklarını yaşayamadan yetişkin olma sorumluluğu ile karşı karşıya kalan çocuk gelin ve damatlar, çocuk yaşta evin sorumluluğunu almak, anne/baba olmak gibi keskin rol değişimleri yaşanmaktadır. Tüm bu rol değişimleri eğitimin devam etmesine engel olmakta özellikle eğitimi yarıda kalan erkek, evini geçindirebileceği vasıflı bir iş bulmakta zorlanmaktadır. Bu durum çocukların ekonomik bağımsızlıkları olmadığı için aile olmasını da zorlaştırmakta ve ailenin yaşam kalitesini de düşürmektedir (Yıldız ve Poyraz, 2020). Bununla birlikte bu çiftler çoğu zaman kök ailenin maddi ve manevi yardımına ihtiyaç duyduğu için onlarla birlikte yaşamak zorunda kalabilmekte ve bu durumda kök aile ve çocuk çift karşılıklı olarak birbirleri için stres kaynağı olabilmektedir. Erken yaşta evlilik, bireylerin cinsel yaşamlarını da olumsuz etkilemektedir. Erkek birey için erken yaşta evlenmek aynı zamanda çok genç yaşta baba olmak anlamına da gelmektedir. Araştırmalar erken yaşta baba olanların dörtte üçünün baba olduktan sonra ailelerini terk ettiğini göstermektedir (Fagot vd., 1998; Larson vd., 2006).

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu çalışma erken yaşta evlenen bireylerin bu yaşantılarına dair bakış açılarına ve kendilerine özgü anlamlarına ilişkin zengin betimlemeleri ortaya çıkarmayı, tanımlamayı ve yorumlamayı amaçladığından nitel araştırma desenlerinden olgubilim (fenomonoloji) deseni kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma Johnson ve Christensen (2014) göre fenomenolojik çalışmalar, çalışma grubundaki bireylerin dolaysız olarak deneyimlediklerine ilişkin bakış açısı kazanmak ve bu katılımcıların yaşadığı tecrübelerle ilişkin yapılandırdıkları kendine özgü anlamları tespit etmek amacı taşımaktadır. Yıldırım ve Şimşek'e (2013) göre fenomenolojik çalışmalarda araştırmanın odaklandığı olguyu deneyimleyen ve bu olguya ilişkin yansıtma yapabilecek grup veya bireyler araştırmanın veri kaynağını oluşturmaktadır. Bu amaçla bu çalışmada çocuk damatların evlenme nedenleri, evliliklerinde yaşadıkları sorunlar ve evlilik değerlendirilmeleri incelenmiştir.

Çalışma Grubu

Türkiye'de 18 yaş altındaki evliliklerin yasal olmaması, resmi nikâhın yapılmaması, evliliklerin çoğunlukla resmi kayıtlar olmaksızın imam nikâhları ile gerçekleştirilmesi nedeniyle resmi sayı ve kayıtlara ulaşmak güçtür. Bu nedenle bu bireylerin hem tespit edilmesi hem de bu bireylere ulaşmak yasal ve erişimle ilgili çok sayıda zorluk da barındırmaktadır. Söz konusu erken yaşta evlenen erkek çocuklar olduğunda bu güçlük artmaktadır. Mevcut koşullarda hem 18 yaş altında hem de evli olan bireylere yasal gerekçeler nedeni ile ulaşmak mümkün olmamaktadır. Bu güçlük nedeni ile evliliklerini 18 yaşını tamamlamadan yapmış, şu an yaşları 19-25 yaş aralığında olan, henüz yeni evli sayılabilecek evli erkeklere ulaşılmıştır. Nadir görülen durumları incelemede bu özellikte bir bireyle temas kurulmasının ardından, bu bireyin yardımıyla diğer bir bireyle görüşüp zincirleme olarak örnekleme oluşturma işlemi olan kartopu örnekleme yöntemi en uygun yöntemlerden biri olarak görülmektedir (Johnson ve Christensen, 2014). Erken yaşta evlenip, yasal olarak evliliği kabul edilmeyen bu erkek çocuklara ulaşmak için kartopu örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Her bir araştırmacı bulunduğu şehirde bir bireye ulaşarak katılımcılara ulaşmayı başlatmıştır. Bu araştırmanın katılımcılarını, Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Hakkâri, Mardin, Siirt ve Şırnak illerinde yaşayan 47 evli erkek oluşturmaktadır. Tablo 1'de katılımcıların sosyo-demografik özellikleri verilmiştir.

Tablo 1.
Çocuk damatların sosyo-demografik bilgileri

Demografik Özellikler	Değişken	f	%	Ortalama
Yaş	19	6	12,7	22,7
	20	4	8,5	
	21	1	2,1	
	22	6	12,7	
	23	8	17	
	24	12	25,5	
	25	10	21,2	
Öğrenim düzeyi	İlkokul	5	10,6	
	Ortaokul	13	27,6	
	Açık lise/lise terk	7	14,8	
	Lise	20	42,5	
	Üniversite öğrencisi	2	4,2	
İş durumu	Çalışıyor	37	78,7	
	Çalışmıyor	10	11,3	
Çocuk sayısı	Çocuksuz	6	12,6	
	1 çocuk	15	31,9	
	2 çocuk	17	36,1	
	3 çocuk	5	10,6	
	4 - 5 çocuk	4	8,5	
Evlendiğinde yaşı	15	9	19,1	16,4
	16	10	21,2	
	17	28	59,5	
Evlendiği eşin (kadın) yaşı	14	1	2,1	16,7
	15	4	8,5	
	16	14	29,7	
	17	19	40,4	
	18	6	12,7	
	19	-	-	
	20	3	6,3	
Evlendiğinde nikâh durumu	Dinî nikâh	47	100	
	Resmî nikâh	-	-	
Evlence biçimi	Görücü usulü	26	55,3	
	Severek	14	29,7	
	Kaçarak	5	10,6	
	İsteğim dışı	2	4,2	
Evlilik kararını kim verdi?	Eşimle ben	19	40,4	
	Aileler	28	59,6	

Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların yaş ortalamasının $x=22,7$ 'i olduğu görülmektedir. Katılımcıların %42,5 ($f=20$) lise öğrenimini tamamlamıştır. Katılımcıların %78,7'si ($f=37$) bir işte çalışmaktadır. Katılımcıların %87,4 ($f=41$)'ünün çocuk sahibi olduğu görülmektedir. Katılımcıların evlilik yaş ortalaması $x=16,4$ iken evlendiklerinde eşlerinin yaş ortalaması $x=16,7$ 'dir. Katılımcıların hepsi evlendiklerinde dini nikâh yapmışlardır. Türk Medeni Kanunu'nda "Erkek veya kadın on yedi yaşını doldurmadıkça evlenemez. Ancak, hâkim olağanüstü durumlarda ve pek önemli bir sebeple on altı yaşını doldurmuş olan erkek veya kadının evlenmesine izin verebilir. Olanak buldukça karardan önce ana ve baba veya vasi dinlenir." belirtilmektedir (TMK, m. 124). Bundan dolayı erken yaşta evlenen bireyler, mahkeme süreci ve resmi nikahla uğraşmak yerine kuracakları ailenin toplum tarafından kabul edilebilmesi için dini nikahı tercih edebilmektedirler. Ayrıca Doğan -Göksel' e (2018, s.122) göre de *yasaların*

yeterince keskin bir çizgiye sahip olmaması, çocuk evlilikleri hakkında netliğe sahip olmaması nedeni ile resmi nikah uygulamasına gerek duymaksızın dini nikah gerçekleştirerek evlilik birliklerinin kurulduğu görülmektedir". Geleneksel toplum yapısının baskın olduğu toplumlarda resmi nikahlar, dini nikahlar kadar önem görmeyebilmektedir. Bu açıdan erken yaşta evlenen bireyler, dini nikahla evlenme yoluna gidebilir (Yıldız, 2018). Çoğu dini inanışa göre çocuk ergenlik dönemine girmişse evlenmesinde sakınca yoktur. Bununla birlikte genç yaşta evlilikler, psikososyal ve ahlaksal açıdan değerli bir olay olarak görülmekte ve hatta önerilmektedir (Kohno vd., 2020). Dolayısıyla gerek yasal konular gerekse de dini inançların getirdiği zorunluluklar ve gereklilikler erken yaşta evlenen bireylerin dini nikahla evlenme yolunu seçmelerine neden olmuş olabilir. Evlenme biçimi olarak birinci sırada %55,3 (f=26) ile görücü usulü seçeneği yer alırken "Evlilik kararını kim aldı" maddesine en fazla verilen yanıt %59,6 (f=28) ile "Ailelerimiz karar verdi" seçeneğidir. Geleneksel toplumlarda en fazla görülen evlilik tipi görücü usulü evliliktir. Eş seçimi adayların aile büyükleri tarafından yapılmaktadır. Bu büyüklerde genelde eş adaylarının ebeveynleri olmaktadır (Yıldız, 2018). Yıldız ve Avcı (2015) tarafından yapılan çalışmada da erken yaşta yapılan evliliklerin büyük bir bölümünde karar mercinin aile olduğu tespit edilmiştir. Evlenme biçimi olarak ikinci sırada ise "severek" seçeneği yer alırken evlilik kararını kim aldı sorusuna verilen ikinci yanıt "eşimle ben" seçeneğidir. Dolgin'e (2014) göre de erken yaşlarda bireyler evlilikle ilgili gerçekçi düşüncelere sahip olmayabilir, bu yaş gruplarına göre evlilik; kız ve oğlanın âşık olduğu, evlendiği ve bir ömür boyu mutluluk içinde yaşadıkları bir peri masalı olarak görülmektedir. Kültürlerin aşka yükledikleri romantik ve mükemmellik kavramlarından dolayı aşkı mutluluk kaynağı olarak düşünen gençler, erken evlilik için sabırsızlanabilmekte ve kendini evliliğe hazır hissedebilmektedir. Dolayısıyla gerek çalışmanın yapıldığı bölgedeki katılımcıların aileye yüklediği anlam ve ailenin rolü gerekse de katılımcıların ergenlik döneminde olması evlenme biçimi olarak görücü ve severek evlenme ve evlilik kararını kim verdi sorusunda da aile ve eşimle ben seçeneklerini ön plana çıkarmıştır.

Veri Toplama Aracı ve Süreci

Veri toplama aracı bu çalışmada kullanılmak üzere araştırmacılar tarafından geliştirilmiş yarı yapılandırılmış görüşme formudur. Bu formda katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine yönelik betimleyici soruların yanı sıra, evlendirilme süreçleri ve evlilik yaşantılarına yönelik açık uçlu sorular yer almaktadır. Görüşmelerden elde edilen verilerin etkili ve verimli olması için katılımcıların öğrenim düzeyleri de düşünülerek, görüşme sorularının net, anlaşılır ve yönlendirmeden uzak olmasına dikkat edilmiştir. Görüşmelere başlamadan önce katılımcılara bilgilendirilmiş onam formları sunulmuş ve çalışmaya katılmaya istekli olan katılımcılardan yazılı onamları alınmıştır. Görüşmeler ortalama 10 ile 32 dakika arasında sürede gerçekleştirilmiştir.

Katılımcıların öğrenim düzeyleri, yaşadıkları sosyal çevre vb. gerekçelerle kendini ifade becerilerinin sınırlılığı nedeni ile veri doygunluğuna ulaşmak için çok sayıda katılımcı ile görüşme yapma yoluna zorunlu olarak gidilmiştir.

Verilerin Analizi

Bu araştırmada veriler, NVivo programı kullanılarak analiz edilmiştir. Bu çalışmada veriler, verilerin yoğun olarak betimlendiği tümevarımsal tematik analiz yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Tümevarımsal analiz araştırmacıların analitik ön yargılarından bağımsız olup önceden belirlenmiş bir kodlama çerçevesi olmadan gerçekleştirilen bir veri kodlama sürecidir (Braun ve Clarke, 2019). Nitel verilerin analizinde analizci üçgenlemesi kullanılmıştır. Analizci üçgenlemesi iki ya da daha çok kişinin veriyi bağımsız olarak analiz etmesidir (Patton, 2014). Bu araştırmada bulgular üç araştırmacı tarafından gözden geçirilmiştir. Bu çalışmada verilerin analizi Braun ve Clarke (2019) tarafından geliştirilen Tematik Analiz şablonu kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu adımlar şu şekildedir; (1) Araştırmacının veriye aşına olması, (2) ilk kodların oluşturulması, (3) temaların aranması, (4) temaların gözden geçirilmesi, (5) temaların tanımlaması ve isimlendirilmesi, (6) raporun hazırlanması. Görüşmelerde katılımcıların büyük çoğunluğu ses kayıt cihazı ile kayıt yapılmasına izin vermediği için sorulara verilen cevaplar görüşme esnasında not alınmıştır. Elde edilen veriler araştırmacılar tarafından tekrar tekrar okunmuş ve bu okumalar sırasında gerekli görülen notlar alınmıştır. Böylece araştırmacılar, veriye aşinalık sağlamıştır. Veriden hareketle araştırmacılar tarafından verilerin önemli görünen kısımlarıyla ilgili kodlar oluşturulmuştur. Bu kodlardan olası aday alt ve ana temalar oluşturulmuştur. Araştırmacıların elinde böylece geçici yani ilk tematik harita oluşmuştur. Ancak diğer aşamalarda olduğu gibi bu aşamadan sonra araştırmacılar yoğun bir çalışma temposu içerine girerek, temaların araştırma probleminde cevap verip vermediği elde edilen temaların kendi içinde iç ve dış homojenliği sağlayıp sağlamadığı ve gereksiz tema olup olmadığını incelemişlerdir. Bu kapsamda oluşturulan yeni kodlar uygun temalara atılmıştır. Böylece veri setinin son tema haritası oluşturulmuştur.

Bulgular ve Bulguların Değerlendirilmesi

Çocuk damatlarla yapılan görüşme verileri tematik analiz sonucunda şu temalar altında toplanmıştır: Evlendirilme Nedenleri, evliliklerinde karşılaştıkları sorunlar ve öneriler. Bu üç temaya ilişkin bulgular ve katılımcıların doğrudan ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

Tema 1: Katılımcıların Evlendirilme Nedenleri

Tablo 2.

Çocuk damatların evlendirilme nedenleri teması

Evlendirilme Nedenleri	f
Bireysel Nedenler	
Eşi sevme/ anlaşma	25
Aile olma isteği	17
Düzenli yaşam isteği	12
Çocuk sahibi olma	9
Sevdiğinin başkasına verilme riski	4
Evliliğe hazır hissetme	3
Yakın ilişki ihtiyacı	1
Toplumsal Nedenler	
Aile ve çevre baskısı	37
Din ve geleneksel nedenler	6
Toplumsal söylemler	6
Yaşlıların/kardeşlerin evlenmesi	5
Ailevi zorunluluklar	5

Tablo 2’de görüldüğü gibi evlendirilme nedenleri teması; bireysel ve toplumsal olmak üzere iki alt temaya ayrılmaktadır. İlk olarak bireysel faktörler alt teması altında yer alan eşi sevme/anlaşma (f:25), aile olma isteği (f:17), düzenli yaşama isteği (f:12), sevdiğinin başkasına verilme riski (f:4), evliliğe hazır hissetme (f:3) ve yakın ilişki ihtiyacı (f:1) kodlarıyla ilgili alıntılara yer verilmiştir. Bu durumu örnekleyecek bir ifade K12 kodlu bir katılımcıya aittir: “Eşimle kafa yapımız çok uyuyordu. Seviyordum. Bundan dolayı evlendik” (Yaş 22, evlilik yaşı 17). Başka bir katılımcı da gerçekten seviyorsan kelimesini vurgulu bir şekilde söyleyerek düşüncesini “İnsan gerçekten seviyorsa hemen evlenmelidir.” şeklinde ifade etmiştir (K3, yaş 24, evlilik yaşı 18). Bazı katılımcılarda aile olma isteği ve düzenli yaşam üzerinde durmuştur. Bu kodlarla ilgili K18 kodlu katılımcı, düzene girmekle aile kurma arasında ilişki kurarak düşüncesini “Bir ailem olsun istiyordum. Çok darmadağınık yaşıyordum.” (Yaş 23, evlilik yaşı 17) şeklinde ifade etmiştir. Bazı katılımcılara göre erken evlenmelerinin en önemli nedeni sevdiklerinin başkasına verilme riskidir. Bu konuya dair bir katılımcı düşüncesini şu şekilde dile getirmiştir: “Eğer sevgilimle kaçmasaydık onu başkasına vereceklerdi. Bundan dolayı erken yaşta evlendik” (K30, yaş 19, evlilik yaşı 17). Son olarak bir katılımcı kimsesiz olma ile yakın ilişki ihtiyacı arasında ilişki kurarak düşüncesini “Anne ve babam yok, kimsesizim, insan yakın olmak istiyorlar birilerine, bundan dolayı evlendim. O sıcaklığı tatmak için” şeklinde ifade etmiştir (K6, yaş 21, evlilik yaşı 18).

Katılımcıların ifadelerinden yola çıktığımızda çocuk damatların evliliklerinde rol oynayan bireysel nedenler içerisinde sevme/anlaşma, aile olma ve düzenli yaşam isteği, sevdiği kişinin başkasıyla evlendirilme riski, evliliğe hazır hissetme ve yakın ilişki ihtiyacı yer aldığı görülmektedir. Dolgin’e (2014) göre de erken yaşlarda bireyler evlilikle ilgili gerçekçi düşüncelere

sahip olmayabilir, bu yaş gruplarına göre evlilik; kız ve oğlanın âşık olduğu, evlendiği ve bir ömür boyu mutluluk içinde yaşadıkları bir peri masalı olarak görülmektedir. Kültürlerin aşka yükledikleri romantik ve mükemmellik kavramlarından dolayı aşkı mutluluk kaynağı olarak düşünen gençler, erken evlilik için sabırsızlanabilmekte ve kendini evliliğe hazır hissedebilmektedir. Ancak bireyler olgunlaştıkça ve yaşları ilerledikçe, aslında eşleri ile ortak bir noktalarının olmadıklarını fark etmeye başlayabilmektedir. Birbirleriyle birçok ortak noktası olduğunu düşünen bireylerin, kendilerini keşfettikçe yanıldıklarını anladıklarını ve gittikçe birbirlerinden uzaklaştıklarını belirtmiştir. Katılımcıların ifadelerinden yola çıkarak çocuk damatların aile olma, düzenli yaşam isteği, yakın ilişki ihtiyacı gibi nedenlerle evlenmelerinin altında huzurlu bir yaşam isteğinin bulunduğu söylenebilir. Yıldız ve Poyraz (2020), özellikle gönüllü olarak erken yaşta yapılan evliliklerde evliliğin bireyler için huzur anlamına geldiğini tespit etmişlerdir. Ayrıca kendi ailesinde yeterli sosyal ve duygusal desteği göremeyen veya aile içerisinde şiddet gören bireylerin, sevgi ve güven ihtiyaçlarını karşılayabilmek için evlilik yolunu seçtikleri bilinmektedir (Duru ve Arslan, 2014). Dolayısıyla her ne kadar çocuk evlilikleri sosyolojik bir olgu olarak ele alınsa da gerek alan yazın gerekse çalışmadan elde edilen bulgular bireysel faktörlerinin de önemini altını çizmektedir.

Tablo 2’de görüldüğü gibi evlenme nedenleri temasının bir diğer alt teması toplumsal nedenlerdir. Toplumsal nedenler alt teması altında yer alan, aile ve çevre baskısı (f:37), din ve geleneksel nedenler (f:6), toplumsal söylemler (f:6), yaşlılarının evlenmesi (f:5), ailevi zorunluluklar (f:5) kodlarıyla ilgili alıntılara yer verilmiştir. Bu temayla ilgili olarak bir katılımcı erken yaşta evliliklerde aile ve çevre baskısının ne kadar etkili olduğunu “Ailem beni evden kovmakla tehdit etti. Çok zor zamanlardı abilerim neyi bekliyorsun yoksa korkuyor musun (cinsel yetersizlik kastedilerek) şeklinde baskılar yapıyordu” (K4, yaş 21, evlilik yaşı, 16) şeklinde ifade etmiştir. Başka bir katılımcı da otoritenin baskısını vurgulu bir şekilde söyleyerek şunları ifade etmiştir: “Dedem, (öfkeyle) kimse sözünden çıkamaz, diyerek beni aşırı zorladı, otorite baskısı dedikleri şey.... Sen mi bileceksin. Biz senin kötülüğünü ister miyiz? Bu evlilik olacak. Tabi bu arada bütün sülale de ona destek oluyordu” (K30, yaş 19, evlilik yaşı 17). Bir diğer katılımcı ise “Sevgilimle görüştüğümü komşular duymuştu. Herkes konuşuyordu, bir araya gelemiyorduk bu baskıdan dolayı, kız arkadaşımın adının çıkmaması için erken evlenmek zorunda kaldık” (K24, yaş 22, evlilik yaşı 17) şeklinde görüşünü ifade ederek çevre baskısının erken evliliklere neden olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların aile ve çevre baskısı kadar yoğun olmasa da toplumsal nedenler ile ilgili olarak dile getirdikleri durumlar din ve geleneksel nedenler, toplumsal söylemler, yaşlılarının evlenmesi, ailevi zorunluluklardır. Bu hususu örnekleyecek bir ifade K9 kodlu katılımcıya aittir: “İslam dinine göre erken evlenmek gerekir. Hem bizim geleneklerimizde de bu

böyledir. Bütün yaştlarım da evlenmişti” (Yaş 21, evlilik yaşı 16). K16 ise aynı nedenleri güven verme ile bağlantı kurarak düşüncelerini “Biraz da dinsel, insan geleneklerine ters bir şey yaparsa kendini nasıl güvende hisseder bir de neden farklı davranayım ki benim yaşımda olan çoğu kişi evlenmişti” şeklinde ifade etmiştir. Bazı katılımcılara göre de “dinimiz erken evlenmeyi emreder” (K3); “erkek adam erken evlenir” (K11), “evlenmeyene adam denmez” (K15), “erken evlenmeyen söz hakkı olmaz” (K1) gibi toplumsal söylemler erken evliliklere neden olmaktadır. Ayrıca bazı katılımcılarda ailevi zorunluluklardan dolayı evlenmeleri gerektiğini dile getirmiştir. Bu konuda bir katılımcı görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir: “Annem babam çok yaşlıydı. Onlara ben bakamazdım. Ev işlerini ben yapamazdım. Yengelerim de annelere bakmıyordu. Bundan dolayı evlendim” (K7, yaş 23, evlilik yaşı 18). Ayrıca bazı katılımcılara göre tek çocuk olunca erken evlenmek aile tarafından bir zorunluluk olarak görülmektedir. Bu konuda bir katılımcı görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir: “Tek erkek çocuk olunca hemen evlenmemi istediler, neslin devamı için” (K6, yaş 25, evlilik yaşı 18).

Katılımcılara göre erken yaşta evlenmelerine neden olan toplumsal nedenler içerisinde ise, erkek çocuklarının aile ve çevresinden gördüğü baskı, din ve geleneksel yapıdan kaynaklı zorunluluklar, toplumsal söylemler, yaştlarının da erken yaşta evlenmesi ve aile içinde yaşanan zorluklar yer almaktadır. Ataerkil toplumlarda özellikle akrabalık ilişkilerinin güçlü olmasıyla hem erken yaşta evlilikler sıkla görülmekte hem de birey kendi isteğinden ziyade aile ve akrabalarının kararıyla evlilik gerçekleştirmektedir (Yılmaz, 2023). Mevcut çalışmada katılımcıların da belirttiği gibi evlilik nedenlerinin altında ailenin başında bulunan kişinin otoriter tutumu etkili olmaktadır. Yakın çevrenin baskısına ek olarak bu şekilde gerçekleştirilen evliliklerin temelinde ayıp, namus, erkeklik gibi kavramlardan var olan sorumluluk duygusu da bulunmaktadır. (Yıldız ve Poyraz, 2020). Katılımcıların da ifadelerinden anlaşıldığı gibi evlilik bireyin erkek olma kavramının en önemli göstergesi haline gelmiştir. Erken evliliklerin bir diğer sebebi de toplum tarafından dışlanmak istememe ve toplumun onayını kazanma isteği yer alabilmektedir. Yıldız ve Poyraz’ın (2020) çalışmasında olduğu gibi mevcut çalışmada da kendi isteği ile sevdiği kişilerle evlenen çocuk damatlar, flörtün toplum tarafından yasak, günah olarak görülmesinden dolayı evlilik yolunu tercih etmişlerdir. Buradan hareketle çocuk yaşta evliliklerin bireysel ve toplumsal faktörlerin etkileşimi ile ortaya çıktığı söylenebilir.

Tema 2: Katılımcıların Evliliklerindeki Yaşadığı Sorunlar**Tablo 3.**

Çocuk damatların evliliklerinde en çok karşılaştıkları sorunlar teması

Sorun Başlıkları	f
Büyük aile ilgili sorunlar	
Büyük aile ile çatışmalar	31
Büyük aile ile yaşama zorunluluğu	23
Eşin ailesi ile anlaşamama	6
Ailenin eşinden beklentileri	5
Bireysel sorunlar	
Ekonomik Sorunlar/İşsizlik	40
Erken yaşta baba olmak	23
Eş ile sorunlar yaşama	20
Eş/baba rollerini düzenlemekte zorlanma	20
Taşıyabileceğinden çok sorumluluk alma	12

Tablo 3’te görüldüğü gibi evliliklerindeki sorunlar teması; büyük aile ile ilgili yaşanan sorunlar ve bireysel sorunlar olmak üzere iki alt temadan oluşmaktadır. İlk olarak büyük aile ile ilgili sorunlar alt teması altında yer alan, büyük aile ile çatışmalar (f:31), büyük aile ile yaşama zorunluluğu (f:23), eşin ailesinin müdahaleleri (f:6) ve ailenin eşinden beklentileri (f:5) kodlarıyla ilgili alıntılara yer verilmiştir. Bu temayla ilgili olarak bir katılımcı ekonomik sorunların büyük aileyle yaşanan sorunlarda etkili olduğunu “Ekonomik gücümüz olmadığı için kendi evimizi kuramadık. Bundan dolayı hem benim hem de eşimin ailesi sürekli ailemizin düzenine karışıyordu, bu problem yaratıyordu. Bir tartışma olduğunda hemen aileler dahil oluyordu, işler daha çıkmaza gidiyordu” (K4, yaş 21, evlilik yaşı 16). Başka bir katılımcı ise “Annem sürekli eşimle tartışıyor, onu kabullenmiyordu. Sürekli aynı evde olunca bu da ister istemez ortamı geriyordu” (K10, yaş 23, evlilik yaşı 18), şeklinde görüşünü ifade ederek aynı evde yaşamının ve annesinin eşine dair algısının sorun yarattığını belirtmiştir.” Bazı katılımcılar, eşin ailesinin aileye müdahalelerinin problemlerin ortaya çıkmasına sebep olduğunu belirtmiştir. Bu hususu örnekleyecek bir ifade K21 kodlu katılımcıya aittir: “Eşim ailesine uyup hem ayrı eve çıkmak istiyordu. Ailesinin yüzünden bir türlü bizim evi kendi evi olarak görmüyordu, ailesinden çok etkileniyordu.” Bazı katılımcılara göre de büyük aileyle yaşanan sorunlardan biri de ailenin eşinden beklentileridir. Bu durumu örnekleyecek bir ifade K11 kodlu bir katılımcıya aittir: “Ailem eşimi hizmetçi olarak görüyordu. Sürekli çalıştırmaya çalıştırıyordu” (Yaş 24, evlilik yaşı 16).

Çocuk yaşta gerçekleştirilen evliliklerde birey henüz çocukluk çağı gelişim görevlerini tamamlayamadan yetişkin olma evresine geçiş yapmaktadır. Bu geçişle birlikte toplumun bireye yüklediği roller de değişmektedir. Çocuk yaşta evlenen erkeğin evine, eşine, çocuklarına hâkim olması, toplumda yer edinmesi ve evini geçindirmesi beklenmektedir (Şenol ve Sarp, 2018). Çocuk damada yüklenen yaşına göre ağır sorumluluklar evlilik süreçlerinde sorun yaşamalarına neden olabilmektedir. Mevcut çalışmada çocuk damatların evliliklerinde hem kendi ailesi hem de

eşinin ailesinden kaynaklı sorunlar ve bireysel sorunlar yaşadıkları görülmüştür. Ailelerden kaynaklı sorunların temelinde, çocuk damadın evlendikten sonra eşiyile beraber ailesinin yanında yaşaması yer almaktadır. Erken yaşta evlilik gerçekleştiren çocuk damatlar eğitimlerini tamamlayamadıklarından evi geçindirme sorumluluklarını yerine getirebilmek için istihdama vasıfsız işçi olarak katılmaktadırlar (Yıldız ve Poyraz, 2020). Düşük ücretli işlerde çalışan çocuk damatlar ekonomik olarak ailesine bağlı kalmaya devam etmekte ve bu sebeple ayrı bir evde yaşayamamaktadırlar (Yılmaz, 2023). Mevcut çalışmada da kök ailenin maddi ve manevi yardımına ihtiyaç duyan çiftlerin aileyle birlikte yaşamak zorunda kaldığı ve bu durumun da kök aile ve çocuk çiftin karşılıklı olarak birbirleri için stres kaynağı haline gelmesine sebep olduğu görülmektedir. Ayrıca hem mevcut çalışmada hem de Yıldız ve Poyraz'ın (2020) çalışmasında çocuk damatların eşlerinin genellikle kendileriyle yaşıt veya kendilerinden küçük olduğu görülmektedir. Yani, çocuk damadın eşini çocuk gelin olarak nitelendirmek mümkündür. Yılmaz (2023), çocuk damatların evlilik nedenlerinden birinin anne-babalarının sağlık durumlarından dolayı onların ev içindeki yüklerini hafifletmek olduğunu belirtmiştir. Bu durum katılımcıların da ifade ettiği gibi ailenin eşten/çocuk gelinden beklentilerinden (eş işleri, çocukların bakımı vs.) kaynaklı sorunların temelini oluşturmaktadır.

Karşılaşılan sorunların büyük çoğunluğu bireysel sorunlar alt teması altında toplanmıştır. Bu alt tema altında yer alan ekonomik sorunlar-işsizlik (f:40), erken yaşta baba olmak (f:23), eş ile sorunlar yaşama (f:20), eş ve baba rollerinde zorlanma (f:20) ve sorumluluğun taşıyabileceğinden çok olması (f:12) kodlarıyla ilgili alıntılara yer verilmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğu ekonomik koşullar ve işsizlikle ilgili sorunlar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bu konuda K9 kodlu katılımcı düşüncesini işsizlik bireysel bir konuda olsa da diğer bütün sorunların temelini oluşturduğunu duygusal bir şekilde “Küçüksün kimse sana iş vermiyor iş verse bile düşük ücret. Çaycıda çalışıyordum aldığım sigarama yetmiyordu. Eşime bir şey alamıyordum. Eşim hamile canı bir şey istediğinde alamıyordum. Bazen eşimin yüzüne bakamıyordum. İhtiyaçları babam karşılıyordu... Bu sefer aile aşırı karışıyordu. Çocuğuma bir bez alamayınca bütün sorunlar patlak veriyordu” (Yaş 21, evlilik yaşı 16) şeklinde ifade etmiştir. Benzer şekilde K2 kodlu katılımcı “İşsizlik büyük sorundu evliliğimde ve bütün sorunların temelinde işsizlik, para vardı. Hem ailemi hem eşimi geçindiremiyordum” (Yaş 25, evlilik yaşı 18) şeklinde görüşünü ifade etmiştir. Bazı katılımcılara göre de erken evlilikte yaşanan önemli bir problem babalık rolleriyle ilgilidir. Bu durumu örnekleyecek bir ifade K12 kodlu katılımcıya aittir: “Kendime bakamıyordum, çocuğuma nasıl bakacağım, babalığı bilmiyorum. Bazen çocuk bazen baba oluyordum.” (Yaş 22, evlilik yaşı 17). Bir başka katılımcı “çocuk bakımında çok zorlandık”, “kendime bakamazken çocuğa bakmak zor geldi” (Yaş 19, evlilik yaşı 16). Bazı katılımcılar ise erken yaşta yaşanan bazı

problemlerin eşle ilişkili olduğunu ifade etmiştir. Eşini tanımadığının altını özellikle çizen K14 kodlu katılımcı “Eşime bir türlü ısınamadım zaten tanımıyordum evlendiğimde iki yabancı gibiydik hiç konuşmuyorduk, ona karşı hiçbir sorumluluk hissetmiyordum” (Yaş 24, evlilik yaşı 17). Bu durumu örnekleyecek bir ifade de K18 kodlu katılımcıya aittir: “eşime karşı erkek, eş rolünü yerine getiremiyordum”, “ne zaman baba ne zaman çocuk olacağımı karıştırıyordum”, “çocuğa nasıl bakacağımı bilemiyordum”, “olgunlaşamadığım için evliliği yapamıyorum diye düşünüyordum”. Son olarak bazı katılımcılar, aldıkları sorumlulukları kaldıramadıklarını ifade etmiştir. Bu konuda bir katılımcı düşüncesini iç çekerek “Yaşıtlarım, rahat geziyorken ben büyük gibi davranıyordum çok fazla sorumluluğum vardı. Bütün sorumluklar birbirine karışıyordu.” şeklinde ifade etmiştir (K10, yaş 23, evlilik yaşı 18). Benzer şekilde K4 kodlu katılımcı “Hem ailemin hem eşimin sorumluluğunu almak çok yoruyordu beni” şeklinde görüşünü ifade etmiştir.

Erken yaşta evlenen erkeklerin evlilik süreçlerinde karşılaştıkları sorunlardan bir diğeri ise bireysel sorunlardır. Katılımcıların ifadelerine bakıldığında bireysel sorunların temelinde iş bulmada yaşanan zorluklar, düşük ücretli bir işte çalışmak, erken yaşta baba olmak ve eş olmanın getirdiği yükümlülüklerin olduğu görülmektedir. Çocuk yaştaki bireye yüklenen tüm bu ağır sorumluluklar onların evliliği yıpratıcı bir sorun olarak görmelerine sebep olmaktadır. Çocuk damatların evliliklerinde maddi sorunlar göze çarpmaktadır. Maddi sorunların kaynağında ise çocuk damatların eğitimlerini tamamlayamamış olması ve bu sebeple nitelikli bir iş sahibi olamamaları yer almaktadır (Yıldız ve Poyraz, 2020). Eğitimi tamamlayamayan birey ailesini geçindirecek bir iş bulmakta zorlanmakta, bir işte çalışıyor olsa bile maddi geliri yetersiz kalabilmektedir. Bu durum doğrudan ailenin yaşam kalitesi üzerinde etkili olabilmektedir. Maddi sorunlara ek olarak evlilik yaşına gelmeden evlenen çocuk damatlar toplumda çocuk konumundan baba konumuna geçerek sorumluluklarını arttırmaktadırlar (Yılmaz, 2023). Çocuk damatlardan hem evi geçindirecek bir yetişkin/baba olması hem de bir evlat olarak anne-babasının sözünden çıkmaması beklenmektedir ki bu durum da çocuk damadı psikolojik olarak yıpratmaktadır (Yıldız, 2018). Henüz kendi çocukluk döneminden çıkamamış erkekte ebeveyn olma sorumluluklarının beklenmesi çocuk damatların evlilik süreçlerini daha zor hale getirmektedir. Ayrıca bilinmektedir ki erken yaşta baba olan bireyler, baba olma sorumluluğunun altından kalkmakta zorlanmakta ve bu sebeple ailesini terk edebilmektedir (Fagot vd., 1998; Larson vd., 2006).

Sağlıklı ve uzun ömürlü bir evlilik için evlenecek kişilerin evliliğin gerekliliklerini ve sorumluluklarını yerine getirecek fizyolojik gelişimi tamamlaması ve evlilik için gerekli olgunluğa ulaşması beklenmektedir. Erken yapılan evliliklerde kişiler bu olgunluğa ulaşamadıkları gibi evlilik ile ilgili beklenti, amaç ve ideallerini de henüz şekillendirmemiş olmaktadır (Çizmecioğlu, 2020). Zamanla olgunlaşma sürecini tamamlayan çocuk damatların evlilikten ve

eşlerinden beklentileri kesinleşmektedir. Bu beklentilerin karşılanmadığını gören bireyler sorunlu bir evlilik süreci geçirmekte ve süreç kaçınılmaz bir şekilde mutsuz bir evliliğe ve hatta boşanmaya varabilmektedir. Mevcut çalışmada, çocuk damatların özellikle tanımadıkları kişilerle gerekli olgunluğa erişmeden evlenmiş olmalarının evlilik süreçlerinde sorun yaşamalarına sebep olduğu görülmektedir. Bu faktörler çocuk damatların kendilerini evliliklerine ve eşlerine karşı sorumlu hissetmelerine engel olmaktadır. Çocuk damatların evliliklerinde karşılaştığı sorunların tümünün temelinde evliliğin getirdiği rollere ve sorumluluklara hazır olmama durumunun yer aldığı görülmektedir. Henüz kendileri çocukken eş, ev, çocuk, aile gibi sorumlulukları üstlenen bireyler fizyolojik ve psikolojik çöküntü yaşayabilmektedirler (Yıldız ve Poyraz, 2020). Mevcut çalışmada katılımcıların ifadeleri, çocuk damatların evlilik süreçlerinde yaşadıkları psikolojik çöküntüyü gözler önüne sermektedir.

Tema 3: Erken Yaşta Evliliklerin Önüne Geçmek için Bireylere, Ailelere ve Kurumlara Öneriler

Tablo 4.
Öneriler teması

Öneriler	f
Bireylere	
Duyularına Göre Hareket Etmeme	13
Gelişimsel Döneme Uygun Hareket Etme	11
Ciddi Kararlar Vermeme	9
Çözüm Yolu Olarak Görmeme	7
Ailelere	
İzin vermeme (Karşı durma)	9
Eğitim Alma	8
İlgili Ebeveyn Tutumu	6
Kurumlara	
Yasaların Esnetilmemesi	14
Otorite Figürleriyle İş birliği	12
Eğitim Verme	10
Toplumsal Söylemlerle Mücadele	8

Tablo 4’te görüldüğü üzere gibi öneriler teması; bireylere, ailelere ve kurumlara olmak üzere üç alt temadan oluşmaktadır. İlk olarak bireylere öneriler alt temasında yer alan duygularına göre hareket etmeme (f:13), gelişimsel döneme uygun hareket etme (f:11), ciddi kararlar vermeme (f:9) ve çözüm yolu olarak görmeme (f:7) kodlarıyla ilgili alıntılara yer verilmiştir. Bu alt tema ile ilgili bir katılımcı pişmanlık duygusu içinde “Erken yaşta evlenmeyin, bu yaşta evlenmek yapabileceğiniz en kötü hata olur. Duygular insanı yanlış yönlendirir” (K4, yaş 21, evlilik yaşı 16) düşüncelerini ifade etmiştir. Benzer şekilde K17 kodlu katılımcı “Bu yaşta evlenmeyin, bu yaşta okul okunur, gezilir, eğlenilir yani yapılacak son şeydir evlenmek, her şey zamanında güzeldir” şeklinde düşüncelerini dile getirmiştir. Bazı katılımcılar da özellikle içinde bulunulan gelişimsel döneme vurgu yaparak bu dönemde ciddi kararlar alınmaması gerektiğini dile getirmiştir. Bu

konuyla ilgili bir katılımcı “İnsan her şeye gücünün yeteceğini o gençlik döneminde düşünür, her şey kolay gelir, ama öyle olmuyor, iş ciddiye bindiğinde sadece haline anan ağlıyor o da niye ağladığını bilmiyor, çocuklarımı 25’ten önce evlendirmem” (K11, yaş 24, evlilik yaşı 16). Bazı katılımcılara göre de erken yaşta evlilik ailedeki problemlerden ve baskıdan kaçmanın bir yolu olarak görülmektedir. Katılımcılara göre kaçmak yerine başka yollar denenmelidir. Bu konuda K34 katılımcının düşünceleri şu şekildedir: “Bazen evde yaşanan kötü şeyler evden uzaklaştırıyor, çözüm olarak evlilik aklınıza geliyor kızlarda daha fazla ama erkekler de bunu yapıyor, doğrusu başka çözüm yolları bulmak... Varsa aile büyüklerine danışmak ne bileyim devlete sığınmak gibi”.

Katılımcıların büyük çoğunluğunun erken yaşta evliliği onaylamadığı, çok azının doğru bulduğu görülmektedir. Katılımcıların bir bölümü çocuk yaştaki bireylere yönelik önerilerde bulunmuştur. Bu önerilerin temelinde pişmanlık duygusunun yer aldığı görülmektedir. Özellikle huzur arayışı ve kendi ailevi problemlerinden kaçış düşüncesine sahip olan ve kendi rızası ile erken evlilik gerçekleştiren bireylerin yaşadıklarıyla evlilikten beklentileri arasında farklılıklar olduğu bilinmektedir (Yıldız ve Poyraz, 2020). Evlendikten sonra her şeyin daha güzel olacağını düşünen çocuk damatlar evlilik sonrası artan sorumluluklarla beraber evliliğin gerçekliğiyle yüzleşmiş olmaktadır. Bu sebeple bireyler verdikleri evlilik kararından pişmanlık duymaktadırlar. Ayrıca gelişim dönemi göz önüne alındığında ergenlik dönemi içerisinde olan bireylerin evlilik gibi ciddi bir karar verebilecek olgunlukta olmadıkları bilinmektedir. Bu dönemde yaşitları gibi eğitimlerine devam etmeleri, yaşına uygun sorumluluklar üstlenmeleri gerekirken çocuk damatlar, evliliğin getirmiş olduğu yetişkin rolü ve sorumlulukları karşısında zorluk çekmektedirler (Yılmaz, 2023).

Bazı katılımcılara göre de aile özellikle bu tür evliliklerde ana belirleyici olduğu için sebep ne olursa olsun bu konuya karşı olmalıdır (f:9). Bu konuda K17 kodlu katılımcı “Anne babalar, aile üyeleri sebebi ne olursun bu tür evliliklere izin vermemeli, çocuk akılsız düşünemiyor, ne yaptığını bilmiyor, seviyorum o olmazsa yaşayamam diyebilir... Oyun sanıyor... Aile dikkat edebilmeli” (Yaş 23, evlilik yaşı 17) şeklinde düşüncelerini ifade etmiştir. Başka bir katılımcı da kızgınlığını belli ederek “Hadi çocuk anlamıyor, ben hiç unutmuyorum evlenmeden bir gün önce bisikletimi tamire getirmiştik... Ya anne ya baba ya aile büyükleri nasıl buna ses çıkarmaz kesinlikle izin verilmemeli”. (K19, yaş 25, evlilik yaşı 17). Ancak bazı katılımcılara göre de ailelerin eğitim düzeyi düşük olduğu (f:8) için ailenin kendisi bu evliliklerin önünü açmaktadır. Bundan dolayı bu ailelerin eğitim almaları veya eğitimlerine devam etmesi gerekmektedir. Bu konuda bir katılımcı şunları söylemiştir: “Sanki evlenmesem babamın gözleri açık gidecek gibi davranıyordu. Biraz eğitilmiş olsa okuma yazması bile yok...Böyle yapmazdı.” (K40, yaş 19, evlilik yaşı 18). Bazı katılımcılara göre de anne babaların bu tür evliliklerin önüne geçmek için çocuklarına karşı tutumlarını değiştirmeleri gerekir. Bu konuyla ilgili bir katılımcı başını öne

eğerek “Annemin beni hiç öptüğünü hatırlamıyorum, ilgisizdi... O zamanlar eşim bana seni seviyorum dediğinde sanki bana cenneti vermişti, her anımız beraber olsun istiyordum, gözlerim kapanmıştı... Bu duyuldu söz kestiler...Sonra düğün...Sevinmişim sonradan sosyal hizmet bölümü okuyunca yanlış yaptığımı fark ettim. Aslında şunu diyorum aileler çocuklarını sevmeli böyle olmayınca bu tür şeyler oluyor.” (K5, yaş 21, evlilik yaşı 16) şeklinde görüşlerini ifade etmiştir.

Yorgun (2019), erken yaşta evlilik kararı verecek olgunlukta olmayan çocukların, genellikle anne, baba ya da her ikisinin zorlamasıyla evlendiklerini belirtmektedir. Çocuk evliliklerde ailenin ana belirleyici ve karar verici konumda olması, çocuk evlilikleri engelleme noktasında yine aileye önemli bir rol yüklemektedir. Katılımcıların ifadelerinde de görüldüğü üzere çocuk evliliklerin önlenmesinde ailelere önemli bir görev düşmektedir. Ancak çocuk yaşta evlendirilen bireylerin ailelerinde de çocuk evliliklerin yaygın olduğu bilinmektedir. Çocuk yaştaki evlenen aile büyükleri, anne-baba ya da akrabalar, çocuk yaştaki evlilikleri bir sorun olarak görmemekte ve bu durum çocuk evliliklerin devam etmesine sebep olmaktadır. (Yıldız ve Poyraz, 2019). Yani çocuk damat/gelinin anne, baba, abla, ağabey ya da akrabaları da çocuk damat/gelin olabilmektedir. Bunun temelinde ise düşük eğitim ve gelişmişlik düzeyi olduğu söylenebilir. Eğitim seviyesinin yüksek olduğu toplumlarda çocuk evlilikler az görülürken eğitim seviyesinin düşük olduğu toplumlarda daha fazla görülmektedir (Yılmaz, 2023). Eğitimsizlik beraberinde çocuk evlilikleri getirmekte ve eğitimleri yarıda kesilmiş, cahil bırakılmış çocukların da geleceğe bilinçli, eğitilmiş bireyler yetiştiremeyeceği bilinmektedir (Aydemir, 2011). Ek olarak bazı katılımcılar, ailelerinden göremedikleri sevgiyi eşlerinden görebilme umuduyla erken evlilik gerçekleştirdiklerini ifade etmişlerdir. Bu noktada çocuk evlilikler üzerinde anne-baba tutumlarının etkili olduğu görülmektedir. Duru ve Arslan (2014), ailedeki sosyal ve duygusal destek azlığının bireyin evden kaçmasına ve erken evlilik gerçekleştirmesine sebep olduğunu belirtmektedir. Yani ailesi tarafından sevildiğini, güvenildiğini ve desteklendiğini hissedilen bireylerde çocuk yaşta evlenme riski daha az olacaktır.

Katılımcıların öneriler teması altında değindikleri bir diğer alt tema kurumlara önerilerdir. Kurumlara öneriler alt teması altında, yasalarını esnetilmemesi (f:14), otorite figürleriyle iş birliği (f:12), eğitim verme (f:10) ve toplumsal söylemlerle mücadele (f:8) kodlarıyla ilgili alıntılara yer verilmiştir. Bu alt temayla ilgili bir katılımcı “Devlet yaş sınırı koyuyor ama mahkemelerde bu yaşları büyütme mümkün olmasın” (K6, yaş 21, evlilik yaşı 18) şeklinde görüşlerini ifade etmiştir. Başka bir katılımcı ise özellikle bu tür evliliklerin yoğun olduğu bölgelerde yaşayan bireylere ve ailelerine yönelik eğitim verilebileceğini “Bizim yaşadığımız bölgede (yaşadığı ilçeyi kastediyor) çok fazla bu tür evlilikler var. Bunun için devlet tarafından ailelere ve insanlara eğitim verilse iyi

olur” (K13, yaş 24, evlilik yaşı 16) şeklinde ifade etmiştir. Bir başka katılımcı ise kurumlar aracılığıyla bu konuyla ilgili toplumsal söylemlerin gücünün azaltılması gerektiğini şu şekilde dile getirmiştir: “Bir sürü söz var. Ne bileyim evlenmeden adam olmazsın, günaha batarsın gibi bunlar sanki insanın içine işliyor en azından ben evlenince adam olacağımı düşünüyordum (gülerek). Bu gibi düşüncelerin gücünü devlet kendi kurumlarını harekete geçirerek azaltmalı.” (K35, yaş 21, evlilik yaşı 16) şeklinde görüşlerini ifade etmiştir. Bazı katılımcılara göre de devlet kanaat önderleri, din adamları veya toplumda ileri gelenlerle iş birliği yaparak özellikle bazı bölgelerde bu tür evliliklerin önüne geçebilir. Bu konuda K8 kodlu katılımcı şunları söylemiştir: “Bu bölgedeki bazı aileler cahil olduklarından başkaları ne dese yapıyor. Devlette destek olursa iş birliği yaparsa azalabilir” (K44, yaş 25, evlilik yaşı 18).

Katılımcılar, çocuk evliliklerin önlenmesi konusunda devlet tarafından yapılacak uygulamaların etkili olacağını düşünmektedirler. Türkiye’de yasal evlenme yaşı 18’dir. Ancak çocuklar 17 yaşına bastıklarında aile veya yasal vasilerinin izniyle evlenebilmekte, 16 yaşındaki çocuklar ise olağanüstü durumlarda ve hayati önem arz eden gerekçeler olması şartıyla mahkemeden özel izin alarak evlenebilmektedirler (Çetin, 2020). Bu uygulamaların yanı sıra Medeni Kanun’da evlilik yaşı 18 olarak belirlenmekte ve 18 yaşın altındaki bireyler çocuk olarak kabul edilmektedir (Aydemir, 2011; Aral ve Gürsoy, 2001). Kanunlar ve uygulamalar arasındaki uyumsuzluk dikkat çekmektedir. Bu uyumsuzluğun ortadan kaldırılması ve 18 yaşından küçük her bireyin herhangi bir koşula bakılmaksızın evlenmesinin engellenmesi, çocuk evlilikler sorununun azaltılmasında etkili olacaktır. Ancak resmi olmayan, dini ve geleneksel ritüellerle gerçekleştirilen evlilikler sebebiyle güvenilir istatistiki bilgilere ulaşamamaktadır ve bu durum da çocuk evlilikler sorununun çözümünü zorlaştırmaktadır. Katılımcıların ifadelerinde belirttiği gibi çocuk evliliklerini önlemede diğer bir yol ise toplumun eğitilmesi ve bilinçlendirilmesidir. Bu noktada Çetin (2020) ailelerin, kanun koyucuların, din görevlilerinin, eğitimcilerin doğru yönlendirmesiyle toplumsal zihniyet değişikliğinin sağlanabileceğini belirtmiştir. Dünya geneline bakıldığında eğitim seviyesi ve evlilik yaşı arasında bir ilişki kurulmaktadır. Anne, baba ve çocuğun eğitim seviyesi düştükçe evliliklerin erken yaşta gerçekleşme oranı artmaktadır. Evlilik yaşının yükselmesi, toplumun tüm üyelerinin eğitim seviyelerini yükseltmekle mümkün olacaktır (Şenol ve Mazman, 2012).

Sonuç ve Değerlendirme

Çocuk yaşta evlenen erkek bireylerin gözünden evlilik yaşantısının resmedildiği bu çalışmada katılımcılar, evlendirilme nedenlerine, evliliklerinde yaşanan sorunlara ve erken yaşta evliliklerin doğru/yanlış boyutları ile bu evliliklerin önüne geçilmesi için yapılması gerekenlere

vurgu yapmıştır. Araştırma bulguları, evlenme nedenlerin bireysel ve toplumsal nedenler olmak üzere iki alt temadan oluştuğunu göstermektedir. Katılımcıların ifadelerinden yola çıkıldığında bu tür evliliklerin nedenlerini anlamak açısından hem bireysel hem de toplumsal nedenleri göz önüne alarak bütüncül bakışa sahip olmak gerekir. Bireysel nedenler eşi sevmeye/anlaşma, aile olma isteği, düzenli yaşama isteği, sevdiğim başkasına verilme riski, evliliğe hazır hissetme ve yakın ilişki ihtiyacıdır. Özellikle erken yaşta evlenen çocukların gelişimsel olarak ergenlik döneminde oldukları düşünüldüğünde bu çalışmada evlenmelerinin nedenleri olarak tespit edilen bireysel nedenler daha iyi anlaşılabilir. Çünkü ergenin bu dönemde bireyselleşme çabaları, kimliklerinin henüz tam oturmaması gibi gelişimsel özellikleri doğru, akıllı ve rasyonel karar vermelerini engelleyebilir. Örneğin diğerini ve hatta kendini henüz tam tanımadan veya tanıdığını düşünerek evlilikle ilgili ciddi kararlar verebilir, gücünün her şeye yettiğini düşünebilir, isteklerini çok gerçekçi görebilir, ailesini kendine uzak gördüğü için sağlıklı olmayan yakın ilişkiler içerisinde olabilir. Dolayısıyla çocuk yaşta evlenen erkek bireylerin evliliklerine neden olan bireysel nedenler, gelişimsel özellikleri ile örtüşmektedir. Ayrıca erken yaşta evlenmenin en önemli toplumsal sebeplerinden biri aile ve çevre baskısıdır. Katılımcılar aile büyükleri tarafından sevgilileriyle olan özel ilişkilerinin duyulması, anne babanın torun isteği ve neslin devamı gibi nedenlerle erken yaşta evliliklere zorlanmıştır. Bu bağlamda erken yaşta evliliklerin gerçekleşmesine aile ve çevrenin çocuk üzerinde oluşturduğu baskısında neden olduğu söylenebilir. Bununla birlikte bu tür evliliklere neden olan diğer toplumsal faktörler, din ve geleneksel nedenler, toplumsal söylemler, yaşlılarının evlenmesi ve ailevi zorunluluklardır. Bu kapsamda dinin gerekliliklerini yerine getirdiğini düşünmek, evlenmeyi yaşlılarının evlenmesinden dolayı normal görmek, evlenmeden erkek adam olunmaz gibi erkeklik veya geleneksel cinsiyet rollerinden kaynaklı sebepler, yaşlı aile büyüklerine bakmak ve eş adayının ev işlerine destek olması gibi nedenler bulunmaktadır. Dolayısıyla aile, ailenin sahip olduğu dini inançlar, ailenin içinde bulunduğu ortam, şartlar ve kültür erken yaşta evliliklere neden olmaktadır. Sonuç olarak toplumsal bir gerçeklik olan çocuk damatların evliliklerinin bireysel, makro ve mikro düzeyde birçok nedeni bulunmaktadır.

Erken yaşta evlenen erkek bireylerin evlilik yaşantıları süresince yaşadıkları sorunlar, büyük aileyle yaşanan sorunlar ve bireysel sorunlar olmak üzere iki alt temadan oluşmaktadır. İlk olarak büyük aile ile ilgili yaşanan sorunlar, büyük aile ile çatışmalar, aile ile yaşama zorunluluğu, eşin ailesinin müdahaleleri ve ailenin eşinden beklentileri ile ilgili sorunlardır. Bu sorunları ortaya çıkaran, eşlerin ekonomik bağımsızlığının olmaması, her iki eşin kök ailesinin eşlerin yaşamlarına doğrudan etki etmesi veya karışması, ailenin sınırlarının net olmaması, sürekli iççice olmak, eşlerden birinin kök ailelerin isteğine göre davranması ve kök ailenin geleneğe olan olumsuz

algılarıdır. Bu kapsamda kök aile ile yaşanan gerilimin temelinde, çocuk damatların kök aileleriyle beraber yaşama zorunlulukları ve ekonomik olarak kök aileye bağlı olarak yaşamaları bulunduğu söylenebilir. Bireysel sorunların ise işsizlik, erken yaşta baba olmak, eş rollerini yerine getirememe ve taşıyabileceğinden çok sorumluluk alma olduğu belirlenmiştir. Bu kapsamda ailesinin ve kendi ihtiyaçlarını giderememe, eşine alışamama, babalık rollerini yerine getirememe, yaşlarına uygun davranamama gibi sorunlar ön plana çıkmıştır. Sonuç olarak henüz fiziksel ve psikolojik olarak olgunlaşmamış erken yaşta evlendirilen çocukların, evlilikle ilgili sorumlulukları yerine getiremediği için sorun yaşadıkları söylenebilir. Aynı zamanda elde edilen bulgulara göre bu sorun başlıklarının genel olarak birbiriyle ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bundan dolayı tıpkı nedenlerde olduğu gibi sorunlar da bütüncül bir bakışla daha iyi anlaşılabilir.

Son olarak erken yaşta evlenen katılımcıların bu tür evliliklerin önüne geçilmesi için bireylere, ailelere ve kurumlara olmak üzere 3 gruba öneride buldukları belirlenmiştir. Katılımcıların bu tür evliliklerinin önüne geçmek için bireylere yaptıkları öneriler içerisinde duygularına göre hareket edilmemesi gerektiği, gelişimsel dönemine uygun davranılması, bu yaşlarda yaşamlarına dair ciddi kararlar verilmemesi ve yaşadıkları zor durumlara karşı evliliği çözüm yolu olarak görülmemesi gerektiği ön plana çıkmaktadır. Bu tür evliliklerden, çocuğun gelişimsel dönemine uygun olmadığı ve ileride telafisi pek mümkün olmayan ve ciddi pişmanlık duygusu yaratacağından dolayı uzak durulması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca bireylere dair önerileri içeren araştırma bulguları, bu tür evliliklerinin aileden ve çevreden gelen baskının önüne geçmek için bir yol olarak görülmemesi gerektiğini göstermektedir. Aile dönük önerileri içeren araştırma sonuçları ise ailelerin eğitim alması, sebebi ne olursa olsun o yaşlarda gelişimsel olarak bu tür kararları sağlıklı bir şekilde veremeyecek çocuklarının evlenmelerinin önüne geçmesi ve çocuğun aileden kopmasına sebep olacak veya onu sevgiyi başka yerlerde arayacak tutumlardan uzak durması gerektiğini ortaya koymuştur. Bu tür evliliklerin önüne geçilmesi açısından ailelerin çocuklarına karşı olumlu anne baba tutumlarına sahip olması gerekmektedir. Aksi takdirde ergenler sevgiyi ve ilgiyi başka yerde aramaktadır. Ayrıca katılımcılara göre erken yaşta evliliklerin önüne geçmek için aile, ailenin eğitimi ve olaya bakışı kritik bir öneme sahiptir. Araştırmadan elde edilen bir diğer sonuca göre bu tür evliliklerin önüne geçilmesi için devlet veya devlete bağlı kurumların sorumluluk alması, konuya dair eğitim faaliyetlerini planlanması, toplumsal söylemlerin gücünü azaltması ve otorite figürleriyle iş birliği yapması gerektiğidir. Araştırmadan elde edilen bir diğer sonuçta erken yaşta evliliklerin önüne geçilmesi için kurumların yapması gerekenlerle ilgilidir. Bu kapsamda bu tür evliliklerin önüne geçilmesi için devlet veya devlete bağlı kurumların sorumluluk alması, yasaları buna göre düzenlemesi, konuya dair eğitim faaliyetlerini planlanması, erken yaşta evliliklere neden olan toplumsal söylemlerin gücünü

azaltılması ve otorite figürleriyle iş birliği yapılması gerektiğidir. Özetle araştırma sonuçlarına göre erken yaşta evliliklerin önüne geçilmesi sadece bireylerin, ailelerin ve kurumların yapacaklarına odaklanılmamalıdır. Tıpkı neden ve sonuçlarda olduğu gibi sosyal bir olgu olan erken yaşta evliliklerin önüne geçmek için bütüncül bir bakışa sahip olunması gerektiğidir.

Kaynakça

- Aktepe, E., & Atay, M. İ. (2017). Çocuk evlilikleri ve psikososyal sonuçları. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 9(4), 410-420. <https://doi.org/10.18863/pgy.310791>.
- Acar Ağar, B., Durmuş, E., & Çelik, M. (2024). Eğitsel, Sosyal ve Psikolojik Bir Sorun: Çocuk Evliliklerde “Gelin” ve “Damat” Olmak. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 34-46. <https://doi.org/10.53506/egitim.1451362>.
- Aral, N., & Gürsoy, F. (2001). Çocuk hakları çerçevesinde çocuk ihmal ve istismarı. *Milli Eğitim Dergisi*, 151(5), 1-25.
- Aydemir, E. (2011). *Evlilik mi evcilik mi? erken ve zorla evlilikler, çocuk gelinler*. Uşak Yayınevi.
- Birleşmiş Milletler. (1989, Kasım 20). Çocuk haklarına dair sözleşmesi. https://www.unicefturk.org/public/uploads/files/UNICEF_CocukHaklarinaDairSozlesme.pdf (10.12.2023).
- Boran, P., Gülçay, G., Devocioğlu, E., & Eren, T. (2013). Çocuk gelinler. *Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 26, 58-62. <https://doi.org/10.5472/MMJ.2013.02751.1>.
- Braun, V., & Clarke, V. (2019). Psikolojide tematik analiz kullanımı. S. N. Şad* , N. Özer** ve A. Atli*** (Çevirenler). *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi – Journal of Qualitative Research in Education*, 7(2), 873-898. <https://doi.org/10.14689/issn.2148-2624.1.7c.2s.17m>.
- Carter, B. & McGoldrick, M. (1989). *The changing family life-cycle: A framework to family therapy* (2nd ed.). Allyn & Bacon.
- Coşkun, A. M., Şenturan, L., Çayır, G., & Yakıt, E. (2016). Çocuk gelinler sorununa toplumsal duyarlılık geliştirme. *International Journal of Human Sciences*, 13(1), 1107-1122. <http://dx.doi.org/10.14687/ijhs.v13i1.3583>.
- Çetin, M. (2020). Toplumsal bir gerçeklik olarak çocuk gelinler. *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 5, 107-122.
- Çizmecioğlu, R. (2020). *Evlilik olgunluğu ile evlilik beklentisi arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (YÖK Tez Merkezi, Yüksek Lisans). İstanbul Ticaret Üniversitesi.

- Çocuk Koruma Kanunu. (2005, Temmuz 15). https://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_kanun/cocukkoruma.pdf (7.11.2023).
- Dagne, H. G. (1994). Early marriage in northern Ethiopia. *Reproductive Health Matters*, 2(4), 35–38. [https://doi.org/10.1016/0968-8080\(94\)90006-X](https://doi.org/10.1016/0968-8080(94)90006-X).
- Demir, Y., Özel, C., & Sütçü, S. (2022). Erken yaşta evliliklerin bireysel ve toplumsal sonuçları. *Disiplinlerarası Çocuk Hakları Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 49-62.
- Doğan Göksel, P. (2018). *Çocuk gelinlerin erken evlilik süreçleri ve erken evliliklerin önlenmesine ilişkin görüş ve düşüncelerin incelenmesi*. (YÖK Tez Merkezi, Yüksek Lisans). Manisa Celal Bayar Üniversitesi.
- Dolgin, G. D. (2013). *Ergenlik psikolojisi* (Çev. D. Özen). Kaknüs Yayınları.
- Duru, E., & Arslan, G. (2014). Evlenmek amacıyla evden kaçan kız ergenler; bir olgubilim çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5(41), 36-48.
- Edmeades, J. D., MacQuarrie, K. L., & Acharya, K. (2022). Child grooms: understanding the drivers of child marriage for boys. *Journal of Adolescent Health*, 70(3), S54-S56. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2021.08.016>.
- Fagot, B. I., Pears, K. C., Capaldi, D. M., Crosby, L., & Leve, C. S. (1998). Becoming an adolescent father: Precursors and parenting. *Developmental Psychology*, 34(6), 1209–1219. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.34.6.1209>.
- Gastón, C. M., Misunas, C., & Cappa, C. (2019). Child marriage among boys: a global overview of available data. *Vulnerable Children and Youth Studies*, 14(3), 219–228. <https://doi.org/10.1080/17450128.2019.1566584>.
- Geldard, K., & Geldard, D. (2013). *Ergenler ve gençlerde psikolojik danışma* (Çev. Edt. M. Pişkin). Nobel Yayıncılık.
- Gladding, T. S. (2015). *Aile terapileri tarihi, kuram ve uygulamaları* (Çev. Edt. İ. Keklik ve İ. Yıldırım). Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği Yayınları.
- Gosh, B. (2011). Early marriage of girls in contemporary bengal: A field view. *Social Change*, 41(1), 41-61. <https://doi/10.1177/004908571104100102>.
- Haberland, N., Chong, E., & Bracken, H. (2003). *Married adolescents: An overview*. Geneva: World Health Organization.
- Jain, S., & Kurz, K. (2007). *New insights on preventing child marriage: A global analysis of factors and programs*. International Center for Research on Women (ICRW).

- Johnson, B., & Christensen, L. (2014). *Eğitim araştırmaları nicel, nitel ve karma yaklaşımlar* (Çev. Ed. Ş.B. Demir). Eğiten Kitap.
- Larson, N. C., Hussey, J. M., Gillmore, M. R., & Gilchrist, L. D. (1996). What about dad? Fathers of children born to school-age mothers. *Families in Society*, 77(5), 279–289. <https://doi.org/10.1606/1044-3894.916>.
- Misunas, C., Gastón, C. M., & Cappa, C. (2018). Exploring the Determinants of Child Marriage Among Boys and Its Outcomes on Men's Sexual and Reproductive Health and Family Size. *Available at SSRN 3272012*.
- Malatyalı, M.K (2014). Türkiye’de ‘çocuk gelin’ sorunu. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 2(3), 27-38. <https://doi.org/10.7816/nesne-02-03-03>.
- Mihçioğur, S., Erbaş, F., & Akın, A. (2010). Çocuk gelinler ve beklenen olumsuz sonuçları. *Sağlık ve Toplum*, 1, 3-12.
- Montazeri, S., Gharacheh, M., Mohammadi, N., Rad, I.A., & Ardabili, H.E. (2016) Determinants of early marriage from married girls’ perspective in Iranian setting: A qualitative study. *J Environ Public Health*, 8, 615-929. <https://doi.org/10.1155/2016/8615929>.
- Nour, N. M. (2006). Health Consequences of Child Marriage in Africa. *Emerging Infectious Diseases*, 12(11), 1644-1649. <https://doi.org/10.3201/eid1211.060510>.
- Özcebe, H., & Biçer, B. K. (2013). Önemli bir kız çocuk ve kadın sorunu; çocuk evlilikler. *Türk Pediatri Arşivi*, 28(2), 86-93. <https://doi.org/10.4274/tpa.1907>.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (Çev. Edt. M. Bütün ve S. B. Demir). Pegem Yayıncılık.
- Soylu, N., & Ayaz, M. (2013). Adli değerlendirme için yönlendirilen küçük yaşta evlendirilmiş kız çocuklarının sosyodemografik özellikleri ve ruhsal değerlendirmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 14, 136-144. <http://dx.doi.org/10.5455/apd.36694>.
- Şen, H. (2014). *Çocuk Gelinler: Evcilikten Evliliğe*. Detay Yayıncılık.
- Şenol, D., & Mazman, İ. (2012). Erken yaşta evlilik: Çocuk gelinler. *Uluslararası Katılımlı Çocuk İhtiyaçları Sempozyumu 18-19 Mayıs 2012* (ss. 500-517). Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Şenol, D., & Sarp, Ç. (2018). Kadın ve erkeklerin değerlendirmeleri ile toplumsal cinsiyet rolleri-Kırıkkale örneği. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 31, 17-38.
- Türk Medeni Kanunu. (2001, 8 Aralık) Resmi Gazete. (Sayı: 24607).

- TÜİK. (2018, Kasım 12). <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27594> (7.12.2023).
- TÜİK. (2023, Mayıs 15). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Birth-Statistics-2022-49673> (24.11.2023).
- TÜİK. (2024, Nisan 19). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2023-53679#:~:text=T%C3%BCrkiye%20n%C3%BCfusunun%20%26%2C0,7'sini%20k%C4%B1z%20%C3%A7ocuklar%20olu%C5%9Fturdu> (24.04.2024).
- UNICEF (2019, Haziran 6). <https://www.unicef.org/press-releases/115-million-boys-and-men-around-world-married-children-unicef> (11.09.2023).
- UNICEF (2023, Mayıs 3). <https://www.unicef.org/turkiye/bas%C4%B1n-b%C3%BCltenleri/unicef-k%C3%BCresel-d%C3%BCzeyde-ya%C5%9Fanan-%C3%A7ok-say%C4%B1da-kriz-%C3%A7ocuk-ya%C5%9Fta-evliliklerle-m%C3%BCcadeleyi> (6.10.2023)
- United Nations. (2015). Resolution adopted by the Human Rights Council 29/8, Strengthening efforts to prevent and eliminate child, early and forced marriage, A/HRC/RES/29/8.
- Uslu, İ. (2011). *Türkiye’de aile yapısı araştırması (A research on the family structure in Turkey)*. Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- Yıldız, D. (2018). *Sosyo-kültürel faktörler bağlamında erken evlilikler*. (YÖK Tez Merkezi, Yüksek Lisans). Hacettepe Üniversitesi.
- Yıldız, N., & Avcı, H. (2014). *Erken evliliklerin toplumsal meşruiyeti: Nitel bir çalışma*. DİTAM Toplumsal Araştırmalar Merkezi Yayınları:
- Yıldız, D., & Poyraz, T. (2020). Sosyo-demografik ve sosyo-kültürel bağlamda erken evlilikler: Çocuk gelinler ve çocuk damatlar. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (32), 159-186. <https://doi.org/10.20427/turkiyat.581208>
- Yılmaz, İ. (2023). Çocuk damatlar ve töre. *11. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı-IV* (ss. 175-198). İstanbul.
- Yorgun, E. (2019). *Erken evlilikler ve çocuk yetiştirmede karşılaşılan problemler (Ardahan ili örneği)*. (YÖK Tez Merkezi, Yüksek Lisans). Sakarya Üniversitesi.

Erkek Egemen Alanlarda Çalışan Kadınların Cinsiyetlendirilmiş Örgüt Deneyimleri: Kadın Güvenlik Görevlileri Örneği

Gendered Organizational Experiences of Women Working in Male-Dominated Fields: The Example of Female Security Guards

Şükriye Ulaşkın*

Öne Çıkanlar

- Bu makale, kadın güvenlik görevlilerinin toplumsal cinsiyet deneyimlerini yorumsamacı metodoloji ekseninde ele almaktadır.
- Araştırma bulguları, örgütsel süreçlerde toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin nasıl üretildiğini ortaya koymaktadır.
- Kadın güvenlik görevlilerinin deneyimleri; kimlikler, etkileşimler, bölünmeler, cinsiyetçi kültür ve örgütsel mantık çerçevesinde analiz edilmektedir.
- Araştırma, erkek egemen yapının korunmasında örgütsel süreçlerin etkisini göstermesi yönüyle örgüt teorisi alanına katkı sunmaktadır.

Öz: Bu araştırma, toplumda erkek egemen bir meslek olarak bilinen güvenlik görevliliğinde çalışan kadınların *cinsiyetlendirilmiş örgüt* olgusuna yönelik deneyimlerini konu edinmektedir. Kadın güvenlik görevlilerinin cinsiyetlendirilmiş örgüt olgusunu hangi örgütsel süreçlerde ve nasıl deneyimlediklerini anlamak, anlamlandırmak ve yorumlamak bu araştırmanın temel amacıdır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden yorumlayıcı fenomenoloji desenine uygun bir araştırma süreci takip edilmiştir. Aksaray ilindeki çeşitli kamu kurumlarında çalışan 11 kadın güvenlik görevlisiyle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Tümdengelim dayalı tematik analiz yöntemiyle analiz edilen veriler, cinsiyetlendirilmiş örgüt teorisi kapsamında beş tema altında sınıflandırılmıştır. Bu temalar: cinsiyetlendirilmiş kimlikler, etkileşimler, toplumsal cinsiyete dayalı bölünmeler, cinsiyetçi kültür ve örgütsel mantıktır. Araştırma sonuçları kadın güvenlik görevlilerinin yer aldığı çalışma ortamlarının, toplumsal cinsiyet kalıp yargılarıyla uyumlu kadın kimliğini yeniden ürettiğini ortaya koymuştur. Yanı sıra kadın güvenliklerin üniformalarıyla kurdukları bağ, üniformanın erkekliğin üretimindeki önemli sembollerden biri olduğunu açığa çıkarmıştır. Kadınların kültürel bakımdan erkeklerle özdeşleşmiş mesleklere erişebilmeleri, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin aşılması için önem taşısa da kadınların bu alanlara girdikten sonra yaşadıkları deneyimler eşitsizliklerin çeşitli örgütsel süreçler yoluyla üretilmeye devam ettiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyetlendirilmiş Örgüt Teorisi, Feminist Örgüt Teorisi, Toplumsal Cinsiyet, Erkek Egemen Meslek, Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz.

* Araş. Gör. Dr., Aksaray Üniversitesi İşletme Bölümü Yönetim ve Organizasyon Anabilim Dalı, sgulpinar@aksaray.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8740-7134.

Highlights:

- This article examines the gendered experiences of female security guards through an interpretive methodology.
- The research findings reveal how gender inequalities are reproduced within organizational processes.
- The experiences of female security guards are analyzed in the context of identities, interactions, divisions, gendered culture, and organizational logic.
- The study contributes to organizational theory by demonstrating the impact of organizational processes in maintaining a male-dominated structure.

Abstract: This research is about the experiences of women working as security guards, known as a male-dominated profession in society, regarding the phenomenon of gendered organization. The main purpose of this research is to understand, make sense of and interpret how and in which organizational processes female security officers experience the gendered organization phenomenon. For this purpose, a research process in accordance with the interpretive phenomenology pattern, one of the qualitative research methods, is followed in the study. Semi-structured interviews are conducted with 11 female security officers working in various public institutions in Aksaray province. The data analyzed with the deductive thematic analysis method is classified under five themes within the scope of gendered organization theory. These themes are: gendered identities, interactions, gender divisions, gendering culture, and organizational logic. The research results reveal that work environments where female security guards work reproduce the female identity compatible with gender stereotypes. In addition, the bond that female security guards establish with their uniforms has revealed that the uniform is one of the important symbols in the production of masculinity. Although women's access to professions that are culturally identified with men is important for overcoming gender inequalities, the experiences women experience after entering these fields show that inequalities continue to be produced through various organizational processes.

Keywords: Gendered Organization Theory, Feminist Organization Theory, Gender, Male Dominated Jobs, Interpretive Phenomenological Analysis.

Summary

Private security is a profession that is known as a man's job in society due to gender discriminations and accordingly, it is a profession in which men are predominantly involved. In order to explain the male-dominated structure of a field, it is necessary to consider the sociocultural construction process of professions, apart from statistical distribution. Various social structures, institutions and organizations such as work, family, school, art, media are places where gender is created and reproduced as part of this construction process. The experiences of individuals in these areas are one of the sources that can provide insight into the production of gender. From this point of view, the main purpose of this research is to understand and interpret the organizational processes that produce gender in male-dominated fields in line with the experiences and thoughts of women working as private security guards. Acker's (1990) gendered organisation theory constitutes the theoretical basis of the research.

In gendered organization theory, all organizational structures that appear to be gender-neutral are questioned. The five basic processes of gendered divisions of labor, gendered identities, gendered culture, interactions and organizational logic are the main gendered practices in an organization. Analyzing these elements enables an understanding of how gendered structures are maintained (Acker, 1990, 2009, 2012; Bates, 2022; Dye ve Mills, 2012). In this study, which has been designed based on the gendered organization theory, the experiences and thoughts of female security officers regarding five basic organizational processes are analyzed. Based on the interpretivist paradigm (Morgan, 1980), interpretative phenomenology design (Gill, 2014; van Manen, 2007), one of the qualitative research methods, is used in the study. Semi-structured interviews are conducted with 11 female security guards working in various public institutions in Aksaray province. The data recorded on the voice recorder are transcribed and the data are analyzed by thematic analysis method (Braun ve Clarke, 2019; Frith ve Gleeson, 2004) in MAXQDA software. In the process of deductive thematic analysis, themes are determined within the framework of gendered organization theory. In the process of deductive thematic analysis, themes are determined within the framework of gendered organizational theory. Accordingly, the themes are determined as: gendered division of labor, gendered identities, gendering culture, interactions and organizational logic. The experiences and thoughts of the participants regarding the relevant theme are described and the experiences and thoughts of female security guards are interpreted within the framework of gendered organization theory.

The categories under the theme of gendered identities are language/style, physical appearance, professional preferences and ways of doing things. Female security guards state that they should not go to extremes in elements related to physical appearance such as make-up, hair and jewelry. On the other hand, female security guards mention the importance of communication skills and smiling face while doing their jobs. These characteristics attributed to women in line with gender distinctions have been internalized by female security guards. It is thought that gender stereotypes are again behind women's desire to put their feminine aspects in the background. In societies dominated by male-dominated order, the female body is an element that is kept under control in various ways (Aydın ve Erciyes, 2022). The desire to wear uniforms, which has an impact on women's professional preferences, gives an idea about the production of sexist identities in the profession when considered through the connotation of masculinity and military service (Sünbülüoğlu, 2013).

The differentiation of the topics of conversation of female security guards with their male and female colleagues and the occasional hardening of the language of communication in the field appear to be part of the gendered organizational process in the security field. The assumptions of

the disembodied employee, one of the elements of the organizational logic process, overlap with the experiences of women security guards. In addition, the experiences of the participants who are on night shifts and who are overwhelmed by responsibilities such as child, elderly and sick care and housework after the shift confirm that an ideal security guard is a man.

It is thought that conducting this research on female security guards working in the private sector would reveal different results within the intersectionality of market and women. As a matter of fact, female security guards working in public institutions are in a more advantageous position than private sector employees in terms of job security and salaries.

Giriş

Mesleklerin, sektörlerin veya işkollarının toplumsal cinsiyet temelinde kadın/erkek işi olarak ayrışması kadınların evle ilgili işlerinin uzantısı olan eğitim, sağlık, bakım ve tekstil gibi sektörlerde; erkeklerin ise teknoloji, otomobil, mühendislik, askerlik gibi alanlarda yoğunlaşmasına sebep olmaktadır (Güneş, 2019, s. 124). İstatistiki dağılım göz önünde bulundurulduğunda, erkeklerin yoğun olarak yer aldığı mesleklerden biri de özel güvenliktir. 2015 yılı verilerine göre Avrupa düzeyinde, özel güvenlik görevlisi kadınların oranı %14 iken erkeklerin oranı % 86'dır (Avrupa Güvenlik Hizmetleri Konfederasyonu [CoESS], 2024). Özel güvenlik alanının erkek egemen yapısını açıklamak için yalnızca istatistiki bilgilere bakmak yeterli değildir. Erkek egemen yapı; akıl, fiziksel güç, hırs, rekabet gibi eril değerlerle özdeşleştirilen toplumsal cinsiyet kimlik ve rollerine atıf yaptığından sosyokültürel birçok faktörün etkisini göz önünde bulundurmak gereklidir. Cinsiyet dağılımı ile mesleğin cinsiyetlendirilmesi arasındaki ayrıma dikkat çeken Britton (2000, s.424) bu ikisinin birbiri yerine kullanılmasının yanlışlığını dile getirmiştir. Demografik bakımdan erkeklerin yoğun olduğu bir mesleğin, aktörlerin deneyimlerine bakıldığında belirli kadınsılaştırılmış özelliklere sahip olması mümkündür. Bu durum bir mesleğe atfedilen erkeksi veya kadınsı özelliklerin toplumsal cinsiyete duyarlı olduğunu ve sosyokültürel inşa yoluyla belirlendiğini göstermektedir. İş, aile, okul, sanat, medya gibi çeşitli toplumsal yapılar, kurumlar ve örgütler ise bu inşa sürecinin bir parçası olarak toplumsal cinsiyetin yaratıldığı ve yeniden üretildiği yerlerdir.

Toplumsal cinsiyetin örgütsel yapılar içerisinde nasıl üretildiğini anlamının yollarından biri aktörlerin deneyimlerine başvurmaktır. Bu düşünceden hareketle bu araştırmada sayısal dağılım bakımından erkeklerin yoğun olduğu güvenlik sektöründe yer alan kadınların deneyimlerine başvurulmuştur. Kadın güvenlik görevlilerinin toplumsal cinsiyeti hangi örgütsel süreçler yoluyla deneyimledikleri ve bu deneyimleri nasıl yorumlayıp, anlamlandırdıklarına yönelik bir anlayış ve yorum geliştirmek bu araştırmanın temel amacıdır. Özel güvenlik alanındaki

erkek egemen yapıyı üreten örgütsel süreçlerin anlaşılması ve sorgulanması imkânı sunan bu araştırma aynı zamanda feminist örgüt teorisini pratiğe dökerek yönetim ve örgüt yazınına katkı sunmayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda bir örgüt içerisindeki toplumsal cinsiyete dayalı yapı ve süreçlerin anlaşılmasına ışık tutan Acker (1990; 2009)'ın *cinsiyetlendirilmiş örgüt teorisi* (*gendered organization theory*) araştırmada teorik mercek olarak benimsenmiştir.

Cinsiyetlendirilmiş örgüt teorisi, feminist ampirik araştırmalarda kullanılan temel bir yaklaşım olarak ön plana çıkmaktadır. Teori, iktidarın dağıtımı ve kullanılmasında toplumsal cinsiyetin etkili olduğunu gösterme amacını taşımaktadır (Tuncer, 2019, s.175). İşbölümü, etkileşimler, kimlik, semboller ve örgütsel mantıktan oluşan beş temel örgütsel sürecin incelenmesi yoluyla toplumsal cinsiyete dayalı örgütsel yapının görünür kılınacağını varsaymaktadır. Toplumsal cinsiyet, kurumsal yapılar içerisinde kimi zaman doğallaştırılmış kimi zaman ise içselleştirilmiş olduğundan örgütsel süreçlerde bunu açık bir şekilde görmek her zaman mümkün değildir. Bu noktada kadın deneyimi ve düşüncesi bir meslek veya örgüt içerisindeki cinsiyetlendirme pratiklerinin anlaşılmasına ışık tutmaktadır. Polislik (Chan ve Ho, 2013), askerlik (Sasson-Levy, 2011), itfaiyecilik (Tyler, Carson ve Reynolds, 2019), futbol (Bryan, Pope ve Rankin-Wright, 2021) gibi erkek egemen mesleklerde çalışan kadınların deneyimleri, örgütsel süreçlerdeki cinsiyetlendirme pratiklerinin nasıl oluştuğu hakkında fikir verir ve böylelikle katı yapılar içinde kadınların etkinliği artırılır. Erkek egemen mesleklerin dışında, kadın temsilinin arttığı akademisyenlik (Blalock ve Stefanese-Yates, 2023; CohenMiller, Demers, Schnackenberg ve Izenkova, 2022; Altınoluk, 2018; Hart, 2016; Heimann ve Johansson, 2024; Tuncer, 2019) ve bankacılık (Friedline, Morrow, Oh, Klemm, ve Kugiya, 2022) gibi mesleklerde ise görünürde kadın lehine olan uygulamaların erkek egemenliğini nasıl kuvvetlendirdiği cinsiyetlendirilmiş örgüt teorisi aracılığıyla sorgulanmaktadır.

Kuramsal Çerçeve/Cinsiyetlendirilmiş Örgüt Teorisi

Yönetim ve örgüt yazınında, kadınların çalışma hayatında yaşadığı zorluk ve ayrımcılıkların temelini biyolojik cinsiyetin ötesinde, sosyokültürel ve tarihsel bağlamın etkisiyle oluşmuş toplumsal cinsiyet yaklaşımında arayan yeni bir anlayış gelişmeye başlamıştır (Acker, 1990; Acker,2009; Acker, 2012; Benschop ve Doorewaard, 1998, 2012; Calás ve Smircich, 1996; Ely ve Padavic, 2007; Gray, De Haan ve Bonneywell, 2019; Stainback, Kleiner ve Skaggs, 2016). Bu anlayışın gelişiminde feminist örgüt teorisi önemli bir role sahip olmuştur (Acker, 1990; Bendl, 2008; Calás ve Smircich, 1996, 2006; Irefin, Ifah ve Bwala, 2012). Feminist örgüt teorisi, gerek teorik alandaki hâkim yaklaşımları gerekse pratik alandaki uygulamaları eleştirerek, sosyal problemlere ve bilimsel yazına *kadın* perspektifiyle bakabilmenin önünü açmıştır. Teori; bir

yandan yönetim ve örgüt yazınının erkekler tarafından, erkekler için ve erkekler hakkında yazıldığını savunurken (Calás ve Smircich, 1996) diğer taraftan pratik alanda kadını örgüt içerisinde baskı altında tutan ve buna dayalı olarak kadını ikincilleştiren, ötekileştiren örgütsel yapılar ile süreçleri sorgulamakta ve çözüm önerileri geliştirmeye çalışmaktadır (Çelik, 2020; Çetinel ve Ersoy Yılmaz, 2016).

Toplumsal cinsiyet ve örgütlenme üzerine yapılan ilk çalışmalarda kadınların yaşadıkları sorunları örgütsel yapı ile açıklayan teoriler bulunmaktadır (Ferguson, 1984; Kanter, 1977; Ressler, 1987). Kanter (1977) kadınların yaşadığı sorunları, demografik dağılım ekseninde açıklamıştır. Kadınların token¹ statüsünde oldukları mesleklerde yaşadıkları deneyim ile erkeklerin token statüsünde oldukları mesleklerde yaşadıkları deneyimler birbirinden farklılaşmaktadır. Örneğin; bankacılık sektörü sayıların dağılımına bakılarak ifade edildiğinde kadın egemen bir alan olarak nitelendirilebilir. Hâlbuki bu sektörde güç ve kontrolün erkeklerin elinde olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca bankada çalışan kadınlar çoğunlukla düşük statülü ve düşük maaşlı işlerde çalışmaktadırlar (Acker, 2006). Toplumsal cinsiyet ve iş konusundaki bir diğer yaklaşım olan Ressler'in (1987) çalışmasında ise kadınların iş hayatında yaşadıkları zorluklar bürokrasi ve ataerkillik olmak üzere iki ayrı sistemle açıklanmaktadır. Bürokratik yapının altında yatan unsurların analiz edilmemesi feminist teorisyenler tarafından eleştirilmiştir. Ferguson'un (1984) yaklaşımının merkezinde ise Foucault'nun (2015) iktidar kavramı yer almaktadır. Bu açıdan bürokratik yapılar bu çalışmalarda *bedensiz (disembodied)* olarak görülmüştür. Tüm bu teoriler örgütleri cinsiyetten bağımsız olarak ele aldığından, örgütleri cinsiyetlendirilmiş süreçler olarak gören yeni bir teori ihtiyacı doğmuştur. Acker'ın (1990, s.146) cinsiyetlendirilmiş örgütler olarak kavramsallaştırdığı teoride bir kurumun ya da analitik bir birimin cinsiyetlendirilmesi; “avantaj ve dezavantajın, sömürü ve kontrolün, eylem ve duygunun, anlam ve kimliğin, erkek ve kadın, eril ve dişil arasındaki bir ayrım aracılığıyla ve bu ayrım açısından şekillendirildiği” anlamına gelmektedir. Burada vurgulanması gereken nokta toplumsal cinsiyetin örgütsel süreçlere sonradan eklenen bir unsur olmayıp, örgütsel süreçlere içkin olmasıdır. Toplumsal cinsiyetten bağımsız gibi görünen kurumsal pratik ve işleyişler, esasında örgütlerin ve kurumların oluşum aşamasından itibaren toplumsal cinsiyet normları ve değerleriyle şekillenmektedir. Örgütlerde cinsiyetlendirme süreci birbiriyle bağlantılı 5 unsur aracılığı ile gerçekleşmektedir. Bunlar; toplumsal cinsiyete dayalı bölünmeler, semboller ve imajlar, etkileşimler, kimlik ve örgütsel mantıktır. Analitik olarak ayrı ayrı incelenen bu beş süreç, pratik

¹ Kanter (1977)'in tokenizm teorisine göre bulunduğu grup içinde cinsiyeti, etnik kökeni veya ırkı itibariyle sayısal olarak %15 ve altında bulunan gruplar *token* olarak ifade edilmektedir(Kurt Yılmaz ve Sürgevil, 2020).

yaşamda iç içe geçmekte ve birbirini takip etmektedir (Tuncer, 2019, s.175). Aşağıdaki başlıklarda bu 5 unsur açıklanmaktadır.

Toplumsal Cinsiyete Dayalı Bölünmeler

Toplumsal cinsiyete dayalı işbölümleri, izin verilen davranışlar, fiziksel konumlar ve güç bölünmeleri bu başlık altında ele alınmaktadır. Bu bölünmeler emek piyasasındaki, aile ve devlet yapılarındaki bölünmelerin bir devamıdır (Acker,1990, s.146; Bates, 2022, s.1044). Erkeklerin daha yüksek yönetici pozisyonlarını işgal etmesi bu bölünmelere örnek olarak verilebilir. Eğitim düzeyi ve beceriler açısından erkeklerle aynı seviyede olmalarına rağmen, kadınların aynı iş yerinde erkeklerden daha düşük pozisyonda olmaları (Friedline vd., 2022; Heimann ve Johansson, 2024), örgütlerdeki cinsiyete dayalı iş bölümleri (Gherardi ve Poggio, 2001), erkekleri bilimle kadınları ise doğayla özdeşleştiren ve bu bağlamda teknolojilerin eril olduğunu iddia eden yaygın inanışlar (Cockburn, 1983; Greenbaum, 1990) toplumsal cinsiyete dayalı bölünmeleri örneklemektedir.

Kültür

Örgütler, toplumsal cinsiyetin kültürel göstergelerinin oluşturulup yeniden üretildiği alanlardır. Sembol, imaj, değer, ideoloji, dil, kıyafet, medya ve popüler kültür gibi çeşitli unsurlar, belirli bir alanda toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini üreten kültürel kaynaklardır (Acker, 1990, s. 146; Bates, 2022, s. 1045). Erkeklikle özdeşleşmiş başarılı üst düzey yönetici imajı; gücü, hızı veya kuvveti vurgulayan örgütsel sembol ve sloganlar örgütlerdeki kültür unsurunun somut örnekleridir. Özellikle, erkek egemen mesleklerle özdeşleşen mesleki nitelikler, toplumsal cinsiyet kalıpyargılarının sürdürülmesinde etkili olmaktadır. Polisler üzerine yapılan çeşitli araştırmalar meslekte, sertlik, güç, dayanıklılık, korkusuzluk ve saldırganlık gibi niteliklerin değer gördüğünü, empati ve şefkat gibi kadınlıkla ilişkilendirilen özelliklerin ise olumsuz anlamlara sahip olduğu ortaya koymuştur (Marshall, Julian ve Howes, 2023, s. 62). Benzer şekilde ataerkil bir kurum olan ordu da erkekliği yücelten ve katı toplumsal cinsiyet ayrımlarını sürdüren bir yapıya sahiptir (Sasson-Levy, 2011). Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini üreten kültürel göstergelerin bulunduğu alanlardan bir diğeri spordur. Erkek egemen spor dünyasında, giyim kuralları, mizah ve cinsiyetçi kalıpyargılar kadınları prestijli ve güçlü rollerden dışlamaktadır (Bryan vd., 2021; Burton, 2015). Verilen bu örnekler kültürel ve sembolik açıdan erkeklikle ilişkilendirilen mesleklerde toplumsal cinsiyet eşitsizliklerin anlaşılmasına imkân tanımaktadır. Yanı sıra erkek egemen meslekler dışında, farklı sektörlerdeki kültürel unsurları ele alan araştırmalar mevcuttur. Pettinger (2005), perakendecilik sektöründeki cinsiyetlendirmenin ürünler, mağazalar ve estetik emek talebi yoluyla gerçekleştiğini ortaya koymuştur.

Ailevi sembol ve imajlar, çalışma hayatında toplumsal cinsiyet eşitsizliklerin anlaşılmasına ışık tutacak önemli bir diğer kültürel unsurdur. Ailede kadın ve erkeğin ilişkilendirildiği sembol ve imajların, çalışma yaşamına yansımaları olasıdır. Bu doğrultuda, çalışma yaşamında toplumsal cinsiyete dayalı oluşan eşitsizlikleri kadın ve erkeğin aile içerisindeki konumundan bağımsız bir şekilde ele almak zorlaşmaktadır.

Etkileşimler

Kadın ya da erkek olmaya ilişkin biyolojik bir tanımlamayı içeren cinsiyetin, kadınlar ve erkekler için uygun görülen toplumsal rol ve sorumlulukları belirten, toplumsal cinsiyete dönüşmesinde günlük yaşamdaki etkileşimler etkili olmaktadır (West ve Zimmerman, 1987). Acker (1990, s. 146-147) etkileşimleri, “tahakküm ve itaati harekete geçiren tüm kalıplar da dâhil olmak üzere, kadınlarla erkekler, kadınlarla kadınlar ve erkeklerle erkekler arasındaki etkileşimler” olarak tanımlamıştır. İşyerinde erkeklerin kendi aralarında konuştukları konuları kadınlarla konuşmamaları, gündelik sohbetlerin cinsiyetlendirilmiş yapısına verilebilecek örneklerden biridir (Altınoluk, 2017). Literatürde etkileşim kavramı, kurum içerisinde yapılan sohbetler dışında, yönetim anlayışı, kurumsal dil gibi farklı unsurları da kapsamaktadır. Bununla birlikte haber bülteni, başyazı, mektup gibi çeşitli metinler; karikatür ve resim gibi çeşitli görseller de toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin anlaşılmasında kullanılan etkileşim örnekleridir (Dye ve Mills, 2012, s.284). Etkileşimler, toplumsal hayatta egemenlik ve itaat gibi çeşitli güç ilişkilerinin ortaya çıkarılması bakımından önemlidir (Tuncer, 2019). Etkileşimlerin içerisinde gömülü olan toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ortaya çıkarmak için konuşma analizleri yapılmaktadır. Sohbet esnasındaki kesintiler, sıra alma ve tartışma konularının belirlenmesi toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin nasıl yaratıldığını ortaya çıkarmaktadır (Acker, 1990, s. 147).

Kimlik

Cinsiyetlendirilmiş kimlik unsuru, toplumsal cinsiyetin bireysel kimlik üzerindeki tezahürüne işaret etmektedir (Dye ve Mills, 2012). Kadınların çalıştıkları kurumda profesyonel kimliklerinden ziyade toplumsal cinsiyet kimliklerine uygun olacak şekilde abi, abla gibi rollerle ön plana çıkmaları bu durumu örneklendirmektedir. Kadınların bu durumu kabullenmeleri erkeklerin hiyerarşik güç ilişkilerini desteklerken, reddetmeleri meslekleri ile kadınlık normları arasında sıkışıp kalmalarına sebep olmaktadır. Örneğin; futbol antrenörlüğü yapan bir kadının, toplumsal cinsiyet rolleri ekseninde kadınlara atfedilen pasif, nazik ve kırılgan gibi özelliklere sahip olması bu alandan dışlanmasına sebep olabilmektedir (Ercan, 2023, s. 19). Kadınlar bu durumla baş edebilmek için kuruma uygun toplumsal cinsiyet kimliklerini öğrenmek zorunda kalmaktadırlar. İşlerin yapılma biçimi, dilin kullanımı, uygun iş seçimi ve kıyafetler kimlik

unsurunun anlaşılabilirliği göstergelerdir (Acker, 1990, s.147; Bates, 2022, s.1045; Tuncer, 2019, s.178). Kadınların iş ortamında kendilerini daha fazla ispat etme ihtiyacı hissetmeleri veya kabul görmek için erkeksileşmek zorunda kalmaları (Avşar, 2024, s.56) belli bir örgütsel yapı içerisinde inşa edilen kimliklerin toplumsal cinsiyetten bağımsız olmadığını göstermektedir.

Örgütsel Mantık

Örgütsel mantık sürecinin içerisinde gömülü bulunan cinsiyetlendirilmiş yapıyı anlamının iki yolu vardır. Birinci yol; iş değerlendirme sistemleri, işe alımlar, iş tanımları, hiyerarşiler, kurallar, iş sözleşmeleri gibi yazılı dokümanlara bakmaktır. İkinci yol ise cinsiyetlendirilmiş örgütler teorisindeki dört unsuru (bölünmeler, kültür, kimlik ve etkileşimler) referans noktası kabul etmektir. Söz konusu bu dört unsur örgütsel mantık sürecinin alt metnini ortaya çıkarmaya yardımcı olmaktadır (Bates, 2022; Benschop ve Doorewaard, 1998).

Örgütleri inşa eden temel varsayım ve uygulamalar cinsiyet bakımından tarafsız görünebilir, fakat gerçekte örgütsel *soyut işleri (abstract jobs)* ve hiyerarşileri sürdürmek amacıyla *bedensiz çalışanları (disembodied)* varsayar (Acker, 1990; Bates, 2022). Örgütsel mantığı yansıtan işler ve hiyerarşiler, çalışanların, insan bedeninin ve cinsiyetin olmadığı soyut kategoriler olarak ele alınır. Ancak soyut bir iş ancak işçi varsa var olabilir, somut bir örneğe dönüşebilir. Örgütsel mantıkta soyut işler, yalnızca iş için var olan bedensiz bir işçi tarafından yapılır. Böyle bir işçinin ise işi etkileyen başka varoluş zorunlulukları olduğu düşünülmez. Bedensiz çalışan ve soyut işlere ek olarak, örgütsel mantık sürecindeki cinsiyetlendirme pratiklerinin anlaşılabilirliği bir diğer kavram ideal çalışandır. İş hayatı ideal bir çalışandan rasyonel ve güçlü olmasını, kendini işine adanmasını, hiçbir engel ve sorumluluğa sahip olmamasını beklemektedir. Söz konusu özelliklerin çoğunlukla erkek çalışanlarda somutlaşması ise ideal çalışanın erkeklerle özdeşleştirilmesine yol açmaktadır (Britton, 2000; Brumley, 2014).

Erkeklerle özdeşleşmiş bilim, mühendislik ve teknoloji gibi alanlarda kadınların işe başlarken az sorumluluk gerektiren ve düşük statülü işlerde istihdam edilmeleri (Heimann ve Johansson, 2024; Peterson, 2007), erkeklerin yönetim, liderlik ve otorite kavramlarıyla eşitlenmeleri (Hearn ve Collinson, 2018), ideolojik ve sembolik olarak erkekliği üreten meslekler (Ercan, 2023), örgütsel mantık sürecinde toplumsal cinsiyetin nasıl üretildiğinin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

Metodoloji ve Yöntem

Bu araştırma toplumsal cinsiyeti üreten örgütsel süreçleri, Türk toplumunda erkek egemen bir meslek olarak görülen özel güvenlik bağlamında anlamaya ve yorumlamaya çalışmaktadır. Araştırmada, özel güvenlik görevlisi olarak çalışan kadınların deneyimlerinden yola çıkılmaktadır.

Meslek içerisindeki kadınların kendi öznel anlamlandırmaları ile yorumlarına başvurulduğundan, araştırma nitel yönetime uygun olacak şekilde tasarlanmıştır. Sosyal bilim alanında yürütülen kadın araştırmaları ve özellikle feminist sosyal bilime dayalı araştırmalar sayısal analizleri tamamen göz ardı etmese de, kadınların bireysel deneyimlerinden yola çıkarak nitel yöntemlere dayalı veri toplamayı tercih etmektedir (Kartarı, 2017; Mayring, 2011). Güvenlik görevlisi olarak çalışan kadınların, erkek egemen bir *bağlamda* anlamlandırma, yorum ve deneyimlerinin *nasıl* şekillendiğini göstermek amacıyla araştırmanın nitel yönetime dayalı olarak yürütülmesi uygun görülmüştür. Araştırma, metodolojik bakımdan yorumsamacı paradigma temelinde yürütülmektedir. Nitel araştırmaların metodolojik temellerinden biri olan yorumsamacı paradigma (Leblebici, 2008; Morgan, 1980) gerçekliğin sosyal olarak inşa edildiğini ve olayların farklı şekillerde yorumlanmasına bağlı olarak ortaya çıkan çok sayıda gerçekliği varsayar (Merriam, 2018). Bireylerin deneyimleri ve bu deneyimlere atfedilen anlamlarla ilgilenen yorumsamacı paradigmanın temel kaygısı, farklı bireylerin düşündükleri, hissettikleri ve söylediklerinden yola çıkarak neler olup bittiğini anlamak ve açıklamaktır (Saunders vd., 2019; Tunçalp, 2021). Metodolojik bakımdan yorumsamacı bir zeminde temellenen bu araştırma, örgütsel süreçlerde üretilen toplumsal cinsiyetin nesnel bir ifadesini üretme girişiminin aksine, erkek egemen bir alandaki kadın aktörlerin toplumsal cinsiyete yönelik kişisel algı ve açıklamalarıyla ilgilenmektedir.

Araştırma Deseni

Araştırma metodolojisine uygun desen seçimi, araştırma titizliğinin gerektirdiği önemli kriterlerden biridir. Yorumsamacı paradigmanın, bağlama özgü nitel yöntemler kullanması sebebiyle (Tunçalp, 2021) araştırmada, fenomenolojik desen türlerinden yorumlayıcı fenomenoloji tercih edilmiştir. Yorumlayıcı fenomenoloji (Gill, 2014; van Manen, 2007) incelenen olguya ilişkin kapsamlı bir anlayış kazanmak için insanların sıradan gerçeklik deneyimlerini anlayabilmeye yani deneyime öncelik veren olgubilimsel bir epistemolojiye dayanır. Yorumlayıcı fenomenoloji, katılımcı deneyimlerinin betimlenmesinin ötesine geçerek araştırılan olgu üzerine yorum geliştirilen bir süreçtir. Üzerinde çalışılan fenomenin özüne ulaşmaya yönelik detaylı tanımlamalara yer vermek yorumlayıcı fenomenolojinin ilk aşamasıdır. Sonraki aşamada ise araştırmacı ilgili tanımlamalardan yola çıkarak kendi yorumunu ortaya çıkarır (Eatough ve Smith, 2017, s.193; Smith ve Osborn, 2003, s.59). Yorumlayıcı fenomenoloji deseninde önemli olan nokta, deneyimlerin arkasında yatan sosyal bağlama ilişkin bir açıklama getirebilmektir. Toplumsal cinsiyetin örgütlerde nasıl ve hangi süreçlerle üretildiğini, kadın güvenlik görevlilerinin deneyimlerine dayalı olarak anlamaya çalışan bu araştırmada; öncelikle kadınların örgütsel süreçlerdeki toplumsal cinsiyet deneyimleri kuramsal çerçeveye dayalı olarak betimlenecek,

sonrasında ise bu deneyimlerin erkek egemen bir bağlamda nasıl bir anlam ifade ettiğine yönelik yorumlar ortaya konacaktır.

Çalışma Grubu

Araştırmada, kadın çalışanların toplumsal cinsiyet deneyimleri erkek egemen bir bağlamda incelenmektedir. Herhangi bir çalışma alanını doğrudan erkek egemen olarak nitelendirmek, çoğunlukla yapısal unsurlara dikkat çektiğinden, kadın deneyimi ve failliğinin önemini azaltma tehlikesi taşır. Kadınların yaşadığı zorlukların temelinde yapısal sorunların olduğunu kabul etmekle birlikte, ilgili zorlukların arkasında yatan koşulların anlaşılması da önemlidir. Kadınların kendilerini nasıl ifade ettiklerini anlamak ve onları dinlemek, erkek egemen alanlarda yaşanan sorunların anlaşılmasında önemli bir başlangıç noktası olacaktır. Buradan yola çıkarak araştırmada cinsiyetlendirilmiş örgüt fenomeni, kadın güvenliklerin deneyim ve görüşleri üzerinden anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Araştırmaya dâhil olan kadın güvenlik sayısı 11'dir. Katılımcılara amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yoluyla ulaşılmıştır. Ölçüt örnekleme, araştırmacının önceden belirlediği ölçütleri karşılayan durumların çalışılmasıdır (Yıldırım ve Simsek, 1999). Araştırmaya dâhil olma ölçütü Aksaray ilindeki kamu kurumlarında çalışıyor olmaktır. Bu ölçütün belirlenme sebebi, Aksaray ilindeki kadın güvenlik görevlilerinin çoğunlukla kamu kurumlarında çalışıyor olmaları ve kamu çalışan kadın güvenlik görevlilerine daha rahat ulaşılabilmesi ile işyerlerinde konuşabilme imkânı sunulmasıdır. Çalışma grubu oluşturulmadan önce kadın güvenlik görevlileri kurumlarında ziyaret edilmiş ve kendilerine araştırmanın amacı ile süreci hakkında bilgi verilmiştir. Araştırmaya katılmak için gönüllü olan güvenlik görevlileri ile görüşme günü ve saati belirlenmiştir. 1 katılımcı dışında, görüşmelerin tamamı katılımcıların işyerlerinde gerçekleştirilmiştir. Bu durum, kadın güvenlik görevlilerinin çalışma ortamları ve etkileşimleri hakkında fikir edinmeyi mümkün kılmıştır. Araştırmanın katılımcıları, kamuya ait hastane, yurt ve üniversite kampüsünde çalışmaktadır. Aşağıdaki tabloda, isimleri kodlanmış olan katılımcıların çalıştıkları kurumlara göre dağılımları gösterilmiştir.

Tablo 1.
Kadın Güvenlik Görevlilerinin Kurumlarına Göre Dağılımları

Katılımcı Kodu	Çalıştığı Kurum	Yaş	Mesleki Deneyim Yılı	Medeni Durumu
K1	Hastane	39	6 yıl	Evli
K2	Hastane	39	17 yıl	Evli
K3	Üniversite	35	4 yıl	Evli
K4	Üniversite	33	13 yıl	Evli
K5	Üniversite	47	9 yıl	Boşanmış
K6	Üniversite	40	10 yıl	Evli
K7	Üniversite	36	10 yıl	Bekâr
K8	Öğrenci Yurdu	21	2 ay	Bekâr
K9	Öğrenci Yurdu	35	8 yıl	Boşanmış

K10	Öğrenci Yurdu	34	10 yıl	Evli
K11	Öğrenci Yurdu	31	6 yıl	Evli

Tablo 1'e göre, 2 güvenlik görevlisi hastanede, 5 güvenlik görevlisi üniversite kampüsünde ve 4 güvenlik görevlisi öğrenci yurdunda çalışmaktadır. Katılımcıların bilgilerinin gizliliğini sağlamak amacıyla, araştırmada isimleri kodlanmıştır. Her bir güvenlik görevlisine bir numara verilmiş ve bu numaranın başına "K" harfi eklenmiştir. Gerek yorumlayıcı fenomenolojik analizin küçük örneklem boyutlarını kullanmaya imkân tanınması (Gibson, 2004) gerekse 11. güvenlik görevlisiyle yapılan görüşme sonrasında veri doygunluğuna ulaşılması sebebiyle veri toplama süreci tamamlanmıştır.

Veri Toplama Süreci ve Araçları

Araştırmanın etik kurul izni Aksaray Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 28.08.2023 tarihli ve 2023/05-22 sayılı karar numarası ile alınmıştır. Görüşmeler 11.10.2023 ile 02.02.2024 tarihleri arasında yapılmıştır. Kampüste çalışan 1 güvenlik görevlisi ile görüşme, araştırmacının odasında yapılmıştır. Yurtlarda çalışan 2 güvenlik görevlisinin görüşmeleri, yurttaki boş bir odada gerçekleştirilmiştir. Hastanede çalışan 1 güvenlik görevlisi ile hastane koridorunda, diğer güvenlik görevlisi ile ise hastanenin güvenliklerinin kullanabildiği boş bir odasında görüşülmüştür. Kampüste çalışan güvenlik görevlileri ile görüşmeler, binaların giriş kısmında bulunan ve güvenlik odası olarak bilinen bölümlerde gerçekleştirilmiştir. Güvenlik görevlilerinin çalışma ortamlarına dair fikir edinebilmek amacıyla, görüşmeler çalışanların mesai saatleri içinde yapılmıştır. Görüşmeler ses kayıt cihazı ile kaydedilmiş ve verilerin analizinde kullanılmak üzere görüşmeler esnasında alınan notlar araştırmacı günlüğüne kaydedilmiştir. Veri kaydı öncesinde katılımcılara, araştırmacı beyanı hem sözlü hem de yazılı olarak iletilmiş ve katılımcılardan ıslak imzalı onam formu alındıktan sonra veriler ses kayıt cihazı ile kaydedilmeye başlanmıştır.

Bu araştırmada, kadın güvenlik görevlilerinin toplumsal cinsiyet deneyimlerine ilişkin verileri toplamak amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme formları ve araştırmacı günlüğü kullanılmıştır. Görüşme formunun hazırlanmasına yönelik ilk aşamada, cinsiyetlendirilmiş örgütler ve kadın çalışanların toplumsal cinsiyet deneyimleri ile ilgili literatüre bakılmış ve ilgili literatüre dayalı olarak soru havuzu oluşturulmuştur. Soruların çoğunluğu, bu makalenin kuramsal çerçeve kısmında detaylandırılan Acker (1990)'ın beş aşamalı örgütsel sürecine dayandırılmıştır. Görüşme formunda yer alan sorular şu konuları kapsamaktadır: mekân paylaşımları, işbölümleri ve görevlerin nasıl dağıtıldığı, üniformalar hakkındaki düşünceleri, güvenlik görevliliğinin gereklilikleri, ideal yönetici algıları, erkek ve kadın meslektaşlarıyla konuşulan konular, meslektaşlarla etkileşimler, meslekte kadın olmanın getirdiği olumlu ve olumsuz deneyimler,

karşılaştıkları zorluklar, güvenlik görevlisi algıları, geçmiş iş tecrübeleri ve bu mesleği tercih etme sebepleri, işyerinde ve iş dışında toplumsal cinsiyet rollerine yönelik geliştirdikleri davranışlar. Sorular hazırlanırken soruların katılımcıların anlayabileceği şekilde açık ve anlaşılır olmasına dikkat edilmiştir. Teknik terim, deyim ve kavramlardan kaçınılmıştır (Merriam, 2018, s.93). Örneğin; ‘Toplumsal cinsiyet hakkında ne düşünüyorsunuz?’ şeklinde genel bir soru sormak yerine, toplumsal cinsiyetin anlaşılabilirliği aile ve iş yaşamındaki rollerine ilişkin daha spesifik sorular geliştirilmiştir Görüşme sorularının hazırlanmasında dikkat edilen bir diğer husus çoklu, yönlendirici ve evet-hayır gerektiren sorulardan kaçınmaktır. Hazırlanan sorular, toplumsal cinsiyet konusunda akademik olarak çalışan ve araştırmacı ile aynı kurumda bulunan iki akademisyenle tartışılmış; bu akademisyenlerden alınan geri bildirimler doğrultusunda görüşme soruları yeniden düzenlenmiştir. Görüşmeler esnasında görüşme formunda yer alan sorular dışında ilave sorular ve sonda sorular sorulmuştur.

Veri Analizi

Verilerin analizi öncesinde, ses kayıt cihazı ile kaydedilen verilerin dökümü araştırmacı tarafından yapılmıştır. Veriler yazıya aktarılırken, katılımcıların eksik bıraktığı yerler tamamlanmamış; söyledikleri şekilde yazıya geçirilmiştir. Katılımcıların yüz ifadeleri parantez içerisinde metin olarak yazıya dökülmüştür. Katılımcıların uzatmaları, kahkahaları ve duyulamayan yerler yine metin şeklinde ve parantez içerisinde ifade edilmiştir (Weaver-Hightower, 2021, s.285). Raporlama aşamasında, anlatım bozukluğu oluşturabilecek cümleler düzeltilmiştir. Her bir katılımcının görüşme dökümü için farklı word dosyaları oluşturulmuştur. verilerin dökümünün hepsi aynı anda yapılmamıştır. Görüşme tamamlandıktan sonra, aynı gün içerisinde verilerin dökümü yapılmış ve saha notları gözden geçirilerek word dosyalarının başına hatırlatıcı notlar eklenmiştir. 11 katılımcının görüşme dökümleri tamamlandıktan sonra, bu dosyaların verileri analiz için MAXQDA programına aktarılmıştır.

Verilerin analizinde tematik analiz süreci kullanılmıştır. Temellendirilmiş kuram, söylem analizi, yorumlayıcı fenomenoloji gibi çeşitli araştırma tasarımlarında kullanılabilen tematik analiz, verilerdeki temaların tanımlanması, düzenlenmesi ve bu temalara yönelik içgörü geliştirilmesini içeren bir süreçtir (Toker, 2022). Verilerin analizine ilk olarak kodlamalar yapılarak başlanmıştır. Kodlama sürecinde, temaların oluşturulmasında veri odaklı (tümevarım) ve/veya kuram odaklı (tümdengelim) olmak üzere iki temel yöntem kullanılmaktadır. Verilerin esas alındığı kodlamada, temalar verilerden hareketle oluşturulur (Frith ve Gleeson, 2004, s. 42). Belirli bir kuramı referans alan kodlama türünde ise araştırmacı ilgilendiği kurama dayanarak verileri kodlar (Braun ve Clarke, 2006, s. 84). Bu araştırmada veriler, tümdengelim tematik analiz

yöntemi ile temalaştırıldığından, Acker (1990)'ın örgütlerdeki cinsiyetlendirme süreçlerini açıklamak için kullandığı başlıklar, veri analiz sürecinde tema olarak belirlenmiştir. Bu temalar: *cinsiyetlendirilmiş kimlikler, cinsiyetçi kültür, etkileşimler, toplumsal cinsiyete dayalı bölünmeler ve örgütsel mantıktır*. Kodlama sürecinde, verilerin hangi temalarla ilişkili olduğu sürekli göz önünde bulundurulmuş ve kodlar ilgili temaların altına yerleştirilmiştir. sonraki aşamada, görüşme dökümleri yeniden okunmuş ve kodların ilgili temanın altında yer alıp almadığı değerlendirilmiştir. Kodlama süreci sonrasında, temaların altında yer alan kodlar kategorileştirilmiştir. Kategorilerin oluşturulmasında Acker (1990)'ın cinsiyetlendirilmiş örgüt teorisini açıklamak için kullandığı kavramlar referans alınmıştır. Araştırmada gerek temalar gerekse kategoriler tümdengelim yöntemine göre oluşturulmuştur. Kategorilerin altında yer alan kodların oluşturulmasında açık kodlama ve satır satır kodlama teknikleri kullanılmıştır (Gençoğlu, 2014, s. 692).

Bulgular

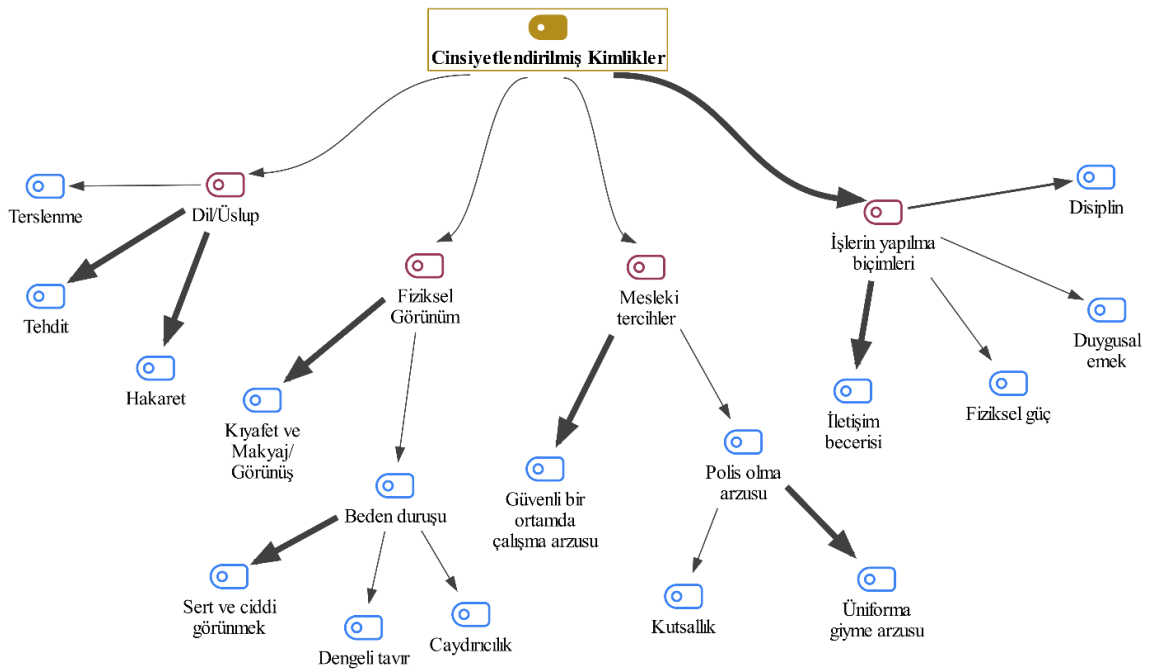
Bu bölümde, güvenlik görevlisi olarak çalışan kadınlardan toplanan verilerin MAXQDA programında yapılan analizi sonucunda elde edilen temalar, kategoriler ve kodlar sunulup, yorumlanmıştır. Tümdengelim dayalı tematik analizin kullanıldığı bu araştırmada, veriler beş tema altında sınıflandırılmıştır. Bu temalar; *cinsiyetlendirilmiş kimlikler, kültür, etkileşimler, toplumsal cinsiyete dayalı bölünmeler ve örgütsel mantıktır*. İlgili temaya bağlı kategorilerin ve kategorilerin altındaki kod ile alt kodların sunumunda MAXQDA programı ile hazırlanan kavram haritaları kullanılmıştır.

Cinsiyetlendirilmiş Kimlikler

Kadın güvenlik görevlilerinin cinsiyetlendirilmiş kimlik temasına yönelik deneyimleri; dil/üslup, fiziksel görünüm, mesleki tercihler ve işlerin yapılma biçimleri olmak üzere dört kategori altında sınıflandırılmıştır. Cinsiyetlendirilmiş kimlikler teması, bu temaya ait kategori, kodlar ve alt kodlar Şekil 1'de gösterilmiştir.

Araştırma katılımcılarının dil ve üslup açısından yaşadıkları olumsuz deneyimler arasında tehdit, hakaret ve tersleme bulunmaktadır. Üniversite kampüsünde çalışan K6, amirleri tarafından tehdit edildiğini şu şekilde dile getirmiştir: “*Biz çoğu zaman, ilk göreve başladığımda da işte sürekli tehdit ediliyorduk. Bir üst amirlerimiz tarafından. ‘İşte bayanlar bu şekilde olursa sizi gece vardiyasına alacağız. Artık bayanları da gece vardiyasına alacağız. Bakayım, görürüm o zaman nasıl çalışacaksınız.’*” Kız yurdunda çalışan K11, kurumda yeni göreve başlayan ve yıllık iznini onaylamayan yurt müdürünün kendisine haksızlık yaptığını düşünerek şunları söylemiştir: “*Yeni gelmişti, kendini gösterme amacındaydı. Kadın kadına yapıyor. Kendini diğer insanlara tanıtmaya, göstermeye. ‘Bak ben böyleyim.’ Benim algıladığım buydu. Ama yaptığı doğru değildi, o korona*

zamanı. Bir alt müdürümüz onayladı yıllık iznimi. Ben hastaydım. ‘Gel, çalış. Ben onaylamadım, alttakini ilgilendirmez.’ diyor. ‘O zaman gidip rapor alacağım. Mobing yapıyorsun. Senin bu yaptığın uygun değil.’ dedim. O yaptırımı bir üst merciye ilettim ben. Unutmamış. Gitmeden, gideceği gün beni yanına çağırdı. ‘Seni ilçeye sürerim.’ dedi. Sürme yetkisi var. Ağzımı açsam gideceğim ilçeye. Mecburen sustum. Ama zaten kendisinin bana yaptığı haksızlıktı.” K10 ise ilk işe başladığı zamanlardaki deneyimini “...müdürlere bir şey söylediğim zaman, fikrimi sunduğum zaman yeri geldi terslendiğim zamanlar oldu...” diyerek ifade etmiştir. Katılımcıların bu ifadeleri, bağımsızlık, baskınlık ve sertlik gibi erkeksi kalıpyargıların dildeki yansımaları göstermektedir (Sakallı-Uğurlu ve Türkoğlu, 2019). Araştırma katılımcılarının söylemleri, güvenlik alanındaki yöneticilerin cinsiyet fark etmeksizin erkeksi bir dil kullandıklarını göstermektedir. Yalnızca yöneticilerin değil, çalışanların da kendi aralarında ve muhatap oldukları kişilerle zaman zaman sert bir üslup kullandıkları anlaşılmaktadır. Kampüste çalışan K4, görevi gereği kampüs dışından kampüse giriş yapan bir kişiye kimliğini sorması üzerine şu şekilde bir tepki aldığını belirtmiştir: “Sen kimsin, senin yetkin yok, kimlik soramazsın.” Bunun üzerine K4, “Beni bayan olarak gördüğün için mi böyle davranıyorsun? Yanlışsın, belki ben senden daha erkeğim.” şeklinde tepki verdiğini ifade etmiştir.

Şekil 1. Cinsiyetlendirilmiş Kimlikler Teması Altında Yer Alan Kod ve Kategorileri Gösteren Örüntü

Cinsiyetlendirilmiş kimlikler teması altında, kadın güvenliklerin toplumsal cinsiyeti deneyimledikleri bir diğer kategori fiziksel görünüm olarak belirlenmiştir. Üniforma, makyaj ve duruş gibi fiziki görünümle ilgili unsurlar, erkek egemen bir alanda kadın kimliğinin nasıl üretildiğine dair fikir vermektedir. Katılımcıların; makyaj, topuklu ayakkabı ve takı gibi unsurlarla

ilgili söylemleri benzerlik göstermektedir. Toplumda kadınlarla özdeşleşmiş olan bu unsurlar, güvenlik alanında hoş karşılanmamaktadır. K7 bu konudaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: *“Bakın hocam şimdi, üniformayı giydiğinizde bu iş değişir. Siz o üniformayı giydiğinizde, o üniformanın gerektirdiği şeyleri yapmak zorundasınız. Bu üniformayı giydiğiniz zaman makyaj yapamazsınız. Bu üniformayı giydiğiniz zaman, senin koşman gerekiyor. Topuklu ayakkabı giyiyorlardı hocam burada. Tak, tak, tak fakültenin içerisinde. Sivil çalışsan, hizmetli olsan, memur olsan okey. Ama üniformanın altında hani işin icabı sen topuklu ayakkabı giyemezsin.”* K3 ise makyaj konusunda dikkatli davranmak gerektiğini şu sözlerle ifade etmiştir: *“...biz emniyeti temsil ettiğimiz için onun bazı şeylerini devam ettiriyoruz amirler tarafından. Makyaj da çok abartı olmayacak, kırmızı ruj gibi mesela.”* K9’un *“...aşırı makyaj yapılmasına karşıyım. Çünkü üzerinde taşıdığımız üniforma.”* ifadesi ise üniforma giymenin önemli gerekliliklerinden birinin makyajda aşırıya gitmemek olduğunu göstermektedir. Üniformanın işine ciddiyet kazandırdığını düşünen K6’nın *“... Bir caydırıcılığı oluyor yani üniformanın. Caydırıcılığı, bir ciddiyeti oluyor o anlamda.”* şeklindeki ifadesi üniformanın mesleki kimliğin şekillenmesindeki rolünü göstermektedir. K11 ise tek renk üniforma uygulaması hakkındaki hoşnutluğunu şu sözlerle dile getirmiştir: *“tek renk daha uygun bence, daha güzel. En azından daha disiplinli duruyor. Gözü bozmuyor. Şimdi bunun üstüne kırmızı bir eşarp taksan hiç hoş olmaz bence. Yani öğrenci bakarken de lakayt görmesin bence, ciddiye alabilirsin karşıdaki insanı.”* Katılımcıların fiziksel görünüm hakkındaki söylemleri, güvenlik alanında ciddiyet ve disiplin gibi erkeksi değerlerin ön planda olduğunu göstermektedir. Nitekim K6’nın polis olma arzusunu yansıtan *“Hep bir şeydir böyle hani, ben biraz disiplinden yanayım böyle bir caydırıcılığı olan. Bilmiyorum küçüklükten beri özellikle bir hayalim vardı. Hayalimi gerçekleştiremedim ama en azından güvenlik oldum.”* Araştırmaya katılan kadın güvenliklerin çoğu, mesleklerini polislik ve askerliğin uzantısı olarak görmekte ve mesleki kimliklerini erkeksi değerler doğrultusunda şekillendirmektedirler.

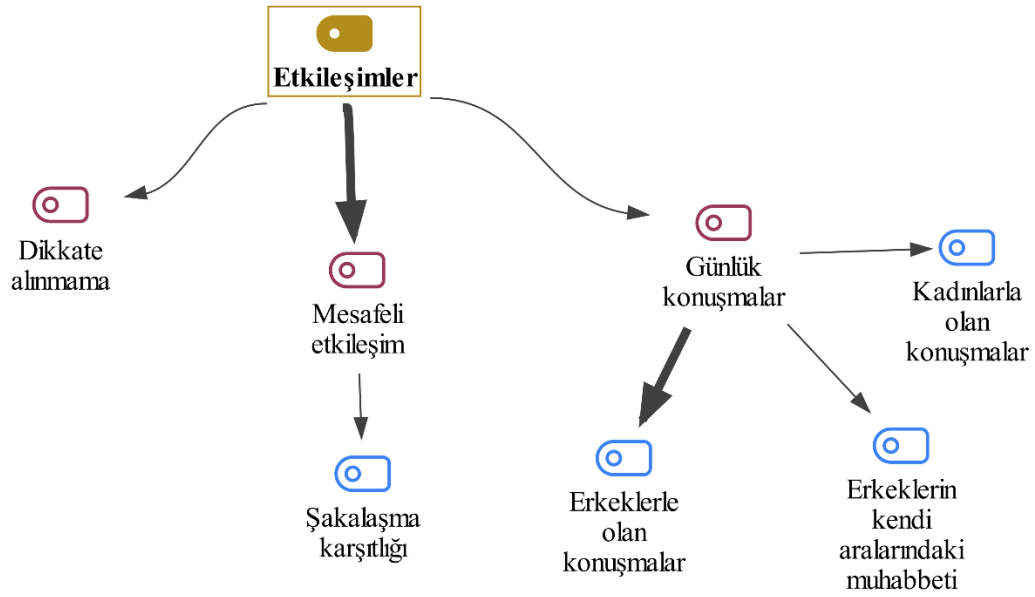
Mesleklerini askerlik ve polislikle özdeşleştiren katılımcıların iş yapma biçimlerinde disiplin kavramı ön plana çıkmaktadır. K7 ve K6 mesleklerini yaparken disiplinli olmanın öneminden bahsetmişlerdir. K7 mesleğini askerlik ve polislikle özdeşleştirerek, disiplinli olmanın mesleğindeki öneminden şu şekilde bahsetmiştir: *“...Benim her şeyim saatli, saatimi kuruyorum. Dikkat ettiyseniz devamlı telefonum çalıyor. O saat aslında. Çünkü o işi aksatmayım, unuturum diye benim gün boyu saatlerim var. Saatimi kuruyorum, alarmımı. O gün boyu ötüyor. Sadece hafta sonu hariç. Çünkü askeriye olsun, polis olsun; hepsinde kendimizi disipline etmemiz gerekiyor. Disiplinsiz bir güvenlik olmaz. Disipline etmemiz gerekiyor.”* K6 ise iş yerindeki disiplin kavramını şu şekilde örneklendirmiştir: *“Mesela biz rahat davrandığımız zaman karşıdaki öğrenci olsun veya kişiler olsun, hocalarla bile çoğu zaman bu sorunu yaşıyorum. Biraz daha sert,*

‘kurallar şu şekilde’ dediğim zaman daha etkili oluyor. Ama yok biraz güler yüzle karşıladın mı, ‘hocam aman olsun’ ya da öğrenciye ‘aman olsun’ dediğin zaman, karşı taraf da daha rahat davranıyor.’

Araştırmaya katılan tüm katılımcılar, işlerini yaparken güler yüzlü olmanın ve iletişim becerisinin öneminden bahsetmişlerdir. Mesleğini açıklamak için ayna metaforunu kullanan K10: *“Özel güvenlik görevlisi nerde olursa olsun, hangi kurumda olursa olsun bence oranın aynasıdır. Çünkü her şeyi sizden sordukları için her şeyi bilmek zorundasınız. Yani girdiğinizde o ışıltıyı o insana vermek zorundasınız, güler yüzünüzle. İnsan sizi gördüğü zaman, sizle sohbet ettiği zaman böyle bir mutlu olmalı, empati kurabilmeli.”* şeklinde açıklama yapmıştır. Benzer şekilde ayna metoformunu kullanan K9, güvenliklerin sürekli göz önünde olduklarını ifade etmiştir. *“Çünkü eski giden müdürüm bunu söylerdi hep. ‘Güvenlik, kurumun aynasıdır derdi.’ Çünkü göz önünde her zaman biz varız. Vatandaşın ya da kişinin, dışardan geldi mi ilk muhatap olduğu kişi biziz.”* K2 ise güvenlik görevlisinin sahip olması gereken özellikleri şu şekilde açıklamıştır: *“Konuşma kabiliyeti güzel olmalı insanlara karşı. İkna kabiliyeti olmalı, güleryüzlü olmalı.”* K11’in ifadeleri, mesleklerini icra ederken toplumsal cinsiyet kimliklerini içselleştirdiklerini ve toplumsal cinsiyet rollerini iş yerinde devam ettirdiklerini göstermektedir. *“Öğrencilerin sorunlarıyla ilgilenmek, psikolojik olarak iyi değilse ona ablalık yapmak, annelik yapmak, nasihat vermek. Dinlese de dinlemese de maddi manevi ona ilk koşan genelde bence güvenlik oluyor.”* Benzer şekilde, K7 işinin gereği olmamasına rağmen öğrencilerle yaşadığı deneyimi şu şekilde ifade etmiştir: *“...yeri geliyor işte bu güvenlik mesleği haricinde psikolojisi bozuk oluyor. Bu benim işimin gereği değil. Yeri geliyor öğrencinin heyecanı oluyor. Takılıyorum, heyecanı gitsin, sınava giriyorsa. Problemi varsa anlıyorum, bir rahatsızlığı varsa, gidiyorum hani takılıyorum, durumu anlamaya çalışıyorum...”*

Etkileşimler

Etkileşimler teması altında yer alan kategoriler dikkate alınmama, mesafeli etkileşim ve günlük konuşmalar olarak sınıflandırılmıştır. Şekil 2’de etkileşimler temasına yönelik kod haritası sunulmuştur.

Şekil 2.

Etkileşimler Teması Altında Yer Alan Kod ve Kategorileri Gösteren Örüntü

K7, kadın olmaktan dolayı dikkate alınmadığını şu şekilde aktarmıştır: “*Hocam, sizi dinlemiyorlar. Öğrenci sizi dinlemiyor, vatandaş sizi dinlemiyor. Kadın diye sizi dinlemiyorlar. Ya da sizi taltif ediyorlar. Çok güzelsin diyorlar.*” Katılımcıların işyerlerinde deneyimledikleri bir başka toplumsal cinsiyet unsuru, erkek meslektaşlarıyla kurulan mesafeli etkileşimdir. Kadın güvenliklerin iş yerlerinde erkek mesai arkadaşlarıyla yaptıkları konuşmalar onlarla mesafeli bir etkileşim içerisinde olduklarını göstermektedir. K11’e erkek mesai arkadaşlarıyla genellikle neler konuştuğu sorulduğunda, K11 şu şekilde yanıtlamıştır: “*Erkeklerle ben çok konuşmuyorum iş gereği. Yani neyse o esnada, halledebileceği bir şeyse onu konuşuyorum.*” K7, erkek mesai arkadaşlarıyla olan konuşmasını “*Genelde benim sohbetim şöyle olur: ‘Nasılsın? İyi misin? İyiyim.’ Hepsinin kendi ailelerini az çok biliyorum. Çocuklarını sorarım. Annesini, babasını, hastalığını.*” şeklinde ifade etmiştir. K9 ve K1, yalnızca erkeklerle değil kadınlarla da mesafeli bir etkileşimde bulduklarını belirtmişlerdir. K1 “*Bu benim yapım herhalde. Ben her zaman insanlarla diyalogdayımdır ama çok laubali değilimdir. Gerektiği kadar konuşurum.*” beyanında bulunmuştur. K9 ise “*Kadınlarla da aynıyız. Ben çok iş arkadaşlarıma özeli söyleme taraftarı değilim. Çünkü iş işte kalmalı. Arkadaş, dost başka yerde edinilmeli bence. Yani dostluk başka yerde edinilmeli. O gözle bakıyorum ben.*” demiştir.

Kadınların erkek mesai arkadaşlarıyla olan sınırlı etkileşimlerinin altında, yanlış anlaşılma korkusunun olduğunu söylemek mümkündür. Daha önce bir inşaat firmasında sekreter olarak çalışmış ve şu an bir kız yurdunda çalışan K9’un sözleri, durumu şu şekilde açıklamaktadır: “*Şu anda erkek ortamında olsam bile, evet erkeklerle de çalışıyoruz dış güvenlik arkadaşlarla. Artık birbirimizi tanıdığımızdan mı bilmiyorum, kimsenin yanlış gözle bakmayacağını, herhangi bir şey*

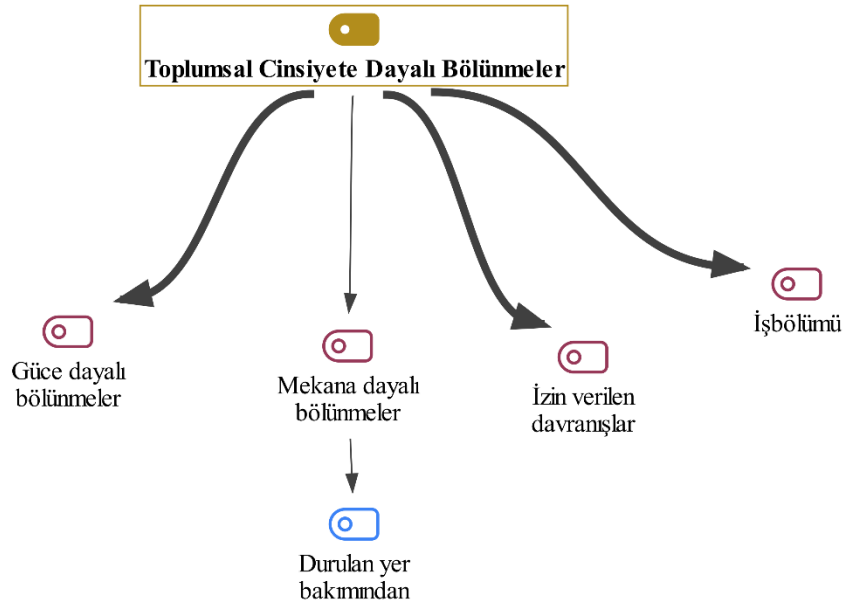
yapmayacağını biliyorum. Ama diğer türlü, çok çeşit insanlarla muhatap oluyordum; inşaat firmasında çalışıyordum ben.” Hastanede çalışan K2, yaşadığı şehirde bir kadının çalışabileceği en iyi yerin kendi kurumu olduğunu düşünmektedir: *“Bayan için burası en iyi yer. Bilmiyorum, bir bayan, böyle bir şehirde her yerde çalışamaz.”* Başkalarının güvenliğini sağlamakla sorumlu olan güvenlik görevlisi kadınlar, kadın olmaktan ötürü kendi güvenlikleri konusunda endişe taşımakta ve bu sebeple mesleki ve kurumsal açıdan güvenli hissettikleri bir tercihte bulunmaktadır. Bu bağlamda, kadınların mesafeli bir etkileşimde bulunmalarının en önemli nedeni, kendi güvenli ortamlarını zedeleyecek davranışlardan kaçınmak olarak görünmektedir. Kadın güvenliklerin işyerinde şakalaşma konusunda verdikleri sert tepkiler de bu durumu örneklendirmektedir. K11: *“Yapamazlar, bayan arkadaşlarım da yapamazlar. Şöyle, ben zaten şakayı çok seven bir insan değilim. Hele el kol hareketleri olan şakaları sevmem. Sözel şakalarda da belli bir sınır olmalı. Onu da herkes yapamaz. Ben karşıdakine yapmıyorsam o da bana yapmamalı, yapmaz da zaten, o da hisseder.”* demiştir. K9, şakalaşmayı haddi aşma olarak yorumlayarak *“Haddini aşan konuşma olmaz bizde, olamaz. Ben ona müsaade vermem. Yapacak arkadaşlarımız da yok zaten aramızda.”* şeklinde bir söylemde bulunmuştur. K7 ise çalıştığı ortamdaki duruma yönelik olumsuz tepkisini vurgulayıcı bir tonda şu sözlerle dile getirmiştir: *“Bana asla şaka yapamazlar. Ama genel itibariyle herkes birbiri ile şakalaşır. Herkes birbiriyle küfür bile eder, kızlı erkekli.”*

Erkek ve kadın meslektaşlarla yapılan farklı sohbetler, işyerindeki etkileşimlerde toplumsal cinsiyet deneyimini açığa çıkaran örgütsel süreçlerden biridir. K1: *“İşle alakalı bir şey varsa onları konuşabiliriz. Hani çok kadınla tabi konuştuğun gibi erkekle konuşamazsın. O biraz özeldir. Mesela kadınla her özelini konuşabilirsin, ama erkekle öyle değildir.”* sözlerini sarf etmiştir. K3’ün söylemleri ise toplumsal cinsiyet rollerinin etkileşimlerde nasıl açığa çıktığını örneklendirmektedir. *“Erkekler biliyorsunuz; futboldur, yemektir, kadınlardır. Bahsettiği belli başlı konular vardır. Kadınlar da temizliktir, çocuktur, alışveriştir.”* K3’ün sözlerinin devamı niteliğinde olacak şekilde K8 de kadın mesai arkadaşlarıyla olan sohbet konularını *“...kadınlar konusunda mesela, kıyafet konusunda mesela. Siz de biliyorsunuz. Makyaj konusunda falan.”* diyerek ifade etmiştir.

Toplumsal Cinsiyete Dayalı Bölünmeler

Toplumsal cinsiyete dayalı bölünmeler teması, kadın güvenlik görevlilerinin cinsiyetlendirilmiş örgüt olgusunu deneyimledikleri bir diğer unsurdur. Güce ve mekâna dayalı bölünmeler, izin verilen davranışlar ve işbölümü toplumsal cinsiyete dayalı bölünmeler teması

altında kategorileştirilmiştir. Toplumsal cinsiyete dayalı bölünmeler temasına ait kod haritası Şekil 3'te gösterilmiştir.

Şekil 3.

Toplumsal Cinsiyete Dayalı Bölünmeler Teması Altında Yer Alan Kod ve Kategorileri Gösteren Örüntü

Görüşmelerin yapıldığı tüm kurumlarda, amir ve şef pozisyonundaki tüm güvenlik yöneticileri erkektir. Bu durum görüşmelerin yapıldığı güvenlik alanında, gücün toplumsal cinsiyete dayalı olarak yapılandığını göstermektedir. K6, tüm amirlerin erkek olmasına şu şekilde tepki vermektedir: “...amirlerimiz de hep erkek, bayan amirimiz yok. Bayanlardan sorumlu bir amirimiz yok. Hani bizim sorunlarımız ya da yaşadığımız sıkıntıları ilgilenip de çözüm bulabileceğimiz bir birimiz yok açıkçası. Ben bu dönemde yani 10 yıl boyunca çok sıkıntılar çektim.” K3, erkek yöneticilere yaşadığı haksızlık ve mobbing durumlarını ilettiklerinde bile bu durumun çözümsüz kaldığını belirtmiştir: “Genelde işte dediğim gibi mobing uygulandığında ya da bir haksızlık amirlere söylendiği zaman, amirler de ‘Biz öyle karar veriyoruz.’ diyorlar. Aslında öyle karar verilmez, verilemez. Sen bir amirsin, sorunu çözmek zorundasın. Ben sana sorunumla geldiysem, ne olursa olsun, beni sevsen de sevmesen de o sorunu çözmek zorundasın.”

Kız öğrenci yurdunda çalışan kadın güvenlikler, öğrencilerin bulunduğu binanın içerisinde görev yaparken, erkek güvenlikler bahçe kapısının girişinde bulunmaktadır. K8 işyerlerinde kadın ve erkek güvenlikler arasındaki farklılığı “Sadece yerlerimiz farklı, ben içerdeyim, onlar dışarıda. Onlar sadece parmak okutma. Onların görevi biraz daha farklı, parmak okutmakla ilgileniyor onlar. Biz içerideyiz, öğrencilerle daha sıkı fıkıyız ama onlar parmak okutma, giriş-çıkışa bakıyorlar.” şeklinde ifade etmiştir. K9 ise “Görev anlamında herkes eşit. Onlar dışarda bir tık daha rahatlar. Bayan olduğu için öğrencilerin hepsiyle, biz muhatap oluyoruz. Bizimki daha

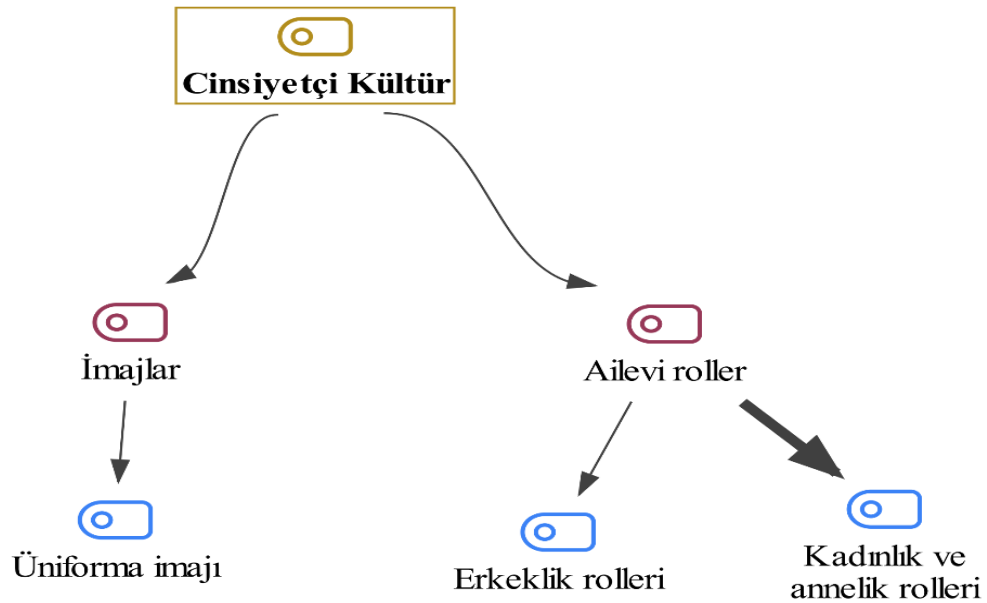
sıkıntılı.” demiştir. Kız yurdunda çalışan güvenlik görevlilerinin bu söylemleri, toplumsal cinsiyet rollerinin sürdürülmesinde etkili olan kamusal ve özel alan ayrımlarının bir örneğini sunmaktadır. Bu ayırım, kadını eş ve anne rolleri çerçevesinde tanımlarken, erkeği ev dışındaki siyaset, iş ve yönetim gibi çeşitli alanlarda aktif bireyler olarak konumlandırır (Alkan, 2000, s. 71; Koçak Turhanoglu, 2019, s. 7). Araştırmada, kadın güvenlikler mekâna dayalı oluşan bu bölünmeyi herhangi bir ayrımcılık unsuru olarak görmemekte, durumu normalleştirmekte ve içselleştirmektedirler. Erkek güvenlikler dışarıda teknolojiyle ilgili işlerle uğraşırken, kadın güvenlikler içeride öğrencilere iletişim becerileri gerektiren konularda yardımcı olmaktadır. Bu durum, güvenlik alanındaki işbölümünün evin uzantısı olacak şekilde ve toplumsal cinsiyet rollerine uygun bir şekilde yapılandığını örneklendirmektedir. Kampüs ve hastanede çalışan kadın güvenlikler ise görevlerini yaptıkları mekân bakımından herhangi bir ayrımcılıktan bahsetmemişlerdir.

Kadın güvenliklerin, erkeklere kıyasla iş yüklerinin daha fazla olduğu yönündeki düşünceleri, alandaki toplumsal cinsiyete dayalı bölünmelere işaret eden bir diğer unsurdur. K5 “...*bayan güvenlikler her yerde erkek güvenliklerden daha fazla görevlendiriliyor. Tam tersi olabileceği düşünülüyor ama bayan güvenliğin yükü daha fazla.*” diyerek bu durumu ifade etmiştir. Kadın olmaktan dolayı yaşadığı problemini “*Siz bayansınız denilip ikinci sınıf gibi görünmek. Ama yükün tamamının bayan güvenliklerin üzerinde olması.*” şeklinde söylemiştir. Kampüste çalışan K6, erkek güvenliklerin çeşitli işlerde kendilerini geriye çektiklerini ifade etmiştir “...*yönetimle de biz iç içeyiz. Öğrenci ile de biz iç içeyiz. Erkek arkadaşlar bir tık daha kendilerini geriye çekiyorlar. Önde asla erkekleri bulamazsınız yani.*” K7 ise “...*Bizim buradaki erkek güvenlik arkadaşlar ‘kadınlar her şeyi yapsın, onlar ne iş yapıyorlar?’ diyor...*” ifadesini kullanmıştır.

Kadın güvenlikler izin konusu ve devriye arabasının kullanımında zorluklar yaşadıklarını belirtmişlerdir. K5, devriye arabasının kullanımının devriye amirinin kişisel iznine bağlı olduğunu ve kadın personele güven duyulmadığı için kadın güvenliklerin devriye arabasını kullanamadıklarını “...*mesela devriye arabamız var. Devriye arabasını erkek personel kullanırken bayan personel kullanamıyor. ‘Hayır, bayanlar bunu kullanamaz.’ diye söylüyor devriye amiri*” şeklinde ifade etmiştir. K6’nın deneyimi ise kadın ve erkek güvenlik görevlilerine izin konusunda eşit şekilde davranılmadığını göstermektedir. “*Benim sağlık problemlerim vardı. Sağlık problemlerim olduğu için hastaneye gitmek zorundayım. Kanseri tedavisi görüyordum ben. Hastaneye gitmek zorundayım ama hastaneye gidemeyeceğimi ‘güvenlik görevlisi yerini boş bırakamaz’ denildiğinde anladım. Erkeklerde sorun yok. Erkekler istediği gibi gidip gelebilir, hiç sorun değil. Yani çok büyük fark var o konuda.*”

Cinsiyetçi Kültür

Cinsiyetlendirilmiş örgüt olgusunun unsurlarından biri olan cinsiyetçi kültür, cinsiyet ayrımlarını açıklayan, haklı çıkaran ve nadiren bu ayrımlara karşı çıkan sembol, görüntü ve bilinç biçimleridir (Dye ve Mills, 2012). Cinsiyetçi kültür teması altında yer alan kategori ve kodlar Şekil 4'te gösterilmiştir.

Şekil 4.

Cinsiyetçi Kültür Teması Altında Yer Alan Kod ve Kategorileri Gösteren Örüntü

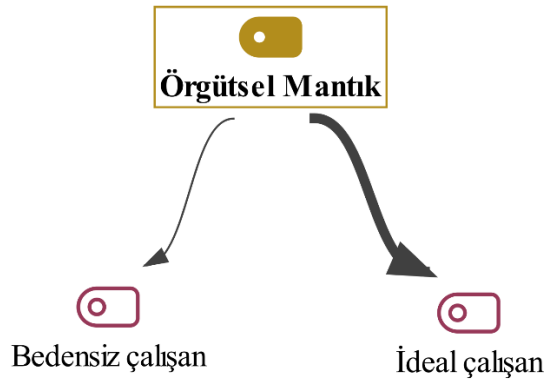
Kadın güvenliklerin üniforma hakkındaki düşünceleri, mesleklerini anlamlandırmada önemli bir argümandır. K3 “...İnsanların gözünde daha güvenilir gözüküyor. O üniformayla insanların polise ya da askere bakış açısı farklı oluyor.” K6, “Bizlerde, yani üniforma giyenlerde bir tık daha resmiyet olması gerekiyor. Tabii özel hayat farklı ama üniformayı giydiğinde, çalıştığın yerde bir izlenim bırakmak gerekiyor.” K9 da üniformanın kendisi için önemini “Kafada bir imaj vardır ya. O üniformanın hayali çok cezbeder insanı” sözleriyle ifade etmiştir. Katılımcıların üniformaları hakkındaki düşünceleri, kültürel unsurların cinsiyetlendirme pratiklerindeki etkisini göstermektedir. Kadınların bu alana girme isteklerinin arkasında yatan en önemli nedenlerden biri üniforma giyme arzusudur. Türk toplumunda üniformanın kahraman erkek imgesiyle özdeşleşmiş kültürel bir yanı vardır (Şimşek, 2021). Bu bağlamda üniforma cinsiyetçi kültürün yaratılması ve aktarılmasında önemli bir role sahiptir.

Cinsiyetçi kültür teması altında yer alan diğer kategori ailevi rollerdir. Araştırmaya katılan kadın güvenlik görevlilerinin evdeki rolleri temizlik, çocuk bakımı, yaşlı bakımı gibi işlerdir. K10, “İzin günlerimde mesela hem anne olmak, hem eş olmak, hem mesela çocuk olmak. Annem babam rahatsız onlara mı yetişeyim, çocuklarım bu sene okula başladı. Onlara mı yetişeyim? Eşim mesela

hani istekleri oluyor onlara mı yetişeyim? Evin mesela yemeği, çamaşırını, bitmiyor. O kadar yoruluyorum ki, bitmiyor.” demiştir. K1’e iş dışında neler yaptığı sorulduğunda “Tamamen çocuk telaşı. İşte onların ödevleri, bebeğin bakımı, onlarla bir diyalog kurmak zorundasın. Onlara öğretmen gereken şeyler var. Dersleriydi, sorumluluklarıydı bu şekilde geçiyor. Vakit yetmiyor bana.” yanıtını vermiştir. Katılımcılara, işyerinde evdeki kadınlık ve annelik rollerini devam ettirip ettirmediklerini anlamak amacıyla sorulan sorulara verilen cevaplardan, işyerinde toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretildiği anlaşılmaktadır. K4, erkek mesai arkadaşlarıyla ilgili olarak “*Mesela çay demesem içerler. ‘Çay bardağını yıkayayım’ desem, ‘hayır’ demezler. ‘Ben burayı temizleyeyim, siz temizlemeyin’ desem ‘hayır’ demezler.”* ifadelerini kullanmıştır. K11’in “*...Ben gözlemliyorum mesela. Kaç bayanız diyelim, altı, yedi bayansak beşi garanti benim gibidir. Güzin Abla’lık yapar, annelik yapar, ablalık yapar.”* şeklindeki sözleri kadınların işyerlerinde toplumsal cinsiyet rollerini devam ettirdiklerini göstermektedir. K9 ise bu duruma karşı çıkmakta ve işyerindeki kadın güvenliklerin davranışlarını onaylamadığını şu şekilde anlatmaktadır: “*Kadınlar kendilerini programlamışlar gibi. Evet, bende kadını. Ama kadınların görevi sadece yemek yapmak, çay yapmak, temizlik yapmak değil ki. Bunu kadınlar içselleştirmiş. Bunun ortak yapılması lazım bana göre. Bugün ben yapıyorsam yarın onun yapılması gerek.”*

Örgütsel Mantık

Örgütsel mantık teması altında yer alan kodlar ideal ve bedensiz çalışan olarak kategorilendirilmiştir. Şekil 5’te bu kategoriler gösterilmiştir.

Şekil 5.

Örgütsel Mantık Teması Altında Yer Alan Kod ve Kategorileri Gösteren Örüntü

Araştırma katılımcılarından hastane ve yurttan çalışanlar gece nöbetine kalmakta, üniversite kampüsünde çalışanlar için ise gece nöbeti yazılmamaktadır. Kampüste çalışan kadınlardan K3, “*gece nöbetine kalmayan her kadın bu mesleği yapabilir.”* diyerek dolaylı bir biçimde ideal güvenlik görevlisine atıf yapmıştır. Gece nöbetine kalmış bir çalışanın, işten çıkınca rahatça

dinlenebilme imkânı olması gerekir. Hâlbuki kadın çalışanlardan eve gidince çocuk bakımı, yemek, temizlik gibi işleri yapması beklenmektedir. Bu bakımdan güvenlik mesleğinin mantığı ideal bir güvenlikçi olarak erkeğe atıfta bulunmaktadır. Kadın güvenliklerin gece nöbeti hakkındaki söylemleri de bu durumu anlatır niteliktedir. K10, “*Gece nöbeti çok yorucu. Benim iki tane çocuğum var. Çok yoruluyorum. Hem gündüz onlarla ilgilenmek zorundayım. Akşam nöbete geleceğimde uyumam gerekiyor mesela gündüz evde. Onların dersleri var, onlarla ilgilenmem lazım. Gece nöbeti çok yorucu ve zor geliyor.*” Eşinden ayrılmış olan K5, bir dönem, gece nöbetinden dolayı kızına bakamayacağı düşüncesiyle işini bırakmak istemiştir: “*Eşimden ayrıldığım süreçte, kızım tek kalıyordu o dönemde. Yurtta çalışıyordum. Gece nöbeti de vardı orada. O zaman işten ayrılmayı düşünmüştüm kızım için.*” K4 de benzer şekilde doğum yaptığı süreçte işten ayrılmayı düşünmüştür: “*İşten ayrılmayı doğum yaptığımda düşündüm. Doğum yaptığımda bırakıp gelmek çok zor oldu bebeğimi. O sıra emziriyordum, gitmesem mi diye düşündüm.*” Evli ve çocuğu olan kadınlar için gece nöbetleri evdeki sorumluluklar sebebiyle hayatı zorlaştırırken, bekâr olan K8’in ailesi gece vardiyası sebebiyle kaygılanmaktadır: “*Gece vardiyalarında özellikle ‘kendine dikkat et’ diye söylüyorlar. Özellikle de kadın olduğum için söylüyorlar. Erkek olsaydım böyle olmazdı ama kadın olduğum için kendime dikkat etmemi söylüyorlar.*” Evli veya bekâr çalışanların gece nöbeti hususunda zorlandıkları konular farklılaşsa da kadınların gece nöbetine yönelik görüş ve deneyimleri güvenlik sektöründeki ideal çalışanın erkek olduğunu göstermektedir.

K1’in, “*...her yerde her zaman erkek güvenlik daha fazladır. Her iş yerinde bu böyledir. Böyle olması gerekiyor bence, çünkü her olaya bayanlar müdahale edemiyor.*” şeklindeki ifadeleri ideal çalışanın erkek olduğunu belirtmektedir. K6’nın, “*Yeni bir ortama girdiğimde ilk tanıştığım kişilerden ‘bayandan güvenlik görevlisi olmaz. Bayandan caydırıcılık olmaz. Ne kadar ciddi yapabilirsin bu işi’*” ifadeleri ise toplumdaki ideal güvenlik görevlisi algısının erkek olduğunu göstermektedir. Kadın olmaktan dolayı bir kavga esnasında yaşadığı zorluğu anlatan K10’un, “*...Mesela depresyon zamanında burası depresyonda ile doluydu. Bir tane arkadaşımız, hani ne kadar güvenlik görevlisi olursa da olsun, erkeğin gücü daha bir farklı, şiddet anlamında. Mesela eşiyse kavga ediyor, güvenlik arkadaşım ayırmaya çalışıyor. Hani ne kadar ayırmaya çalışırsa çalışsın ne kadar tutmaya çalışırsa çalışsın gücü yetmiyor. Olmuyor yani.*” şeklindeki sözleri fiziksel bakımdan ideal çalışanın erkek olduğunu işaret etmektedir.

Veri analizinde örgütsel mantık süreci altında ortaya çıkan diğer bir kategori bedensiz çalışandır. Bedensiz çalışan kavramı çalışanı; cinsiyet, beden ve kişisel yaşamından soyutlanmış bir varlık olarak kabul eder. Çalışan yalnızca işi için vardır ve işini etkileyen farklı varoluşsal zorunlulukları yoktur. İşin sınırları dışında çalışanın çok fazla sorumluluğunun olması çalışanı

ilgili iş için uygunsuz hale getirecektir (Acker, 1990). Bu araştırmada da katılımcıların bedensiz çalışan kavramına uygun düşen ifadeleri olmuştur. K11'in "...*Vardiyalı olduğunda mesela gece nöbetinden çıktığında izin başlamış oluyor. Ama uyuman lazım. Uykunu yarım yamalak alıp ev işleri ile ilgilenmen lazım. Kendine ayırabilecek vaktin yok. Sosyalleşmek gibi bir fırsatın yok.*" sözleri iş ve ev arasındaki sıkışmışlığını göstermektedir. K3'ün gece nöbeti ile ilgili "*Bayanların işi bitmiyor. İşimiz burayla sınırlı olsa gece de tutarız, gündüz de tutarız. Ama o kadar çok sorumluluk var ki yani. Hani temizliğinden tut da, çocuktur, onların geleceğidir, planlamadır, yemektir.*" şeklindeki sözleri işin mantığında yer alan gece nöbetinin bedensiz bir çalışanı varsaydığını göstermektedir.

Tartışma ve Sonuç

Cinsiyetlendirilmiş örgüt teorisi çerçevesinde, kadın güvenliklerin örgütsel süreçlerdeki toplumsal cinsiyet deneyimlerini ele alan bu araştırmada, veriler beş tema altında sınıflandırılmıştır. Buna göre kadın güvenlik görevlileri cinsiyetlendirilmiş kimlikler, toplumsal cinsiyete dayalı bölünmeler, etkileşimler, cinsiyetçi kültür ve örgütsel mantık sürecinde toplumsal cinsiyeti deneyimlemişlerdir. Cinsiyetlendirilmiş örgüt olgusu, kadınların daha önceden kendilerine kapalı olan mesleklere girme imkânına erişmeler bile iş yerinde cinsiyet temelli ayrımcılığa maruz kaldıklarını göstermektedir (Williams, Muller ve Kilanski, 2012).

Kadın güvenliklerin çalışma ortamlarındaki toplumsal cinsiyet deneyimlerinin açığa çıktığı örgütsel süreçlerden biri, iş yapma biçimleri olmuştur. Katılımcıların iş yapma biçimlerine istinaden vurguladıkları gülyüz ve iletişim becerisi gibi özellikler, toplumsal cinsiyetin yeniden üretimi açısından önemlidir. Bu özellikler, kadın ve erkeğe farklı nitelikler atfetme yoluyla, toplumsal cinsiyet rollerinin pekiştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Toplumda şefkat, cana yakınlık, merhamet, sevecenlik gibi özelliklerle özdeşleştirilen kadınlardan, bu özelliklere uygun bir şekilde davranması beklenmektedir (Tekin Epik ve Özen, 2021, s. 68). Araştırma bulguları, kadın güvenlik görevlilerinin iş ortamında bu özellikleri içselleştirdiklerini ve bu beklentilere uygun davranış sergilediklerini göstermektedir. İşyerinde "kendiliğinden" oluşan işbölümü kadın güvenlikleri kurumun gülen yüzü olmaya itmiştir.

Literatürdeki erkek egemen meslekler üzerine yapılan araştırmalarda, kadınların karşılaştığı önemli sorunlardan biri, kadınların işin gerektirdiği merkezi rollerden dışlanmaları olarak bulunmuştur. Ordudaki (Sasson-Levy, 2011), futbol kulübündeki (Bryan vd., 2021) ve polislik mesleğindeki (Chan ve Ho, 2013) kadınlar, temel görevlerden ziyade tamamlayıcı görevlerde yer almışlardır. Benzer biçimde, erkek egemen bir alan olan güvenlik mesleğinde, kadın güvenlik görevlilerinin iş yapma biçimlerinde gülyüz ve iletişime olan vurguları,

kendilerini kurumlarının temsilcileri olarak görmeleri, onları işin asli niteliğinden uzaklaştırmıştır. Kadın güvenlik görevlileri, güvenlik görevlisi olmaktan çok danışma veya hakla ilişkiler personeli gibi davranmaya başlamıştır.

Güvenlik alanındaki erkek egemen yapının sürdürülmesinde etkili olan en önemli unsurlardan biri, toplumsal cinsiyet kalıp yargılarıyla uyumlu kadın kimliğini üreten örgütsel süreçlerdir. Diğer taraftan, kadın güvenlikler makyaj, saç gibi fiziksel görünümle ilgili unsurlarda, belli bir sınır olması gerektiğini düşünmektedirler. Bu durumu, kadınların kendilerinde cinselliği çağrıştıracak unsurları uzaklaştırma arzularının bir sonucu olarak okumak mümkündür. Nitekim erkek egemen düzenin hüküm sürdüğü toplumlarda, kadın bedeni ve cinselliği tabu olarak görüldüğünden bu unsurların kontrol altında tutulması gerekir. Kadın davranışı kıyafetler, kültür ve din gibi çeşitli kontrol mekanizmalarıyla harekete geçirilir (Aydın ve Erciyes, 2022, s. 317). Kadın güvenliklerin erkek meslektaşlarıyla kurdukları mesafeli etkileşimin altında, kadın olmaktan kaynaklanan yanlış anlaşılma korkusunun yer aldığı söylenebilir. Türk kültürü içerisinde önem arz eden “namus” faktörü, kadın bedeninin kontrol altına alınmaya çalışıldığı en önemli mekanizmalardan biridir. Kadını duygusal, sevecen, zayıf gibi kalıp yargılarla kurgulayan toplumsal cinsiyet yaklaşımı erkeğe ise güç, cesaret, liderlik gibi özellikler atfeder (Atakan ve Tekdemir Yurtdaş, 2013; Dökmen, 2004). Kavgalarda kendilerini fiziksel olarak yetersiz bulan ve buna dayalı olarak kadınların meslekte sayıca az olmalarını normalleştiren kadın güvenliklerin “güçlü erkek” imajları, toplumsal cinsiyetin erkeklik kurgusuna katkı sunmaktadır.

Dil ve üniforma, güvenlik alanındaki erkek egemen yapının sürdürülmesinde etkili olan diğer unsurlardır. Toplumun sosyal ve kültürel özelliklerini yansıtan toplumsal cinsiyet kategorilerinin anlaşılabilirliği alanlardan biri, dilin kullanımıdır (Nakhanova, 2022). Kadın güvenliklere yöneticileriyle yaşadıkları olumsuz durumların neler olduğu sorulduğunda, katılımcılar tehdit, hakaret ve terslenme örneklerini vermişlerdir. Bu durum, erkek egemen kültürün dildeki yansımasını göstermektedir. Kadın güvenliklerin üniforma imajları ve üniforma ile kurdukları duygusal bağ cinsiyetlendirme pratiklerinin anlaşılabilirliği bir başka zemin sunmaktadır. Üniformanın getirdiği/getireceği düşünülen yüksek statü, Türkiye pratiğinde asker-sivil ilişkisi ve daha genel olarak ordunun/askerin toplumsal kültürdeki yeriyle yakından ilgilidir. Türk tarih anlatıları, kültürel kodlar, ulusal kimliği sembolize eden resimler, heykeller ve çeşitli semboller askerliğin kültürel algıdaki itibarını sağlayan temsillerdir (Tekiner, 2010). Kamusal alanlarda, asker üniformalı kişilere yönelik korkuyla karışık saygı içeren bakışlar, kurumsal algıyla birlikte göstergelerin sosyal, kültürel ve psikolojik etkinliğine işaret etmektedir. Bu araştırmada kadınların üniforma hakkındaki söylemleri, üniformanın güvenlik alanında önemli bir örgütsel sembol olduğunu göstermektedir. Kadınların bu alana girme isteklerinin arkasında yatan en önemli

nedenlerden biri üniforma giyme arzusudur. Güvenlik görevlisi kadınların esasında erişmek istedikleri, üniforma yoluyla elde edecekleri saygın ve zaman zaman da korkulan bir konumdur. Üniformanın çağrıştırdığı askerlik ise erkeklik ideolojisini besleyen önemli söylemlerden biridir (Sünbülüoğlu, 2013). Bu bağlamda kadın güvenliklerin üniformayla kurdukları ilişkide, erkeklik ideolojisini güçlendiren bir yan olduğunu söylemek mümkündür. Katılımcıların ciddiyet ve disipline yönelik söylemleri de bu durumu doğrulamaktadır.

Araştırmada örgütsel mantık teması altında sunulan bulgular, literatürdeki bazı araştırmalarla benzerlik taşımaktadır. Araştırmaların gerçekleştirildiği bağlam farklı olsa da örgütsel mantık süreci, cinsiyetlendirilmiş örgüt olgusunun anlaşılmasında önemli bir paya sahiptir. Acker'ın (1990) beşli örgütsel sürecini referans alan çalışmalardan biri olan Bates'in (2022) araştırması Avustralya'da bulunan bir sendikada gerçekleştirmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, örgüt mantığının en önemli iki unsuru görev yapmak (*doing duty*) ve sorumluluk sahibi olmaktır. Söz konusu bu unsurlar toplumsal cinsiyetçi iş düzenlemelerinin, mekânsal bölünmelerin ve etkileşimlerin altında yatmakta ve toplumsal cinsiyet yapmak için (*doing gender*) (West ve Zimmerman, 1987) uygun bir ortam yaratmaktadır. Acker'ın (1990) beşli sürecini kullanan bir diğer araştırmada (Dye ve Mills, 2012), örgütsel mantığın toplumsal cinsiyet ayrımını sistematik bir şekilde ürettiği sonucuna ulaşılmıştır. Aynı araştırmada erkeklerin kıdemli, beceri gerektiren ve profesyonel pozisyonlarda, kadınların ise sekreterlik ve destek rollerinde istihdam edilmeleri, kadınların ev içi işlerinin uzantısı olan işleri yapmaları, bu araştırmanın sonuçlarıyla kıyaslandığında kadın deneyiminin benzer yönlerine işaret etmektedir.

Kadın güvenlik görevlilerinin deneyimlerinden, ideal bir güvenlik görevlisinin erkek olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, farklı mesleklerdeki kadınların deneyimiyle benzerlik göstermektedir. Peterson'un (2007)'ün İsveç bilişim danışmanlığı sektöründeki, çalışan ve yöneticiler üzerinde yaptığı araştırmasında, ideal bir bilişim danışmanında etkin bir performans için gerekli görülen nitelikler hegemonik erkeklik ve erkek deneyimiyle ilişkilendirilmiştir. Aynı araştırmada, kadınların bilişim sektöründe çoğunlukla düşük statüde işe başladıkları belirtilmiştir. Ebeveynliğin antrenörlerin kariyerleri üzerindeki etkisini ele alan Siegele, Taylor, Saxe ve Smith (2023) ise çalışmalarında; kadınlara yer olmaması, içeride olmak için dışarı çıkmak ve cinsiyetçi toplumun etkisi temalarına ulaşmıştır. Antrenör kadınlarda, toplumsal cinsiyet rolleri mesleki sorumluluklarını dengelemeyi zorlaştırmaktadır. Benzer şekilde, gece nöbetlerinin kadın güvenlik görevlilerinin hayatını zorlaştırması, meslekteki ideal çalışanın erkek olduğunu göstermektedir. Yanı sıra, çalışanın iş dışındaki sorumluluklarını görmezden gelen bedensiz çalışan varsayımı da kadın güvenlik görevlilerinin yaşam tarzına uygun düşmektedir.

Literatürdeki araştırmalar, örgütsel mantık sürecinde yer alan uygulamaların, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini nasıl derinleştirdiğini ortaya koymaktadır. Güvenlik mesleğinin mantığındaki ideal çalışan ve bedensiz çalışan kavramları, literatürde ele alınan çeşitli meslekler ve çalışma ortamlarında olduğu gibi, toplumsal cinsiyetin yeniden üretilmesinde etkili olmaktadır. Acker'ın (1990) cinsiyetlendirilmiş örgüt kavramsallaştırmasını teorik çerçeve olarak benimseyen araştırmalarda, beşli sürecin tamamını kullanan araştırma sayısı azdır. Örgütsel mantığın diğer örgütsel süreçleri de kapsamı sebebiyle, araştırmalarda genellikle örgütsel mantık üzerine odaklanılmaktadır. Bu çalışmada, Acker (1990)'ın teorisi ve kavramlarına bütüncül bir şekilde bakılmaya çalışılmış ve cinsiyetlendirilmiş örgüt olgusunun literatürde ihmal edilen kimlik, etkileşimler, bölünmeler ve kültür ile ilişkili yönleri açığa çıkarılmıştır.

Bu araştırmanın verilerinin toplandığı kadın güvenlik görevlileri çalışma şartları, ücretler, iş güvenliği gibi hususlarda özel sektörde çalışan güvenliklere göre daha avantajlı konumdadırlar. Nitekim görüşme dışında yapılan sohbetlerde kadın güvenlikler iş güvencesi ve ücret bakımından duydukları memnuniyeti sıklıkla dile getirmişlerdir. Özel sektörde yer alan güvenlikçi kadınların deneyimlerinin piyasa ve kadın kesişimselliği içerisinde daha farklı konuları gündeme taşıyacağı düşünülmektedir. Bu bakımdan toplumsal cinsiyet ve erkek egemen çalışma ortamları üzerine yapılacak araştırmalarda kadınların sınıfsal konumlarının da araştırma tasarımına dâhil edilmesi önerilmektedir.

Örgütsel süreçlerin toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini derinleştiren yapısına rağmen, kadınların çalışma hayatının her alanında yer almaları önemlidir. Bu bakımdan, kamu kurumlarının güvenlik görevlilerini işe alım sürecinde uyguladıkları kadın kotalarının kaldırılması sayesinde, güvenlik sektöründeki kadın sayısının artacağı düşünülmektedir. Mesleğin erkek egemen yapısı sebebiyle güvenlik sektöründeki yöneticilerin çoğunluğu erkektir. Bu noktada, sektördeki kadın yönetici sayısının artırılmasının toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin giderilmesinde etkili olacağı düşünülmektedir. Yanı sıra bu araştırma sonuçlarının da gösterdiği üzere kadınların kendi kimliklerini yalnızca ailevi roller ekseninde oluşturmaları sebebiyle, toplumsal cinsiyet kalıpyargıları çalışma yaşamında pekiştirilmektedir. Bu noktada, kadınların kendi içerisinde buldukları durum hakkında bilinçlenmeleri gerekmektedir. Çalışanlara verilecek eğitimler, kamu spotları ve çeşitli broşürler hem çalışanların hem de toplumun toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine yönelik farkındalığını sağlamada etkili olacaktır.

Kaynakça

Acker, J. (1990). Hierarchies, jobs, bodies: A theory of gendered organizations. *Gender & Society*, 4(2), 139-158. doi:10.1177/089124390004002002.

- Acker, J. (2006). Inequality regimes: Gender, class, and race in organizations. *Gender & Society*, 20(4), 441-464. doi: 10.1177/0891243206289499.
- Acker, J. (2009). From glass ceiling to inequality regimes. *Sociologie du Travail*, 51(2), 199-217. doi:10.1016/j.soctra.2009.03.004.
- Acker, J. (2012). "Gendered organizations and intersectionality: Problems and possibilities." *Equality, Diversity and Inclusion: An International Journal* 31(3), 214-224. doi: 10.1108/02610151211209072.
- Alkan, A. (2000). "Özel alan-kamusal alan" ayrımının feminist eleştirisi çerçevesinde kentsel mekan. *Kültür ve İletişim*, 3(5), 71-95. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/kulturveiletisim/issue/64550/985143>
- Altınoluk, D. (2017). Cinsiyetlendirilmiş kurum olarak akademi: Erkek akademisyenlerin "öteki" üzerinden erkeklik inşaları. *Masculinities: A Journal of Identity and Culture*, 8, 37-58. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mjic/issue/43442/530155>
- Altınoluk, D. (2018). Kadın olmak mı, akademisyen olmak mı?: İşte bütün mesele bu. *Fe Dergi*, 10(1), 58-66. doi:10.1501/Fe0001_0000000196.
- Atakan, M. ve Tekdemir Yurtdaş, G. (2013). Ergenlerin karşılıklı konuşmalarında toplumsal cinsiyet kuruluşu. *Psikoloji Çalışmaları*, 33(2), 15-30.
- Aydın, G. ve Erciyes, J. C. (2022). Patriyarkal düzende kadın cinselliği. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın Ve Aile Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 313-336.
- Bates, T. (2022). Rethinking how we work with Acker's theory of gendered organizations: An abductive approach for feminist empirical research. *Gender, Work & Organization*, 29(4), 1041-1064. doi:10.1111/gwao.12795.
- Bendl, R. (2008). Gender subtexts – reproduction of exclusion in organizational discourse*. *British Journal of Management*, 19(1), 50-64. doi:10.1111/j.1467-8551.2008.00571.x.
- Benschop, Y. ve Doorewaard, H. (1998). Six of one and half a dozen of the other: The gender subtext of Taylorism and team-based work. *Gender, Work & Organization*, 5(1), 5-18. doi:10.1111/1468-0432.00042.
- Benschop, Y. ve Doorewaard, H. (2012). Gender subtext revisited. *Equality, Diversity and Inclusion: An International Journal*, 31(3), 225-235. doi:10.1108/02610151211209081.

- Blalock, A. E. ve Stefanese-Yates, A. (2023). Hierarchies and paradoxes: How women in non-tenure-track faculty positions experience a gendered organization. *Journal of Diversity in Higher Education*. doi:10.1037/dhe0000486.
- Braun, V. ve Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101. doi:10.1191/1478088706qp063oa.
- Britton, D. M. (2000). The epistemology of the gendered organization. *Gender & Society*, 14(3), 418-434. doi:10.1177/089124300014003004.
- Brumley, K. M. (2014). The gendered ideal worker narrative: Professional women's and men's work experiences in the new economy at a Mexican company. *Gender & Society*, 28(6), 799-823. doi:10.1177/089124321454693.
- Bryan, A., Pope, S. ve Rankin-Wright, A. J. (2021). On the periphery: Examining women's exclusion from core leadership roles in the "extremely gendered" organization of men's club football in England. *Gender & Society*, 35(6), 940-970. doi:10.1177/08912432211046318.
- Burton, L. J. (2015). Underrepresentation of women in sport leadership: A review of research. *Sport Management Review*, 18(2), 155-165. doi:10.1016/j.smr.2014.02.004.
- Calás, M. B. ve Smircich, L. (1996). From "the woman's" point of view: Feminist approaches to organization studies. S. R. Clegg ve C. Hardy (Ed.) *Studying organization* (s. 212-253) içinde. SAGE Publications.
- Calás, M. B. ve Smircich, L. (2006). From the 'woman's point of view'ten years later: Towards a feminist organization studies. S. Clegg (Ed.) *The Sage handbook of organization studies* (s. 284-347) içinde. SAGE Publications.
- Chan, A. H. ve Ho, L. K. (2013). Women police officers in Hong Kong: Femininity and policing in a gendered organization. *Journal of Comparative Asian Development*, 12(3), 489-515. doi:10.1080/15339114.2013.863565.
- Cockburn, C. (1981). The material of male power. *Feminist Review*, 9(1), 41-58. Erişim adresi: <http://www.jstor.com/stable/1394914>
- CoESS - Newsroom—Facts and Figures. (2024, 1 Mart). Erişim adresi: <https://www.coess.org/newsroom.php?page=facts-and-figures>.
- CohenMiller, A. S., Demers, D., Schnackenberg, H. ve Izenkova, Z. (2022). "You are seen; you matter:" Applying the theory of gendered organizations to equity and inclusion for

- motherscholars in higher education. *Journal of Women and Gender in Higher Education*, 15(1), 87-109. doi:10.1080/26379112.2022.2025816
- Çelik, D. (2020). Feminist örgüt kuramları. *International Journal of Academic Value Studies*, 3(3), 231-243. doi:10.29228/jav.45673
- Çetinel, E. ve Ersoy Yılmaz, S. (2016). Feminist teori: Yönetim ve organizasyon alanına eleştirel bir yaklaşım. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(2), 119-148.
- Dökmen, Z. Y. (2004). *Toplumsal cinsiyet*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Dye, K. ve Mills, A. J. (2012). Pleading the fifth: Re-focusing Acker's gendered substructure through the lens of organizational logic. *Equality, Diversity and Inclusion: An International Journal*, 31(3), 278-297. doi:10.1108/02610151211209126
- Eatough, V. ve Smith, J. A. (2017). Interpretative phenomenological analysis. C. Willig ve W. Stainton-Rogers (Ed.) *The SAGE handbook of qualitative research in psychology* (s. 193-211) içinde. SAGE Inc.
- Ely, R. ve Padavic, I. (2007). A feminist analysis of organizational research on sex differences. *Academy of Management Review*, 32(4), 1121-1143. doi:10.5465/amr.2007.26585842.
- Ercan, F. A. (2023). *Toplumsal cinsiyetlendirilmiş bir kurum: Futbol antrenörlüğü mesleği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Ferguson, K. (1984). *The feminist case against bureaucracy*. Temple University Press.
- Foucault, M. (2015). *Biyopolitikanın doğuşu*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Friedline, T., Morrow, S., Oh, S., Klemm, T. ve Kugiya, J. (2022). Banks as racialized and gendered organizations: Interviews with frontline workers. *Social Service Review*, 96(3), 401-434. doi:10.1086/721145.
- Frith, H. ve Gleeson, K. (2004). Clothing and embodiment: Men managing body image and appearance. *Psychology of Men & Masculinity*, 5(1), 40-48. doi:10.1037/1524-9220.5.1.40.
- Gençoğlu, A. Y. (2014). Bir kavram ve kuram üretme stratejisi olarak temellendirilmiş kuram. *Journal Of History School*, XVII, 681-700. doi:10.14225/Joh425.
- Gherardi, S. ve Poggio, B. (2001). Creating and recreating gender order in organizations. *Journal of World Business*, 36(3), 245-259. doi:10.1016/S1090-9516(01)00054-2.

- Gibson, S. K. (2004). Being mentored: The experience of women faculty. *Journal of Career Development, 30*(3), 173-188. doi:10.1177/089484530403000301
- Gill, M. J. (2014). The possibilities of phenomenology for organizational research. *Organizational Research Methods, 17*(2), 118-137. doi:10.1177/1094428113518348
- Gray, D., De Haan, E. ve Bonneywell, S. (2019). Coaching the 'ideal worker': Female leaders and the gendered self in a global corporation. *European Journal of Training and Development, 43*(7/8), 661-68.
- Greenbaum, J. (1990). The head and the heart: using gender analysis to study the social construction of computer systems. *Computers and Society, 20*(2), 9-17.
- Güneş, F. (2019). Emek, üretim ve yeniden üretim. F. A. Koçak Turhanoglu (Ed.) Toplumsal cinsiyet sosyolojisi (s. 121-138) içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Hart, J. (2016). Dissecting a gendered organization: Implications for career trajectories for mid-career faculty women in STEM. *The Journal of Higher Education, 87*(5), 605-634. doi:10.1080/00221546.2016.11777416.
- Hearn, J. ve Collinson, D. (2018). Men, masculinities and gender relations (s. 1-35.) Oxford research encyclopedia of business and management. doi: 10.1093/acrefore/9780190224851.013.55
- Heimann, S. ve Johansson, K. (2024). Gendered work in geoscience: Hard work in a masculine field. *Gender, Work & Organization, 31*(1), 16-35. doi:10.1111/gwao.13052
- Irefin, P., Ifah, S. S. ve Bwala, M. H. (2012). Organizational theories and analysis: A feminist perspective. *International Journal of Advancements in Research and Technology, 1*(1), 71-97.
- Kanter, R. M. (1977). *Men and women of the corporation*. New York: Basic Books
- Kartarı, A. (2017). Nitel düşünce ve etnografi: Etnografik yöntem düşünsel bir yaklaşım. *Moment Journal, 4*(1), 207-220. doi:10.17572/mj2017.1.207220
- Koçak Turhanoglu, F. A. (2019). Toplumsal cinsiyet sosyolojisine giriş. F. A. Koçak Turhanoglu (Ed.) Toplumsal cinsiyet sosyolojisi (s. 3-19). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Kurt Yılmaz, B. ve Sürgevil, O. (2020). Cinsiyete dayalı tokenizm: Kadın egemen ve erkek egemen meslekler üzerinde nitel bir araştırma. *Istanbul Management Journal, 88*, 85-125. doi:10.26650/imj.2020.88.0004
- Leblebici, D. N. (2008). Örgüt kuramında paradigmlar ve metaforlar. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 8*(15), 345-360. Erişim adresi:

- Marshall, H., Julian, R. ve Howes, L. M. (2023). Forensic science and gendered organizations: An exploratory study of crime scene examiners. *Australian Journal of Forensic Sciences*, 55(1), 59-72. doi:10.1080/00450618.2021.1937315
- Mayring, P. (2011). *Nitel sosyal araştırmaya giriş*. Ankara: Bilgesu.
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel araştırma*. Ankara: Nobel.
- Morgan, G. (1980). Paradigms, metaphors, and puzzle solving in organization theory. *Administrative Science Quarterly*, 25(4), 605-622. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/2392283>
- Nakhanova, L. (2022). Dildeki cinsiyet ve toplumsal cinsiyet göstergeleri üzerine bir değerlendirme. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 14, 344-367. doi: 10.46250/kulturder.1136158
- Peterson, H. (2007). Gendered work ideals in Swedish IT firms: Valued and not valued workers. *Gender, Work & Organization*, 14(4), 333-348. doi: 10.1111/j.1468-0432.2007.00347.x
- Pettinger, L. (2005). Gendered work meets gendered goods: Selling and service in clothing retail. *Gender, Work & Organization*, 12(5), 460-478. doi: doi.org/10.1111/j.1468-0432.2005.00284.x
- Ressner, U. (1987). *The hidden hierarchy*. Aldershot: Gower.
- Sakallı, N. ve Türkoğlu, B. (2019). "Erkek" olmak ya da olmamak: Sosyal psikolojik açıdan erkeksilik/erkeklik çalışmaları. *Türk Psikoloji Yazıları*, 22(44), 52-76. doi: 10.31828/tpy1301996120190516m000014
- Sasson-Levy, O. (2011). The military in a globalized environment: Perpetuating an "extremely gendered" organization. E. Jeanes, D. Knights ve P.Yancey Martin (Ed.) *Handbook of gender, work and organization* (s. 391-411) içinde. Wiley-Blackwell Publishing.
- Saunders, M., Lewis, P. ve Thornhill, A. (2019). *Research methods for business students*. United Kingdom: Pearson education.
- Siegele, J., Taylor, E., Saxe, K. ve Smith, A. (2023). Mothers as others in collegiate athletic departments: The impact of a gendered organization on women coaches. *International Sport Coaching Journal*, 11(2), 259-270. doi:10.1123/iscj.2022-0117
- Smith, J. A. ve Osborn, M. (2003). Interpretative phenomenological analysis. J. A. Smith (Ed.) *Qualitative psychology: A practical guide to research methods* (s. 51-80) içinde. Sage Publications.

- Stainback, K., Kleiner, S. ve Skaggs, S. (2016). Women in power: Undoing or redoing the gendered organization?. *Gender & Society*, 30(1), 109-135. doi: 10.1177/0891243215602906
- Sünbülüoğlu, N. Y. (2013). *Erkek millet asker millet*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şimşek, Ö. (2021). Bir cross-dressing pratiği olarak askeri üniforma giyerek poz kesme: 1930-1940'lar. *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, 24, 139-157. doi: 10.26650/iukad.2022.983688
- Tekin Epik, M. ve Özen, S. (2021). "Erkek işi"nde kadın emeği: Toplumsal cinsiyet rollerine Başkaldıran kadınlar üzerine nitel bir araştırma. *International Journal of Innovative Approaches in Social Sciences*, 5(2), 66-90. doi: 10.29329/ijiasos.2021.369.2
- Tekiner, A. (2010). İktidar, söylem ve kült: Atatürk anıtları. M. K. Kaynar (Ed.) Resmi tarih tartışmaları-10 rejim ve ritüelleri (s. 131-153) içinde. Özgür Üniversite Kitaplığı.
- Toker, A. (2022). Sosyal bilimlerde nitel veri analizi için bir kılavuz. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 51, 319-345. doi: 10.30794/pausbed.1112493
- Tuncer, S. (2019). Cinsiyetlendirilmiş bir kurum olarak akademi: Türkiye'de akademinin cinsiyet kültürüne bakmak. *Kültür ve İletişim*, 22(2), 173-208. doi: 10.18691/kulturveiletisim.629082.
- Tunçalp, D. (2021). Nitel araştırmalarda paradigmlar, yöntembilimleri ve araştırma titizliği. *Yönetim ve Organizasyon Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 1-47. doi: 10.15659/yoad.6.2.001.
- Tyler, M., Carson, L. ve Reynolds, B. (2019). Are fire services 'extremely gendered' organizations? Examining the country Fire Authority (CFA) in Australia. *Gender, Work & Organization*, 26(9), 1304-1323. doi:10.1111/gwao.12393.
- van Manen, M. (2007). Phenomenology of practice. *Phenomenology & Practice*, 1(1), 11-30. doi: 10.29173/pandpr19803.
- Weaver-Hightower, M. B. (2021). *Nitel araştırma nasıl yazılır?* (S. Turan, Çev.) Ankara: Asos.
- West, C. ve Zimmerman, D. H. (1987). Doing gender. *Gender & Society*, 1(2), 125-151. doi: 10.1177/0891243287001002002.
- Williams, C. L., Muller, C. ve Kilanski, K. (2012). Gendered organizations in the new economy. *Gender & Society*, 26(4), 549-573. doi: 10.1177/0891243212445466.
- Yıldırım, A. ve Simsek, H. (1999). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Türkçe Rap Müzikte Kadın Bedeninin Baştan Çıkarılması ve Metalaştırılması Politikalarının Kritiği: Norm Ender Örneği

Critique of the Politics of Seduction and Commodification of the Female Body in Turkish Rap Music: The Case of Norm Ender

Hatice Budak* Belkis Şeyma Yıldırım*

Öne Çıkanlar

- Rap müzik icrası olan Norm Ender'in şarkılarının sosyolojik analizi sonucunda şarkı sözleri, kadın bedeninin cinsellikle ilişkilendirilmesi ve bedenin benlik sunumunda kullanılması temaları başlığında çözümlenmiştir.
- Bedenin cinselliğe indirgenmesi temasında kadın bedeninin modanın çıplaklık müdahalesi ile teşhire açılmasının, imgesel cinselliğin kadını ikame edilebilir dişil bir arzuyu indirgemesinin, abartılmış cinselliğin bedenin, aşkın ve cinselliğin anlamını tüketmesinin eleştirildiği görülmüştür.
- Bedenin benlik sunumunda kullanım değeri temasında ise uzlaştırılmış bedenlerden tek tip benlikler inşa etmeye çalışan kadınların varlıklarını ispatlamak için sürekli bir mücadele içinde oldukları, kopyalanmış beden ve benlikleri ile bir simülasyona dönüşürken özgün farklılıklarını yitirdikleri ve bireysel yeteneklerini geliştirmeyi ihmal ettikleri saptanmıştır.

Öz Modern kapitalist sistem, özgürlük, güzellik, gençlik mitleri ile kadın bedenini ve benliğini disipline ederken çoğu kez kadını çıplaklık ve cinsellik içine hapsedmektedir. Kadın bedeninin bir zevk aracına indirgenmesi, bir anlamda kadının varlık değerinin yok sayılmasıdır. Çalışmanın temel amacı; kadını, bedeni üzerinden pasif nesne konumuna yerleştiren metalaşma dinamiklerinin Türkçe rap müzik sanatçısı Norm Ender'in şarkılarındaki yansımalarını tespit edebilmektir. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada veriler, doküman incelemesi tekniği ile toplanmıştır. Çalışma örneklemini için Norm Ender'in kadın, beden ve benlik temalı şarkılarından seçilen 10 şarkı sözünden ulaşılan veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir. Çalışmanın "bedenin cinselliğe indirgenmesi" temasında elde edilen bulgulara göre, şarkı sözlerinde cinsellik ile eşleştirilen ve çıplaklaştırılarak teşhire açılan kadın bedeninin baştan çıkarma oyununun nesnesi hâline gelmesinin, imgesel cinselliğin kadını ikame edilebilir dişil bir arzuya indirgemesinin ve abartılmış cinselliğin hem bedenin hem de cinselliğin anlamını tüketmesinin eleştirildiği sonucuna ulaşılmıştır. "Bedenin benlik sunumunda kullanım değeri" temasında ise uzlaştırılmış bedenlerden tek tip benlikler inşa etmeye çalışan kadınların varlıklarını ispatlamak için estetik cerrahi, kozmetik vb. uygulamalara yönelmeyi içeren sürekli bir mücadele içinde oldukları, beden-benlik bütünlüğünün parçalanması nedeniyle bir simülasyona dönüştükleri, bireysel yetenekleri ile var olmayı

*Doç. Dr., KTO Karatay Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, hatice.budak@karatay.edu.tr, **ORCID: 0000-0002-9815-9997**.

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Karatay Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, psk.belkissyildirim@gmail.com, **ORCID: 0009-0000-3859-5124**.

ihmal ettikleri ve bu ihmalin bedelini erkeğin bakma hazzını tatmin eden bir kendini değersizleştirme ve özsayılarına ihanet ile ödedikleri şekilde tartışıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Beden Politikaları, Kadın Bedeni, Metalaşma, Hedonizm, Rap Müzik

---

Highlights:

- As a result of a sociological analysis of rapper Norm Ender's songs, the lyrics were analysed under the themes of “the reduction of the body to sexuality”, and “the use value of the body in self-presentation”.
  - Under the theme of “the reduction of the body to sexuality”, the lyrics criticised the exposure of the female body through nudity in fashion, the reduction of women to a substitutable feminine desire through imaginary sexuality, and the consumption of the meanings of the body, sexuality, and love through exaggerated sexuality.
  - Under the theme of “the use value of the body in self-presentation”, the lyrics argued that women who seek to construct uniform selves from reconciled bodies are in a constant struggle to prove their existence, and they lose their authentic differences and neglect to develop their individual abilities while turning into a simulation with their copied bodies and selves.
-

Abstract: The modern capitalist system often imprisons women in nudity and sexuality, while it disciplines the female body and self through myths of freedom, beauty, and youth. The degradation of the female body to an instrument of pleasure is, in a sense, a denial of the value of women’s existence. The main purpose of the study is to explore the reflections of the dynamics of commodification on rap music, which positions women as passive objects through their bodies. A qualitative research design is used in the study, and the data are collected through document analysis. The data obtained from ten selected lyrics from Norm Ender's songs, which address themes of woman, body and self, are subjected to content analysis. According to the findings subsumed under the theme of “the reduction of the body to sexuality” the lyrics criticise the fact that the female body, which is associated with sexuality and exposed through nudification, becomes the object of a seduction game, imaginary sexuality degrades women to a substitutable feminine desire, and exaggerated sexuality consumes the meaning of both body and sexuality. According to the findings subsumed under the theme of “the use value of the body in self-presentation”, the lyrics argue that women who seek to construct uniform selves from reconciled bodies are locked in a constant struggle whereby they resort to plastic surgery, cosmetics, etc. to prove their existence, they are transformed into a simulation due to the fragmentation of the integrity of the body-self, they neglect to exist with their individual abilities, and thus, they pay the price for this neglect with a self-devaluation and betrayal of self-esteem, which satisfy men’s pleasure in looking.

Keywords: Body Politics, Women’s Body, Commodification, Hedonism, Rap Music

Summary

The body represents both the biological and socio-cultural characteristics of a person. The relationship of the body with the social world allows the meanings attributed to the body to change over time, thereby causing the body to wear the values and expectations of the power structures of each period like a second skin. Modern instruments of power have also sought to maintain their control and surveillance over the body more comprehensively than past forms of authority. Thus,

the construction of the body through the sign values of objects has resulted in the commodification of humans. The commodification of the body and the fragmentation of the integrity of the body-self do not discriminate between genders; however, the conceptualisation of the woman as an object of gaze in Western modernity brings the female body to the forefront. The transformation of the female body into a spectacle has led to the circulation of beauty myths that encompass sexuality, thereby increasing socio-economic pressures on women. The manipulation of the reality of disciplining the body also fuels women's voluntary involvement in the process of being eroticised. Various cultural tools are used as supporting forces in the construction of the body; however, they can simultaneously contribute to the production of a different perspective or a new value system by criticising dominant values. Music is one of the cultural domains that both nourish and criticise the modern construction of the body. This study chose rap music as the object of research to examine the body as a commodity from a sociomusicological perspective. Rap emerged in the early 1970s as the voice of African American communities in the US ghettos. It has gradually drawn attention to a broader range of social issues and contradictions beyond concepts like racism, violence, exploitation, and discrimination. The commodification of the female body, which is the main subject of this study, is also covered in the conceptual framework of rap and is criticised within its unique language. The purpose of this study is to critically examine and understand the reflection of the reduction of the female body to an economic and sexual object in rap music, with a focus on rapper Norm Ender's songs that address the concept of women. The study uses a qualitative research design. The data are collected through document analysis. After a review of the rapper's songs, the following 10 songs are sampled: *KarikaTürkiye*, *Transparan*, *Kezban*, *Tekir*, *Avare*, *Eksik Etek*, *Playboy*, *Kafam 1 Milyon*, *Sadece Öpücem*, and *İçinde Patlar*. The data garnered from the selected songs have been analysed through content analysis. Accordingly, two themes have been created: the “reduction of the body to sexuality”, and “the use value of the body in self-presentation”. According to the findings under the first theme, the lyrics criticise the exposure of the female body through nudity boosted by fashion, the objectification of the body associated with sexuality as an instrument of seduction game, the hollowness of love in this game, the reduction of women to a substitutable feminine desire through imaginary sexuality, and the consumption of the meanings of the body and sexuality through exaggerated sexuality. According to the findings under the second theme, the lyrics argue that women striving to achieve an ideal body and beauty standards are in a constant struggle to prove their existence; they turn to aesthetic plastic surgery and cosmetic products, thereby fragmenting their body-self integrity and losing their individual differences and subjectivity; they eagerly participate in the commodification of the body but neglect to exist with their individual abilities; and they pay the price for this neglect with

self-devaluation and betrayal of self-esteem, thereby satisfying the male gaze. Our main suggestion for reversing the commodification of women is to analyse what the sign images of matter serve and to find the soul and meaning, which are the missing half of the body, and deliver them to humans. Future studies might focus on other prominent figures of Turkish rap music or other music genres from an interdisciplinary perspective and identify factors related to changes in body perception and the commodification of women.

Giriş

Beden, biyolojik ve fizyolojik nitelikleri nedeniyle insanın maddesel yönünü temsil etmekle birlikte “sadece ‘sahip olduğumuz’ fiziksel bir varlık değildir; o aynı zamanda bir eylem sistemi, bir *praxis* tarzıdır” (Giddens, 2010: 132). Çünkü beden, bedenin parçaları ve işlevleri ile ilgili algılamalar dil ve kültür alanına girmekte; bu alanlar içinde çok güçlü sembolik bir form olarak üretilmekte ve toplumsal denetimin odağında yer almaktadır (Bocock, 1997: 94; Berktaç, 2012: 130-131).

Batı düşünce tarihinde bedenin tanımlanması, beden-ruh ve beden-akıl düalitesinin oluşumu ile ilişkidir. Bu düalitenin kökeni Platon’a kadar geriye götürülebilir; ancak temel kırılma noktası, Kartezyen felsefenin etkisiyle bedenin kutsal olanla, ruhla rabıtasına son verilmesi, bir makine olarak değerlendirilmesi ve ruhun yerini akıl kavramının almaya başlamasıdır. 20. yüzyıla gelindiğinde makine mekanizması olarak değerlendirilen beden fikri tartışılmış, canlı beden meselesi yeniden gündeme gelmiş; ancak öne çıkarılan “Benim, bedenim” mottosu daha önce hiç olmadığı kadar bedenin teşhir edilmesi ile sonuçlanmıştır. Mahremiyeti iğdiş edilmiş bu seyirlik beden algısının sonunda “Bedenim hâlâ benim bedenim mi?” sorusunu soran Courtine, bedenin tarihinin yeni başladığını iddia etmektedir (Courtine, 2013: 9-12).

Bedenin inşasında çeşitli kültür araçları destek kuvvet olarak kullanılır; ancak eş zamanlı olarak egemen değerleri eleştirmek suretiyle farklı bir bakış açısının veya yeni bir değer sisteminin üretimine de katkı sağlayabilirler. Modern bedeni işleme sürecini besleyen ve de eleştiren kültür alanlarından biri müziktir. Müzik sosyolojisi perspektifinden kadının bir tüketim ve cinsel obje haline gelmesindeki dinamiklere odaklanan bu çalışma, çeşitli müzik türleri içinden rap müziğini araştırma nesnesi olarak tercih etmiştir.

Rap müzik, Hip-Hop kültürünün bir unsuru olarak, 1970’li yılların başında Amerika’da yaşayan Afrika kökenli siyahilerin maruz kaldıkları her tür sömürü ve dışlanmayı tartışmaya açarak sosyal haklarını talep etmenin aracı olarak ortaya çıkmış; farklı coğrafyalardaki ötekileştirilmiş olanların da sahiplenmesiyle dünya ölçeğinde yayılmaya başlamıştır. Rap müzik, söz ağırlıklı bir müzik türü olduğundan, süreç içinde ırkçılık, şiddet, sömürü, ayrımcılık

kavramlarından çok daha geniş bir kavram skalasında toplumsal sorunlara, çelişkilere dikkat çekmeye ve itiraz etmeye başlamıştır. Bu çalışmanın ana konusu olan kadın bedeninin metalaşması olgusu da rapin kavramsal dizgesinde yer almakta ve kendine özgü dili içinde eleştirilmektedir.

Bugün akademide çok farklı boyutlarıyla tartışılan beden politikalarına muhalif bir müzik türü olarak kabul edilen rap müzikte de temas edildiği hâlde araştırmalarda büyük ölçüde ihmal edildiğinin görülmesi, bu çalışmanın çıkış noktasıdır. Bu kapsamda çalışmanın temel problemi, kadının bedeni ve cinselliği üzerinden metalaştırılması dinamiklerinin Türkçe rap müziğinin underground temsilcilerinden biri olan Norm Ender'in şarkılarında nasıl işlendiğini sorgulamaktır. Nitel araştırma yöntemi ile modellenen çalışmanın teorik kısmında, bedenin mekanik tasavvurundan estetik tasavvuruna uzanan tarihsel dönemeçlere, bedenin metalaşmasında özgürlük ve cinsellik söylemlerinin kullanımlarına, Hip-Hop ve rap müziğinin içeriğine değinilmiştir. Çalışmanın uygulama aşamasında ise Norm Ender'in şarkıları, kadın kavramı merkezinde taranarak örneklem olarak seçilen on şarkı sözünde kadın bedeninin metalaşması, cinselliğe indirgenmesi ve beden-benlik ilişkisi üzerine değerlendirmeler içerik analiziyle yapılmıştır.

Bir Meta Olarak Beden

Bedenin bir meta hâline gelişini hazırlayan ve hızlandıran gelişmelerden biri sanayileşmedir. Illich'in de belirttiği gibi modern kapitalist toplumda bir sanayi dalı, sadece kendisinin karşılayabileceği bir ihtiyacı yaratma ve şekillendirme yeteneğinden dolayı toplum üzerinde radikal bir tekel oluşturur (1997: 50). Bu radikal tekel, bir yandan bedenin sınıının nesnesi hâline gelmesini, sınırsız ve bir o kadar da yapay olan ihtiyaçların temel ihtiyaçlar olarak benimsenmesini sağlarken, diğer taraftan modern olanın dışında kalmanın endişesini yaşayan dolayısıyla kendi aklını ve kişiselliğini askıya alan, birbirine benzeyen bireylerden müteşekkil bir tüketim toplumunu beslemektedir.

Modern çağın tüketim odaklı bu homojen toplum arzusu, uzlaşımalsal bir evrenin inşa edilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu uzlaşımalsal evrende her bir beden, ötekiliğın değil de özdeşleşmenin alanı olarak kabul edilir ve bu durum, bedenin her türlü estetik müdahale ile kusursuzlaştırılmasını, ideal bir nesneye dönüştürülmesini gerektirir. Bu gereklilik, çağdaş bireyi asla kopyaları olmadan var olamayan trajik bir yazgıya mahkûm eder. Artık gerçek anlamda bireyden söz edilemez. Çünkü kendi bedenini ancak bir vücut simulasyonunda cisimleştirebilen birey, kısa sürede hem kendisi hem de başkalarının tanınmaz hâle gelir (Baudrillard, 2012: 151 - 152).

Modern kapitalist sistemde bedenın aslen bir özdeşleşim alanı olduğu gerçeği, seçme özgürlüğünü içeren *kişiselleştirme* kavramı ile gölgelenir. Kişiselleştirme kavramı, kişinin şu ya da bu nesne arasında birini seçmesiyle satın alma davranışına diğerlerinden farklılığını temsil edebilecek bir miktar kişisel katmasını sağlar ve bu suretle her zaman bir tehlike arz etmiş olan kişisel talebi etkisiz hâle getirir. Hâlbuki sanayi toplumunda kişi, beden dâhil yaşamın tüm alanlarında kendisine sunulan çok sayıdaki seçenek arasında artık seçmeme veya sadece işine yarayan bir nesneyi satın alma ihtimalinden mahrum bırakılmıştır. Bu çerçeveden bakıldığında, “kişiselleştirme” kavramının ideolojik bir kavram olduğu söylenebilir (Baudrillard, 2011: 173-174).

Modern iktidarın ideolojik müdahalelerine kişinin kendini teslim etmesinin nedenini ise Baudrillard şu şekilde açıklamaktadır: Arzu edilen, ideal/güzel beden göstergelerinin-nesnelerinin mütemediyen değiştirdiği, istenildiği kadar çoğaltılabildiği, birbirlerinin yerini aldığı sistemde insan, sahip olduklarının uçuculuğunu fark ettiğinde bir eksiklik duygusu hisseder (2011: 246-247). Bu eksiklik duygusunun giderilmesi öznenin kendisine yüklendiğinde bedenın bölünmüş zihinsel temsiline bağlı çifte bir pratik ortaya çıkar. Bunlar, sermaye olarak beden pratiği ve fetiş (ya da tüketim nesnesi) olarak beden pratiğidir. Her iki durumda da beden bilinçli olarak hem ekonomik hem de psişik anlamda kuşatılmaktadır (Baudrillard, 2008: 164). Bedenin kuşatılması bir anlamda bireyin beden imgesinin olan ile olması gereken arasında sıkışıp kalmasına neden olmaktadır (Bourdieu, 2015: 231).

Batı zihniyetinde 20. yüzyılda bir şeyleri ifade eden, bir temsil imkânı olarak vaat edilen bedeni gerçekleştirememiş; aksine, bir üretim imkânı olarak beden külliyatına katkı sağlayarak araç-beden anlayışının önceliğini pekiştirmiş (Michaud, 2013: 353-355) ve bedene meta olarak yaklaşımasını sağlamıştır. Oysaki bedene bir meta olarak yaklaşmak, onun üretim-tüketim döngüsünün kurallarına uyumlu hâle getirilmesi ve artık bir göstergeye dönüşen gövdesini hiçbir uzvunu ihmal etmeksizin yenilemesi gerektiğini söylemek demektir. Çünkü “insan bedensel ibadetlerini yapmıyor, bedenini ihmal ediyorsa, Tanrı tarafından olmasa da bizzat kendi bedeni tarafından cezalandırılacaktır. Eğer insan, düşüncenin uğramadığı beden bölgelerinin kaybının bedelini ödemek istemiyorsa, bir bedene sahip olduğuna ikna olmalı ve onu korumak için çabalamalıdır (Baudrillard, 2008: 163-165).

Bugün bedenın sağlıklı, iyi ve güzel olması için yapılacak her türlü çabanın zorunluluk noktasına taşındığı, bedenın kurtuluğu için üretilen ürünlerin pazara sürüldüğü ve döngüsel olarak tüketildiği bir aşamaya gelinmiştir (Canatan, 2016: 118-119). Bedenin tarihinde gelinen bu aşama, modernizm ve kapitalizmin bilinçli bir tercihidir. Çünkü sistem, bedeni bir nesne hâline

getirebildiğinde, bedeni denetlemesi, manipüle etmesi ve öngörülen formlara göre biçimlendirmesi mümkün olabilmektedir.

Bedenin metalaşma sürecini hem teorik olarak daha iyi tetkik edebilmek hem de çalışma amacını anlaşılır kılmak için aşağıdaki başlıklarda Batı düşüncesinde merkezi olan özgürlük ve cinsellik söylemlerinin bedenle ilişkisi özetle ele alınacaktır.

Bedenin Metalaştırılmasında Özgürlük Söylemi

Batı fikriyatında bireyin özgürleşmesi, sahip olunan nesnelerin çokluğu ile ilişkilendirilirken nesnenin pasif olduğu dolayısıyla öznenin nesne üzerinde denetleyici bir konumu olduğu düşünülmüştür. Belli bir zaman özne, nesneyi kontrol edebilmişse de geldiğimiz noktada işler değişmiştir. Bugün nesne, pasif konumundan sıyrılmış, kendi anlatısını kazanmış ve özne üzerinde anlatısının gereklerini yaptırabilme erkini elde etmiştir. Öznenin özgürlük ve iradesini kullanma istemi, bedenin nesnelere tarafından işgalini artırmış; dolayısıyla öznenin özgürlüğü bir yanılısamaya dönüşmüştür. Ancak nesnelere tarafından kuşatıldığının farkına varamayan özne hâlâ sınırsız bir özgürlüğü istemeye devam etmekte veya özgür kalmaya çalışmaktadır.

Bireyin özgürlük istemine hitap eden “kendi bedenine sahip çık” veya “kendi bedenini yarat” mottolarının ise gerçekte zorlayıcı ifadeler olduğu söylenebilir. Çünkü “yapabilirsin” demek, aynı zamanda “yapmalısın” demektir. Bireyi güdümlen zorlayıcılığın üstünü örten özgürlük söylemi, bedenin geri-dönüşüm endüstrisinin sürdürülebilirliği için gereklidir. Bir telkin olarak bedensel özgürleşme söylemi, bedeni hedef alan açık ve fiziksel baskı uygulamalarına kıyasla daha karmaşık ve parçalayıcıdır. Çünkü özgür beden efsanesi, esasen kendi iddiasının aksini kutsar; bedeni kendi sahibinden alarak dışsal uyarıcıya dönüşen binlerce sahibin güdümüne, yönlendirmesine teslim eder. Böylece özgürlük miti, bir yandan bireyselleşmenin yüceliğini vurgularken, öbür taraftan kolektif ideallere uymanın zorunluluğu ile bedeni, tüketim endüstrisinin hızla değişen formüllerine sevk ederek öğütmektedir (Demir, 2016: 166).

Bu minvalde özgürlük mitinin doğallık söyleminin tartışmalı olduğunu söyleyebiliriz. Ancak Batı kültürü özgürleşme söylemini her daim doğalcı bir ilkeye dayandırmıştır. Bedenin özgürleşmesinde ise arzu bir işlev, bir libido olarak doğallaştırılmıştır. Bu doğallaştırma sürecinde vurgu tekilliğin, kişiselliğin özgür bırakılmasına yapılmıştır. Ancak özgür bırakılmış olan, bedenin, arzunun tekilliği değil, görece karmaşası ve karşılıklı duyarsızlıktır. Çünkü insan söz konusu olduğunda bu doğal uzlaşma son derece kırılmalıdır; her an üretilmiş-yapay olana tersinebilir. Hâlbuki beden için gerçek bir özgürlük talep ediliyorsa, hiçbir şeyi uzlaştırmamak, biçimlerin

ötekiliğini, öğelerin orantısızlığını açık tutmak, indirgenemez olanın biçimlerini canlı tutmak gerekir (Baudrillard, 2012: 145-146, 150).

Batı medeniyetinin gerçekleştirmekten vazgeçmediği homojen toplum idealinde özgürlüğün doğrudan özne ile ilişkili olmadığı, bedenün metalaşmasına hizmet için üretilen söylemsel bir pratik olduğu iddia edilebilir. Her söylem gibi özgürlük söyleminin başarısı da kendisini doğallaştırarak bireyler nezdinde daha inanılır hâle gelmesinden, böylece sosyopolitik iktidarın denetim araçlarından biri olma gerçeğini gizlemesinden ileri gelmektedir.

Bedenin Metalaştırılmasında Cinselliğin Keşfi

Cinsellik, fizyolojik açıdan insanın temel bir güdüsü ve ihtiyacı olarak basit bir şekilde tanımlanabilir; ancak toplumsallık devreye girdiğinde cinselliğin ne olduğu, neyi temsil ettiği sorularının cevabı karmaşıklaşır ve çeşitlenir.

Foucault (2016: 79), cinselliği iktidar stratejilerine göre şekillenen tarihsel bir tertibat olarak adlandırır. XVII. yüzyıla kadar üremeye yönelik olarak desteklenen cinsellik, bu yüzyıldan itibaren üreme düzeninden kopartılarak bedenlerin uyarılmasının ve hazların yoğunlaşmasının söylem alanına güdümlenmiştir. Cinsellik tertibatının amacı ise kendini çoğaltmak, en ince ayrıntıları kuşatacak şekilde bedene sokulmak ve artan bir ivmeyle nüfusu bütünsel biçimde denetlemektir.

Bedenin özgürleşmesi hedefi, II. Dalga feminist hareket içerisinde öne çıkan “cinsel devrim” talebiyle ilişkilidir. Cinsel devrim, özellikle kadının bedeni üzerinde kendi iktidarını ele geçirmeyi ve kadınların cinselliklerini erkekler gibi yaşayabilme olanağını sağlamayı amaçlamaktadır (İnce, 2018); bir başka ifadeyle, cinselliğin evliliğe, tek eşliliğe, heteroseksüelliğe, doğurganlığa indirgenmesine karşı çıkmaktadır. Cinsel devrim, cinsel özgürlüğü haz üzerinden değerlendirerek cinselliğe dair her şeyin tartışılması ve zevk verici her tür eylemin meşru görülmesi argümanına yaslanmaktadır (Şahin, 2020: 660).

Cinsel devrim, cinsellik alanında çoğalma ve cinsel özgürleşmenin artırılması içindir. Ancak cinselliğin özgürleşme aşaması, aynı zamanda onun belirsizleştiği aşama olmuştur. Bugün cinsellik her yerdedir; lâkin cinsellik veya arzu en az güvenilir alan hâline gelmiştir. Çünkü cinsellik, genelleştirilmiş bir simülasyon evreninde bütün gerçekliğini yitirerek bir simülakr olmuştur. Arzunun da tek dayanağı iktisatta olduğu gibi kıtlıktır. Ancak cinsel özgürleşme ile arzu, talebin içine sokulduğunda artık ne yokluk ne yasak ne de sınır kalacaktır. Bu bolluk ve belirsizlik, maalesef ki cinsellik ve arzunun da sonunu hazırlamış, kırılğan zeminde ilerleyen cinsel devrim hareketi tersine dönmüş (Baudrillard, 2014: 9, 13, 55, 56), her türlü iktidar yapısına direniş

niyetinden uzaklaşmış ve özellikle kadın bedeninin tüketilen bir cinsel nesne hâline gelmesine aracılık etmiştir.

Berger, kadının shevî-görsel bir nesneye dönüşmesinde kadın rızasının da rol oynadığını ancak bu gönüllü iştirakte sosyo-kültürel yapıda kadın ve erkeğin farklı konumlandırılmasının etkili olduğunu düşünmektedir. Ona göre kadın olarak doğmanın erkeklerin mülkiyetinde doğma anlamına geldiği bir toplumsal yapıda kadının kendi varlığını algılayışı erkeklere nasıl görüldüğü ve bir başkası tarafından beğenilme duygusu ile şekillenir. Kadın ve erkek açısından varoluş denklemi oldukça basittir. Erkekler kadınları seyrederek, kadınlarsa seyredilishlerini seyrederek. Bu durum kadının kendisi ile olan ilişkisini de belirler. Kadının içindeki gözlemci erkek, gözlenen ise kadındır. Böylece kadın kendini seyirlik bir şeye dönüştürmüş olur (Berger, 1986: 45-46).

Cinsel devrim sadece kadın bedeninin seyirlik bir nesneye dönüşme sürecine destek olmamıştır. Ayrıca kadın bedenini cinsellikle dolup taşan bir beden biçiminde kurgulayarak dışil-ötekiyi temsil eden *femme fatale*'in modern kültürel inşasının pekiştirilmesine buna karşılık tarih yazımında aktif özne olma gücünün saf dışı bırakılmasına da sebep olmaktadır.

Hip-Hop Kültürü ve Rap Müzik

Hip-Hop, pek çok tarihçi ve eleştirmene göre 1970'lerin başında "Boogie Down Bronx" olarak bilinen bölgede genç insanların yeni kimlikler ve daha sonraları bütün bir endüstriyi inşa etme sürecini kapsayan, bodrumlarda, cadde köşelerinde, parklarda yaşanan bir yeraltı (underground¹) kültürü olarak ortaya çıkmıştır (Watkins, 2005: 9).

Maxwell'e göre (2014:127) Hip-Hop'un yaşam kaynağı karmaşık ritimler, sesler, vokaller, tınılar ve sözlerdir ancak Hip-Hop'u sadece bir müzik olarak düşünmemek gerekir. Hip-Hop; dansı, giysileri, kokuları, aksesuarları; sineması, radyo ve televizyonu; kitapları, dergileri, hatta içkileriyle kendine özgü bir kültürdür. Bir anlamda Hip-Hop, verili fikir ve değerlere eleştirel bir biçimde meydan okuyan politik bir tavır, bir hayat biçimi olarak felsefi bir duruşu temsil etmektedir (Shusterman, 2005: 61). Hip-Hop kültürünün önemli isimlerinden KRS One'nın, "9 Elements" isimli şarkısında "Hip-Hop senin yaşadığın bir şeydir." sözleri de bu anlama işaret etmektedir (Hess, 2007: xiv).

Hip-Hop kültürü, Break Dance, Grafiti, DJ² ve Rap müzik olmak üzere dört temel sanat bileşeninden oluşmaktadır. Bu dört bileşen, aynı zamanda Hip-Hop'un farklı kültürel motifleri de bünyesinde taşıdığını göstermektedir.

¹ Hip-Hop kültürüyle alakalı her şeyin ticari olarak üretilmemesini, dinleyici-izleyici ile farklı ortamlarda paylaşılmasını ifade etmek için kullanılan terimdir.

² Şarkı seçimini ve seçilen şarkılar arasındaki geçişi yöneten kişi olarak tanımlanan terimin açılımı Disk Jokey'dir.

Hip-Hop kültürünün müziği olan Rap'ın "Rhythm and Poem (Ritim ve Şiir) veya Rhythmic African Poetry (Ritmik Afrika Şiiri) sözcüklerinin kısaltması olduğu görüşü yaygındır. Rap'ın doğaçlama sözlerle müzik anlamı ise 1979 yılında New York argosuna girmiştir (Nakiboğlu ve Öz, 2022: 27).

Sözlük anlamı "şiddetle söylemek, argoda suçluluk ve ceza" (Fırıncioğulları, 2016, s. 6) şeklinde verilen rap, kentsel alanda toplumsal dışlanmaya maruz kalan etnik azınlıkların uğradıkları eşitsizlikleri anlatan (Kaya, 2000: 28) ve ötelenenler lehine sosyal ve iktisadi sistemde değişime alan açabilmeyi hedefleyen (Librado, 2010: 66) bir müzik türüdür.

Rap müzik, çoğunlukla kafiyeli söz dizimi ve 4/4'lük (ya da 8/8'lik) ritim eşliğinde acapella³ okuma biçimi ve sample⁴ kullanımı ile formüle edilen bir teknik yapıya sahiptir (Çak Ersoy, 2020: 17). Basit bir ifadeyle rap, "içerik, akış ve sunumdan oluşur. İçerik; söylenenleri (sözü), akış; kafiyeye ve ritmi, sunum ise konuşmanın tonu ve hızını ifade etmektedir" (Nakiboğlu ve Öz, 2022: 7).

Huq (2006: 115), rapin eski dönemlere ait müzikleri dönüştürerek ortaya yeni bir müzik çıkartması bağlamında kes-yapıştır kültürü olarak değerlendirir. Rap müziğin üretilmesinde gelişmiş stüdyo-teknik altyapısı ve fiziksel enstrümanlar zorunlu değildir; gerekli olan şey, kes-karıştır tekniğiyle elde edilen ritmin üzerine uzun sözler yazabilmektir.

Rap müziğin üretilmesinde her ne kadar önce beste yapıp sözler ritme ayak uydursa da aslen söz, besteden daha öncelikli bir öneme sahiptir. Çünkü söz, icracının yaşanmışlığını, deneyimli bir bilen olarak konumlandırılmasını sağlayan performanstır; yani gerçekliğin duygularla ifade edilmesinin ve dinleyiciye aktarılmasının aracıdır. Hip-Hop'un gerçeklik kavramı, rapte şarkı sözlerinin samimiyet ve bağlılığı açıkça iddia etmesi açısından benzersizken aynı zamanda para kazanmaktan ziyade kendini müzik yapmaya adanmış bir kimliği çerçevelemektedir. Bu yolla rap sanatçıları, müziğin söylediği şeyi ifade etmesini bekleyen dinleyicilerle bağ kurmaya çalışırlar (Hess, 2005: 299).

Rap müziğinde geleneğe bağlılık, rapçileri kendi hikâyelerini söze taşıyan entelektüel bir hikâye anlatıcısı rolüne taşır. Bir hikâye anlatıcısı olarak rapçiler, kendilerini birer eğitimci gibi görmeye başlarlar ve dinleyicilerine öğüt vermeyi, toplumun egemen/baskıcı güçlerine karşı isyan edebilmeyi, harekete geçirebilmeyi, kısaca farkındalığı artırmayı misyon edinirler (Kaya, 2008: 464-465).

³ Herhangi bir enstrüman kullanmadan sanatçının kendi sesini kullanarak yaptığı performanstır.

⁴ Dijital müzik araçları aracılığıyla yeni bir şarkı oluşturmak için var olan bir müzik parçasından alınan bir bölümünün kullanılmasıdır.

Rapın tarihçesine baktığımızda, kurucu olarak kabul edilen DJ Kool Herc'un 1973'teki denemeleriyle başladığı kabul edilir. Bu tarihten sonra rap, Afrika Bambaataa, Grandmaster Flash ve diğer Bronx kökenli isimlerin çalışmalarıyla gelişmiş ve bu müzik türüne ilgi dünya genelinde artmaya başlamıştır (Nakipoğlu ve Öz, 2022: 28).

1979 yılında dünya çapında ana akım radyoda ilk Hip-Hop örneği olan Sugarhill Gang'ın "Rapper's Delight" adlı kaydı ve bu kayıttan birkaç ay önce yayınlanan "King Tim III" şarkısı, o zamana dek yalnızca elden ele dolaştırılan kasetlerle, sokak atışmalarıyla varlığını sürdüren rap müziğinin yeraltından radyo ve disklere taşınmasında, böylece ticari bir boyut kazanmasında etkili olmuştur (Çak Ersoy, 2020: 17; Shusterman, 1991: 616).

Bugün Hip-Hop ve rap müziğinin popülerleşmesi ile bu kültürün birtakım özsel niteliklerini kaybetme ve standartlaşma riski tartışılmaktadır. Medyayla birlikte reklamlardan dizilere, sinema filmlerinden sosyal projelere kadar her yerde kullanılan Hip-Hop, muhalif yapısından ziyade bol kıyafetler içerisinde, müzik eşliğinde hızlı hızlı konuşan ve dans eden gençlerle topluma sunulan bir eğlence kültürü görüntüsü vermektedir. Sosyal medya sitelerinin amatör MC⁵'lere fırsat sunmasına karşılık üretilen eserlerin bir nevi taklide dönüşmesi, müzikal ve içerik açısından kalitesizliği de beraberinde getirmektedir (Üçer, 2013: 257).

Sarıköse de rap müziğinin misyon değişimine uğradığından bahsetmektedir. Ona göre geçmişin Amerika'sında siyahilerin ırkçılığa başkaldırma biçimi olan rap, şimdilerde gençlerin eşitlik isteği, öfke, nefret, aykırılık, dışavurum ve isyan duygularını, kısaca her istenilene ifade etme aracına dönüşmüştür (2021: 140).

Rap müzikte yaşanan dönüşüm krizlerine yapılan eleştirilerin haklı yanları olmakla birlikte, bilgisayar teknolojilerindeki gelişmeler paralelinde profesyonel koşulları sağlamadan üretilebilmesi, rapin özgün niteliklerini bütünüyle kaybedeceği anlamına gelmemektedir. Bir başka pencereden bakıldığında, yaşamı çeşitli yoksunluklarla kuşatılmış olanların seslerinin işitilmediği bir toplumsal yapıda kendilerini ifade edebilmelerine veya müzik endüstrisinin tercihleri dışında kalanların müziklerini yapabilmelerine, sosyal medya uygulamaları aracılığıyla dinleyicilerle buluşturabilmelerine imkân sunduğu; dolayısıyla rapin geniş bir kesime ulaşmasına aracılık ettiği de görülebilecektir.

Türkçe rapin macerasını ise 1961 yılında Türkiye ve Almanya arasında yapılan işçi alımı sözleşmelerinin sonuçlarına dayandırmak mümkündür. Almanya'ya göç eden Türk ailelerinin yoğunlukla ikamet ettikleri getto mahallelerinde Türkler, ırkçı saldırıların hedefi olmuşlardır.

---

⁵ Rap müzikte şarkı sözlerini yazan, söyleyen, rap sitilini belirleyen kişiyi tanımlar ve açılımı Master of Ceremony (seronomi lideri) dir.

Amerika'daki siyahiler gibi Türk gençleri de rap müziğini, uğradıkları ayrımcılığa, ötekileştirilmeye karşı “kendi otantik kültürlerini ve etnik kimliklerini sahiplenmenin” (Kaya, 2000: 30) bir tarzı olarak değerlendirmişlerdir.

Almanya'daki ayrımcılık nedeniyle Alman eğlence merkezlerine giremeyen Türk gençleri, Amerikan üslerine eğlenmeye gitmeye başlamışlar ve bu mekânlarda sergilenen canlı rap performansları ile tanışarak rap müziğe ilgi duymaya başlamışlardır. Ayrıca dönemin Almanya'sının çeteleşmeye müsait olması da Türk gençlerinin rape yönelmelerinde rol oynayan bir diğer faktördür. Bu dönemde özellikle 36 Boys çetesi, Türkçe rap müziğin oluşumunda öncü olmuş, sokak kavgalarının ve suça yönelmenin azalmasında müziğin olumlu ve birleştirici etkisinden faydalanmaya çalışmışlardır (Sarıköse, 2021: 32).

Almanya'da ilk Türkçe rap örnekleri Amerikan esintileri ile üretilmiştir. Solomon'a göre (2009: 308), Türk gençleri rapin kendini ifade etme kültürü olduğunu anladıkça eserlerini taklitten öteye taşımaları gerektiğini fark etmişler ve rape Türkçe rengini verecek bir dönüşüm sürecini başlatmışlardır. Bu süreçte İngilizce olan dil, Almanca ve Türkçe ile değiştirilmiştir. Dil değişikliğinin yanı sıra Türk ezgilerinin rapin ritimsel yapısında kullanılmaya başlanmasına dikkat çeken Kaya (2000: 174), Türk gençlerinin önceden dinleyip bildikleri Barış Manço, Erkin Koray gibi sanatçıların şarkılarından alınan melodilerin Türkçe rapin özgünleşmesinde önemli bir dönemeç olduğunu belirtmektedir.

Türkiye'ye Rap müziğin girişi de Almanya'da yaşayan Türk gençlerinin rap faaliyetleri ile olmuştur. Almanya'da yaşayan Türk ve farklı etnik kimliğe sahip gençlerin kurduğu Cartel grubunun 1995 yılında Türkiye'deki çalışmalarıyla Türkçe rap dönemi başlamış ve uzun süre underground olarak sürdürülmüştür. 1999 yılında organizasyonunu Turbo'nun yaptığı Ceza, Silahsız Kuvvet (Sagopa Kajmer), Dr. Fuchs, Yener, Ses gibi isimlerin yer aldığı Yeraltı Operasyonu adlı rap albümü ile Türkiye'de yaygınlığı artmaya başlayan rapin serüveni, 2000'li yıllar itibarıyla çeşitlenmeye başlamış; Norm Ender, Sansar Salvo, Pit10, ModeXL, Jöntürk gibi isimler ortaya çıkmıştır. Bugün de Türkçe rap, yerel motiflerle kendi özgün alt türlerini (arabesk rap örneğinde olduğu gibi) üretmeye, “Almanya sınırını aşp Hollanda, İsviçre, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'ne yayılan ulus ötesi bir hareket olmaya” (Solomon, 2005: 3) devam etmektedir.

Amaç

Çalışmanın amacı, kadının bedeni ve cinselliği üzerinden metalaştırılması dinamiklerinin Türkçe rap müziğin underground temsilcilerinden biri olan Norm Ender'in şarkılarındaki yansımalarını tespit etmek ve anlamaktır. Bu kapsamda araştırmanın temel problemi;

- Kadın bedeninin meta konumu, Norm Ender'in şarkılarında hangi parametreler açısından ele alınmaktadır?
- Araştırmanın alt problemleri ise;
- Norm Ender'in seçilen şarkılarında kadın bedeni ve cinsellik arasındaki ilişkiye hangi unsurlarla yaklaşmıştır?
- Norm Ender'in seçilen şarkılarında benliğin oluşturulması ve sunulması sürecinde kadın bedeninin aracı rolü veya kullanımı hangi faktörler üzerinden ne tür söylemlerle ele alınmıştır?

Yöntem

Nitel araştırma yöntemi ile modellenen bu çalışmanın verileri doküman incelemesi tekniği ile toplanmıştır. Birey, iktidar ve beden tarihine ilişkin sosyal bilim temelli eserler, Hip-Hop ve rap müziğin gelişimi hakkında yayımlanmış dokümanlar ve Norm Ender'in şarkıları taranarak çalışma amacına hizmet eden bilgiler araştırmanın hem teorik hem de bulgular kısmına dâhil edilmiştir. Norm Ender'in şarkılarından elde edilen veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir. İçerik analizi, yazılı belgelerdeki veya fotoğraf, film, reklam, şarkı sözleri gibi diğer iletişim araçlarındaki sembol veya içeriklerin sistematik olarak kayıt ve analiz edilmesini sağlayan bir tekniktir (Neuman, 2014: 49). Şarkı sözlerinin içerik analizinde yapılan ilk işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar çerçevesinde bir araya getirerek kodlar oluşturulmuştur. Bu kodlar; çıplaklık, moda, estetik cerrahi, diyet ve kozmetik, cinsellik, aşk, benlik ve imajdır. İçerik analizinin ikinci aşamasında belirlenen kodlar arasındaki benzerlik ve bağlantılar dikkate alınarak iki ana tema çerçevesinde bir araya getirilip düzenlenmiştir. Bu iki tema, “Bedenin ‘Cinsellik’e İndirgenmesi” ve “Bedenin Benlik Sunumunda Kullanım Değeri” şeklinde kavramsallaştırılmıştır.

Örneklem

Rap müzik eserlerinde beden ve kadın konularını işleyen birçok rapçi bulunmaktadır. Araştırma için bu rapçiler arasında seçim yaparken amaçlı örneklem tekniği ile Türkçe rap müzik icrası Norm Ender'in şarkıları tercih edilmiştir. Araştırmada Norm Ender'in tercih edilmesindeki temel nedenler; şarkıcının Türkçe rapin underground temsilcilerinden biri olması ve takipçi ile dinleyici sayısındaki⁶ yoğunluktur.

Norm Ender'in şarkıları, kadın, beden ve benlik kavramları merkezinde taranarak çalışma amacına uygun olan toplam 10 şarkı örnekleme alınmıştır. Örneklemde yer alan şarkılar şunlardır: KarikaTürkiye, Transparan, Kezban, Tekir, Avare, Eksik Etek, Playboy, Kafam 1 Milyon, Sadece Öpücem, İçinde Patlar.

⁶ Norm Ender'in YouTube kanalındaki güncel abone sayısı 1.590.000 ve Spotify platformundaki aylık dinlenme sayısı ise 1.200.000'dir.

Bulgular

Bu bölümde, kodlar aracılığıyla bir araya getirilen ve ortak temalar altında birleştirilen şarkı sözlerine ait bulgular ile bu bulgulara ilişkin yorumlara yer verilmiştir. İçerik analizi doğrultusunda oluşturulan iki tema, “Bedenin ‘Cinsellik’e İndirgenmesi” ve “Bedenin Benlik Sunumunda Kullanım Değeri” şeklinde kavramsallaştırılmıştır.

Bedenin ‘Cinsellik’e İndirgenmesi Teması

Günümüzde cinsellik, beden bilincimizden, ruhumuzdan hatta hayatımızdan daha önemli hâle gelen ve bireyin kendi kimliğine, bedensel bütününe ulaşabilmesi için gerekli olduğu savlanan bir proje olarak karşımızda durmaktadır. Bir hayali proje olarak cinsellik, çeşitli taktiklerle bedenin anlamını bertaraf ederek kaba ve umursamaz tavrıyla çıplak bir beden anlayışını yerleştirmektedir (Michaud, 2013: 357).

Bugün bedenin keşfi olarak sunulan çıplaklık, aslen bedenin modern statüsüyle ekonomi politik arasındaki ilişkiyi ve bedenin biçimsel dönüşümünü yansıtır. Sahip olunan her nesnenin bir işleve indirgenerek etkisiz kılınması gibi bedenin çıplaklığı da cinsel organa/işlevine indirgenmekte; bu suretle beden ve cinsellik birbirlerini karşılıklı olarak etkisiz hâle getirmektedir (Baudrillard, 2016: 207-208).

Bedenin çıplak bırakılması suretiyle en mahrem noktalarına kadar teşhir edilmesi sürecine özellikle kadın bedeninin ticari potansiyelini fark eden moda endüstrisi de ihtimamla dâhil olmuştur. Bugünün dünyasında giysinin cinselliğin göstergesine dönüşmesi, bedenin mahrem bölgelerinin ifşasının giysinin kazara açılarak görülmesini ifade eden “frikik” kavramı ile istemsiz bir eylem olarak betimlenmesi dolayısıyla masumlaştırılması ve bu süreçte mankenlere atıfla modanın etkisi aşağıdaki şarkı sözlerinde örneklendirilmiştir.

“Hepsi uzun ve kısa olan etekmiş

Çamaşır o makineye girince çekmiş

Zap yap dur hadi frikik verdi

Aysun Tuğba hepsi bizimdir” (KarikaTürkiye)

Moda tarafından çıplak olarak giydirilen kadının seyirlik bir nesneye indirgenmesinin eleştirisini, “*Transparan giy de popon donsun aç göğsünü açlar doysun. Magazini şaştı sana da bu şarkı - kapak olsun*” (Transparan) sözlerinde de görmek mümkündür. Çıplaklığın giysinin işlevine eklenmesine paralel olarak bedenin müstehcenleştirilmesinin, bedenin özgürlüğü adına yapıldığı ancak bunun inandırıcı olmadığı, şarkıda geçen “*kapak olsun*” kelimeleriyle anlatılmak istenmiştir.

Transparan şarkısında giysi-çiplaklık-cinsellik-özgürlük ilişkisini anlatmada tercih edilen sert üslup, Baudrillard'ın “moda düzeyinde tadilat görmüş bir cinselliğin, vücut hatlarını ortaya çıkaran bir elbisenin ya da esnek bir naylon çorabın kadını özgürleştirme mümkün değildir; ancak anlamı-ruhu buharlaştırır” (2016: 167-170) tespitini hatırlatmaktadır.

Şarkıcının KarikaTürkiye başlıklı şarkısında da moda sektörünün servis ettiği çıplaklık trendlerine yönelmenin kadını özgür özne konumundan hızla uzaklaştırıp üretken düşüncüyü gölgelemesi “*Tüh tüh kafasına da podyum kurun*” sözleriyle anlatılmakta; ayrıca anlamın kaybolduğu bir toplumda cinsiyet fark etmeksizin tene odaklanmanın dili lâl edişi ise “*Herkes izler ama ağzını açmaz*” sözleriyle kritik edilmektedir.

Baudrillard'a göre (2014: 51-52) zaman öyle bükülmüştür ki, “Senin bir ruhun var ve onu kurtarmak lazım” diyenler kalmamıştır. Bunun yerine “Senin bir cinsiyetin var ve onu en iyi nasıl kullanabileceğini bulman lazım” veya “Senin bir libidon var ve onu harcaman lazım” diyenler vardır. Bu cümleler, üretim, sermaye ve ticari değerlerin dışında başka bir değere yer vermeyen bir düzende cinselliğin akışkanlığının ve hızlandırılmış dolaşımının bedenler düzeyinde belirmesi için gerekli olan baskıyı açığa çıkartıp yumuşatırlar. Norm Ender'in şarkılarında da ruhsal derinliğin, cinselliğin hızlandırılmış dolaşımıyla sığlaştırıldığına yönelik ifadelerle sıklıkla rastlanılmaktadır.

“Kim kiminle kaçamak yaptı

Sevgilisinin yatağını gülle donattı

Gitgide millet geyiğe alıştı

Boynuzlarını gizleyen söyle paran mı?” (Transparan)

Yukarıdaki örnekte argoda çoğunlukla karısının veya sevgilisinin ihanetine uğramış erkek için kullanılan *geyik* ve *boynuz* kelimeleri öne çıkarılarak kadın-erkek ilişkilerindeki sadakatin yapılan kaçamaklarla parçalandığı, aldatmanın kolektif bir dedikodu malzemesine dönüştüğü ve toplumsal reddin alışkanlığa geçtiği, kapitalist sistemde nihai bir değer olan paranın ihanet problemini dahi gizlediği ve sınırlandırılmamış cinselliğin normalleştirildiği vurgulanmaktadır.

Cinselliğin hızlandırılmış dolaşımı, aynı zamanda kadın ve erkek arasındaki ilişkiyi aşktan, bağlanmadan arındırıp bir baştan çıkarma eylemine dönüşmesine neden olmuştur. Baştan çıkarma eylemi, baştan çıkma eylemini gerektirir ki baştan çıkarmanın öznesi kadın, baştan çıkanın öznesi ise erkektir. Baştan çıkarma eylemi, kadının kendisini “baştan çıkarıcı” cinsel nesneye dönüştürmesini de kapsayabilir. Bu durumda aşkın kendisi ve her türlü tensel eylem, kadının erkeği baştan çıkarmak için icat ettiği etkili bir süstür. Baştan çıkarmada maalesef kadının kendine

özgü bir bedeni ve arzusu yoktur dolayısıyla erkeğin algıladığı kadının baştan çıkarıcılığının doğal güzelliğe değil ritüel güzelliğe dayandığı gerçeğidir. Çünkü baştan çıkarma yapaylığın işaretleriyle bezenmiş sırdadır; asla anlamın, güzelliğin, arzunun doğallığına sahip değildir (Baudrillard, 2014: 106-112). Aşağıdaki örneklerde aşkın, doğallıktan çıkarak taktik oyunları ile bir baştan çıkarma eylemine dönüştüğü, baştan çıkan erkeğin baştan çıkarıcı kadının kurduğu tuzaklara düşen bir nevi av olarak görüldüğü, avcının her koşulda avını takip ettiği, avcı-av ilişkisinden zuhur edenin ise aşk değil, olsa olsa yamalı bir aşk olacağı anlatılmaktadır.

“Terminatör misali gözleri ve
Radar gibi mekânı taramaları (aynen)” (Kezban)

“Aşkta başka baştan adı konsa
Tuzak kurmadan alsaydı vize
İlla taktikle gelecek bize” (Tekir)

“Afra tafra her zaman it dalaşı
Yamalı aşkların taktik savaşı” (Avare)

Kadın, cinselliğini erkeği baştan çıkarmak ve kendi arzularını tatmin etmek için kullandığında, erkeğin aşk söylemini sahte bulup ruhunu teslim etmeyeceğinin vurgulandığı “Avare” ve “Eksik Etek” şarkılarında geçen “*palavra, sanma, fiyat, Haydar Dümen, patlak ruh*” kelimeleri, tenin zaferini ve aşkın bir sermaye biçimine dönüştüğünü anlatmaktadır.

“Sanma aşkına deli divaneyim” (Avare)
“Palavra anlat bundan bana ne?
Sen mektup yaz Haydar Dümen’e
“Seni seviyorum aşkım” hadi s**tir!
Ruhundaki patlak zarı diktir
Aşkını söyle bana fiyatı ne kadar?” (Eksik Etek)

Norm Ender’in şarkılarında da temsil edilen baştan çıkarma oyununun kazanımı yoktur ama açık ara kaybedeni erkek tarafından ikame bir dişiliğe indirgenmiş olan kadındır. Ancak zafer istemi, her gün cinselliğin bir doz artırılması suretiyle kadın bedeninin bir değersizleştirme oyununa dâhil edilmesine süreklilik kazandırır (Baudrillard, 2012: 143). Baştan çıkarma oyununda kaybeden kadının konumu, şarkıcının “Avare” şarkısında ele alınmaktadır. Avare şarkısından seçilmiş aşağıdaki sözlerin satır aralarında serbest piyasa ve onun işleyiş kurallarına gönderme yapılarak özel meta üretiminin en yüksek olduğu kapitalist sistemin ürettiği değersizleştirme

sürecine kadının bile bile dâhil olduğuna, piyasadaki talebin düşmemesi adına ödenen bedelin yine kadına yüklendiğine (*özlü sözleri severdin...*) değinildiğini söyleyebiliriz.

“Hadi yoluna gülüm bi boyunu göreyim

Piyasada her şeyinde belli rotası

Özlu sözleri severdin unutmama

Nişantaşı modası sonu otel odası” (Avare)

Baştan çıkma eyleminde baştan çıkanın erkek olması veya piyasanın aktörlerinden biri olması, onun aktif özne konumuna hâle getirmez. Çünkü Batı modernliğinde erkek, aklın ve kültürün temsilcisi kabul edildiğinden, ondan bedenini bakılan bir nesne hâline getirmemesi beklenir; bu nedenle erkek bedeni çıplaklıktan arındırılıp daha da örtülür. Doğayı, güzelliği, baştan çıkarmayı temsil ettiği ve cinsel açıdan pasif olduğu varsayılan kadın bedenine ise kendini sergilemesi düşmüştür. Böylece erkek bakan özne, kadın ise bakılan nesne olarak tasarlanmıştır (Kahyaoğlu, 2013: 37).

Aşkın ve bedenin cinsellikle eş değerli kılındığı formülde erkeğin aktif/bakan özne, kadının ise pasif/bakılan nesne konumuna şarkıcının argo dilini öncelediği “Eksik Etek” şarkısında da rastlanılmaktadır:

“Siz de dinleyin sözleri Jazzdır

Eksik etek, ah hadi gel beni azdır” (Eksik Etek)

Şarkıda geçen “eksik etek” kelimesinin Türk Dil Kurumu sözlüğünde isim karşılığı “kadın” olarak verilmektedir. Türkçede “eksik etek” deyimini uzun yıllar kadın şeklinde kullanılmış; ancak geç dönemde cinsel anlam yüklü, kadını aşağılayıcı bir anlam kazanmıştır (Sağol, 2012: 272). Argoda ise “eksik etek” deyimini güvenilmeyen, kolay elde edilebilen, iffetsiz kadın anlamına gelmektedir. Şarkıda bütün anlamlarıyla birlikte kullanılan “eksik etek” deyiminin sosyolojik okuması ise kadının erkeği baştan çıkararak (*azdıran*) dişil/cinsel enerji ile nesneleştirilmiş olduğudur. Kadının baştan çıkarıcı rolüne şarkının bir üst dizesinde kullanılan “jazz” kelimesi ile giriş yapılmıştır. Jazz kelimesinin yaygın kullanımı, Kuzey Amerika zencilerinin yarattığı (Türkçe çevirisi caz olan) müzik türüdür. Amerikan argosunda ise “jazz”⁷ kelimesi boş laf, palavra, seks yapmak anlamlarına gelmektedir. “Eksik etek” ve “jazz” kelimeleri anlamsal olarak birleştirildiğinde, kadının *sözlerini dinleyen* erkeğin algıladığı mesaj cinsel birlikteliğe davetkârlıktır. Çünkü kadının sözleri ruhsal derinliği olmayan, aklın emarelerini taşımayan, ortamı

⁷ Jazz kelimesinin ayrıntılı anlamı için bakınız: <https://greensdictofslang.com/>

çoşturan afrodisyak etkili boş laflardır. Şarkının dilinde hissedilen aşağılama ve öfkenin, asıl olarak iffetli kadınlar için kullanılan “eksik etek” kelimesindeki anlam kaymasına, daha açık ifade etmek gerekirse kadını cinsel organ ve seks işlevine indirgeyen zihniyete olduğunu ifade edebiliriz.

Seks kuşatması, bugünün toplumlarında erotizmin saplantılı bir hâl almasını ve bir eros dininin doğmasını sağlamıştır. Eros dini, görünüşte artan bir erkekliği veya kadınlığı simgelese de, cinsel zevk kapasitesinin artışı gerçekte erkekliğin/kadınlığın azalmasına neden olmaktadır. Cinsel zevk ve cinsel soğukluk arasındaki bu ters ilişkinin temel nedeni, bireyin gereksinimlerinin tatmin ve tatminsizlik arasında salınmasıdır. Tatminin hemen ardından gelen tatminsizliğin yarattığı rahatsızlık, bireyi yeni bir tatmin arayışına yönlendirir; bu durum, gösterinin tüketimi yani anlamın kayboluşu ile sonuçlanır. Anlamın yitimi, isteği ve zevki kurgusal hâle getirir. Bu bağlamda, erkekliğin/kadınlığın azalışının ve cinsel soğukluğun artışının imgesel cinsellikle ilişki olduğunu söylenebilir. İmgesel cinsellikte kadın ve erkek beraberliği, cinsel tatminden sonra, yani kendine biçilen süre dolduğunda kullanımdan düşecek ve bu arzu stratejisi her iki cins için de mutluluğu bir türlü getirmeyecektir (Lefebvre, 2007: 94-99, 109-120).

Norm Ender’in “Tekir” ve “Playboy” şarkılarının içeriğinde cinsel zevkin bir bağımlılık biçimini almasının ve bu erotizm saplantısının görünüşte artan bir erkekliği veya kadınlığı doğurmasının eleştirisine rastlandığını aşağıdaki örnek dizelere dayanarak söyleyebiliriz.

“Erotik atak vur mala bu yeni tezim” (Tekir)

“Acırsa söyle sivri bu kalemim. Aşkla işim yok genişir haremim” (Playboy)

Her şeyin nesneleştiği ve anında tüketildiği günümüzde aranan tatmin hedefinin cinsel zevk kapasitesi ile cinsel soğukluk arasındaki ters ilişkiye neden oluşu, arzu stratejisi ile şekillenen yani anlamdan arındırılmış kurgusal bir zevk üzerine inşa edilen imgesel cinselliğin erkeklik veya kadınlığı azaltması problemi ve özellikle kadının ikame edilebilir dişiliğe indirgenmesinin yarattığı tatminsizliğin (*bıkma*) mutsuzluk getirmesi Playboy ve Trasparan şarkılarının sözlerine şöyle yansımıştır.

“Haydi konuş lan bak bi sorun var

Bakire kalamaz bu rockçı kızlar

Size karşı hislerim hep bel altı” (Playboy)

“Ben sana mecburum dizelerinden oluşan

Bir şarkı değil bu hisset

Seni beğeniyorum ama bıkmaya olasığım

Türkiye’deki işsiz oranından yüksek” (Transparan)

İmgesel cinsellikte önemli olan duygusal bağ değildir; görünüşleri ve taktikleri sürekli değişebilen “kendini çekici ve istenilen” bir beden ile tensel bir baştan çıkartma oyunda var kılabilirdir. Kadın cinselliğinin ruha değil eril bir göze dokunduğu ve hızla sindirilip yeni bir atıştırma yoluyla yönelişte ruha değen hiçbir şeyin olmadığı, şarkıcının Eksik Etek eserinin dizelerinde seks işçiliği yapan bir kadının konumu ile kıyaslanarak anlatılmaya çalışılmıştır.

“Sen benim sevdiğim kız değil,

S**tiğim orospu bile olamazsın” (Eksik Etek)

Şarkı sözlerinde sevdanın naifliğine arzunun gölgesinin düştüğü ağır ve aşığılayıcı bir üslupla verildiğinden ilk anda kulağa oldukça nahış gelmektedir. Ancak rap müziğinin karakterinde elde var bir kabulleri sorgulamak, rahatları kaçırmak, rahatsız etmek vardır. Bu açıdan bakıldığında sözlerdeki taşlar yerine oturur. Şarkıda seks işçiliği yapan bir kadının cinselliğinin mesleğin gereği olarak ruha temas etmediği, tarafların birlikteliğinin açık bir ticari ilişki olduğu, dolayısıyla aşk tacirliği yapmadığı için seks işçisi kadının daha dürüst ve samimi olduğu anlatılır. Buna karşılık aşkı, baştan çıkartma oyununda bir taktik olarak kullanan kadının ise kendine ve erkeğe karşı dürüst olmadığını ve bu nedenle sevginin kıymetine mazhar olamayacağını fark edilmesi istenmiştir.

Kadın bedeninin ve cinsel hazzın pornografik bir görünüm alması, cinsel ilişkinin gereksiz bir şeye dönüşmesine de neden olmaktadır (Baudrillard, 2011b: 41). Bugünün dünyasında cinselliğin salt biyolojik haz verme işlevinin ruhsal anlamı gibi yitmeye başlamasının, insan için önemi abartılan gereksiz mekanik bir işleme dönüşmesinin eleştirisine şarkıcının “Playboy” adlı şarkısının “Hepsi bir işlem seksi abartma. Toplama, çıkartma, bölme ve çarpma” dizelerinde yer verildiğini söyleyebiliriz.

Norm Ender’in müziğinde karşı cins için apaçık cinsel bir mesaj hâline gelen kadına haz aracı olmanın ötesinde bir değer verilmediği, kadının bedenini erkeğin bakma hazzına gönüllü teşhir etmemesi için uyarıldığı ve cinselliğin her şeyi kuşatma sürecinde en çok zarar görenin veya kendisine en çok zarar verenin kadın olduğu temalarına sıklıkla rastlanmaktadır. Bu hususu “Avare” şarkısından alınan şu dizelerle örneklendirebiliriz.

“Sana ne desem beni dinlemedin

Bak gülüyorum çünkü biliyorum sonunu

Şimdiden adına esnaf demişler

Bende diyorum hayırlı işler” (Avare)

Bedenin Benlik Sunumunda Kullanım Değeri Teması

Bireysel kimlik olgusu modern bir problemdir. Modernizm, bireyin kim olduğuna karar vermesinde sonsuz sayıda seçenek sunup bedeni kilit bir unsur olarak belirlerken aynı zamanda bedenin dış göstergeleri ile kendini gerçekleştirme sorumluluğunu da bireye yükler (Giddens, 2010: 102-110).

Bocock da modern ve postmodern kapitalizmde bir insanın kendiliğinden “cazip bir kadın” veya “yakışıklı bir erkek” olamayacağını düşünür. İnsanlar, kendi kimliklerini yaratmalarına yardımcı olacağını düşündükleri malları tüketerek olmayı arzu ettikleri varlık gibi olmaya çalışırlar. Tüketim nesnelere iliştiirilen gösterge/sembol sistemi bireyin kendisi ve diğerleri için o kişinin *x* veya *y* olduğunu gösterirken birey de kendisiyle ilgili bu imajı/kimliğı sürdürmeye gayret eder (1997: 74). Aşağıdaki örnekte kadının, bedenini göstergelerle donattığı gibi sahip olduğu nesnelere de göstergelerle donatıp (*süsleyip*) bedenine iliştiirme suretiyle kimlik edinmesine ve sunmasına işaret edilmektedir.

“Elde bir telefon pembe kaplı

Ve onu da kendi gibi süslemesi” (Kezban)

Bugün en çok talep edilen şeyin kişilik olması nedeniyle tüketici birey, bir kişiliğe sahip olma dayatması ile karşılaşmaktadır (Baudrillard, 2011a: 188). Ancak her şeyin akışkan bir hâl aldığı görüntü çağında yaşayan bireyin geleceğı de içeren, uzun çabalarla varılan, belli sabiteleri olan bir kimlik oluşturacak zamanı yoktur. Bu nedenle birey bedenine yatırım yaparak görüntü ile sergilenen, bir performanstan ibaret olan kimliğe sahip çıkarak benlik örüntüsünü tamamlar (Baudrillard, 1995: 27).

Çalışma örneğinde analiz edilen “Avare” ve “Transparan” şarkılarında aslında her insan gibi diğer insanlarca kim olduğu üzerinden bilinmek isteyen bir kadın tipinden bahsedilmektedir. Şarkı sözlerinde betimlenen yaşam karşısında henüz yeterli bir tecrübeye, bilgiye sahip olmayan, art niyetsiz ama *toyluğı* nedeniyle kolaylıkla aldatılmaya (*saf*) müsait bir kadın tipidir. Bu kadın tipi uzun vadede yoğun zihinsel bir emek sarf ederek bütünsel bir benlik ve kimliğı kazanacak zamanı kendine vermeyen, hızla akan görüntü toplumunda yaşamaktadır. Bu nedenle birçok kadın gibi yatırım yaptığı bakımlı, alımlı bedenini *açarak*, sosyal medya uygulamalarında biteviye paylaşımlarda bulunarak saman alevi bir şöret ile tanınmanın ve yıldız olma piyasasına ucuzlaştırdığı “ben”ini sürerek (*damping*) girmenin peşine düşmekte, hayatı *kaçırmamak* için soluksuz *koşturmaktadır*.

“Hadi hadi koştur kaçıyor hayat hey

Bu da sebep olur sana git saçını boyat

Aslında şöyle, sen toy ve safsın

Takipçi kasıp model olacaktım

Dedim onu anladık da kaç model” (Avare)

“Ağlayana emzik, açana da reyting

Yıldız olmak isteyenlere damping” (Transparan)

Bireyin benliğini, bedeni üzerinden inşa etme süreci “bedenin keşfi, ardından bedeni parçalara ayırma ve yeniden düzene koyma” (Foucault, 1979: 138) stratejileri ile sistematik olarak devam eder çünkü güzellik anlayışı sürekli değişmektedir. Beden düzeyinde güzel olmanın sosyal yaşamda seçilme ve kurtuluş göstergesi olması, kadınlar için güzelliği dinsel bir buyruğa dönüştürmüştür (Baudrillard, 2008: 168). Güzellik buyruğu ayrıca bedeni güzelleştirmek için sunulan seçenekleri denemeyi kadınlar için adeta zorunluluk hâline getirir ki bedene müdahale bir kez başladığında bu sürece ket vurmamak zorlaşır. Güzel beden stratejilerinden biri estetik cerrahidir. Bir zamanlar sosyo-ekonomik düzeyi yüksek elit bir kesimin yöneldiği estetik cerrahi operasyonlar, bugün farklı toplumsal sınıflar tarafından da uygulanmaktadır. Genç ve güzel görünmek, bedenlerinde hoşlanmadıkları veya kusurlu gördükleri özellikleri ortadan kaldırmak isteyenlere bedenlerini ve kendilerini yeniden inşa etmelerine, sosyal ilişkilerde bedenin eyleme gücünü arttırmaya imkân sunması estetiğin yaygınlaşmasını sağlayan temel unsurdur (Odabaşı, 2008: 58-60).

Estetik cerrahi ve kozmetik sektörüne birer tüketici olarak dâhil olan “bireyin çabalarının sonucu, beden-benlik bütünlüğünden ziyade bireyin satılabilir mal statüsüne yükselmesi, metalaşması ve yeniden metalaşması olmaktadır. Meselenin vahim yanı bireyin kendini satılabilir bir meta hâline getirmeyi kendin-yap türü bir iş ve bireysel bir görev olarak addetmesidir” (Bauman ve Lyon, 2016: 46-47).

Gündelik yaşamda estetiğin yaygınlaştığına, kişinin bedenini ihmal etmemek adına bunu bir sorumluluk olarak görmesine ve sosyal bir sorun olmaya başladığına “*Botox yapıp silikonu patlatalım. Uyanın ulan daha neyi anlatalım*” (Kafam 1 Milyon) ve “*Hey Dj ver ayarı dinliyoruz. Silikon vadisi ortam. Dev popolar ekonomi gibi sallanıyor*” (Sadece Öpücem) şarkı sözlerinde dikkat çekilmektedir. Modern tıp aracılığıyla biçimlendirilen güzel bedenin iş dünyasından romantik ilişkilere kadar geniş bir skalada seçilmiş ve kurtulmuş olmayı sağladığı, bir sermaye biçimi olan güzellikten rant elde edenlere karşılık emekçi kadınların yaşam-çalışma koşulları ve bu koşulların iyileştirilmesinin gerekliliği estetik kavramının metaforik kullanımı ile Transparan şarkısına yansıyan kadın gerçeklikleridir.

“Fiziğe dolgun ücret ama dikkat et

Sarılıp da kırmaları belini

Gayrimeşru medeniyette

Sponsor arayanlar var aşkına

Çalışmaktan nasır tutmuş ellere

Estetik yapılır mı acaba ha?” (Transparan)

Modern tıp ve estetik cerrahinin etkilerinden bir diğeri, coğrafyadan, etnik kökenden izler taşıyan ve bu minvalde bir başka bedene karşı öteki konumuna sahip bedeni ortadan kaldırarak uzlaşım sal bedenler üretmesidir. Batı kültürünün ürettiği “uzlaşım sal beden” kriterleri ve değer sistemi, Türkiye dâhil, tüm dünyaya yayılmaktadır. Beden ve güzellik algısı üzerine yapılan saha çalışmalarında da Batılı zihniyetinin etkileri tespit edilmektedir. Dedeoğlu ve Savaşçı (2005: 82) tarafından yapılan bir çalışmada kadın katılımcılar, kendilerinin sahip olmadıkları ama arzu ettikleri “öteki beden” özelliklerini “ince bir bel, normal bir göğüs, normal bir kalça ölçüsü, kemikli yüz, uzun boy ve bacaklar, sarı saç, renkli göz” olarak ifade etmişlerdir. Katılımcılar için idealize edilen ve arzulanan öteki beden, Türk tipi değil, Batılı kadın tipidir. Araştırmacılara göre medya ve kültürel söylemler, Batılı beden ölçülerini besleyerek kadınları etkilemekte ve kendi bedenlerinden rahatsızlık duymaya başlamalarına neden olmaktadır.

Batı kültürünün beden ve güzellik algısı üzerindeki merkeziliği, Türk kadınının Batılı kadın tipine öykünmesi “İçinde Patlar” şarkısında eleştirilen konulardan biridir. Şarkıda Avrupa’dan ithal edilen her şeyin olağanüstü kabul edilmesini anlatmak için seçilen hadise kelimesi, bir alt dizede geçen Amerikalı şarkıcı Beyoncé ile birlikte değerlendirildiğinde magazin medyasında ismi sürekli Beyoncé’u fiziksel imajı, kıyafetleri, sahne performanslarını taklit etmesi şeklinde geçen pop şarkıcısı Hadise’yi çağrıştırmaktadır. Şarkıda Batılı kriterlerden kopyalanmış beden ve benliklerin Türkiye’deki *bol*luğuna gönderme yapılarak alt metinde coğrafyanın bedendeki işaretlerinin nasıl yok edildiği anlatılmak istenmiştir.

“Avrupa’dan ithal her şey hadise

İşte gülüm burda bol Beyoncé” (İçinde Patlar)

Uzlaşım sal ve kusursuzlaştırılmış bedenlerin üretim sürecinde modern tıbbın bireye kullandığı söylem, “seri imalat ürünü bir nesne olmadığına bilakis diğerlerinden ayrıntı düzeyinde farklı ve bu farkın ona özgü bir şey olduğuna inandırmaktır” (Baudrillard, 2011a, s. 174). Bireyin diğerlerinden farklı olduğu söylemine inanması, “kendi görüntüsüne kapılmanın kışkırtıcılığı ilkesi” (Baudrillard, 2014: 75) ile birlikte gerçekleşir. Aşağıdaki örneklerde beden tıbbileştirme

süreci tamamlandığında gerçek bedenin nasıl ortadan kaldırıldığı, estetik operasyonlar, kozmetik ve makyaj hileleriyle kusursuzlaştırılan bir o kadar da yapaylaştırılan bedende öznenin nasıl imha edildiği, *aynaya* yansıyanın sahteliği, bu sahteliğin hiçbir şeyle *giderilemediği* ve gizlenemeyen yapaylığın doğal olanın *sarsıcılığına* sahip olmadığı eleştirilmektedir.

“Postişli falan kankalarıyla

O aşk dizilerine özenmesi

Aynalı pozlarıyla sahteliği

Aforizmalarla gidermesi (aha)” (Kezban)

“Beni mi sarsıcan be çakma sarışın” (Avare)

İdeal olanda uzlaşmanın sadece bedenlerin değil göz önünde olanların jest, mimik, konuşma biçimi ve kişilik özelliklerinin de kopyalanıp benliğin tertiplenmesinde kullanılmasını da buyurduğu aşağıdaki şarkı sözlerinde örneklendirilmiştir.

“Kusursuz egosu, giderli tavrı

Hep Demet Akalın garantili” (Kezban)

Beden sabit kalmayıp sürekli yeniden üretildiği için ben(lik) de yeniden üretilmektedir. Böylece birey, eş zamanlı olarak çoğaltılmış bedeni ve benliği ile gerçek bir ilişki kuramamakta, sürekli artan bir kaygı deneyimlemektedir. Bu kaygı, aynı zamanda kendisini başkalarıyla kıyaslamasından, başkalarının sahip oldukları metalarla özdeşleştirilen benlik imajlarına erişme çabasından veya erişememe korkusundan da beslenmektedir. Birey, içini bir kurt gibi kemiren bu kaygıyı gidermek için bedenine daha fazla müdahale etmeyi seçebilmektedir. Ancak gösterinin aşırı maddilik vurgusunun özellikle kadınlara yaşattığı şeyin “beğenilen çiçekler olmak adına kendinden kaçışı, kendinden utanmayı, kült bedenlerle yarışmanın getirdiği stresi, cerrahi, diyet ve kozmetik ürünlerinin yan etkilerini, acılarını içeren müthiş bir terör” (Işık, 2008) olduğu gerçeği Kezban şarkısının şu sözlerine yansımaktadır.

“Ömrü boyunca diyet yapacak (tabi)” (Kezban)

Beden ve benliğin yeniden üretim süreciyle çoğaltılması, öznel arasındaki gerçek farklılıkları silmekte böylece öznenin sistematik olarak yok edilmesi sürecini beslemektedir. Norm Ender’in “Tekir” ve “Kafam 1 Milyon” şarkılarından alıntılanan sözler, “beden ve kimlik ilişkisinin sahip olmaktan gibi görünmeye doğru evrilmesine” (Debord, 1996: 17) bir başka ifadeyle göstergeleri önceden üretilmiş imajlardan neşet eden benlik ve kimlik örüntülerinin orijinal değil simülasyon olmasına işaret ettiğini ifade edebiliriz.

“Herkes aynı, sahte ve aptalmış
 O da farklıymış (yok ya)
 Açık arazi sallama eksik etek
 Mış mış muş müş (hadi hoppa)” (Tekir)
 “Dünya kudur, her şey illüzyon, gerçek budur” (Kafam 1 Milyon)

Bireysel anlamı ve derinliği reddeden gösterinin yüzeydeki görünüşü büyütüp ön plana çıkartma ve izleme hazzının abartılması ilkesinin (Fiske, 1999: 106) günümüzdeki pratiklerinden biri de bedenin fotoğraflanmasıdır. Bedenin fotoğraflanmasını izlenme, gözetlenme ve denetim başlıkları altında analiz eden Barthes’in (2014: 23) “(...)bir mercekle tarafından izlendiğimi hissettiğimde bir anda kendimi poz verme işlemine veriyorum ve aktif bir dönüşüm sürecini başlatarak kendim için bambaşka bir beden yaratıp kendimi dönüştürüyorum. Fotoğrafın kendi keyfine göre bedenimi yarattığını ya da öldürdüğünü hissediyorum” ifadelerinin gündelik yaşamdaki karşılıkları Norm Ender’in şarkılarına daha yalın bir anlatımla yansımaktadır. Aşağıdaki örneklerde kendi görüntüsüne odaklanan kadının fotoğraf ile ilişkisi; beden ve benliğin eş zamanlı üretimi/tüketimi, sosyal ve romantik ilişkilerin araçsallaşması açısından kritik edilmiştir.

“Foto çekinirken kendine bakıp
 Doğru açıyı falan aramaları (evet)
 Ona herkes selfie çubuğu zaten” (Kezban)
 “Kamera da çeksin şöhreti yaşar
 Piyasaya gir bak hepsi de kaşar” (Playboy)

Bedenin yüceltilmesi benliğin ise arka plana atılması kadınların birtakım psikolojik sorunlar yaşamasına neden olabilir. Kadın, bedenine gösterilen ilginin kişiliğine gösterilmediğini fark ettiğinde kendisini hatırlatmak ister. Ancak kim olduğunu açığa çıkartmada gerekli zihinsel ve duygusal yetilerin örselendiği bir sistemde kadın fark edilmek için yine yeniden bedenine müracaat edebilir böylece sorununun kaynağı sorunun çözümüne dönüşür. Bir başka ifadeyle kadın kişisel farklılığını, biricikliğini ispatlamak ve hak ettiğini düşündüğü duygusal ilgiyi, saygıyı görmek için bedenin ilgi çekme veya baştan çıkarma gücünü kullanmak zorunda bırakılır. Gösteri toplumunda kadının benliğini bedeni ile hizalama çabasının, izlemenin hazzı ile sosyalleşen erkekler tarafından çoğu kez anlaşılmadığı, küçümsendiği, cinsellik merkezli yavan bir ilişkinin içine çekilen kadının gittikçe kendisi ile çelişen aşırı davranışlarına yöneldiği ve bu açmazda sorumluluğun daha çok kadına yüklendiği Norm Ender’in şarkılarında tekrarlanan seslerdir.

“Zırp pırt yazışıp triplere girmesi
 Sonra sana bakıp üflemesi
 Erkek dediğin onu taşımalı bir kere
 Sürekli bi ilgi beklemesi” (Kezban)
 “Hepsi de kendini çok özel sanıyor
 Kimler geldi ve kimler geçti?” (Avare)

Norm Ender'in analiz edilen şarkılarında "farklı iktidar güçlerince kadının bir bedenden ibaret görülmesi nedeniyle kişisel yeteneklerinin beden fiziksel gölgesinde kaldığına ayrıca kadınların yeteneklerini keşfetmeye teşvik edilmediğine" (El-Seddavi, 1991: 97) dair birtakım göndermelere rastlanmaktadır. Şarkıcının Kezban şarkısından seçilen dizelerde kadınların nesnel sisteminin yapay problemlerine takılıp kalmaları ve düşünen, eleştiren, üreten, eyleyen, duyarlı, sorumluluk alan kadın kimliğini beden düzeyinde seçilmiş ve kurtulan kadın imgesi ile takas etmeye zorlanmaları kritik edilen hususlardır.

"Dır dır edip yine saçmala dur ama
Şşş kız bak bi ne diyeceğim
Tüm dünyada savaş çıksa bile
Sen düşünürsün ne giyeceğini" (Kezban)

Çalışma örneğinde analiz edilen Kezban, Tekir ve Kafam 1 Milyon şarkılarından seçilen sözlerde de entelektüel ve kişisel gelişimin simülasyonların gölgesinde kaldığı, bir zamanlar var oluşun kanıtı olarak görülen düşünmenin yerini cinsel hazzın aldığı, gittikçe aptallaşan dünyada bilimin, zekânın prim yapmadığı, cinsiyet fark etmeksizin insanlığın bir mal gibi tüketildiği rap müziğin sert ve bir o kadar da alaycı üslubuyla eleştirilmektedir.

"Cümle de kuramaz yaa demeden" (Kezban)
"Caz dinler, belgesel izlermiş
Çok da güzelmiş (hah haaa)
Sanatı sever, sergilere gidermiş
Böyle gezermiş (şuna bak ya)
Shakespeare, Hamlet ömrünüz hep oyun
Aşk sanatına bu tavır raple doyun
Descartes düşünsün hatunu soydum
Bak var olanın adını ben koydum" (Tekir)
"Tübitak zorla deha yetiştirsin
Zekâmı ölçecek alet üretsin
Benden zevk al (aah) bu da bir ihtiyaç...
Vatan haini de, buna gelemezler
Ata'mın tam adını sor bilemezler
Etiket barkotu bak sen şu mala" (Kafam 1 Milyon)

Sonuç

Modern iktidar merkezlerinin denetim ve kontrol isteminden doğan beden projesi, cinsiyet ayrımı yapmayan tamamlanmamış bir projedir. Bu projede kadın bedeninin ön plana çıkması kadının bakılan bir nesne olarak tasarlanması ve özel bir sermaye biçimi hâline gelmesi nedeniyledir.

Kadın bedeninin seyirlik bir görüntüye dönüşmesi cinselliği de kapsayan güzellik mitlerinin dolaşıma sokulmasını böylece kadın üzerindeki sosyo-iktisadi baskıların artmasını beraberinde getirmiştir. Güzelliğin, nesnelere maddi niteliklerinin kusursuzlaştırılmış uyumu olarak düşünülmesi, beden görüntüsüne yapılan eklemeleri veya çıkarmaları meşrulaştırırsa da,

bu müdahaleler beden dokunulmazlığını ve beden-benlik bütünlüğünü bozucu müdahalelerdir. Duyusal algıya karşılık gelen güzel olduğu fikri aynı zamanda kadın bedeninin erkek beğenisine sunulması yani kadının cinsel haz nesnesine indirgenmesi gerçeğini manipüle etmektedir. Bedeni disipline etme gerçeğinin manipülasyonu, kadınların kendilerinin erotize edilme sürecine gönüllü katılımlarını da beslemektedir.

Kadının hem tecimsel hem de cinsel meta konumuna bilimin ve sanatın farklı dallarınca yapılan itirazlar gün geçtikçe artmaktadır. Bu çalışmada, çıkış kaynağı sömürü sisteminin eleştirisi olması hasebiyle rap müzik tercih edilmiş ve Norm Ender'in örneklem olarak seçilen şarkı sözlerinde kadının bütünsel varlığını tehdit eden riskler müşahade edilmeye çalışılmıştır.

Rap müziğin isyan ve itirazını dillendirmede sıklıkla başvurduğu argo ve küfrü de kapsayan öfkeli, sert ve alaycı dil Norm Eder'in şarkılarında da görülmektedir. Analiz edilen şarkılarda acı bir dille eleştirilenin genel anlamda kadın cinsinin olmadığını, daha doğrusu inşa edilmiş bir kadın tipi olduğunu ifade edebiliriz. Eleştirilen bu kadın tipi, beden ve benliğini nesnelere göstergeleri ile yapılandıran, kusursuz güzellik anlayışına içselleştirilmiş bir itaatle teslim olan, bu teslimiyetin bedelini çoğu kez büyük acılara, yabancılaşmaya katlanarak bedenine ve kimliğine müdahale ile ödeyen kadın tipidir. Norm Eder'in şarkılarında kadın bedeninin arzu yaratan bir imge bedene dönüştürülmesine, bu dönüşümde beden ve benliğe müdahale etmenin normalleştirilmesine eleştirel yaklaşılmaktadır. Bununla birlikte, kadın bedeninin metalaşması ve cinsel bir nesneye indirgenmesine karşı eleştirel bir tavır olarak yorumlanan şarkı sözlerinin, dinleyici kitlesinin algı alanında kadını bedeni üzerinden pasifleştiren çeşitli dinamiklerin yeniden üretimi riskini taşıdığını ve bu riske karşı dikkatli olunması gerektiğini de belirtmek isteriz.

Norm Eder'in şarkılarında kadın ile cinselliğin eşitlenmesinin kritiği ilk olarak giyim üzerinden yapılmaktadır. Dekolteli, transparan vb. kıyafetler aracılığıyla beden sergilenmesi, daha doğrusu çıplaklıkla beden teşhir edilmesi cinsel güdülerini kışkırtan ancak kadını değersizleştiren sınırları zorlanmış bir teşhir olarak eleştirilmektedir. İkinci olarak kadının cinsellik merkezinde bir benlik imajı oluşturduğu, bu imajı konuşmasına, düşünme biçimine, davranışlarına, jest ve mimiklerine yansıttığı üzerinde durulmaktadır. Birçok kadın tarafından cinselliğin dikkat ve ilgi çekmek için kullanıldığı, beden ve benlik düzeyinde cinsel cazibenin seçilme ve kurtulma olarak algılandığı şarkı sözlerinde işlenmektedir. Ayrıca şarkılarda kadın bedeni ve kimliğinin cinsel organ işlevine indirgenmesinde tutku, arzu, heyecan gibi dürtülerin uyarıldığı veya para, şöhret gibi piyasa gerçekliklerinin devreye sokulduğu buna karşılık kadın-erkek ilişkilerinde aşkın, samimiyetin, dürüstlüğü yok edildiğine değinilmektedir. Üçüncü olarak, şarkılarda kadının şaşalı bir gösteriye dönüşmesi, cinselliğin imgeleşmesi ve maddi hazlara

odaklanmanın sadece anlamı değil, seksin kendisini dahi tüketmesi değerlendirilmektedir. Günümüzde erkeğin bakan özne, kadının bakılan nesne konumunun normalleştirilmesi aslında her iki cinse de zarar vermektedir. Analiz edilen şarkılarda kadın-erkek ilişkilerindeki zelzele, daha çok erkek gözünden kadındaki tahribatlara odaklanarak değerlendirilmiştir. Kadın cinselliğinin abartılı kullanımı bir zaman sonra erkekler nezdinde kadının hayvani bir hazza indirgenmesi, ikame dişiliğın etkisiyle kadının kullan-at mantığında sığılaşması, cinsel hazzın tatmininden sonra ışık hızıyla kadının bayağı bir mertebeye düşürülmesi hatta tiksiniilen şeye dönüşmesi Norm Ender'in şarkılarında dikkat çekilen hususlardır. Son olarak şarkı sözlerinde cinsellik göstergeleri ile bütünleştiği benliğini ve bedenini erkekleri baştan çıkartmak, şöhret ve paraya ulaşmak için kullanan, kendini pragmatik kârlar adına piyasada pazarlayan ve bu oyunda âşık rolünü oynayan kadınların yapaylığı eleştirilmekte ruhun ve edebın kayboluşuna isyan edilmektedir.

Çalışmada elde edilen önemli sonuçlardan biri de bedenın görüntüsüne odaklanmanın kadının bireysel yeteneklerinin gelişiminin arka plana itilmesine ve kişisel farklılıkların yitimine dair şarkıcının yaptığı tespitlerdir. Bir simülasyon çağında gerçek farklılıkların “gibi olmaya” başladığı, bireyin özel ve biricikliğinin bir sanrı olduğu, kopyalanmış beden ve kimliklerde özgünlüğün buharlaştığı, kendi görüntüsünün dışında her nevi gerçeklikle bağını koparan, bireysel yeteneklerini askıya alan kadının aktif özne statüsünden vazgeçtiği, bir özgürlük balonu içinde oyalanmasına sebep olan nesnelere sisteminde alınıp satılabilen bir metaya dönüştüğü ve bu suniliğın farkına varılamayan ya da üstesinden bir türlü gelinemeyen bir sorun niteliği kazandığı şarkı sözlerinde altı çizilen temalardır.

Çalışmanın cinsiyet fark etmeksizin bedenın metalaşma sorununu çözümedeki temel önerisi; daha fazla nesneye sahip olmanın, maddi hazlara yönelmenin bedeni özgürleştirmediğinin, standartları belirlenmiş kimlik imajlarına uyarlanmış bir benliğin özgünlüğü temin etmediğinin, hedonist tüketim kültüründe her mümkün olanın meşru olmadığının, beş duyu organının eşik aralıklarına sığıdırılan güzelliğın hakikati yansıtmadığının üzerine düşünmektir. Benzer bir çözüm önerisini Norm Ender'in özellikle “Avare” şarkısının ““*Para, şan, şöhret bunlar ufak şey. Ruhla barışıp edebinizle yarışın...*” dizelerinde de görmek mümkündür. Şarkıcının, bu dizelerde yaşamın anlamı karşısında para, şöhret, eğlence ve haz gibi maddesel kazanımların minimum bir kazanç olmasına rağmen nesnelere gösterge değerlerini maksimize etmeye yönelmiş bir bedenın doğallıktan uzaklaşp yapaylaşması tehlikesi karşısında ruhun ve etik sorumluluğın sahiplenilmesinin önemini vurguladığını söyleyebiliriz.

Kaynakça

- Barthes, R. (2014). *Camera Lucida: Fotoğraf üzerine düşünceler*. R. Akçaya (Çev.). Altıkkırkbeş Yayınları.
- Baudrillard, J. (1995). *Kötülüğün şeffaflığı: Aşırı fenomenler üzerine bir deneme*. E. Abora ve I. Ergüden (Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Baudrillard, J. (2008). *Tüketim toplumu*. H. Deliceçaylı ve F. Keskin (Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Baudrillard, J. (2011a). *Nesneler sistemi*. O. Adanır ve A. Karamollaoğlu (Çev.). Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Baudrillard, J. (2011b). *Çaresiz stratejiler*. O. Adanır (Çev.). Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Baudrillard, J. (2012). *Kusursuz cinayet*. N. Sevil (Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Baudrillard, J. (2014). *Baştan çıkarma üzerine*. A. Sönmezay (Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Baudrillard, J. (2016). *Simgesel değiş tokuş ve ölüm*. O. Adanır (Çev.). Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Bauman, Z. & Lyon D. (2016). *Akışkan gözetim*. E. Yılmaz (Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Berger, J. (1986). *Görme biçimleri*. Y. Salman (Çev.). Metis Yayınları.
- Berktaş, F. (2012). *Tek tanrılı dinler karşısında kadın*. Metis Yayınları.
- Bocock, R. (1997). *Tüketim*. İ. Kutluk (Çev.). Dost Kitabevi.
- Bourdieu, P. (2015). *Ayırım: Beğeni yargısının toplumsal eleştirisi*. D. Fırat ve G. Berkkurt (Çev.). Heretik Yayınları.
- Canatan, K. (2016). *Beden ve beyan*. Mana Yayınları.
- Courtine, J- J. (2013). Giriş. A. Corbin, J-J. Courtine & G. Vigarello (Haz.), *Bedenin tarihi 3 bakıştaki değişim: 20. yüzyıl* (s. 9-12). Yapı Kredi Yayınları.
- Çak Ersoy, Ş. (2020). Hip-Hop kültürü, Rap müzik ve Türkiye'deki izdüşümleri. *TRT Bir Dünya Müzik Dergisi*, (53), 16-19.
- Debord, G. (1996). *Gösteri toplumu ve yorumlar*. A. Ekmekçi ve O. Taşkent (Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Dedeoğlu, Ö. A. & Savaşçı, İ. (2005). Tüketim kültüründe beden güzelliği ve yemek yeme arzuları: Kadınların tüketim pratiklerine yansımaları. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 5(1), 77-87.

- Demir, S. T. (2016). Riyazetten modern diyet toplumuna: Kutsallık ve hiçlik arasında beden. *İnsan ve Toplum*, 6(1), 155-173. DOI: dx.doi.org/10.12658/human.society.6.11.M0160
- Fırıncioğulları, S. (2016) Toplumsal zamanın ruhu ve müzik türlerinin doğuşu savaş çağının asi çocukları; rock ve rap. *Siyah Sanat Dergisi*, 19, 2-7
- Fiske, J. (1999). *Popüler kültürü anlamak*. S. İrvan (Çev.). Bilim ve Sanat/Ark Yayınları.
- Foucault, M. (1979). *Discipline and punish: The birth of the prison*. A. Sheridan (Trans.). Pantheon.
- Foucault, M. (2016). *Cinselliğin tarihi*. H. U. Tanrıöver (Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (2010). *Modernite ve bireysel-kimlik geç modern çağda benlik ve toplum*. Ü. Tatlıcan (Çev.). Say Yayınları.
- Gimlin, D. (2000). Cosmetic surgery: Beauty as commodity. *Qualitative Sociology*, 23(1), 77-98. <https://doi.org/10.1023/A:1005455600571>
- Hess, M. (2005). Metal faces, rap masks: Identity and resistance in Hip Hop's persona artist. *Popular Music and Society*, (28), 297-311. <https://doi.org/10.1080/03007760500105149>
- Huq, R. (2006). *Beyond subculture: Pop, youth and identity in a postcolonial world*. Routledge.
- Illich, I. (1997). *Enerji ve eşitlik*. U. Ayan (Çev.). İz Yayıncılık.
- Işık, S. (2008). Estetik beden terörü. <http://www.derindusunce.org> adresinden alındı.
- İnce, F. (2018). 68 kuşağı, ikinci dalga feminizm ve cinsel devrim üzerine mukayeseli bir değerlendirme. 17 Haziran 2023 tarihinde <https://www.tesadernegi.org/68-kusagi-ikinci-dalga-feminizm-ve-cinsel-devrim-uzerine-mukayeseli-bir-degerlendirme.html> adresinden erişildi.
- Kahyaoğlu, İ. (2013). Postmodern toplumda ataerkil düzen değişiyor mu? Popüler kültür içinde cinsellik kullanımına eleştirel bir bakış: Biscolata reklamları ve erkek imgesi. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 3(1), 34-44.
- Kaya, A. (2000). *Sicher in Kreuzberg: Berlin'deki küçük İstanbul: Diasporada kimliğin oluşumu*. Büke Yayınları.
- Kaya, A. (2008). Rap pedagojisi aracılığıyla eleştirel bir eğitim yöntemi: Alman-Türk Hip-Hop gençliği. N. Yentürk, Y. Kurtaran ve G. Nemutlu (Der.), *Türkiye'de gençlik çalışması ve politikaları* (s.459-480). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Lefebvre, H. (2007). *Modern dünyada gündelik hayat*. I. Gürbüz (Çev.). Metis Yayınları.

- Librado, D. (2010). *An instrument of resistance: Rap music and Hip-Hop culture in El Alto, Bolivia*. [B.A. Thesis]. University of Toronto at Scarborough.
- Maxwell, B. (2014). Hip Hop bir serbest piyasa tarihi. G. Güven (Çev.). *Liberal Düşünce*, (75), 127-131.
- Michaud, Y. (2013). Görselleştirme beden ve görsel sanatlar. A. Corbin, J-J. Courtine & G. Vigarello (Haz.), *Bedenin tarihi 3 bakıştaki değişim: 20. yüzyıl* (s.343-357), S. Özen (Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Nakipoğlu, M. & Öz, T. B. (2022). Şiirin ve müziğin akustik iz düşümü: Rap müzik. *Korpusgermanistik*, 1(2), 22-31.
- Neuman, W. L. (2014). *Social research methods: Qualitative and quantitative approaches*. Pearson.
- Odabaşı, S. (2008). “Güzelliğin on para etmez şu estetik cerrahlar olmasa”: Medyada beden politikalarının temsili. *Kültür ve İletişim*, 11(21), 53-72.
- Sağol, G. (2012). Etek'ten eksik etek'e. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 31(0), 257-280.
- Sarıköse, M. (2021). *Müzik sosyolojisi bağlamında bir ifade ve kültür biçimi olarak rap müzik*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- Seddavi, N. (1991). *Havva'nın örtülü yüzü*. S. Özbudun (Çev.). Anahtar Kitaplar.
- Shusterman, R. (1991). The fine art of rap. *New Literary History*, 22(3), 613-632. <https://doi.org/10.2307/469207>
- Shusterman, R. (2005). Rap aesthetics: Violence and the art of keeping it real. D. Darby & T. Shelby (Eds.), *Hip-hop and philosophy: Rhyme 2 reason* (pp.54-64). Open Court.
- Şahin, M. (2020). Dünyada toplumsal cinsiyet karşıtı hareketler. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(3), 654- 670. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.736397>
- Watkins, S. C. (2005). *Hip-hop matters: Politics, pop culture, and the struggle for the soul of a movement*. Beacon Press.
- Üçer, M. B. (2013). Müzikte anlamın yeniden üretimi: Hip-Hop kültürünün Türkiye'deki görüntüleri üzerine sosyolojik bir inceleme. Ü. Güneş (Ed.). *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı-I* (s.249-262). Star Ajans Matbaacılık.

Yıkıcı Liderlerin Etik Dışı Davranışlarına Dair Hayat Kadınları Örneğinde İnceleme

A Study on Unethical Behaviors of Destructive Leaders in the Sample of Prostitutes

Hale Eda Akduru*

Öne Çıkanlar

- Hayat kadınlarının en sık karşılaştığı bireylere yönelik etik dışı yıkıcı liderlik davranışları yüksek seviyede kontrol, umursamama, kişilere bilinçli olarak zarar verme ve otoriter davranışlar olarak sınıflandırılmıştır.
- Hayat kadınlarının en sık karşılaştığı örgütlere yönelik etik dışı yıkıcı liderlik davranışları kişisel menfaat sağlama, örgütsel işleyişe ve örgütsel yapıya zarar vermeye yönelik davranışlar olarak sınıflandırılmıştır.
- Hayat kadınlarının maruz kaldığı etik dışı yıkıcı liderlik davranışlarının meydana getirdiği sonuçlar fizyolojik, psikolojik ve işe ilişkin sonuçlar başlıkları altında sınıflandırılmıştır.
- Hayat kadınlarının maruz kaldığı etik dışı yıkıcı liderlik davranışlarına tepkiler şiddet eylemlerine başvurma, tepkisiz kalma, örgütsel yollara başvurma ve başkaları ile devlet kurumlarından yardım talep etme olarak sınıflandırılmıştır.
- Hayat kadınlarının maruz kaldıkları yıkıcı liderlik davranışları Bandura'nın ahlaki çözülme teorisi mekanizmaları uyarınca örtmeceli etiketleme, neticeleri azımsama, insanlıktan çıkarma ve suç aktarma boyutlarıyla örtüşmektedir.

Öz Bu çalışmada hayat kadınlarının genelev örgütlerinde maruz kaldıkları etik dışı yıkıcı liderlik davranışları, bu davranışların sonuçları ve bu davranışlara verilen tepkiler belirlenerek, Bandura'nın ahlaki çözülme teorisi bağlamında sınıflandırılması amaçlanmıştır. Hayat kadınlarından gönüllülük esasına göre seçilen 12 kişi araştırma örneğine dâhil edilmiş olup, gizlilik esası korunarak görüşme metoduyla katılımcılardan veriler elde edilmiştir. Elde edilen veriler içerik analiziyle incelenmiş, hayat kadınları örneğinde en sık rastlanılan etik dışı yıkıcı liderlik davranışlarının bireylere yönelik ve örgütlere yönelik olmak üzere iki temaya ayrıldığı, etik dışı yıkıcı liderlik davranışlarının meydana getirdiği sonuçların fizyolojik, psikolojik ve işe ilişkin sonuçlar olarak üç tema altında toplandığı ve etik dışı yıkıcı liderlik davranışlarına tepkilerin ise şiddet eylemlerine başvurma, tepkisiz kalma, örgütsel yollara başvurma ve başkaları ile devlet kurumlarından yardım talep etme olarak dört temaya ayrıldığı bulgularına ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular ahlaki çözülme teorisi mekanizmaları uyarınca incelendiğinde örtmeceli etiketleme, neticeleri azımsama, umursamama ya da saptırma, insanlıktan çıkarma ve suç aktarma (yükleme) boyutlarıyla örtüşmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yıkıcı Liderlik, Etik Dışı Davranışlar, Hayat Kadınları, Ahlaki Çözülme Kuramı.

Highlights:

- The most common unethical destructive leadership behaviours towards individuals that prostitutes most frequently experienced were classified as high level of control, indifference, deliberately harming individuals and authoritarian behaviours.

*Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Milas Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, haleedaakduru@mu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-4022-2364.

-
- The most common unethical destructive leadership behaviours towards organisations that prostitutes most frequently experienced were classified as behaviours aimed at providing personal benefits, damaging organisational functioning and organisational structure.
  - The consequences of unethical destructive leadership behaviours to which prostitutes were exposed were classified under the categories of physiological, psychological and work-related consequences
  - The reactions to the unethical destructive leadership behaviours to which prostitutes were exposed were classified as resorting to acts of violence, remaining unresponsive, resorting to organisational remedies, and seeking help from others or government agencies.
  - The destructive leadership behaviours which prostitutes are exposed to overlap with the dimensions of euphemistic labelling, minimizing the consequences, dehumanisation and blame attribution in accordance with the mechanisms of Bandura's moral disintegration theory.
-

Abstract: This study aims to classify the unethical destructive leadership behaviors that prostitutes are exposed to in brothels in the context of Bandura's moral disengagement theory by determining the consequences of these behaviors and the reactions to these behaviors. Twelve prostitutes who had previously worked in a brothel for at least one year are included in the research sample, and the data were collected from the participants by interview method while maintaining confidentiality. The data obtained are analysed by content analysis and it is found that the most common unethical destructive leadership behaviors in the sample of prostitutes are divided into two themes, namely, unethical destructive leadership behaviors towards individuals and unethical destructive leadership behaviors towards organizations, the consequences of unethical destructive leadership behaviors are grouped under three themes as physiological, psychological and work-related consequences, and the reactions to unethical destructive leadership behaviors are divided into four themes as resorting to acts of violence, remaining unresponsive, resorting to organizational means and requesting help from others and state institutions. The findings are in line with the dimensions of euphemistic labeling, minimizing the consequences, dehumanization and blame attribution.

Keywords: Destructive Leadership, Unethical Behaviors, Prostitutes, Moral Disengagement Theory.

Summary

Prostitution is an institution whose roots go back almost to the earliest periods of history. The most fundamental basis for the survival of this institution is based on the myth that prostitution is inevitable and natural for every society (Açıklalın, 2008: 11). Although prostitution is considered normal in some societies, social norms in different cultures often characterize sex for money as an immoral activity. The fact that prostitution is considered as a "shame" in the eyes of society leads to the labeling and discrimination of women who are engaged in prostitution, requiring women accused of prostitution or caught in raids to be detained, forcibly examined, and, if necessary, treated for sexually transmitted diseases (Çoşkun, 2014:194). According to a study conducted by the Ankara Chamber of Commerce, the age of entry into prostitution in Turkey has dropped to 15 years old and there were around 100,000 active prostitutes at the time of the study (ATO, 2004). Therefore, according to the research report, it can be said that there are many women in Turkey

who are dragged into prostitution in childhood. According to the literature, prostitutes are affected by childhood abuse and neglect, and most of them grow up in a divorced family (Ünsal et al., 2017:28). Those who grow up in an uncaring, socioeconomically inadequate and violent environment are directed to prostitution under the influence of someone they trust and submit to the influencer. In this context, the leadership approach they are exposed to has significant psychological and physiological effects on prostitutes in the long term.

Managerial ethics specifies the principles and standards necessary to achieve the right behavior within a particular organization (Sökmen, 2003:61). These principles and standards include discrimination, favoritism, bribery, intimidation, mobbing, exploitation, carelessness, neglect of duty, selfishness, egoism, torture, corruption, flattery, violence, oppression, aggression, bad habits, abuse of duty and authority, gossip, embezzlement, dogmatic behavior and bigotry (Öztürk Başpınar & Çakıroğlu, 2020). In the context of the fact that destructive leadership behaviors contain parallel characteristics with unethical behaviors, in addition to the fact that destructive leadership behaviors can be effective in the unethical behaviors of managers and leaders, if managers and leaders exhibit destructive behaviors, the necessary measures will be taken in the real sector and the problems will be solved before they occur (Çetin, 2019).

The concept of destructive leadership is the leader's repeated and systematic display of behaviors that have the power to undermine the existence, effectiveness and relationships of the organization by going against the established norms of the organization or disregarding its formality, and/or that may result in damage to the quality of the working life of the followers, with the motive of obtaining personal material benefits and/or spiritual satisfaction (Sezici, 2016: 108). These behaviors are self-aggrandizement, humiliating and belittling subordinates, inconsideration, forcing others to accept their own thoughts and ideas, preventing the use of initiative and punishing for no reason (Başar et al., 2016: 66).

The visible aspect of unethical behavior shows itself in the elements of the concept of corruption, which we have frequently encountered in recent years (Özer, 2012:157). Corruption is a moral problem, whether it is examined in terms of institutional or individual behavior (Savaş, 1997:31). When individuals put their own interests above the interests of other individuals and organizations, it leads to corrupting movements. However enabling environments and followers of the disruptive leader also play a role in disruptive organizational activities (Özgenel and Canuylası, 2021:1653). It has been determined that the excessive authoritarianism and unethical behavior of leaders and managers who adopt destructive leadership style are effective in the misuse of resources (Uymaz, 2013). Therefore, it can be said that the unethical behaviors of the destructive

leader are diversified by the pressure on the followers due to the negative use of power, the selfish demands of the destructive leader and the impact of environmental factors.

Moral disengagement is defined as the tendency of individuals to continue their behavior by rationalizing it within themselves within a certain framework of logic, even though they know that their behavior is not right (Bandura 1999: 194). Accordingly, when individuals exhibit unethical behavior both in organizations and individually, they separate themselves from the psychological causes and consequences of this behavior (Bandura, 1986; 1990, 1999, 2004). Bandura (1999: 206) states that individuals with high moral disintegration tendency can enter the moral disintegration tendency without feeling any discomfort or guilt by passivating their self-regulation, freeing themselves from the contradiction they will experience within themselves (Erbaş & Şahin Perçin, 2017: 178). However, moral standards are not fixed internal regulators of behavior (conscience and superego explanations can be considered in this context) and do not affect behavior unless self-sanctions are activated (Yalçın, 2017:45, Aykanat and Öztürk, 2022).

The in-depth interview technique, which is one of the qualitative research methods, is used in the study. The study has been shaped within the framework of three questions aimed at revealing the most frequently observed unethical destructive leadership behaviors, the consequences of these behaviors and the reactions to these behaviors, apart from demographic characteristics in the sample of prostitutes. Following the tabulation of the results, which action fits within the framework of Bandura's moral dissolution mechanisms is determined and interpreted.

The research population includes all prostitutes in Muğla Province, but it was not possible to reach the exact number due to the fact that the brothel in Muğla was closed about 25 years ago and the information about prostitutes is not shared for security reasons. The 12 prostitutes who have agreed to participate in the research constitute our research sample.

According to the age parameter, the majority (50%) of the participants are between the ages of 26-40. According to the findings, 58% of the participants started prostitution under the age of 20. According to the parameter of total employment experience at the brothel, 58% of the participants worked between 6-10 years. Regarding the education level parameter, the majority (42%) of the participants have primary and secondary education (or primary and secondary school dropout). According to the income level parameter, 50% of the participants earn between 25001-50000 TL. Regarding the parameter of the people who forced the respondents into prostitution, the majority (% 58) have been their partners. Regarding the marital status parameter, the majority of the participants (%42) are divorced.

The unethical destructive leadership behaviors encountered by the participants in the brothel are divided into two superordinate themes: behaviors directed towards individuals and behaviors directed towards organizations. While the behaviors directed towards individuals consist of five sub-themes such as high level of control, reckless behaviors, behaviors that tend to behave badly and harm people, authoritarian behaviors, and behaviors aimed at gaining personal benefits, the destructive leadership behaviors directed towards organizations consist of behaviors that tend to harm organizational functioning and organizational structure (Table 2).

Participants are asked about the effects of the unethical destructive leadership behaviors they encountered, and the responses are classified under three themes: physiological, psychological and work-related consequences (Table 4).

The reactions of the participants to the unethical destructive leadership behaviors they are faced with are classified under four themes: resorting to violent actions, unresponsiveness, resorting to organizational means and requests for help (Table 6).

The research findings intersect at various points within the framework of Bandura's theory of moral disintegration (1986), which considers the three elements at the focus of a moral violation transmitted in accordance with the moral disintegration (moral withdrawal) theory: the unlawful behavior, the harmful effects caused by this behavior, and the differentiating mechanisms for the victim exposed to the behavior. Accordingly, the unethical destructive leadership behaviors faced by prostitutes overlap with the mechanisms of euphemistic labeling, minimizing, downplaying or deflecting consequences, dehumanization and blame attribution.

Giriş

Fahişelik kökleri neredeyse insanlık tarihinin ilk süreçlerine kadar uzanan bir kurumdur. Bu olgusal kurumun varlığını sürdürmesindeki en temel dayanak ise, fuhuşun her toplum için kaçınılmaz ve doğal olduğu miti üzerine dayanmaktadır (Açıkalın, 2008: 11). Her ne kadar bazı toplumlarda fuhuş normal kabul edilse de çeşitli kültürlerde toplumsal normlar sıklıkla para karşılığı cinsel ilişkiyi ahlak dışı bir faaliyet olarak nitelemektedir. Fuhuş eyleminin toplum gözünde bir “ayıp” olarak yaftalanması, fuhuş ile uğraşan kadınların etiketlenmesine ve çeşitli şekillerde ayrımcılığa maruz kalmasına neden olmakta, fuhuş yapmakla suçlanan veya baskınlarda ele geçirilen kadınların gözüne alınması ile cinsellikle bulaşan hastalıklar açısından mecburi muayene ve ihtiyaç halinde tedavi edilmelerini gerektirmektedir (Çoşkun, 2014:194). Bu bağlamda fuhuşun yasal izinler çerçevesinde gerçekleştirildiği dönemlerde hayat kadınları vesika vasıtasıyla takip edilmiş ve toplum sağlığını korumaya yönelik denetimlere tabi tutulmuşlardır.

Ankara Ticaret Odası tarafından yapılan bir araştırmaya göre Türkiye’de fuhuşa başlama yaşı 15’e kadar düşmüş olup, araştırma tarihinde yüz bin civarında faal hayat kadını bulunduğu ifade edilmiştir (ATO, 2004). Dolayısıyla araştırma raporuna göre Türkiye’de çocukluk çağında fuhuşa sürüklenen birçok kadın bulunduğu söylenebilir.

Kişilerin fuhuşa sürüklenmesinde ailevi ve çevresel faktörlerin etkili olduğu bilinmekle birlikte, genelevlerde yasal prosedürlere uyararak veya genelevlerin kapatılmasının akabinde dışarıda yasa dışı çalışmakta olan hayat kadınlarının büyük çoğunluğu kendilerine liderlik eden benzer tecrübelerle sahip kişilerin yönlendirmeleriyle hareket etmektedirler. Bu kişiler hem aile hem de yakın çevreden olabilmektedir. Yapılan araştırmalara göre hayat kadınları çocuklukta yaşamış oldukları istismar ve ihmalden etkilenmekte, çoğu ise parçalanmış aile ortamında büyümektedirler (Ünsal vd., 2017:28). İlgisiz, sosyoekonomik açıdan yetersiz ve şiddet ortamında yetişen kişiler güven duydukları herhangi birinin etkisiyle fuhuşa yönlendirilmekte ve etkileyen kişiye boyun eğmektedirler. Bu bağlamda maruz kaldıkları liderlik yaklaşımı hayat kadınları üzerinde uzun vadede önemli psikolojik ve fizyolojik etkiler yaratmaktadır.

Olumsuz liderlik davranışına ilişkin gerçekleştirilmiş olan birinci çalışma Ashforth (1994)’un çalışması olup, bu çalışmada olumsuz liderler için “küçük Tiran” (Ashforth, 1994: 755) ifadesi kullanılmıştır. Olumsuz liderlerin güç ve otoritesini başkalarını korkutma, sindirme ve yıldırma amaçlı bir baskı unsuru olarak kullandıkları belirtilmiştir. Akabinde istismarcı liderlik (Tepper, 2000), zehirleyici liderlik (Lipman-Blumen, 2005), narsist liderlik, toksik liderlik (Whicker, 1996), karanlık liderlik, yıkıcı liderlik gibi kavramlar ortaya atılmış ve bu konularda yapılan çalışmaların sayısında artış gözlemlenmeye başlamıştır. Yıkıcı liderlik kavramı ve boyutları üzerine yapılan çalışmaların sonuçları işletme yönetimi, örgüt psikolojisi, sosyoloji gibi disiplinler açısından önem taşımaktadır. Hem örgütsel hem de bireysel anlamda yıkıcı liderliğe rastlanma oranları, yıkıcı liderliğin ortaya çıkış sebepleri, sonuçları, olumsuz liderlik davranışlarının önlenmesi ve toplumsal yansımaları ülkeler açısından genel bir tablo ortaya koyacaktır.

Yönetimsel etik belirli bir kurum içerisinde doğru farzedilen davranışları sergilemek için ihtiyaç duyulan kural ve standartları ifade etmektedir (Sökmen, 2003: 61). Bu ilke ve standartların başlıcaları arasında ayrımcılık, kayırma, rüşvet, yıldırma (korkutma, mobbing), sömürü (istismar), özensizlik, görevi ihmal, egoizm, eziyet etme, yolsuzluk, dalkavukluk, şiddet, baskı, saldırganlık, kötü alışkanlıklar, görev ve yetkinin kötüye kullanımı, dedikodu, zimmet, dogmatik davranışlar ve yobazlık (bağnazlık) sayılmaktadır (Öztürk Başpınar ve Çakıroğlu, 2020). Yıkıcı liderlik davranışlarının etik dışı davranışlarla paralel özellikler içermesi bağlamında, yöneticilerin ve lider-

yöneticilerin etik kalıplara uymayan davranışlar sergilemesinde yıkıcı liderlik davranışının etkili olabilmesinin yanı sıra, yönetici ve liderlerin yıkıcı davranışlar sergilemesi halinde etik dışı davranışlara yöneleceğinin bilinmesi sayesinde reel sektörde konu ile ilgili gerekli tedbirler alınarak sorunlar yaşanmadan çözümlenmiş olacaktır (Çetin, 2019).

Bu çalışmada hayat kadınlarının maruz kaldıkları etik dışı yıkıcı liderlik davranış türlerinin, etik dışı yıkıcı liderlik davranışlarının kişiler üzerinde hangi etkileri yarattığının ve takipçilerin etik dışı yıkıcı liderlik davranışlarına nasıl tepkiler verdiklerinin belirlenmesi ve akabinde bu davranışların ahlaki çözümlenme kuramı kapsamında incelenmesi amaçlanmıştır olup, liderlik yazını içerisinde oldukça önem taşıyan yıkıcı liderlik kavramının örgütlere, çalışanlara ve topluma verdiği zararlar analiz edilmiştir. Bu bağlamda çalışma genelev yapılanmalarında eski dönemlerde mevcut bulunmuş olan ve halen yasa dışı örgütlenmelerle varlığını sürdüren yıkıcı liderleri araştırma konusu etmesi bakımından özgündür. Çalışmanın bugüne kadar ihmal edilen bu evrende benzer konularda çalışma yapmak isteyen ileriki araştırmacılara da yol göstermesi hedeflenmiştir.

Yıkıcı Liderlik

Yıkıcı liderlik kavramı liderin, bir örgüte ait yerleşmiş kurallara karşı çıkararak ya da biçimselliğini önemsemeksizin örgütün sahip olduğu varlık, faaliyet ve ilişki kaynaklarını zayıflatma yetkisine sahip olan ve/veya takipçilerinin çalışma hayatı kalitesinin hasar almasıyla neticelenebilecek davranış ile tutumları bireysel maddi çıkar ve/veya manevi tatmin sağlama motivasyonu ile tekrarlı ve sistematik bir düzende sergilemesidir (Sezici, 2016: 108). Olumsuz liderliğe ilişkin çalışmada Ashforth (1994) küçük tiranlığı (yıkıcı liderliği) altı davranış çerçevesinde tanımlamıştır. Bu tutum ve davranışlar; kendini herkesten üstün görme, astlarını aşağılama ve küçümseme, düşüncesizce davranma, başkalarını kendi düşünce ve kararlarını kabul etmeye zorlama, inisiyatif kullanımına izin vermeme ve nedensiz şekilde cezalandırmadır (Başar vd., 2016: 66). Bu olumsuz davranış kalıpları sonraki süreçlerde de farklı liderlik türleri sınıflamalarında göz önüne alınmıştır.

Araştırmalarda yıkıcı liderliğin örgütlere ve çalışanlara nasıl yansıdığı ve bir liderlik türünün yıkıcı olup olmadığını anlaşılması için bir örgütün uzun vadeli performansının gözlemlenmesi gerektiği ifade edilmiştir (Padilla vd., 2007: 179). Buna göre olumsuz örgütsel neticeler ve düşük performans ortaya çıkararak liderlik biçimleri kötü yönetim uygulamaları kapsamında yıkıcı liderlik türleri arasında sayılabilecektir.

Yıkıcı Liderliğin Boyutları

Kellerman (2004) tarafından yapılan sınıflamada yıkıcı liderliğin boyutları arasında aşağıdaki noktalar sayılmıştır:

Kötü Niyet/ Zarar Verme Kastı: Yıkıcı liderler beraber çalıştıkları astlarına ve örgütün bütününe bilinçli bir kötü niyetle zarar verme amacı gütmektedirler. Bu durum yıkıcı liderler ile çalışmak zorunluluğunda bulunan işgörenler açısından uzun vadede olumsuz sonuçlar yaratabilir. Bununla beraber, yıkıcı liderlikle ilgili bazı çalışmalarda bilinçli bir kasıtle örgüte ve kişilere zarar vermeyi hedefleyen davranışların dışında, bilinçli olarak zarar verme amacı olmayan umursamaz davranışlar, yönetsel yetersizlik davranışları da yıkıcı liderlik davranışları içinde sayılmaktadır (Einarsen vd., 2007).

Duygusuz/Mesafeli Davranma: Yıkıcı liderler duygusal konularda tepkisiz kalmayı ve kişilere karşı mesafeli davranmayı tercih ederler. Samimiyet kurmaktan uzaktırlar. Bu durum kişiler üzerindeki kontrol derecesini korumaya yöneliktir. Astların koşulsuz itaat etmelerini sağlamak amaçlıdır.

Sert/ Kaba Davranma: Yıkıcı liderler genellikle kişilerle iletişim kurduklarında sert, kaba ve kırıcı davranışlar sergilerler. Ayrıca astlarına karşı hem fiziksel hem sözel olarak yıkıcı davranışlarda bulunurlar (Çelebi vd., 2015: 251). Kişilerde bir korku ve endişe yaratarak emir ve talimatları zorla yaptırmak için bu yöntemlere başvururlar. Tek taraflı ve açık olmayan iletişim yollarını kullanmayı tercih ederler.

Dar Görüşlülük: Yıkıcı liderler, çalışanlarının duygu, düşünceleri ve önerilerini göz önüne almaktan uzaktırlar. Bu bakımdan sadece makine gibi söylenilene yapan bir ast grubuyla çalışmak beklentisindedirler. Örgütsel süreçlerde de dar görüşlü bir bakış açısı hâkimdir.

Yozlaştırıcı Özellikler: Yıkıcı liderlik sürecinin bencil yönü vardır, üyelerinin ihtiyaçlarından ziyade liderin ihtiyaçlarına odaklanır (Reyhanoğlu ve Akın, 2016: 446). Dolayısıyla lidere odaklanır, takipçilere değer vermez onları manipüle etme yoluyla isteklerini yaptırır.

Aşırıya Kaçan Davranışlar: Yıkıcı liderler örgütün amaçları, sahip olduğu kaynakları, sorumlulukları ve etkililiğini veya astlarının motivasyonunu, iyilik halini ya da iş memnuniyetini baltalamak veya sabote etmek amacıyla (Gündüz ve Dedekorkut, 2014: 97) aşırı davranışlar sergilerler. Kişileri yıpratıcı, örgütsel hedeflerden sapmalara sebep olabilen bu davranışlar yıkıcı liderin beklentilerine yöneliktir.

Yeteneksizlik: Yıkıcı liderler, bireysel güce sahip olan, nefret ifadelerine sıklıkla başvuran ve hayattaki negatif tarafları vurgulama yaklaşımıyla hareket eden, daha ziyade karizmatik kişilerdir (Padilla vd., 2007:180). Bu bağlamda uygulamaya dönük yetenekleri sınırlıdır ancak doğuştan gelen çekicilikleri (karizmaları) ön plandadır.

Yıkıcı liderliğin boyutlarına ilişkin diğer bir ayırım ise üçlü bir ayırımdır (Einarsen vd., 2007):

Zorba Lider: Zorba liderlik ayırımında liderin beraber çalıştığı astlara yönelik yıkıcı davranışları bulunmaktayken, örgütsel menfaatleri gözetilen bir yaklaşımı mevcuttur. Destekleyici-Sadakatsiz Lider: Bu yıkıcı liderlik türünde ise lider takipçilerinin menfaatlerini gözetmekte, onlara karşı olan yükümlülüklerini yerine getirmekte ve takipçilerine karşı yapıcı yaklaşımlar sergilemekteyken, örgütsel menfaatleri göz önüne almamaktadır.

Raydan çıkmış Lider: Bu yıkıcı liderlik ayırımında lider ne takipçilerinin ne de örgütün menfaatlerini gözetmemekte, her ikisine karşı da yıkıcı bir yaklaşım sergilemektedir. Sadece kendi çıkarlarını önemsemektedir.

Yıkıcı liderlik davranışlarının boyutlarını benzer şekilde üçlü bir sınıflandırma altında inceleyen diğer bir çalışma da Thoroughgood ve Padilla (2013) tarafından yapılmıştır:

Örgüte Yönelen Davranışlar: Yıkıcı liderin örgüte zarar vermeye yönelik olumsuz davranış kalıplarını ifade etmektedir. Örgütsel süreçlerde problemler ve tıkanmalara yol açabilecek tutum ve davranışlardır.

Çalışanlara Yönelen Davranışlar: Yıkıcı liderin çalışanlara zarar vermeye yönelik olumsuz davranış kalıpları bu grupta sayılmaktadır. Özellikle kişilerin özel hayatını konu eden olumsuz davranışlar kişilerin motivasyon ve bağlılıklarını azaltır.

Örgüte ve Çalışanlara Yönelen Davranışlar: Bu davranış sınıfı altında yıkıcı liderin hem çalışanlara hem de örgüte yönelik olumsuz davranışları yer almaktadır. Bu davranışlar kişiler üzerinde baskı ve otorite yaratmaya yönelirken aynı zamanda örgüt menfaatlerine de zarar vermektedir.

Yıkıcı Liderlik ve Etik Dışı Davranışlar İlişkisi

Etik dışı davranışların aşikâr tarafı son zamanlarda sıklıkla yüzleştiğimiz yozlaşma olgusunun bileşenlerinde kendisini göstermektedir (Özer, 2012: 157). Buna göre etik dışı davranışlar hem kişilere hem de örgütlere zarar veren, işleyişi engelleyen, verimsizlik, çatışma yaratarak örgütsel huzur iklimini bozan davranışlardır.

Yozlaşma, ister kurumsal yönden isterse birey davranışı yönünden incelensin, bir ahlak sorunudur (Savaş, 1997:31). Kişilerin kendi çıkarlarını hem diğer bireylerin hem de örgütlerin çıkarlarından üstün tutmaları yozlaştıran hareketlere neden olmaktadır. Bununla beraber Padilla vd. (2007), yıkıcı liderlik davranışlarının oluşmasında zehirli (toksik) üçgen olarak isimlendirdikleri çevre, yıkıcı lider ve takipçi unsurlarının bir araya gelmesi gerektiğini

belirtmişlerdir. Buna göre elverişli ortamlar ve yıkıcı liderin takipçileri de yıkıcı örgütsel faaliyetlerde rol oynar (Özgenel ve Canuylası, 2021:1653). Dolayısıyla yıkıcı liderin etik dışı davranışlarını takipçiler üzerindeki gücün olumsuz yönde kullanılması nedeniyle oluşan baskının, yıkıcı liderin bencil taleplerinin ve çevresel unsurların etkisinin çeşitlendirmekte olduğu söylenebilir.

Yıkıcı liderlik tarzını benimsemiş olan lider ve yöneticilerin aşırı otoriter olması ve etik dışı davranmasının, kaynakların kötüye kullanılmasında etkili olduğu belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, yönetici ve liderlerin etik dışı davranması ve astlara karşı duyarsız olmasının, yolsuzluk yapılmasında da etkili olduğu görülmektedir (Çetin, 2019).

Liderler yıkıcı liderlik yaklaşımına sebep olacak bir niteliğe yüksek düzeyde veya farklı yıkıcı liderlik niteliklerine farklı seviyelerde sahip olabilmektedir. Bu nedenle yıkıcı liderlerin özellikleri arasında tanımlanabilecek birçok özellik literatürde farklı kavramlarla ifade edilmiş olabilmektedir (Uymaz, 2013: 41). Ayrıca her çalışanın farklı faktörlerin etkisiyle yıkıcı liderlik davranışlarından farklı düzeylerde etkilendiği de bilinmektedir. Bu bakımdan çalışılan sektör önemli bir fark yaratmaktadır. Kişilerin çoğunlukla kendi özgür iradeleriyle seçmedikleri fuhuş sektöründe çalışanlar açısından yıkıcı liderlik davranışı hem örgütsel hem de bireysel önemli neticeler yaratmaktadır.

Kadının Cinsel Amaçlı Ticaretinde Yıkıcı Liderlerin Rolü

Fuhuş üzerine tartışmalar esas itibariyle yasaklayıcı, düzenleyici, serbest bırakıcı ve cezalandırıcı yasaların getirilip getirilmemesi üzerine gerçekleşmektedir (Roberts, 1992; Jeffreys, 1997; Pheterson, 1996; Jenness, 1993). Buna göre bazı çevreler fuhuşun bir iş kolu olarak kabul edilmesi ve yasal koşullar altında serbestçe sürdürülmesini savunurken, diğer bir kesim ise hiçbir koşul altında kabul edilemez bir eylem olarak ifade edip, yasaklanmasını ve fuhuşun cezalandırılması gerektiğini savunmaktadır. Üçüncü bir yaklaşım ise önüne geçilemeyen bu eylemlerin devlet mercileri kontrolünde gerçekleşmesini ve çeşitli kurallara tabi olarak yürütülmesi gerektiğini savunan yaklaşımdır.

Dünyanın farklı bölgelerinde bu yaklaşımların her biri farklı şekillerde kabul görmekte birlikte, genel kanı fuhuş sektörünün çeşitli düzenleyici kurallar çerçevesinde yürütülmesi gerekliliğidir. COYOTE (Call off Your Old Tired Ethics), ICPR (International Committee for Prostitutes' Rights), IPDC (International Prostitution Documentation Center), PLAN (Prostitution Laws Are Nonsense), ECP (English Collective of Prostitutes), ERA (The Equal Rights Amendment) (Jenness, 1993:3) gibi uluslar arası alanda örgütlenmiş bazı kuruluşlar kadınlara zorla fuhuş yaptırıldığını reddetmekte ve önemli olanın bu pazar içindeki kadın sömürsünün

önlenmesi ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi olduğu üzerinde durmaktadırlar. Bu nedenle de, yasal çerçevede meslek hakları ve çalışma koşullarının düzenlenmesi gereken bir alan olarak “seks işçiliği” kavramının kullanılması gerektiğini ileri sürmektedirler (Açıklım, 2012:194).

Bununla beraber fuhuş sektöründe çalışanların genellikle bu sektörde çalışmaya zorlandıkları, kötü şartlar altında çalıştırıldıkları ve fiyolojik/psikolojik birçok hastalıkla yüz yüze geldikleri bilinmektedir. Sektör mağdurlarından çok azı örgütlenen sektör aktörlerinden sınırlanabilmekte, ancak bu kişilerde çeşitli travmalar hayatlarının sonuna kadar devam edebilmektedir.

Kişilerin fuhuş sektörüne girmesine neden olan birçok faktör bulunmakta olup, kadınların cinsel amaçlı ticareti bu sebeplerden başlıcaları arasında sayılmaktadır. Bir suç sanayi haline gelen insan ticaretinde, insanları bir meta gibi satanlar (insan tacirleri, organizatörler); mağdurlar; ticareti yapanlara, suçun işlenmesi sürecinde ulaşım, konaklama, istemde bulunanlarla buluşturma ve benzeri her türlü yardımda bulunanlar, yani ticaretin gerçekleşmesine yardımcı olan "destekleyici yapı" yı oluşturanlar ve sanayinin ürünleri için istemde bulunanlar olmak üzere dört grup vardır (Öztürk ve Ardor, 2007:81-82). Bu süreç genellikle mağdurlar üzerinde güven kuran ve etki tesis eden kişilerle mağdurun ilişki kurmasıyla başlamakta ve sömürüyle devam eden bir sarmal haline gelmektedir.

İnsan kaçakçıları, bireylere daha iyi bir yaşama ve yüksek ücretli bir işe kavuşturacaklarını iddia edebilmekte ve bireyleri kendileri ile birlikte yurt dışına çıkması konusunda ikna edebilmektedir. İnsan kaçakçıları bireylerin güvenini kazanabilmek için pek çok farklı yöntem ve taktiğe başvurabilmektedir. Kaçakçılar, tehdit ve baskının yanında uyuşturucu, para ve duygusal yönden mağdurları kendilerine bağımlı hale getirebilmektedir (Aktaş ve Arıca, 2020:301).

EGM verilerine göre insan ticareti yapan organize suç grubunun genel yapılanması, örgüt lideri (Capo), liderin çevresinde bulunan adamları (Cosca) ve kamu otoriteleri ile üst düzey ilişkide bulunan gruptan (Partito) oluşmaktadır (Çulcu, 1998:41- 42). Görev rolleri itibariyle incelendiğinde karşımıza aşağıdaki tablo çıkmaktadır (Erdal, 2008:86-87):

Örgüt Lideri (Capo): Bahsi geçen suç ekibinin başında bulunan, genellikle acımasızlığı ile ün kazanmış, ekibin organizasyonu ve idaresinden sorumlu olan şahıslardır. Grup içindeki satıcıların kazandığı tüm gelirler de lider tarafından toplanarak diğer üyelerle paylaşılır.

Yardımcılar (Partito): Lidere yardım eden, polis teşkilatıyla bağlantıları olduğu söylentileri bilinen ve mağdurların tehdit edilmesi ile zorlanması için ara ara baskı uygulayan grup üyeleridir.

(*Liderin Çevresinde Bulunan Adamları*) (*Cosca*): *Tedarikçiler*: Suç organizasyonu için tuzağa düşürülecek mağdurların temini ve satın alınması görevini yürütürler. Genellikle yurt dışı bağlantıları yürütürler. *Satıcılar*: Mağdurların müşterilere pazarlanmasından sorumlu ekip üyeleridir. Satış geliri bu üyelerce toplanır. Yardımcılara veya lidere iletilir.

Olumsuz liderlik biçimlerini kullanan bu kişiler, kadınların cinsel amaçlı ticaretinde mağdurların kendilerine güvenmelerini sağlayarak, kişiler üzerinde üstlerinde tesir ve hakimiyet tesis etmektedirler. Otoriter yaklaşım, menfaat odaklı davranışlar sergileme, takipçilere karşı duyarsızlık gibi belirgin özelliklere sahip olan yıkıcı liderler insan ticaretinin önemli bir unsurudur. Şöyle ki kurban kadınların ikna edilmesinde satıcı kadınlar kilit rol oynarlar. Kurbanların çoğunluğu, kendileri ile ilk irtibat kuranların kadınlar olduğunu beyan etmektedir (Sayın, 2018:90). Bu yöntemle mağdurlarla ilişki kuran ve onları etkileyip yönlendirmeyi başaran yıkıcı lider, sonraki adımda mağdurları sömürü amaçlı davranışlar sergilemeye başlar. Karşılaştığı itirazları ise çoğunlukla şiddet, tehdit, zorlama ve baskı yöntemlerini kullanarak çözümlenmeye çalışır.

Bu süreçte insan onuruna yakışmayacak, insan bedeninin bütünlüğüne zarar verebilecek eylemler de sergileyebilen yıkıcı lider, bu etik dışı eylemlerini kendi içsel dünyasında anlamlandırabilmek adına çeşitli yaklaşımlar geliştirecektir. Ahlaki çözümler kuramının mekanizmalarında belirtilen bu düşünce biçimleri yıkıcı liderlerin kadının cinsel amaçlı ticaretinde uyguladıkları kabul edilemez eylemlere yönelik iç tutarlılıklarını sağlama yöntemleri arasındadır.

Ahlaki Çözüm Teorisi

Ahlaki çözüm kavramı Bandura'nın sosyal-bilişsel çalışmalarının bir devamı niteliğinde olup, kişilerde etik dışı davranışların anlamlandırılmasını incelemektedir. Sosyal bilişsel teori, kişisel niteliklerin, çevresel özelliklerin ve davranışların etkileşime girdiği mekanizmalar aracılığı ile "temel insan yetenekleri" olarak etiketlenen bilişsel süreçlerdir (Aykanat ve Öztürk, 2022:150).

Ahlaki çözüm, bireylerin yapacakları davranışların doğru olmadığını bilmelerine rağmen, bu davranış kendi içlerinde belirli bir mantık çerçevesinde rasyonelleştirerek sürdürmeleri eğilimleri olarak tanımlanmaktadır (Bandura 1999: 194). Buna göre bireyler hem örgütlerde hem de bireysel olarak etik dışı bir davranış sergilerken, bu davranışın psikolojik sebeplerinden ve sonuçlarından kendilerini ayıştırmaktadırlar.

Bandura (1999: 206), yüksek ahlaki çözüm eğilimine sahip bireylerin, özdenetimlerini (selfregulation) pasifleştirerek, kendi içlerinde yaşayacakları çelişkiden arınarak, ahlaki çözüm eğilimine herhangi bir rahatsızlık veya suçluluk hissetmeden girebildiklerini belirtmektedir (Erbaş ve Şahin Perçin, 2017: 178). Böylelikle kişi, yaptığı veya yapacağı etik dışı davranış kendince uygun bir mantığa büründürmekte ve psikolojik olarak rahatlamaktadır. Ayrıca bu davranışları

sürdürmekte bir engel de görmemekte ve hatta bu davranışlarının sebeplerini başka kişi veya durumlara bağlamaktadır.

Bandura'ya göre insanlar benlik doyumu için sergiledikleri davranışlarda dışsal baskılar ve sosyal yaptırımların, sosyalleşmesinden sonraki dönemlerde ise ahlaki standartların etkisiyle hareket etmektedirler. Dolayısıyla kişiler tüm eylemlerinde benlik yaptırımlarının etkisinde kalmaktadırlar (Bandura, 1986, 1990, 1999). Böylece insanlar kendilerini suçlamaktan kaçınmak için ahlaki ihlallerden kaçınırlar. Ancak ahlaki standartlar davranışın sabit içsel düzenleyicileri değildir (vicdan ve süperego açıklamaları bu kapsamda değerlendirilebilir) ve benlik yaptırımları etkinleştirilmedikçe davranışı etkilemezler (Yalçın, 2017: 45). Bandura (1986, 2004) benlik yaptırımları olarak ifade edilen bu ahlaki standartların etik dışı davranıştan geri çekilmesini sağlayan sekiz psikolojik mekanizma belirlemiştir.

Ahlaki Gerekçeleştirme (Moral Justification); Ahlaki gerekçeleştirme, bireylerin, sergiledikleri etik olmayan davranışları, bilişsel olarak zihinlerinde yeniden yapılandırmak suretiyle, kendilerini bu davranışların toplum tarafından kabul gören “daha iyi”, “daha uygun”, “daha yüce” veya “daha faydalı” bir ahlaki amaca hizmet ettiğine inandırarak, söz konusu davranışları yapılması zorunlu davranışlar olarak gerekçeleştirmeleridir (Kayabaşı, 2020: 277). Böylelikle kişi etik dışı davranışı sergilerken kendisini baskı altında hissetmeme eğiliminde olmaktadır.

Avantajlı Karşılaştırma (Advantageous Comparing); Avantajlı karşılaştırma kişinin etik dışı eylemlerini başkalarının daha kötü eylemleri ile kıyaslaması neticesinde, kendi eylemlerini diğerlerine nazaran daha önemsiz, kabul edilebilir ve makul kabul etmesidir (Bandura, 1986). Hatta bazı durumlarda kişi kendi etik dışı eylemlerini başkalarının acımasız, iğrenç, vahşi, saldırgan ve ahlaksız eylemleriyle kıyasladığından kendi eylemlerinin iyilik olduğunu kanısına bile varabilir. Kişi kendi haklılığını bu şekilde savunmaktadır.

Örtmeceli Etiketleme (Euphemistic Labeling); Örtmeceli etiketleme, kişilerin etik dışı davranışlarını dolaylı ifadelerle yumuşatması ve bu sayede aklamasıdır (Bandura, 1986, 2004). Örtmeceli etiketleme yöntemiyle zarar verici etik dışı davranışlar toplumun gözünde yumuşatılır, saygıdeğer bir ifadeye büründürülür ve kabul edilebilir şekilde anlatılır. Böylece toplumun kınaması, eleştirmesi ve dışlaması önlenmeye çalışılır. Algıda oynama yaparak etik dışı davranış makul hale getirilmeye çalışılır.

Sorumluluğun Yerinin Değiştirilmesi (Displacement Of Responsibility); Sorumluluğun yerinin değiştirilmesi mekanizması aracılığıyla kişiler etik dışı davranışlarının sorumluluğunu içinde buldukları gruba veya bağlı oldukları otoriteye yüklemektedirler (Bandura, 1986). Bu

sayede kişi sorumluluğu üzerinden atmakta ve etik dışı davranış sergilemesinin sebeplerini başka otoritelere yöneltmektedir. Kişi kendi iradesi ile değil başkalarının otoritesi ile etik dışı davranışlar sergilediğini savunarak davranışlarının gerçek faili olmadığına kendini inandırır ve vicdanını rahatlatmaya çalışır.

Sorumluluğun Yayılması (Diffusion Of Responsibility): Sorumluluğun yayılması etik dışı davranışlar sergileyen bir grupta, grup üyelerinin teker teker bakıldığında zararsız gibi görünen davranışlarının ortak sonuca olan katkısı yok denecek kadar az gözüktüğünden her bir grup üyesinin ortaya çıkan sonuçtan kendisini ayırık tutmasını ifade eder (Bandura, 1986). Grup üyeleri meydana gelen olumsuz neticelerden kendi yaptıkları davranışları sorumlu tutmazlar. Burada temel sebep kişinin etik dışı sonucun oluşmasında grubun geri kalanı ile karşılaştırıldığında sonuca çok daha az etkisinin bulunmasıdır. Kişiler bu sayede ahlaki sorumluluğu işbirliği içerisinde oldukları grubun geri kalan kısmına yönlendirerek psikolojik baskıdan uzaklaşırlar.

Sonuçları Azımsama, Önemsememe veya Saptırma (Minimizing, Ignoring Or Misconstruing The Consequences): Sonuçları azımsama, önemsememe veya saptırma eğilimi, kişilerin yapılan etik olmayan davranışların sonuçlarını algısal anlamda önemsiz addetmeleri, azaltmaları veya sonuçları gerçek neticelerden akli olarak uzaklaştırmalarıdır. Bu durum kişilerin vicdanlarını rahatlatmak, davranışın sonucunda ortaya çıkan zarar verme duygusuyla yüzyüze gelmekten kaçınmak ve ahlaki sorumluluğu minimize etmek güdülerini sebebiyle ortaya çıkmaktadır (Bandura, 1986). Bu inkârcı yaklaşım etik dışı davranışları sürdürmeye bir sebep de yaratır. Yani kişi yaptığı etik dışı davranış sonucu ortaya çıkan zararın önemsiz olduğuna kanaat getirir ve bu yaklaşımını gönül rahatlığıyla sürdürür.

İnsanlıktan Çıkarma (Dehumanization): İnsanlıktan çıkarma mekanizması uyarınca kişiler etik dışı davranışlar sergiledikleri bireyleri birer insan olarak değil, insanlık dışı varlıklar olarak tanımlamaktadırlar. Böylelikle insan olarak düşünmedikleri sürece, bu kişilere karşı yaptıkları her türlü davranışın mübah olduğuna kendilerini ikna etmektedirler. Bu bağlamda yaptıkları etik dışı davranışları insan olarak görmedikleri varlıkların hak ettiğini düşünerek vicdani sorumluluktan kurtulma eğilimindedirler çünkü ahlaki kurallar sadece insanlar arası davranışlarda geçerlidir (Bandura, 1986). Buna göre insanlık dışı varlıklara acımasız davranmanın normal kabul edilmesi gerekir çünkü ahlaki normlar insandan daha aşağı varlıklar için geçerli kabul edilemez. Kişi etik dışı davranışlarının sebebinin karşı tarafa yüklemekte ve bu davranışlarını herhangi bir etik norm çerçevesinde değerlendirmemesi gerektiğini savunmaktadır.

Suç Yükleme (Attributions Of Blame): Suç yükleme kişilerin acımasız davranışlar sergilemelerinin temel nedeni olarak zarar verdikleri kişileri görmesidir. Bu sayede etik dışı

davranan kişiler kurbanların maruz kaldıkları davranışları hak ettiklerine, kendi davranışları nedeniyle acımasız davranışlarla karşı karşıya kaldıklarına inanmaktadırlar (Bandura, 1986). Böylelikle etik dışı davranan kişiler davranışlarının suçunu karşı tarafa yansıtarak vicdani sorumluluktan kurtulmaya çalışmakta ve kisas mantığıyla karşı tarafın başka bir davranışını veya tutumunu etik dışı davranmaya neden olarak görmektedir.

Yöntem

Araştırmanın Yöntemi

Araştırma nitel araştırma yöntemleri kullanılarak hazırlanmıştır. Nitel araştırmalarda gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemleri kullanılır ve algılar ile olaylar doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmaya çalışılır (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Bu çalışmada ise derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın etik izni Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 13/03/2024-45 sayılı yazısı ile alınmıştır. Görüşmelerin yüz yüze olarak randevu usulüyle ve araştırmacıyla katılımcının rahatsız edilmedikleri bir ortamda gerçekleştirilmesine dikkat edilmiştir. Araştırma konusu özel ve duyarlılık gerektiren içeriğe sahip olabileceğinden dolayı birebir ve yüz yüz görüşme yönteminin daha uygun olacağı düşünülmüştür. Her bir katılımcıyla ortalama 54 dakika konuşulmuştur. Katılımcılardan beşi görüşmeye başkaları nezaretinde gelmiş olup, katılımcıların tarafsızlığını zedelememek adına bu kişilerin hiçbir şekilde görüşmeyi dinlemelerine izin verilmemiştir. Katılımcıların hiçbiri anlattıklarının ses kayıt makinasıyla kaydedilmesine izin vermediğinden araştırmacı tarafından not tutulmuştur. Tüm katılımcılarla gerçekleştirilen yarı-yapılandırılmış görüşmelerin tamamlanması yaklaşık 1 aylık (15.03.2024-15.04.2024) bir zaman diliminde tamamlanmıştır. Görüşmeler esnasında bir katılımcının sinir krizi geçirmesi nedeniyle görüşme tamamlanamadığından örneklemden çıkarılmıştır. Katılımcılara iletişim bilgilerinin tamamen gizli tutulacağı bilgisi verilmiş, kimliklerini ortaya çıkaracak hiçbir soru yöneltilmemiş, hepsine kendi belirledikleri (çalışma hayatında kullandıkları) birer rumuz verilerek (Gül, Mavi, Gonca, Dertli, Su, Kader, Beyaz, Işık, Lara, Sıla, Hayat, Yıldız) veriler kaydedilmiştir. Katılımcılara öncelikle yaş, eğitim düzeyi, gelir düzeyi, çalışmaya başlama yaşı ve etkili olan kişiler, genelevde çalışma süresi, medeni durumlarını öğrenmeye yönelik demografik ve istihdam özelliklerine dair sorular yöneltilmiştir. Ardından genelevde karşılaştıkları liderlerin davranış özelliklerini anlatmaları istenmiştir. Maruz kaldıkları liderlik türünün yıkıcı liderlik olmadığı kanısına ulaşılan 3 katılımcıyla görüşmeler sonlandırılmıştır. Yıkıcı liderlik davranışlarına maruz kalan katılımcılara kendilerini pazarlayan veya pazarlamaya aracılık eden bu kişilerin davranışlarının kendilerinde ne gibi sonuçlar meydana getirdiği ve bu durumlarla nasıl

başta çıkmaya çalıştıkları sorulmuştur. Dolayısıyla çalışma hayat kadınları örnekleminde demografik özellikler dışında en sık gözlemlenen etik dışı yıkıcı liderlik davranışları, bu davranışların sonuçları ve bu davranışlara verilen tepkileri ortaya koymaya yönelik üç temel soru çerçevesinde şekillenmiştir. Görüşme formunun geçerliliğine dair alanda çalışan bir profesör ve bir doçentten uzman görüşü alınmış, geri bildirimlerin ardından son haline getirilmiştir. Sonuçların tablolanmasının ardından Bandura'nın ahlaki çözülme mekanizmaları çerçevesinde hangi eyleme uyduğu belirlenmiş ve yorumlanmıştır. Elde edilen nitel verilerin geçerliğini sağlamak için uzman görüşlerine ve katılımcıların beyanlarından doğrudan alıntılara yer verilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Nitel bir araştırmanın geçerliliğini saptayan başka faktörler de bulunmaktadır. Bu faktörler inandırıcılık, aktarılabirlik, onaylanabilirlik ve güvenilebilirlik şeklinde açıklanmaktadır (Guba, 1981). Çalışmada inandırıcılığı sağlayabilmek adına örnekleme yer alan katılımcılara elde edilen bulguların kendi düşünceleriyle uyumlu olup olmadığı sorulmuş, dolayısıyla katılımcıların teyidi yönteminden faydalanılmıştır. Nitel araştırmalarda aktarılabirliği ortaya koyabilmek için örneklem seçiminin nasıl yapıldığı, katılımcıların özellikleri, araştırma ortamı ve veri toplama süresinin net bir şekilde belirtilmesi gerekmektedir (Johnson vd., 2020). Bu çalışmada belirlenen örneklemin araştırma amacına uygun olarak amaçlı örneklem şeklinde yıkıcı liderliğe maruz kalmış olan hayat kadınlarından seçilmesi yoluna gidilmiştir. Örnekleme ilişkin detaylı bilgiler bulgular kısmında tablolanmıştır. Nitel bir çalışmada onaylanabilirliği saptamak için saha notları, ses kaydı gibi ham verilerin varlığı, analiz edilmiş veri, bulguların oluşumu ve ölçümlerin nasıl geliştirildiği açıkça belirtilmelidir (Lincoln ve Guba, 1985). Bu araştırmada elde edilen veriler ilk önce yazıya dökülmüştür. Kağıda dökülen veriler açık kodlama yoluyla çözümlenmiştir. Açık kodlama sürecinin tamamlanmasının ardından belirlenen her kod eksen kodlama yoluyla kategorik hale getirilmiştir. Oluşturulan her bir kategori ise belirli bir eksen çerçevesinde toplanarak şekillendirilmiştir. Son olarak, oluşturulan bu söz konusu kategorilerin ortak noktaları ve benzeştiği kısımlar incelenerek temalara ulaşılmıştır. Araştırmanın güvenilirliğini belirlemek için ise nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan üçgenleme tekniğinden faydalanılmıştır. Üçgenleme, iki ya da daha fazla veri kaynağının veya iki ya da daha fazla veri toplama yönteminin aynı araştırma içerisinde birlikte kullanılmasını ve sonuçlarının kıyaslanmasını ifade etmektedir (Mays ve Pope, 2000). Bu çalışmada farklı kuşaklara, farklı bölgelerden gelen, farklı ekonomik, kültürel ve sosyal kökenlere sahip katılımcılarla çalışılmış ve benzer sonuçlar elde edilmiştir. Dolayısıyla çalışmanın nitel araştırmaların geçerliliğine ilişkin literatürde yer alan dört faktöre ilişkin şartları da sağladığı söylenebilecektir.

Evren ve Örneklem

Araştırma evreni Muğla İlindeki tüm hayat kadınlarını kapsamakta olup, Muğla'daki genelevin yaklaşık 25 yıl önce kapatılmış olması ve güvenlik gerekçesiyle hayat kadınlarına ait bilgilerin paylaşılmaması nedenleriyle tam rakama ulaşmak mümkün olmamıştır. Araştırmaya katılmayı kabul eden 12 hayat kadını ise araştırma örnekleminizi oluşturmaktadır. Örneklemin oluşturulmasında öncelikle iki katılımcıya ulaşılmış (anne-kız), bu iki katılımcının yönlendirmesiyle 20 kişiyle iletişime geçilmiş, araştırmaya katılmaya gönüllü olan 16 kişiyle görüşülmüştür. Araştırmaya katılmak istemeyen dört hayat kadınından birisi evlendiği, birisi dostunun izin vermeyeceği, diğer ikisi ise kimliklerinin açığa çıkmasından çekindikleri gerekçelerini öne sürmüşlerdir.

Bulgular

Katılımcıların Demografik Ve İstihdam Özellikleri

Tablo 1.

Katılımcıların Demografik ve İstihdam Özelliklerine Göre Dağılımı

Değişken		F	%
Yaş	18-25 Yaş	2	17
	26-40 Yaş	6	50
	41 ve Üstü Yaş	4	33
İşe (Fuhuşa) Başlama Yaşı	20 Yaş ve Altı	7	58
	21-30 Yaş	4	34
	31 Yaş ve Üstü	1	8
Genelevde Toplam Çalışma Süresi	1-5 Yıl	3	25
	6-10 Yıl	7	58
	11 Yıl ve Üzeri	2	17
Eğitim Düzeyi	Okuma-Yazma Bilmeyen	3	33
	İlk ve OrtaÖğretim	5	42
	Lise ve Üstü Okul	4	25
Gelir Düzeyi	25000 TL ve altı	2	17
	25001- 50000 TL arası	6	50
	50001 TL ve Üstü	4	33
Katılımcıları Fuhuşa Zorlayan Kişiler	Eş	7	58
	Aile Üyeleri ve Akrabalar	4	33
	Kendi Rızası	1	9
Medeni Durum	Evli	3	25
	Bekar (Daha Önce Hiç Evlenmemiş)	4	33
	Bekar (Boşanmış)	5	42

Yukarıdaki tabloda verilen bilgiler ışığında yaş Parametresine göre katılımcıların %50'lik çoğunluğu (6 kişi) 26-40 yaşları arasında bulunmakta olup, %33'ü (4 kişi) 41 ve üstü, %17'si ise (2 kişi) 18-25 yaş aralığındadır. Katılımcıların yaş ortalaması yaklaşık olarak (34,41) 34'tür. İşe başlama (fuhuş yapmaya başlama) yaşı parametresine göre katılımcıların %58'i (7 kişi) 20 yaş ve

altında, %34'ü (4 kişi) 21-30 yaş aralığında ve %8'i ise (1 kişi) 31 yaş ve üstünde işe başlamıştır. Genelevde toplam çalışma süresi parametresine göre katılımcıların %17'si (2 kişi) 11 yıl ve üzeri, %58'i (7 kişi) 6-10 yıl arası, %25'i ise (3 kişi) 1-5 yıl arası çalıştıklarını beyan etmişlerdir. Eğitim düzeyi parametresine bakıldığında katılımcıların %42'lik kısmı (5 kişi) ilk ve ortaöğretim (veya ilk ve ortaöğretim terk), %25'lik kısmı (4 kişi) lise ve üstü okul (veya lise ve üstü okul terk), %33'ünün ise (3 kişi) okuma-yazma bilmediği bulgularına ulaşılmıştır. Gelir düzeyi parametresine göre katılımcıların %17'si (2 kişi) aylık 25000 TL ve altı, %50'si (6 kişi) 25001-50000 TL arası, %33'ü ise (4 kişi) 50001 TL ve üstü kazandığını beyan etmiştir. Katılımcıların fuhuşa iten kişiler parametresine bakıldığında %58'lik kesimin (7 kişi) eşleri (resmi nikahlı veya nikahsız), %33'lük kesimin (4 kişi) aile üyeleri veya akrabalar tarafından, %9'luk kesimin ise (1 kişi) kendi rızalarıyla fuhuşa başladıkları beyan edilmiştir. Medeni durum parametresine bakıldığında katılımcıların %25'i evli (3 kişi), %33'ü (4 kişi) hiç evlenmemiş ve %42'si ise (5 kişi) boşanmıştır.

En Çok Gözlemlenen Etik Dışı Yıkıcı Liderlik Davranışları

Katılımcıların genelevde karşılaştıkları etik dışı yıkıcı liderlik davranışları bireylere ve örgütlere yönelik davranışlar olarak iki üst temaya ayrılmıştır. Bireylere yönelik davranışlar yüksek seviyede kontrol, umursamaz davranışlar, kötü davranmaya ve kişilere zarar vermeye yönelik davranışlar, otoriter davranışlar, kişisel menfaat sağlamaya yönelik davranışlar olarak beş alt temadan oluşurken, örgüte yönelik yıkıcı liderlik davranışları ise örgütsel işleyiş ve örgütsel yapıya zarar vermeye yönelik davranışlar alt temalarından oluşmaktadır.

Tablo 2.

Yıkıcı liderlik davranışlarına ilişkin temalar

Temalar	Alt Temalar	Kodlar	Katılımcılar
Bireylere Yönelen Yıkıcı Liderlik Davranışları	Yüksek Seviyede Kontrol	Müşteriyle İlişkiye Müdahale Özel Hayata Müdahale Kişisel Kararlara Müdahale	Gonca, Mavi
	Umursamamaya/Değer Vermemeye Yönelik Davranışlar	Özel Durumları Dikkate Almama	Işık, Lara
	Kötü /Kaba Davranma ve Kişilere Bilinçli Olarak Zarar Vermeye Yönelik Davranışlar	Fiziksel ve Psikolojik Şiddet Hakaret İçeren Söylemler Tehdit Etme Korkutma/Sindirime Dışlama	Beyaz, Su, Kader
	Otoriter Davranışlar	Zorla Çalıştırma	Hayat
	Kişisel Menfaat Sağlamaya Yönelik Davranışlar		Yıldız
Örgütlere Yönelen Yıkıcı Liderlik Davranışları	Örgütsel İşleyişe Zarar Vermeye Yönelik Davranışlar	Hırsızlık Sabotaj Davranışları Kötüleme Rekabet	Sıla, Dertli
	Örgütsel Yapıya Zarar Vermeye Yönelik Davranışlar	Gücünü Kötüye Kullanma	Gül

Katılımcıların en sıklıkla karşı karşıya kaldıkları etik dışı liderlik davranışlarını belirlemeye ilişkin araştırma sorusuna verdikleri yanıtlardan bazıları aşağıdaki şekildedir:

Tablo 3.

Katılımcıların 1. Araştırma Sorusuna Verdikleri Yanıtlardan Örnekler

Katılımcı (Rumuz)	Yanıt
Gonca	“ Bizi asla rahat bırakmazdı. Müşteriye itiraz ettiğimizi anlarsa doğrudan odaya girer, müşterinin önünde bile vurur dediğini yaptırırdı. Çok korktuğumdan itiraz edemedim.”
Işık	“Hastayım, regl oldum dinlemezdi. Müşteri varsa o halde bile beni çalıştırır, ağlasam da sızlasam da umursamazdı. Akşam acillik olur, öbür gün çalışmaya devam ederdim. (Ağlıyor) ”
Gül	“ Benim bir kızım var. Onu görmeye gitmeme bile bırakmazdı. İntihara kalkıştım birkaç defa. Öyle olunca çocuk esirgemeye gitmeme izin verdi. Ama yine de peşime adamlarını takıyordu. Onlardan da çok korkuyordum. Patron onlardı, nereye gitsek bizi bulurlardı. Benden gözlerini ayırmasınlar diye çıkmadan sıkı sıkı tembihlerdi. Geç kalsam kıyameti koparıyor fazladan çalıştırıyor, en problemleri müşterilere sunuyordu.”
Su	“Bazı müşterilerin çok tuhaf istekleri oluyordu. Ben çok itiraz ettim, çok dayak yedim tabii. Dışarı bırakmıyorlar, içerde de diğer kızları korkutmuş benimle konuşmasınlar diye. Yalnızlıktan deliriyor insan. Hani derler ya biz de acılarımızı paylaşınca azaltmaya çalışıyorduk. Kimsesizden de kimsesiz kalmıştım. Zamanla hepsine boyun eğdim, beni kabul etsinler istedim.(Ağlıyor)”
Sıla	“Birgün büyük patron yanına çağırdı beni. Parayı nereye sakladığımı sordu. Ben neden bahsettiğimi bile anlayamadan tekme tokat saldırdılar.. Meğer onun payından da benim payımdan da çalışıyormuş bu şahıs. Zaten bizimle para konuşulmazdı ki bilmiyorduk. Derdimi anlatamadım. Kısa süre sonra onu ordan çıkarıp başkasını getirdiler. Gelen daha beter çıktı gerçi...”

Yıkıcı Liderliğin Etkileri

Katılımcılara karşılaştıkları etik dışı yıkıcı liderlik davranışlarının ne gibi etkiler meydana getirdiği sorulmuş olup, verilen yanıtlar fizyolojik, psikolojik ve işe ilişkin sonuçlar olmak üzere üç tema altında sınıflandırılmıştır.

Tablo 4.

Yıkıcı liderliğin katılımcılar üzerindeki etkilerine ilişkin temalar

Temalar	Kodlar	Katılımcılar
Fizyolojik Etkiler	Cinsel Yolla Bulaşanlar Başta Olmak Üzere Çeşitli Hastalıklar Vücut Bütünlüğünde Hasarlar (Şiddet Kaynaklı)	Kader, Sıla, Işık, Dertli, Gonca
Psikolojik Etkiler	Tükenmişlik, Stres, Anksiyete, Depresyon, Panik Atak Başta Olmak Üzere Çeşitli Psikolojik Bozukluklar	Mavi, Hayat, Gül, Yıldız
İşe İlişkin Etkiler	Motivasyon Düşüklüğü Gelir Azalması Örgütsel Stres Çatışma	Lara, Su, Beyaz

Etik dışı yıkıcı liderlik davranışlarının katılımcılar üzerinde meydana getirdiği birçok olumsuz sonuç bulunduğu görülmekte olup, bunların büyük kısmı kişilerde kalıcı hasarlar yaratmaktadır. Tablo 5'te araştırma katılımcılarının etik dışı yıkıcı liderlik davranışlarının etkilerine ilişkin beyanlarından bazıları örneklenmiştir.

Tablo 5.

Katılımcıların 2. Araştırma Sorusuna Verdikleri Yanıtlardan Örnekler

Katılımcı (Rumuz)	Yanıt
Kader	“Olmaz olur mu ne zararlar yarattı bedenimde! Kendimi bir kadın olarak görmüyorum artık. Aylarca hastanede yattım, geçirmediğim kadın hastalığı kalmadı. Doktorlardan, hemşirelerden utanırdım. Bazıları tiksinierek bakardı çünkü.”
Mavi	“Ben ağır depresyon hastasıyım ilaç kullanıyorum sürekli. Hayattan zevk almıyorum artık. Bazen keşke ölseym diyorum, daha önce denedim çünkü ama hem her seferinde H. (yıkıcı liderden bahsediyor) kurtardı hem de sonrasında dayak attı. Nasıl kurtarmaysa bu.. (Gülüyor) ”
Lara	“Paraya ihtiyacım olmasa yapmazdım. Hiç başlamazdım bu işlere. Ama annemden başka kimsem yok ve anneme bakmak zorundayım. Annem kötü bir iş yaptığını biliyor bence ama hiç sormuyor. D.'in (yıkıcı liderden bahsediyor) yaptıkları yüzünden müşteri almak istemez oldum. Çünkü emeğimin karşılığını kazanamıyorum. Öyle zor şartlar altında çalışıyoruz ki eşyasınız onlara göre. Ben daha zevk alanını görmedim ancak filmlerde olur öyle.”
Beyaz	“Bu E. (yıkıcı liderden bahsediyor) bazı kızları kayırır benim gibi bazılarını da daha sorunlulara gönderirdi. Müşterilerden de farklı ücretler alıyormuş. Birgün bir müşteri vizite sırasında bana söyleyince çok sinirlendim. Arkadaşlara anlattım. Birlik oluruz sandım ama günün sonunda bizi birbirimize düşürdü. Onlar birlik olup beni dışladılar. Orda çalışmak imkansız hale gelene kadar da hergün çatıştık kızlarla. Yani bizim sektörde dürüstlük işe yaramaz.”
Hayat	“Bazen ölmüş babamın sesini duyuyorum yalan değil. Özellikle S. çok müşteriye gönderdiği olduğu zamanlar beni yanına çağırıyor. Doktora da söyledim, yatırdı beni. Ama çıkar çıkmaz S. (yıkıcı liderden bahsediyor) buldu çalıştırmaya devam etti. Acıması yok ki onun!”

Yıkıcı Liderlik Davranışlarına Tepkiler

Katılımcıların karşı karşıya kaldıkları etik dışı yıkıcı liderlik davranışlarına gösterdikleri tepkiler şiddet eylemlerine başvurma, tepkisizlik, örgütsel yollara başvurma ve yardım talepleri adı altında dört tema altında sınıflandırılmıştır.

Tablo 6.

Yıkıcı liderliğe tepkilere ilişkin temalar

Temalar	Kodlar	Katılımcılar
Şiddete Eylemlerine Başvurma	Kendisine Yönelik Şiddet Eylemleri Lidere Yönelik Şiddet Eylemleri	Su, Mavi, Gül, Yıldız
Tepkisizlik	Tepki Vermeme	Hayat, Kader, Gonca, Beyaz
Örgütsel Yollara Başvurma	Patronlara Şikâyet İşyeri Değişikliği (Başka İle Nakil)	Lara, Dertli
Yardım Talepleri	Devletten Yardım Talebi Kişilerden Yardım Talebi (Müşteri, Arkadaş, Nikahlı Nikahsız Birliktelik Yaşadıkları Kişiler, vs.)	Işık, Sıla

Yıkıcı liderin etik dışı davranışlarına karşılık tepki verebilmek katılımcıların çoğunluğunun da beyan ettiği üzere ancak belirli süreçlerin sonrasında söz konusu olabilmektedir. Bununla beraber katılımcılar tepkilerin çoğu zaman faydasız olacağını kabul ettiklerini de belirtmişlerdir. Tablo 7’de bazı katılımcıların yıkıcı liderin etik dışı davranışlarına verdikleri tepkilere ilişkin beyanlarından örneklere yer verilmiştir.

Tablo 7.

Katılımcıların 3. Araştırma Sorusuna Verdikleri Yanıtlardan Örnekler

Katılımcı (Rumuz)	Yanıt
Beyaz	“Çoğu zaman uyuşmuş gibiydim. Hap falan aldığımdan değil, bana yapılanı görsem de tepki veremiyordum çünkü içimde E.’ den (yıkıcı liderden bahsediyor) kurtulabileceğime dair umut yoktu ki. Kendimi de parçalasam yine onun dediği olmadıkça odadan bile çıkartmıyordu beni. ”
Yıldız	“Birgün çok üstüme gelince C.’ye saldırdım. Odada bulduğum bir şişeye kafasını yardım. Hareketsiz kaldığını görünce panik oldum. Dışarda adamlar bekliyordu. Ne yapacağımı şaşırıp, camdan atlardım. Acıdan bayılmışım. Kendime geldiğimde yatıyordum. Doktor falan yüzü görmedim tabi ki götürmediler. Bu o günlerden anı işte bana. (Kalçasındaki çıkıklığı gösteriyor)”
Işık	“Devamlı müşterim M. geldiğinde yüzüm gözüm mosmor görünce acıdı bana. Ne olduğunu anladı. Beni çıkar nolursun diye yalvardım. Sağolsun çıkar çıkmaz konuşmuş D. İle (yıkıcı liderden bahsediyor). Para da teklif etmiş ama maalesef salmadı beni. Bir daha M.’den haber de alamadım. Hala iyilik deyince aklıma o geliyor. Sevmiştim galiba onu.. ”
Dertli	“F. (yıkıcı liderden bahsediyor) birgün odama gelip sakladığım parayı bulunca kaçacağımı anlayıp fena dövdü beni. Benim de o kadar gözüm dönmüş ki ölümü göze alıp büyük patrona mektup yazdım. Mektubu bir şekilde ulaştırdım. Ne olacak diye beklerken umudum da yoktu. Birkaç gün sonra F. İntihar etmiş dediler, kendini asmış. Ömrüm boyunca bu azabı taşıyacağım içimde çünkü benim yüzümden oldu bence.. (Ağlıyor) ”
Mavi	“Umudum yoktu ki yaşamak isteyeyim. En kolayı kendine zarar vermektir. H. (yıkıcı liderden bahsediyor) görmeden aldım uyku haplarını. Maalesef kurtardı ama. Hayatımı mahveden hayatımı da kurtardı. ”

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada en az 1 yıllık süre ile bir genelevde çalışmış olan hayat kadınları örnekleminde en sık maruz kalınan yıkıcı liderlik davranışları, bu davranışların yarattığı etkiler ve yıkıcı liderlik davranışlarına verilen tepkiler incelenmiş olup, en sık karşılaşılan etik dışı liderlik davranışlarının Bandura'nın ahlaki çözülme mekanizmaları kapsamında sınıflandırılmıştır. Araştırma sonuçları Türkiye gerçeğinde hem yönetsel hem de sosyolojik açıdan önemli bulgular içermektedir. Araştırmaya katılan hayat kadınlarının yaş ortalaması 34 olup, fuhuşa başlama yaşının büyük çoğunlukla 20 yaş altında olduğu görülmüştür. Katılımcıların ifadelerine göre fuhuş sektöründe gelir düzeyi yaşla bağlantılı olarak değişmekte olup, illere göre de kazanç miktarı değişmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun eğitim düzeyi düşük gruptan olması eğitimin kız çocukları ve kadınlar açısından ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğu ailelerinin kendilerini okutmak istemediğini, bir kısmı maddi imkansızlıkların sebep olduğunu, bir kısmı ise okulda başarısız olmaları sebebiyle okula devam edemediklerini beyan etmişlerdir. Katılımcıları fuhuş sektörüne zorlayan kişilerin büyük çoğunlukla nikahlı veya nikahsız eşleri, partnerleri veya sevgilileri olduğu görülmüş olup, eğitimsiz kadının bir başka erkeğe sığınma güdüsüyle sermaye konumuna getirildiği katılımcılarca beyan edilmiştir. Bununla beraber araştırmaya katılan bir kesim kendilerini fuhuşa sürükleyen kişilerle halen evliliklerini sürdürmeye devam etmektedirler ve bu durumu çaresizlik, tehdit edilme ve aşk gibi sebeplere bağlamaktadırlar.

Katılımcıların karşılaştıkları en yaygın bireylere yönelik yıkıcı liderlik davranışlarının başında kötü, kaba davranışlar, şiddet içeren eylemler gelmektedir. Bunun dışında yüksek seviyede kontrol, takipçilere değer vermeme, regl dönemlerinde zorla çalıştırma gibi davranışlara da sıklıkla rastlandığı belirtilmiştir. Katılımcıların karşılaştığı örgüte yönelik yıkıcı liderlik davranışlarının başında ise hırsızlık (komisyondan çalma gibi) ve sabotaj davranışları (kadınları sermaye olarak ifade eden bu sistemde kadının hastalıklarının tedavi ettirilmemesi gibi) gelmektedir.

Araştırmaya katılan hayat kadınlarının maruz kaldıkları bu yıkıcı liderlik davranışlarının doğurduğu sonuçlara bakıldığında fizyolojik ve psikolojik rahatsızlıkların en sık karşılaşılan sonuçlar olduğu görülmüştür. Özellikle cinsel yolla bulaşan hastalıklara katılımcıların hepsi en az 1 defa yakalandıklarını beyan etmişlerdir. Katılımcılar tükenmişlik, panik atak gibi bozuklukların genelevde belirli sürelerde çalışan neredeyse her kadında görülmeye başladığını ve bu durumların çok defa intiharlara sebebiyet verdiğini ifade etmişlerdir. Katılımcıların 4'ü genelevde çalıştığı süre içerisinde ölümle sonuçlanan en az 1 intihar vakasına şahit olduklarını beyan etmişlerdir.

Yıkıcı liderlik davranışına verdikleri tepkilerin fuhuş sektöründe çoğunlukla işe yaramadığını ifade eden katılımcılar, yıkıcı lidere yönelen şiddete başvurma eylemlerinin sonucunda kendilerinin de şiddete maruz bırakıldıklarını beyan etmiş, bu şiddetin ise çalışmalarına engel olmayacak şekilde işkenceyle gerçekleştirildiğini aktarmışlardır. Bu nedenlerle genellikle yıkıcı liderlik davranışlarına tepki vermemekle yetindiklerini ancak uzun vadede bu durumun da psikolojik bozukluklara neden olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca başka ildeki bir geneleve para karşılığı nakledilmenin de diğer bir yöntem olarak uygulandığı ifade edilmiştir. Katılımcıların 1 tanesi Muğla İline bu şekilde Adana'dan getirildiğini beyan etmiştir. Devlet kurumlarından veya başkalarından yardım talebinde bulunma yönteminin de küçük bir olasılıkla işe yarayabildiği beyan edilmiş olup, katılımcılardan ikisi kendilerine yardım eden kişilerin sonradan tekrar kendilerini pazarladıklarını beyan etmişlerdir.

Bandura'nın ahlaki çözülme (ahlaki geri çekilme) kuramı gereğince aktarılan ahlaki bir ihlalin odağındaki üç unsur olarak kabul ettiği kural dışı davranış, bu davranışın yol açtığı zararlı etkiler ve davranışa maruz kalan kurban için farklılaşan mekanizmalar (1986) çerçevesinde araştırma bulguları çeşitli noktalarda kesişmektedir. Buna göre hayat kadınlarının karşı karşıya kaldıkları etik dışı yıkıcı liderlik davranışları örtmeceli etiketleme, sonuçları azımsama, önemsememe veya saptırma, insanlıktan çıkarma ve suç yükleme mekanizmalarıyla birebir örtüşmektedir.

Katılımcılarla yapılan görüşmelerde hayat kadınları yıkıcı liderlerinin para karşılığı cinsel ilişkide bulunma eylemlerini 'vizite' olarak, her bir cinsel ilişki seferini ise 'sürüş' olarak adlandırdıklarını ifade etmişlerdir. Bu ifadeler aracılığıyla yıkıcı liderler hayat kadınları aracılığıyla gerçekleştirdikleri etik dışı eylemleri aklayıcı bir dil kullanarak yumuşatmakta ve toplum nazarında kabul edilebilir hale (örtmeceli etiketleme) getirmektedirler. Yıkıcı liderlerin hayat kadınlarına karşı etik dışı davranışlarının sonuçlarını önemsememe, azımsama veya saptırma yaklaşımına dair beyanlar arasında hayat kadınlarının cinsel hastalıklarını tedavi ettirmeme, regl dönemlerinde çalıştırmaya devam ettirme onların zarar görme olasılığını görmezden gelme davranışları örnekleri verilebilir.

Ahlaki çözülmenin insanlıktan çıkarma mekanizmasıyla örtüşen yıkıcı liderlik davranışları arasında hayat kadınlarını bir ticari meta gibi görme, onlara fiziksel şiddet uygulama, yüksek seviyede kontrol içeren tüm davranışlar (müşteriyle ilişkiye müdahale, özel hayata müdahale ve kişisel kararlara müdahale davranışları) verilebilir. Yıkıcı liderler örnekleme katılan hayat kadınlarının banyo yapma, tuvalet, yemek yeme araları gibi kişisel ihtiyaçlarına izin vermeyerek, yalnız dışarı çıkmalarını yasaklayarak, onları eşyaymışçasına sahiplenerek onların insan dışı

varlıklar olduklarına dair bilişsel bir inanç sistemi yaratmakta, bu sayede ahlaki normların insan dışı varlıklarda ilişkilerde geçerli olmadığını düşünmektedirler.

Araştırmaya katılan hayat kadınları maruz kaldıkları yıkıcı liderlerin kendilerine yönelen zorla çalıştırma davranışlarının altında sürekli suçlama ve baskı içeren söylemler bulunduğunu ifade etmişlerdir. Buna göre hayat kadınları kendi tercihleri nedeniyle fuhuş sektörüne yöneldiğinden suç onlardadır ve mecburen çalışmaları gerekmektedir. Söz konusu düşünce biçimi Bandura'nın ahlaki çözülme mekanizmalarından suç yüklemeye mekanizmasıyla örtüşmektedir. Yıkıcı liderler hayat kadınlarını istekleri dışında çalıştırırken, onları istemedikleri eylemlere yönlendirirken vicdanlarını rahatlatmak amacıyla hayat kadınlarının bizzat kendilerine, bazen de onları fuhuşa ilk yönlendiren kişilere suç yüklemekte, böylelikle vicdani sorumluluktan kendilerini uzaklaştırmaktadırlar.

Araştırma bulguları 90'ların ortalarından itibaren, özellikle de Sovyetler'in dağılmasının ardından, seks ticaretinin hedef ve transit ülkelerinden birisi olarak bilinen (Erder ve Kaşka, 2011) Türkiye'de cinsel sömürü amaçlı kadın ticaretini önleyici mekanizmaların yeterince işlemediğini göstermiştir. Halbuki Birleşmiş Milletler çerçevesinde 12-13 Aralık 2000 tarihlerinde Palermo'da düzenlenen konferansta kabul edilen Sınırışan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ne Ek İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokol'e taraf ülkeler arasında bulunması nedeniyle kabul edilen bazı önemli yükümlülükleri bulunmaktadır.

Bu çalışma bize, fuhuş sektörünün önüne geçilemeyen bir sektör olduğunu, düzenleyici ve sıkı kurallara bağlı tutulmadığı takdirde çalışanların kişisel anlamda geri dönülemez zararlara uğradıklarını ve toplum sağlığının da ciddi şekilde olumsuz etkilenmekte olduğunu göstermiştir. Bu sektör çalışanlarının en önemli sorunları arasında çalışma şartlarının zorluğu ve işgücü sömürsü bulunmaktadır. İnsani olmayan şartlar altında yasa dışı bir çalışma faaliyeti gerçekleştiren mağdurlar, çoğu zaman kendilerini fuhuşa zorlayan kişiler hakkında şikayetçi olmaya çekinmektedirler.

Bu bağlamda mağdurlarla cinsel ilişkiye giren kişilere de herhangi bir yaptırım uygulanmaması bu suçla mücadeleyi zorlaştırmaktadır. Ayrıca toplumsal anlamda farkındalık eksikliği ve umursamazlık fuhuş sektörüne olan ilginin önüne geçilmesini engellemektedir. Yurtdışından fuhuş amaçlı Türkiye'ye girişleri engelleyebilmek amacıyla uluslararası işbirliklerinin gerçekleştirilmesi de önem arz eden diğer bir konudur. Ülkelerin ilgili makamlarının birlikte hareket etmeleri kadının cinsel amaçlı ticaretini önlemede daha caydırıcı olabilecektir.

Araştırma sonuçları yıkıcı liderlik davranışları ve sonuçlarına dair literatürdeki çalışmalarla paralel sonuçlara ulaşmış olup, yıkıcı liderlik davranışlarına verilen tepkilerin ise (Schyns ve Schilling, 2013) genel itibariyle farklılaştığı görülmüştür. Çalışma hayat kadınları örneğinde Türkiye’de araştırma tarihi itibariyle gerçekleştirilen herhangi bir yönetim araştırması bulunmaması nedeniyle özgündür. Görmezden gelinen bu sektör çalışanlarının ileriki araştırmalarda daha büyük örneklemlerde ve farklı yönetsel konular çerçevesinde araştırmalara dahil edilmesi alana katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Açıkalın N. (2008). Toplumda fahişelik kurumunun vazgeçilmezliği üzerine mitler: Mersin örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(4), 11-35.
- Açıkalın, N. (2012). Kadına yönelik şiddetin görünmeyen yüzü: Fuhuş pazarı- Mersin Örneği. *Uluslararası Katılımlı Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu Bildiriler Kitabı İçinde* (187-202), Mutlu Çocuklar Derneği Yayınları.
- Aktaş, E., & Arıca, F. A. (2020). İnsan ticaretinin cinsel sömürü boyutu: Cinsel sömürü karşıtı kampanya afişleri üzerine inceleme. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 292-325.
- Ankara Ticaret Odası. (2004). Hayatsız kadınlar dosyası raporu 2004 <http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=201&I=1>
- Ashforth, B. E. (1994). Petty tyranny in organizations. *Human Relations*, 47, 755-778.
- Aykanat, Z. & Öztürk, M. (2022). İş güvencesizliğinin işten ayrılma niyeti ve ahlaki çözülme üzerindeki etkisi. *Ardahan Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 148-157.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Bandura, A. (1990). Mechanisms of moral disengagement. W. Reich (Ed.) *Origins of Terrorism: Psychologies, Ideologies, Theologies, States Of Mind* içinde (161-191), Cambridge University Press.
- Bandura, A. (2004). Selective exercise of moral agency. Thorkildsen, T.A. ve Waldberg, H. J.(Ed.) *Nurturing Morality* içinde (37-57), Kluwer Academic.
- Bandura, A. (1999). Moral disengagement in the perpetration of inhumanities. *Personal and Social Psychology Review*, 3, 193- 209.

- Başar, U., Sığırı, Ü. & Basım, N. (2016). İş yerinde karanlık liderlik. *İş ve İnsan Dergisi*, 3(2), 65-76.
- Çelebi, D. D. N., Güner, A. G. H. & Yıldız, V. (2015). Toksik liderlik ölçeğinin geliştirilmesi. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 4(1), 249-268.
- Çetin, O. I. (2019). Yıkıcı liderlerde etik dışı davranışlar. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 108-119.
- Çoşkun, E. (2014). Türkiye'de göçmen kadınlar ve seks ticareti. *Çalışma ve Toplum*, 3, s.185-206.
- Çulcu, M. (1998), *Mafta Üzerine Notlar*, İstanbul: Kastaş Yayınları.
- Einarsen, S., Aasland, M. S., & Skogstad, A. (2007). Destructive leadership behavior: A definition and conceptual model. *The Leadership Quarterly*, 18, 207-216.
- Erbaş, E. & Şahin Perçin, N. (2017). Ahlaki çözümlenme (moral disengagement) ölçeği Türkçe geçerliliği ve kişi-çevre uyumu ilişkisi. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 177-190.
- Erdal, H. (2008). Organize Bir Suç Türü Olarak İnsan Ticareti Ve Türkiye Örneği. *Polis Bilimleri Dergisi*, 10(2), 79-90.
- Erder, S. & Kaşka, S. (2011). Turkey in the new migration era: Migrants between regularity and irregularity. Paçacı-Elitok, S. ve Straubhaar, T. (ed). *Turkey, Migration and the EU: Potentials, Challenges and Opportunities*. İçinde (113-132) , Hamburg University Press.
- Guba, E. G. (1981). Criteria for assessing the trustworthiness of naturalistic inquiries. *Educational Communication and Technology*, 29(2), 75-91.
- Gündüz, Y. & Dedekorkut, S. (2014). Yıkıcı liderlik. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi*
- Jeffreys, S. (1997). The Idea of Prostitution, *Melbourne Spinifex Press*, 10(1), 95-104.
- Jenness, V. (1993) *Making it work: the Prostitute's Rights Movement in Perspective*, Aldine de Gruyter.
- Johnson, J. L., Adkins, D. & Chauvin, S. (2020). Qualitative research in pharmacy education: a review of the quality indicators of rigor in qualitative research. *American Journal of Pharmaceutical Education*, 84(1), 138- 146.
- Kayabaşı, O. (2020). Polis sapması üzerine teorik bir inceleme. *International European Journal of Managerial Research Dergisi*, 4(7), 264- 285.
- Kellerman, B. (2008). *Kötü liderlik*. Kahya, F. (Çev.) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Lincoln, Y. S. ve Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. California: SAGE Publications
- Lipman-Blumen, J. (2005). Toxic leadership: When grand illusions masquerade as noble visions. *Leader to Leader*, 36, 29-36.
- Mays, N. ve Pope, C. (2000). Qualitative research in health care: Assessing quality in qualitative research. *BMJ*, 320, 50-52.
- Özgenel, M. & Canuyulası, E. M. (2021). Okul müdürlerinin yıkıcı liderlik davranışlarının örgütsel strese etkisi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1652-1664.
- Öztürk, F. & Ardor, H. N. (2007). Suç sanayiinin bir alanı insan ticareti: Türkiye açısından bir değerlendirme. *Ekonomik Yaklaşım*, 18(62), 79-102.
- Padilla, A., Hogan, R. & Kaiser, R. B. (2007). The toxic triangle: Destructive leaders, susceptible followers, and conducive environments. *The Leadership Quarterly*, 18(3), 176-194.
- Pheterson, G. (1996) *The Prostitution Prism*. Amsterdam. Amsterdam University Press.
- Reyhanoğlu, M. & Akın, Ö. (2016). Does toxic leadership trigger organizational health negatively. *Journal of the Human and Social Science Researches*, 5(3), 442-459.
- Roberts, N. (1992). *Whores in history*, Harper Collins Publishers.
- Sanders, T. (2005). 'It's just acting': Sex workers' stratejies for capitalizing on sexuality. *Gender, Work and Organization*, 12(4), 319-342.
- Savaş, V. F. (1997). Görünmez el, rasyonellik ve yozlaşma: liberal yaklaşım. içinde *Yolsuzluk İle Savaşım Stratejileri*, Uluslararası Sempozyum Bildirileri (29 Eylül-3 Ekim 1997), (30-42), K1Y1 Yayınları.
- Sayın, H. (2018). Modern kölelik olarak meta-göçmen insan ticareti üzerine kavramsal bir inceleme. *Bingöl Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 79-102.
- Schyns, B. & Schilling, J. (2013). How bad are the effects of bad leaders? A meta-analysis of destructive leadership and its outcomes. *The Leadership Quarterly*, 24(1), 138-158.
- Sezici, E. (2015). İzleyicilerin yıkıcı liderlik algısı ve sonuçları. 23. *Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi*, 106-121, Bodrum.
- Sökmen, A. (2003). Yönetici etik davranış ve eğitiminin sınır birim işgörenleri tarafından değerlendirilmesi: Ankara'daki dört ve beş yıldızlı konaklama işletmelerinde ampirik bir araştırma. (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü).

- Tepper, B. J. (2000). Consequences of abusive supervision. *Academy of Management Journal*, 43(2),178-190.
- Thoroughgood, C. N. & Padilla, A. (2013). Destructive leadership and the Penn State Scandal: A toxic triangle perspective. *Industrial and Organizational Psychology*, 6, 144-149.
- Özer, M. A. (2012). Yerel yönetimlerde etik dışı davranışlar. *Kent Akademisi*, 5(12),152-173.
- Öztürk Başpınar, N. & Çakıroğlu, D. (2020). *Meslek etiği*, Ankara: Nobel Akademik.
- Uymaz, A. O. (2013). Yıkıcı liderlik ölçeği geliştirme çalışması. *İ. Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 24 (75), 37-57.
- Ünsal, G. & Türk Çetinkaya, D. (2017). Genelev kadınlarının psikososyal iyi oluşlarının belirlenmesi. *Journal Of Academic Research in Nursing*, 3(1),22-29.
- Whicker, M. L. (1996). *Toxic leaders: When organizations go bad*. Connecticut Quorum Books.
- Yalçın, Ö. (2017). Sosyal baskınlık yönelimi ahlaki standartları farklı ahlaki temeller boyunca perdeliyor: ahlaki geri çekilmede bireysel farklılıklar. *Türk Psikoloji Dergisi*, 32(80), 44-59.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık.

***Kaguyahime No Monogatari* Anime Filmi Üzerinden Japon Heian Dönemi Toplumsal Cinsiyete Bakış**

A Look At Gender In The Japanese Heian Period Through The Anime Film Kaguyahime No Monogatari

Zeynep Yaren Sarıkaya* Gökhan Evecen#

Öne Çıkanlar

- Bu çalışmada *Kaguyahime No Monogatari* adlı film üzerinden Heian Dönemi'nde kadınların toplumsal hiyerarşinin en alt basamağında yer aldığı ve uymak zorunda bırakıldığı kurallar ortaya konulmuştur.
- Ghibli filmlerinde kadın karakterler geleneksel cinsiyet rollerini yıkarak cesaret, bağımsızlık ve kararlılık gibi özelliklerle temsil edilmektedir. Bu karakterler toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda önemli mesajlar vermektedir.
- Çalışmada yöntem olarak eleştirel söylem çözümlemesi kullanılmıştır. Bu bağlamda kullanılan yöntem filmin alt metinlerinde gömülü olan ideolojik mesajları anlamak,–Japon kültürüne ve tarihine dair derinlemesine bir anlayış sunmak için güçlü bir araçtır.

Öz: Ataerkil toplumsal sistemin dayattığı cinsiyet rolleri, geçmişten bugüne dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşüm, Japon tarihsel süreci içerisinde, özellikle Heian Dönemi'nde kadının aleyhine ilişkin bir şekilde konumlanmıştır. Bu çalışmada, Japon animasyon film yönetmeni Isao Takahata'nın 10. yüzyıla ait bir masal uyarlaması olan *Kaguyahime No Monogatari* adlı animasyon filmi üzerinden Heian Dönemi'nde kadının toplumsal açıdan nasıl temsil edildiği araştırılmaktadır. Tarihsel ve kültürel boyutlarıyla birlikte dönemin toplumunda eşitsiz bir şekilde konumlanmış kadın ve erkek rolleri üzerine bir değerlendirme yapmak amacıyla *Kaguyahime No Monogatari* adlı animasyon filmi örneklem olarak seçilmiştir. Söz konusu film, nitel veri analiz türü olan eleştirel söylem çözümlemesi yoluyla, ideolojik söylemler açığa çıkartılarak tartışılmaya çalışılmıştır. Çalışmada, filmin toplumsal cinsiyet pratiklerinin ideolojik dayanakları anlamında pek çok veri sunduğu, kültürel biçimlenmelerle birlikte bu pratiklerin daha katı bir hal aldığı, kadının o dönemde toplumsal kıskaç altına alındığı ve nesneleştirildiği, filmin bu tabloya eleştirel yaklaştığı sonuçlarıyla karşılaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Stüdyo Ghibli, Animasyon, *Kaguyahime No Monogatari*, Japon Kültürü.

*Yüksek Lisans Öğr., Akdeniz Üniversitesi, SBE, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, yarenskyy@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0571-2528.

#Öğr. Gör. Dr., Akdeniz Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, gokhanevecen@akdeniz.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4767-5040.

Highlights:

- In this study, through the movie *Kaguyahime No Monogatari*, the rules that women in the Heian Period constituted the lowest rung of the hierarchy in society and had to obey are revealed.
- In Ghibli films, female characters break traditional gender roles and are represented with traits such as courage, independence, and determination. These characters give important messages about gender equality.
- The study is analyzed using critical discourse analysis. In this context, it is a powerful tool to understand the ideological messages embedded in the subtext of the film and to provide an in-depth understanding of Japanese culture and history.

Abstract: The gender roles that have been imposed by the patriarchal social system have undergone a transformation from the past to the present. This transformation has been perceived as detrimental to women in the context of Japanese historical processes, particularly during the Heian Period. This study examines the portrayal of women in Japanese animation film director Isao Takahata's adaptation of the 10th-century fairy tale *Kaguyahime no Monogatari*. The animated film *Kaguyahime No Monogatari* has been selected as a case study to assess the unequal positioning of women and men in society during the period in question, taking into account its historical and cultural context. The film has been subjected to a critical discourse analysis in order to elucidate the ideological discourses embedded within it. The analysis yields several conclusions. Firstly, the film provides a wealth of data regarding the ideological foundations of gender practices. Secondly, these practices have become increasingly rigidified with the advent of cultural formations. Thirdly, women were subjected to significant social constraints and objectification during this period. Finally, the film approaches these issues in a critical manner.

Keywords: Gender, Studio Ghibli, Animation, Kaguyahime No Monogatari, Japanese Culture.

Summary

Heian was the capital of Japan for nearly a thousand years until 1868. China had a great influence during this period. The influence of Buddhism and Taoism, the two major religions in the east of China, the architectural structure of the city, and the political administration system called Ritsuryo can be said to have a strong Chinese influence (Shikibu, 2009: 11-13). In the Heian Period, the hierarchical structure is a decisive element to ensure segregation within the society. The hierarchy starts within the family and extends to the society. In the Heian Period, women constituted the lowest rung of the hierarchy in society. During this period, women were deprived of many rights and were forced to follow strict rules. The tradition of the Heian Period imprisoned women in certain molds according to the ideal type in the eyes of the men of that period (Arslan, 2019: 15).

Gender is a critical issue that affects an individual's place in society. The media is at the forefront of this interaction. The media creates the dominant perspective and influences people's attitudes. Cultural codes are transferred to the audience through the media and this message reaches us, the receiver. Among these mass media, cinema is extremely decisive. Apart from classical

narrative cinema, animation films are also an important field where stereotypes of femininity and masculinity are presented. While traditional stereotypes are conveyed through female and male identities in animated films, it also leads to the reproduction of gender norms. These narratives passivize women and imprison them in a male-dominated narrative. In this sense, animated films that reinforce traditional roles of femininity and masculinity through princess characters have an important place in the transmission of gender roles.

Studio Ghibli was founded in 1985 when Hayao Miyazaki, Isao Takahata, and producer Toshio Suzuki came together to make films as they wished without being tied to a location. Studio Ghibli is the most important name in Japanese animation and has produced films that focus on the strong representation of female characters. While making references to masculine life, which is dominant in many societies, including their own country, they do this mostly through female characters. He encouraged the questioning of social norms by opposing the marginalization and powerless positioning of women in society.

Kaguyahime No Monogatari, a Ghibli film directed by Isao Takahata, is an anime that shows how corrosive traditions are for a woman through Kaguya, who is forced to live according to strict rules in Japanese society. Kaguya's respect and love for her family force her to live in a place she does not want to be and to become someone completely different from herself. In this study, the anime movie *Kaguyahime No Monogatari* is analyzed in the context of gender roles. How the position of Japanese women in the Heian Period and the gender roles imposed on women are handled in the anime and how the main character is alienated in this patriarchal society is discussed together with the transformations she undergoes.

Critical discourse analysis, a qualitative research data analysis method, is preferred to reveal the ideological underpinnings of gender in *Kaguyahime No Monogatari*, an adaptation of the Heian Period fairy tale, which has an important place in Japanese history. Discourses, that reflect dominant gender roles in social relations, can be revealed with their ideological backgrounds through critical discourse analysis. The film *Kaguyahime No Monogatari*, which is selected as a sample in the study, is analyzed within the framework of Van Dijk's Macro Structure (Thematic Structure and Schematic Structure) and Micro Structure (Syntactic Structure, Sound and Music and Rhetoric of the Film). The main theme of the film, the period of the plot, the plot, and the characters are analyzed within the scope of macro structure. Within the scope of microstructure, the dialogues of the characters and the discourses produced through images, sound, and music are analyzed.

In the Heian Period, which the film focuses on, the rules that women at the bottom of the social stratum are subjected to under the name of tradition and the palace life of the aristocratic class are analyzed. While a single ideal woman type is created by the masculine system, the transformation that women undergo to conform to the compromised beauty standards is portrayed through the protagonist Kaguya. In this context, the woman is objectified with the appearance that society has reached a consensus on. While Studio Ghibli portrays Japanese cultural values and ancient beliefs in its films, it displays a critical and admonishing attitude when they disagree.

Giriş

Toplumsal cinsiyet, o topluma ait değer yargılarının ve o ülkenin geleneklerinin bireylerin sahip oldukları biyolojik cinsiyet üzerine konumlandırılmasını ifade etmektedir. Cinsiyetler arasındaki fark burada başlamaktadır. Toplum, cinsiyetler üzerine birtakım roller biçer. Bu rolleri oluşturan ise içinde yaşanan coğrafyanın dayattığı gelenekler ve kültürel kodlar oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle kadın ve erkek birtakım sınırlılıklara tabi tutulmaktadır. Bu sınırlılık daha çok kadın için belirleyicidir. Cinsiyet, kişinin kadın ya da erkek olarak gösterdiği genetik, fizyolojik ve biyolojik özellikleri; toplumsal cinsiyet ise toplumun verdiği roller, görev ve sorumluluklar, toplumun bireyi nasıl gördüğü, algıladığı, beklentileri ile ilgili bir kavramdır (Üner, 2008: 6). Bu iki kavram arasındaki farkı anlamak, cinsiyetlerin toplum tarafından nasıl algılandığını ve toplumsal normların nasıl belirlendiğini anlamamıza yardımcı olur.

Biyolojik cinsiyetlerimiz ötesinde, toplumun bireylere yüklediği kadınlık ve erkeklik rolleri toplumsal cinsiyet kavramı çerçevesinde ele alınmaktadır. Toplum bireyin nasıl bir “kadın” ve nasıl bir “erkek” olması gerektiğini söyleyen birçok kalıplaşmış cinsiyet normları ile doludur. Bu normlar, bir taraftan içerisinde yaşanan topluma ait değer yargıları ve gelenekleri ile şekillenirken diğer taraftan bireylerin sahip oldukları biyolojik cinsiyet üzerine konumlandırılmaktadır. Öte yandan, Connell, biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiye odaklanır ve kültürlerdeki toplumsal cinsiyet ilişkilerinin varoluşunu biyolojik zemine bağlı olduğu iddiasını reddeder. Connell’e göre bu iddianın kendisi de kültürel bir olgudur. Bu bağlamda farklı yapılara sahip kültürlerin kendilerine has toplumsal cinsiyet ilişkileri mevcuttur (Connell, 1998: 100-101).

Belirli bir yaşa ulaşmış toplum içerisinde aktif bir şekilde yer almaya başlayan her bireyin toplumsal cinsiyet rollerine uygun davranışlar sergilemesi beklenmektedir. Kız ve erkek olarak isimlendirilen sahip olduğumuz bu biyolojik cinsiyetler üzerine biçilen roller, toplumdaki faaliyetlerimizi, davranışlarımızı, diğer kişilerle ilişkilerimizi sınırlar niteliktedir. Bu sınırlayıcı etki kültürle doğru orantılıdır. Söz konusu bu cinsiyet rollerini, coğrafyaya ait kültür, inanç, gelenek gibi sistemler etkilemektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri daha özelden kadınların ve

erkeklerin neyi yapıp yapamayacakları üzerine yoğunlaşmaktadır. Yıllar boyunca süregelen bu kurallar, bireyin sahip olduğu cinsiyete bağlı olarak uygulanan kısıtlamalardır.

Pek çok kültürde olduğu gibi Japon kültüründe de cinsiyetler arasında bir eşitsizlik vardır ve bu eşitsizlik bağlamında erkekler ve kadınlar cinsiyet rolleri edinirler. Özellikle ataerkil bir sistemin hüküm sürdüğü Japon toplumunda bu roller belirgin bir şekilde görülmekte ve kadınlar erkeğin gölgesinde ikincil bir şekilde konumlanmaktadır. Bireyler toplumda uyulmak zorunda bırakılan kurallara tabiidir. Özellikle kadınlar bu kurallara sıkı sıkı bağlanmaktadır. Bu rollerin pekiştirilmesinde en önemli pay toplumda değeri çok yüksek olan aile kavramı bu rollerin pekiştirilmesinde oldukça etkindir. Buna bağlı olarak ailenin koruyucusu babaya sadakat ve saygı, temel meziyetlerdendir. Toplumun cinsiyete yüklediği bu roller en çok da Samuray felsefelerine dayanmaktadır. Konfüçyanizm, Budizm gibi felsefeler, kadının üstlenmek zorunda bırakıldığı bu rolü destekler niteliktedir. Bu roller toplumsal kurumlar ve iletişim araçlarıyla sürekli olarak yeniden üretilir ve bu şekilde ataerkil sistemin devamlılığı sağlanır (Erus ve Gürkan, 2012:209).

Toplumsal cinsiyet, bireyin toplumdaki yerini etkileyen çok önemli bir konudur. Bu etkileşimin başında ise medya gelmektedir. Medya, hâkim bakış açısını yaratmakta ve kişilerin tutumlarını etkilemektedir. Medya üzerinden izleyiciye kültürel kodlar aktarılır ve alıcıya yani bizlere bu ileti ulaşır. Bu kitle iletişim araçlarından sinema, son derece belirleyicidir. Klasik anlatı sinemasının dışında animasyon filmleri de kadınlık ve erkeklığe dair stereotiplerin sunulduğu önemli bir alandır. Animasyon filmlerinde kadın ve erkek kimlikleri üzerinden geleneksel stereotipler aktarılırken, aynı zamanda toplumsal cinsiyet normlarının yeniden üretilmesine neden olmaktadır. Bu anlatılar kadını pasifleştirerek erkek egemen bir anlatı içerisine hapseder. Bu anlamda prenses karakterleri aracılığıyla geleneksel kadınlık ve erkeklik rollerini pekiştiren animasyon filmler, toplumsal cinsiyet rollerinin aktarılmasında önemli bir yere sahiptir. Güler'in (1989:175) ifade ettiği gibi diğer film türlerinde olduğu gibi canlandırma filmleri de içerisinde birtakım ideolojiler barındırır. Bu ideolojik iletiler genellikle simgesel anlatım yoluyla izleyiciye sunulur. Bu noktada canlandırma filmleri sadece eğlence aracı olarak değil bir iletişim aracı olarak toplumsal bir role sahip olduklarını ortaya koymaktadır.

Türkçede "Japon çizgi filmi" olarak tanımlanan anime çoğunlukla mangalardan uyarlanmış animasyonlardır. En basit tanımıyla 'Japon çizgi romanı' anlamına gelen mangaların kitlelere ulaşması kendinden sonra ortaya çıkan animelerin tüm dünyada popülerleşmesiyle olmuştur (Alicenap, 2014: 34).

Japon çizgi romanı anlamına gelen mangalar, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra büyük kitlelerce okunmaya başlanmıştır. *Manga Tanrısı* olarak bilinen Osamu Tezuka'nın çizdiği,

yazdığı eserler sayesinde anime bugün bu kadar popüler ve Japon kültürünü temsil eden bir simge hâline gelmiştir (Arslan, 2019: 79). Japonya kendine özgü olan bu animasyon tekniği ile kültürünü yansıtmaya ve diğer ülkeler tarafından tanınma şansı bulmuştur. Bir endüstri haline gelen animeler işledikleri konular ile her yaştan kitleye hitap etmektedir. Aşk, cinsellik, bilim-kurgu, dram, doğa, korku, savaş, dünyanın sonu gibi konular anime türleri adı altında kategorize edilmiştir. Animeler 2. Dünya savaşından sonra özgün içerikler üretmeye başlamıştır. Savaşın neden olduğu umutsuzluk, güvensizlik ve aidiyet sorunları ile, Japon toplumunu etkileyen doğal felaketler, animelerde korku, dram ve gerilim gibi birçok türün ortaya çıkmasına yol açmıştır. (Şahin, 2019: 60).

II. Dünya Savaşı'nın Japon toplumu ve kültürü üzerinde büyük bir etkisi vardır. II. Dünya Savaşı Japon toplumuna birçok açıdan derin izler bırakmıştır. Bunlardan bazıları insan ve teknoloji arasındaki dönüşüm olmuştur. İnsanın teknolojiyi kullanma şekli ve bunun sonucu olarak getirdiği yıkım sıklıkla kullanılan temalardan olmuştur. Beraberinde Dünya'yı tehdit altında bırakan kıyamet senaryolarına yer verilmiştir. II. Dünya Savaşı sırasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Japonya'yı işgal etmesi Japonya'ya atılan Hiroshima ve Nagasaki atom bombaları gibi korkunç olaylar da animelerde yer almıştır (Alicenap, 2014: 36). Tarihsel süreçte gerçekleşen bu olumsuz olaylar, Japon halkının iç dünyasında yaşadığı çatışmaların bir dışa vurumu olarak animelerde de yer almıştır.

Yönetmenliğini Isao Takahata'nın yaptığı bir Ghibli filmi olan *Kaguyahime No Monogatari*, Japon toplumunda katı kurallara göre yaşamak zorunda bırakılmış Kaguya üzerinden geleneklerin bir kadın için ne kadar yıpratıcı olduğunu gösteren bir animedir. Kaguya'nın ailesine duyduğu saygı ve sevgi, onu olmak istemediği bir yerde yaşamaya ve kendinden bambaşka birine dönüşmek zorunda bırakır. Bu çalışmada *Kaguyahime No Monogatari* adlı anime filmi, toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında incelenmiştir. Heian Dönemi'nde Japon kadının konumunu ve beraberinde getirdiği kadına yüklenen cinsiyet rollerinin animede nasıl işlendiği ve ana karakterin bu ataerkil toplum içerisinde nasıl yabancılaştığı, geçirdiği dönüşümler ile birlikte ele alınmaktadır.

Heian Dönemi Japonya'sı ve Kadın

Japon siyasi tarihinde ve kültürel yaşamında derin etkiler taşıyan Heian dönemi 794'te başlamış ve 1192 yılında sona ermiştir. Kendinden sonraki dönemleri de etkileyecek olan bu döneme adını veren Heian, *barış ve huzur* anlamına gelmektedir. Heian, 1868 yılına kadar yaklaşık bin yıl boyunca Japonya'nın başkentliğini yapmıştır. Bu dönemde Çin'in büyük etkisi söz konusudur. Çin'in doğusundaki iki büyük din olan Budizm ve Taoizm'in etkileri, şehrin mimari

yapısı, *Ritsuryo* adı verilen siyasi yönetim sistemi gibi pratiklerle Çin'in nüfuzunun güçlü olduğu söylenebilir (Shikibu, 2009: 11-13).

Heian Dönemi'nde hiyerarşik yapı toplum içerisinde ayrışma sağlamak için belirleyici bir unsurdur. Hiyerarşi aile içerisinde başlar ve topluma kadar yayılır vaziyettedir. '*Aile içindeki hiyerarşi kadın ve erkek dışında, erkek kardeşler arasında da görülmektedir. İlk doğan erkek ile ondan sonra doğan erkek çocuk arasında da bir hiyerarşi mevcuttur. İlk doğanlar ikiz erkek kardeş olsalar dahi, mirasçı ilk doğan ikiz kabul edilir ve onun soyundan gelenler kök aileyi oluşturur*' (Arslan, 2019: 47).

Toplumda da her zaman soylular öncelikli kabul edilmiştir. Soylular bu yapının en üst basamağında yer alsalar da kendileri de içlerinde ayrılmaktadır. Sonradan zengin olan soylular alt düzeyde yer almaktadır. Onlar için sonradan görme diyerek bazen toplum tarafından dışlanmaktadır ve birçok ayrıcalıktan muaf tutulmaktadır. Üst düzey soyluları ise imparator ailelerinden ve ünlü sülalelerden oluşmaktadır (Shikibu, 2009: 13).

Heian Dönemi'nde toplumdaki hiyerarşinin en alt basamağını kadınlar oluşturmaktadır. Kadınlar bu dönemde birçok haktan mahrum kalarak ağır kurallara uymak zorunda bırakılmışlardır. Heian Dönemi aristokrat kadınların ilmi faaliyetler ile ilgilenmesi, özellikle Çince bilmesi ayıp olarak karşılanıyordu (Arslan, 2019: 15).

Heian Dönemi geleneği, kadını o dönemin erkeğinin gözünde ideal olan tipe göre belirli kalıplara hapsetmiştir. Bu geleneğe göre kadının yüzü, dudakları, gözleri ve ayakları ne kadar küçük ve gözleri bir o kadar da çekikse; teni ne kadar beyaz, yanakları ne kadar dolgun, saçları ne kadar siyah ve parlak ve uzunsu o kadın güzeldir. Hatta bazı kadınlar ek saç takarak saçlarını olduğundan daha uzun; yüzlerini cıva, klorür ve beyaz tebeşir karışımı ile boyayarak daha beyaz, evli kadınlar kırmızı boya ile dudaklarının sadece ön kısmını boyayarak daha küçük görünmesini sağlamıştır. Çin'den gelen beyaz ten geleneği, soyluluğun simgesi olduğu için o dönemde son derece önemlidir (Arslan, 2020: 98).

Japon kültür ve sanatı en zengin dönemini Heian Dönemi (MS 792-1192) ile yaşar. Kumaşlarda sanatsal bağlamda önemli değişikliklerin yaşandığı bu dönemde Japonya'da başkent Kyoto olmuştur. Bu dönemde yapılan kimonolarda, Japon estetiğinde önemli bir yer tutan renk algısı, doğanın ve mevsimlerin renk geçişleri, sanatsal güzellikler temel unsurlardan birkaçı olarak yansıtılmıştır. Sanatsal bağlamda kumaşlarda birçok önemli değişiklikler gözlemlenir. Heian Döneminde dümdüz kesilmiş parçaların birbirine dikilmesiyle yeni bir kimono dikme tekniği ortaya konulur. Düz kesim birçok avantaj sağlar. Katlamasının çok kolay olması ve her türlü iklim

şartlarına uygun olması bunlardan bazılarıdır. Bu dönemde, kimono yapma tekniği gelişir (Bayburtlu, 2018: 61).

Heian Dönemi'nde kadınlar güzelliklerini tamamlayıcı olarak gördükleri ipek elbiselere son derece düşkünlerdir. Heian saray kadınlarının resmî kıyafeti olan *junihitoe*, katmanları beş ile kırk arasında değişebilen bir kimonodur; ancak bu elbiseye Heian Dönemi'nde *karaginumo* denilmiştir. En az iki kişinin yardımıyla giyilen elbisenin ağırlığından dolayı taşınması da oldukça zordur. Bu noktada kadının ailesinin statüsü önemli bir noktadır. Statünün yüksekliğine bağlı olarak kimono katmanlarının sayısı da bir o kadar artar. Ancak *junihitoe* adı verilen geleneksel Japon kıyafeti için önemli olan birkaç özellik vardır. Bunlardan bazıları kıyafetin katmanlarında kullanılan renk seçimi, desenlerin uyumlu olması ve bunların yaşanılan mevsim için uygun olması da göz önünde bulundurulması gereken unsurlardandır (Arslan, 2020: 100). Japon kültürünün bu farklı yönlerini günümüz seyircisine eleştirel bir perspektifle sunan yönetmen Isao Takahata'nın ve benzer anlayışa sahip diğer yönetmenlerin de dahil olduğu bir oluşum olan Stüdyo Ghibli'ye değinmek yerinde olacaktır.

Stüdyo Ghibli

Stüdyo Ghibli, 1985'te Hayao Miyazaki, Isao Takahata ve yapımcı Toshio Suzuki'nin bir yere bağlı olmadan istedikleri gibi film yapabilmek amacıyla bir araya gelmeleri ile kurulmuştur. *Ghibli* ismini, II. Dünya Savaşı sırasında kullanılan İtalyan uçak modelinden alır. Ghibli'nin en belirgin temalarından biri olan uçuş ve uçaklar da bu isme bütünlük sağlar niteliktedir. Stüdyo Ghibli, yaratılan zengin fantezi dünyasında işlenen temaları ile yıkıcı ve yozlaştırıcı görülen durumları evrensel bir bakış açısı sunulmuştur. Tüm kültürleri ortak bir doğrudan birleştirmeye yönelik evrensel temalara sahiptir. Uçuş eylemi en sık karşılaşılan temalardan biri olmakla beraber Ghibli filmlerinde uçan karakterlere ve uçan makinelere sıkça rastlanır. Blanc'ın (2011: 20) ifade ettiği gibi uçmak, fiziksel kısıtlamalardan kurtulmayı anlatır. Yerçekiminden bağımsız bir özgürlük hissi verir ve animasyoncunun hayal gücünü istediği gibi kullanarak tamamen özgür bir şekilde çalışma olanağı tanır. Karaman (2019: 126) ise uçuş eylemini Japonya'nın yaşadığı sıkıntılardan kurtuluşu, Batılı savaş politikalarından Doğu ve Japonya'nın kurtuluşu olan özlemi olarak yorumlamıştır.

Stüdyo Ghibli, Japon animasyonunun en önemli ismidir ve kadın karakterlerin güçlü temsiliyetine odaklanan filmler üretmiştir. Kendi ülkeleri dâhil birçok toplumda da hâkim olan eril yaşama da göndermeler yaparken bunu daha çok kadın karakterler üzerinden sağlamaktadır. Kadının toplumda ötekileştirilmesine, güçsüz konumlandırılmasına karşı çıkararak toplumsal normları sorgulamayı teşvik etmiştir.

Ghibli'nin ana kahramanları genelde çocuklardan, özellikle kız çocuklarından oluşur. “Çocuğun dünyası, karanlığa karşı büyümlü aydınlık dünyayı temsil eder” (Turanalp, 2019: 30). Burada yapılmak istenen hem çocuk izleyicileri filmle daha iyi özdeşleştirmek hem de yetişkinlerin dünyaya çocukların gözünden daha iyi bakabilmelerini sağlamaktır. Ghibli filmlerinde Şinto inancı temel alınır. Japonların ulusal dini olan Şinto, animistik bir inanç şeklidir. Bu inanişaya göre yeryüzünde sekiz milyon *kami*, yani ruh vardır. Şinto inancında ibadet edilen ruhlara *kami* denilmektedir. Kami olarak adlandırılan bu ruhlar doğayı canlı kılar (Arslan, 2019: 24). Ağaçların, nehirlerin, dağların, yağmurların, rüzgarların bile bir ruha sahip olduğuna inanılır ve doğa kutsal kabul edilir. “Japonlar, doğanın insandan daha güçlü ve yıkıcı olabileceğini görmüş olmanın sonucu ile doğa güçlerine duydukları saygıyı göstermek amacıyla onlara ‘en yüksek yerde bulunan varlık’ anlamına gelen Kami adını vermişlerdir.” (Challaye, 1997: 6).

Şinto inancının bir öğretisi olan *doğaya ve canlılara saygı*, çoğu zaman çatışma olarak işlenir. Şinto geleneğinde ağaçlar ritüeller için kutsal bir alan olarak kabul edilir. “(...) İnsanlar ormanlarda belirli noktaları ya da belirli ağaçları kamilerin ikamet ettiği himorogi olarak seçtiler ve buraları ibadet yeri olarak onurlandırdılar” (Arslan, 2020: 18).

Şinto inanişında mutlak iyi ya da mutlak kötü insan yoktur. Çin felsefesine de dayanan bu anlayış, her iyinin içinde bir kötü, her kötünün içinde de bir iyi barındırdığını kabul eder. Pehlivan, diğer çoğu Uzak Doğu inanişları gibi Şinto'nun da kötü ile iyi arasında ayırım yapmadığına dikkat çeker ve katı ayrımlara sahip olmamanın, Şinto'nun ana özelliği olduğunun altını çizer (Pehlivan, 2017: 368).

Stüdyo Ghibli, filmlerinde bu düşünceyi de temel almaktadır. Filmlerine bu felsefeyi yerleştirerek hem Şinto öğretilerini yansıtmayı hem de sosyal bir norm olan önyargıyı azaltmayı amaçlamaktadır. Bu gelenekselliği sübjektif bir şekilde ele alarak uygunsuz gördüğü kısımları eleştiren filmler çekmektedir. Özellikle yarattığı kadın karakterler üzerinden toplumsal sınıf farkına yönelik eleştiriler yapmaktadır. Stüdyo Ghibli filmleri ile hali hazırdaki türlerden çok farklı olsa da filmlerde yer verdikleri genç kızlar ve hayatları ile geneli shōjo türü çerçevesinde değerlendirilmektedir. “Bu anlamda Miyazaki'nin genç kadınları, yaşları ve genel görünümleri açısından shoujo olarak değerlendirilse de aktif, bağımsız, güçlü ve cesur kişilikleriyle farklılaşmış ve Shoujo maskesi takan gençler olarak anılmışlardır” (Kurtköylü, 2019: 44).

Miyazaki ve Takahata'nın tarzları arasındaki fark bu duruma en güzel örnektir: Miyazaki'nin filmleri daha fantastik unsurlar barındırırken Takahata'nın filmleri bir o kadar gerçekçidir. Yine de bu stüdyoda yapılmış filmlerin çoğu shōjo türüne aittir; ancak burada bahsedilen shōjo çoğu TV animesindeki ideal shōjo değil, özellikle Miyazaki ile özdeşleştirilmiş

olan özgür ve kendi ayakları üzerinde durmayı başarabilen genç kızların hayatlarının anlatıldığı yeni akım shōjodur. Belki de anime filmlerinde shōjo türüne ait filmlerin daha popüler olmasının sebebi geleneksel kültürdeki ideal Japon kadınının yerini güçlü kadınların almış olmasıdır (Arslan, 2019: 87).

Stüdyo Ghibli, yaratılan zengin fantezi dünyasında işlenen temaları ile yıkıcı ve yozlaştırıcı görülen durumları evrensel bir bakış açısı sunulmuştur. Tüm kültürleri ortak bir doğruda birleştirmeye yönelik evrensel temalara sahiptir. Bunlardan biri doğa insan çatışması üzerinedir. ‘ *Stüdyo Ghibli filmleri birçok duruma eleştirel bir gözle bakarak izleyiciye farklı bakış açıları sunar. Gelenekselliği ve modernizmi harmanlayarak Japon kültürüne ve mitlerine göndermelerde bulunur. Bununla birlikte insanın doğal çevre ile uyumlu olması, savaşın olumsuz yönleri gibi evrensel temalara duyarlılıkla yaklaşıldığı görülmektedir* ’ (Ulaş, 2023: 73).

Ghibli, kendi ülkeleri dâhil birçok toplumda da hâkim olan eril yaşama da göndermeler yapar. Bunu daha çok kadın karakterler üzerinden sağlar. Stüdyo Ghibli'nin hikâyelerinde ana kahramanlar genellikle kadınlardır. Filmlerde güçlü, bağımsız ve duygusal kadın karakterlerin öne çıktığı, erkeklerin de yardımcı bir rol oynadığı bir dünya yaratmaktadır (Çetinkaya, 2023: 6927). Ghibli filmleri ile diğer ülkelerde, özellikle Japon kültüründe kadına yüklenen geleneksel rol imajını yıkmaya yönelik bakış açısı yaratmayı amaçlamıştır.

Yöntem

Japon tarihinde önemli bir yeri olan Heian Dönemi'ne ait masalın uyarlaması olan *Kaguyahime No Monogatari* filminde toplumsal cinsiyetin ideolojik dayanaklarını ortaya koymak amacıyla nitel araştırma veri analiz yöntemi olan eleştirel söylem analizi tercih edilmiştir. *Van Dijk'e göre, eleştirel söylem çözümlemesi, güç, hâkimiyet, hegemonya, sınıf farkı, cinsiyet, ırk, ideoloji, ayrımcılık, çıkar, kazanç, yeniden inşa, dönüştürme, gelenek, sosyal yapı ya da sosyal düzen gibi temaları ön plana çıkaran ve araştırma alanı olarak bu konuları işleyen söylem çözümlemesi yöntemidir* (Doyuran, 2018: 315). Toplumsal ilişkilerdeki hâkim cinsiyet rollerinin yansımaları olan söylemler, eleştirel söylem analizi ile ideolojik arka planları ile gün yüzüne çıkarılabilmektedir. Çünkü Çelik ve Ekşi'nin ifadeleriyle söylem, “*bir iletinin tüm boyutlarını, sadece iletinin içeriğini değil, onu dile getireni (kim söylüyor), otoritesini (neye dayanarak), dinleyiciyi (kime söylüyor?) ve amacını (söyleyenler söyledikleri ile neyi başarmak istiyor) kapsar*” (Çelik ve Ekşi: 2013: 100). Van Dijk'in haber metinleri için geliştirdiği analiz yöntemi, film de dahil olmak üzere farklı anlatılar için kullanılmaktadır. Çomu ve Halaika'nın da ifade ettiği gibi Van Dijk'in esnek yapıya sahip söylem çözümlemesi, tür odaklı değil de metin odaklı olduğundan haber metinleri dışındaki anlatı metinleri üzerinde de uygulanabilmektedir (2014: 51).

Araştırmada örneklem olarak seçilen *Kaguyahime No Monogatari* filmi Van Dijk'in "Makro Yapı (Tematik Yapı ve Şematik Yapı) ve Mikro Yapı (Sözdizimsel (sentatik) Yapı, Ses ve Müzik ile Filmin Retoriği)" başlıkları çerçevesinde analiz edilmiştir. Buna göre makro yapıda filmin ana teması, filmde anlatılan zaman, karakterler, öykü ve olay örgüsü; mikro yapıda ise anlatım biçimi anlamında diyaloglar, ses, müzik, sinematografik öğelere yer verilmektedir (Kutlu, 2019: 291-292).

Kaguyahime No Monogatari Filminin Toplumsal Cinsiyet Açısından Analizi

Kaguyahime No Monogatari Filminin Özeti

Isao Takahata'nın yönettiği *Kaguyahime No Monogatari*, dokuzuncu yüzyılın sonlarında veya onuncu yüzyılın başlarında yazıldığı tahmin edilen "Bambu Kesici ve Ay'ın Çocuğu" (*Taketori Monogatari*) isimli anonim bir Japon halk masalından uyarlanmıştır. Film, yaşlı bir bambu kesicisinin, bir bambunun içinden ışıklar saçarak doğan küçük bir kız çocuğunu eve alıp götürmesiyle başlar. Eve geldiklerinde bir biblo büyüklüğünde olan bu kız çocuğu doğaüstü bir hızla büyüyerek tıpkı bir bambu filizi gibi gerçek bir bebeğe dönüşür. Bambucu ve karısı, bebeğin onlara cennetten gelen bir hediye olduğunu düşünürler ve ona *Prenses* adını verirler. Günlerini köydeki diğer çocuklarla oynayarak mutlu bir şekilde geçiren ve köydeki çocukların ona *Minik Bambu* diye hitap ettiği prensesin hayatı, bir gün yaşlı oduncunun ormanda ışıldayan bir bambunun içinden ağırlığınca altın bulmasıyla tamamen değişir. Babası tarafından inşa ettirilen saraya taşınmak zorunda bırakılan Prensesi, filmin bu sahnesinden sonra artık gerçek bir *Prenses* olmaya zorlandığı, yaşamakta olduğu mutlu hayattan çok uzakta, hapsediği sarayda acı dolu günler bekler.

Makro Yapı - Tematik Yapı

Toplumun ve kültürün, *kadın* olmaya yüklediği anlamlar tarihin en eski dönemlerinden itibaren kurulmuş eşitsiz bir yapıdır. Bu yapı, gelenek adı altında yüzyıllardır devam eden ve kadının gündelik yaşamında, toplumsal örgütlenmelerinde eylemini sınırlayan dayatmalar içermektedir. Kadın ve erkeğin konumlandırıldığı bu sosyal hiyerarşide, kadınların uygulamak zorunda bırakıldığı kurallar ve birçok haktan mahrum kaldığı en belirgin dönemlerden biri Heian Dönemi olmuştur.

Bu filmin odağına, Heian Dönemi'nde sosyal hiyerarşide kadınların konumu ve saray yaşantısı yerleştirilmiştir. Soylu kadınların saray yaşantısı, Kaguya karakteri üzerinden dönemin zorlayıcı kuralları ile birlikte verilir. Kaguya'yı gerçek bir prensese dönüştürmesi için babası tarafından saraya getirilen mürebbiye, toplumun kadına dayattığı normlara uymaya zorlar. Filmi bir bütün olarak ele aldığımızda, ataerkil bir sistemde kadın kavramının mahiyeti, toplumun

beklentilerini içeren davranış örüntüleri ve eşitsiz bir yapılanmadan oluşan kadın erkek ilişkileri başat temalar olarak karşımıza çıkar.

Filmin karakterlerine bakıldığında ön plana çıkan altı karakter vardır. Prenses Kaguya, bir bambu ağacının içinden doğmuş ve bambu kesicisi ile eşi tarafından evlat edinmiştir. Babası tarafından inşa ettirilen saraya taşınmak zorunda kalan Kaguya, cinsiyetçi kurallarla dolu, toplumun mutlak söz sahibi olduğu bir yaşam sürmek zorunda bırakılmıştır. Bambu kesicisi/ Kaguya'nın Babası, Kaguya'yı bulduğu andan itibaren ona sonsuz bir sevgiyle bağlanmıştır. Ancak içinde bulunduğu topluma bağlı olarak değişim geçiren bir karakterdir. Kaguya'nın mutluluğu adı altında ait olmadığı bir yerde, şan ve şöhrete kendini kaptırmıştır. Öyle ki, kızının acı çektiğini göremeyecek kadar kör olmuştur. Baba figürü daha çok otoriteyi temsil eder konumdadır. Bambucunun Eşi/ Kaguya'nın Annesi, Kaguya ile ilişkisi; merhamet, hoşgörü, empati gibi daha yumuşak değerler içerisinde çevrelenmiştir. Anne imgesi, Kaguya ile daha kuvvetli bir bağ içerisinde. O da çoğu zaman tıpkı Kaguya gibi, eski yaşantısına özlem duymaktadır. Bunu en çok, sarayın şaşaaından uzak bir bölümde, Kaguya ile vakit geçirirken hissederiz. Sutemaru, Kaguya'nın köydeki en iyi arkadaşıdır. Yardımsever, koruyucu bir yapıya sahiptir. Kaguya ile aralarında oluşabilecek potansiyel bir aşkı temsil etmektedir. Öyle ki son sahnede, karısı ve çocuğunu ardında bırakıp gidecek kadar güçlü bir aşktır. Lady Sagami, Kaguya'ya görgü kurallarını öğretmek için köşke getirilmiş, bir imparator saray hanımıdır. Geleneksel Heian kadınına ait görüntüsü ve ciddi duruşu ile dikkat çeker. Cinsiyet rollerinin tesiri olmuş bir karakterdir ve filmin en büyük ideolojik söylemini oluşturur. Toplumdaki hiyerarşiyi ve kadın erkek arasındaki eşitsiz, geleneksel yapıyı simgeler. Kaguya, öğretilen kuralları reddettiği için sürekli bir çatışma halindedirler. Kaguya'nın kraliyet taliplerini reddetmesinden sonra, onun için artık bir şey yapamayacağını söyleyerek ayrılır. Prens Ishitsukuri, köklü bir aileye mensup, üst bir soyludur. Kendini beğenmiş, hırslı bir karakterdir. Bu hırsı öyle kuvvetlidir ki, Kaguya'ya zorla sahip olmaya kadar iter. Kaguya için, kırılma noktasında konumlanan bir figürdür. Kaguya'ya karşı sergilediği tavırdan sonra, Kaguya, ilk tanrısal özelliğini gösterir ve unuttuğu şeyleri anımsar.

Filmin ilk sahnelerinde, Kaguya'nın bir minyatür büyüklüğünde bambu filizinden doğması, hızla büyümesi ve ilahi bir güzelliğe sahip olması onun *tanrısal* yönüne vurgu yapmaktadır. Japon toplumu, tarihin en eski dönemlerinden itibaren *Şinto* inancına sahiptir. *Şinto* inancında ibadet edilen ruhlara (tanrılara) *Kami* denilmektedir. “*Japon tarihinin antik dönemlerine bakıldığında, kadınların ilahi Kamilere en yakın canlılar olarak kabul edildikleri ve kutsallaştırıldıkları görülür*” (Arslan, 2018: 15)

Kadınlara biçilen bu kutsallık, Şintoizm’de geçen mitolojik olaylarda da yer alır. Örneğin yerin ve göğün yaratılışı ile ilgili mitlerde kamilerden bahsedilir. Bu *Kamilerin çoğu kadındır. İzanami*, Kociki’de yer verilen ilk kadın Kami figürüdür. Yeryüzünün şu anki halini almasındaki rolü “ilk kadın”, “ilk eş” olması ve diğer tanrıları doğuran “ilk anne” olması nedeniyle de İzanami, Japon mitolojisinde önemli bir yere sahiptir. *Amaterasu* ise ikinci önemli kadın kami’dır (Akday, 2014: 83-84).

Ayrıca, Amaterasu için, Japon imparatorluk ailesinin atası olduğuna inanılır. Bunun dışında, Japon mitolojisinde bir Ay Tanrıçasının varlığından bahsedilir. Sözü edilen bu tanrıça, filmin ana kahramanı *Kaguya’dır*. Mitolojide anlatılan hikâyeye, *Kaguyahime No Monogatari* filminde işlenen hikâyeye benzerdir. Kaguya, güzelliği ile nam salmış dışı bir kamidir ve ceza olarak dünyaya gönderilmiştir. Filmin sonunda gökyüzünden Tanrı Buda ve ay sakinleri, Kaguya’yı almaya gelir. Tanrı Buda, Budizmin de Japonya’da hâkim bir din olduğunu simgeler niteliktedir.

Dinlerin, toplumsal cinsiyet rollerini üretmede aktif bir işlevi olduğu bilinmektedir. ‘*Japon toplumunun yerli ve geleneksel dini olan Şintoizm’de de, kadına yüksek bir konum verildiği görülmektedir. Bu inanca göre kadınlar kutsal varlıklara en yakın canlılar olarak kabul edilmiştir. Miko (veya fuco) ismi verilen kadın din görevlilerinin, Kamilerin sesini duyabildiğine inanılmıştır*’ (No Minzoku Shūkyō, 1979 akt. Akday, 2014: 81).

Aynı dönemde Japonya’ya gelen Budizm ve Konfüçyanizm ile kadının sahip olduğu güç ve kutsallık yavaş yavaş yitirilmiştir. *Kaguyahime No Monogatari* filminde, bu din öğretilerinin kazanımı ile kadının öneminin yitirilmesini ve kadının riayet etmek zorunda bırakıldığı kuralları izleriz.

Filmi iki bölüme ayıracak olursak, ilk sekanstaki mekân köy evi ve çevresi, ikinci sekansta ise çoğunlukla iç kısmını gördüğümüz saray oluşturur. Kaguya ve ailesinin yaşadığı ev, Japonya’daki geleneksel köy evi tasarımıdır. Ahşap bir yapıdan oluşan evler, dış çevre ile bütünleşmiş vaziyettir. Saray ise, Heian Dönemi’nde soyluların yaşadığı saray mimarisi ile aynıdır.

Heian dönemi soyluları *shinden* tipi yapılar denilen bir çeşit konakta yaşamışlardır. Bu ev standart olarak dikdörtgen bir alan üzerinde yer alan kapalı geçitlerle bağlanan dikdörtgen şeklindeki tek katlı binalardan oluşur. Ana binayı (*shindenden*) merkez olarak kurulduğu için bu isimle anılmaktadır. Her bina esas olarak bir odadır ancak daha sonra erzak ve dinlenme odalarını ayırma eğilimi gelişmiştir. Shinden tipi yapılar, orta Heian döneminde Çin etkisinden kurtulup, Japonya’ya özgü özellikler kazanmıştır (Shikibu, 2009: 37)

Film çoğunlukla, Kaguya’nın neredeyse tek hareket alanı olan saray içerisinde geçer. Burada, uzun tahta sütunlar, perdeler ve paravanlarla bölünmüş odalar, uzun koridorlar gösterilir.

Koridorların oluşturduğu açıklıktaki ana bahçede gölet, göletin üstünde ise köprü yansıtılmıştır. Filmdeki bu görüntüler, Heian Dönemi'ne ait mimari yapı ile eşleşir.

Makro Yapı - Şematik Yapı

Filmin ilk yarısında Kaguya'yı gündelik köy yaşantısında görürüz. Köydeki çocuklarla beraber ağaçlara tırmanırken, şarkılar söylerken izleriz. Bu sahnelerde toplumsal ahlak normuna dair ilk mesaj verilir. Köydeki çocuklar serinlemek için bir çırpıda nehre atlar. Ardından Kaguya da tereddüt etmeden bir çırpıda üzerindeki çıkarıp atlar. Ataerkil sistemin hâkim olduğu çoğu toplumda, kadın bedeni toplumsal bağlamda onaylanmayan bir çıplaklık olarak kabul edilmiştir. Kadının bedeninin örtük olması ahlaklı olmak ile eşleştirilmiştir. Kaguya'nın çıplak vücudu, çocuklarda anlık bir şaşkınlık uyandırır. Ama bu durum uzun sürmez. Buradan da Kaguya'nın eylemlerinde özgür olduğunu ve cinsiyet rollerinden henüz etkilenmediğini görürüz.

İkinciye yarıya geçiş, oduncunun bambunun içinden tonlarca altın ve üzerine süzülen Heian Dönemi'ne ait kimonolar bulması ile başlar. Oduncu, bunu cennet tarafından verilen bir mesaj olarak algılar. Kaguya'nın ancak soylular gibi sarayda yaşarsa gerçek bir prenses olabileceğine inanır. Kaguya'nın evden ayrılışı, kadın ve erkek arasındaki cinsiyet ayrışmasını da beraberinde getiren süreci başlatır.

Kaguya'yı indiği el arabasından saray nedimleri karşılar. Heian Dönemi'nde, saray kadınlarına hizmet eden saray nedimleri bulunurdu. Zamanlarının çoğunu sarayda geçiren soylu kadınların günlük yaşantısında yardımcı olurlardı. Kaguya, saraya girerken dağınık saçları, eski kıyafetleri ile hâlâ kendi gibidir. O sırada saray nedimesi Kaguya'nın omuzlarına kırmızı bir kimono bırakır. Bu kimono, edinmek zorunda bırakıldığı toplumsal kimliğinin ilk somut örneği kabul edilebilir.

Filmin en önemli ideolojik söylemini, Kaguya'nın mürebbiye ile tanışması ile geçirdiği eğitim süreci oluşturmaktadır. Ataerkil bir aile yapısına sahip olan Japon toplumunda, kadınlar erkeğin gölgesinde bir yaşam sürmektedir. Aile içinde aktif bir role sahip olmalarına karşılık, toplumda arka planda bırakılan kadın, Heian Dönemi'nde tamamen birey olarak ikinci planda kalmıştır. Aile, hukuk, ekonomi gibi örgütlenmelerde sınırlı haklara ve ağır kurallara tâbi bırakılan kadın, saray içerisinde günlük yaşantısında bile özgür değildir. Filmde, mürebbiyenin Kaguya'yı bir hanımefendiye dönüştürme süreci ile yansıtılan mesaj tamamen cinsiyetçi bir söylem oluşturur. Öğretilen şeyler, kadının toplumda bir kimlik edinmesi ya da kamusal alanda etkinliğinin arttırılması gibi amaçlara hizmet etmez. Kadına yüklenen bu cinsiyet rolü, iyi bir eş, iyi bir anne, ahlaklı bir kadın olma amacı taşır. Filmdeki temel çatışma, bu cinsiyet kültürü üzerinedir.

Her iki cinsiyete mahsus olması gereken nezaket kuralları, toplumda ağırlıklı olarak kadına atfedilmiştir. Mürebbiye Kaguya'ya, bir hanımefendi gibi dizlerinin üstünde yürümeyi, el yazısı talim etmeyi, koto çalmayı öğretir. Heian Dönemi'nde kadınların, iyi bir aileden biriyle evlenebilmek için okuma yazma, müzik aleti çalma, şiir ezbere bilme gibi meziyetlere sahip olması beklenilir (Shikibu, 2009: 15). Erkekler tarafından kabul görülmek için edinilmek zorunda bırakılan bu stereotipler, kadını tamamen erkeğe sunmak üzere tanımlanmış bir cinsiyet davranış kalıbıdır.

Kaguya'nın babası, üst tabaka bir soyludan, Kaguya'nın isim babası olmasını rica eder. Kaguya'nın güzelliği karşısında büyülenen yaşlı lord, Parıldayan Prenses anlamına gelen Kaguyahime adını verir. Japon mitolojisinin genelinde de dişi kamilerin isminde prenses anlamına gelen hime eki yer almaktadır. Yeni adı üzerine verilen şölene yüzlerce kişi katılır. Kaguya, nedimleri tarafından özenle hazırlanır. Kaguya'nın saçları kamiage denilen saç biçimi ile ön kısmı toplanır ve saishi denilen, metalden yapılmış toka ile tutturulur.

Heian Dönemi'nde törenlerde özel olarak kamiage denilen özel bir saç biçimi kullanılmıştır. Kamiage ismi verilen bu saç stilinde saçın ön kısmı toplanarak başın tepesine kaldırılır ve örgülü ipele saç toplanır. Ardından saishi olarak adlandırılan uzun ve çift ayaklı metalden yapılmış tokayla tutturulur. Son aşama ise sorgucun takılmasıdır. Altın suyuna batırılmış hirahidai sorguç, topuzun ön kısmıyla alın arasına konularak saishiyle tutturulur. (Shikibu, 2009: 34). Saray kadınlarının törenlerde giydiği kat kat ve hareket edemeyecek kadar ağır olan özel kıyafetler giydirilir. Tören üç gün üç gece sürer ancak Kaguya'nın törene katılması geleneğe göre yasaktır.

Üç gün üç gece süren şölende Kaguya, bambu perdelerin arkasında tek başınadır. Şölen tüm eğlencesiyle devam ettiği sırada Kaguya uykuya dalar. Rüyasında, şölene gelen üst tabakadan erkeklerin çirkin, eril söylemlerini duyar. Koşarak saraydan uzaklaşırken arkasından her renkten kimonolar süzülür. Yerdeki bu kimonolar, edinmiş olduğu sahte kimliği ardında bıraktığı söylemi yaratmaktadır.

Saçı başı birbirine karışmış, kıyafetleri yırtılmış bir şekilde eski evine doğru yürürken, prenses görüntüsünden tamamen uzaktır. Öyle ki, Kaguya'yı gören bebek korkudan ağlamaya başlar. Kaguya, Sutemaru'nun yaşadığı yere gider ve orada bulunan yaşlı adam artık burada yaşamadıklarını söyler. Kaguya'nın gördüğü bu rüya üzerinden, bir kadın için geleneklerin ne kadar yıpratıcı olduğunu anlarız. Kaguya, uygulamak zorunda olduğu kurallardan, üzerinde taşıdığı ağır kıyafetlerden, hapsoldüğü saraydan uzak bir yaşama özlem duymaktadır. Sıradan hayatında, arkadaşlarıyla, Sutemaru'yla doğanın içinde geçirdiği vakitler onun için artık asla sahip olamayacağı hüzünlü birer anıdır. Buradan da anlaşıldığı üzere, Heian Dönemi'nde kadınlar, alt

tabakadan insanlara kıyasla daha fazla hakka sahip ve yasalarca korunuyor olsalar bile, saray içerisindeki sınırlı eylemleri ile aslında alt tabakadaki insanlar kendilerinden daha özgür bir yaşam sürmektedir. Kaguya gördüğü bu rüyadan sonra kendi benliğinden vazgeçerek tutsak olduğu hayatı kabullenir.

Heian Dönemi'nde kadınlara, zarafet adı altında uymak zorunda bırakılan bu tutum ve davranışları, erkeğin beğenisine göre şekillenmiş güzellik algısı takip eder. Bir statü haline gelen güzellik, kadını bir arzu nesnesi olarak ele alıp dış görünüşte de belirli bir kalıp yargı oluşturmaktadır. Güzellik algısına dair bu normlar, tarih sürecinde değişim gösteren ve tüketilen bir olgudur. Baudrillard, tüketim toplumlarında bilhassa kadın bedeninin, daha benzersiz, daha güzel gibi tanımlamalarla nesneleştirilerek tüketime hazır hale getirildiğini ifade etmektedir (Baudrillard, 2013: 149)

Belki de tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar dayatılan görsellik, Heian döneminde kimliğin seyirlik ve sembolik tarafının belirgin olarak öne çıktığı bir dönem olmuştur. Seçkinliğin de göstergesi kabul edilen güzellik anlayışı, Kaguya üzerinden acı bir şekilde aktarılır.

Mürebbiye, Kaguya'nın kaşlarını cımbız ile tek tek alıp, kaşlarının iki buçuk santim yukarısına siyah boya ile daha kalın kaşlar çizer. Daha sonra ohaguro adını verdikleri gelenek ile, dişleri tamamen siyaha boyanır. Saçları simsiyah ve upuzundur. Kaguya'nın bu görünüşü, Heian Dönemi'ndeki ideal kadın görünüşüdür. Kaguya, gelenek adı altında eril sistemin normlarına uyduktan sonra sessizliğe gömülür. Belirlenmiş güzellik algısına sahip olmanın mutluluk getirdiği sunulmaktadır. Ancak Kaguya üzerinden bunun mutluluktan ziyade bir vazgeçiş, toplumsal cinsiyet rollerinin tesiri altında kaldığına işaret eder.

Geçmişten bugüne evliliği tercih edecek olan kişiler, belli başlı toplumsal kurallarla karşı karşıya kalır. Gelenekçi toplumlarda, evlilik, sahip olunan kültürel değerler tarafından belirlenen bir kurumdur. Bu yapılanmanın dışında kalan ve söz hakkı en az olan yine kadındır. Evlenmeye karar veren kişi, kadın hariç herkestdir. Heian Dönemi, evlilik kurumuna ait kuralların çokluğu ve toplumsal değerlerin belirleyici olduğu gelenekçi dönemlerden biridir. Zarafet adı altında, başından beri kadına öğretilen cinsiyetçi davranış kalıplarının da amacı, kadını bu evlilik kurumuna hazırlamaktır. Kadın, köklü aileye mensup bir adamla evlenmeli ve ona erkek çocuklar vererek soyunu devam ettirmelidir.

Kaguya'nın güzelliği dilden dile yayılır. Ülkenin en soylu beş adamı Kaguya ile evlenmek için bir yarış halinde saraya akın eder. Kaguya, evlenmek istemez ve buna sertçe karşı çıkar. Ancak babasına olan sevgisi, gelen adayları dinlemeye razı eder. Kadın, onu kim ziyarete gelirse gelsin evlenmeden önce yüzünü göstermemeli, ziyarete gelen kişi ile misu denilen bambu perdenin

arkasında görüşülmelidir. Kaguya ile sadece güzelliği için evlenmek isteyen beş prens, dünya üzerinde bile bulunmayan ütöpik hazineler üzerinden perdenin ardındaki Kaguya'ya bir nesneymişçesine övgüler yağdırır. Kaguya, bu hazinelerin gerçek olmadığını bildiğinden, her presten kendisi için bahsettikleri hazineleri getirmesini ister.

Bu çözüm ile kendisini evlilikten kurtarmanın yolunu bulan Kaguya'nın hüznü yok olur. Dışlerindeki boyayı çıkarır ve kendi olmanın mutluluğunu yaşar. Heian Dönemi'nde soylu kadınların, tapınak ziyareti gibi geziler dışında saraydan çıkılmaması, eğer çıkılacak olunursa büyük şapkalar ya da yelpazeleri ile yüzlerini gizlemek zorunda kalmaları kurallarını çiğneyen Kaguya, annesi ve nedimesi ile kiraz ağaçlarını görmeye, sarayın dışına çıkar.

Kaguya, kiraz ağacının etrafında özgür olmanın mutluluğuyla dönerken küçük bir bebeğe çarpar. Anne, diğer küçük çocuğu ile yere kapanarak Kaguya'dan af diler ve hızla oradan uzaklaşır. Toplumdaki sınıfsal farklılığı bu sahnede görürüz. Kaguya görünüşüyle, üzerindeki ipek kimono ile bir saray kadını olduğu bellidir. Karşısında ise, bu görüntüden tamamen uzak köylü anne ve çocukları vardır. Kaguya bu durumdan büyük bir üzüntü duyar. Ona ait olmayan bu sosyal kimlik, nereye giderse gitsin onu dışlamaktadır: Saray içerisinde kendinden, ait olduğu yerde ise halk insanından.

Anlatı boyunca, Kaguya'yı sık sık bir obje konumunda görürüz. Üç yıl sonra Kaguya'ya tekrar bir prens talip olur. Ancak bu prens, Kaguya'nın hayır demesine rağmen onu zorla alıkoymaya çalışır. Kaguya birden hayalet gibi gözden kaybolur. Kaguya'nın tanrısal özelliğini gösterdiği bu sahneden sonra dünyevi yaşantısı da yavaş yavaş son bulmaya başlar. Kaguya, dünyaya neden geldiğini hatırlar. Her gece gözyaşları içerisinde ayı seyrederek. Kaguya, bu hayatla özdeşleşirken kendine tamamen yabancılaşmıştır. Prensin o istemeden bedenine dokunması Kaguya için bir kırılma noktası olmuştur. Çektiği azabın son bulması için Ay'a dua etmiştir. Babası ve annesinin mutluluk adı altında istemeden de olsa, Kaguya üzerinde kurdukları tahakküm alanı, Kaguya'yı daha fazla yaşamaya devam edemez hale getirmiştir.

Kaguya, ailesine, kendisine ait olmayan bu dünyada biçilen mutluluk yüzünden çok mutsuz olduğunu ve eskiden yaşadığı yer olan Ay'dan birilerinin onu gelip götüreceğini söyler. Ancak Kaguya dünyada kalmak istiyordur. Filmin bu sahnesi, Japonların Ikigai anlayışına dair izler taşır. Ikigai, varlık nedeni anlamına gelen Japonca bir kelimedir. "Ikigaimiz içimizdeki derinliklerde saklıdır ve onu bulmak sabırlı bir arayış gerektirir" (Garcia & Miralles, 2017)

Yaşlı bambucu ve karısı, aslında başından beri sadece Kaguya'nın mutlu bir hayat sürmesi için çabalamaktadır. Sarayda ipek kumaşlar içerisinde bir prenses gibi yaşamının, Kaguya'ya mutluluk getireceğine inanırlar. Oysa herkesin ikigaisi kişiseldir. Bu bir arayış süreci gerektirir ve

zamanı geldiğinde kişi kendi için mutluluğun ne demek olduğuna karar verir. Kaguya'nın ikigaisi özgürce yaşamaktır. Doğanın içerisinde, ağaçlarla, kuşlarla, sevdiği arkadaşlarıyla özgürce yaşamak. Kaguya'nın dünyaya gönderilme nedeni de budur. İnsanların yaşadığı duyguları hissetmeyi, doğanın içinde özgürce yaşamayı öyle içten istemiştir ki, Ay'dan gönderilmiştir.

Kaguya'nın annesi, Ay'dan insanlar onu almaya gelmeden önce, kızının tek mutlu olduğu yer olan eski yaşadıkları yere gönderir. Kaguya burada Sutemaru ile karşılaşır. Birbirlerine karşı hissettikleri masum aşkı, bir metafor olarak verilen uçma sahnesinde hissederiz. Birbirlerine sarılmış bir şekilde tabiatın içinde kuşlarla havada süzülürken, Kaguya cinsiyet rollerinden uzakta hiç olmadığı kadar mutludur. Kaguya'nın nihai yaşam amacı bu sahnede çözüme kavuşmuştur.

Anlatımın finali mistik bir tavır içerisindedir. Tanrı Buda ve Ay'ın sakinleri, bir bulut kümesi üzerinde ilahi bir müzik eşliğinde yeryüzüne doğru iniş yaparlar. Kaguya'yı korumak üzere alınan tüm tedbirler bu insanüstü güç karşısında boşunadır. Filmde, Tanrı Buda'ya yer verilmesi mutlak bir felsefi söylemin birer ifadesidir. Buda, Sanskritçe'de uyanmak, idrak etmek, bilinçlenmek anlamına gelmektedir. Film, kompleks bir varlık olan insana, toplumda insanların belirli statüler halinde ayrışmalarına ve maddi bağımlılıkların esiri olmaktan kurtularak bilinçlenmeye, hayatın nihai amacını idrak etmeye teşvik eder. Buda'nın ortaya koymuş olduğu insan hayatı ile ilgili dört temel öğretilerde de hayatın acı ve ıstırap dolu olduğundan ve bunun sebebinin açgözlülük ve cehaletten kaynakladığından bahsedilir. Dünyevi şeylerden ve hislerden uzak durmayı amaç edinmiştir.

Filmde, kurulan bu sağlıksız bağlara sık sık rastlarız. Kaguya'nın babası, başta kızının mutluluğu için çabalarken daha sonra güce ve şöhrete bağlanmıştır. Kaguya ise, ailesine ve dünyevi hislere bağlanarak mutsuz bir hayat sürmüştür. Buda'nın ortaya koymuş olduğu bu öğretiler kavrandığında, filmle bir çatışma yaratmaktadır. Kaguya, acılarının dinmesi için ona uzatılan kaftana karşı çıkar. Hayatta neşenin olduğu gibi kederin de yaşanması gerektiğini haykırır. Yani Buda'nın, dünyevi hislerden özellikle acıdan uzak durulması gerektiği söylemine karşı çıkmaktadır. Kaguya, anne ve babasıyla gözyaşları içinde sarılır. Ailesiyle birbirlerine duydukları sevgi ve bağlılık öyle yoğundur ki geri dönmek için Tanrı Buda'ya direnir. Ancak ilahi gücün karşısında duramaz ve ailesini ardında bırakmak zorunda kalarak Ay şehrine geri döner.

Mikro Yapı - Sözdizimsel (Sentaktik) Yapı

Filmin daha ilk sahnesi, anlatıcının bir masal tekerlemesi ile başlamaktadır. Anlatıcı filmin sadece başında ve sonunda değil, film boyunca farklı sekanslarda konuşmaktadır. Bu konuşmalar, filme dair açıklamalar yaparken, karakterin duygu durumunu da daha iyi kavratılmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda, filmin anlatım dili öykülemedir.

Filmin ilk sekansından itibaren Kaguya, babası tarafından bir role konumlandırılmıştır. Film süresince sıklıkla tekrarlanacak olarak *Prenses* (hime-hime) söylemi, başta pozitif bir anlam yaratıyor olsa da toplumsal cinsiyete dair ayrıştırıcı bir tanımlama yansıtır: “O minik bambu filan değil! Onun adı Prenses!”, “Burada hep bir köylü kızı olarak kalacak. Gerçek bir prenses olarak asillerle yaşarsa mutlu olur.”

Toplumsal cinsiyete dair söylemlerin büyük bir bölümü, Lady Sagami ve Kaguya’nın karşılaştığı ilk sahnede üretilir. Lady Sagami Kaguya’ya, asil bir prenses olabilmesi için zarafet kurallarını öğretir. Lale Kabadayı, insanın ideolojilerin taşıyıcısı olduğuna dikkat çekmiştir (Kabadayı, 2014, s. 61-62). Bu bağlamda Lady Sagami, bir ideolojinin taşıyıcısı görevi görmektedir. İdeoloji ve söylemi barındıran bu sahnede, Lady Sagami’nin ağzından, toplumda gelenek adı altında kadına biçilen roller aktarılır: “Asil bir prenses asla gülüp oynamaz”, “Bir hanımefendi sırtını dik tutar ve kılıç gibi dimdik kalkar”, “Ne olursa olsun, asil bir hanımefendi nadiren ayağa kalkar”, “Bir hanımefendi dizlerinin üstünde gider ve zarafetinden asla ödün vermez”.

Filmde toplumsal cinsiyete dair söylemin inşasını şöyle örneklemek mümkündür. Kaguya ile annesi, sarayın içinde kendilerine ait düzenledikleri küçük odada vakit geçirmektedir. Anne, yemek yaptığı sırada içeriye Kaguya’nın babası girer ve bu görüntü onu sinirlendirir. Bu sahnede söylem aracılığı ile Kaguya’nın babasının, içinde bulunduğu toplumsal düzene dayanarak hızlı bir şekilde uyum sağladığı ve karakterinin bir dönüşüm geçirdiği yansıtılır: “Şunu keser misin? Sen artık asil bir prensesin annesisin!”

Heian Dönemi’nde kadınlar, sadece eylemlerinde değil, görünüşlerinde de etiketlenmişlerdir. Heian Dönemi kadınlarının, kaşlarının tamamen alınıp iki buçuk santim yukarısına daha kalın kaşlar çizilmesi, dişlerinin siyaha boyanması, tenlerinin pudralanması gibi pratikler o dönemin toplum standartlarını oluşturan güzellik algısıdır. Lady Sagami’nin, Kaguya’yi bu basmakalıp düşüncelerle maruz bıraktığı stereotipler, bir damga modelidir. Kaguya, Lady Sagami’nin uygulamaya çalıştığı bu geleneğe başta karşı çıksa da, en sonunda karşı koyamayacaktır:

Lady Sagami: “Böyle görünerek asla iyi bir prenses olamazsın!”

Prenses Kaguya: “Kaşlarımı alırsan terim gözüme girer!”

Lady Sagami: “Asil bir prenses asla terlemez. Şimdi...”

Prenses Kaguya: “Siyah dişler de acayip görünüyor. O dişlerle nasıl gülebirim!”

Lady Sagami: “Asil bir prenses ağzını açıp gülmez.”

Prenses Kaguya: “Çok aptalca! Bir prenses bile arada bir terlemeli ve kakhaha atmalıdır. Ya da ağlayabilmeli. Çıldırıp bağırabilmeli!”

Lady Sagami: “Hayır, asil bir prenses...”

Prenses Kaguya: “Öyleyse asil bir prenses insan diyerek insandan bahsetmiyorsun!”

Kaguya için düzenlenen şölen, Kaguya hariç herkes eğlenmektedir. O dönemde saray kadınlarının, yüzlerini erkeklere göstermeme kuralı söz konusudur ve bu kurala riayet etmeyen kadınlar ahlaksız olarak değerlendirilmişlerdir. Kaguya'nın da kurala göre şölene katılması yasaklanmıştır. Bambu perdesinin arkasında, nedimesi ile sohbet ederken, bireyin toplumun kendisi tarafından koyulan bu kural yüzünden dışlandığını görürüz.

Kaguya: “Bu şölen ismimi almam şerefine mi veriliyor?”

Nedime: “Evet, öyle.”

Kaguya: “Ama oturmaktan başka bir şey yapmıyorum. Burada olmasam bile olur.”

Çoğu toplumda evlilik, yapılması zorunlu görülen bir kurumdur. Özellikle, toplumun belirlediği evlilik dinamikleri, kadınlar üzerinde bir baskı oluşturmaktadır. Ataerkil toplumların çoğunda, evli kadın mutlu kadın algısı hakimdir. Bu uzlaşıda kadın, güce sahip olan bir erkekle evlenmelidir. Bu, ailedeki tüm güç ve otoriteyi erkeğin eline vermekte, kadını ikincil bir konuma sürüklemektedir.

Evlilik ile ilgili konuşulan bu sahnede, Lady Sagami, değerlerin toplumsal düzene nasıl işlendiği ile ilgili söylem yaratmaktadır.

Lady Sagami: “Kimi istiyorsanız seçin Ekselansları.”

Prenses Kaguya: “Onları tanımıyor olmama rağmen mi?”

Lady Sagami: “Tabii ki. Bir beyefendi teklifte bulunduğunda düğün gününüzde tanışırsınız. Bu beş soyludan kimi seçerseniz seçin çok mutlu olacaksınız.”

Prenses Kaguya: “Mutlu mu? Henüz evlenmek niyetinde değilim.”

Lady Sagami: “Böyle konuşamazsınız. En yakın zamanda uygun bir beyefendi ile evlenmelisiniz. Mutluluk budur. Neden tereddüt edersiniz ki? Bu adamların hepsiyle de mutluluğunuz garanti altında olur.”

Kaguya'yı anlatı boyunca *nesne* konumunda görürüz. Kaguya'nın güzelliği, erkekler tarafından seyredilen bir objeye dönüşme sürecinden geçmektedir. Kaguya'nın asiller grubunu reddettiğini duyan Prens Ishitsukuri, ona sahip olma arzusu ile dolup taşar. Kuralları çiğneyerek, perdenin ardındaki Kaguya'ya ulaşarak izni olmadan dokunur. Kaguya'nın onu reddetmesi üzerine söylediği söz, kadının erkeğin mülkiyetinde bir nesne gibi konumlandırılmasına vurgu yapmaktadır: “Eğer ben öyle dilersem benim olmak zorundasınız!”

Kaguya'nın kendi köleliğine sessiz kalmasının temel nedeni, ailesine karşı duyduğu sevgi ve bağlılıktır. Ona sunulan bu hayata rıza olmuş durumda değerlendirilse bile, bu durumdan asla mutlu olmamıştır. Kaguya'yı almaya geleceklerini öğrenen baba, üzüntüyle karışık Kaguya'ya sitem eder. Mutluluğu, sarayda bir prenses gibi yaşamakla özdeşleştiren baba, hâkim ideolojinin özendirmediği yaşam biçimini gerçek mutluluk sanmaktadır. Hâkim ideolojinin oluşturduğu mutluluk anlayışı, Kaguya'nın babasını etkisi altına almış ve Kaguya'yı mutlu olmadığı bir hayata mahkûm etmiştir.

Kaguya'nın Babası: “Yaptığımız her şey sen mutlu ol diyeydi!”

Prens Kaguya: “Benim için dilediğiniz mutluluğu taşımak zor.” “...Hayatı gerçekten yaşamak için doğdum! Tıpkı kuşlar ve hayvanlar gibi.”

Sutemaru, Kaguya’ya birlikte kaçmayı teklif ettikten sonra onu kucağına almaya çalışır. Kaguya’nın hızla Sutemaru’nun kucağından sıyrılıp koşmaya başlaması, sosyal düzeyde mevcut bir şekilde konumlanmış bu güç ilişkisine bir başkaldırı olarak da kabul edilebilir. Ayrıca Kaguya’nın, toplumsal rollerinin bir söylem aracı olan bu kıyafetleri üzerinden çıkardığında adeta hafifler.

Sutemaru: “Kaçalım. Hemen! Seni sırtımda taşıyım.”

Prens Kaguya: “Kendim koşarım! Gücüm yettiği kadar hızlı!”

Final sahnesinde, Kaguya’nın söylediği bu son söz, insanlığa dair bir söylem yaratma çabası içerisindedir. Söylem kaçınılmaz olarak sosyal ve tarihsel bir matris içinde konumlanmış, kültürel, siyasal, ekonomik, sosyal ve kişisel gerçeklerin söylemi belirlediği konuşmacılar tarafından üretilir (Çelik & Ekşi, 2013: 109).

İnsan, hayatı boyunca bir anlam ve mutlu olmanın arayışı içerisindedir. Bu arayış, bireye özgü bir nitelik taşımaktadır. Kaguya için mutluluk, duyguları hissedebilmekten, doğa ile iç içe bir yaşam sürmekten geçer. Yüksek sosyal statüler, gösterişli kıyafetler, şatafatlı evler onun için sahte bir dünyadan başka bir şey değildir. Final sahnesinde, Kaguya’nın söylediği bu son söz, insanlığa dair bir söylem yaratma çabası içerisindedir. Toplumdaki hâkim ideoloji, mutluluğu her şeyin en iyisine sahip olmaktan geçtiğini empoze etmektedir. Böylelikle insan, kendini özünden, doğadan soyutlamaktadır. Söylem aracılığı ile, insanın dünyevi şeylerin esiri olmaktan kurtulup, öze dönmeyi çağırıştırılmaktadır: “Kirlili değil burası! Neşe de var keder de. Burada yaşayan herkes kendince bunu hissediyor. Kuşlar, böcekler, hayvanlar, çimenler, ağaçlar, çiçekler ve duygular var.”

Mikro Yapı - Ses ve Müzik

Filmde yer alan anlatıcının sesi ve müzik, birbirleriyle uyum içinde kullanılmıştır. Belirli sekanslarda devreye giren anlatıcı, anlatıyı pekiştirirken aynı zamanda küçük özetler halinde konuyu bir bütünlük içerisinde birbirine bağlar. Anlatıcı, filme eşlik ederken bir yandan izleyiciyi masalsı bir atmosfer içine sokmaktadır. Ses ve müzik aracılığı ile anlatı, mistik bir hava içerisindedir. Filmin ilk sahnesinden itibaren kullanılan ağır melodiler, izleyiciyi ruhani bir atmosfere sürükler. Geleneksel Japon müziğine dair ezgilere eşlik eden bambu flüt, bu gelenekselliği daha çok hissettirir.

Filmde tekrar eden iç müziklerden biri, Kaguya’nın bazen tek bazen de filmdeki diğer karakterlerle birlikte söylediği şarkıdır. Ayrıca bir söylem görevi gören bu şarkı, üç farklı şekilde karşımıza çıkar. İlk sahnelerde, Kaguya ve köydeki çocuklar dolaşırken hep bir ağızdan

söylerlerken dinleriz. Başta neşeli bir şekilde dinlediğimiz bu şarkı, küçük Kaguya'nın ağzından daha hüzünlü bir hal alır ve daha önce duyulmamış dizilerin eklenmesiyle devam eder. Bu dizeler ve Kaguya'nın gözyaşları karşısında şaşırın köylü çocuklar bu duruma anlam veremez ve Kaguya'ya garip olduğunu söyleyerek hep birlikte gülerler.

Aynı şarkıyı ikinci defa, Kaguya ile annesi söylerken duyarız. Kaguya, şarkıya bir yandan da koto ile eşlik ederken yine o daha önce duyulmamış dizeleri söylemeye başlar. Kaguya'nın annesi de daha önce duymadığı bu kıta karşısında şaşırır. Şarkının hikayesi çözüme kavuşur. Dünya'dan Ay şehrine dönmüş bir kadının söylediği şarkıdır. Tüm anılarının silinmesine rağmen, bu şarkıyı söylerken gözleri dolmuştur. Şarkının büyüyle etkilenen Kaguya, bu hislere sahip olmayı ve şarkıdaki yerleri görmeyi içten içe o kadar istemiştir ki dünyaya gönderilmiştir. Şarkının her kıtası içerisinde ideolojik bir söylem barındırmaktadır:

Dön, dön, durma dön
 Dön su çarkı, dön...
 Dön de çağır güneşi
 Dön de çağır güneşi
 Kuşlar, böcekler, hayvanlar, otlar, ağaçlar, çiçekler
 Baharı, yazı, güzü, kışı getirsinler
 Baharı, yazı, güzü, kışı getirsinler
 Dön, dön, durma dön, dön hadi koca zaman
 Dön de çağır kalbimi geri
 Dön de çağır kalbimi geri
 Kuşlar, böcekler, hayvanlar, otlar, ağaçlar, çiçek
 Nasıl hissedeceğimi öğretin bana
 Duyarsam özlediğimi, dönerim hemen sana

Şarkının yer aldığı son sahne ise final sahnesidir. Kaguya bulut kümesi üzerindeyken, köylü çocukların söylediğini işitir. Aya doğru yol aldıkları sahnede şarkıyı melodi biçiminde daha gizemli bir versiyonda duyarız. Yine final sahnesinde, ay şehri sakinleri bir bulut kümesi üzerinde yeryüzüne inerken, birçok enstrümandan oluşan neşeli bir melodi çalmaktadır.

Mikro Yapı - Filmin Retoriği

Isao Takahata'nın sanatsal bir şölen yaşattığı bu filmin tamamı el yapımı suluboya çizimleri ile aktarılmıştır. Her bir saniyesi adeta tabloyu andıran bu film, Cel animasyon tekniği kullanılarak üretilmiştir. “(..)Filmin görsel tarzı Japon resim sanatlarından Ukiyo-e’ ve ‘Sumi-e’ adlı iki sanat formunun özelliklerini yansıtmaktadır” (Akyürek & Alicenap, 2020: 21)

Ukiyo-e, baskı tekniği ile üretilen bir halk sanatıdır (Kıran, 2008: 149) Doğu Asya kültürlerinin geleneksel sanat formlarından bir diğeri ise “Sumi-e”dir. Sumi-e, siyah çini ile yapılan bir resim tekniğidir (Cançat, 2023: 8). Film, kullanılan teknikler ve geniş renk skalası ile etkileyici bir görüntü sunar. Ayrıca filmdeki karakterlerin, duygu durumu kuvvetli bir şekilde görselleştirilmiştir. Özellikle, Kaguya'nın şerefine düzenlenen şölende, Kaguya'nın girdiği öfke

krizi, koyu renklerin hâkim olduğu ve keskin çizgilerin belirginleştiği hareketli bir form içerisinde aktarılır. Bu sahnelerde, Kaguya'nın yüzündeki dehşet ifadesi, giderek yakınlaşan görüntü ile de net bir şekilde yansıtılır.

Estetik açıdan özenle yaratılan bu görüntülerde ideolojik söylemlerin barındırdığını söylemek mümkündür: Kaguya'nın kaşları cımbızla tek tek alındıktan sonra aynaya baktığı sahnede, gözlerinin kırmızılığı çektiği acıyı resmeder. Köy yaşamına ait görüntülerde, pembe kiraz ağaçları, dağlar, ağaçlar, nehirler, pastoral bir hava içerisinde. Doğanın resmedildiği bu görseller, Kaguya ile içsel anlamlar barındırmaktadır. Isao Takahata'nın, bu uzun metraj anime filmi olan Kaguyahime No Monogatari, görüntülere eşlik eden müzik ile beraber, filmin üzerinde durduğu ideolojik söylemle ciddi bir örtüşme sağladığı söylenebilir.

Sonuç

Bu çalışmada, Japon Heian Dönemi toplumunda toplumsal cinsiyet anlamında ideolojik söylemin altını çizmek amacıyla *Kaguyahime No Monogatari* adlı animasyon filmi, eleştirel söylem yöntemi ile analiz edilmiştir. Filmin ana teması, konun yaşandığı zaman dilimi, olay örgüsü ve karakterler, makro yapı kapsamında incelenmiştir. Mikro yapı kapsamında ise karakterlerin diyalogları, görüntü, ses ve müzik aracılığı ile üretilen söylemler çözümlenmiştir.

Filmin odak aldığı Heian Dönemi'nde, sosyal tabakanın en alt basamağında yer alan kadınların, gelenek adı altında tâbi tutulduğu kurallar ve aristokrat sınıfın saray yaşantısı analiz edilmiştir. Eril sistem tarafından, tek bir ideal kadın tipi yaratılırken, uzlaşılan güzellik standartlarına uymak için kadının geçirdiği dönüşüm, ana kahraman Kaguya üzerinden işlenmiştir. Bu bağlamda kadın, toplumun uzlaşma sağladığı dış görünüş ile nesneleştirilmiştir. Ataerkil toplumsal sistemin belirlemiş olduğu normlar üzerinden, kadınların toplumda ne şekilde yer alacağı, nasıl davranacağı, ne giyeceği gibi sınırlandırmalar ile erilliğin ön planda olduğu eşitsiz bir toplum yapısına dikkat çekilmiştir, bir kadın için ne kadar zorlayıcı ve ayrıştırıcı olduğu üzerinde durulmuştur.

Japonya'nın resmî dini olan ve gelenekleri ile iç içe geçen Şintoizm üzerinden de filme dair çözümler yapılmıştır. Özellikle filmin son sahnesinde, Japon kültürünü şekillendiren bir diğer hâkim din olan Budizm'in, ürettiği söylem ortaya konmuştur. Japon tarihi süresince, hâkim ideoloji ve dinler aracılığı ile kadının konumunun değiştiği ve sahip olunan değerlerin kaybedildiği gözler önüne serilmiştir.

Bir Stüdyo Ghibli filmi olan *Kaguyahime No Monogatari* aracılığıyla, Ghibli'nin kadın karakterlere verdiği yön öne serilmiştir. Ghibli'nin kadın karakterleri, güçlü ve bağımsız pek çok özelliğe sahip şekilde konumlandırılmıştır. Burada, ikincil konumda bırakılan kadın imgesine karşı

bir söylem yaratılmıştır. Stüdyo Ghibli, Japon kültürel değerleri ve kadim inanışları filmlerinde işlerken, uyuşmadığı noktalarda eleştirel ve öğüt verici bir tavır sergilemiştir. Ghibli sinemacıları, ürettikleri her filmde doğanın kutsallığı üzerinde durmuşlardır. *Kaguyahime No Monogatari*'nde da insanın dünyevi şeylerin esiri olmaktan kurtulup özüne, yani doğaya yönelmesi gerektiğine atıf yapılmıştır. Kaguya'nın özgür bir ruh olarak doğadan koparılıp, toplumdaki kalıplaşmış cinsiyet normlarına uymak zorunda bırakılması ile birlikte toplumsal cinsiyet rollerinin bireyler üzerindeki yıkıcı etkisi gözler önüne serilmiştir

Kaynakça

- Akbay, O. (2015). Japon Mitolojisinde Kadın İmgesi. Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (32), 79-88.
- Akyürek, Ö., Yahya ve Çiğdem T. Alicenap, (2020) "Öznel Karşıtlık Formülasyonu ve Animasyon Sinemasında Uyarlama", Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi: SDÜ ART-E., 13(25), 1-32.
- Taş Alicenap, Ç. (2014). Yerelden Evrensele Japon Anime ve Manga Sanatı. Sanat ve Tasarım Dergisi, 7(7), 31-60.
- Arslan, E. (2018). Kaneto Shindo sinemasında kadın temsili üzerine bir değerlendirme: Onibaba ve Kuroneko. Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi, 3(6), 13-23.
- Arslan, E. (2019). *Animelerde Japon Gelenekselliği Ve Kadın Temsili: Naruto Örneği*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. T. C. İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Arslan, E. (2020). *Animelerde Japon Gelenekselliği ve Kadın Temsili*. Kitapyurdu Doğrudan Yayıncılık, İstanbul
- Baudrillard, Jean. (2013). Tüketim Toplumu. (Çev. Deliçaylı, H. ve Keskin, F.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bayburtlu, Ç. (2018). "Kimono ve Batı Modasına Etkisi". Uluslararası *Disiplinlerarası ve Kültürlerarası Sanat*, 3 (5), 0-0.
- Cançat, A. (2023). Asya resim sanatında mürekkep tekniklerine dair bir seçki. Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5(1), 1-14.
- Challaye, F. (1997). *Japon Efsaneleri*. (Çev. Canberk E.), Okyanus Yayınları, İstanbul
- Connell, R.W. (1998). Toplumsal Cinsiyet ve İktidar. (Çev. Cem Soydemir), Ayrıntı Yayınları, İstanbul

- Çelik, H. ve Ekşi, H. (2013). "Söylem Analizi". *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 27 (27), 99-117
- Çetinkaya, H. (2023). Miyazaki Animasyonlarında Kadın Karakterlerin Yeri Ve Önemi. *International Social Sciences Studies Journal*, (9), 111
- Çomu, T. ve Halaıqa, İslam (2014). "Web İçeriklerinin Metin Temelli Çözümlemesi", Yeni Medya Çalışmalarında Araştırma Yöntem ve Teknikleri (Der. Mutlu Binark). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Doyuran, L. (2018). Medyatik Bir Çalışma Alanı Olarak Eleştirel Söylem Çözümlemesi (Televizyon Dizileri Örneğinde). *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(4), 301-323
- Erus, Z. ve Gürkan, H. (2013). "Toplumsal Cinsiyet ve Sinema Yansıması: Yeniden Çekimler Aracılığıyla Japon ve Amerikan Sinemalarında Kadının Temsiline Bir Bakış". *Selçuk İletişim*, 7 (3), 206-217.
- Garcia, H. ve Miralles, F. (2017). *İKIGAI*. (Çev. Uzun, M.), İndigo Kitap Yayın, İstanbul
- Guler, D. (1989). Çocuk, Televizyon ve Çizgi Film. *Kurgu*, 5(1), 144-158.
- Kabadayı, L. (2014). *Film Eleştirisi: Kuramsal Çerçeve ve Sinemamızdan Örnek Çözümlemeler*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Karaman, D. (2019). *Animede Zaman- Mekan Anlatımı Ve Histogramik Temelleri: Miyazaki Animeleri Öğeleri*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. T.C Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kıran, H. (2008). Tarihsel Süreçte Japon Baskı Sanatına Bir Bakış. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1(2).
- Kurtköylü, N. (2019). *Hayao Miyazaki Ve Eserlerinin Semiyolojik Olarak İncelenmesi*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.
- Kutlu, M. (2019). 'Hz. Muhammed: Allah'ın Elçisi' Filminin Söylem Çözümlemesi. *Medya Ve Din Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 287-305.
- Odell, C. ve Blanc, M. (2011). *Stüdyo Ghibli: Hayao Miyazaki ve Isao Takahata Filmleri*. (Çev. B. Baysal), Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Pehlivan, B. M. (2017). Kültür, Kolektif Bilinçdışı ve Semboller: Miyazaki ve "Ruhların Kaçışı" Üzerine Bir İnceleme. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(1), 362-378.
- Shikibu, M. (2009). *Murasaki Shikibu'nun Günlüğü*. (Çev. Esen, E.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Şahin, S. (2019). *Japon Canlandırma Sanatı Animelerde İnsan- Doğa İlişkisi: Rüzgarlı Vadi Ve Pom Poko Örneği*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Turanalp, S. (2019). *Animasyon Sinemasında Dinî Ve Ahlakî Değerlerin Sunumu: Hayao Miyazaki Örneği*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- Ulaş, S. (2023). *Manga Sanatının Japon Animelerine Etkileri: Stüdyo Ghibli Örneği*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Altınbaş Üniversitesi Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Üner, S. (2008). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*. Ankara: Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Yayınları.

4.Dalga Feminizmin Sporda #Metoo Hareketi Üzerinden İncelenmesi

Examining Fourth Wave Feminism in Sports through the #MeToo Movement

Sinem Parlakyıldız* Funda Koçak*

Öne Çıkanlar

- Dördüncü dalga feminizmin teknoloji ve sosyal medya aracılığıyla yayılması, özellikle #MeToo hareketinin spor dünyasında cinsel istismar ve taciz karşı verilen mücadelenin bir aracı olarak kullanıldığı belirlenmiştir.
- Sosyal medya ve basın birbirleriyle etkileşimde olan genellikle toplumdaki çeşitli sorunlar hakkında farkındalık yaratan ve tartışma başlatmada etkili platformlar olarak görülmüştür.
- Dijital feminizmin etkisiyle, sosyal medya paylaşımları ve medyada yer alan haberler, cinsel şiddet ve istismar konularında toplumsal farkındalığın artmasına katkıda bulunmuş ve spor alanındaki bu sorunların geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır.

Öz: Feminizm son yıllarda çevrim içi perspektiften ele alınarak dijital feminizm olarak nitelendirilmektedir. Feminizmin bu yeni dijital tarzı 4.dalga feminizm olarak adlandırılmaktadır. Daha önceleri kullanılmış olsa da ABD'de yapımcı Harwey Weinstein'a karşı istismar suçlamasıyla yapılan sosyal medya paylaşımlarında #MeToo'nun etiket olarak kullanılmasıyla hareket popüler hale gelmiştir. Bunun sonucunda değişik alanlarda kullanılmaya başlanan hashtag spor ortamında istenmeyen durumların duyurulması ve kamuoyu yaratılması için kullanılmaya başlanmıştır. #MeToo hareketi, dijital platformlar aracılığıyla cinsel taciz ve istismar konularında önemli bir toplumsal farkındalık yaratarak kadın sporcuların yaşadıkları olumsuz deneyimleri paylaşımlarına olanak tanımıştır. Bu hareket, dördüncü dalga feminizmin dijital çağdaki etkisini vurgulayarak, sosyal medya aracılığıyla spor dünyasında cinsel istismar ve tacize karşı küresel bir dayanışma ve eylem alanı yaratmıştır. Sosyal medya ve basın toplumsal olayları duyurma ve kamuoyunu bilgilendirme konularında birbirini tamamlayan iki güçlü araçtır. Bu çalışmanın amacı, 4. dalga feminizmin bir yansıması olarak #MeToo hareketinin spor dünyasındaki etkilerini ve dijital feminizmin sosyal medya aracılığıyla feminist hareketlerin dijital medyadaki temsilini ve bu süreçteki rolünü incelemektir. Farklı disiplinlerde #MeToo hareketiyle ilgili dijital feminizm üzerinden ülkemizde çalışmalar yapılmış olsa da spesifik olarak spor içerisinde bu konuyu ele alan bir çalışmaya henüz rastlanmamıştır. Bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılarak yapılmıştır. 2017-2023 yılları arasında dünyada en çok ziyaret edilen dijital olarak yayımlanan 4 gazeteden #MeToo etiketinin kullanıldığı haberler analiz edilmiştir. Bu kapsamda CNN, BBC, The Guardian ve The New York Times dijital haber siteleri taranmıştır. Dört dijital gazetede toplamda 3463 haber incelenmiştir. Haberlerin analizinde içerik analizi yöntemi

*Öğr. Gör. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi, SBF, Antrenörlük Eğitimi Bölümü, sinemparlakyildiz@nevsehir.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3961-8153.

*Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, SBF, Spor Yöneticiliği Bölümü, fkocak@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5029-3006.

kullanılmıştır. Cinsel istismar, tanıdık otorite fail, dijital global kız kardeşlik, feminist domino etkisi temalarına ulaşılmıştır. Sonuç olarak, #MeToo hareketinin spor dünyasında cinsiyet eşitsizliğine karşı önemli bir farkındalık oluşturduğu ve dijital feminizmin medya aracılığıyla toplumsal hareketlerin geniş bir etki alanına ulaşabileceğini söylemek mümkündür. İleride yapılacak olan sporda çocuk koruma, sporda psikolojik şiddet ve cinsel istismar çalışmalarında ve spor içerisinde yer alan kişilerin olası durumlara karşı bilinçlendirilmesinde dijital kitlesel hareketlerin etkili bir rol üstleneceği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Feminizm, Kadın, Medya, Metoo Hareketi, Spor.

Highlights:

- The spread of fourth-wave feminism through technology and social media, particularly the use of the #MeToo movement as a tool in the fight against sexual abuse and harassment in the sports world, has been identified.
  - Social media and the press are seen as interactive platforms that are generally effective in raising awareness and initiating discussions about various societal issues.
  - The impact of digital feminism has significantly boosted societal awareness of sexual violence and abuse through social media posts and news coverage, ensuring that these issues within the sports arena are brought to a broader audience.
-

Abstract: In recent years, feminism has been characterized by an online perspective, referred to as digital feminism. This new digital form of feminism is known as the fourth wave feminism. The #MeToo movement has raised significant societal awareness about issues of sexual harassment and abuse through digital platforms, allowing female athletes to share their negative experiences. This movement underscores the impact of fourth-wave feminism in the digital age by creating a global space for solidarity and action against sexual abuse and harassment in the sports world through social media. Social media and the press are two powerful tools that complement each other in reporting social events and informing the public. The aim of this study is to examine the impact of the #MeToo movement, as a manifestation of fourth-wave feminism, on the sports world, and to explore the representation and role of feminist movements in digital media through digital feminism. Although there have been studies on digital feminism related to the #MeToo movement in various disciplines within the country, there has yet to be a study specifically addressing this issue within the context of sports. This research has been conducted using document analysis, a qualitative research method. News articles featuring the #MeToo hashtag from four of the most visited digital newspapers worldwide, CNN, BBC, The Guardian, and The New York Times, have been analyzed. A total of 3,463 articles from these four digital newspapers are examined. Content analysis is used to analyze the news, revealing themes such as sexual abuse, familiar authority figures, digital global sisterhood, and feminist domino effect. The results indicate that the #MeToo movement has created significant awareness about gender inequality in the sports world and that digital feminism demonstrates the capacity of media-driven social movements to reach a broad impact. It can be said that in future research on child protection in sports, psychological abuse, and sexual harassment, digital mass movements will play an effective role in raising awareness among individuals involved in sports about potential issues.

Keywords: Digital Feminism, Metoo Movement, Media, Sports, Women.

Summary

In the digital age, social media has become a crucial tool enhancing the impact of feminism (Parry, 2018; Knappe and Lang, 2014). According to the We Are Social (2023) report, the increase in social media users has facilitated the broader reach of feminism and other social movements. Notably, the #MeToo movement has created global awareness about sexual violence and harassment and has made these issues more visible in the sports world (Martin and Valenti, 2013; Chamberlain, 2016). The fourth wave of feminism has developed an effective strategy against gender inequality through digital platforms, and this movement has garnered widespread support via social media (Parry and Fullagar, 2013). However, in some countries like Turkey, the impact of digital feminism has remained limited, and similar examples on social media in the sports context have been rare (Alikılıç and Baş, 2019). Although many cases of sexual violence are not reported to legal authorities, digital platforms have increased societal awareness on this issue and have led to significant changes in the sports world (Burke, 2018; Mountjoy vd., 2016).

This study aims to examine the impact of the #MeToo movement, which is considered a manifestation of the fourth-wave feminism, on the world of sports and the representation of feminist movements in digital media through social media platforms. News articles related to sports published with the #MeToo hashtag on digital news sites such as CNN, BBC, The Guardian, and The New York Times between 2017 and 2023 have been analyzed. The study highlights themes such as sexual violence in sports, familiar authority perpetrators, digital global sisterhood, and feminist domino effect. It was specifically found that by exposing cases of sexual abuse and harassment via social media, digital feminism has created solidarity among female athletes and increased societal awareness on these issues. Additionally, the #MeToo movement has been identified as a significant turning point in the sports world, generating a major call for change in the fight against sexual abuse and harassment.

In conclusion, the impactful effects of the #MeToo movement in the sports world have transformed the sexual violence experienced by female athletes into a broader societal discussion. The movement has fostered strong solidarity among female athletes on digital platforms, contributing to the exposure of abuses in the sports arena and strengthening demands for systemic change. In this context, it is suggested that more academic and practical work is needed to ensure the safety of athletes and to address issues like sexual abuse in depth.

Giriş

Son yıllarda sosyal medya üzerinden feminizm ve dışındaki konularda bireylerin bir araya gelmesi hatta örgütlenmesi ve toplumlarda geniş yer bulması dijital çağın önemini açık bir biçimde

gözler önüne sermektedir. We Are Social (2023) Dijital Raporu'nda dünya üzerinde 5.44 milyar insanın cep telefonu kullandığı, 5.14 milyar insanın internet kullanıcısı ve 4.76 milyarın ise sosyal medya kullandığı belirtilmiştir. Aynı raporda Covid-19 pandemisinin başlangıcından bu yana dünya çapında sosyal medya kullanıcı sayısının yaklaşık %30 arttığı ve son 3 yılda 1 milyardan fazla yeni kullanıcının sosyal medyayı tercih ettiği görülmüştür. Sosyal medya paylaşımları aracılığıyla büyük bir kesim bugüne kadar destek görememe korkusuyla konuşulamayan konuların konuşulduğu ve bunlarla ilgili suçlanan kişilere dair birtakım yaptırımlar görmelerine ve adli süreçlerin başlatılmasına zemin hazırlamıştır (Parry, 2018). Örneğin cinsel şiddet, üreme, ücret eşitsizlikleri vb. konularda kolektif olarak bir dayanışmanın sosyal medya hesapları üzerinden yapılması ulusal veya uluslararası bir toplum baskısına neden olabilmektedir.

Üçüncü dalganın sonları ve dördüncü dalganın başlarıyla birlikte teknolojinin ilerlemesi, feminizmin dijital bir yön kazanmaya başlamasını sağlamıştır (Parry, 2018). Dördüncü dalga, internet ve sosyal medya platformları sayesinde feminizmi daha geniş bir kitleye ulaştırmış ve bu teknoloji merkezli hareket, cinsel istismar ve tacize karşı etkili bir strateji olarak öne çıkmıştır (Knappe ve Lang, 2014; Parry ve Fullagar, 2013). Özellikle Twitter'da (yeni ismiyle 'X') #MeToo hareketinin ortaya çıkışı, cinsel şiddet ve taciz konularında global bir farkındalık yaratmış ve spor dünyasında bu sorunların daha görünür hale gelmesini sağlamıştır. Sosyal medya, feminist hikayeleri yayma ve zorlu konuları tartışma açısından önemli bir araç olmuş, spor ortamında yaşanan cinsel istismar ve psikolojik şiddet vakalarını ortaya çıkararak geniş çapta bir tepki ve destek yaratmıştır (Martin ve Valenti, 2013; Chamberlain, 2016). Türkiye ve benzeri kültürlerde, sosyal medyanın feminizm üzerindeki etkisi tartışmalı olsa da #MeToo hareketi bu ülkelerde de ses getirmiştir (Alikılıç ve Baş, 2019). Bu bağlamda dijital feminizmin küresel çapta örgütlenme ve dayanışma sağlama kapasitesini gösterdiği söylenebilir (Parry ve Fullagar, 2013).

2006 yılında #MeToo ilk olarak sosyal aktivist '*Tarana Burke*' tarafından kullanılmıştır (Burke, 2021). Siyahi bir kadın figürüyle başlamış olması nedeniyle bir anlamda azınlık grupların cinsel şiddetle mücadeleyle yönelik olan yerel lokasyonlu bir hareketi olarak kabul görmüştür. Kız kardeşlik olgusu dijital feminizmle daha hızlı yayılmış ve mağduriyet yaşayan ya da yaşamayan tüm insanların bir araya gelmesine olanak sağlamıştır. Yerel olarak başlayan bu hareket Amerikalı yapımcı *Harvey Weinstein*'a karşı istismar suçlamasıyla '*The New York Times*' gazetesinde tekrar ortaya çıkmıştır (Kantor ve Twohey, 2021). 2017 yılında iddiaların sahibi olan aktrist '*Alyssa Milano*' tarafından atılan tweetlerle hareket popüler bir hale getirilmiş taciz ve istismar mağdurlarının bu hashtag (etiket) altında toplanması için öncülük etmiştir. Bu çağrının sonrasında birçok ünlü sanatçı tarafından harekete destek gelmiştir. *Milano*'nun tweeti gün sonuna kadar 200.000'den fazla kez kullanılmıştır (BBC, 2016). Yalnızca bir gün sonra 500.000'den fazla tweet

atılmış ve Facebook'ta ise hashtag ilk 24 saat içinde 4.7 milyondan fazla kişi tarafından 12 milyon gönderide kullanılmıştır (CNN, 2017a; CNN, 2017b). Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri'ndeki kullanıcıların %45'i bu hashtagi kullanan bir arkadaşının olduğunu bildirmiştir (CBS News, 2017). Sanattan spora birçok alanda sosyal medya aracılığıyla kadınlar yaşadıkları haksızları duyurmuşlardır (Burke, 2018). 2017 yılında #MeToo hareketinin yeniden canlanmasında cinsel taciz ve istismar mağdurları etkili olmuştur.

Mağdurun bedenine temas içeren ve sırnaşık hareketlerle gerçekleştirilen cinsel davranışlar cinsel saldırı veya cinsel istismar, bedene temas içermeyen sözlü, yazılı ya da işaretlerle gerçekleştirilen cinsel davranışlar ise cinsel taciz suçunu oluşturmaktadır (Artuk ve Alşahin, 2016). Cinsel tacize veya saldırıya maruz kalan mağdurların üçte biri yaşadıkları bu olumsuz durumu kimseyle paylaşmamaktadır. Örneğin üniversite öğrencilerinin %10'undan azı cinsel saldırı konusunda bildirim yapmaktadır (Taylor ve Hardin, 2017). Buna bağlı olarak birçok vakanın bildirilmemesi tacizin devam etmesi olasılığını artırmaktadır (Fasting vd., 2007). Türkiye açısından değerlendirildiğinde Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından %18.5 olan cinsel suçlar mağduru çocuk oranının 2023 yılında %24.4'e yükseldiği belirtilmiştir (TÜİK, 2022). Bu oranın yalnızca kayıtlı vakalardan oluşması ve kayıtlı olmayan ya da bildirilmeyen vakaların olduğu düşünüldüğünde tablonun endişe verici olduğu söylenebilir. Ülkemizde yasal ya da kurumsal bir destek bulunamayacağı düşünülmesi nedeniyle birçok taciz vakasının bildirimi yapılmamaktadır (Kadir Has Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Araştırma Merkezi, 2017).

Taciz ve istismar, performans sporunda psikolojik, fiziksel veya cinsel istismar ve ihmal şeklinde ortaya çıkan kazara olmayan şiddet risklerini içermektedir. Kazara olmayan şiddet terimi, güç farklılıklarının kötüye kullanılması sonucu sporcuların zarar görmesi durumunu tanımlamak için Birleşmiş Milletler ve IOC tarafından kullanılmaktadır (Mountjoy vd., 2016). Kazara olmayan şiddet, fiziksel temas, sözlü veya dijital mecralar, ihmalkarlık, zorbalık veya kötü muamele gibi çeşitli mekanizmalar aracılığıyla gerçekleşebilir (Alexander vd., 2011). Sporcuların sağlığı ve refahı, taciz ve istismar yoluyla kazara olmayan şiddet veya kötü muameleye maruz kaldıklarında olumsuz etkilenebilir. Taciz ve istismarın tüm biçimleri insan haklarını ihlal eder ve cezai bir suç teşkil edebilir (Brackenridge, 2010; Brackenridge vd., 2010). Bu nedenle, spor alanında politika belirleyicilerin kazara olmayan şiddet risklerini belirleyip azaltmak için yasal ve ahlaki bir sorumluluğu bulunmaktadır (The Guardian, 2006). Ancak taciz ve istismar kaynaklı zararlar, birçok spor organizasyonu için hala önemli bir kör nokta olarak kalmaktadır. Bu sorunlar pek çok spor örgütü tarafından itibar kaybı, bilgisizlik, sessizlik veya işbirliği korkusu nedeniyle ihmal edilmektedir (Brackenridge ve Rhind, 2014; Timpka vd., 2008).

Sporcular, yetenek merdiveninde ve performans yolunda ilerledikçe, psikolojik, fiziksel ve cinsel şiddet yaşama riskinin arttığı açıktır ve istismarcı bir elit spor kültürüne maruz kalmak çeşitli mental sağlık sorunları gibi olumsuz durumlara yol açabilir. Taciz ve istismarın kültürel bağlamı, sosyal ve kişisel faktörler arasında güç farklılıklarına dayanan ayrımcılıkla kök salmıştır (Fasting vd., 2010; Vertommen vd., 2015). Uluslararası Olimpiyat Komitesi (International Olympic Committee [IOC]) 2015 yılında Olimpiyat Tüzüğü'ne eklenen ayrımcılık karşıtı maddenin bu sorunları iyileştirdiğine dair yeterli kanıt bulunmamaktadır (Mountjoy vd., 2016). 2006 yılından bu yana alandaki bilimsel bilgilerin genişlemesi nedeniyle, IOC, mevcut bilgi birikimini gözden geçirmek ve sporda kazara olmayan şiddetin önlenmesi ve yönetimi için öneriler sunmak amacıyla uluslararası bilimsel, klinik ve politika uzmanlarının katıldığı bir toplantı düzenlemiştir (Stirling, 2009). Çalışma sonrasında sporculara yönelik kötü muamelenin kapsamı cinsel taciz ve istismarın ötesine genişletilmiş ve bu durumların oluşturduğu ek tehditleri ve hak ihlallerini de içermiştir.

Toplumumuzda cinsel şiddet, taciz veya istismar vakalarının yasal mercilere ve ülkemizde spor özelinde bakıldığında bir örneğe rastlanmaması nedeniyle çalışmamız yabancı kaynakların taranmasıyla ortaya koyulmuştur. Mevcut çalışmanın amacı 4. dalga feminizmin bir yansıması olarak #MeToo hareketinin spor dünyasındaki etkilerini ve dijital feminizmin sosyal medya aracılığıyla feminist hareketlerin dijital medyadaki temsilini ve bu süreçteki rolünü incelemektir. Çalışma kapsamında 2017-2023 yılları arasında dijital feminizm kapsamında yayımlanan #MeToo haberleri analiz edilerek, bu hareketin spor alanında cinsel taciz ve saldırıya karşı verilen mücadelenin bir aracı olarak nasıl kullanıldığını tartışmayı hedeflemektedir.

Feminizmin Tarihsel Dalgaları

Feminist bilimde dalga ya da kuşak metaforu, feminist hareketi temsil ve organize etmenin yanı sıra farklı zamanlardaki eylem ve araştırmaların benzerliklerini ortaya koymaktadır (Görgün Baran, 2021; Nicholson, 2010; Parry ve Fullagar, 2013). Büyük bir dalganın karaya vurması, ardından açılması ve daha büyük bir dalga olarak geri dönmesi, feminist hareketin dinamik doğasını simgelemektedir. Feminizmin tarihsel sürecinde dört dalga olduğu söylenebilir. Bu dalgaların her biri, kıyıya vuran büyük dalgalara benzetilmiş ve birbirini takip eden her dönem, önceki dönemin bilgi ve birikimini de içine alarak daha güçlü bir şekilde karaya vurmuştur (Baumgardner, 2011). Feminizmin temelde ataerkil toplum ve kültürü dönüştürmekle ilgilendiği söylenebilir (Snyder-Hall, 2010).

Birinci Dalga Feminizm olarak adlandırılan feminizmin ilk dalgası, büyük ölçüde kadınların oy hakkına odaklanmıştır (Parry vd., 2018). 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında, özellikle Avrupa'da önemli mevkilerdeki kişilerin eşleri ve belirli kastlara mensup

kadınların oy kullanma hakkına sahip olmaları bu sorunu gündeme getirmiştir (Arat, 2010). Amerika Birleşik Devletleri'nde ise, kadın haklarına yönelik farklı görüşlerin ve siyasi çerçevelerin etkisi altında gelişen ilk dalga feminizmde bazı feministler, kadınların doğuştan ahlaki olarak üstün olduğunu iddia ederken, diğerleri kadınların erkeklerle eşit fırsatlara sahip olmaları gerektiğini savunmuşlardır. Feministler, "iyi kadın" rolüne karşı çıkarak kadınların ev dışında aktif olmalarını talep etmiş, oy kullanma hakkının temel bir yurttaşlık hakkı olduğunu vurgulamış ve özellikle Afrikalı-Amerikalı kadınların hakları için diğer reformcu hareketlerle işbirliği yaparak mücadele etmişlerdir (Krolokke ve Sorensen, 2006). Bu dönemde Amerika'da genel olarak kadınlara ve siyahilere oy kullanma hakkı tanınmamış, siyahi erkeklere oy verme hakkı verilmesi beyaz ve siyah kadınlar arasında tartışmalara yol açmıştır (Taş, 2016). Birinci dalga feminizmin en önemli başarısı, ataerkil toplumsal yapılara direnmek, bilişsel temelleri atmak ve "cinsel devrim" hareketiyle toplumsal statü, roller ve psikolojik yapıları etkileyen değişikliklere yol açmak olmuştur (Millett, 2000). Kuzey Amerika'daki önemli feminist liderler ve onların görünürlüğü, feminist eylemin ikinci dalgası olarak bilinen dönemi ortaya çıkarmıştır.

İkinci Dalga Feminizm batının 1960'lı yıllardaki gelişimi kadınların toplumsal statüsünü doğrudan etkilemiştir (Taş, 2016). İkinci dalga feminizmin sembolik bir olayı olan '*Miss America*' yarışmalarına yapılan itirazlar, ataerkil güzellik normlarının eleştirilmesi ve kadınların siyasi katılım için mücadele etmeleriyle öne çıkmaktadır (Dow, 2003). Bu dönemde feminist hareket, kadınların toplumsal rollerine ilişkin geleneksel normlara karşı çıkarak çeşitlilik ve eşitlik vurgusu yapmıştır (Krolokke ve Sorensen, 2006). Feministler, kadınların toplumsal ve politik alanda daha fazla seslerini duyurabilmeleri için örgütlenmiş ve çeşitli sosyal değişimler için çalışmışlardır. Amerika'da modern feminizm doğmuş ve kadınlar çalışma hayatında daha fazla yer almaya başlamıştır. Kadınlar için eşit ücret yasası gibi önemli kazanımlar elde edilmiştir. İkinci dalga beyaz, orta sınıf, heteroseksüel kadınların yaşamlarıyla ilgili konuları savunmaya odaklanan büyük ölçüde liberal bir harekettir (Hooks, 2000). Dean (2009) bu dönemde bireysel farklılıkların göz ardı edildiğini ve erkekler kadar farklı yaş, etnik kimlik, sosyo-ekonomik statüye sahip kadınların da dışlandığını belirtmiştir. Bu çerçeveden bakıldığında, ikinci dalga bir kesime göre yargılayıcı, esnek olmayan ve bölücü olarak görülmektedir (Braithwaite, 2002; Snyder, 2008; Snyder-Hall, 2010). Bu dönemde kadınların farklı düşüncelere sahip bir grup olması bir anlamda "bilinç yükseltme" durumunu meydana getirmiştir. Farklı bakış açılarına sahip kadınların kendilerini anlamalarına, toplumdaki cinsiyet rollerini ve bunun birey üzerindeki etkisini sorgulamalarına bilinç yükseltme yardımcı olmaktadır. Bu durum 1968'den sonra önemli bir gelenek haline gelen "kız kardeşlik" konusunu da beraberinde getirmiştir (Taş, 2016).

Üçüncü Dalga Feminizm, 1980'lerin sonu ve 1990'ların başındaki sosyo-politik kültüre sıkı bir şekilde yerleşmiş ve büyük oranda taban odaklı, bireyci, radikal ve resmi olmayan bir yapıya sahiptir (Shugart, 2001). Bu dönemde, Amerika'da "*grrrl feminism*" ve Avrupa'da "yeni feminizm" olarak bilinen hareket, kadınlara karşı şiddet, insan kaçakçılığı ve estetik operasyonlar gibi konuları ön planda tutmuş ve önceki dalgaların evrensel çözümlerine karşı çıkmıştır (Örnek, 2015). Üçüncü dalga feminizm, kadınlık ve öznel kavramlarını birleştirmekten çekinmiş, çeşitli feminist ideolojileri ve uygulamaları benimsemiştir (Kinser, 2004). İkinci dalganın aksine, evrensel tek tip kadınlık fikrine karşı çıkararak sorunların küresel ve bireysel düzlemde ele alınması gerektiğini savunmuştur (Parry, 2018). Bu dönem kadınlara yönelik şiddet, kadınların güçlendirilmesi ve cinsellik gibi mikro politika konularına kadar geniş bir konu çeşitliliğine odaklanmış ve yayılmıştır. Kadınları kısıtlayan ve baskı altına alan konularla ilgilenilmiş, farkındalık artırıcı aktivizm ve geniş tabanlı eğitim toplumsal değişimin anahtarı olarak görülmüştür (Özveri, 2009). Ataerkil toplumsal düzeni eleştiren üçüncü dalga feminizm, sorunların çözümüne yönelik ortak bir yaklaşım ortaya koyma konusunda başarısız olmuştur çünkü feminist gruplar farklı teoriler ve yöntemlerle fikirlerini ifade etmeye çalışmışlardır (Taş, 2016). Örnek (2015) tarafından yapılan çalışmada, Amerika'da anayasa değişikliklerine rağmen kadınların vatandaşlık haklarının güvence altına alınmadığı, yüksek makamlara atanma ve cinsel şiddet riskiyle karşı karşıya kaldıkları, bu tür vakaların rapor edilmemesinin toplumsal dışlanma endişesi nedeniyle sessiz kalmalarına neden olduğu belirtilmiştir.

Dördüncü Dalga Feminizmin ortaya çıkışının çok eskiye dayanmadığını söylemek mümkündür. Dördüncü dalgaya ait görüşlerin bazı bilim insanları tarafından bu dalganın var olduğu konuşulduğu için bunun var olabileceği belirtilmiştir (Baumgardner, 2011). Kaplan (2003) dördüncü dalganın feminizmin ikinci ve üçüncü dalga feministleri aynı düzeyde olmasa da bir araya getirerek hepimizi ilgilendiren yeni ve yıkıcı bir konu olan gerçeklikle en az bir kez yüzleşmek olduğunu ileri sürmektedir. Bu yeni gerçeklik ideal olarak ırksal, etnik ve ulusal ayrımları da ortadan kaldırmaktadır. Dördüncü dalga feministler yerel kadınların gündemlerini, özellikle de cinsel taciz ve kadına yönelik şiddet konusunda hızla küreselleştirmek için teknolojiyi kullanmaya başlamışlardır (Simões ve Matos, 2008). Bu dönem cinsel şiddet konusunda farkındalık yaratmada önemli ilerleme kaydederken, aynı zamanda kadınların ücretli istihdamı ve ücretleri gibi daha maddi konulara odaklanan feminist bilimden de ayrılmıştır (Benn, 2013).

Dijital Feminizm ve Sporda 4.Dalga Hareketi

Üçüncü dalganın sonlarında ve dördüncü dalganın başlarında teknolojinin gelişmesiyle birlikte feminizmin değişime uğrayarak dijital bir yöne doğru kaymaya başlayacağına dair bazı örnekler ortaya çıkmıştır (Parry, 2018). Dördüncü dalga tam olarak feminizmin internet üzerinden yapılmasına olanak sağlamıştır (Knappe ve Lang, 2014). Bu bağlamda değerlendirildiğinde teknolojik seferberliğin bu dalganın kilit unsuru olduğu belirtilmektedir (Parry ve Fullagar, 2013). Özellikle genç nüfus popülasyonunun X, Facebook ve Instagram gibi sosyal medya platformlarında etkileşim yoluyla diğer kişilerle giderek artan bir biçimde çoklu çevrim içi/online kimlikler oluşturmaktadır. Teknoloji merkezli kültür çevrim içi yaşama yeteneğini ve arzusunu kolaylaştırmaktadır (Baumgardner, 2011).

Çevrim içi platformlar feministlerin hikayelerini paylaşmak ve analiz etmek, farkındalık yaratmak ve zor konuları tartışmak için kullandıkları önemli araç olarak belirtilmektedir (Martin ve Valenti, 2013). Fotopoulou (2016) X platformunun çevrim içi aktivizm ve feminizm için önemli bir alan olmakla birlikte topluma spesifik bir alan açması nedeniyle önemli olduğunu ifade etmektedir. Sosyal medyada hashtag kullanımı yoluyla feminist aktivizm (hashtag feminizm), cinsiyet eşitsizliğiyle mücadelede güçlü bir strateji olarak görülmektedir (Alikılıç ve Baş, 2019). Konu etiketi olarak bilinen hashtag aktivizmi aktivistler ve akademisyenler tarafından da tercih edilmektedir (Gunn, 2015).

2015 yılında bir bilim adamının konferansta laboratuvarında birlikte çalıştığı bilim kadınlarının duygusal yönlerinin zayıflığına dair yaptığı açıklamalar dünya çapında büyük yankı oluşturmuştur. Bu konuşmanın içeriği kadın bir gazetecinin tweetleri ile kamuoyuyla paylaşılmış ve viral bir hale gelmiştir. Bilim adamı yaptığı konuşmanın içeriğinde erkek ve kadınlar için ayrı laboratuvarlar kurulması gerektiğini belirtmiş ve bunun nedenini kadınların sorunlu bir duygusallığa sahip olmaları tarzında ataerkil bir söylemle gerekçelendirmiştir (The Guardian, 2015). Dünyanın dört bir yanından özellikle kadın bilim insanları tarafından #distractinglysexy hashtagi oluşturularak bu konuşmanın içeriği sosyal medya üzerinden eleştirilmiştir. Bilim adamının yapmış olduğu açıklamalar açık bir şekilde kadınların doğasına vurgu yaparak bilim alanında yalnızca erkeklerin bir arada olması gerektiğiyle ilgilidir. Bu açıklamaya X platformu üzerinden karşı çıkılması ve küresel olarak kadınların bir araya gelmesi 4.dalga feminizmin örneklerinden biri olarak kabul edilebilir (The Independent, 2015).

Dijital platformlar erkeklerin kadınlar üzerindeki baskısı sonucunda dördüncü dalga feministlerin direnmesi ve anında karşılık vermesi için bir forum görevi üstlenmektedir. Dördüncü dalga feminizmin ayırt edici özelliklerinden biri, özellikle X ve Facebook gibi sosyal medya

platformları aracılığıyla belirli cinsel şiddet biçimlerine verilen hızlı ve çok sesli yanıtıdır (Chamberlain, 2016). Martin ve Valenti (2013) dördüncü dalganın büyük ölçekte hızlı, çok sesli bir tepki ve toplu eylemle sonuçlanabilir olduğunu fakat teknolojiye bağlı olması nedeniyle bu dalganın doğası gereği sürdürülemez olduğunu öne sürmektedir. Ancak 2017 yılının sonbaharında yeniden ortaya çıkan #MeToo hareketinin yansımalarının ve karşılık bulmasının bir anlamda dördüncü dalganın hedefine hizmet ettiği söylenebilir.

İnternet ve sosyal medya, kişisel yaşamların önemli bir parçası haline gelmiş ve bireyler, sosyal medya platformlarında çeşitli içerikler üretip paylaşmaktadır. Bireylerin kullandıkları dijital platformlarda içerik üretip paylaşmaları ve bu içerikler konusunda birbirleriyle etkileşimde bulunmaları olağandır (Yaşar, 2003). Sosyal medyanın feminizm üzerindeki olumlu etkisi, yabancı literatürde sıkça vurgulanmaktadır. Ancak Amerika ve Avrupa kültürlerindeki bu olumlu etkinin, Türkiye ve benzer kültürlerle sahip ülkelerde aynı olmasını beklemek zor görünmektedir. Türk sosyal medyasında, sadece feminizm değil, kadın temalı içeriklerde dahi cinsiyet ve roller tartışılmakta; kadının varlığı, cinsiyeti, özgürlüğü, hakları, inançları ve tercihleri bile sorgulanmakta ve yargılanmaktadır (Alikılıç ve Baş, 2019).

Spor ortamı, kültürün doğasında var olan erkeklik ve şiddeti idealleştirilmesi göz önüne alındığında, cinsel taciz ve saldırı için bir üreme alanı olmakla suçlanmaktadır (McMahon, 2007). 2011 yılında futbol takımı antrenörü Jerry Sandusky'nin ve 2017 yılında dünyaca ünlü spor doktoru Larry Nassar'ın sporcu kız çocukları ve kadınlara uyguladıkları cinsel istismar skandalları acı bir gerçeği ortaya çıkarmıştır. Çocuk ve genç sporcular, sıkı ve tutkulu çevrelerde model aldıkları ve güvendikleri figürlerin cinsel istismarına karşı savunmasızdır (Reel ve Crouch, 2019). Antrenörler tarafından uygulanan cinsel şiddet, 1980'lerden bu yana literatürde tartışılmakta ve sporla ilgili haberlerde oldukça dikkat çekmektedir (Parent ve Fortier, 2018). Dijital platformlar üzerinden uğradıkları cinsel istismar ve psikolojik şiddet konularındaki olumsuz deneyimleri paylaşan sporculara yine spor dünyasından pek çok isim destek olmuştur. Bu konu yalnızca kadınlar tarafından değil erkekler tarafından da desteklenmesiyle daha büyük bir ses getirmiştir. 4.dalganın internet kullanımıyla evrensel olarak örgütlenmeyi getirdiği gibi cinsiyetler arası haksızlıklara karşı beraber olunmasında da bir bakıma katkı sağlamıştır (Parry ve Fullagar, 2013).

Spor içerisinde yaşanan bu durumlar yalnızca sporcular tarafından değil farklı zaman dilimlerinde antrenörler, spor gazetecileri, spor psikologları gibi birçok isim tarafından da ilgi görmüştür. #MeToo hareketinin kamuoyunda asırlardır tartışılan istismar konusuna bir bakıma açıklık getirdiği görülmektedir. Sosyal medyada başlayan bu hareketle yaşanan olumsuz tecrübelerin tüm dünyayla paylaşılması evrensel olarak bir acı dalgasına neden olmuştur. Birçok

meslek grubundan saygın ve tanınmış olarak kabul edilen birey bu suçlamalarla yüzleşmiş, elit düzeyde çok sayıda sporcunun mağdur edildiği görülmüştür (Reel ve Crouch, 2019). Sporda dijital feminizmin küresel ölçekte büyük yankı uyandırmasıyla dalganın adeta bir metafora dönüştüğünü söylemek mümkündür. Bu çalışmanın amacı, 4. dalga feminizmin bir yansıması olarak #MeToo hareketinin spor dünyasındaki etkilerini ve dijital feminizmin sosyal medya aracılığıyla feminist hareketlerin dijital medyadaki temsilini incelemektir. Bu bağlamda dijital feminizm toplumsal gelişim ve feminist harekete sağlayacağı katkının yanında toplumun küçük evreni olarak görülen spor alanında da farkındalık yaratacak olması bakımından önemlidir. Ulusal ve uluslararası literatürde farklı disiplinlerde #MeToo hareketiyle ilgili dijital feminizm üzerinde çalışmalar yapılmış olsa da ulusal alan yazında spor özelinde bu konuyu ele alan bir çalışmaya henüz rastlanmamıştır.

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılarak yapılmıştır. Bu analiz yönteminde yazılı belgelerin içeriğinin sistematik ve titiz bir biçimde izlenmesi gerekmektedir (Wach, 2013). Elektronik ve basılı yayımlanan tüm materyaller bu yöntemle sistemli bir biçimde incelenerek değerlendirilebilmektedir. Diğer nitel araştırma yöntemlerine benzer şekilde doküman analizi yönteminde ilişkili konuyla ilgili anlam çıkarmak, bakış açısı oluşturmak ve ampirik bilgi geliştirilebilmesi için verilerin yorumlanması ve incelenmesi gerektirmektedir (Corbin ve Strauss, 2008). Doküman analizi nitel vaka çalışmalarında tek bir fenomen, olay, örgüt veya programı ortaya çıkarmak amacıyla yapılan çalışmalarda da kullanılmaktadır (Stake, 1995; Yin, 2014). Genellikle başka araştırma yöntemlerini tamamlayıcı olarak kullanılsa da bağımsız olarak kullanıldığı görülmektedir (Kıral, 2020). Bu çalışmada da spor alanında #MeToo hareketine ilişkin haberlerin sistematik bir şekilde incelenmesi ve analiz edilmesi için uygun bir veri toplama ve analiz tekniği sunduğundan doküman incelemesi yöntemi tercih edilmiştir. Ayrıca CNN, BBC, The Guardian ve The New York Times dijital haber siteleri, yüksek erişim oranlarına sahip oldukları için küresel olayların kapsamlı bir yansımasını sunmaktadırlar. Bu haber siteleri kamuoyunun ve spor dünyasının #MeToo hareketine nasıl tepki verdiğini ve konunun nasıl ele alındığını anlamak için güvenilir bilgi sağlamaktadır. Doküman incelemesi, bu haber sitelerindeki belgelerden geniş bir veri kümesi elde edilmesi sağlamak için kullanışlı bir yöntem sunmaktadır.

Verilerin Toplanması

Çalışmada veri toplamak amacıyla 1 Ocak 2017-31 Aralık 2023 yılları arasında kadın sporcuların sosyal medyadan seslerini duyurmasına dair dünyada en çok ziyaret edilen dijital gazeteler arasında yer alan 4 haber sitesinde #MeToo hashtaginin kullanıldığı haber dokümanlarından yararlanılmıştır (PressGazette, 2024). Bu kapsamda CNN, BBC, The Guardian ve The New York Times dijital haber siteleri taranmıştır. CNN ve BBC açık erişimli ancak The Guardian ve The New York Times gazetelerine abone olarak haberlere ulaşılmıştır. Taranan haberlerde 2017 yılının başlangıç noktası olarak belirlenmesinin temel nedeni ise sporda #MeToo hareketinin bu yılda başlamasından kaynaklanmaktadır. Uygulanan taramada haber sitelerinin filtreleme özellikleri kullanılarak, anahtar sözcükler haber başlığında ve içeriğinde bulunacak şekilde #MeToo in Sport, #MeToo, #MeToo movement, #MeToo Movement in sport şeklinde tarama yapılmıştır. Haberlerin aranmasını ve seçilmesini ele almak için dâhil etme ve hariç tutma kriterleri tanımlanmıştır. Tablo 1’de çalışmaya dâhil edilme ve hariç tutulma kriterleri gösterilmektedir.

Tablo 1.
Çalışmaya Dâhil Edilme ve Hariç Tutulma Kriterleri

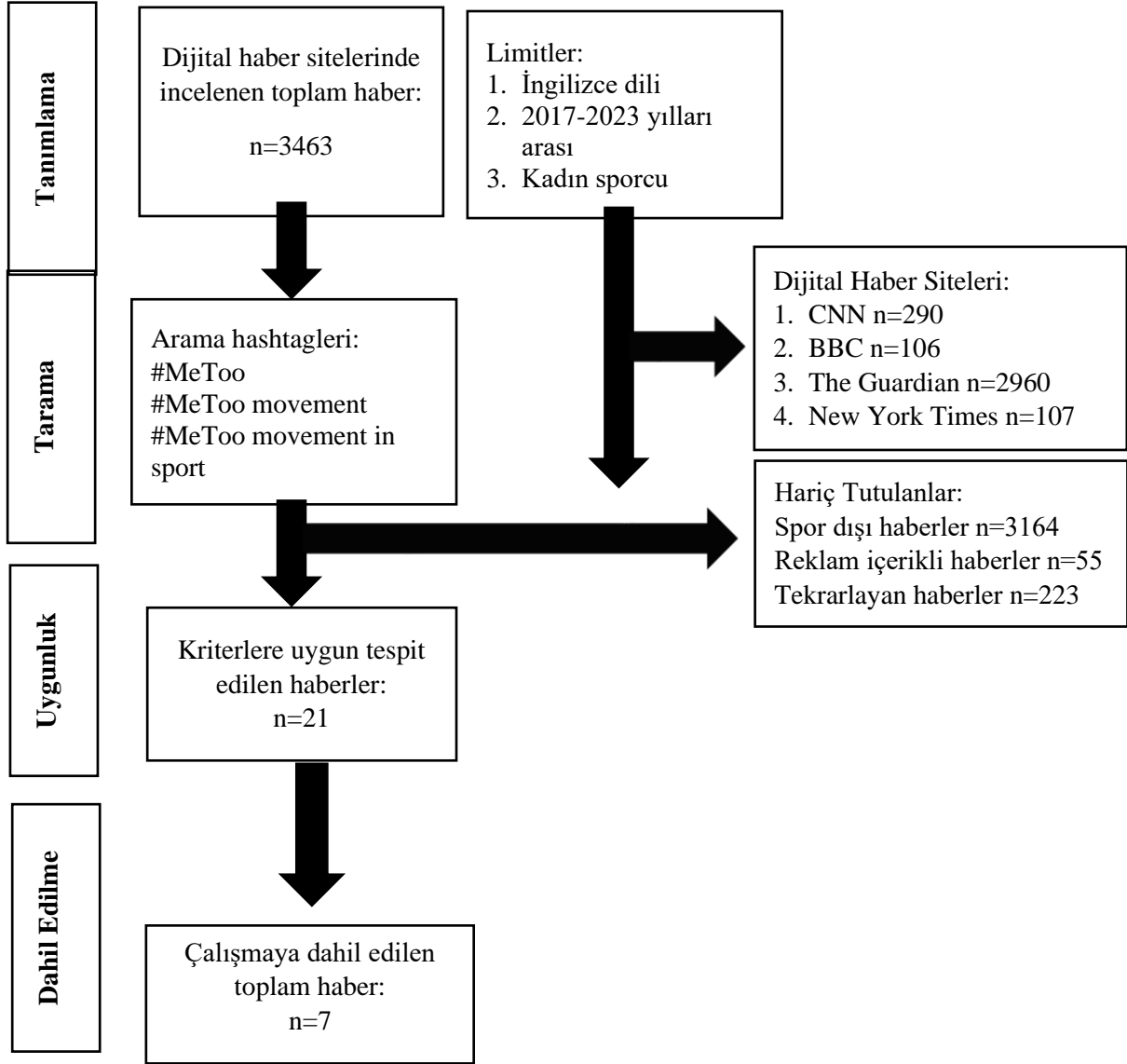
Dâhil Edilme	Hariç Tutulma
<ul style="list-style-type: none"> Tam metin haberler Odak noktası spor olan haberler Başlık ve içeriği konu ile ilişkili olan haberler 	<ul style="list-style-type: none"> Tam metnine erişim olmayan haberler Odak noktası spor olmayan haberler Başlık ve içeriği konu ile ilişkili olmayan haberler Tekrarlayan ya da devam niteliğindeki haberler

Gerçekleştirilen filtreleme işlemlerinin ardından CNN’de 106, BBC’de 290, The Guardian’da 2960 ve The New York Times’da 107 haber olmak üzere toplamda 3463 habere ulaşılmıştır. Odak noktası spor ve spor ortamı olmayan 3164 haber, reklam içerikli 55 haber ve 223 tekrarlayan haber çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Tekrarlayan 21 haber dahil edilme kriterleri kapsamında ilk yayınlandığı gazete dikkate alınarak çıkarılmış ve sonuç olarak 7 haber çalışmaya dahil edilmiştir. Şekil 1’de haber seçimi akış şeması gösterilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırma, doküman inceleme modeli üzerine kurulmuş bir nitel araştırma yöntemini benimsemektedir. Bu modelde, incelenen dokümanların analizi, sistematik literatür incelemesi adımlarıyla gerçekleştirilmiştir. Sistematik literatür incelemesi, belirli bir araştırma sorusuyla ilgili eksiklikleri ve alanları belirleyerek daha fazla araştırmayı gerektiren noktaları tespit ederken, aynı zamanda bir konuyla ilgili mevcut araştırmaların durumunu gösterir. Literatürün sistematik olarak taranması, belirlenen araştırma sorusu, konu veya ilgilenilen olguyla ilgili mevcut çalışmaların

tanımlanması, değerlendirilmesi ve sonuçların yorumlanması adımlarını içermektedir (Kitchenham, 2004).

Şekil 1.
Haber Seçimi Akış Şeması

Bulgular

Bu çalışma BBC, CNN, The Guardian, The NewYork Times gazetelerinde yer alan haberleri içermektedir. Haber seçim sürecinde elde edilen sonuçlar Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2.
Araştırmada Yer Alan Haberler

Haber Sitesi	Haberciler	Haber Başlığı	Haber Tarihi	Ülke	Branş	Haber İçeriği
CNN	Anne Claire Stapleton Eric Levenson	McKayla Maroney alleges USA Gymnastics doctor abused her at 13	19.10.2017	ABD	Cimnastik	Cinsel istismar, kulüp doktoru Larry Nassar, sosyal medya platformları aracılığıyla ifşa
CNN	Eric Levenson	Aly Raisman: I was sexually abused by former USA Gymnastics doctor	11.11.2017	ABD	Cimnastik	İstismar, kulüp doktoru Larry Nassar, 60 Minutes dergisi röportaj sırasında itiraf
CNN	Eric Levenson	Larry Nassar sentenced to up to 175 years in prison for decades of sexual abuse	24.01.2018	ABD	Cimnastik	156 kadın ve kız çocuğuna cinsel istismar, istismara bağlı sporcuların kaygı, depresyon yaşaması ve kendine zarar verme davranışı, Lassar'a 175 yıl hapis cezası
CNN	Flora Charner	Brazilian sports journalists may be having their #MeToo moment	30.03.2018	Brezilya	Spor Muhabiri (futbol)	Taciz, kadın spor gazetecilerinin sosyal medya üzerinden hashtag kullanarak bir araya gelmesi
The Guardian		South Korea unveils biggest ever investigation into abuse in sport	23.01.2019	Güney Kore	Sürat Pateni Judo Taekwondo Futbol Güreş	Ülkede sporda istismara yönelik en büyük soruşturma, sporcunun antrenörünü istismarla suçlaması
The New York Times	İleNiki Kitsantonis	İleNiki Kitsantonis' Olympic Athlete Speaks of Assault and Breaks a Bigger Silence in Greece.	16.02.2021	Yunanistan	Yelken	Üst düzey spor yetkilisi tarafından sporcuya cinsel saldırı, hashtag aracılığıyla ifşa, diğer sporculara örnek teşkil etme
BBC	Rudraneil Sengupta	Wrestling Federation of India: Is Indian sport seeing its #MeToo moment?	01.02.2023	Hindistan	Güreş	Kadın güreşçilerin antrenörlerini cinsel istismarla suçlaması

Araştırma Sonuçlarına İlişkin Temalar

Spor özelinde bakıldığında #MeToo hashtagine sahip haberlerin 2017-2023 yılları arasında yayımlandığı görülmüştür. Özellikle 2017 yılının sonunda dijital platforma #MeToo hashtaginin tek başına hâkim olduğu görülmüştür. Bu hashtag cinsel saldırı ve tacize karşı geliştirilmiş bir hareket olarak kabul edilmiştir (Moscatelli vd., 2021). #MeToo hashtagine sahip haberlerin sporda odak noktasının çalışmamızla paralellik gösteren 4.dalga feminizmin spesifik olarak spora yansımalarını ve spor içerisindeki yaşadıkları olumsuz duyguları ve bunları ifade ettikleri dijital platformlardır. Sporda #MeToo hashtagine sahip haberlere konu olayların yaşandığı ülkelere bakıldığında Amerika Birleşik Devletleri, Brezilya, Güney Kore, Büyük Britanya, Yunanistan ve Hindistan olduğu görülmektedir. Sporda #MeToo hashtagine sahip incelenen haberlerin içeriklerinde 'cinsel şiddet', 'tanıdık otorite fail', 'dijital global kız kardeşlik' ve 'feminist domino etkisi' temalarına ulaşılmıştır. Çalışma kapsamında ortaya çıkan tema ve kodlar Tablo 3.'de

gösterilmiştir. Bu kapsamda kadın sporcuların özellikle sosyal medya platformlarını kullanarak olumsuz yaşantılarına dair hak arayışları araştırılmıştır.

Tablo 3.

Tema ve kodlar

1. Cinsel Şiddet
İstismar
Taciz
Mağdurların ifadeleri
2. Tanıdık Otorite Fail
Antrenör
Doktor
Üst düzey yetkililer
3. Dijital Global Kız Kardeşlik
Sosyal medya hareketleri
Küresel dayanışma
Hashtag kullanımı
4. Feminist Domino Etkisi
Küresel feminist hareketler
Etki yayılımı
Yerel ve küresel bağlantılar

Cinsel Şiddet

2017 yılının Ekim ayında #Metoo hashtagi altında Amerika Birleşik Devletleri eski cimnastik takımı sporcusu McKayla Maroney, "#MeToo" hashtagi altında, fizyoterapist Larry Nassar'ın "tıbbi açıdan gerekli tedaviyi" sağlama kisvesi altında kendisine cinsel istismarda bulunduğunu X üzerinden paylaşmıştır (CNN, 2017c). Maroney'in ardından üç kez altın madalya kazanan cimnastikçi Aly Raisman, Nassar tarafından cinsel istismara uğradığını "60 Minutes" dergisine verdiği röportajda açıklamış ve X hesabından konuya ilişkin yazdıklarıyla destek bulmuştur (CNN, 2017d). Amerika Birleşik Devletleri'nde önde gelen olimpiyat kadın cimnastikçileri tedavi eden dünyaca ünlü spor doktoru Larry Nassar 150'den fazla kız çocuğuna cinsel istismarda bulunması nedeniyle çıktığı mahkemece tutuklanmıştır (CNN, 2018a).

Tanıdık Otorite Fail

Çalışma kapsamında incelenen bir haber dışında diğer tüm haberlerde mağdur sporcuların aynı ortamda beraber çalıştıkları, otorite konumunda ve kendilerinden yaşça büyük erkekler (doktor, antrenör, üst düzey spor yetkilisi) tarafından istismara uğradıkları belirlenmiştir.

2018 yılının Ocak ayında #MeToo hareketiyle birlikte Güney Kore'de bir patencinin uzun süre antrenörü tarafından istismar edildiğini açıklamasının ardında judo ve tenis gibi birçok farklı branşta sporcuların beraber çalıştıkları kişiler tarafından cinsel istismar iddaları ülkenin gündeminde büyük ses getirmiştir (The Guardian, 2019). 2021 yılında #MeToo hareketi Yunanistan'a sıçramış, yelken şampiyonu Olimpiyat altın madalyalı Sofia Bekatorou, üst düzey

bir spor yetkilisi tarafından cinsel saldırıya uğradığını söylemiş ve bu konunun uzun süredir göz ardı edildiği bir ülkede desteğin artmasına neden olduğu görülmüştür. Sporcu 23 yıl önce yaşadığı cinsel istismarı aktarmış ve devam eden süreçte aynı ülkede bulunan diğer sporculara da örnek teşkil etmiştir. Bekatorou, maruz kaldığı istismar hakkında ilk olarak bir derginin Yunanca yayımlanan bir röportajında konuşmuş ancak bu o dönemde nispeten az bir etki yaratmıştır. Ancak Bekatorou'nun çevrimiçi forumdaki hesabında paylaştığı #WithSofia ve #MeToo hashtagleri sosyal medyada büyük bir dayanışmaya yol açmış ve davası birçok Yunan siyasetçi tarafından da benimsenmiştir (The New York Times, 2021).

Dijital Global Kız Kardeşlik

#MeToo hareketinin yerel bir hareket olarak başlayıp daha sonra tüm dünyaya yayıldığı ve ses getirdiği bilinmektedir. Özel olarak spor konusu ele alındığında da benzer özellik gösterdiği belirlenmiştir. Araştırma kapsamında ele alınan haberlerin tümünün başlangıç noktasının sosyal medya hesaplarından olduğu gözlemlenmektedir. Sporcuların X, Instagram, Facebook vb. hesaplarından paylaşım yapması ve hashtagi kullanmasıyla yerel hareketin yerini evrenselliğe taşıdığı görülmektedir.

Dijital feminizm yalnızca sporcu kadınları hashtag üzerinden bir araya getirmemiş yine spor medyasında görev yapan spor muhabirleri ve gazetecilerin de hemcinsleriyle bir araya gelmesine zemin hazırlamıştır. 2018 yılının Mart ayında Brezilya'da bir futbol karşılaşmasının ardından spor muhabiri *Bruna Dealtry*'in bir taraftar tarafından canlı yayın esnasında tacize uğraması nedeniyle Facebook'tan yaptığı videolu paylaşım üzerine kadın gazetecilerden destek bulmuştur. #MeToo hareketinden ilham alarak Portekizce #deixaetrabalhar (Türkçesi #bırakınışiniyapsın) hashtagi üzerinden birçoğu kameralara yansımış taciz olaylarını video kullanarak sosyal medya üzerinden paylaşmıştır. Bu paylaşım bazı futbol kulüpleri olmak üzere ünlü kişilerden *retweet* yoluyla destek bulmuştur. Destek paylaşımı yapanlardan biri de futbolun efsaneleri arasında yer alan *Zico* olarak tanınan *Arthur Antunes Coimbra* olmuştur (CNN, 2018b). 2018 yılında maç sonunda kadın bir gazetecinin canlı yayında erkek bir taraftar tarafından öpülmesi nedeniyle kadın gazeteci hashtag kullanarak Facebook hesabından video paylaşımı yapmıştır. Diğer kadın gazeteciler meslektaşlarına destek olmak için hashtagi sahiplenmiş ve sosyal medya hesaplarından benzer şekilde yaşanan durumu protesto etmiştir.

Feminist Domino Etkisi

Dünya kamuoyunda büyük ses getiren Amerikalı cimnastikçilerin haberleri başta olmak üzere kadın sporcuların yeni nesil olarak kabul edilebilecek dijital feminizm etiketi çatısı altında bir araya gelmesi feminist domino etkisi temasına örnek olarak verilebilir. Uzun yıllar yaşadıkları

istismar durumlarına karşı istemsiz geliştirdikleri suskunluk sarmalına karşı #MeToo hareketinin bir bakıma olumlu bir domino etkisi yaratarak kitleleri etkisi altına aldığı görülmektedir. Amerika kökenli başlayan #MeToo hareketinin araştırmamızda yer alan haberler ele alındığında Brezilya, Güney Kore, Büyük Britanya, Yunanistan ve Hindistan gibi birçok ülkeyi etkisi altına aldığı belirlenmiştir.

2023 yılının Ocak ayında Hindistan'da üst düzey sporcuların #MeToo hareketinin etkisiyle ülkenin güreş federasyonuna karşı konuşması ve başkanını ve antrenörlerini cinsel istismarla suçlamasıyla benzeri görülmemiş protestolara tanık olmuştur. İki kez dünya şampiyonu olan Vinesh Phogat ve on kadın güreşçi daha federasyon başkanı Brij Bhushan Singh tarafından cinsel istismara maruz kaldıklarını iddia etmiştir. Başkan Singh, iddiaların siyasi amaçlı olduğunu ve sporcuların art niyetli olduğunu iddia etse de protestolar daha da büyümüştür. Eski bir antrenör olan Manisha Malhotra:

"Bu, buzdağının sadece görünen kısmı. Sporcuların gelip bana antrenörlerin istismarını itiraf etmelerine rağmen resmi şikâyette bulunmak için bir sonraki adımı atmıyorlar." ifadesini kullanmıştır (BBC, 2023).

Tartışma

Bu çalışmanın amacı, 4. dalga feminizmin bir yansıması olarak #MeToo hareketinin spor dünyasındaki etkilerini ve dijital feminizmin sosyal medya aracılığıyla feminist hareketlerin dijital medyadaki temsilini ve bu süreçteki rolünü incelemektir. Bu amaç çerçevesinde elde edilen sonuçlar bu bölümde tartışılmış ve yorumlanmıştır.

MeToo hareketi kapsamında olmasına rağmen çalışmaya dahil edilmeyen birçok spor vakası, haber içeriklerinde arama etiketlerinin bulunmaması nedeniyle kapsam dışı bırakılmıştır. Bunlardan biri 4.dalga dijital feminizmi kullanılarak eski bir kadın futbolcu olan *McCormack*'ın blog yazısında eskiden yaşadığı ve bugüne kadar korktuğu için cesaret edip paylaşmadığı istismar durumunu şahsi blog hesabı üzerinden duyurmasıdır (The Guardian, 2023). Olimpiyat boksörü *Myriam Da Silva Rondeau*, futbolcu *Andrea Neil* ve eskrimci *Emily Mason*'un da aralarında bulunduğu sporcular antrenörler ve diğer yetkililer tarafından maruz kaldıkları fiziksel ve psikolojik tacizi kamuoyuyla paylaşmıştır (CBC, 2023). 2020 yılında Nassar'ın şikayet edilmesinin ardından, #GymnastsAlliance hashtagiyle birleşen kadın sporcular, *Netflix* gibi dijital platformlarda *Bonni Cohen* ve *John Shenk*'in yönetmenliğini üstlendiği *Athlete A* belgeselinin yayınlanmasını sağlamıştır. Olimpiyat sporcusu *Jennifer Pinches*'in öncülük ettiği harekette, milli cimnastikçilerin iyi performans sergileyemedikleri zaman antrenörleri tarafından fiziksel şiddete maruz kaldıkları ve kendi bedenlerinden utanmalarına neden olacak söylemlerde bulunmaları

nedeniyle yeme bozuklukları gibi sorunlar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Cimnastikçiler ayrıca sakat olmalarına rağmen güçlü ağrı kesiciler kullanmaya zorlanarak yarışmaya zorlandıklarını ifade etmişlerdir (The Guardian, 2021). Bu haberlerin çalışmamız kapsamında ulaşılan cinsel istismar ve tanıdık otorite fail temalarıyla benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Spor ortamında yalnızca kadın sporcuların değil farklı görevlerde bulunan kadın çalışanların da etkilendiği görülmektedir. Arama etiketlerini karşılamadığı için çalışmaya dahil edilmeyen diğer bir haber Kolombiya 17 yaş altı kadın takımının kadın fizyoterapisti *Carolina Rozo*'nun teknik direktör *Didier Luna* tarafından kendisine uygulanan tacizi ve 18 aylık çalışma süresi içerisinde futbolcu kadınlara yönelik tavır ve tutumlarının da tacizle açıklanabileceğini ifade etmesidir. Futbolcuların konuyla ilgili konuşamamasının nedenin ise federasyonun sporcuları takımdan ihraç edebilecekleri korkusundan kaynaklı olduğu belirtilmektedir. *Rozo*'nun davası yalnızca Kolombiya'da etki yaratmakla kalmamış yayılarak Ekvator'daki oyuncuların da kendisinden yardım istemesine yol açmıştır (The Guardian, 2020). #MeToo hareketiyle birlikte ortaya çıkan bu ifadelerin ve gazetelerde yer alan bu haberin yayılma etkisi bakımından çalışmamızda ulaştığımız feminist domino etkisi ve dijital global kız kardeşlik temalarıyla benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Literatürde, özellikle son beş yılda, #MeToo hareketinin spor özelindeki etkilerini inceleyen uluslararası çalışmalara rastlanmaktadır. Røsok-Dahl ve Orgeret (2020) tarafından yapılan çalışmada, #MeToo hareketinin yayılmasında önemli bir rol üstlenen Norveç'te basın departmanında görev yapan genç stajyerlerle yapılan araştırma, hareketin etkilerini nasıl deneyimlediklerini, cinsel tacizin belirli bir cinsiyetle ilişkilendirilmemesi gerektiğini ve bu tür tacizin kadınların yapısal olarak bastırılmasının bir parçası olduğunu vurgulamanın önemini ortaya koymuştur. Çalışma spor gazeteciliğinde #MeToo hareketinin olumsuz birçok konuyu değiştirme potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Mevcut çalışmada da belirtildiği gibi, taciz ve istismar konularında sadece kadın sporcular değil, spor dünyasındaki farklı birimlerde ve pozisyonlarda görev yapan kadınlar da olumsuz deneyimler yaşamaktadır. Bu sonucun çalışma kapsamında ulaşılan feminist domino etkisi temasıyla benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Tam vd., (2020) tarafından yapılan çalışmada antrenörlerin #MeToo hareketine nasıl yaklaştıkları ve bunun antrenörlük uygulamaları ve sporcularla ilişkileri üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışma, antrenörlerin #MeToo hareketini güçlü bir şekilde desteklediklerini ve bu destekle bağlantılı olarak yanlış suçlama korkusuna dikkat çektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, antrenörlerin dijital hareketin antrenörlük uygulamalarını ve sporcularla ilişkilerini nasıl etkilediğini belirttiği, bu alanda daha fazla mesleki gelişim arzusunda buldukları ve haksız yere

suçlanma korkularını hafifletmek için güvenli temas konusunda daha fazla antrenör eğitimine ihtiyaç duydukları belirtilmiştir. Çalışma, antrenör-sporcu ilişkisinde uygun sınırlar ve sporcuların cinsel şiddet suçlamalarının soruşturulma süreci hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Bisgaard ve Stöckel (2019) tarafından yapılan çalışmada, iki kadın sporcuyla gerçekleştirilen görüşmelere dayanarak cinsel taciz ve istismarın nasıl oluştuğu ve neden sonlandırılmasının ve rapor edilmesinin zor olduğu incelenmiştir. Çalışmada, antrenörün yüksek düzeydeki sermayesinin ve sahadaki otoritesinin, güven inşasına ve sporcuların seslerinin kısıtlanmasına önemli ölçüde katkıda bulunduğu sonucuna varılmıştır. Mağdurlar, istismar ya da tacizi anlamalarına rağmen destek bulamayacakları korkusuyla yıllar sonra hashtag altında bir araya gelerek ifade edebilmeleri, sporcuların savunmasız olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, genç sporculara cinsel istismar, cinsel taciz ve psikolojik şiddet konularında eğitim verilmesi ve bu tür desteklerin mevcut olduğunun somut örneklerle açıklanması büyük önem taşımaktadır. Novkov (2019) tarafından yapılan çalışmada, sporcunun güçlendirilmesine yönelik bir müdahale önerilmektedir. Bu müdahale, kültürde, hukukta ve spor düzenlemelerinde daha kapsamlı bir şekilde somutlaştırıldığında, genç sporcuların özerkliğini daha geniş bir şekilde kabul edilmesine ve "yırtıcı" bir bağlamın yaratılmasına katkıda bulunabileceği savunulmaktadır. Bu değişim, sorunlu davranışların tanınmasını daha rutin hale getirerek sporcuların daha aktif ve güçlü bir sorgulama yapmasını teşvik edecektir. Ayrıca, yaralanma kavramının cinsel istismardan daha geniş bir kapsama sahip olmasına ve yaralanma bilincinin sporcuların deneyimlerini içerecek şekilde yeniden çerçevelenmesine olanak tanıyacaktır. Çalışma kapsamında tanıdık otorite fail teması içinde yer alan meslek gruplarından biri olarak antrenörler tespit edilmiştir. Bu bağlamda, antrenör ve sporcularla yapılan çalışmaların sporcu-antrenör ilişkisinde temas ve güven alanlarının belirlenmesi açısından önemli olduğu söylenebilir. #MeToo hareketiyle ilgili olarak spor ortamında çalışan, sporcular ve otorite konumunda kişilerle yapılacak olan araştırmaların sayısının artırılmasının cinsel şiddet, istismar ve taciz gibi konuların üzerinde etkili bir rol oynayacağı düşünülmektedir.

#MeToo hareketi spor sosyolojisi içinde tartışılabilir bir konu olmasının yanı sıra, spor psikolojisi alanında da önemli bir tartışma konusu olarak ele alınmaktadır. 2019 yılında, spor psikolojisinin önde gelen dergilerinden biri olan *Journal of Clinical Sport Psychology*, sporda cinsel taciz ve saldırı konularında özel bir sayı yayımlamak üzere makale çağrısında bulunarak #MeToo hareketinin önemini vurgulama olasılığını değerlendirmiştir. Dergi editörleri Reel ve Crouch (2019), bu özel sayının spor kültürünü dönüştürmek ve cinsel saldırı ile tacize dikkat çekmek amacıyla daha geniş bir etkileşim başlatmayı hedeflediğini ve çalışmaların spor ve egzersiz psikolojisi alanındaki profesyonellerde (hem araştırmacılar hem de klinisyenler) bu

konuda bir tutku yaratacağını belirtmektedir. Ayrıca, bu kritik konunun sadece geçici bir özel sayı değil, düzenli olarak ele alınmasının zorunlu olduğunu ve #MeToo hareketinin, medyanın çok ihtiyaç duyduğu ilgiyi sağlayarak toplumdaki uzun süreli cinsel saldırı ve taciz sorunlarına dikkat çektiğini ifade etmektedir (Reel ve Crouch, 2019). Bu bağlamda, çalışma kapsamında ulaşılan cinsel istismar teması, aynı zamanda #MeToo hareketinin de çıkış noktasıdır ve toplumsal etkisinin yanı sıra, cinsel şiddetin mağdur üzerinde psikolojik olarak da olumsuz etkileri bulunmaktadır.

Sonuç

Spor alanındaki kadınların dijital platformları kullanarak seslerini duyurması, dijital feminizmin desteklenmesine ve dayanışmanın artmasına önemli bir katkı sağlamıştır. Sosyal medya platformları aracılığıyla birbirlerine destek olan ve yaşadıkları olumsuz deneyimleri paylaşarak sistematik bir değişim talep eden kadınlar geleneksel spor kurumlarında değişim çağrılarının güçlenmesine ve cinsel istismar gibi konuların görünürlüğünün artmasına yol açmıştır. Çalışmada dört ana ortaya çıkmıştır. Cinsel şiddet temasında istismar, taciz ve mağdurların ifadeleri kodlarından oluşturulmuştur. Tanıdık Otorite Fail temasında spor ortamının önemli aktörleri olan antrenör, doktor ve üst düzey yetkililer kodları yer almaktadır. Dijital Global Kız Kardeşlik temasında Sosyal medya hareketleri aracılığıyla küresel dayanışma örnekleri üzerinde durulmuş sosyal medya hareketleri, küresel dayanışma hashtag kullanımı temalarına ulaşılmıştır. Feminist Domino Etkisi temasında ise feminist hareketler Etki yayılımı Yerel ve küresel bağlantılar kodlarından oluşmuştur. Oluşturulan kodlar ve temalar incelendiğinde #MeToo hareketinin kadınların sesinin duyurulmasında önemli bir hareket olarak değerlendirilmelidir. Elde edilen bu temalara göre #MeToo hareketi, spor dünyasında cinsel şiddet olaylarının görünür hale gelmesine yardımcı olmuştur. Sporcular, antrenör, yönetici veya takım doktoru gibi etraflarındaki kişilerin cinsel şiddetine uğradıklarını paylaşarak bu konunun görmezden gelinemeyeceğini göstermişlerdir. Bu istenmeyen davranışların çoğunun sporcuların spor ekosisteminin içerisindeki kişilerden gelmesi oldukça dikkat çekicidir. #MeToo hareketi sayesinde, bu tür olayların gizlenmesinden ziyade daha açık bir şekilde ele alınması gerektiği vurgulanmıştır. #MeToo hareketi, sporcular arasında dijital platformlarda bir "global kız kardeşlik" bağının oluşmasını sağlamıştır. Kadın sporcular arasında ortaya çıkan dayanışma benzer durumdaki diğer kadın sporcuların da cesaretlenmesine yol açmıştır. Böylelikle #MeToo hareketi, spor dünyasında feminist bir domino etkisi yaratarak daha fazla cinsel şiddet olayının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Spor dünyasında cinsel şiddet ve istismar uzun zamandır bilinen bir gerçektir ve 4.dalga feminizm örneği olarak kabul edilebilecek olan #MeToo hareketi, bu soruna yönelik önemli bir değişim çağrısı olarak ortaya çıkmıştır. Spor dünyasında bulunan kadınların yaşadıkları mağduriyetleri gün yüzüne çıkarmalarına ve bu konuyu açıkça dile getirmelerine olanak tanıyan güvenli bir ortam sunmuştur. Özellikle 2017 yılından itibaren #MeToo hashtagi altında birçok kadın, cinsel taciz ve istismar deneyimlerini paylaşarak bu konuda farkındalık yaratmıştır. #MeToo hareketi spor alanında yaşanan cinsel şiddet ve istismar vakalarının yalnızca sosyal medyada değil birçok ülkede haberlere konu olmasına yol açmıştır. Dijital feminizmin etkisiyle, cinsel şiddet ve istismar konularında toplumsal farkındalık artmış, sosyal medya paylaşımları ve medyada yer alan haberler bu sorunların daha fazla gündeme gelmesine ve tartışılmasına katkıda bulunmuştur. Medya cinsel şiddet ve istismar vakalarını geniş kitlelere ulaştırmada kritik bir rol oynamış ve spor alanında yaşanan bu sorunların toplumsal tartışmanın merkezine yerleşmesini sağlamıştır. #MeToo hareketinin, spor dünyasında cinsel şiddetle mücadelede bir dönüm noktası olduğu ve spor içerisindeki kadınların yaşadıkları mağduriyetleri duyurmak için etkili bir platform sağladığı söylenebilir.

Spor organizasyonları, spor federasyonları ve kulüpler bu tür vakalara karşı daha şeffaf olma yönünde adımlar atmalıdır. Kapsamlı bir cinsel tacizi ve şiddeti önleme politikası oluşturulmalı ve uygulanmalıdır. Mağdur sporcular için güvenlik önlemlerini artırmak, gizliliği korumak ve mağdurlara destek sağlamak amacıyla çeşitli politikalar geliştirilmelidir. Sporcular, sporcuların aileleri, antrenörler, yöneticiler ve diğer çalışanlar için farkındalık eğitimleri zorunlu olarak verilmelidir. Sporcular istenmeyen bir durumla karşılaştıklarında kendilerini yalnız hissetmemeli, bağımsız bir kuruluşa şikâyetini rahatça iletebileceği bir sistem oluşturulmalıdır. #MeToo hareketi spordaki cinsel şiddet, taciz ve eşitsizlik sorunlarını önlemek için bir fırsat olarak görülmelidir. Gelecek çalışmalarda sporda cinsel taciz ve istismarla ilgili haberleri analiz etmekten ziyade çeşitli sosyal medya platformlarında paylaşılan postlar ve yapılan yorumlar incelenebilir. Bu çalışmada BBC, CNN, The Guardian, The NewYork Times gazetelerinde yer alan haberleri incelenmiştir. Gelecek çalışmalarda daha fazla haber sitesi ve sosyal medya platformları çalışma kapsamına alınarak sosyal medya analizleri yapılabilir.

Kaynakça

- Alexander, K., Stafford, A., & Lewis, R. (2011). *The experiences of children participating in organised sport in the UK*. NSPCC Child Protection Research Center.
- Artuk, M. E., & Alşahin, M. E. (2016). Sarkıntılık fiili. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 65(4), 3243-3270. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/auhfd/issue/42360/510096>

- Alikılıç, Ö., & Baş, Ş. (2019). Dijital feminizm: Hashtag'in cinsiyeti. *Fe Dergi*, 11(1), 89-111.
- Arat, N. (2010). *Feminizmin ABC'si*. Say Yayınları. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/federgi/issue/45889/579180>
- Baumgardner, J. (2011). *F'em!: Goo goo, gaga, and some thoughts on balls*. Seal Press.
- BBC (2016). 'Rozina Sini' How 'MeToo' is exposing the scale of sexual abuse. Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/news/blogs-trending-41633857> (Erişim Tarihi:14/06/2023).
- BBC (2023). 'Rudraneil Sengupta' Wrestling Federation of India: Is Indian sport seeing its #MeToo moment? Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/news/world-asia-india-64396084> Erişim tarihi: 11.09.2023.
- Benn, M. (2013). After post-feminism: pursuing material equality in a digital age. *Juncture*, 20(3), 223-227. <https://doi.org/10.1111/j.2050-5876.2013.00757.x>
- Bisgaard, K., & Stöckel, J. T. (2019). Athlete narratives of sexual harassment and abuse in the field of sport. *Journal of Clinical Sport Psychology*, 13(2), 226-242. <https://doi.org/10.1123/jcsp.2018-0036>
- Braithwaite, A. (2002). The personal, the political, third-wave and postfeminisms. *Feminist Theory*, 3(3), 335-344. <https://doi.org/10.1177/146470002762492033>
- Brackenridge, C.H. (2010). *Violence and abuse prevention in sport*. In: Walsh K, Zwi K, ed. *The prevention of sexual violence: a practitioners' sourcebook* (pp. 401-413). Holyoke, MA: NEARI Press.
- Brackenridge, C. H., Fasting, K., Kirby, S. L., & Leahy, T. (2010). Protecting children from violence in Sport: A review with a focus on industrialized nations.
- Brackenridge, C. H., & Rhind, D. (2014). Child protection in sport: reflections on thirty years of science and activism. *Social Sciences*, 3(3), 326-340. https://doi.org/10.3390/socsci_3030326
- Burke T. (2018). Tarana Burke: What 'Me Too' Made Possible. Erişim adresi: <https://time.com/6221110/tarana-burke-me-too-anniversary/> (Erişim Tarihi: 07.11.2023).
- Burke T. (2021). Get to know us. Erişim adresi: <https://metoomvmt.org/get-to-know-us/history-inception/> (Erişim Tarihi: 21.10.2023).
- CBC (2023). 'John Paul Tasker' Elite athletes demand public inquiry into abuse in sports. Erişim adresi: <https://www.cbc.ca/news/politics/public-inquiry-sport-abuse-1.6820649> (Erişim Tarihi: 18.09.2023)

- CBS News (2017). ‘More than 12M "Me Too" Facebook posts, comments, reactions in 24 hours’. Erişim adresi: <https://www.cbsnews.com/news/metoo-more-than-12-million-facebook-posts-comments-reactions-24-hours/> (Erişim Tarihi: 14/07/2023).
- Chamberlain, P. (2016). Affective temporality: towards a fourth wave. *Gender and Education*, 28(3), 458–464. <https://doi.org/10.1080/09540253.2016.1169249>
- CNN (2017a). ‘Lisa Respers’ #MeToo: Social media flooded with personal stories of assault. Erişim adresi: <https://edition.cnn.com/2017/10/15/entertainment/me-too-twitter-alyssa-milano/index.html> (Erişim Tarihi: 14/06/2023).
- CNN (2017b). ‘Cassandra Santiago and Doug Criss’ An activist, a little girl and the heartbreaking origin of ‘Me too’ Erişim adresi: <https://edition.cnn.com/2017/10/17/us/me-too-tarana-burke-origin-trnd/index.html> (Erişim Tarihi: 14/06/2023)
- CNN (2017c). ‘AnneClaire Stapleton and Eric Levenson’ McKayla Maroney alleges USA Gymnastics doctor abused her at 13. Erişim adresi: <https://edition.cnn.com/2017/10/18/us/mckayla-maroney-me-too-abuse/index.html> (Erişim Tarihi: 14/08/2023).
- CNN (2017d). ‘Eric Levenson’ Aly Raisman: I was sexually abused by former USA gymnastics doctor. Erişim adresi: <https://edition.cnn.com/2017/11/10/us/aly-raisman-abuse-usa-gymnastics/index.html?sr=twCNN111017aly-raisman-abuse-usa-gymnastics1144AMVODtop> (Erişim Tarihi: 14/08/2023).
- CNN (2018a). ‘Eric Levenson’ Larry Nassar sentenced to up to 175 years in prison for decades of sexual abuses. Erişim adresi: <https://edition.cnn.com/2018/01/24/us/larry-nassar-sentencing/index.html> (Erişim Tarihi: 14/08/2023).
- CNN (2018b). ‘Flora Charner’ Brazilian sports journalists may be having their #MeToo movement Erişim adresi: <https://edition.cnn.com/2018/03/30/americas/brazilian-sports-journalists-harassment-metoo-letherdoherjob/index.html> (Erişim Tarihi: 15/08/2023).
- Corbin, J., & Strauss, A. (2008). Basics of qualitative research: techniques and procedures for developing grounded theory (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage. *Organizational Research Methods*, 12(3), 614-617. <https://doi.org/10.1177/1094428108324514>
- Dean, J. (2009). *Democracy and other neoliberal fantasies: Communicative capitalism and left politics*. Duke University Press.
- Dow, B. J. (2003). Feminism, Miss America, and media mythology. *Rhetoric & Public Affairs*, 6(1), 127-149. <https://doi.org/10.1353/rap.2003.0028>

- Fasting, K., Brackenridge, C., & Knorre, N. (2010). Performance level and sexual harassment prevalence among female athletes in the Czech Republic. *Women in Sport and Physical Activity Journal*, 19(1), 26-32. <https://doi.org/10.1123/wspaj.19.1.26>
- Fasting, K., Brackenridge, C., & Walseth, K. (2007). Women athletes' personal responses to sexual harassment in sport. *Journal of Applied Sport Psychology*, 19(4), 419-433. <http://dx.doi.org/10.1080/10413200701599165>
- Fotopoulou, A. (2016). Digital and networked by default? Women's organisations and the social imaginary of networked feminism. *New Media & Society*, 18(6), 989-1005. <https://doi.org/10.1177/1461444814552264>
- Görgün Baran, A. (2021). *Feminizmin gelişim serüveni: dalga yerine kuşak diyelim mi?* Erişim Adresi: <https://kockam.ku.edu.tr/feminizmin-gelisim-seruveni-dalga-yerine-kusak-diyelim-mi-aylin-gorgun-baran/> (Erişim Tarihi: 23.07.2023).
- Gunn, C. (2015). Hashtagging from the margins: women of color engaged in feminist consciousness-raising on Twitter. In K. E. Tassie & S. M. B. Givens (Eds.), *Women of color and social media multitasking: Blogs, timelines, feeds, and community* (pp. 21-34).
- Hooks, B. (2000). *Feminist theory: from margin to center*. Pluto Press.
- Kadir Has Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Araştırma Merkezi. (2017). *Cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı taciz ve saldırı politikalarının analizi: Türkiye'deki üniversiteler için araç seti*. Erişim adresi: <https://gender.khas.edu.tr/sites/gender.khas.edu.tr/files/inline-files/1.pdf> (Erişim Tarihi: 16.08.2023).
- Kantor, J., & Twohey, M. (2021). Kadın dedi ki: #MeToo hareketini başlatan cinsel taciz hikayesinin açığa çıkışı. Bilgi Yayınevi.
- Kaplan, E. (2003). Feminist futures: trauma, the post-9/11 world and a fourth feminism? *Journal of International Women's Studies*, 4(2), 46-59. <https://vc.bridgew.edu/jiws/vol4/iss2/5>
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/susbid/issue/54983/727462>
- Kinser, A. E. (2004). Negotiating spaces for/through third-wave feminism. *Feminist Formations*, 16(3), 124-153. <https://doi.org/10.1353/nwsa.2004.0075>

- Kitchenham, B. (2004). Procedures for performing systematic reviews. *Keele, UK, Keele University*, 33(2004), 1-26.
- Knappe, H., & Lang, S. (2014). Between whisper and voice: Online women's movement outreach in the UK and Germany. *European Journal of Women's Studies*, 21(4), 361-381. <https://doi.org/10.1177/1350506814541643>
- Krolokke, C., & Sorensen, A. S. (2006). *Gender communication theories and analyses: From silence to performance* (No. 50). Sage.
- Martin, C. E., & Valenti, V. (2013). #FemFuture: online revolution. introduction. In C. E. Martin and V. Valenti (Eds.) (pp. 3–5). *Barnard Center for Research on Women, New Feminist Solutions*.
- McMahon, S. (2007). Understanding community-specific rape myths: Exploring student athlete culture. *Journal of Women and Social Work*, 22(4), 357–370. <https://doi.org/10.1177/0886109907306331>
- Millett, K. (2000). *Sexual politics*. University of Illinois Press.
- Moscatelli, S., Golfieri, F., Tomasetto, C., & Bigler, R. S. (2021). Women and# MeToo in Italy: Internalized sexualization is associated with tolerance of sexual harassment and negative views of the# MeToo movement. *Current Psychology*, 40(12), 6199-6211. <https://doi.org/10.1007/s12144-021-01350-1>
- Mountjoy, M., Brackenridge, C., Arrington, M., Blauwet, C., Carska-Sheppard, A., Fasting, K., Kirby, S., Leahy, T., Marks, S., Martin, K., Starr, K., Tiivas, A., & Budgett, R. (2016). International Olympic Committee consensus statement: harassment and abuse (non-accidental violence) in sport. *British Journal of Sports Medicine*, 50(17), 1019–1029. <https://doi.org/10.1136/bjsports-2016-096121>
- Nicholson, L. (2010). Feminism in 'Waves': Useful Metaphor or Not?. *New Politics*, 12(4), 34-39.
- Novkov, J. (2019). Law, policy, and sexual abuse in the #MeToo movement: USA gymnastics and the agency of minor athletes. *Journal of Women, Politics & Policy*, 40(1), 42–74. <https://doi.org/10.1080/1554477X.2019.1563412>.
- Örnek, S. (2015). ABD'de kadın haklarının gelişimi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (29), 105-129. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kosbed/issue/25690/271123>

- Özveri, D. (2009). Feminist teorinin gelişim sürecinde uluslararası ilişkilere bakışı üzerine kısa bir değerlendirme. H. Çomak (Ed.). *Uluslararası İlişkilere Giriş: Teorik Bakış*. 1. Basım. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Parent, S., & Fortier, K. (2018). Comprehensive overview of the problem of violence against athletes in sport. *Journal of Sport and Social Issues*, 42(4), 227–246. <https://doi.org/10.1177/0193723518759448>
- Parry, D. (Ed.). (2018). *Feminisms in leisure studies: advancing a fourth wave* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315108476>
- Parry, D. C., & Fullagar, S. (2013). Feminist leisure research in the contemporary era: Introduction to the special issue. *Journal of Leisure Research*, 45(5), 571-582. <https://doi.org/10.18666/jlr-2013-v45-i5-4363>
- Parry, D. C., Johnson, C. W., & Wagler, F. A. (2018). Fourth wave feminism: theoretical underpinnings and future directions for leisure research. In *Feminisms in Leisure Studies* (pp. 1-12). Routledge.
- PressGazette (2024). Top 50 news websites in the US: All but four sites saw traffic fall in September. Erişim adresi: <https://pressgazette.co.uk/media-audience-and-business-data/media-metrics/most-popular-websites-news-us-monthly-3/> (Erişim Tarihi: 16.08.2023).
- Reel, J. J., & Crouch, E. (2019). Harassment and assault in sport. *Journal of Clinical Sport Psychology*, 13, 177-179. <https://doi.org/10.1123/jcsp.2018-0078>
- Rösok-Dahl H, Orgeret K. (2020). Sports Journalism, Interns and #MeToo – did anything change?. *Journalistica*, 47-70. <https://doi.org/10.7146/journalistica.v14i1.123511>
- Shugart, H. A. (2001). Isn't it ironic?: The intersection of third-wave feminism and generation X. *Women's Studies in Communication*, 24(2), 131-168. <https://doi.org/10.1080/07491409.2001.10162432>
- Simões, S., & Matos, M. (2008). Modern ideas, traditional behaviors, and the persistence of gender inequality in Brazil. *International Journal of Sociology*, 38(4), 94-110. <https://doi.org/10.2753/IJS0020-7659380405>
- Snyder, R. C. (2008). What is third-wave feminism? A new directions essay. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 34(1), 175-196. <https://doi.org/10.1086/588436>
- Snyder-Hall, R. C. (2010). Third-wave feminism and the defense of “choice”. *Perspectives on Politics*, 8(1), 255-261. <https://doi.org/10.1017/S1537592709992842>

- Stake, R. E. (1995). *The art of case study research*. Sage.
- Stirling, A. E. (2009). Definition and constituents of maltreatment in sport: Establishing a conceptual framework for research practitioners. *British Journal of Sports Medicine*, 43(14), 1091-1099. <https://doi.org/10.1136/bjism.2008.051433>
- Tam, A., Kerr, G., & Stirling, A. (2020). Influence of the #MeToo movement on coaches' practices and relations with athletes. *International Sport Coaching Journal*, 8(1), 1-12. <https://doi.org/10.1123/iscj.2019-0081>
- Taş, G. (2016). Feminizm üzerine genel bir değerlendirme: Kavramsal analizi, tarihsel süreçleri ve dönüşümleri. *Akademik Hassasiyetler*, 3(5), 163-175. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akademik-hassasiyetler/issue/27268/287075>
- Taylor, E., & Hardin, R. (2017). A gap in the sport management curriculum: An analysis of sexual harassment and sexual assault education in the United States. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*, 20, 65–75. <https://doi.org/10.1016/j.jhlste.2017.04.004>
- The Guardian (2006). 'Kim Wilsher' The pushy tennis dad and the drugs in the drink. Erişim Adresi: <https://www.theguardian.com/world/2006/mar/01/france.mainsection> (Erişim Tarihi: 15/08/2023).
- The Guardian (2015). #Distractinglysexy Twitter campaign mocks Tim Hunt's sexist comments. Erişim adresi: <https://www.theguardian.com/higher-education-network/2015/jun/11/distractinglysexy-twitter-campaign-mocks-tim-hunts-sexist-comments> (Erişim Tarihi: 21.11.2023).
- The Guardian (2019). *South Korea unveils biggest ever investigation into abuse in sport*. Erişim Adresi: <https://www.theguardian.com/world/2019/jan/23/south-korea-biggest-sexual-abuse-sport-investigation> (Erişim Tarihi: 15/08/2023).
- The Guardian (2023). 'Matthew Hall' Ciara McCormack: the Canadian whistleblower turned soccer CEO. Erişim adresi: <https://www.theguardian.com/football/2023/oct/18/ciara-mccormack-treaty-united-ceo-canada-soccer> (Erişim Tarihi: 18.12.2023)
- The Guardian (2020). 'Suzanne Wrack' Carolina Roza: 'It started with words. He would tell me I was pretty'. Erişim adresi: <https://www.theguardian.com/football/2020/jun/28/carolina-roza-colombia-under-17-women-didier-luna> (Erişim Tarihi: 17/08/2023).
- The Guardian (2021). 'Sean Ingle' *British Gymnastics faces group-claim lawsuit from 17 alleging abuse*. Erişim Adresi: <https://www.theguardian.com/sport/2021/feb/26/british-gymnastics->

- [faces-class-action-lawsuit-from-17-alleging-abuse-jennifer-pinches](#) (Erişim Tarihi: 20/08/2023).
- The Independent (2015). #DistractinglySexy: Female scientists take to Twitter to mock Sir Tim Hunt's sexist remarks. Erişim adresi: <https://www.independent.co.uk/news/uk/home-news/distractinglysexy-female-scientists-mock-sir-tim-hunt-s-sexist-remarks-on-twitter-10313435.html> (Erişim Tarihi: 21.11.2023).
- The Newyork Times (2021). 'İleNiki Kitsantonis' *Olympic Athlete Speaks of Assault and Breaks a Bigger Silence in Greece*. Erişim adresi: <https://www.nytimes.com/2021/01/23/world/europe/greece-metoo-sofia-bekatorou-cyprus.html> (Erişim Tarihi: 17/08/2023).
- Timpka, T., Finch, C. F., Goulet, C., Noakes, T., & Yammine, K. (2008). Meeting the global demand of sports safety: the intersection of science and policy in sports safety. *Sports Medicine*, 38, 795-805. <https://doi.org/10.2165/00007256-200838100-00001>
- TÜİK (2022). Güvenlik birimine gelen veya getirilen çocuk istatistikleri. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Guvencilik-Birimine-Gelen-veya-Getirilen-Cocuk-Istatistikleri-2021-45586> (Erişim Tarihi: 1009.2023)
- Wach, E. (2013). Learning about qualitative document analysis. *Ids Practice Paper in Brief*.
- We Are Social (2023). Digital 2023. Erişim adresi: <https://wearesocial.com/uk/blog/2023/01/digital-2023/> (Erişim Tarihi: 05.01.2024).
- Vertommen, T., Schipper-van Veldhoven, N. H., Hartill, M. J., & Van Den Eede, F. (2015). Sexual harassment and abuse in sport: The NOC* NSF helpline. *International Review for the Sociology of Sport*, 50(7), 822-839. <https://doi.org/10.1177/1012690213498079>
- Yaşar, İ. H. (2003). Sosyal medya psikolojisi. Ş. Özdemir ve G. D Türk (Ed.), Sosyal medya ve değişen iletişim biçimleri (1. baskı) içinde (s. 129-153). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Yin, R.K. (2014). *Case study methods: Design and methods* (5. Baskı). Sage Publications.

Yaşlanmamayı Seçenler: Yaşlanma Karşıtı Uygulamalar ve Estetik Operasyonlarla Kadın Bedeninin Yeniden İnşası

Those Who Choose Not to Age: Reconstruction of the Female Body with Anti-Aging Applications and Aesthetic Operations

Berfin Varışlı* İris Kurdoğlu#

Öne Çıkanlar

- Bu çalışma, günümüz tüketim toplumunda sağlık, hastalık ve yaşlanma gibi biyolojik süreçlerin kontrol edilebilir süreçler olduğu iddiasıyla hareket eden popüler söylemlerin bedene ilişkin toplumsal algıları, değerleri ve gündelik hayat pratiklerini nasıl değiştirdiğine odaklanmıştır.
- Bu bağlamda bedenın tüketim toplumu içinde dönüşen anlamı, derinlemesine görüşmeler aracılığıyla tartışmaya açılmıştır.
- Çalışma dâhilinde ortaya çıkan sonuç, ekonomik ve kültürel sermayelerine ve yaş gruplarına bakılmaksızın kadınların, günümüz post-modern tüketim toplumunda yaşlanma karşıtı bakım ve uygulamalar ile estetik operasyonlara önemli ölçüde bir yönelimi olduğu yönünde olmuştur.
- Bu çalışmanın yaşlanma karşıtı uygulama ve estetik operasyonların günümüzde sağlıklı yaşam pratikleri kapsamında değerlendirilmesi yönünde gelecek çalışmalara zemin hazırlayacağı düşünülmektedir.

Öz: Bu çalışma, genç ve sağlıklı kalmayı yürütülebilecek bir mücadele süreci şeklinde kurgulayan günümüzün popüler yaşlanma karşıtı söylemi ve bu söylemi çevreleyen sağlıklı yaşam önerileri ile bu söylem ve önerilere ilişkin pratik ve uygulama alanlarını “biyopolitika” ve “tıbbileştirme” literatürünün kavramsal çerçevesinden hareketle ve nitel bir araştırma temelinde ele almaktadır. Bu çerçevede çalışma, amaçlı örnekleme yolu ve kartopu tekniği ile ulaşılan, İstanbul’da yaşayan farklı yaş gruplarından ve farklı sosyo-ekonomik statüden 40 kadının görüşleri doğrultusunda insan yaşamının olağan döngülerinden biri olan yaşlılığın günümüzde bireysel ve sosyal bir sorun olarak tanımlanıp kaçınılması, önlenmesi ve/veya geciktirilmesi gereken bir olguya dönüştürülmesini sosyolojik bağlamda tartışmayı hedeflemiştir. Yaşlanma süreci ile ortaya çıkan belirtilerden kaçınmak bireyler için önemli bir soruna dönüşmüştür zira günümüz koşullarında mevcut yaşam stratejisi ölümü bir anlamda yapısöküme uğratmak olmuştur. Bu bağlamda özellikle son yıllarda hâkim olan popüler yaşlanma karşıtı söylem ve o söylemi çevreleyen sağlıklı yaşam önerileri, gündelik hayatta birçok farklı kanaldan geçerek sağlıklı veya genç görünen bedenlerden söz etmekte ve beden sağlığını tercihlerin veya tercih edilmeyenlerin somut bir göstergesi olarak kurgulamaktadır. Tüm bunların bir sonucu olarak günümüzde bireyler düzenli sağlık kontrolleri, beslenmenin düzenlenmesi, kilo kontrolü, egzersiz gibi aktif yaşam stratejileri ile estetik operasyonlar ve yaşlanma karşıtı uygulamalar aracılığıyla yaşlanma sürecinde oluşabilecek olumsuzluklarının üstesinden gelmeyi hedeflemektedir. Bu hususlar dahilinde bu çalışmanın amacı, günümüz toplumsallığında mevcut

*Doç. Dr., Maltepe Üniversitesi, İTBF, Sosyoloji Bölümü, Marmara Eğitim Köyü, berfinvarisli@maltepe.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5051-9546.

#Doktora Adayı, Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Marmara Eğitim Köyü, , iriskurdoglu@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-4213-1394.

popüler söylemler ve öneriler temelinde bedene ilişkin toplumsal algıların, değerlerin ve gündelik hayat pratiklerinin nasıl değiştiğine odaklanıp bedenın tüketim toplumu içinde dönüşen anlamını irdelemektir.

Anahtar Kelimeler: Yaşlanma Karşılığı, Beden, Estetik, Tüketim Toplumu, Yaşlılık.

Highlights:

- This study focuses on how popular discourses, which claim that biological processes such as health, disease and aging are controllable processes in today's consumer society, change social perceptions, values and daily life practices regarding the body.
  - In this context, the transformed meaning of the body in the consumer society was opened to discussion through in-depth interviews.
  - The result of the study was that women, regardless of their economic and cultural capital and age group, have a significant tendency towards anti-ageing care and practices and aesthetic operations in today's post-modern consumer society.
  - It is thought that this study will pave the way for future studies to evaluate anti-ageing applications and aesthetic operations within the scope of today's healthy living practices
-

Abstract: This study investigates today's popular anti-aging discourse, which constructs staying young and healthy as a process of struggle that can be carried out, and the healthy life suggestions surrounding this discourse, as well as the practices and application areas of these discourses and suggestions, based on the conceptual framework of "biopolitics" and "medicalization" literature and qualitative research is considered on its basis. In this framework, the study aims to discuss in a sociological context the transformation, which is one of the ordinary cycles of human life, into a phenomenon that should be avoided, prevented and/or delayed by defining it as an individual and social problem today, in line with the views of 40 women from different age groups and different socio-economic status living in İstanbul, reached through purposive sampling and snowball technique. Avoiding the symptoms of aging has become an important problem for individuals because the current life strategy in today's conditions is to deconstruct death in a sense. In this context, the popular anti-aging discourse, which has been dominant especially in recent years and the healthy life recommendations surrounding that discourse, talk about healthy or young-looking bodies through many different channels in daily life and construct physical health as a concrete indicator of preferences or non-preferences. As a result of all these, individuals today aim to overcome the negativities that may occur during the aging process through active life strategies such as regular health checks, nutrition regulation, weight control and exercise, as well as aesthetic operations and anti-aging applications. Within these considerations, the aim of this study is to focus on how social perceptions, values and daily life practices regarding the body have changed on the basis of current popular discourses and proposals in today's society and examine the transformed meaning of the body within the consumer society.

Keywords: Anti-Aging, Body, Aesthetics, Consumer Society, Old Age.

Summary

Death, which is a biological reality and a common fate for all living things, is the end of vital functions. On the other hand, it is important to define death, which we can express as the

absolute other of existence, as a social phenomenon in addition to its biological definition, because death is a historically and culturally constructed phenomenon.

Strategies regarding the formation and deconstruction of death within the modern social structure, that is, purifying daily life from death and even making it invisible, come to the fore especially due to the bond established between old age and death. Especially with modernity, death has been accepted as the end of aging, and accordingly, old age has begun to have an important place in the causal explanations of death. On the other hand, as the link between disease and death weakens and life expectancy increases, old age is no longer a process that affects the quality of life. Nowadays, individuals are developing strategies to prevent diseases that occur in old age, to delay the aging process, to hide it or to stay healthy and young for a longer time by erasing its traces. In this context, individuals aim to overcome the negative effects of the aging process with anti-aging practices such as regulation of nutrition, regular health screenings, weight control, exercise, aesthetic operations or cosmetic supports.

This study focuses on how popular discourses, which claim that biological processes such as health, disease and aging are controllable processes in today's consumer society, change social perceptions, values and daily life practices regarding the body, and discusses the transformed meaning of the body in the consumer society through in-depth interviews. In this context, it is aimed to reveal the individual practices and aging/anti-aging application preferences, behaviors and motivations of women from different age groups and socio-economic status, aged 18 and over, in line with a healthy lifestyle.

In general, it has been observed that women, regardless of their income level and education level, tend to pay regard to anti-aging practices and healthy life suggestions surrounding these practices, and at the same time, they tend to implement these practices and suggestions. According to the results, women from all age groups and income levels tend to apply anti-aging procedures. However, it turns out that the frequency and variety of applications of these transactions differ according to income level. Among the participants in the research, women who have undergone plastic surgery are predominantly in the middle age group, and the main reason for this situation is the desire to take precautions against causes related to body deformities in later ages. On the other hand, it has been observed that the level of education comes to the fore in the decision for plastic surgery, and those who decide to have plastic surgery have at least a bachelor's degree. Another point that stands out in the research findings is the impact of media and social media on anti-aging practices and the decision to undergo plastic surgery.

Giriş

En yüce iyi, ölümsüz olandır, geçip gitme eğiliminde değildir.

L. A. Seneca

Biyolojik bir gerçeklik ve tüm canlılar için ortak bir kader olan ölüm, yaşamsal fonksiyonların sona ermesidir. Öte yandan varoluşun mutlak ötekisi olarak ifade edebileceğimiz ölümün biyolojik tanımının yanında sosyal bir olgu olarak tanımını yapmak önemlidir. Zira ölüm, tarihsel ve kültürel olarak inşa edilen bir fenomendir. Ölüm, gündelik yaşamla iç içedir; bu anlamıyla ölüm sosyolojik bir olgudur. Geleneksel toplumlarda ölüm sonrası ritüeller, yas tutma eğilimleri ya da ölümlerin anılması gibi ölüme ve ölüme ilişkin imgeler ve deneyimleme biçimleri, ölümün mistik anlamını devam ettirmekteydi (Sağır, 2013). Ölüm istenmeyen bir öteki değil, aksine bireyin kendisini doğa yasalarının akışına teslim ettiği, yaşamın anlamlı bir parçası olarak kabul ettiği varsayımdı (Bauman, 2000). Ancak aklın üstünlüğüne dayanan modern dönemle birlikte, ölüm gündelik yaşamdan uzaklaştırılmaya böylece ölümün toplumsal inşasında değişim gerçekleşmeye başlamıştır. Rasyonel toplumsal örgütlenme biçimlerinin ve düşünce şeklinin gelişimine paralel olarak geleneksel fikirler ve inançlar alanında bir devrim gerçekleşmiş; geçmişte her yerde hazır olduğu için tanıdık ve aşina olunan ölüm silinip aynı zamanda yasak bir şey haline gelmiştir (Aries, 1974/1991, s. 85).

Aries'in (1974/1991) sözünü ettiği devrimi, yani ölüm karşısındaki tavır değişikliğini, modern tıbbın gelişimi ile birlikte birçok ölüm nedeninin ortaya çıkarılıp mücadele edilmeye başlanması ile ilişkilendirmek mümkündür. Modern dönemle birlikte spekülasyon temelli tıptan, bilimsel bakışın rasyonelliğinde ortaya çıkan modern ve deneysel temelli tıba geçilmiştir. Bu dönemle birlikte pek çok hastalığın çaresi bulunurken bazı hastalıklar tamamen ortadan kaldırılmıştır. Diğer taraftan 18. yüzyılla birlikte anatomi alanındaki gelişmeler ile mikroskobun kullanımı ve mikrop kuramının etkisinde gelişim gösteren modern tıbbi tecrübenin olanaklılık koşulları beden tıbbileştirilmesine temel sağlamıştır. Michel Foucault, *Kliniğin Doğuşu*'nda (1963/2002) modern Batı tıbbını belirleyen şey olarak tıbbi bilgide ve tıbbi bakıştaki dönüşüme ve bu dönüşümün bedene nüfuz edişine işaret eder. Ona göre, (1963/2002) klinik tıba anatominin yerleşmesiyle birlikte tıp tarihinde bir kırılma yaşanmıştır. Tıp tarihindeki paradigmatik değişime paralel olarak tıpta deney önem kazanmaya başlamış, bu anlayış modern Batı tıbbının temelini oluşturmuştur. Modern tıp anlayışı bir mekân olarak hastanelerde kurumsallaşırken tıbbi bakışa yerleşen deney ve gözlem odaklı yaklaşım bedeni tıbbi müdahale karşısında sıradanlaştırmıştır. Tıbbi bakışın ürettiği bilginin zamanla toplumsal alana daha fazla nüfuz etmesi toplumsal yaşamın tıbbileştirilmesini beraberinde getirmiştir. Böylece yalnızca hastalıklar değil, hastalıklara ev

sahipliği yapan bedenler de modern tıp tarafından üretilebilir bir yapı kazanmıştır (Rasimoğlu, 2019, s. 127).

Foucault, yaklaşımla modern Batı tıbbının anahtar rolüne dikkat çekerken bir taraftan da moderniteye özgü iktidar yapısını biyo-iktidar alanı olarak kuramsallaştırır. Foucault'ya (1976/2016) göre, 18. yüzyılla birlikte tıp pratikleri bireyselleştirici bir boyut kazanmıştır ancak bunun yanında toplumsal bir nitelik de taşımaya başlamıştır. Dolayısıyla bu alandaki dönüşümleri anlamak için devlet ve toplum arasında gerçekleşen denetleyici ve düzenleyici pratikleri ortaya koymak önemlidir. Biyo-iktidarı diğer iktidar yapılarından belirgin olarak ayıran özelliği, bireylerin yaşamı ve ölümü üzerindeki tasarruf hakkıdır (Foucault, 1976/2016). Modern iktidar biçimi olarak biyo-iktidar hem bireysel hem de nüfus düzeyinde yaşamı ve bedenleri denetleme, düzenleme, böylelikle kontrol ve müdahale etme yeteneği ile donatılmıştır. Özellikle nüfus üzerindeki tüm düzenlemeler, yani nüfusun tıbbi ve biyolojik bir sorun olarak ele alınışı –nüfusun tıbbileştirilmesi- iktidar yapısındaki kritik dönüşümün bir göstergesi olmuştur (Arpacı, 2016, s. 90). Bu dönüşümle beraber siyasal alan yaşama yönelmiş, geleneksel düşünce yapısının bilindik ikiliklerinden olan yaşam ve ölüm arasındaki ilişki yeni bir noktaya taşınmıştır. Modern dönemle birlikte yaşam üzerinde kurulan görelî denetim ölümün yakınlığının bazı yönlerini saf dışı bırakmıştır (Özmkas, 2021, s.125). Başka bir ifadeyle, modernite ölümü *yapısöküme* tabi tutmuştur (Bauman, 1997, s.221).

Ölümün modern toplum yapısı içinde biçimlenişi ve *yapısöküme* tabi tutulması yani gündelik hayatın ölümden arındırılması hatta görünmez kılınmasına dair stratejiler özellikle yaşlılık ve ölüm arasında kurulan bağ nedeniyle ön plana çıkmaktadır. İnsan, yaşamı boyunca belirli dönemlerden geçmektedir ve yaşlılık dönemi de tıpkı çocukluk, gençlik ve yetişkinlik dönemleri gibi yaşama içkin doğal, biyolojik bir gerçeklik olarak var olmaktadır. Ancak özellikle moderniteyle birlikte ölüm çoğunlukla yaşlanmanın sonu olarak kabul edilmeye (Turner, 2017, s.149) buna bağlı olarak da ölümün nedensel açıklamalarında yaşlılık önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Modern tıbbın gelişimi ve toplumsal refah artışı salgın hastalıklarda, yetersiz beslenmede, düşük yaşam standartlarında ya da bebek ve çocuklarda görülen yüksek ölüm oranlarında gerilemeye imkân tanımıştır (Yüksel, 2022, s.275). Sözü geçen gelişmeler yaşam standartlarında yükselmeyi ve beraberinde ortalama yaşam süresinde artışı getirmiştir. Böylece yaşlılık ve ölüm arasında bağ kurmak da olanaklı bir hale gelmiştir. Diğer taraftan, hastalık ve ölüm arasındaki bağlantının zayıflamasıyla ve uzayan yaşam süresi ile beraber yaşlılık yaşam kalitesini etkileyen bir süreç olmaktan çıkmıştır. Günümüzde bireyler yaşlılık/yaşlanma döneminde ortaya çıkan hastalıkları önlemek, yaşlanma sürecini geciktirmek, gizlemek veya izlerini silerek daha uzun süre sağlıklı ve genç kalmaya yönelik olarak stratejiler geliştirmektedir.

Bu çerçevede bireyler, beslenmenin düzenlenmesi, düzenli sağlık taramaları, kilo kontrolü, egzersiz, estetik operasyonlar ya da kozmetik destekler gibi yaşlanma karşıtı uygulamalarla yaşlanma sürecinin olumsuzlarının üstesinden gelmeyi hedeflemektedir (Cankurtaran, 2008).

Biyolojik ve bireysel olan bedenin doğal halinden uzaklaşması bir taraftan kimliğin görünür kılınmasını sağlarken diğer taraftan da bedeni her an yeniden üretilebilen dinamik bir süreç olarak tasarlanmaktadır. Bu süreçte beden üzerinden siyasal, sosyal, kültürel ya da ekonomik söylemler üretilmektedir ve bedenin sınırları bu söylemler aracılığıyla çizilmektedir. Bu doğrultuda, günümüzde, yaşamın doğal bir süreci olan yaşlanma da sosyal bir sorun olarak ele alınıp yaşlılık ve yaşlılığa ilişkin süreçler beden üzerinden gerçekleşen söylemler aracılığıyla tasarlanmaktadır.

Halk sağlığı ve tıp alanındaki gelişmeler aracılığıyla son yüz yılda ortalama yaşam süresi uzayarak bugün yaklaşık 80 olarak kabul edilmektedir. Her ne kadar yaşam süresinin doğal bir sınırı olsa da tıp alanındaki ilerlemelerle yaşlanmayı önleme alanında önemli gelişmeler olacağı ve bu sürenin her geçen yıl artış göstereceği beklenmektedir. Ancak sofistike yaşam uzatma önlemleri ya da yaşlılığı/yaşlanmayı geciktirici önlemlerin toplumda eşitsizliklere yol açma ve dolayısıyla toplumsal anlamda birtakım sorunları ortaya çıkarma potansiyeli taşıyacağı da önemli bir gerçeklik olarak varlığını sürdürmeye devam etmektedir.

Bu çalışma, günümüz tüketim toplumunda sağlık, hastalık ve yaşlanma gibi biyolojik süreçlerin kontrol edilebilir süreçler olduğu iddiasıyla, hareket eden popüler söylemlerin bedene ilişkin toplumsal algıları, değerleri ve gündelik hayat pratiklerini nasıl değiştirdiğine odaklanıp bedenin tüketim toplumu içinde dönüşen anlamını derinlemesine görüşmeler aracılığıyla tartışmaya açmaktadır. Bu bağlamda, 18 ve üstü farklı yaş gruplarından ve sosyo-ekonomik statüden kadının sağlıklı yaşam kurgusu doğrultusunda bireysel pratiklerini ve yaşlanma/yaşlılık karşıtı uygulama tercih, davranış ve motivasyonlarını ortaya koymak hedeflenmiştir.

Araştırmanın çalışma grubunun kadın katılımcılardan seçilmiş olmasının temel nedenlerinden ilki, toplumsal yaşamda tıbbileştirilen alanların erkeğe ve erkekliğe kıyasla öncelikli olarak kadına ve kadınlık durumuna ilişkin (hamilelik ve doğum süreçleri gibi) konularla ön planda yer almasıdır. İkinci olarak, tıbbi perspektifte “hasta olmamak durumu” diye tanımlanan sağlığın çok daha farklı toplumsal, kültürel ve sosyal faktörlerden biri olan cinsiyet değişkeni ile de belirleniyor olmasıdır (Adak, 2011, s.336). Biyolojik açıdan kadın ve erkeğin hastalık/sağlık halleri, yaşam/ölüm göstergeleri ya da yakalandıkları hastalıklar farklılık göstermektedir. Ancak aynı zamanda bir toplumda kültürel olarak belirlenmiş mevcut toplumsal cinsiyet rolleri de kadın ve erkeklerin sağlık/hastalık algısı, tutum ve davranışları üzerinde etkili ve belirleyici bir nitelik taşımaktadır. Bu da pek çok alanda olduğu gibi kadın ve erkekler arasında fark ve eşitsizliklere

yol açmaktadır (Kurtdaş, 2024). Son olarak ise, günümüz post-modern tüketim kültüründe diyet, egzersiz, kozmetik sektörü ve yaşlanma karşıtı uygulamalar gibi popüler tüketim kültürü ritüelleri ile yaşlanmayan, aksine hep genç ve sağlıklı kalan beden düşüncesine yapılan güçlü vurgunun temelinde kadın bedeninin toplumsal bir proje olarak konumlandırılmış olması düşüncesi yatmaktadır. Küresel güzellik algısının kadın bedeni üzerindeki tahakkümü, bu durumu pekiştirmektedir. Bununla birlikte, bahsi geçen projeyi, kadın bedenine yönelik olarak uygulanan politikaların tüketim kültürü içinde edindiği yeni bir görünüm olarak kabul etmek de mümkündür. Şu halde, bu değişimi kavramak için öncelikle, ‘biyopolitika’ ve ‘tıbbileştirme’ literatürü aracılığıyla günümüz toplumunda beden-iktidar ilişkisi bağlamında bedene yönelik uygulamaların kazandığı yeni formun genel bir özetini ortaya koymak gerekmektedir.

Biyo-Medikal Yaklaşım, Biyo-Politika ve (Yaşlanan) Beden

Ölüm, organizmanın fizyolojik işlevlerinin sona ermesidir; fiziksel olarak var olma halinden var olmama haline geçiştir. Ölümün varoluşsal merkeziliğinin ve zorunluğunun farkında olmak bireyi yaşamı kurgulamaya ve zamansal özleri kavramaya yönlendirir. Ölüm süreci bilinmezlik ve öngörülemezlik barındırır. Ölümün bu niteliği bireyi kaygıya sürükler. Birey, yaşamının önemli bir kısmını bu kaygıyı kontrol etmeye çalışarak geçirmektedir. Bunun için birey, zamanın akışını yarıltmak, ehliyetsiz kılmak ya da yavaşlatmak ve sonunda varoluşun uzun solukluluğu adına ısrarlı bir çaba içine girer. Başka bir ifadeyle, ölüm kaygısı bireyin davranışlarını yönlendirir hatta itici bir kuvvet oluşturur. Örneğin tıbbi müdahalelerle yaşlanmayı ve dolayısıyla ölümü erteleyerek, gençleşmek arzusu adına ölüme karşı yaşam stratejileri geliştirir; genç, sağlıklı ve fit olmak için çok katmanlı eylemler inşa eder (Erbuğ, 2021, s.48). Ölüm bir anlamda yaşlanmanın bir sonucudur (Turner, 2017, s.149). Birey sağlıklı kalarak yaşlanmayı üstesinden geleceği bir olguya dönüştürür.

Kuşkusuz ki modern tıbbın gelişimi ile birlikte birçok ölüm nedeninin ortaya çıkarılıp onlarla mücadele edilmesinde önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Kökleri Aydınlanma felsefesine dayanan beden temelli modern tıp anlayışı bilimsel verilere dayalı incelemelerin ve açıklamaların ön plana çıktığı seküler dönemde ortaya çıkmıştır (Bakacak, 2018, s. 349). Modern tıbbın gelişimi hastalık ve sağlığa ilişkin tıbbi bilginin giderek daha fazla uzmanlaşmasını, pek çok hastalığın çaresi bulunurken bazı hastalıkların tamamen ortadan kaldırılmasını mümkün kılmıştır. Bugün özellikle gelişmiş ülkelerde ortalama yaşam süresi uzamıştır. Modern tıbbın gelişimi Bauman’ın (1997, s. 221) ifadesiyle ölümü bir anlamda *yapısöküme* tabi tutmuş, onu baş edilebilir bir noktaya ulaştırmıştır.

Modern tıp, sağlığı, hastalığı açıklamada ve sağlığın korunmasında biyo-medikal modele yaslanır. Biyo-medikal yaklaşım “hastalıkların bilinen mevcut fiziksel belirtiler gereğince objektif olarak tanımlanması ve vücudun sağlığına kavuşması için bilimsel olarak elde edilmiş tıbbi tedavi yöntemlerinin kullanılması”dır (Giddens & Sutton, 2020, s. 293). Modern toplumların gelişimiyle olgunlaşan biyo-medikal yaklaşıma göre bütün hastalıkların nedenleri bellidir zira hastalıklar bilinebilir belli nedenlerin bir sonucudur (Taylor & Field, 2007, s.25). İnsan bedeni biyolojik ve bilimsel yasalarla belirlenmiş işlevlere sahiptir ve bedensel fonksiyonların bilinirliği tıp uzmanlarının bozuk fonksiyonları onarması adına yol göstericidir.

Biyo-medikal yaklaşımı üç boyut ekseninde değerlendirmek mümkündür: ilki, hastalık bedende oluşan ve böylece bedenin normal işleyişini engelleyen bir bozulmadır. 19.yüzyılın sonlarında mikrobiyolojinin gelişmesine paralel olarak ortaya çıkan ‘mikrop kuramı’ ile her türlü hastalığın arkasında yatan bir neden olduğu, bedeni sağlığına kavuşturmak için ortaya çıkan hastalığı farklı etkenlerden bağımsız olarak değerlendirmek ve buna göre tedavi etmek gerektiği üzerinde durulmuştur (Bakacak, 2018, s.350). İkincisi, biyo-medikal yaklaşım, hastalığın nedenini bedenin anatomisinde ve fizyolojisinde aradığından bu anlayış beden/zihin ayrımını beraberinde getirmektedir. Zihinsel rahatsızlıkları biyo-mekanik değişimlerle, bedensel hastalıkları ise biyo-kimyasal sebeplerle açıklayan yaklaşım bu yönüyle indirgemeci bir anlayış ortaya koyar. İndirgemeci anlayış bütünü parçalarına eş değer olarak kabul eder; somut gözlemsel ve deneysel verileri temel alır (Turner, 2017, s.19). Son olarak, bu yaklaşıma göre, hastalık, yalnızca tıp uzmanlarınca ve bilimsel hakikatler aracılığıyla tedavi edilir. Biyo-medikal yaklaşım, bilimsel olmayan tıbbi uygulamalara karşı çıkarken hastalıkların uygun şekilde tedavi edilebileceği mekânlar olarak teknolojinin de yoğun bir şekilde kullanıldığı hastaneleri işaret etmektedir (Giddens, 2012, s.305).

Tüm dünyada hâkim sağlık-hastalık modeli olan biyo-medikal tıp anlayışı siyasal ve toplumsal sonuçları bakımından önemli eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştiriler arasında en dikkat çekenini sağlığın korunmasında etkili alan olan modern tıbbi biyo-politik bir strateji şeklinde ele alan Michel Foucault tarafından geliştirilmiştir. İnsan bilimleri içinde yer alan bilgi ve iktidar ilişkisi ile bedenlerin düzenlenmesi, davranışın yönetilmesi ve benliğin inşa edilmesiyle bağlantılı pratiklerle ilgilenen Michel Foucault tıbbi bilgi ve tıbbi söylem üzerine odaklandığı çalışması *Kliniğin Doğuşu*'nda (1963/2002) 18. yüzyılın sonlarında doğan modern Batı tıbbının insan bilimlerinin içinde merkezi bir konumda yer aldığını, aynı zamanda bir sosyal kontrol ve bir düzenleme aracı olarak işlev gördüğünü savunur. Bunu yaparken de hem tıp eğitimine hem de tıbbi pratiklere dikkat çeker. Çünkü Foucault'ya (1963/2002) göre tıbbi iktidar üretilme ve aktarılma aşamasında başlar. 19. yüzyılla birlikte tıp, sınıflandırıcı bir bilim olmaktan çıkıp

hastalıklar üzerine odaklanmaya başlamıştır. Kliniğin doğuşu, yani hastaların yatakta gözlenmeye başlandığı kliniklerin geliştirilmesi hasta bedene bakışın değişimini ve hasta-hekim ilişkisinin dönüşümünü de beraberinde getirmiştir.

Esasen yaşanan değişimlerin kaynağı hastanenin etki alanı ile tıbbi öğretim ve araştırmanın kesişme noktası olan anatomi alanındaki çalışmalardır. Bu çalışmalar bilgiye kaynaklık etmiştir. Böylece bakış bilgiye dönüşürken tıbbi bilgi sadece hasta-hekim arasında bir mekândaki karşılaşmadan oluşan sınırlı bir veri olmaktan çıkıp en basit gözlem düzeyinden “*kelimeleri olmayan bir dil olarak*” toplumda itiraz kabul edilmeyen bir otoriteye dönüşmüştür (Foucault, 1963/2002, s. 82). Başka bir ifadeyle, Batı tıbbında yaşanan büyük kopma yani bilginin epistemik değişimi anatomi ile klinik bakış arasındaki ilişkiyle gün yüzüne çıkmıştır. Bir taraftan modern Batı tıbbi hastanelerde kurumsallaşırken diğer taraftan bu yapı tıbbın manasını da değişime uğratmıştır. Tıbbi bilginin kazandığı iktidarla birlikte insanlar bilimsel bilgi ve pratiğin nesnesi haline gelmiş, tıbbi bakışın ürettiği bilgi toplumsal yaşamın tıbbileştirilmesini beraberinde getirmiştir.

Toplumsal yaşamın tıbbileşmesi, basit bir tanımlamayla, bedensel sorunların anlaşılmasında tıbbi dil kullanılarak tıbbi bir çerçeve oluşturulması ya da daha önce bir hastalık olarak tanımlanmamış sorunların bir problem olarak kabul edilip tıbbi yaklaşımlarla tedavi edilmesidir (Kurttaş, 2017). Foucault’ya (1976/2003) göre tıbbın, tıbbi olmayan alanlarda da hâkimiyet kurması ile insanların bilgi ve müdahale düzeyinde siyasal yaşamın stratejik odağı haline getirilmesi yani biyo-politik süreçlerin yükselişi arasında bir paralellik söz konusudur. Biyo-politika, nüfusun temel alınarak, yaşamın içinde belirleyici niteliğe sahip süreçlere ilişkin bilginin denetlenmesi ve düzenleyici önlemler alınmasına ilişkin müdahale teknikleridir (Özmkas, 2021, s.123). Foucault’ya (1976/2003) göre, iktidar mekanizmalarındaki dönüşümle ve modern topluma geçişle birlikte ölüm ve yaşam terimlerinin anlamlarında bir değişim yaşanmıştır. Bu süreçte iktidarın temel önceliği -öldürme hakkını elinde tutsa da- yaşatmak, yaşama şansını uzatmak ve bu anlamda bireyin yeteneklerini arttırmak olmuştur. Biyo-politik süreçler yaşam ve ölüm arasındaki ilişkiye yeni bir nitelik kazandırmıştır. İktidar ve bilgi yöntemleri ile yaşam üzerinde görelî denetim kurulurken ölümün bazı nedenleri ise saf dışı bırakılmaya başlanmıştır.

Foucault’ya (1976/2003, s. 137) göre, toplumun bireyler üzerinde gerçekleştirdiği denetim sadece bilinç ya da ideoloji aracılığıyla değil; aksine, beden içinde ve bedenle birlikte gerçekleşmektedir. Kapitalist toplumlarda her şeyden önemli olan şey biyopolitikadır. Başka bir ifadeyle, bedensel olandır, biyolojik ve maddi olandır (Özmkas, 2021, s.120). Biyolojik olan siyasal olanda yansıma bulurken yaşamı denetleme ve böylelikle kontrol etme hakkı ile donatılan

biyoiktidarın uygulanması usuller, kurumlar, çözümlene ve düşünceler, aynı zamanda hesap ve taktikler aracılığıyla gerçekleşmektedir (Foucault, 1976/2003, s.150). Modern öznenin öznellik pratiği ise bireyin hem kendi üzerindeki işlemleri hem de bireyi özne olarak kuran biyo-iktidarın söylem ve hesaplarıyla şekillenmektedir. Yaşam üzerinde işleyen biyo-iktidar bir taraftan bireyleri özne olarak kurgularken öte taraftan bireyin bireyselliğinin içeriğini ve sınırlarını belirler. Bunu gerçekleştirirken de gündelik yaşama doğrudan müdahale ederek bireyden kendine özgü bir gerçeklik yaratmasını –öznellik üretmesini- ve bu gerçekliğin de hem kendisi hem de başkaları tarafından görünür olacak şekilde kurgulanmasını ister (Foucault, 1976/2003, s.152). Böylece, birçok biyolojik özelliği ile beden ve dahası, kendisi de bir güç olan “yaşam” iktidar aracılığıyla, iktidar hesaplarıyla ve buna bağlı rıza gösterme biçimleri ile kontrol edilebilir hatta kontrol edilmesi gereken bir unsur olarak belirlenmektedir (Hardt & Negri, 2004, s.31). Tüm bunlar bedeni bir tür performans sahnesine dönüştürmektedir (Bozok, 2011).

Bedenin kontrol edilebilir bir olgu olarak kabulü ile günümüzün popüler sağlıklı yaşam önerileri arasında güçlü bir bağ bulunmaktadır. Sağlıklı yaşam önerileri bedeni, sağlığın veya hastalığın somut göstergesi olarak kurgulamakta ve bu kurgu doğrultusunda gündelik yaşamın akışı içinde ve bireysel tercihler doğrultusunda yaşam üzerinden bir kontrol alanı oluşturmaktadır (Sezgin, 2011). Bu alan, kaynağını tüm yaşamın tıbbileştirilmesi sürecinden almaktadır. Tıbbileştirme ile sağlığın bireyselleşmesi ve popüler bir alana dönüşmesi süreci bir arada işlemektedir. Çünkü tıbbileştirme, gerek biyolojik süreçleri gerekse gündelik yaşamın önemli bir kısmını tıbbin ilgi alanına çekerek hastalık ve sağlık olgularını bireysel yaşamların en temel parçası haline getirmektedir (Kurttaş, 2016, s.3). Tıbbileştirme biyolojik olağan süreçleri hastalık olarak tanımlayıp tıbbi açıdan izleme gerekliliğini yansıtırken hastalıklara karşı bir dizi koruma ve kontrol yönetimi ile sağlıklı yaşamın doğrularını ve standartlarını sunmaktadır. Bahsi geçen kontrol yönetimi ve standartlaşma bireylere kolesterol düzeyi, tansiyon, hormonal denge/dengesizlik ya da vücut kitle endeksi gibi birçok biyolojik unsur hakkında bilgi sunmaktadır. Buna karşılık, sağlık durumuna ilişkin sorumluluğu, beden yönetimini ve o bedeni disipline etme imkânını ise bireye yüklemektedir (Sezgin, 2011, s.65). Başka bir ifadeyle, sağlığa ve hastalığa ilişkin doğrular ya da yanlışlar uzmanlar tarafından aktarılırken bireyler ise doğrudan yaşamsal süreçlerinden sorumlu kılınmaktadır. Uzman rehberliğinde sağlığın önemini merkeze alan bu öneriler, sağlıklı kalmanın gerekliliklerini yerine getirmenin bireye bağlı olduğu anlayışı üzerinde şekillenmektedir.

Yaşamın normal biyolojik döngülerinden biri olan yaşlanma, fizyolojik, psikolojik, ekonomik, politik ve toplumsal olmak üzere farklı boyutlara sahip olan bir süreçtir. Diğer taraftan yaşlanma olgusunun içinde bulunulan toplum ve kültürel yapı göz önüne alınarak

değerlendirilmesi önemlidir zira yaş kültürel bir kategoridir ve yaşın anlamı ve önemi tarihsel süreçler ve kültürel ilişkiler açısından değişiklik gösterir (Marshall, 2021, s.816). Dolayısıyla yaş ile ilişkili kültürel kodlar toplumsal algının neler içerdiğine dair ipuçlarını barındırır. Bunun yanında yaşam koşullarındaki ve tıp alanındaki gelişmeler, küreselleşme süreçleri ve teknolojik ilerlemeler ışığında bir toplumun sahip olduğu refah düzeyi ve fırsatlara erişim o toplumdaki ortalama yaşam süresi bağlamında yaşlanma ve yaşlılık ile ilgili tanım ve kabulleri de biçimlendirmektedir (Baran, 2018, s.586).

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) (2002) 45-59 yaş arasını orta yaş, 60-74 yaş arasını yaşlı, 75-89 yaş arasını ileri yaşlılık ve 90 ve üstünü ihtiyarlık olarak sınıflandırmıştır. 2017 yılında ise DSÖ yapmış olduğu bu sınıflandırmayı güncelleyerek 18-65 yaş arasını genç, 66-79 yaş arasını orta yaş, 80 ve üzerini ise yaşlı olarak belirlemiştir. İnsan yaşamının belirli bir zaman çizelgesi doğrultusunda sınıflandırılması yaş alma evrelerini hem biyolojik bir döngü olarak hem de sosyal yaş temelinde değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Ancak bu durum bireylerde yaşlanma süreçlerine ilişkin söylemlerin içselleştiği, evrensel olduğu iddia edilen yaşam tarzlarının normatifleştiği ve böylece toplumsal beklentilerin sınırlarının belirlendiği bir niteliği üretebilmektedir. Örneğin yaşlı algısı negatif olan bir toplumda 65 yaş ve üstü bireyler zaman zaman sosyal ayrımcılığa ve kalıp yargılara maruz kalabilmekte, dolayısıyla yaşamları olumsuz yönde etkilenebilmektedir. Benzer şekilde, yaş evrelerini belirli sınırlar arasına dâhil edip belirginleştirmek toplumsal kurumların işleyiş mekanizmalarını düzenleyen bir kriter olarak da kullanılabilir.

Diğer taraftan bu tip bir sınıflandırma ile yaş, toplumsal üretim ve tüketim ilişkileri dâhilinde muğlak bir yapıya bürünebilmektedir. Zira DSÖ'nün 2017 yılında yapmış olduğu güncelleme ile birlikte genç ve yaşlı tanımı ve sınıflandırması daha esnek bir yapı kazanmıştır. . Özellikle son yıllarda yaşlılığa ilişkin hâkim söylem yaşlanmayı ekonomik, psikolojik ya da fiziksel çöküş olarak inşa etmekte, gerek bireysel gerekse kamusal olarak çaba gerektiren gençliği veya genç görünümü ise yükselen bir olguya dönüştürmektedir (Timurtürkan & Demez, 2018). Bu bakış açısı bir taraftan gençlik olgusu ile bedene yüklenen anlamları ve beden üzerinden gerçekleşen söylemleri ön plana çıkarıp tartışmaya açarken öte taraftan değişen toplumsal dinamikler ekseninde yaşlanmayı önleyen/geciktiren ya da genç olmaya/kalmaya yönelik uygulamalarla yeni müdahale alanları yaratmaktadır (Yaylagül vd., 2016).

Aslında beden inşasını dönemsel olarak kabul gören değer ve ideolojilerle şekil alıp yaratılan bir olgu olarak kabul etmek mümkündür. Modernite öncesi toplumsal yapıda yaşlılık, bilgelikle ilişkilendirilirken (Turner, 2011, s.142) modern ve post-modern kültürde yaşlanma

geleneksel boyutundan koparılıp çoğunlukla istenmeyen bir sonuç olarak ötekileştirilmektedir (Demez, 2012). Bunun sonucunda yaşlanmaya dair toplumsal refleksler de farklı bir imaj etrafında yeniden şekillenmektedir. Örneğin günümüz post-modern toplumlarında yaşlanma süreci ile ortaya çıkan belirtilerden kaçınmak bireyler için önemli bir soruna dönüşmüştür. İktidar ve denetim araçlarından bağımsız olarak ele alınamayacak bu süreçte yaşanan beden hâkim göstergeler üzerinden tıbbileştirilirken ideal bedene ilişkin hâkim söylem bireylerde içselleşmektedir (Yumul, 2000, s.40).

Yaşlanan bedenin yaşam üzerinde kurulan biyo-politik çerçeve ekseninde ve bir otorite olarak kabul edilen tıbbi söylem tarafından tıbbileştirilmesi ve bireyden bağımsız olarak sorunsallaştırılması ile birlikte yaşlanma bir problem olarak kabul edilip patolojik hale getirilmektedir (Çarboğa, 2022, s.54). Bu özelliği ile beden bir proje olarak algılanıp yeniden üretilebilen dinamik bir süreç olarak tasarlanmaktadır. Bu süreçte yaşlılığın bir sonucu olan negatif durumların önüne geçilmeye, stratejiler geliştirilmeye ve çözümler aranmaya çalışılmaktadır (Yetim, 2019). Özellikle günümüzde modern tıbbi uygulamaların gelişimine paralel olarak yaşlanma karşıtı uygulamalar, dermatolojik destekler veya estetik operasyonlar aracılığıyla başarılı ve sağlıklı yaşlanmanın yolları aranmaktadır. Öte yandan, bireyin yaşlanma deneyimini iyileştirmek adına aktif yaşlanmayı sağlıklı ve genç görünmek ile kurduğu bağ çerçevesinde değerlendiren kabul, popülerleşen güzellik amaçlı uygulamaları tüketim piyasasında önemli ve güçlü bir konuma yerleştirmektedir (Kurttaş, 2017, s.1001).

20. yüzyıl ile birlikte yaşlılık döneminde karşılaşılan hastalıkların azaltılması, genetik ve estetik cerrahi alanındaki gelişmeler ışığında yaşlanmanın yavaşlatılması, gizlenmesi ve özellikle son yıllarda yaşlanmanın durdurulması hedeflenmiş ve bu bağlamda önemli bir sektör oluşturulmuştur (Yaylagül vd., 2016, s.395). Bu sektörün oluşmasında küresel anlamda nüfusun yaşlanmasının ve yaşlılık döneminde bireylerin sağlık ve bakım hizmetlerinin devletlere ekonomi politikaları açısından yük oluşturmasının da önemli etkileri olduğunu söylemek mümkündür (Belek, 2001). Tüm bu gelişmeler ışığında başarılı ve sağlıklı yaşlanma küresel anlamda bir politikaya dönüşmüştür. Günümüzde estetik operasyonlara ve uygulamalara erişimin kolaylaşmasının yanında sıklıkla güncellenen sağlık sektörü aracılığıyla da yaşamın doğal bir süreci olan yaşlılığın önlenmesi hem toplumsal olarak hem de bireysel açıdan önem kazanmıştır.

Yaşlılığın/yaşlanmanın diyet, egzersiz, kozmetik ürünler, yaşlanma karşıtı uygulamalar ya da estetik operasyonlar aracılığıyla gündelik hayattan dışlanmasına yönelik yaklaşımlar aynı zamanda önemli bir tüketim alanı oluşturmaktadır. Bahsi geçen alanın oluşmasında ve yayılmasında kuşkusuz ki medya etkili bir unsur olarak ön plana çıkmaktadır. Tüketim kültürü

içinde basın, reklam ve özellikle sosyal medya aracılığıyla “genç ve sağlıklı” görünen ideal bedene dair referans kaynakları yayılmakta ve çoğaltılmaktadır (Arslantürk, 2019). Bu süreçte iletişim araçları güncel sağlık yaklaşımı temelinde güzellik ve estetik temalarını sıkça konu edinerek bedensel beğeni ve algı oluşturmakta (Ergenekon, 2006, s.75); bakım, uygulama ve estetik operasyonların işlevselliği vurgulanarak meşrulaştırılmaktadır. Böylece, sağlıklı ve genç olmanın temel hedef haline geldiği günümüz tüketim kültüründe beden, işaretler ve simgeler bütünü olarak kimliği, dünya görüşünü ve dolayısıyla bireyi ifade eden önemli bir gösterge konumuna yerleştirilmektedir (Bozok, 2011).

Yapılan araştırmalar özellikle son yıllarda estetik operasyonların ve yaşlanma karşıtı uygulamaların yaygınlaştığını ortaya koymaktadır. ISAPS’ın (2022) (International Society of Aesthetic Plastic Surgery) verilerine göre dünyada 2021 yılında 14.986.982 estetik operasyon, 18.857.311 yaşlanma karşıtı uygulama gerçekleşmiştir. Araştırmaya göre kadınlarda tüm yaş gruplarında tercih edilen estetik operasyonlar arasında ilk sıralarda, 2.131.976 kişiyle meme büyütme, 1.937.995 kişiyle yağ aldırma, 1.096.152 kişiyle göz kapağı ameliyatı, 1.076.945 kişiyle karın germe ve 955.026 kişiyle meme dikleştirme ameliyatları gelmiştir. Yine aynı araştırmaya göre yaşlanma karşıtı uygulamalar arasında en çok tercih edilenlerin başında 7.850.924 kişiyle botulinum toksin (botox) gelmektedir. Ardından 3.740.777 kişiyle hyaluronik asit, 701.864 kişiyle kimyasal peeling ve 642.067 kişiyle ameliyatsız yağ azaltma uygulamaları gerçekleşmiştir. Estetik operasyonlar bir önceki seneye göre %16,7, yaşlanma karşıtı uygulamalar ise %7,2 oranında artış göstermiştir. Türkiye özelinde baktığımızda ise 2021 yılında 470.875 kişinin estetik operasyon, 626.179 kişinin ise yaşlanma karşıtı/anti-aging uygulama tercih ettiği görülmektedir. Türkiye toplamda 1.097.054 kişiyle Amerika Birleşik Devletleri, Brezilya, Japonya ve Meksika’nın ardında gelmekte; Türkiye’yi Almanya, Arjantin, İtalya, Kolombiya ve Hindistan takip etmektedir (ISAPS, 2022).

Yöntem

Bu çalışmada kadınların bireysel sağlığın korunması ve sürdürülmesi doğrultusunda uygulama tercih ve pratikleri, yaşlanmayı önlemeye/geciktirmeye yönelik ilgileri, tercihleri ve estetik cerrahiye dair düşüncelerinin oluşmasındaki etkenleri ve belirleyici faktörleri değerlendirmek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda nitel araştırma yöntemi benimsenerek İstanbul’da yaşayan toplamda 40 kadın ile yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Nitel araştırmalar yaşam içinde neler olup bittiğini anlamak ve toplumsal gerçekliğin algısına doğrudan erişebilmek noktasında önemli açılımlar sunmaktadır (Silverman, 2006, s.113). Sosyal dünyayı anlamak adına gözlem ve iletişim yöntemini kullanan nitel araştırmalar, toplumsal

dünyayı yorumlamayı önceler. Bu yöntemde önem taşıyan bir başka unsur araştırmacının başlangıçtaki teorik yaklaşımıdır. Doğası gereği genellenemeyen bulgulara ulaşılmasını sağlayan niteliksel araştırma, zaman, bağlam ve anlam ilişkisi üzerinden sahanın bir anlamda fotoğrafının çekilmesine imkân tanır. Bu araştırma da saha çalışması yapılan Kasım 2023-Mart 2024 zaman periyodunda çalışma grubuna dahil olan katılımcıların duygu, düşünce ve ifadelerinin bir yorumu niteliğindedir.

Çalışmada veriler derinlemesine görüşme tekniği ile elde edilmiştir. Derinlemesine görüşmeler, açık uçlu soruların sorulmasını, ilave sorularla araştırma konusunun derinleşmesini böylece alan çalışması aracılığıyla konunun ayrıntılı bir şekilde kavranmasını mümkün kılar. Derinlemesine görüşmeler, sosyal dünyada görünür olan birçok olguyu, süreci ya da ilişkiyi ayrıntılı kavramayı ve bütüncül olarak değerlendirmeyi olanaklı hale getiren bir veri toplama tekniğidir (Kümbetoğlu, 2019, s.72). Bu teknik aracılığıyla araştırmacı doğrudan gözlenemeyen ancak belirli bir süre zarfında ortaya çıkabilecek olan anlamları, beklentileri ya da dış dünyaya ilişkin algıları yakalama fırsatına ulaşır (Güçlü, 2021).

Ortalama 45 ile 60 dakika arasında süren görüşmeler öncesinde katılımcılara araştırmacılar, araştırmanın konusu ve amacı hakkında gerekli bilgiler verilmiş ve görüşmeler katılımcıların onayı alınarak ses kayıt uygulaması aracılığıyla kaydedilmiştir. Tüm görüşmeler tamamlandıktan sonra ses kayıtları deşifre edilerek gruplandırılmıştır. Elde edilen veriler, ilgili literatür göz önünde bulundurularak kendi anlam çerçevesinde analiz edilip tematikleştirilmiş ve araştırma sorusu ile ilişkiselliği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Temel olarak farklı eğitim seviyesine, gelir durumuna ve farklı sosyo-ekonomik statüye sahip İstanbul'da yaşayan 40 kadın katılımcı amaçlı örneklem yöntemiyle belirlenmiştir. Amaçlı örneklem zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına imkân tanır. Bu açıdan amaçlı örneklem, görüşme gerçekleştirilecek kişilerin çalışmanın amacına uygun olduğu bir örneklem hedefler. Bu yöntem birçok durumda, olgu ve olayların keşfedilip ortaya çıkarılmasında etkilidir (Karataş, 2015). Bu bağlamda görüşmeler 18-35, 36-45, 46-55 ve 55 ve üstü yaş aralığına sahip kadınlarla gerçekleştirilmiştir. Yaş aralığının geniş tutulmasındaki belirleyici etken yaşlanmayı önlemeye/geciktirmeye yönelik uygulamaların yetişkinlik ve sonrası dönemdeki bütün kadınların ilgi alanına girdiğine dair varsayımdır.

İstanbul'da yaşayan söz konusu 40 kadından oluşan çalışma grubuna kartopu örneklem aracılığıyla ulaşılmıştır. Sosyal bilim araştırmalarında yaygın olarak kullanılan kartopu örneklem, rastlantısal olmayan bir örnekleme biçimidir. Araştırmacının, incelediği olgu ile ilgili olarak evrende en çok bilgiye sahip olduğunu düşündüğü kişi veya durumlara ulaşmasında etkili olan

yöntemde kaynak görevi de gören ilk katılımcılarla yapılan görüşmelerin ardından görüşme gerçekleştirilen katılımcıların önerileri ve yardımları doğrultusunda aynı kriterleri taşıyan diğer katılımcılara erişim sağlanır. Böylece bağlantı kurulan kişilerin yardımı ile bir başkasıyla, ardından yine aynı yolla bir başkası ile temas kurularak örneklem büyütülür (Güçlü, 2021).

Araştırma için belirlenen çalışma grubuna yönelik olarak hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme sorularının arka planında; kadınların uzun ve sağlıklı yaşamak aynı zamanda genç kalmak adına bedeni koruma yollarını, yaşam tarzı seçeneklerini ve pratiklerini, yaşlanma/yaşlılık karşıtı uygulamalar ile estetik operasyon taleplerini ve düşüncelerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, sağlıklı yaşam pratikleri, yaşlanma karşıtı bakım ve uygulamalar ile estetik müdahalelerin oluşmasında ve talep edilmesinde etkisi olan bireysel, sosyal, siyasal ve ekonomik süreçler ile post-modern toplum yapısı içinde yer alan çeşitli parametreler ve tüketim dinamiklerine odaklanılmıştır. Aşağıda çalışma grubuna ilişkin tablo mevcuttur.

Tablo 1.
Katılımcılar Hakkında Bilgi

Katılımcı No:	Yaş	Eğitim Durumu	Sınıf	Çalışma Durumu	Medeni Durumu	Estetik Operasyon/Yaşlanma Karşıtı Bakım Ve Uygulama Türü
1	47	Lisans	ALT	Sınıf Öğretmeni	Evli	Botox
2	52	Lise	ALT	Emekli	Evli	Botox, Dolgu
3	65	Lisans	ORTA	Emekli Bankacı	Evli	Botox, Göz Kapağı Operasyonu
4	53	Lise	ALT	Ev Hanımı	Evli	Botox, Dolgu
5	46	Lisans	ORTA	Yönetici Asistanı	Evli	Botox, Mezoterapi
6	53	Lisans	ORTA	İngilizce Öğretmeni	Evli	Botox, Dolgu
7	33	Lisans	ORTA	Spor Eğitmeni	Evli	Cilt Bakımı
8	31	Lisans	ORTA	Avukat	Bekar	Cilt Bakımı
9	36	Lisans	ALT	Devlet Memuru	Bekar	Botox, Cilt Bakımı.
10	45	Lisans	Üst	Diş Doktoru	Evli	Botox, Mezoterapi
11	31	Lisans	ALT	Devlet Memuru	Bekar	Botox
12	57	Lisans	ÜST	Banka Yöneticisi	Bekar	Botox, Dolgu, Mezoterapi
13	64	Lise	ALT	Ev Hanımı	Evli	Botox, Dolgu, Göz Kapağı Operasyonu
14	34	Lisans	ALT	Devlet Memuru	Bekar	Cilt Bakımı
15	29	Lisans	ORTA	Sigortacı	Bekar	Cilt Bakımı
16	33	Lisans	ORTA	Bankacı	Bekar	Botox, Cilt Bakımı
17	36	Lisans	ALT	Devlet Memuru	Bekar	Botox
18	51	Lisans	ORTA	Doktor	Evli	Botox. Dlg. Cilt Bakımı
19	48	Lisans	ORTA	İnsan Kaynakları	Evli	Botox. Cilt Bakımı
20	37	Lisansüstü	ALT	Devlet Memuru	Bekar	Mezoterapi
21	39	Lisans	ALT	Hemşire	Evli	Cilt Bakımı
22	51	Lisans	ÜST	Yönetici	Evli	Botox., Dolgu Mezoterapi ve Fraksiyonel Lazer
23	44	Lisans	ORTA	Sınıf Öğretmeni	Evli	Botox
24	67	Lise	ALT	Emekli	Evli	Cilt Bakımı
25	41	Lisans	ORTA	Sigortacı	Bekar	Botox
26	52	Lisans	ALT	Emekli Öğretmen	Evli	Botox, Dolgu
27	55	Lisans	ORTA	Opera Sanatçısı	Evli	Kaş Kaldırma
28	51	Lisans	ORTA	İng. Öğretmeni	Evli	Göz Kapağı Operasyonu

29	51	Lisans	ÜST	İnşaat Mühendisi	Evli	Meme Operasyonu
30	61	Lisans	ORTA	Emekli Yönetici	Evli	Botox, Dolgu, Göz Kapağı Operasyonu
31	63	Lisans	ALT	Emekli Öğretmen	Evli	Fraksiyonel Lazer
32	36	Lisansüstü	ORTA	Akademisyen	Bekar	Botox, Mezoterapi, Paris İşiltisi
33	47	Lisansüstü	ÜST	G. M. Yardımcısı	Bekar	Botox, Dolgu, Mezoterapi, Lazer
34	57	Lise	ORTA	Halkla İlişkiler	Evli	Botox, Dolgu
35	27	Lisansüstü	ALT	Öğrenci	Bekar	Cilt Bakımı
36	53	Lisansüstü	ÜST	Y Kimya Müh.	Evli	Karın Germe
37	59	Lisans	ORTA	Eczacı	Evli	Göz Kapağı Operasyonu
38	67	Lise	ALT	Ev Hanımı	Evli	Cilt Bakımı, Mezoterapi
39	58	Lise	ALT	Ev Hanımı	Evli	Mezoterapi
40	54	Lisans	ORTA	Sınıf Öğretmeni	Evli	Göz Kapağı Operasyonu

İstanbul'da yaşayan söz konusu 40 kadından oluşan çalışma grubuna kartopu örneklem aracılığıyla ulaşılmıştır. Sosyal bilim araştırmalarında yaygın olarak kullanılan kartopu örneklem, rastlantısal olmayan bir örnekleme biçimidir. Araştırmacının, incelediği olgu ile ilgili olarak evrende en çok bilgiye sahip olduğunu düşündüğü kişi veya durumlara ulaşmasında etkili olan yöntemde kaynak görevi de gören ilk katılımcılarla yapılan görüşmelerin ardından görüşme gerçekleştirilen katılımcıların önerileri ve yardımları doğrultusunda aynı kriterleri taşıyan diğer katılımcılara erişim sağlanır. Böylece bağlantı kurulan kişilerin yardımı ile bir başkasıyla, ardından yine aynı yolla bir başkası ile temas kurularak örneklem büyütülür (Güçlü, 2021).

Bulgular

Bu araştırmanın saha çalışması Kasım 2023-Mart 2024 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Yapılan saha çalışması sonucunda elde edilen bulgular dört tema altında toplanmıştır. Bu temalar: *Sağlıklı Yaşam Pratikleri, Yaşlanma Karşıtı Uygulamalar Aracılığıyla Yaşlanmamayı Seçenler, Estetik Operasyonlar Aracılığıyla Yaşlanmamayı Seçenler ve Medya ve Sosyal Medyanın Yaşlanma Karşıtı Uygulamalar ve Estetik Operasyonlar Üzerinde Etkisi*. Aşağıda her bir tema başlığı altında, görüşülen kişilerin ifadeleri literatür çerçevesinin kuramsal yapısı aracılığıyla çözümlenmeye çalışılmıştır.

Sağlıklı Yaşam Pratikleri

Ivan Illich (2019, s. 198) sağlığın bir uyum sağlama meselesi olduğunu, geleceği kapsadığını, bu nedenle de acıyı ve o acıyla birlikte yaşamak için gereken tinsel gücü barındırdığını ifade etmektedir. Ancak modern toplumsal yaşama geçişle ve bilginin merkezileşmesi ile birlikte sağlığın ve hastalığın sınırlarında, birbirlerine karşı konumlanışlarında, bu iki alana ilişkin bilgi kategorilerinin ve pratiklerinin şekillenmesinde ve deneyimleri biçimlendiren dinamiklerde önemli dönüşümler yaşanmıştır. Sağlığın korunmasında hakim alan olan tıp, toplumsal örgütlenmenin tamamı üzerinde etki alanını genişleterek insan bedeninin ve insan davranışlarının

giderek daha çok genel tıp ağının bir parçası haline gelmesini mümkün kılmıştır (Foucault, 2002, s.134-137). Foucault'ya (2002) göre 18. yüzyıldan itibaren tıp, bedenleri ve biyolojik süreçleri düzenleştiren bir bilme iktidarı olarak yaşamın yerine ölümsüzlüğü koymuştur. Tıbbi bilginin siyasal kurumlara giderek artan bir biçimde rehberlik etmesiyle birlikte sağlık hizmetlerinin aldığı kurumsal biçim de beraberinde ölümlülikle baş etmek adına sağlık uygulamalarını takip etmeyi ve bireysel beden sağlığından sorumlu olmayı getirmiştir. Bahsi geçen bu dönüşüm, katılımcılara sorulan “düzenli olarak sağlık kontrollerinizi yaptırıyor musunuz?” sorusunda karşılık bulmuştur:

“Evet, belirli periyotlarla düzenli sağlık kontrollerimi yaptırıyorum. Bunun en önemli sebebi, her şeyin yolunda gittiğinden emin olma isteğim.” (K7, Kadın, 33, Spor Eğitmeni).

“Rutin kontrolleri yaptırıp eksik ve gerekli vitamin, mineral vs. desteği alıyorum. Bu da sağlıklı yaşam için şart olan noktalardan biri çünkü.” (K2, Kadın, 52, Emekli).

Tıp alanında yaşanan gelişmeler aracılığıyla bireylerin yaşam süresi uzamıştır. Öte yandan, tıbbi gelişmelerin etkisi ile bireylerin sağlık hizmetlerinden yararlanma isteği, süresi ve beklentisi de bu duruma paralel olarak artış göstermiştir. Bununla birlikte özellikle son yıllarda hastalıkların tedavisinden çok sağlığı korumak ve geliştirmek ön planda yer almakta; bireyler sağlığı tehdit edecek pek çok sağlık riskine karşı önlem almak ve hastalıklardan korunma isteği ile hareket etmektedir. Örneğin 36 yaşında bir katılımcının konu hakkındaki görüşleri şöyledir:

“Evet yaptırıyorum. Özellikle belirli bir yaştan sonra gerekli olduğunu düşünüyorum.” (K9, 36, Devlet Memuru).

Sağlık alanında tıbbi sosyal kontrolün ön plana çıktığı günümüzde dışsal risklerin azaltılması için sağlıklı kalmak ve sağlığın geliştirilmesi, bireysel açıdan özdenetim ve sağlıklı yaşam tarzının benimsenmesi aracılığıyla gerçekleşmektedir. Turner'ın ifadesiyle (2017, s.17) modern tıp anlayışında mikrobun yerini bir ölçüde stres; tedavi kavramının yerini ise giderek rehabilitasyon, bakım ve rutin tıbbi kontroller almıştır. Düzenli sağlık kontrollerine ilişkin güncel yaklaşım katılımcıların söylemlerinde ön planda yer almaktadır:

“Evet yaptırıyorum. Açıkçası mümkün olduğunca hasta olmamak adına yaptırıyorum, bazı hastalıklar için erken teşhisin önemli olduğunu biliyorum o yüzden mutlaka yaptırıyorum evet.” (K5, Kadın, 46, Yönetici Asistanı).

“Düzenli sağlık kontrollerimi yaptırıyorum evet, herhangi bir hastalık gelişirse erkenden önlemimi almak için.” (K6, Kadın, 53, İngilizce Öğretmeni).

“Yani... Hastalıklara karşı düzenli olarak kontrollerimi yaptırıyorum.”(K1, Kadın, 47, Sınıf Öğretmeni).

Susan Sontag, hastalıklara dair oluşturulan metaforların etkilerine dikkat çektiği; hasta ve hastalık olgularının modern zamanlarda kazandığı anlayışın söylemsel açıdan nasıl biçimlendirildiğini tartıştığı *Metafor Olarak Hastalık Aids ve Metaforları* (1991/2015) isimli çalışmasında hasta ve sorumluluk arasında kaçınılmaz olarak bir bağ kurulduğunu iddia etmektedir. Ona (s.106) göre, eskiden hastalığa karşı savaşı yürüten kişi hekimlerken, günümüzde bu savaşı tüm toplumun yürütmesi beklenmektedir. Sontag (1991/2015, s.105-107), hastalıklara karşı “savaş içinde” olmanın kitlesel bir ideolojik seferberlik durumuna dönüşmesiyle; yani, hedefin bir düşmanın yenilmesi olarak kabul edilmesiyle birlikte her türden iyileştirici bakım ve kontrole yönelik kampanyalara (örneğin kalp hastalıkları veya kanser gibi belirli hastalıklara karşı) uygun, faydalı bir bakış açısının gelişim gösterdiğini ifade etmektedir. Özellikle neoliberal politikaların hakim olduğu kapitalist toplumlarda, kendi çıkarını gözetip kârlı çıkmayı ön plana alan davranış içinde bulunmak (Demir, 2022), hastalıklara ilişkin risklerden kaçınmak, sağlıklı bir hayat sürdürmek için gelişen koruyucu sağlık davranışı ve bu doğrultuda sağlık motivasyonu hastalıklara karşı açılan savaşın pratik bir sonucudur. Zira hastalık ve sorumluluk arasında kurulan bağ nedeniyle hastalık tıbbi semptomlarından koparılmış, bireyler düzenli sağlık kontrollerinden, aynı zamanda beslenme rejimi ve egzersiz aktiviteleri gibi birçok bedensel göstergeden sorumlu kılınmıştır. Bu çerçevede, sağlık, hastalık ve yaşlanma gibi biyolojik süreçlerin kontrol edilebilir olduğu iddiasıyla, bedenın sekülerleşmesi ve rasyonelleşmesi süreci ile uyumludur (Turner, 2020); bu bağlamda günümüz toplumunun izlerini taşımaktadır.

Yaşlanma Karşıtı Uygulamalar Aracılığıyla Yaşlanmamayı Seçenler

Modern dönemde yaşanan gelişmeler ve bu gelişmelerin yaşamın birçok alanını etki altına almasıyla birlikte yaşam, yaş ve insan hayatının olağan biyolojik süreçlerinden biri olan yaşlanma ile ilgili algılarda önemli değişimler yaşanmıştır (Bingöl, 2015). Bu durum gerek gündelik gerekse toplumsal yaşam pratiklerinde yaş kategorileri ve bu kategorilerle ilişkili olarak belirlenen kimlik ve benlik algılarının yeniden tanımlanmasına ve bu doğrultuda yeni tartışmaların gündeme gelmesine temel oluşturmuştur. Söz konusu tanımlar içinde yaşlılık “başarılı yaşlanma” veya “üretken yaşlanma” (Demez, 2012, s.99) gibi göstergelerle ifade edilmektedir. Bu göstergeler aracılığıyla geleneksel boyutundan koparılan yaşlılık ötekileştirilerek kaçınılması gereken ve istenmeyen bir süreç olarak yeniden inşa edilmektedir (Müftüler, 2018, s.64). Böylece bireyler, yaşlanmayı tedavi edilebilir ve geciktirilebilir bir olgu olarak kabul etmekte, yaşlılığa ilişkin bilgisini bireyselleştirmekte ve bu doğrultuda hareket etmektedir. Katılımcılara yöneltilen “yaş alırken beden en ya da fiziksel olarak genç kalmayı/görünmeyi önemsiyor musunuz?” sorusu üzerine alınan cevaplar bahsi geçen süreci destekler niteliktedir zira araştırmaya katılan kadınların

önemli bir çoğunluğu düzenli olarak yaşlanma karşıtı bakım ve uygulamaları tercih ettiklerini dile getirmişlerdir:

“Botox yaptırıyorum. Üst yüz ve masseter botox yaptırıyorum. Daha canlı ve genç görünen bir yüz için yaptırıyorum, sonrasında da kendimi çok iyi hissediyorum.” (K17, Kadın, 36, Devlet Memuru).

“Ben düzenli olarak botox ve dolgu uygulaması yaptırıyorum. Ara ara da mezoterapi ve dokuz nokta lifting uygulaması yaptırıyorum. Bunların dışında yüzüme iki kere kolajen dokuyu canlandırmak için fraksiyonel radyofrekans uygulaması yaptırdım. Açıkçası daha genç ve iyi görünmek için yaptırdım ve yaptırıyorum. Yaşlılık belirtilerini mümkün olduğunca geciktirmeye çalışıyorum diyelim.” (K33, Kadın, 47, Genel Müdür Yardımcısı).

Yönetimsel aklın ve eş zamanlı olarak nüfusların üretkenliği ile sağlığın idare edilmesi pratiğinin ortaya çıkışını 18. yüzyılın ortasına konumlandıran Michel Foucault açısından beden, biyolojik niteliğinin yanında ekonomik verimi açısından politik bir özelliğe de sahiptir. Bedenin ekonomik kullanımı doğrudan doğruya itaatkâr bir kapasiteye sahip olmasıyla ilişkilidir. Politik anatomi (anatomo-politika) özneyi beden temelinde ekonomik, politik ve toplumsal anlamda dönüştürerek şekillendirmektedir. Bunu yaparken de gerekli olduğunda birtakım kurumları veya bazı normları kullanmaktadır. İtaatkâr bedenlere sahip olan özneler ise kendi görelî serbestliklerini bir tür özgürlük olarak deneyimlemektedir (Foucault, 1975/2020). Biyopolitika biyolojik süreçlerin düzenlenmesine odaklanırken politik anatominin amaçları arasında bedenin yeteneklerinin artırılması, güçlerinin ortaya çıkarılması ve ekonomik denetim sistemi ile bütünleşmesi yer almaktadır. Bu mekanizma özneleşme ve nesneleşmeyi birbiriyle örtüştüren bireyselleştirici prosedürler ortaya çıkarmaktadır (Foucault, 1976/2003). Bu bağlamda, biyopolitikanın ve politik anatominin gelişimini kapitalizm ile ilişkilendirmek mümkündür çünkü her iki teknik de bedenin gücünü artırmaya, değerlendirmeye ve dolayısıyla bedene yatırım yaparak üretim aygıtı içine dahil etmeye olanak tanımaktadır (Foucault, 2003, s.145).

Genç ve sağlıklı görünmek başta kadınlar olmak üzere tüm bireyler için özellikle günümüz kapitalist tüketim toplumunda bir önceliktir. Toplumsal yapıya göre şekillense de post-modern dünyanın genç ve bakımlı olmak üzerine kurulu evrensel güzellik normları tüm bireylere dayatılmaktadır. Bu nedenle de farklı yaş gruplarından kadınlar, estetik ve yaşlanma karşıtı uygulamalara yönelmektedir. Örneğin botulinum toksin (botox) görüşme gerçekleştirilen kadınlar arasında en fazla tercih edilen uygulama olarak ön plana çıkmıştır. ISAPS’ın verilerine göre de Türkiye’de 2022 yılında 260.206 kişi ile botulinum toksin (botox) ilk sırada yer almıştır. Bunun yanında mezoterapi ve dolgu gibi enjeksiyon işlemleri de cevaplar arasında sıklıkla kendine yer bulmuştur:

“Botox yaptırıyorum. Yüzümdeki kırışıklıkları kontrol etmek ve tabii ki önlemek için.” (K11, Kadın, 31, Devlet Memuru).

“Düzenli olarak botox ve mezoterapi yaptırıyorum. Yüzüme ve ellerime. Cildimin doğal yenilenme ve onarım sürecini kontrol edip yaşlanma belirtilerini geciktirmek istiyorum.” (K10, Kadın, 45, Diş Doktoru).

Tıbbi bakışın dil düzeyinde kurduğu iktidar alanı ile birlikte tıbbi bilgi toplumsal yapıda merkezileşmeye başlamıştır (Foucault, 1973/2017, s.30). Tıbbın toplumsallaşması ve yaşamın her alanına sirayet etmesi beden aracılığıyla tüm yaşamın tıbbileştirilmesi sürecinden beslenmektedir. Bu durumun kazandığı boyut, tıbbın “tıbbi olmayan” alanlara kadar uzanıp bu alanlarda da hakimiyet kurmaya başlaması şeklinde özetlenebilir (Özmkas, 2021, s.120). Günümüzde beslenme, cinsellik, doğum, yaşlanma ve ölüm gibi konular tıbbileştirilmekte ve birer hastalık olarak kabul edilip tedavi kapsamına alınmakta; çözümü ise birey düzeyinde konumlandırmaktadır.

Yaşamın olağan biyolojik süreci olan yaşlılık/yaşlanmanın tıbbileştirilerek sağlık sorunu haline getirildiği günümüzde güzellik ve estetik endüstrisinin teknolojinin hızla ilerlemesi ile birlikte gösterdiği gelişim aracılığıyla yaşlılık/yaşlanma süreci yönetilmekte ve aynı zamanda şekillendirilmektedir. Bununla birlikte, gelişen teknoloji estetik trendlerinde değişimleri tetiklemekte; bu da estetik amaçlı işlem ve uygulamalarda çeşitliliğe yol açmaktadır. Özellikle minimal invaziv ya da non-invaziv işlemlerin -botulinum toksin, dolgu, cilt yenileyici lazer uygulamalar veya soğuk lipoliz vb.- ön plana çıktığı günümüzde bu uygulamalar kişiye özel sonuçlar elde etmek adına etkili araçlar olarak dikkat çekmektedir. Örneğin 63 yaşındaki bir katılımcı yaş ile birlikte ortaya çıkan cilt lekelerini gidermek için minimal invaziv işlemler arasında yer alan lazer uygulamasını tercih ettiğini ve sonuçtan da memnun kaldığını şu sözlerle dile getirmiştir:

“Yakın zamanda yüzüme cilt lekelerim için fraksiyonel lazer uygulaması yaptırdım. Bu yaşlarda malum ciltte lekeler oluşuyor hatta zamanla da artabiliyor. 4 seans gibi düşündük doktorumla. Şimdiye kadar 2 seans yaptırdım. Biraz bekleyelim sonucu görelim dedi doktorum. Belki 2 seans da yetebilir dedi çünkü işe yaradı açıkçası. Hafifledi lekelerin görüntüsü. Zaten etkisi de 6 ay içinde görünüyormuş.” (K31, Kadın, 63, Emekli Öğretmen).

Özellikle 1990’lı yıllarla birlikte görünürlük kazanan yaşlanma karşıtı tıbbin gelişmesiyle beraber yaşlılık semptomu dönüştürülüp tedavi edilebilir bir olgu şeklinde ele alınmaya başlamıştır (Bozok, 2009, s.176). Böylece yaşlanmanın doğal bir sonucu olarak yaşanan bedensel değişimler tıbbın konusuna dâhil edilerek müdahale gerektiren sorunlar olarak tanımlanmıştır. Katılımcılar arasında yer alan farklı yaş gruplarından ve sosyo-ekonomik statüden kadının yaşlanma karşıtı

bakım ve uygulamaları tercih etmelerindeki en önemli motivasyon kaynağının da yaşlanma/yaşlılık belirtilerini mümkün olduğunca geciktirmek, tedavi etmek ya da ertelemek olduğu görülmüştür. Bunun yanında uygulama sonrasında alınan sonuçların da önemli oranda memnuniyet barındırdığı tespit edilmiştir:

“Alın bölgeye son birkaç senedir düzenli olarak botox ve cilt bakımı yaptırıyorum. Alın bölümde kırışıklıklar yoğundu; yaşım itibarıyla biraz erken oluştuğunu düşündüm ve açıkçası önlem almak istedim. Daha iyi ve fresh görünme isteği en büyük motivasyon kaynağım. Yaptırdıktan sonra aynaya baktığımda kendimi daha iyi hissetmeme neden oluyor. Var olan durumu ortadan kaldıramasam da en azından yaşlanma belirtilerinin ilerlemesine engel olduğumu düşünüyorum.”(K16, Kadın, 33, Bankacı).

“Düzenli olarak botox ve dolgu yaptırıyorum. Bu tip uygulamalar beni mutlu ediyor, motivasyonum da bu açıkçası. Sonucu güzel oluyor bunu görmek beni mutlu ediyor. Yaşlanmak üzücü, yaş aldıkça ölüme yakın olmak üzücü. Yaşamak güzel!”(K4, 53, Kadın, Ev Hanımı).

“Alın, kaş ve kaz ayaklarıma botox, Paris ışıltısı, göz altlarına ise mezoterapi yaptırdım. Bu uygulamaları düzenli olarak da yaptırıyorum. Mimik kullandığım için alımda çok fazla kırışıklık oluşmuştu, gözaltlarım da yapısal olarak mordu. Motivasyonum kendimi daha iyi hissetmek ve tabii ki mümkün olduğunca yaşlanmayı geciktirmek. Memnun da kalıyorum sonuçlardan, mutlu oluyorum.” (K32, Kadın, 36, Akademisyen).

Yaşlanma karşıtı söylemin dayanağı ölümlü yapı sökümü uğratma vaadidir zira zamanı durdurmak ya da geriye sarmak gibi ifadelerle -biyolojik olarak imkânsız olsa da- bireylerin kendi yaşam sürelerini yaşlanma karşıtı pratikler aracılığıyla kontrol edebilecekleri fikri üzerinden bir pratik alanı oluşturulmaktadır (Değerli & Yiğit, 2020). Bahsi geçen söylem yaşlanmayı geciktirmek/önlemek daha da önemlisi genç görünme isteği motivasyonu ile bireylerin gönüllü olarak kendi bedenleri üzerinde kontrol uygulamasına ve müdahalede bulunmasına olanak yaratmaktadır.

Öte yandan ölümlü yapı sökümü uğratmak adına yaşlanmayı kontrol altında tutmak, her anlamda formda ve dinamik bedenlere sahip olmaya yönelik uygulamalar ve stratejiler Bauman'ın “akışkan modernite” olarak adlandırdığı dönemde önemli bir tüketim alanı yaratmaktadır. Bu yeni yaşam konsepti aracılığıyla, yaşlanma sağlıklı ilişkilendirilmekte, genç kalma ideali önemli bir olguya dönüşürken her geçen gün artan yaşlanma karşıtı ürünler ve uygulamalar gündelik yaşamda yerini almaya devam etmektedir (Sezgin, 2011). Günümüzde sadece sağlığın korunmasına yönelik olarak değil aynı zamanda istenmeyen ve kaçınılması gereken bir gerçeklik olarak yaşlanmanın önlenmesi için önemli bir sektör bulunmaktadır ve bu sektörün işlemleri tüketim odağında yeni bir

yaşam tarzının benimsenmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda medya ve özellikle sosyal medya etkili bir araç olarak ön plana çıkmaktadır.

Estetik Operasyonlar Aracılığıyla Yaşlanmamayı Seçenler

Günümüz tüketim toplumunda tıbbi bilgi, tıbbi otoritelerden bireylere doğru hızlı bir yayılım süreci içinde yer almaktadır. Bu süreçte tıp, gerek bilimsel etkinliklerin ürünü olarak hastalıkları tedavi ve teşhis eden bir pratik olarak işlev görmekte gerekse tüketim piyasasını hareketli kılacak ve pazar stratejileri geliştirecek bir etkinlik alanı olarak varlığını sürdürmektedir (Timurtürkan, 2016, s.85). Kuşkusuz ki bu durum bedene dair değişen algılarla yakın ilişki içindedir; zira özellikle post-modern toplum kültürü içinde beden üretici kapasitesi artırılacak bir unsur olmaktan çıkmış, giderek tüketilen sağlık ve tüketen bedene doğru önemli bir geçiş gerçekleşmiştir. Bu dönemin popüler söylemlerinde gençlik yüceltilmekte, bu doğrultuda yaşlılığın belirtilerinden kaçınmak adına yaşlanma karşıtı uygulamalar ve estetik operasyonlar gündelik hayatın önemli bir etkinliğine dönüşmektedir. Özellikle estetik cerrahi ve uygulamalar alanında gerçekleşen gelişimle birlikte önemli bir alıcıya dönüşen yaşlanan bedenler ekonomik alanın birer aracına dönüşmektedir. Featherstone'nun ifadesiyle (1995, s. 232) tüketim kültürü içinde, yaşlılık döneminin tüm sosyal ve fiziksel belirtilerine meydan okuyarak genç kalmayı başaran kaliteli ve başarılı bir yaşlılık algısı vurgulanmaktadır. Bu bağlamda günümüzde, bedenin verili bir öge olduğu düşüncesinden uzaklaşarak, üzerinde her türlü değişim ve dönüşüm gerçekleştirme hakkına ve şansına sahip, olağan biyolojik süreçlere müdahale etme ihtimali barındıran ve bedenin yeniden yaratılabileceği düşüncesine dayalı bir anlayış gelişmiştir (Yumul, 2012). Katılımcılara iletilen “son beş yıl içinde herhangi bir estetik operasyon yaptırdınız mı?” sorusu üzerine alınan yanıtlar literatüre paralel bir niteliğe sahiptir:

“Yaptırdım. Göz kapağı ameliyatı oldum. Bakışlarım beni üzgün gösteriyordu, sürekli moralsizmişim gibi görünüyordum o yüzden de rahatsız oluyordum çok. Yaşım daha çok ilerlemeden yaptırmak istedim. Memnunum sonuçtan, bakışlarım değişti.” (K28, Kadın, 51, İngilizce Öğretmeni).

“Yaptırdım evet. Göz kapağıma. Yapısal olarak zaten düşüktü göz kapaklarım ama yaşım ilerledikçe daha da düştü. Önlem almak istedim ilerleyen yıllar için. Memnunum evet hem önlem almış oldum hem de görüntümü olumlu yönde değiştirdi. Bir taşla iki kuş vurmuş oldum yani.” (K37, Kadın, 59, Eczacı).

Araştırmaya katılan katılımcılar arasında estetik operasyon geçirmiş kadınların ağırlıklı olarak orta yaş grubunda yer aldıklarını söylemek mümkündür. Bu durumun sebebi olarak ilerleyen yaşlarda vücut deformelerine bağlı nedenlere karşı önlem alma isteğinin ön planda yer

aldığı ancak bunun yanında, estetik operasyon kararının kendini daha iyi hissetme ve bedeni genç tutma isteği ile de ilişkili olduğu görülmüştür:

“Karın bölge abdominoplasti (karın germe) operasyonu yaptırdım. Sarkma oluşmuştu karın bölgede onu toparlatmak istedim. Görüntüsü beni rahatsız ediyordu. Epeydir aklımda olan bir şeydi ancak bir türlü cesaret edememiştim. Birkaç olumsuz haber okumuştum bu konuda. Sonra yakın bir arkadaşım yaptırıp memnun kalınca ben de aynı doktora gittim. İyi de oldu, ben de memnun kaldım yani. Korktuğum şeyler başıma gelmedi.” (K36, Kadın, 53, Kimya Mühendisi).

Araştırmaya katılan kadınlar arasında estetik operasyon kararı almış olanların eğitim düzeyleri incelendiğinde ise estetik cerrahi kararı alanların en az lisans düzeyinde bir eğitime sahip oldukları görülmüştür. Bu noktada çalışma grubu içinde eğitim düzeyi ile beden algısı arasında bir ilişki olduğunu iddia etmek mümkündür:

“Meme toparlama ameliyatı oldum. İki doğum, emzirme, kilo değişimleri derken göğüslerimin formunda değişim oldu. O değişiklikten de rahatsız oldum. Toparlatmak, biraz düzeltmek istedim. Daha ileri yaşları da düşünerek. Çok kolay bir operasyon değil yani bir botox, dolgu gibi değil. Bir arkadaşım göz kapağı ameliyatı oldu mesela kolay bir süreçti gözlemlediğim kadarıyla. Operasyon kararını almadan önce epey düşündüm, çevreme danıştım. Ağrı ve şişlikler beni düşündürmüştü açıkçası. Şu an sonuçtan oldukça memnunum.” (K29, Kadın, 51, İnşaat Mühendisi).

Öte yandan, estetik talep edilen bölgenin operasyon kararı almak üzerindeki etkisi de elde edilen bulgular arasında ön plana çıkan noktalardan biri olmuştur. Hayati tehlikesi daha az olduğu düşünülen, çoğunlukla hastane yatışı gerektirmeyen operasyonların kararını almanın katılımcılar açısından daha kolay olduğu görülmektedir. Örneğin göz kapağı operasyonu, meme veya karın germe operasyonuna nazaran kararının daha kolay verildiği bir ameliyat olarak dikkat çekmiştir:

“Üst göz kapağı ameliyatı oldum. İyi ki de oldum. Zaten kolay bir operasyon artık. Hastane yatışı bile gerektirmiyor. Hem uzun yıllardır haşimato hastasıyım hem de yaş aldıkça elastikiyet kaybı sebebiyle göz kapağım iyice düştü ve beni rahatsız etmeye başladı. Görmeye bile engel olabiliyor biliyorsunuz. Daha fazla vakit kaybetmeden yaptırmak istedim.” (K40, Kadın, 54, Sınıf Öğretmeni).

Post-modern tüketim kültürü içinde sağlığa ve beden görünümüne ilişkin söylemler ve sunulan stratejiler hem tıbbi, hem de estetiğe yönelik olarak sunulmaktadır (Özcan, 2007). Bahsi geçen söylemlerde insan yaşamının her aşaması için nitelikli bir hayatın genel hatları çizilmekte ve bu hatlar doğrultusunda öneriler ve çözüm araçları sunulmaktadır. Estetik, genç ve sağlıklı beden nitelikli yaşamın hedefi olarak kabul edilirken bu hedefin modern tıbbın göstergeleri aracılığıyla sağlanabileceği düşüncesi ise tıbbi ideolojik yaklaşımlar aracılığıyla sunulmaktadır

(Çabuklu, 2006). Bu doğrultuda yaşlılığın/yaşlanmanın belirtilerini azaltmak ya da yok etmek için yaratılan yeni alanlar (ilaç sektörü, kozmetik ürünler veya spor ve beslenme endüstrisi gibi) yaşlanan bedenleri tüketimin hem öznesi hem de nesnesi olarak yeniden inşa edip bedeninin tüketim aracına dönüşmesini kolaylaştırmaktadır (Timurturkan & Demez, 2018).

Medya ve Sosyal Medyanın Yaşlanma Karşıtı Uygulamalar ve Estetik Operasyonlar Üzerinde Yarattığı Algı

Tüketim toplumunda bedeninin estetik değerler doğrultusunda yönetilip yönlendirilmesi ve böylece görsel ve estetik değeri yüksek bir nesneye dönüştürülmesi (Çarboğa, 2022), bedene ilişkin önerilerin ve sunulan stratejilerin önemli bir sonucudur. Sözü geçen öneriler ve stratejiler medya ve özellikle de sosyal medya aracılığıyla yayılmaktadır. Günümüzde medya teknolojilerinin kullanımındaki artışın sonucu olarak bireyler birçok konuda olduğu gibi sağlık/hastalık bilgisine ve beden görünümüne dair yönergelere bu teknolojiler aracılığıyla erişim sağlamaktadır. Katılımcılara yönlendirilen “sosyal medyanın estetik operasyonlar ve yaşlanma karşıtı uygulamalar üzerinde etkili olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusuna karşılık alınan cevaplar şu şekildedir:

“Özellikle sosyal medya çok etkili. Kişinin kendine bakmasını sağlıyor bence. Daha güzel görünme ihtiyacını yaratıyor, isteğini sağlıyor.”(K39, Kadın, 58, Ev Hanımı).

“Sosyal medyada yapılan paylaşımlar, resimler insanlara cazip geliyor diye düşünüyorum. Özellikle de belirli bir yaşa gelmiş kadınlarda cilt elastikiyetini kaybetme gibi görüntü açısından bazı değişiklikler meydana geliyor. Bu da biz kadınları mutsuzluğa itiyor. O yüzden estetik uygulamalara yönelimi artırıyor sosyal medya.” (K23, Kadın, 44, Sınıf Öğretmeni).

“Evet, sosyal medyanın estetik operasyonlar ve anti-aging uygulamalar üzerinde etkili olduğunu düşünüyorum. Sosyal medya, kullanıcılarına mükemmellik ve gençlik ideallerini sürekli olarak sunuyor. Bu da bu tür uygulamaların popülerliğini arttırabiliyor.” (K27, Kadın, 55, Opera Sanatçısı).

Kitle iletişim araçlarının bireylerin estetik operasyon veya yaşlanma karşıtı uygulamalara karar verme üzerinde oynadığı rolü bir başka katılımcı şu sözlerle ifade etmiştir:

“Etkili olmaz olur mu? Yapılan reklamlardan veya sosyal medya gönderilerinden etkilenip hemen randevular alınıyor. Bu konuda çok fazla ilgi olduğunu düşünüyorum. Geniş bir yelpaze ve yaş aralığı da oldukça geniş. Velhasıl herkes güzelleşme derdinde.” (K26, Kadın, 52, Emekli).

61 yaşındaki bir başka katılımcı ise sosyal medya üzerinden takip ettiği plastik cerrahların hesaplarında paylaştıkları operasyon resim ve/veya videolarının ilgisini çektiğini, bu tip

operasyonlara dair bilgiye erişimin geçmişte kısıtlı olduğunu ancak günümüzde doktor ve cerrahların sosyal medya hesaplarında sıklıkla estetik operasyonları veya uygulamaları paylaştığını, bu tip paylaşımların dikkat çektiğini ve karar almak adına da etkili olduğunu şu sözlerle dile getirmiştir:

“Oldukça etkili olduğunu düşünüyorum. Mesela ben de sosyal medya hesabımdan o çok tanınmış, bildiğimiz cerrahları takip ediyorum. Özellikle benimle aynı yaşlarda kadınların geçirdikleri estetik operasyon paylaşımları dikkatimi çekiyor, hani öncesi ve sonrası gibi. Eskiden yoktu böyle şeyler. Şimdi instagram var tabi. İlgile takip ediyorum bu tip paylaşımları, hatta ben de yaptırmayı düşünüyorum diyebilirim. İple yüz germe ya da Fransız askısının sonuçlarını beğeniyorum.” (K30, Kadın, 61, Emekli Yönetici).

Kitle iletişim araçlarının gelişimi ve yaygınlaşması, bireysel sınırlılıklara meydan okuyarak beden zamanla olan kaçınılmaz deneyimini dönüştürmektedir (Ertan, 2019). Özellikle yeni medya uygulamaları aracılığıyla bireyler üzerinde sağlıklı olmak, fit kalmak, estetik müdahaleler veya yaşlanma karşıtı uygulamalar ve önerilerle sağlık gündemi oluşturulmakta ve bu yolla gündelik yaşamın akışı içindeki rutin pratiklerin düzenlenmesine müdahale edilmektedir. Dolayısıyla medya ve özellikle de sosyal medya uygulamaları bireysel kanaatleri belirlemek, bireysel yaşamları yönlendirmek, birçok açıdan kamuoyu oluşturmak ve söz konusu gelişmelerin toplumsal yansımaları görmek açısından önemli kaynaklar olarak ön plana çıkmaktadır.

Tartışma

Bir inceleme ve tartışma alanı olarak beden, sahip olduğu toplumsal, politik, ekonomik ve kültürel etkilerin varlığı ile sosyolojik imgelemde önemli bir yere sahiptir. Buna rağmen toplumsal yaşam ile beden arasındaki ilişkinin sorunsallaşıp bir araştırma alanı olarak benimsenmesi 1980’li yılları bulmuştur (Giddens, 2012, s.129). Beden sosyolojisinin gelişiminin önünü açan toplumsal zeminde, kadın hareketinin toplumdaki ve feminist akademik çevre içindeki toplumsal ve siyasal etkisiyle tüketim kültürü içinde bir beden ve yaşam tarzı estetiğinin gelişim göstermesi yatmaktadır (Turner, 2017, s.266). Beden, post-modern tüketim kültürü içinde, üzerinde tahakküm kurulan, hızlıca tüketilebilen bir meta haline gelmiştir. Bedenin yalnızca biyolojik bir gerçeklik olmayıp toplumsal süreçler tarafından da şekillenen bir niteliğe sahip olduğu düşüncesinin yaygınlaşması, beden sosyoloji disiplini içinde bir alt alan olarak güçlenmesini mümkün kılmıştır (Timurturkan, 2008, s.12).

Türkiye’de son yıllarda yaşlanma karşıtı bakışın toplumda yaygınlaşması ve bu bağlamda beden yeniden inşasında medyanın rolü üzerine önemli çalışmalar yapılmıştır. Toplumsal gerçekliği yansıtmaya özelliğine atıfla medyada, özellikle de görsel/yazılı basın ve yeni medya

uygulamalarında gençlik idealinin, yaşlanma karşıtı uygulamaların ve yaşlılık ile ilgili temsillerin analizine dair gerçekleşen çalışmaların ön plana çıktığı görülmektedir. Yanı sıra, yine Türkçe literatürde pek çok değerli araştırma tıbbileştirme süreci ve bu sürecin bir yansıması olan sağlığın meta haline gelmesi, yaşlanma karşıtı söylem ve onu kuşatan sağlıklı yaşam önerilerini tüketim toplumu bağlamında ele almıştır. Örneğin Timurtürkan ve Demez (2018) toplumsal iktidar ilişkileri içinde yaşlılığa yüklenen anlamlar ve toplumsal alanda iktidar kaybı olarak tanımladıkları yaşlılığa dair pratiklerin piyasa ekonomisi odaklı tartışmasına dayanan makalelerinde, günümüz toplumunda yaşlılığın önemli bir tüketim alanına dönüştüğünü, aktif iş piyasası sürecine dâhil edilemeyen yaşlılığın, tersinden bir uygulamayla tüketim piyasasına dâhil edildiğini ifade etmektedirler. Öte yandan, Korkmaz Yaylagül vd. (2016) yaşlanma karşıtı uygulamaların taşıdığı ekonomik boyutu ele alarak yaşlanma karşıtı uygulamaların sıklıkla gençlik ve güzelliğe yönelik uygulamalar olarak algılandığını ortaya koymuşlardır. İlave olarak Gürler (2018) cinsiyet fark etmeksizin estetik cerrahiye talebin yüksek olduğu ortaya konmuş ve kadın katılımcıların kadın güzelliğini ahlaki özelliklerle ve bazı davranış kalıplarıyla ilişkilendirirken erkek katılımcıların erkek bedeninin güzelliğine dair bu tip bir ilişkilendirme yapmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Özellikle son yıllarda literatürde daha fazla yer bulan kitle iletişim araçları ve sosyal medyanın bedenini yeniden inşasındaki rolüne odaklanan çalışmalar arasında ise Sarıgül'ün (2022) Instagram'ın tüketim, estetik ve beğeni yoluyla kadın bedeni üzerindeki etkisini araştırdığı doktora tezi, Soydemir'in (2022) sosyal medyanın estetik operasyonlar üzerindeki etkisini irdelediği yüksek lisans tezi ve Çakır'ın (2020) yeni iletişim teknolojilerinden biri olan sosyal medyanın bedensel dış görünüm söylemi üzerinden kadın bedenini inşasını sosyolojik bağlamda tartıştığı "Sosyal Medyada Bedensel Dış Görünüm Söyleminin Kadın Bedenini İnşası: Sosyolojik bir Değerlendirme" isimli çalışması yer almaktadır.

Tüm bu çalışmalara ek olarak, bu çalışma da Türkiye'de özellikle kadınların sağlıklı yaşam pratikleri ile yaşlanma karşıtı uygulamalar ve estetik operasyonlara olan ilgi, tercih, ve motivasyonunu söz konusu uygulamalar ve operasyonları en az bir kere deneyimlemiş olan, İstanbul'da farklı sosyo-ekonomik statü ve yaş grubundan 40 kadın katılımcının düşünce ve görüşleri temelinde analiz etmektedir. Ortaya çıkan sonuç, kadınların günümüzde artık söz konusu uygulama ve operasyonları lüks tüketim dahilinden çıkararak rutin bir yaşam pratiği olarak benimsedikleri yönünde olmuştur. Öyle ki bütçelerini bu yönde şekillendirdikleri ve bu uygulamaları çoğu zaman bir yaşam önceliği haline getirdikleri ortaya çıkmıştır. Bu anlamda, bu çalışmanın yaşlanma karşıtı uygulama ve estetik operasyonların günümüzde sağlıklı yaşam pratikleri kapsamında değerlendirilmesi yönünde gelecek çalışmalara zemin hazırlayacağı düşünülmektedir.

Sonuç

Bu çalışma, kadınların yaşlanma karşıtı söylem ve o söylemi çevreleyen sağlıklı yaşam önerileri doğrultusunda bireysel pratikler ve yaşlanma/yaşlılık karşıtı uygulama ve estetik operasyon tercih, davranış ve motivasyonlarının ipuçlarını nitel bir araştırma aracılığıyla ortaya koymayı odağına almıştır. Araştırmaya katılan kadınların önemli bir çoğunluğu sağlıklı ve uzun bir yaşam isteği doğrultusunda tıp uzmanlarının -güncel sağlık yaklaşımı temelinde- görüş ve önerilerini dikkate aldıklarını ve o görüş ve öneriler doğrultusunda da düzenli sağlık kontrollerini yaptırmaya özen gösterdiklerini ifade etmişlerdir. Moderniteye özgü değerler arasında yer alan bireysel sorumluluk, öz denetim, kendi kendini kontrol etme ve yarınını planlama gibi belirleyici bazı ölçütlerle günümüzde sağlıklı olmak ve sağlıklı kalmak bireysel bir başarı göstergesine dönüşmüştür. Sağlığın geliştirilebilen, değiştirilebilen ve geleceğe yönelik bir olgu olarak benimsenmesi, bir taraftan gündelik hayatın sağlıkla ilgili meselelerle genişlemesini, diğer taraftan da sağlıklı yaşam tarzlarının kabulünü beraberinde getirmektedir. Sağlığa ilişkin bu yeni yaşam tarzı, bireylerde yaşam boyu devam edecek bir hassasiyet yaratmaktadır. Çalışma grubu içinde de kendine önemli oranda yer bulan, bireyin kendi rızasıyla bedenini kontrol ve denetim altına almasına yol açan bu süreç, biyo-iktidarın işleyiş mekanizmasını anlamak noktasında somut bir örnek olarak kabul edilebilir.

Gündelik yaşamın hemen her alanının tıbbileştirilmesinin bir uzantısı olarak görülen yaşlanma karşıtı söylem aracılığıyla aktarılan beden tasviri, bireylerin her an bedensel görünüşleri hakkında dikkatli ve bilinçli olmaları gerekliliği üzerinde temellenmektedir. Bireyin yaşlanma süreciyle baş etmesi için stratejiler geliştirmeye yönelik öneriler sunan bu söylem aracılığıyla bedene dayatılan “doğru yaşlanma” pratikleri (Bozok, 2009) günümüzde önemli bir tüketim alanı yaratmaktadır. Örneğin yapılan araştırmalara göre cerrahi olmayan/non-invaziv işlemlerin son yıllarda oldukça yaygınlaştığı, bu işlemler arasında özellikle botulinum toksin (botox)’in yaşlanma belirtilerini minimize etmekte en fazla tercih edilen uygulama olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu çalışma İstanbul ili özelinde kadınların güncel sağlık yaklaşımı dâhilinde sağlıklı yaşam pratikleri ile günümüz tüketim kültürünün bir uzantısı olan popüler yaşlanma karşıtı söylem bağlamında yaşlanma karşıtı uygulamalar ile estetik operasyonlara ilişkin pratik ve uygulama alanlarına odaklanan bir alan araştırmasına dayanmaktadır. Çalışmanın sonuçlarına göre, çalışma grubu dahilinde her yaş grubundan ve gelir düzeyinden kadın yaşlanma kaygısı doğrultusunda -düzenli tekrar gerektiren- yaşlanma karşıtı işlemlere (botox, dolgu, mezoterapi vb.) başvurma eğilimindedir. Botox’tan sonra en fazla tercih edilen uygulama olarak mezoterapi ve dolgu işlemleri ön plana çıkmıştır. Bu uygulamaların ortak noktası, yaşlanma gibi bedenin olağan

biyolojik sürecinin kontrol edilebilir veya önlenemez/geciktirilebilir bir süreç olduğu iddiası taşımasıdır. Güzellik ve estetik endüstrisinin teknolojinin hızla ilerlemesi ile birlikte gösterdiği gelişim ve bu gelişime bağlı olarak yaşlanma karşıtı uygulamalar ve kozmetik ürünlerde artan çeşitlilik gündelik yaşamda hızla yerini almaktadır. Genç görünmenin sağlıklı görünmekle eşdeğer kabul edildiği günümüz tüketim toplumunda liposuction, mezolifting vb. teknoloji ve/veya cihazların isimleri, uygulama yöntemleri ve sonuçları hakkında bilgiye erişimin kolaylaşması bireylerin bu tip uygulamalara olan ilgilerinin ve taleplerinin önemli oranda artış göstermesini; dahası bu tür işlemlerin bir yaşam tarzı haline gelip normalleşmesini mümkün kılmaktadır. Bu çalışmanın bulguları yaş grubu ve sosyo-ekonomik statüye bakılmaksızın tüm katılımcıların, kendi ekonomik ve kültürel sermayeleri doğrultusunda farklı yaşlanma karşıtı uygulamalara yöneldiğini ortaya koymaktadır.

Her kadar bu çalışmanın bulguları, nitel araştırma olması dolayısıyla genellemese de, çalışma grubuna içkin önemli bir sonuç olarak, ekonomik ve kültürel sermayeleri ve yaş gruplarına bakılmaksızın, kadınların, günümüz post-modern tüketim toplumunda yaşlanma karşıtı uygulamalar ve estetik operasyonlara önemli ölçüde yöneldikleri ortaya çıkmıştır. Bir başka deyişle söz konusu uygulamaların artık lüks tüketim metası olarak değil, bir gereklilik olarak kabul edildiğidir. Araştırmaya katılan, özellikle orta yaş ve üstü kadınlar arasında geçmiş yıllarda lüks tüketim kapsamında yer alabilecek estetik operasyonların günümüzde bir anlamda ihtiyaç kapsamına girdiği görülmüştür. Örneğin katılımcılar için göz kapağı ameliyatı, karın gerdirme (abdominoplasti) ya da meme toparlatma ameliyatı beden görünümünden duyulan memnuniyetsizliğin sonucunda bir gerekliliğe dönüşmüştür. Bu süreçte beden inşası normalleştirilirken ideal beden görünümüne ulaşmak için yapılan işlemlerin hemen tamamının memnuniyet barındırdığı görülmüştür. Kuşkusuz kitle iletişim araçları ve medya uygulamaları ideal beden ve küresel güzellik algısını besleyen etkenlerin başında gelmektedir. Katılımcıların önemli bir çoğunluğu medya ve yeni medya platformlarının yaşlanma karşıtı uygulamalar ve estetik operasyonlar hakkında bilgiye erişimlerinde ve karar verme süreçlerinde etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Dolayısıyla medya ve sosyal medya, anlam oluşturma sürecinde etkin bir konumdadır ve günümüz toplumsallığında ve gündelik yaşamda belli anlamların hâkim kılınmasında önemli bir konum teşkil etmektedir.

Kaynakça

Adak, N. (2011). Sosyal Bir Kurum Olarak Sağlık. Güçlü, S. (Ed.) *Kurumlara Sosyolojik Bakış* içinde (s. 336-371). İstanbul: Kitabevi Yayınları.

- Allan, K. (2020). *Çağdaş Sosyal ve Sosyolojik Teori*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aries, P. (1991). *Batılının Ölüm Karşısında Tavırları*. Ankara: Gece Yayınları.
- Arpacı, M. (2016). Foucault, Biyopolitika ve Biyotarih: Tarihsel Çalışma Alanları Olarak Tıp, Beden ve Nüfus. *ViraVerita E-Dergi*, 3, 80-98.
- Arslantürk, G. (2019). Yaşlanma Sürecinin Biyopolitikası: Alternatif Medya ve Ana Akım Medyada Yaşlanma Temsilleri. *Doktora Tezi*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Gazetecilik Anabilim Dalı.
- Bakacak, A. G. (2018). Sağlık. Sağlam, B. E., Boyacıoğlu, A. Ö. & Bakacak, A. G. (Ed.) *Sosyoloji içinde* (s.348-364). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Baran, A. G. (2019). Yaşlanma. Sağlam, B. E., Boyacıoğlu, A. Ö. & Bakacak, A. G. (Ed.) *Sosyoloji içinde* (s.588-605). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Bauman, Z. (1997). *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2000). *Ölümlülük, Ölümsüzlük Ve Diğer Hayat Stratejileri*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2006). *Küreselleşme-Toplumsal Sonuçları* (Çev. Abdullah Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Belek, İ. (2001). *Sosyal Devletin Krizi ve Sağlığın Ekonomi Politikası*. Ankara: Sorun Yayınları.
- Bingöl, O. (2015). Estetik Cerrahi Müdahaleler ve Modern Beden: Samsun İli Örneği. *Doktora Tezi*. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Bozok, N. (2009). Bedenle Mücadeleye Dönüşen Bir Yaşlanma Pratiği. *Doğu-Batı*, 48, 173-182.
- Bozok, N. (2009). Yaşlanmayan Beden Fikrine Eleştirel Bir Bakış. VI. Ulusal Sosyoloji Kongresi, 1190-1204.
- Bozok, N. (2011). Biyoiktidara Özgü Bir Özne(1)leşme Pratiği Olarak Popüler Sağlıklı Yaşam Söylemi. *Toplum ve Bilim*, 122, 37-52.
- Cankurtaran, M. (2008). Geriatriye Karşı Anti-Aging. *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Sciences*, 28(6), 110-114.
- Cihan, E. (2019). Akışkan Zamanın Cisimleşen Deneyim Alanı Olarak Beden Üzerine Sosyolojik Bir Tartışma. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(38), 51-77.

- Çabuklu Y. (2006). *Bedenin Farklı Halleri*. İstanbul: Kanat Yayınları.
- Çakır, H. (2020). Sosyal Medyada Bedensel Dış Görünüm Söyleminin Kadın Bedenini İnşası: Sosyolojik Bir Değerlendirme. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (2), 261-272.
- Çarboğa, H. (2022). Beden Tüketimi Bağlamında Estetik Cerrahi Operasyonların Sosyolojik Analizi: Ankara Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.
- Değerli, H. & Yiğit, A. (2020). Sağlıkın Korunması ve Geliştirilmesinde Bireylerin Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranış Düzeyinin Belirlenmesi. *Vizyoner Dergisi*, 11(27), 573-586.
- Demez, G. (2012). Gençlik İdeali: Anti Aging Uygulamaları ve Değişen Yaşlılık Algılarının Medyada Temsili. *Ethos: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 5(1), 94-120.
- Demir, S. T. (2022). Küresel Sağlık Söyleminin Sosyolojik Eleştirisi: Çağdaş Kültürün Metaforu Olarak Salgın. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi* 41(2), 199-219.
- Erbuğ, E. (2021). Ölüm Sosyolojisi: Geleneksel ve modern toplumda ölümün anlamı. *Toplum ve Kültür Araştırmaları Derneği*, 8, 46-61.
- Ergenekon, B. (2006). Estetik Cerrahiye Başvurmanın Kültüre Bağlı Nedenleri: Kendi İstekleriyle Ameliyat Olan Bireyler Üzerine Sosyal Antropolojik İnceleme. *Doktora Tezi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Anabilim Dalı.
- Ertan, C. (2019). Akışkan Zamanın Cisimleşen Deneyim Alanı Olarak Beden Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21 (38), 51-77.
- Featherstone, M. (1996). *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*. (çev. Mehmet Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2002). *Kliniğin Doğuşu*. Ankara: Epos Yayınları.
- Foucault, M. (2003). *Cinselliğin Tarihi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2017). *Deliliğin Tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Foucault, M. (2020). *Hapishanenin Doğuşu*. İstanbul: Penguin.
- Giddens A. (2012). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Giddens, A. & Sutton, P. W. (2020). *Sosyolojide Temel Kavramlar*. Ankara: Phoenix.
- Güçlü, İ. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Nika Yayınları.

- Gürler, G. (2018). Estetik Müdahale Görmüş Bireyler Üzerine Bir Alan Araştırması. *Sosyoloji Dergisi*, 38, 141-172.
- Illich, İ. (2019). *Sağlığın Gasptı*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.
- Kurtdaş, M. C. (2016). “Sağlıklı Yaşam” Sloganı Etrafında Şekillenen Yeni Tüketim Biçimleri. *Sosyolojik Düşün*, 1(1), 1-10.
- Kurtdaş, M. C. (2017). Medikalizasyon süreci, sağlığın ticarileşmesi ve bedenin denetlenmesine sosyolojik bir bakış. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(27), 983-1012.
- Kurtdaş, M. C. (2024). Kadınlar Hasta Olur, Erkekler Ölür: Sağlıkta Cinsiyet Temelli Farklılıkların Sosyolojik Analizi. *Sosyolojik Bağlam*, 5/1 (Nisan 2024), 1-26
- Kümbetoğlu, B. (2019). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Marshall, G. (2021). *Sosyoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat.
- Müftüler, H. (2018). İstanbul’da Yaşlılık ve Yaşlılığın Yapısal Değişim. *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 58-80.
- Rasimoğlu, C. İ. (2020). Tıp Tarihyazımı: Karşıtlıklar, Etkileşimler. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 21, 2, 123-143.
- Sağır, A. (2013). Modern Dünya ve Ölüm: Batılının Ölüm Karşısında Tavırları. *Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 2, 4, 213-221.
- Sarıgöl, A. (2022). Kadın Bakış Açısından Kadın Bedeninin Estetik İnşasında Instagram’ın Rolü Üniversitesi Örneği. *Doktora Tezi*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.
- Silverman, D. (2006). *Interpreting Qualitative Data*. Londra: Sage.
- Soydemir, Ş. N. (2022). Bedenin Yeniden Üretme Aracı Olarak Sosyal Medyanın Estetik Müdahalelerdeki Rolü. *Yüksek Lisans Tezi*. Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.
- Seneca, L. A. (2019). *Mutlu Bir Yaşam Üzerine*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sontag, S. (2015). *Metafor olarak Hastalık Aids ve Metaforları*. İstanbul: Can Yayınları.

- Özcan, B. (2007). Postmodernizmin Tüketim İmajları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 261-273.
- Özmkas, U. (2021). *Biyopolitika: İktidar ve Direniş*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Taylor, S. & Field, D. (2007). *Sociology of Health Care*. UK: Blackwell Publishing.
- Timurtürkan, M. (2016). Yeni Bir Tüketim Alanı Olarak Tıbbileştirme: Beslenme Rejimlerinin Tıbbileşmesi. *Sağlık Sosyolojisinde Güncel Tartışmalar* (ed. Nurşen Adak) içinde (s.85-102). Ankara: Nobel.
- Timurtürkan, M. & Demez, G. (2018). Bir Toplumsal İktidar Alanı Olarak Beden ve Yaşlanan Bedenin Yeniden İnşası. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 441-456.
- Turner, B. S. (2017). *Tıbbi Güç ve Toplumsal Bilgi*. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Turner, B. S. (2020). *Beden ve Toplum*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Yaylagül, N. K., Yazıcı, S., Gündüz, G. & Güzeller, C. O. (2016). Yaşlanmadan Yaşamak: Farklı Gelir Düzeyindeki Kadınların Anti-Aging Davranışları Üzerine Bir Araştırma. *Sosyoloji Dergisi*, 36(2), 393-410.
- Yetim, G. (2019). Sağlıklı Yaşlanma Temelli Planlı Davranış Teorisi, Niyet Ve Davranış İlkesi. *Doktora Tezi*. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Spor Yöneticiliği Anabilim Dalı.
- Yumul, A. (2020). Bitmemiş Bir Proje Olarak Beden. *Toplum ve Bilim Dergisi*. 84, 37-50.
- Yumul, A. (2012). Ötekiliği Bedenlere Kaydetmek. *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar* içinde (ed. K. Çayır ve M. Ayhan) içinde (s. 89-96). Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Yüksel, M (2022). Modernlik ve Ölüm: Ölüm Stratejileri Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme. *Mavi Atlas*, 10(1), 264-279.
- ISAPS. (2022). Aesthetic/Cosmetic Procedures. https://www.isaps.org/media/a0qfm4h3/isaps-global-survey_2022.pdf. Erişim Tarihi: 22.01.2024.

Feminist Araştırmalarda Etiğin Merkezi Konumu

Ethics at the Core of Feminist Research

Gözde Aynur Mirza*

Öne Çıkanlar

- Bu çalışmada etik, araştırma yönteminin merkezi konumunda yer alması bağlamında feminist araştırmalara odaklanılarak ele alınmıştır.
- Etik, belirlenmiş kodların uygulanmasının beklendiği denetleyici bir rehber olma özelliği taşımasının yanı sıra araştırmayı niteleyen ve araştırmacının dönüşümünü de mümkün kılan bir düşünme ve hareket alanı olarak görülmelidir.
- Feminist araştırmalarda etik, saha içi ve saha dışındaki güç ilişkilerinin ayırt edilmesine ve aşılmasına yönelik bir perspektif sunar.
- Feminist araştırmaların dönüştürücü yönü, etik boyutun önemini altını çizdiği gibi ilişkili yeni soruların üretilmesi açısından önemlidir.
- Etik dikkatin sağladığı perspektif, sahip olduğu diyalojik bağlam üzerinden, veri üretim sürecinde sahadaki gerçekliğin ortaya çıkarılmasında hayati bir rol üstlenmektedir.

Öz: Sosyal bilimsel araştırmaların merkezi konumunda yer alması dolayısıyla çok önemli bir yere sahip olan etik, araştırmaların her bir aşamasında ilişkili bilimsel disiplinin belirlediği kodlarla birlikte bizzat araştırmacı tarafından dinamik bir biçimde dikkate alınması gereken bir boyutu ortaya koyar. Etik, sosyal gerçekliğin doğası gereği bağlamsallığın göz önünde bulundurulduğu, felsefi köklerinin canlı tutulduğu bir faaliyet alanıyla ilişkilendirilmelidir. Bu bağlamda etik boyut, kavramın tam anlamıyla işaret ettiği uygun, zararsız olanın hedeflendiği bir ilerleyişte, belirlenmiş etik kodların rehberliğinde ve bu kodların birebir dikkate alındığı ancak aynı zamanda araştırmacının kendisini çok yönlü bir sorgulama eylemine yönelten bir çerçevede kavranmalıdır. Bu yaklaşım, etiği sıklıkla görüldüğü üzere araştırmacının teknik bir boyutu olmaktan çıkaracaktır. Bu bakış açısı, durağan olmayan ve farklı katmanlara sahip sosyal gerçekliği hem tam anlamıyla kavramak hem sosyal gerçekliğin üreticisi olan bireyler ve toplulukların herhangi bir zarara maruz kalmamasını sağlamak açısından önemli olduğu gibi doğru yöntemin ne olması ve nasıl işlemesi gerektiğine de ışık tutar. Özellikle feminist araştırmalar, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine ve bağlantılı olarak farklı tipteki eşitsizlik hallerine odaklanmaları ve aynı zamanda dönüşümü hedeflemeleri dolayısıyla etik boyut açısından yeni bir alan açar. Bu alan, feminist araştırmalarda etiğin hayati bir önemi olduğunu ortaya koyduğu gibi özellikle saha çalışması aşamasında etiğe yönelik yeni sorular üretmek açısından dikkate alınmalıdır. Araştırma katılımcılarının sesinin tam anlamıyla, öznelliklerinin ve kendilerini kuşatan hegemonik yapının çözümlenerek duyulabilmesi ancak etiğin tüm boyutlarının göz önünde bulundurulmasıyla mümkün olabilir. Bu anlamda, feminist araştırmalarda etik boyutun kazandırdığı

* Dr., Bağımsız Araştırmacı, gozdemirza@gmail.com.

ORCID: 0000-0001-6640-417X.

dönüştürücü perspektif, çeşitli ihlalleri önlemesinin dışında toplumsal gerçekliğin farklı katmanlarını açığa çıkarması dolayısıyla feminist yaklaşımının özüyle birebir ilişkilidir.

Anahtar Kelimeler: Feminist Araştırma, Etik, Yöntem, Saha Çalışmaları.

Highlights:

- This study addresses the topic of ethics, with a focus on feminist research in the context of its centrality to research methodology.
  - Ethics should be regarded as a field of reflection and action that qualifies the research and facilitates the transformation of the researcher, as well as being a supervisory guide whereby the application of specified codes is expected.
  - The concept of ethics in feminist research provides a framework for identifying and addressing power dynamics within and beyond the research domain.
  - The transformative aspect of feminist research is important in terms of generating new related questions as well as underlining the importance of the ethical dimension.
  - The perspective provided by ethical attention, through its dialogical context, is of vital importance in revealing the reality in the field during the data production process.
-

Abstract: Ethics occupies a crucial position in social scientific research. It must be considered dynamically by the researcher at each stage of the scientific research process, in conjunction with the ethical codes established by the relevant scientific discipline. Ethics should be associated with a field of activity in which contextually is taken into account due to the nature of social reality its philosophical roots are kept alive. In this context, the ethical dimension should be comprehended in a progress that aims for the appropriate, harmless, which the concept literally points to, under the guidance of the determined ethical codes and in a framework that takes these codes into account one-to-one, but at the same time directs the researcher to a multi-faceted questioning action. This would render ethics a less technical aspect of research, as it is frequently perceived to be. This perspective is important in terms of both fully grasping the social reality, which is not static and has different layers, and ensuring that individuals and communities, who are the producers of social reality, are not exposed to any harm, as well as shedding light on what the right method should be and how it should work. Feminist research, in particular, introduces a new field in terms of the ethical dimension, as it focuses on gender inequality and the various forms of inequality and at the same time aims at transformation. It demonstrates the significance of ethics in feminist research and represents an area to be given due consideration with regard to the generation of new questions pertaining to ethics, particularly during the fieldwork. It is only possible for the voices of research participants to be fully heard by analysing their subjectivity and the hegemonic structure surrounding them if all dimensions of ethics are taken into consideration. The transformative perspective of ethics is directly related to the essence of the feminist approach, as it prevents various violations and reveals different layers of social reality.

Keywords: Feminist Research, Ethichs, Methodology, Fieldwork.

Summary

Ethics plays a crucial role in social scientific research as the method is inherently incapable of functioning independently of ethics due to the dynamic and living nature of social reality. It identifies the aspect that should be taken into consideration throughout the research process,

particularly in qualitative research. Ethics, which problematises the appropriateness of values in relation to others, serves to guide researchers within the context of the diverse codes established in various scientific disciplines. Consideration of various dimensions of ethics facilitates a heightened attentiveness and sensitivity that transcends the established ethical codes, as it surfaces the conflicts about what is and is not appropriate at each stage of the research.

Qualitative research, where attentiveness to ethics is crucial, is particularly shaped by the dialogical character of the field. It creates a space in which the dynamic relationship between the research participant and the researcher is acknowledged, enabling the voice from the field to be heard. This also enables the position of the researcher and the researched phenomena to be questioned in terms of power relations and hierarchical dimension. Women's studies and feminist research, founded upon objections to inequalities, should be given due consideration in terms of their connection with ethics. Field data is not independent of the hierarchical context of the experiences of researchers and women, cultural content, the policies that characterise the period, and similar elements. Hierarchical organisation is primarily manifested in gender inequality. However, formalisation and categorisation of the indicators and internalisations that problematise gender inequality based on the definition of the problem hinders the comprehension of this inequality in its entirety. At this point, ethics transcends the mere requirement for implementation and subsequent abandonment.

Ethics' conception of values and their appropriateness intersects with the feminist approach's focus on eliminating inequalities and problematising values. Therefore, transformative feminist approach is in exact alignment with the context set forth by ethics. Feminist research stands out by distancing itself from a value-neutral conception of research, that is, the myth of objectivity affirmed by the positivist approach. This prompts the question of the possibility of conducting a research study that excludes the influence of values. Inclusion of values is essential in feminist approach aiming to create a transformation. It not only facilitates a radical questioning and transformation of the structural causes of gender inequality, but also contributes to the enrichment of discussions and progress in ethics.

In addition to the data and results of research and studies on women's issues, the process of data production shaped by the difficulties experienced during fieldwork, observable and unobservable ethical barriers, the problems encountered by those conducting women's studies in an academic environment that produces its own inequalities, and questions about how a memory formed by hegemonic language and understanding characterises research, are also instructive. The ethical problems framework plays a pivotal role in shaping the dialogical context of the field,

particularly when viewed through the lens of transformative feminist theory. Therefore, it is crucial to acknowledge that feminist understanding is inextricably linked to ethics, reconstructed and rediscovered on a continual basis, as transformative feminist perspective is inherently ethical in nature, thereby reinforcing and deepening ethics.

Giriş

Toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmalarında etik konusu, üzerinde yeteri kadar durulmayan alanlardan biridir. Ancak kadın çalışmalarının etik boyutu, araştırma yönteminin doğru işleme açısından olduğu gibi toplumsal cinsiyet asimetrisine dair farklı katmanları farklı perspektifler aracılığıyla açığa çıkarma olanağı sağlaması açısından da çok önemlidir. Bu makale, söz konusu yaklaşım ekseninde, toplumsal cinsiyet çalışmaları ve etik ilişkisinin dinamik ve organik bağlantısını ortaya koymaya odaklanmaktadır. Etik, hem bir toplumsal cinsiyet kategorisi olarak kadının eşitsiz konumlandırılışı açısından hem de kadın çalışmalarında yöntem açısından sorunsallaşan bir alan olarak farklı boyutlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Kadın çalışmalarının farklı sorun alanlarında ürettiği bilginin, saha çalışmalarının verileri ile oluştuğunu düşünürsek tam da etik boyuta yönelik dikkatin öne çıkarılması gerektiği ifade edilmelidir. Etik boyutun öne çıkması, sahanın sesine kulak veren ve katılımcıların deneyimi kadar araştırmacının deneyimini de araştırmanın önemli bileşenlerinden kılmaya açık olan bir bakış açısıyla bağlantılıdır. Farklı sorun alanlarının kendinden menkul hikâyelerle nasıl cisimleştiği, bir diğer ifadeyle, toplumsal cinsiyet asimetrisinin açık ya da örtük nedenlerinin ve sonuçlarının nasıl hayatlarda bu hikâyelere yansıdığı, hem bu hikayelerin öznelinin zarar görmemesini sağlamak hem de sahadan sağlıklı bilgi üretimi yapmak açısından önem taşımaktadır.

Araştırma yöntemi açısından baktığımızda etik, araştırmanın her bir aşamasında uyulması gereken belirlenmiş ilkeler ve kodların dikkate alınmasıyla ilişkilidir. Etik kodlar, araştırmacıların çalışmayı planladıkları kişilerle ve sahayla ilişkilerini düzenlemek üzere hazırlanmıştır (Flick, 2009, 54). Araştırma sürecini oluşturan çok sayıda unsurdan biri olarak görülen etik, gerçekte araştırmanın tüm işleyişini kapsayan merkezi bir konuma sahiptir (Edwards ve Mauthner 19. Akt. Mirza 55). Bu anlamda etik, teknik bir ayrıntı olmaktan ziyade, kuramı ve yöntemi belirleyen yönüyle öne çıkarak bilimsel araştırmaların tüm aşamalarını niteler. Bu bağlamda etiğin, bilimsel araştırmalarda uyulması beklenen ilkelerden ibaret görülemeyeceğinin, araştırmanın yalnızca niteliğini değil, kaderini de belirleyecek bir kapsamda ele alınmasının önemli olduğu, altı çizilmesi gereken bir konudur.

Etik yöntemden ayrılamaz, hatta yöntemi belirleyen bir unsurdur. Araştırma sürecinde yaşanan kırılmalar veya dönüşümler/durumlar etiğin araştırmadan ayrılamaz yanını ortaya

koymaktadır. Bunu böyle kılan, niteliksel saha çalışmalarının ilerleyişinde sahadan üretilen verinin içeriğine bağlı olarak araştırma sorusunun ya da amacının değişmeye açık olmasıdır. Araştırmanın ilerleyişindeki değişimi mümkün hale getiren hatta kucaklayan, iyi planlanmış, ancak yönlendirici olmayan niteliksel araştırmalar (Kümbetoğlu, 2005, s.46), etik kaygılar ve ilkelerle donanmış bir biçimde araştırmasını yürüten ve sahaya böyle bir perspektiften bakan araştırmacı için tam da sahadaki gerçekliği anlamak üzere zemin sağlar. Öyle ki, araştırmanın yönünün değişebilmesi tam da araştırmanın niteliksel kuruluğu açısından uygunluğunu anlatır. Bu anlamda araştırma katılımcılarına, uzak ve izole değil de aksine devingen bir yapıya sahip olduklarına yönelik keşifle beraber, zaten sahip oldukları aktif rol teslim edilmiş olur. Araştırma katılımcılarının varlıklarıyla vücut bulan bu aktif rolün, etik kaygılar açısından büyük önem taşıyan bir denetleme mekanizması olarak da işlevselleştiği düşünülse de altı çizilen durum, denetlemenin keskin sınırlarından ve pozitivist yaklaşımdan beslenen objektif bir kavrayış içine konumlanmış mekanikliğinden uzaktadır. Etiğe dair unsurlar, araştırma katılımcılarıyla iletişimimizin niteliği, kimlerle iletişimde olduğumuz, onlara anlattıklarımızın ne olduğu, saha araştırması yapma nedenimizi nasıl açıkladığımız ve elde ettiğimiz verilerle ne yapacağımız sorularını yanıtlamakla bağlantılıdır (Jackson, 1987, sf.259). Bu anlamda etiğe dair kurallar dizgesi olarak tanımlayabileceğimiz etik kodlar önem taşımaktadır. Etik kodlar, rehberlik sağlaması açısından önemli olmakla birlikte etik davranış, nihayetinde araştırmacının kendisiyle bağlantılıdır (Neuman, 2014, s.145). Denilebilir ki etik kodların uygulanması, araştırmacının çok katmanlı sorgulamaları bilimsel bir dikkatle olduğu kadar samimiyetle yapması ve dürüstlüğü ile ilişkili olarak mümkün olur.

Etik ve Araştırma Etiği zerine

Etik, ncelikli olarak değerlerle ilişkilidir. Bir diğer ifadeyle etik kavramından söz ettiğimiz anda değer ve değerlerle ilgili tartışma alanına da girmiş oluruz. Özellikle araştırma etiği açısından değerlendirdiğimizde, etiğin değer kavramı üzerine kurulması, doğru ve yanlışın başkalarının da dikkate alındığı bir perspektiften uygunluğunun gözetilmesi meselesini gündeme getirir. Bu çerçevede etik, aynı zamanda meşruiyetle ilgilidir. Dolayısıyla etik ve değer ilişkisi, ahlaki davranış açısından bir düşünme aracı sağlar ve araştırmacının bir ikileme karşı karşıya kalması halinde neyin doğru, neyin yanlış olabileceğini düşünmesine yarayan bir perspektif oluşturur (Wiles, 2013, s.13). Doğrunun, yanlışın ve bu bağlamda uygun olanın ne olduğuna dair oluşan sorular, kimi zaman da araştırma sürecindeki çatışmalarda kendisini gösterir.

Araştırma etiği, genel anlamıyla bilimle sınırlı soyut bir alan olmakla kalmayıp genel ahlak ilkelerinin yansımısını oluşturur ve bilimin doğası gereği değişmez değildir (TBA Bilim Etiği Komitesi, 2002 s.43). Öte yandan, sosyal araştırmalarda etik, önemli olduğu kadar belirsizliklerle

de dolu bir alan yaratır (Mirza, 2022, s.56). Belirsizlikler, hem etik ilkelerin zaman içinde değişmesi yani yeni ilkelerin oluşuyor olması hem de saha çalışmalarının canlı, durağan olmayan ve standart ilkelere indirgenemeyecek doğasıyla bağlantılıdır. Diğer yandan, belirsizlikleri ortadan kaldırmak ve değerlerle, uygunlukla ilgili netliğe ulaşmak üzere belirlenen kriterler ve ilkeler araştırmacı açısından bir rehber işlevi görmektedir. Belirlenen kriterler ve etikle ilgili oluşturulan çerçeve, net yanıtlar sunmaktan ziyade uygun ve savunulabilir bir eylem aracının ne olabileceğine ilişkin bir değerlendirme aracı olarak önem taşır (Wiles, 2013, s.13).

Sosyal bilimsel araştırmalarda etiğe ilişkin perspektifi ortaya koyması bakımından dikkate alınan net unsurlar bulunmaktadır. Bu unsurlar, tarihi klinik tıp araştırmalarına dayalı, araştırma etiği kapsamında genel anlamda farklı ülkeler ve bilimsel disiplinler tarafından benimsenmiş beş ana noktaya işaret eder. Bu ana noktalar araştırmacının gerçeği arama ve yansıtma hakkı, kamunun bilgi edinme hakkı gibi önemli konuların hayatiyetine vurgu yapar. Ayrıca en az bir o kadar önemli olan bireyin mahremiyet ve güvenlik hakkını, bireyin onay verme ve onayı geri çekme hakkını ve araştırmacının rolünün sorgulanmasını içerir (Kümbetoğlu, 2005, s.174-175). Bu sıralananlardan da görüleceği üzere, etik ilkeler, kamu, araştırmacı, araştırmaya katılan birey açısından önem taşıyan ve birden çok boyuta sahip olduğu düşünülmesi gereken ilkelere, zarar vermeme, faydalılık ve tüm araştırma katılımcılarının refahını, güvenliğini, mahremiyetini vurgulayan noktalar, etiğe ilişkin güncel rehberlerde de öncelikli sıradadır (Iphofen, s.12). Bu unsurların önceliğini, kimi zaman çeşitli çatışmalar söz konusu olsa da bilimsel bilgi üretiminin ve araştırma katılımcılarının haklarının gözetilmesi belirler (Mirza, 2022, s.56). Bu çatışma hali, yani bilimsel bilgi üretimini hedefleyen ilerleyişle kaynak kişilerin haklarının çelişmesi, kimi zaman açık ve nettir. Bu noktada araştırmacının yapacağı seçim, etiğin temel ve yaygınlıkla bilinen ilkelerinden oluşan pusulanın dikkate alınmasını gerektirmektedir. Elbette pusula, birincil olarak katılımcıların olası bir riskle karşı karşıya kalması ve araştırma nedeniyle zarara uğramaya açık olması durumunda araştırmanın sonlandırılması gerektiğini açıklıkla gösterir. Diğer yandan, araştırmacının kısa süreli toplumsal etkileri ve yanı sıra uzun erimli etik yansımaları irdelemesi büyük önem taşır (TÜBA Bilim Etiği Komitesi, 2002, s.45). Bu noktada, yararlı-zararlı gibi kavramlar evrensel bir çerçevede tanımlanabilmelerinin yanında, kültürel ve tarihsel açıdan farklı karşılıkları da ortaya koyar. Yararlı olanın, her türlü tarihsel koşula bağlı olarak aynı toplumda dahi zaman zaman değişikliğe uğradığını dikkate almak gerekir (Bernard, 2006, 27). Bu denklem, yazının devamında tartışacağımız üzere hiyerarşik konumlanışlara ilişkin bir dikkati de önemli kılar.

Bilimsel araştırma ve etik ilişkisi ilk olarak klinik araştırmalarda yaşanan gayri insani gelişmeler dolayısıyla gündeme getirildiyse de etiğin derinleştiği alan özellikle niteliksel

araştırmalar aracılığıyla kazanılan birikimden bağımsız değildir. Saha deneyiminin kendisinin etik kaygılarla örölü olduğu/olması gerektiği rahatlıkla söylenebilir. Sahayla, üstelik sahanın içinde iletişime giren araştırmacı açısından etik, birincil boyutu oluşturur. Denilebilir ki, etik boyutun önem kazandığı düzlem, bağlamdır. Bağlamın içinde konumlanmış kültürel duyarlılıklar, hassasiyetler ve ihtiyaçlar gündemi belirler. Bu noktada iki yönden söz edilebilir: öncelikler ve yüzeyde görünmeyenler. Her yeni bilginin ve ortaya çıkan her bir verinin yani sahaya dair geręeklięin bulduğu dinamik karşılık, alt katmanlarda yer alan geręeklięin ve ilişkili kavramların üstünü kazır ve ortaya çıkmasını sağlar. Bu perspektif, yeni sorun alanlarını ortaya çıkaracaktır, bu kaçınılmazdır da. Böylelikle tartışma konusu olmaya yer bulamamış meseleler de ortaya çıkarılan yeni verilerle birlikte kendisine yer ağacaktır.

Etik düzlem, kazanımları not eder. Zira tabusallaşmaktan uzaklaşmış her bir geręeklik, bir kazanım olarak etik bağlamda da özgür alanın şekillenmesi anlamına gelir. Bir diğer ifadeyle farklı geręeklik katmanlarının ve bu katmanların birbiri ile ilişkisinin dikkate alınmasıyla karakterize olan etik boyut, gizil yanların ortaya çıkmasına, sahadaki katılımcıların da iyiliğine olacak şekilde aracılık eder. Konuyu antropolojik açıdan tartışmaya açan Scheper- Hughes (2006, s.509), yalnızca insanların nasıl düşündüğüne değil, birbirlerine karşı nasıl davrandıklarına odaklanmasıyla etik sorunların gündeme geldiğini belirtir. Bu anlamda, özellikle kadın perspektifli bir yaklaşım, etik ilkelere yönelik bir dikkate aracılık etmesi açısından kıymetlidir. Etik yaklaşım üzerinden söz konusu olabilen her yeni görebilme ve bilgi üretimi hali, belirli bir sorunun geride bırakılabilmesi anlamına gelir. Bunu böyle kılan, etik dikkatin sahadaki diyalojik bağlam içinde hem araştırmacı hem katılımcı açısından dönüşüme olanak vermesidir. Bu anlamda etnografik etkinliği bir diyalog, yani araştırmacı ile topluluk üyeleri arasında bir etkileşim olarak gören diyalojik yaklaşım (Atay, 2017, s.199), sahadaki geręeklikleri ve araştırmacı ile araştırma katılımcıları arasındaki etkileşimin doğasını anlamak açısından ufuk açıcıdır. Sahanın sesini çıplak bir biçimde işitmek, sahaya iktidar ilişkilerinin asimetrik örüntüsünden bağımsızlaşmış bir biçimde temas şansını getirmektedir çünkü. Bu bağlamda etik, sahanın içinden gelen geręeklikle kendisini tanımlamak, ilkelerini ve işleyişini belirlemek yoluyla dinamik içeriğini devreye sokmuş olur.

Etiğin dolaysız bir biçimde sahanın ve araştırma katılımcılarının kendisiyle ilişkili olması çeşitli etik kodlarla açıkça belirtildiği üzere ve rıza ve onay gibi kavramları öne çıkarır. Rızanın katılımcının kendisinden gelmesi ve bunu sözlü ya da yazılı bir onay biçiminde belirtmesi etiğin çok boyutlu kuruluşuna bakıldığında yeterli değildir. Onayın altını doldururken rızadan neyin anlaşıldığından yani katılımcının, araştırmacının amacını tam olarak anlamış olduğundan emin olmak gereklidir. Rıza, yalnızca beyana dayalı olarak işlemez. Bilakis rıza, bizim neyi bulup

çıkarmak istediğimiz, neyi eşitsizlik olarak gördüğümüz ve teşhis ettiğimiz, asimetrik ikilikler ve hiyerarşik yapı içinde nerede konumlandığımız, konumumuzun nasıl görüldüğü gibi unsurlar ve bu unsurların katılımcı açısından nasıl ifade bulduğu üzerinden önem kazanmaktadır. Sosyal bilimsel araştırmalarda ve klinik araştırmalarda ilgili bilimsel disiplinin ve araştırmanın gereklerine uygun bir biçimde düzenlenen ve zaruri görülen bilgilendirilmiş onam metinleri yoğun bir dikkati ve kapsamlı bir hazırlığı gerektirmektedir. Öte yandan, aydınlatılmış onamla alınan izin bir defaya mahsus bir adım olarak görülmemeli, uzun soluklu bir sürecin parçası olarak algılanmalıdır (Can, 2004, s.163). Aydınlatılmış onam, özellikle uzun süreli saha çalışmaları için sürekli olarak tekrar kazanılması gereken bir şeydir (Silvermann akt. Can, 2004, s.163). Bilgilendirme aşamasının ne şekilde araştırmayla ilgili tüm halleri ve riskleri, olasılıkları içerdiğinden ve hangi noktada doyum sağladığından emin olmak hassas bir çalışma gerektirir.

Bu çerçevede etik, belirlenmiş kuralların sıralandığı ve söz konusu kurallara yani kodlara hassasiyetle uyulmasıyla dikkate alınan bir alanla sınırlı değildir. Belirtilmelidir ki, etik kodların birebir dikkate alınması önemli olmakla birlikte Kuçuradi'nin ifadesiyle (Kuçuradi, 1988, s.143), nesnel yargılamanın, “doğru yargılama” anlamını her zaman için taşımayacağını belirtmek gerekir. Kaldı ki etik, yalnızca eylemlerin yürütülmesi ve kriterlerin belirlenmesinden ibaret olmadığı gibi, aynı zamanda bizim sınırlarımız ve diğerlerinin sınırlarıyla yüzleşmemizle ilgilidir (Lambek, 2010, s.39). Diğer yandan, etik kodların her zaman için uygulanabilir olmamasına ve istisnai durumların varlığının yarattığı çatışmalara rağmen söz konusu ilkeler, bir rehber niteliği taşıması dolayısıyla araştırmacının farkındalığını arttırmak açısından önemlidir (Homan, 1991, s.180). Yaşanması kaçınılmaz olan türlü etik çatışmalar, karşılaşılan etik bariyerler ve bu bariyerlerin keşfi dolayısıyla ortaya çıkan eşitsizlik hallerinin dikkate alınmasıysa hedeflediğimiz yüzleşmeleri mümkün kılması açısından değerlidir. Bu çerçevede, etiğin bilgi üretimi, katılımcıların korunması ve dönüştürücülük açısından nasıl yüklü bir role sahip olduğunun tartışılması tüm araştırmayı nitelendirir. Sahanın yaşayan gerçekliğinin ortaya koyduğu dinamik süreç, her bir araştırmanın özgünlüklerini kaçınılmaz kılmaktadır. Bu haliyle etiğin, araştırmanın teknik bir gerekliliği olarak görülmesinden ziyade tam da sahanın gerçek sesinin yansıyabildiği ve araştırmanın tüm aşamalarını niteleyen bir boyut olarak kavranması gerekmektedir.

Feminist Araştırmalarda Etik Boyut

Eşitsizliklerin belirgin bir biçimde yoğun olduğu alanları ve konuları etiğin sunduğu perspektiften tartışmak, düşünceleri ve deneyimleri bir yandan da çözüm olasılıklarını zenginleşmesi dolayısıyla değerlidir. Özellikle kadın çalışmaları bağlamında etik, eşitsizliklerin ve hiyerarşinin sorgulanması ve toplumsal cinsiyet asimetrisinin neredeyse evrensel olduğunu

söyleyebileceğimiz yaygınlıktaki mevcudiyetinin altında yatanları anlamak açısından önem taşımaktadır. Hiçbir perspektifin tarafsız olamayacağını, çünkü dünyada hiç kimsenin herhangi bir şeye dahil olmadan var olamayacağını savunan feminist epistemoloji (Narayan, 2020 s.44), uyandırdığı dikkatle bizi dolaysız bir biçimde tam da etiğin işaret ettiği hesaplaşma alanına yöneltir. Tespite, itirazlara, çözüme yönelik hacimli tartışmalar ve kuramsal çözümlenmelerle biçim bularak büyük bir birikim oluşturmuş olan feminist literatür, aslında etik bağlamla birebir ilişkili bir alan açar. Feministler, “araştırılan” ve “araştırmacı” arasındaki güç ilişkileri de dahil olmak üzere sosyal bilimcilerin yüzleşmek durumunda olduğu çeşitli etik sorunları gündeme getirmişlerdir (Caplan, 2003, s.12). Denilebilir ki, feminist literatür, kadın erkek eşitsizliğine ve paralelinde toplumsal cinsiyet asimetrisine ilişkin ortaya koyduklarıyla yalnızca kadın-erkek eşitsizliğini açığa çıkarmakla kalmaz aynı zamanda farklı eşitsizlik biçimlerine yönelik bir dikkati de sağlamış olur. “Dişil” etik, etik olgunluğun damgası olarak resmi uyum yerine farklılığa saygıyı esas alır (Taylı, 2001, s.292). Bu, tam da feminist yaklaşımın dönüştürücü ruhuyla paraleldir. Kaldı ki, feminizmin önemli iddiası, cinsiyet eşitsizliklerinin başka eşitsizlik biçimleriyle iç içe geçtiği ve her türlü toplumsal eşitsizliğin cinsiyet eşitsizliğinden beslendiği yönündedir (Sancar, 2024, s.99).

Feminist tartışmalardaki ilerleyiş, iktidar duygusuna ve hiyerarşinin akıl çeldirici katmanlarına yönelik bir iç hesaplaşma çağrısında bulunması açısından ufuk açıcıdır. Tam da etikle kesişen bir meseledir bu. Feminist etik kavramını bu çerçevede tartışmaya açan Lindemann, eşitliğe yönelik talebin, erkeklerin kurduğu dünya bağlamında ifade bulmasının sorunlu yanlarını belirtir ve erkeklerin referans noktası olmadığı bir kavrayışın sunabileceği yapısal dönüşümün önemini vurgular (2019, s.8). Bu anlamda Lindemann’ın feminizmi farklılıklar ve farklılıklarla bağlantılı eşitlik tartışmalarına değil de güç ilişkilerine odaklanarak sorunsallaştırması önem taşımaktadır (2019, s.10). Eşitliğin kime karşı ve ne ile tanımlandığını da tartışmaya açan toplumsal cinsiyet çalışmaları, bu yönüyle etik yaklaşıma dair ilerleyişi mümkün kıldığı kadar etiğin yeterince dikkate alınmadığı bir perspektifin ne kadar sorunlu olduğuna da vurgu yapar.

Tüm bu tartışmalar ekseninde yaşamın dinamik yapısı içinden çıkan ve değerlerden bağımsız haliyle gerçekçi bir şekilde kavrayamayacağımız etik boyutun, özellikle feminist araştırmaların doğasına baktığımızda, bir denetim mekanizması olmasının çok ötesine geçtiğini belirtmemiz gerekir. Etik, denetleme kavramının çok ötesinde bir derinliğe sahiptir. Denetim, etik açıdan gerekli olmakla birlikte, salt standart bir denetim mekanizmasına bağlı kalınması, sahanın içinde var olmaya devam eden ve saçaklanan gerçekliğin görülebilmesine set çeker. Denetimi dikkate alan, öte yandan denetimden bağımsızlaşmış bir bakış, araştırmacının konumunu sahanın gerçek bağlamına taşır. Kaldı ki nasıl araştırma katılımcısı durağan, geride bırakılabilen salt bir bilgi sağlayıcısı olmanın ötesinde bir gerçekliği temsil ediyorsa, etik de benzer biçimde

araştırmacının kendisini yeniden konumlandırma ihtiyacını gündeme getirir. Tam da feminist perspektifin önemseydiği biçimde... Bu anlamda denetim hem dikkate alınması hem de sorgulanması gereken bir sürece karşılık gelir.

Tüm bu unsurlar, bizi araştırmacının kim olduğu konusuna götürmektedir. Araştırmacının kim olduğu, rolü ve eylemlerine dair odaklanma, yani gözlemlenene yönelmiş bakışların gözlemleyene de çevrilmesi, özellikle niteliksel araştırmalarda kendisini ortaya koyan bir konudur (Kümbetoğlu, 2020, s.12). Bu bağlamda araştırmacının toplumsal cinsiyet kimliği, aidiyet duyguları, politik duruşu, sınıfsal konumu gibi unsurlar hem uygulama süreci içinde hem araştırma verilerinin raporlanması ve değerlendirilmesi aşamasında birebir etğin alanına dahildir. Bu çerçevede, saha çalışmalarına odaklandığımızda araştırmacıların, etik yaklaşıma ve uygulamada etiğe yönelik farkındalıklarıyla ilgili konuları özellikle feministler açısından göze çarpan ve tartışma alanına giren boyutları ortaya koyar (Buch & Staller, 2007, s.205).

Araştırmacının kimliği, toplumdaki ve sahadaki duruşu, dünyayı nasıl kavradığı ve neleri sorun alanına yerleştirdiği etik sorgulamayla nitelenmiş bir iç görüşü gerektirir. Bu iç görüşü, özellikle etnografik araştırmalardan kaynaklanan yorumlayıcı yaklaşımın perspektifinden baktığımızda araştırmacının öznelliğinin yansıdığı bir alan olarak değil, aksine nesnelğin kuramsal bir duruş olarak yeniden kavramsallaştırıldığı bir perspektif sağlaması açısından önemlidir (Cerwonka ve Malkki, 2007, s.31). Bu çerçevede, araştırmanın raporlanması, değerlendirilme ve okuyucusuna ulaşma sürecine bakıldığında Geertz'in tartışmaya açtığı şekliyle yorumun yorumu sonucunu doğurması (Geertz, 1973, s.15), ele alınması gereken bir şeydir. Yorumun yorumunun, bir diğer ifadeyle türlü sübjektif yaklaşımların varlığı, araştırmanın muğlaklıklarla dolu olduğu anlamına gelmez. Tam tersine üretilen verinin canlılığına ve yorumun olasılıklarına yönelik bir pencere açma ihtiyacını doğurması açısından değerlidir. Kültürü anlam ağları ile örülü bir yapı olarak gören Geertz'in kuramsal yaklaşımı (1973, 9), etnografik uğraşın kişisel bir deneyim olduğunu ifade etmesiyle bizi yine etik bağlamın merkezine yöneltir. Yorumlayıcı yaklaşım, düşünümelliği bağlamında araştırmacının yönelimlerinin kişisel değerler, inançlar ve siyasi gündem tarafından nasıl şekillendiğini; bu bağlamda yalnızca verilerin anlamı üzerine değil, keşfedilmesi, yorumlanması ve temsilinin sosyal bağlamı üzerine de düşünmeyi mümkün kılar. (Scott, 2010, s.205). Saha deneyimlerine dayalı olarak, etnografların ve feminist araştırmacıların yorumlayıcı yaklaşıma sorumluluğu ve etik anlayışı kazandırdığı da eklenmelidir (Cerwonka & Malkki, 2007, s.32). Son olarak yorum, her ne kadar pozitivist yaklaşımın sözlüğünde yer almasa da toplumsal ve kültürel gerçekliğin gramerinden sökülememesi dolayısıyla yol göstericidir.

Araştırmacının kimliği ve kendisini nasıl konumlandırığı meselesinin bir diğer yönü de hiyerarşik bağlamla ilişkilidir. Araştırma deneyimi sırasında hiyerarşi hem araştırma katılımcılarının hakları hem bilgi üretimi açısından aşılması gereken bir engeldir. Feminist yaklaşımın sorunsallaştırdığı çıkış noktasıdır bu... Hiyerarşik kavrayış, saha çalışması yapan araştırmacının neyi temsil ettiği, araştırılmasını uygun gördüğü sorunu neye göre tanımladığı, neyi sorun olarak gördüğü, araştırma içinde kendisini katılımcılarla hemzemin bir konuma yerleştirip yerleştirmediği gibi hususlar bakımından sorgulanmalıdır. Feminist araştırmaların; yokluğu, sessizliği, farklılığı, baskıyı ve epistemolojinin gücünü keşfetmeye yönelik yaklaşımı bu yüzden önemlidir (Ackerly ve True, 2010, s.23). Bu anlamda, bilginin kendisinin de hiyerarşik durumu konuyu çok daha hassas bir yere yerleştirmektedir. Bilgi, bir iktidar aracı olarak araştırmanın gerçekleştiği sahanın dinamiklerini belirler. Değerlerden arınmış bilgi, sahadaki sesin duyulmasının engelidir aslında. Bu yönde bir bilgi üretimi, sesi duymaktan ziyade var olduğu savlanan sesin “temsilcisi” olma işlevine soyunur. Kaldı ki, toplumsal cinsiyet araştırılmalarının önemli bir kısmında “kurtarıcı” rolünün benimsendiği anlayışın yaygınlığı tam da bu nedenle dikkat çekicidir.

Etiğin değerlerle, değerlere yönelik derin bir dikkatle ilgili doğası, kadın çalışmalarında etiğin nasıl bir etki alanını kapsadığını da ortaya çıkarmaktadır. “Değer” kavramı bilimsel üretim süreci açısından ayırıcı bir nitelik kazanmaktadır. Bu bağlamda pozitivist paradigmaya dayanan niceliksel yöntemin değerlerden bağımsız yanı nettir. Bu netlik, araştırma sırasında atılan adımların kesinliğini ve araştırma sürecinin tümdengelimci ilerleyişini belirler. Değerlerden arındırılmış araştırma girişimi, öznelliğin bir yanılığı tuzağı olarak kavrandığı bir bilimsel bilgi üretim sürecini ortaya koyar. Bu anlayış, pozitivist yaklaşıma sahip bilimsel disiplinlerle uygunluğu açısından önemlidir. Bu noktada, pozitivist sosyal bilim çalışmalarında da değerden bağımsız bir yaklaşım, hem paradigmatik yönelim bakımından hem araştırma sorusunun kuruluşu bakımından belirleyicidir. Diğer yandan, özellikle sosyal bilim alanına baktığımızda “değerden bağımsız olma” ilkesinin yalnızca bu niyet ve kararla adım atmak suretiyle eyleme geçerek ne kadar mümkün olabileceğinin üzerinde durulması gerekir. Eklenmelidir ki, düşünümsel bir sosyoloji, etik bir sosyal bilimi mümkün kılar (ztrk, 2018, s.26). Değerden bağımsız bir araştırma, özellikle saha araştırmalarını dikkate aldığımızda araştırmacının kim olduğunun bütün katmanlarına yönelik bir öz değerlendirme yapılması ile ideal anlamda hayata geçebilir.

Değer tarafsızlığının söz konusu olabileceği ve değerlerin dikkate alınmayacağı bir kadın çalışması alanının mümkün olup olmadığı sorusu, eşitsizliği değerlerden bağımsız ve kayıtsız bir şekilde ele almak yerine eşitsizliğe karşı tavır almak ihtiyaını gündeme getirir. Mevcut sosyal gerçeklik içinde toplumsal cinsiyet sorunlarına yönelik acil çözüm arayışları hayati önem taşırken,

bu yaklaşım her ne kadar acil çözüm önerileri getirmese de temel problemin yanıtının burada yattığı söylenebilir. Bunu böyle kılan şey, aynı zamanda dinamik niteliğini özellikle hatırlamamız gereken toplumsal yaşam içinde etiğin kodlarının, kadın sorunlarının belirlenmesindeki önemiyle de anlaşılır olmaktadır. Feminist epistemoloji, değer ve duyguları bilişsel etkinliklere dair açıklamalarımıza katmaya yönelmesiyle söz konusu kavramların kaçınılmazlığını ve bilgi alanına katkısının önemini ortaya koyar (Gilligan 1982; Jaggar 1989; Toronto 1990 akt. Narayan, 2020, s.38). Bu bağlamda, değer tarafsızlığı benimsenen yönetime bağlı olarak benimsenmesi gereken bir ilke olsa da değerlerin dikkate alınmaması, araştırmacıyı sahanın gerçekliğinden net bir biçimde koparır. Burada tartışılan, değerlerin araştırma konusu olarak önemi değil de tam da araştırmacının ve araştırma katılımcılarının sahanın diyalojik bağlamı içindeki sarmal yapısı dolayısıyla belirleyiciliğidir. Feminist epistemoloji, değersizleştirilen yaşantılara değer iadesi talep eden ezilen grupların çabalarıyla benzerlik gösterir (Narayan, 2020, s.39) Değerler toplumsal gerçeklik tarafından, bu gerçekliğin katmanları, kuruluşu ve nasıl algılandığı üzerinden inşa edilir. Değerler aynı zamanda çelişkileriyle, mantık hatalarıyla, üretilen tepkilerle var olur. Aynı zamanda etik kodların da ilişkili olarak biçimlendiği yoruma ve yüklenen anlama bağlı olarak çeşitlenir. Özellikle etik ilişki değerlerine baktığımızda, bu türden değerlerin ve yaşantıların varlığının dolaylı bilgisini, tanımlıkla sağlanabileceği için felsefe kanalıyla ancak böyle bir değer gerçekleştirebilirliğinin koşullarını dikkate alarak edinebiliriz (Kuçuradi, 1988, s.178). Denilebilir ki, değerliliğin yaşantılanmasıyla bağlantılı etik ilişki değerleri, saha çalışmalarında diyalojik bağlamın önemini vurgular.

Etik boyutun bize söylediği, her şeyden önce toplumsal ve kültürel asimetrik durumları, eşitsizlikleri, sahada ve sahayı aşan gerçeklikle ilgili kavrayışları niteleyen hiyerarşik ilişkileri, ve iktidarın konumlanması ile ilgili alanı kapsar. Bu noktada, sahadaki hiyerarşik kuruluş, sahada ilk bakışta gözlemlenenin ötesindeki dinamiklerle biçim bulmaktadır. Sahadaki sosyal ilişkilere yönelik gözlemler, farklı tabakalaşma biçimleri ile örtüşmesi bakımından ayırıcı verilerin ortaya çıkmasına aracılık eder. Irkçılık, cinsiyet, sınıf ayrımından kaynaklanan durumların ve diğer farklılık biçimlerinin toplumsal cinsiyet boyutunda açığa çıkardığı deneyimleri nasıl dönüştürdüğü meselesi, öznelliklerle ve öz kimliğimizle ilgili olduğu kadar, siyasetin alanını da işaret eder (Moore, 1994, s.15). Ayırıcı verileri ortaya çıkaran şey, dikotomik bir şemaya oturan bilme hallerinin, periferinin dikkate alındığı bir kavrayışla bilgiyi iktidardan bağımsızlaştırması, yeni epistemolojik bağlamına oturtmasını mümkün hale getirmesi ile ilgilidir.

Hiyerarşi, sahanın içindeki ilişkilerin ve kavrayışların, dünya görüşlerinin, koşulların ürünüyken bir yandan da saha dışından içeriye sirayet eden bağlam üzerinden biçimlenir. Hiyerarşik kuruluş, elbette öncelikli olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kendisinde ortaya

çıkılmaktadır. Ancak toplumsal cinsiyet eşişsizliğini sorun alanına yerleştiren göstergelerin ve işelleştirmelerin sorunun tanımına bağlı olarak biçimlendirilmesi ve kategorize edilmesi, bu eşişsizliğin tüm boyutlarıyla kavranmasına engel teşkil etmektedir. Etik tam da bu noktada uygulanması şart koyulan ve uygulanması hlinde geride bırakılan bir adım olmanın ötesinde bir kategori olarak karşımıza çıkar. Eşişliğin nasıl tanımlandığından bağımsız olarak, toplumsal cinsiyet eşişsizliklerini ortadan kaldırmaya ve ilişkili koşulları dönüştürmeye girişilen noktada, dönüştürücü eşişlik kavramından söz etmek gerekir (Sancar, 2024, s.44). Bu bağlamda feminist kavrayış içerisinde etiğin her seferinde yeniden ve yeniden inşa edilmek, keşfedilmek durumunda olduğu söylenebilir. Feminist bakışın dönüştürücü etkisi etik boyuttan beslenmesi ve etik boyutu sorunsallaştırması açısından niteleyicidir.

Aynılıkların ve Farklılıkların Hiyerarşisi

Özellikle seksenli yıllarda şekillenen ve kadın sorununa yaklaşımların farklılaştığı süreçte, kadınların toplumsal cinsiyet bağlamındaki konumlanışlarına ilişkin yeni kavrayışlar ve sorgulamalar da yerini aldı. Toplumsal cinsiyet asimetrisi açısından baktığımızda, kadınların maruz kaldığı eşişsizlikler kavramsal açıdan ortaklıklara sahiptir. Ancak kadınlar, aynı zamanda farklı keşişimler üzerinden yapısal ve biçimsel olarak farklı eşişsizlik halleri yaşamaktadır. Bu, bizi bütün kadınların aynı toplumsal cinsiyete sahip olmadıklarının ayırđına varmamız gerektiği (Brown, 2006, s.303) uyarısına götürecektir. Buradaki aynılık-farklılık meselesi, biyolojik cinsiyetin referans noktası olarak alınmasıyla birlikte maruz kalınan eşişsizliklere yönelik bir tartışmayı tetikleme aından değerlidir.

İşte bu noktada, kadın çalışmalarında, “kızkardeşlik” şemsiyesinin özellikle sahadan bilgi üretimi sürecinde periferinin değil de merkezin bakışını temsil eden ya da o bakıştan kaynaklanan bir kabulle ilişkili olduğundan, sahadan bilgi üretimi sürecinde periferideki kadının “şemsiye mitini” yıkmamasının öneminden söz etmek gerekir (şerbetçi, 2013, s.72). Kadın çalışmalarının ve feminizmin tarihsel sürecine bakıldığında, birinci dalga feminist hareketin ortaya koyduğu mücadele, özellikle kadınların kamusal alanda elde ettiği kazanımlar açısından önem taşır. ncesinde atılmış adımları ve mücadeleleri değerlendirdiğimizde feminist hareket, dünyanın periferisindeki farklı toplumsal cinsiyet asimetrilerine yönelik sorunlara tam anlamıyla bir ifade alanı açmamıştır. Tarihin diyalektik koşullarına bağlı olarak bunun böyle olması kaçınılmazdır da... Kadın-erkek eşişliğinin haklara özel bir vurgu yapılarak tartışma alanına taşınması elbette ki başlangıçta merkezin içindeki eşişsizlikler üzerinden kavramsallaştırılacaktır. Ancak, özellikle ikinci dalga feminist hareketle birlikte farklı toplumsal cinsiyet kimliklerinin, beden politikalarına yönelik eleştiriler kanalıyla tartışmaya açılması kadın sorunlarının heterojen içeriğinin

saptanmasıyla mümkün olacaktır. Kadın olmanın toplumsal kuruluşla ilgili boyutuna yönelik eleştirilerin tarihsel bir hesaplaşma ile birlikte tartışıldığı süreç, bu anlamda kıymetlidir. Seksenli yıllara kadar monolitik söylemin tiranlığına direniş biçiminde meselesini ortaya koyan feminizm, postmodernist ve çok kültürlülük teorilerinin vurgusuyla kadınlar arasındaki farklılara çok daha fazla dikkat yöneltmeye başlamıştır (Donovan, 2007, s.351). Özellikle postkolonyal feminizm çalışmalarının kadın ve toplumsal cinsiyet meselesindeki heterojenliğin dikkate alınmasında ortaya koyduğu tartışmaların önemi büyüktür.

“Kızkardeşlik” şemsiyesi, temsil sorunu açısından hangi kültür, hangi sınıf, hangi etnisite, hangi coğrafya ve benzeri sorularla muhatap olmak durumundadır. Diğer yandan, kadınların farklı pratikleri ve deneyimleri ile dünyaya ve birbirlerine bakışlarını ortaya koymak açısından bu kavram önemlidir. Marjinalleştirilmiş olanların uzun süredir kendilerinden esirgenen bilgiyi ve kendi hayatları ile ilgili tasavvur haklarını geri almaya ihtiyaçları bulunmaktadır: Buradaki önemli nokta, tek bir feminist kuramın yeterli ve doğru olmaması dışında yerel deneyime dayalı bir ampirisizmin de çözüm teşkil etmediği gerçeğidir (Berktaş, 2003 s.66). Temsile dair bir başka husus ise kategorize etme, etiketleme ve adlandırma eğilimleri ile ilgili olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadını stereotiplerle birlikte düşünmek, onları kurban olarak konumlandırmaya yol açması bakımından sorunlu bir bakıştır. “Pasif kurban” yakıştırması tam da kadını “kurtarılması” gereken bir özne olarak konumlandırmasıyla hiyerarşik bir kavrayışı onaylamaktadır aslında. Kategorilerin ötekiler ve kurtarılması gerekenler biçiminde kurgulanması, kurtarıcıları belirlediği gibi kadınların çaresiz ve aciz olduğunun da altını çizer (Erdoğan, 2020, s.287). Kadının kurtarılması gerekmektedir ama kimden ve neden? Kadınlar ve toplumsal cinsiyet bağlamında dezavantajlı olanlar, ataerkinin biçimlendirdiği hiyerarşik kuruluşun belirlediği bir dünyada “kurban” olarak algılanmaya açık bir hale gelmektedir. Başka bir deyişle, faili değil mefulü işaret eden bir kavrayış söz konusudur. Tam da ataerkinin belirlediği gibi... Kurban kavramı, elbette mağduriyeti anlatmak açısından güçlü bir ifade olmasıyla öne çıkabilir. Ancak edilgenliği pekiştirmesi dolayısıyla bir hayli sorunlu bir kavramdır. Bu yaklaşım, aynı zamanda kadının kendisini değerlendirişini, kendisine bakışını ve konumlandırışını ihmal etmesinden ötürü yöntem ve etik açısından yanlış bir işleyişini belirlemektedir.

Kadın sorunlarının dışarıdan bakışla ortaya konan saptamalarla ele alınması, sorunların en iyi ihtimalle asimetrik bir çerçevede algılanmasına neden olmaktadır. Kadının ne tip bir ayrımcılığa maruz kaldığı, bu ayrımcılığın boyutları, tanımlanmış eşitsizliklerin hangi düzeydeki iktidar ilişkileri ile bağlantılı olduğu gibi son derece önemli unsurların dikkate alınabilmesi, sahanın içindeki sesleri duyabilme becerisi ve niyetiyle ilgilidir. Kaldı ki niyet, saha araştırmalarında etiğin ideal şekliyle hayata geçmesindeki en belirleyici unsurdur. Niyet her ne

kadar bilimsel terminolojiyle örtüşmeyen bir kelime gibi dursa da feminist araştırmaların varoluş temelini ortaya koyması açısından önemlidir ve paradigmatik sorgulamalara dikkat çekecek kadar güçlüdür. Eşitsizlikleri ortadan kaldıracak ve hiyerarşik ilişkileri yıkacak şekilde bir dönüşümü arzulayan ve bu anlamda dönüştürücülüğü bir rol olarak üstlenen feminist araştırmacılar açısından güçlü bir kavramdır bu. Erdoğan, araştırma süreci boyunca araştırmaya hâkim ve kontrolü elinde tutan bir araştırmacı tasavvurunun araştırana dönüştürmeyeceğini vurgularken, feminist yaklaşımın özdeşünümsellik ilkesini hatırlatır (2020, s.289). Farklılıkların galebe çalmakla ilişkilendirilmediğı bir dünya arzusu böylece ifade alanı bulmaktadır. Ancak eşitsizliklerin özsel gerekçesi olarak gösterilen farklılıkların kadın-erkek eşitsizliğı üzerinden sorunsallaştırılması; özellikle kadın araştırmacıların bu meseleye nasıl yaklaştığı, kadını nasıl tanımladığı, toplumsal cinsiyet kimliğı bağlamında kadını ne tip parantezler içine yerleştirdiğı, cinsiyetlendirmenin toplumsal ve kültürel referanslarının okumasını ne kadar doğru yaptığı, sahadaki ve saha dışı iktidar ilişkilerini ne kadar doğru analiz ettiğı gibi unsurların dikkate alınmasıyla gerçekçi ve çözüm olasılıklarını barındıran bir zemine oturabilir. Bu noktada, Amos ve Parmar'ın "beyaz" feministlerin siyah ve üçüncü dünya kadınları arasındaki farklılıkları kabul etme başarısızlığını ve bu başarısızlığın Avrupa merkezli bir etnosantrik yaklaşımla ilişkisini vurgular (2006, s.287). Bu tartışmalar, kendi içimizdeki farklılıklara dair bir ufuk açması dolayısıyla önemlidir.

Kadının edilgenleşmesi ve maruziyetine yönelik kabul, sahadan bilgi üretimi sürecinde "araştıran" ve "araştırılan" arasındaki hiyerarşik kuruluşun kendisini tekrar etmesinden başka bir sonuca karşılık gelmez. Oysa feminist araştırmaların dönüştürücü doğası, araştıranın tek başına kuşandığı bir iddiadan değıl, sahada üretilen bilginin diyalojik zemininden çıkan yani "araştıran" ve "araştırılanın" dinamik ilişkisinden beliren özde yatmaktadır. Kadın ve erkek kategorileri arasındaki asimetrik kuruluşun ve bu ekseninde oluşan hiyerarşinin "araştıran" ve "araştırılan" arasında kendisini tekrar etmesi tam da yöntemin merkezinde bulunan etik bağlama yüklenen anlamın derinliğıyle ilgilidir. Bu derinliğin dikkate alınmaması, kavramların içinin boşalmasına ya da hiyerarşik kuruluşun kendisini üretmesine aracılık etmektedir. Örneğin niceliksel araştırmalarda kullanılan değışkenlere bakıldığında, cinsiyet değışkeninin toplumsal cinsiyetle bağdaşıklığının sorgulanması, bu sorunlu kavrayışları ortaya koyması açısından değerlidir. Toplumsal cinsiyet kategorilerinin belirlenmesini toplumsal hafızanın ve toplumsal yönelimlerin etkisinden sıyrılarak eleştirel perspektifi kuracak bir mesafeden yapmak, yöntemin uygun bir biçimde hayata geçirilmesi ile mümkündür. Toplumsal yönelimlerin kadını hala bir meslek grubu gibi değışkenlerin yanına yerleştirdiğı bir anlayışta etik kaygılarla örülmüş bir yöntemin gerekliliğı nettir.

Ülkemizden Perspektifler ve Gelişmeler

Ülkemizde toplumsal cinsiyet çalışmaları ve gittikçe hacimli bir alan kaplamaya başlayan feminist araştırmalar, son yıllarda özellikle saha deneyimlerinden hareketle etik boyut açısından tartışılmaya başlanmıştır. Kadın çalışmalarının etik bağlamına dikkat çekmek üzere ülkemizdeki tarihsel sürece kısaca odaklanmak yerinde olacaktır. Türkiye’de kadınların birincil sorunlarının, cumhuriyetin kuruluş döneminde kamusal alanda bulunma, bulunabilme ile ilgili sorunların aşılması ekseninde kümelenildiği söylenebilir. Kamusal alan meselesi, kadın-erkek arasındaki asimetrik durumun tartışma alanına konumlanmasındaki temel denklemin bileşenidir. Ayrıca kadının temel hak ve özgürlüklerine gönderme yapan güçlü bir sembol niteliğine sahiptir. Bu çerçevede kadının eğitimi, iş hayatındaki yeri, annelik rolü üzerine yapılan çalışmalar ve açılan tartışmalar öne çıkmaktadır. Kadının kamusal alanda, gündelik hayatın akışı içinde görünürleşmesi, modernleşmenin ve batılılaşmanın taşıyıcılık rolünü üstlenmesiyle biçim bulmuş ancak bu rolün sınırları erkekler tarafından çizilmiştir (Berktaş, 2003, s.106). Elbette ki bu dönem açısından, ulus-devletleşmenin geç kaldığı toplumlarda egemen ulus paradigmasının belirleyici olduğu ve kadın hareketini bu ideolojinin etkilediği eklenmelidir (Berktaş, 2003, s.105). Kadınların öznellikleri ve tarihin yapımına katılan özneler olduğu saptaması ve itirazı sonrasında gündemdeki yerini almıştır (Berktaş, 1998). “Ailenin kadını”, “milletin kadını” gibi örnek vatandaş imgelerine baktığımızda kadının atfedilen rollerle kavrandığını belirtmek gerekir. Özel alanda fedakâr rolünü üstlenen kadının artık kamusal alanda da aynı rolü taşımasını olumlayan bu süreç, çeşitli kazanımları işaret etmekle birlikte baskının boyutlarının değişmesini de içerir. Kısaca diyebiliriz ki, kadının cumhuriyet dönemindeki özgürleşmesi, toplumsal cinsiyet kalıplarının sarsılmadığı, ataerkil köklere dayanan yapının değişmediği bir düzlemdeki özgürleşme halini temsil etmektedir. Ataerkillik, sürekliliğin zemininde varlığını sürdürmektedir (Berktaş, 2003, s.97). Süreç, kadının yüceltilmiş belli kavramlarla simgesel katılımının ve gündelik hayat pratiğinde var olabilmesinin kazanım hanesine yazılabilmesiyle karakterize olmaktadır.

Seksenli yıllarla birlikte öne çıkan feminist tartışmalarla birlikte hak ve özgürlüklere yönelik kazanımlar ve ötesi, yapıcı bir biçimde konu edilmeye başlanmıştır. Kadın hareketinin miladı öncesine dayanmaktaysa da feminizmin keşfedilip dillendirilmesi, 1980’ler sonrasında gündeme gelmiştir. (Tekeli, 1995, s.33). Söz konusu tartışmalar, ataerkil yapının yıkılması dolayısıyla kendi biçimini bulacak bir özgürlük fikri yönünde, radikal denilebilecek nitelikteki adımlarla biçim bulmuştur. Böylelikle seksenli yıllar, feminist hareketi niteleyen, toplumsal cinsiyet kalıplarının sorgulandığı, kadınlık ve erkeklik rollerinin tartışmaya açıldığı yıllar olarak yerini almıştır. 1980’li yıllar, dergi ve kitap kulübü çevreleri gibi mecralarda ideolojik ve politik bir birikimin oluşturulduğu, kamusal kampanyalarla ilerleyen bir dönemdir (Bora, Günel, 2021,

8). Bahsi geçen dönem, aslında bir dönüm noktasına işaret etmektedir. Bu dönüm noktası, kadınların kendi seslerinin, ataerki kalıplar dışından duyulabildiği ve farklı kadın gruplarının kendi sorunlarını, taleplerini ifade etmeye başladığı dönem olarak farklılaşmıştır.

Bu yöndeki farklılaşma, kadının sadece kamusal alandaki varlığı hakkında değil, kadın emeğinin içeriği ve karşılıkları gibi konular üzerine de araştırmalarla tartışmaları ne çıkardı. Ev içi emek, ev içi bakım emeği ile çalışma hayatı arasındaki ilişki ve denge, kadın çalışmalarında sorun alanına yerleştirildi. Özgürleşme ve eşitlik kavramlarının tanımının kadın sorunlarını çözmekten ibaret olmayan ve dönüşmeyi hedefleyen bir içeriğin yüklenmesiyle yeniden yapılmaya başlandığı tartışmalardı bunlar. Kadının ev içi emeğinin ve anneliğinin (zellikle kadınlığın doğurganlıkla eşitlenmesi bağlamında) kadının birincil rolü olmasına yönelik kabulün sorgulandığı bu dönem, istihdam olanaklarındaki eşitsizliğin ve görünmeyen hiyerarşik bağlamın da sorun olarak ele alındığı döneme karşılık geliyordu. Dönemin nüfus politikalarının kadına yüklediği ağır yk, kadının toplumsal konumunu sınırlandırması ve kendisini gerçekleştirmesinin önüne set çekmesi açısından önemliydi. Kadın ve aile sözcüklerinin bir arada anılması ve birbirini bütünleyen, olumlayan iki kavram olarak görülmesi dönemin nüfus politikalarının biimlenişindeki milliyetçi söylemin ataerki ile ilişkisini anlamak açısından önemlidir. Kaldı ki, “kadın”, “annelik” ve “aile” sözcüklerinin bağdaşık olarak görülmesinin günümüzde bir sorun alanı olarak tekrar gündemde yer almaya başlaması kazanım hanesindekilerin giderek yitirildiğine işaret etmektedir. Elbette bu dönemi niteleyen kazanımlar, kadının annelik rolü üzerinden değer bulduğu, üstelik anneliğin içeriğinin de belirli bir anlam yüküyle doldurulduğu bir anlayışla edilen mücadelede atılan adımların kıymetini ortaya koymaktadır.

Aynı Şekilde kadının çalışma hayatında yer alması tartışmaya açılırken, kayıt dışılık ve ev içi emeği konuları da çalışma temaları olarak dikkate alındı. Öte yandan, kadın konusu, Türkiye’nin modernleşmesi süreciyle paralel olarak Şekillenirken bir yandan da kadınlar kendi hikayelerini yazmaya başlıyordu. Bu noktada özellikle seksenli yıllarda biçim bulan feminist hareket, bir orta sınıf hareketi olarak görülüp eleştiriye tabi tutulsa da o dönemin bağlamı içinde demokratikleşme ve sivilleşme sürecinin işleyişi, ortaklığı keşfetme, politik bir dil oluşturma, örgütlenme biçimlerini tartışma girişimleri dolayısıyla büyük önem taşıyordu (Bora, 2004, s.106). Süreç, aydınlanma yolunda ilerleyen, tek bir kimlik kalıbına yerleştirilmiş kadının özgürleştiği ve ataerki bir yaklaşıma itirazlarının işitildiği, farklı kadınlık seslerinin yükselmeye başladığı bir noktaya evrildi. Bu değişim, doksanlı yılların kadın hareketinde kendisini tipik bir biçimde ortaya koydu. Kaldı ki bu tartışmaların içeriği batı kaynaklı kadın hareketinden ve feminist tartışmalardan uzağa düşmüyordu. Kadınlara dair “biz” kurgusunun hangi hiyerarşik kuruluştan ortaya çıktığı temelindeki tartışmalar, kadın sorunlarının kavranış zeminini radikal bir biçimde değiştirmiş oldu.

Bu noktada, sorunları konuşulan kadının kim olduğu, sınıfsal, kültürel, coğrafi açılardan kadınlara yönelik üretilen politikalar üzerinden hem kendi konumlanışları hem de toplumsal gerçekliklerindeki politik boyut gözetilerek tartışılmaya başlandı.

Söz konusu yeni yaklaşımlar, tam da kadın çalışmalarının tarihsel ilerleyişine bağlı olarak, kadının belirlenmiş tek bir kimliğe indirgenmesinin reddedilmesini beraberinde getirdi. Kaldı ki bu itiraz, her ne kadar ülkemizde de tartışma konusu olarak yer tutan, günümüzün popüler gündemindeki kimlik politikalarına yönelik hassasiyetle bağlantılı olsa da aynı zamanda hiyerarşik kuruluşun yapısal anlamda sorgulanması ve farklı bileşenlerin samimiyetle dikkate alınması ihtiyacı ile ilgilidir. Bu noktada araştırma deneyiminin kendisi, sözü edilen noktalarla ilgili çok şey söylemektedir. Özellikle gündelik hayatın işleyişine, bu işleyiş içinde altta yatan değerlere, anlamlara, farklılıklara ve öznelliklere odaklanan niteliksel yaklaşımı dikkate almak; hiyerarşik kuruluşun görünmez yanlarını açığa çıkarmaya aracılık etmesi bakımından önem taşımaktadır. Diğer yandan etik kodların belirlendiği şekliyle uygulanmasının zorluklarla biçimlendiği, bir diğer ifadeyle bu zorlukların gün yüzüne çıktığı niteliksel araştırmalar, kadın çalışmaları kapsamında ortaya çıkacak problemlere yönelik bir tartışma alanının açılmasına ve neye yönelmemiz, neden kaçınmamız ekseninde bir dikkat geliştirmemize aracılık etmiş olmaktadır. Denilebilir ki, tarihsel sürecin toplumsal cinsiyet, özellikle kadın hakları açısından ortaya koyduğu çizgi ve ülkemizdeki kadın çalışmalarının ilerleyişinde niceliksel ve niteliksel saha çalışmalarının açtığı alan, etikle ilgili çeşitli sorular üretmemiz açısından zengin bir rehber işlevi görmektedir. Bu anlamda araştırmacının konumu ve mevcut sorunlara ilişkin çözüm üretilmesi üzere etik bağlama ayrıca odaklanmak yol gösterici olacaktır.

Sonuç

Günümüze değin toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorununun aşılmasına yönelik çok değerli kazanımlar söz konusu oldu. Özellikle toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmalarının bağımsız bir akademik disiplin olarak yaygınlaşmasıyla birlikte dünyada olduğu gibi ülkemizde de önemli adımlar atıldı. Öte yandan bu adımların özellikle seksenli yıllara kadar kadınların erkeklerle eşit haklara ve yaşam koşullarına sahip olmasının hedeflendiği çalışmalar ve programlarla biçim bulduğunu eklemekte yarar var. Bu ilerleyişin toplumsal cinsiyet sorunlarının çözüme kavuşması arzusuyla birebir ilişkisi bulunmaktadır. Niteliksel araştırmaların, sahanın niteliksel bir kavrayış ve yöntemle değerlendirildiği çalışmaların özellikle son yirmi yıldır yaygınlık kazandığını ifade edebiliriz. Niteliksel yaklaşımın ve dönüştürücü bir kavrayışı benimseyen feminist paradigmanın toplumsal cinsiyet sorunlarının aynı zamanda sahanın içinde olup biteni anlamakla da ilgili olduğunun ayırdına varıldığı bir yaklaşım öne çıkmaktadır artık. Bu bakış, sahadan gelen sesleri

dikkate alması açısından önemlidir. Ne var ki tam da heyecan verici ama bir o kadar da eldirici bir durum devreye girmektedir. Araştırmacıların, sahanın sesini işitmeye çalışırken ve aktarırken hiyerarşinin ve iktidarın asimetrisinden etkilenmekten ve bu asimetriyi beslemekten kaçınmaları için büyük bir dikkat gerekmektedir. Tam da etik boyutun mümkün kılacağı bir dikkattir bu. Bu dikkat, sahanın hiyerarşisini ortadan kaldırmaya aracılık edeceği gibi araştırmacının farklı mecralardaki hiyerarşik konumlanışlarına ilişkin bir sorgulama alanı da açmış olacaktır.

Denilebilir ki araştırmalarda gözetilmesi gereken etik, salt bir “zarar vermeme” ilkesine uyum sağlamaktan ibaret değildir. Buradaki mesele, zarar verme leklerinin de kültürel, bireysel ve toplumsal bağlamdaki değişkenliği ve farklılıkları üzerinden içsel, entelektüel ve toplumsal bir hesaplaşmanın tarafı olmakla ilgilidir. Zararın, kötünün, yanlışın, norm dışı olanın anlam kaymalarına uğradığını ve toplumsal birliğin, işlevselci yaklaşımdan da dnc olarak belirtmek gerekirse uyum kaygısı ile şekillendiğini eklemekte yarar bulunmaktadır. Bu çerçevede etiğin ortaya koyduğu yaklaşım üzerinden düşünmemiz, evrensel olanın yerel olandaki ya da özgünlükleri olan sahadaki karşılıklarını doğru anlamamız gerekmektedir. Böylece etik sözleşmelerin içeriğini, neşet ettiği felsefi bağlamıyla etkin bir biçimde hayata geçirme şansını yaratmak mümkün hale gelir. Bu dikkat, aynı zamanda hem birey hem araştırmacı olarak kendi konumumuzu anlamak ve nasıl bir eşitsizlik ilişkisini besleyen bir kanal olduğumuzun hesaplaşmasını yapabileceğimiz bir i gr geliştirmek açısından gereklidir. Bu i gr, konumumuzu, kavramsal haritamızı neye göre belirlediğimizi, kavramların iini içimizden ve bizi kuşatan toplum tarafından gelen etkilerle nasıl doldurduğumuzu anlamamızı sağlar. Diğer yandan, taraflı olabileceğimiz hallerin ve neleri biriktirdiğimizin ayırđına varmak, kendimizi paranteze alabilmemizi sağlayan etik bağlamla mümkün olur. Kendimizi konumlandırđımız ya da zaten üzerinde yer aldđımız taraf, aynı zamanda uzak bir perspektiften bakabilme girişimiyle anlam kazanacak ve farklı gerçeklik katmanlarının ortaya çıkmasına aracılık edecektir. Etik, tam da bu bağlamda feminist epistemolojinin sorunsallaştırdığı biçimde yöntemin merkezinde algılanabilir olacaktır.

Kadının tekil bir gerçeklik olarak görülmesinin veya kabul edilmesinin hikayesi, sahanın kendisine kulak vermekle, bir diğer ifadeyle tam da sahanın kendisinden kaynaklanmasıyla ortaya çıkmaktadır. İlerlemenin safhalarına yönelik bir dikkatle ortaya koyabileceğimiz bu durum paradigmanın değişimi, bağlamın farklılaşması ve yöntemin yönelimleri açısından ele alınmalıdır. Baktđımızda, kadının modernleşen, aydınlık bir imge olarak tasavvur edilmesi, ilerleyen zaman içinde haklarının konuşulabilir noktaya gelmesi, kazanımları anlatır. Esasında sorun ataerkil düzenin kendisinden kaynaklandığı için, yapısal bağlamıyla ele alındığında yalnızca kadınlar için değil her türlü eşitsizliğe işik tutacak şekilde tartışmaya açılması da gerçekleşmiş olur.

Kadının istihdam sorunları, kadına yönelik şiddet, atfedilmiş toplumsal cinsiyet rolünün muhatabı olması, üstelik özgürleşememesi ve benzeri unsurlar üzerinden hala tartışmaya açmak durumunda olduğumuz toplumsal cinsiyet sorunları, farklı kategorilerde de yer alan hiyerarşik kuruluşlarla kesişim göstererek sürmektedir. Üstelik içinde bulunduğumuz dönem, toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik kazanımların yalnızca ülkemizde değil dünyada da yitime uğradığı bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Bu noktada etiğin, ataerki üzerine kurulu toplumsal cinsiyet asimetrisinin güncel boyutlarını tartışırken, kazanımların, kayıpların neler olduğuna ve hangi dinamiklere bağlı olarak biçimlendiğine yönelik bir perspektif sağlaması açısından sorgulayıcı ve dönüştürücü bir rehber olarak sahip olduğu önemin her zamankinden fazla dikkate alınması gerekir. Ataerki temeline dayalı sorun alanlarında, farklı kesişimler ve farklı sosyokültürel gerçekliklerle kendisini ortaya koyan eşitsizlikler ancak etik boyutun açtığı alan kanalıyla görülebilir olur. Farklı alanlarda karşımıza çıkan gerçekliklere baktığımızda, özellikle kadın emeğinin görünmez ya da açık bir biçimde sömürüldüğü ekonomik alanda, katılım açısından eşitsizliğin apaçık olduğu siyaset alanında, sağlık alanında, hukukta ve simgesel şiddetin kendisini faş etmeyen dolaşımında ataerki düzenle ilişkili eşitsizliklerin belirleyici olduğunu ifade etmek gerekir. Nihayetinde etik boyut, farklı alanlarda içi içe geçmiş sorunlarla yüz yüze olan kadınların, bu sorunları çözüme ve başa çıkma sürecinde sistemsel eşitsizlikleri de sorun alanına konumlandıran çözüm sürecinin birer mimarına dönüşmeleri açısından büyük bir önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Ackerly, B., True, J. (2010). *Doing feminist research in political and social science*. Palgrave Macmillan.
- Amos & Parmar. (2006). *Challenging imperial feminism. The feminist history reader*. (284-294) içinde. S. Morgan. (ed.) Routledge.
- Atay, T. (2017). Sosyal antropolojide yöntem ve etik sorunu: klasik etnografiden diyalojik etnografiye doğru. *Moment - Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*. 4 (1), 189-206.
- Berktaş, F. (1998). Cumhuriyetin 75 yıllık serüvenine kadınlar açısından bakmak. 75 yılda kadınlar ve erkekler. içinde. (Bölüm 1). A.B. Hacımirzaoğlu (ed.) Tarih Vakfı Yayınları.
- Berktaş, F. (2003). *Tarihin cinsiyeti*. Metis Yayınları.
- Bernard, H.R. (2006). *Research methods in anthropology. Qualitative and quantitative approaches*. Altamira Press.

- Bora, A. (2004). Feminizm: sınırlar ve ihlal imkanı. *Birikim Dergisi*. Sayı 184-185. Ağustos- Eylül 2004. (106-112).
- Brown, E. B. (2006). What has happened here. The politics of difference in women's history and feminist politics. *The feminist history reader*. (300-308) içinde. S. Morgan. (ed.) Routledge.
- Buch & Staller. (2007). The feminist practice of ethnography. *Feminist research practice*. (187-223) içinde. S.N. Hesse-Biber & P.L. Leavy (ed.) Sage Publications.
- Can, B. (2017). Gündelik hayat, iktidar ilişkileri ve etik kodların kesişiminde etnografik araştırma. *Moment - Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*. 4 (1), 155-172.
- Caplan, P., (2003). Introduction: anthropology and ethics. *The ethics of anthropology*. (1-35) içinde. P. Caplan (ed.) Routledge.
- Cerwonka, A & Malkki, L.H. (2007). Improvising theory. Process and temporality in ethnografik fieldwork. The University of Chicago Press.
- Donovan, J. (2007). Feminist teori: Amerikan feminizminin entelektüel gelenekleri. (çev. A. Bora, M.A. Gevrek. F. Sayılan) İletişim Yayınları.
- Edwards, R. ve Mauthner, M., (2005). Ethics and feminist research: theory and practise. *Ethics in qualitative research*. (14-32) içinde. Mauthner, M., Birch, B., Jessop, J. ve Miller, T. (ed.) Sage Publications.
- Erdoğan, E. (2020). Suçluyum, çaresizim, kızgın ve kırgınım: feminist sahanın duyguları, gücü ve etiği. *Türkiye'de feminist yöntem*. (278-306) içinde. E. Erdoğan ve N. Gündoğdu (ed) Metis Yayınları.
- Flick, U, (2009). An Introduction to qualitative research. Sage Publications.
- Geertz, C., (1973). *The Interpretation of cultures*. Basic Books.
- Homan, R. (1991). *The Ethics of social research*. Longman.
- Iphofen, R. (2013). *Research ethics in ethnography/anthropology*. Eoropean Commission.
- Jackson, B., (1987). *Fieldwork*. University of Illionis Press.
- Kuçuradi, İ. (1988). *Etik*. Türk Felsefe Kurumu.
- Kümbetoğlu, B., (2005). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*. Bağlam Yayınları.
- Kümbetoğlu, B., (2020). *Niteliksel araştırmalarda analiz*. Bağlam Yayınları.

- Lambek, M., (2010). *Ordinary ethics / anthropology, language and action*. Fordham University Press.
- Lindemann, H. (2019). *An Invitation to feminist ethics*. Oxford University Press.
- Mirza, G.A. (2022). Kuramsal yaklaşımlar bağlamında antropoloji ve etik ilişkisi. *Antropoloji ve Kültürel Bakış Dergisi*. 1. 45-64.
- Neuman, W.L. (2014). *Social research methods: qualitative and quantitative approaches*. Pearson.
- Moore, H.L. (1994). *A Passion for difference*. Indiana University Press.
- Narayan, U. (2020). Feminist epistemoloji: batılı olmayan bir feministten perspektifler. Türkiye’de feminist yöntem. (37-51) içinde. E. Erdoğan ve N. Gündoğdu (ed). Metis Yayınları.
- Öztürk, M., (2018). *Sosyal bilimlerde etik sorunlar*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Schper-Hughes. (2006). *The Primacy of the ethical: propositions for a militant anthropology*. *Anthropology in theory - Issues in epistemology*. (506-513) içinde. Henrietta L. Moore – Todd Sanders (ed.). Blackwell Publishing.
- Sancar, S. (2024). *Siyasetin cinsiyeti – Cinsiyetçiliğe karşı kadın hakları siyaseti*. Metis Yayınları.
- Scott, S. (2010). *Making sense of everyday life*. Polity Press.
- Şerbetçi, D. (2013). *Postkolonyal feminizm bağlamında “küresel kızkardeşlik” kavramının incelenmesi: Hindistan örneği*. Yayımlanmamış Doktora tezi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tekeli, Ş. (1995). 1980’ler Türkiye’sinde kadınlar. *Kadın bakış açısından kadınlar*. (15-50) içinde. Ş. Tekeli. (ed.). İletişim Yayınları.
- Taylı, Ü. (2001). Ortak eylem ve feminist etik. *Yerli bir feminizme doğru*. (283-300) içinde. İlyasoğlu & Akgökçe (ed.). Sel Yayıncılık.
- Türkiye Bilimler Akademisi Bilim Etiği Komitesi. (2002). *Bilimsel araştırmalarda etik ve sorunları*. Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.
- Wiles, R. (2013). *What are the qualitative research ethichs*. Bloomsbury.

Afet ve Kadın: Toplumsal Cinsiyete Dayalı Zarar Görebilirlik, Afet Yönetimi, Ruh Sağlığı ve Psikososyal Destek Hizmetleri

Disaster and Women: Gender-Based Vulnerability, Disaster Management and Mental Health and Psychosocial Support Services

Esra Işık*

Öne Çıkanlar

- Afet sonrasında kadınlar yüksek oranlarda psikososyal sorunlar ve şiddet olayları yaşamaktadırlar.
- Toplumsal cinsiyet rolleri ve eşitsizlikler kadınların afet sonrası yaşadığı sorunların kaynağıdır.
- Cinsiyet dönüştürücü psikososyal destek kadınları afete karşı güçlendirmek için en uygun yaklaşımdır.
- Kadını güçlendirerek afete dirençli hale getirmek toplumu da afetlere karşı daha dirençli yapacaktır.

Öz: Afetler tüm dünyada milyonlarca insanı etkileyen doğa ya da insan kaynaklı felaketlerdir. Can kayıplarına, önemli fiziksel ve psikolojik sağlık sorunlarına, alt yapı hasarlarına ve sosyoekonomik güçlüklerle yol açabilirler. Afetler tüm toplumları ya da bireyleri aynı şekilde etkilemezler. Zarar görebilirlik bir bireyin veya topluluğun olası felaketlerin etkilerine duyarlılığını artıran fiziksel, sosyal, ekonomik ve çevresel koşullardır. Özellikle kadınlar ve kız çocukları, gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde afetin etkilerine karşı daha savunmasızdırlar. Erkeklerle kıyasla daha yüksek oranlarda ölüm riski, sağlık sorunları, psikososyal sorunlar, şiddet olayları ve sosyoekonomik gerileme riskleri yaşamaktadırlar. Bu zarar görebilirliğin en önemli kaynağı ise toplumsal cinsiyet rolleridir. Bu roller gereği kadınların daha düşük eğitim ve gelir düzeyine sahip olmaları, sağlık ve mahremiyet ihtiyaçlarının çoğu zaman görmezden gelinmesi, kaynaklara erişimlerinin sınırlı olması gibi unsurlar afetlerden daha çok etkilenmelerine yol açmaktadır. Ayrıca afet öncesinde zaten yaşanmakta olan yoksulluk gibi deneyimler de daha derinleşmektedir. Kadınların afetlerden zarar görebilirliğinin azaltılabilmesi için toplumsal cinsiyete duyarlı afet yönetimi programlarının hayata geçmesi gereklidir. Bu sayede gerek afete hazırlık gerekse müdahale aşamasında kadınların ihtiyaçları ve yaşadıkları zorluklar gözetilebilir ve nihayetinde afetlerin etkileri ile başa çıkma kapasiteleri artırılabilir. Bunun yanı sıra kadınların ve kız çocuklarının cinsiyete, kültüre ve toplumsal normlara dayalı psikolojik sağlık ihtiyaçlarını karşılamak, psikolojik iyilik hallerini cinsiyet bakış açısı ile daha kapsamlı bir şekilde desteklemek gerekmektedir. Kadınların afetlerle başa çıkma kapasitelerini arttırmak toplumun da güçlenmesine ve afetlere karşı daha dirençli hale gelmesine katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Afet Psikolojisi, Zarar Görebilirlik, Toplumsal Cinsiyet, Ruh Sağlığı Ve Psikososyal Destek

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, esra.isik@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2276-1981.

Highlights:

- Women experience higher rates of psychosocial problems and violence after disasters.
  - Gender roles and inequalities are the source of the problems women experience after disasters.
  - Gender transformative psychosocial support is key to empowering women in disaster recovery.
  - Empowering women to be more resilient to disasters, will make the communities more resilient to disasters.
-

Abstract: Disasters are natural or human-made catastrophes affecting millions of people all over the world. They can result in losses, significant physical and psychological health problems, infrastructure damage and socioeconomic difficulties. Disasters do not impact all societies or individuals in the same way. Vulnerability refers to the physical, social, economic and environmental conditions that increase an individual or community's susceptibility to the effects of potential disasters. Women and girls are more vulnerable to the effects of disaster both in developing and developed countries. Women face a higher risk of mortality, health problems, psychosocial issues, violence and socioeconomic decline after disasters compared to men. The most important source of this vulnerability is gender roles. Factors such as the fact that women have lower education and income levels due to these roles, that their health and privacy needs are often ignored, and that their access to resources is limited cause them to be more affected by disasters. In addition, experiences such as poverty, which are already experienced before the disaster, are deepened. To reduce women's vulnerability to disasters, gender-sensitive disaster management should be employed. In this way, women's needs and difficulties can be taken into consideration in both disaster preparedness and response phases and ultimately their capacities to cope with the impacts of the disasters can be increased. In addition, it is necessary to meet the psychosocial health needs of women and girls based on gender, culture and social norms and to support their psychological well-being more comprehensively from a gender perspective. Increasing the capacity of women to cope with disasters will contribute to the empowerment of the society and make it more resilient against disasters.

Keywords: Disaster Psychology, Vulnerability, Gender, Mental Health And Psychosocial Support

Summary

Disasters are natural or human-made catastrophes that affect millions of people all over the world. Hundreds of disasters occur every year and the number of affected people is increasing dramatically. The Center for Research on Disaster Epidemiology (CRED) recorded 387 natural disasters worldwide in 2022. This number exceeds the average number of disasters that occurred during the last decade. CRED reported that these events affected 185 million people, killed approximately 30 thousand people, and resulted in a cost of 223 billion dollars. In addition to natural disasters, wars and conflicts around the world are increasing day by day and affecting millions of people. Both natural or man-made disasters could result in losses, significant physical and psychological health problems, infrastructure damage and socioeconomic difficulties. Disasters do not affect all societies or individuals in the same way. Vulnerability is one major factor that determines the extent to which a disaster will affect the individual and society. It refers

to the physical, social, economic and environmental conditions that increase an individual's or community's susceptibility to the effects of potential disasters. Women and girls, in particular, are more vulnerable to the effects of disaster both in developing and developed countries. They experience a higher risk of death, health problems, psychosocial issues and socioeconomic decline after disasters as compared to men. Another major issue that women confront after disasters is gender-based violence. Both physical and psychological violence against women tends to increase, further limiting their capacity to cope with disasters. On the other hand, disasters exacerbate existing challenges faced by women by reinforcing and perpetuating gender inequality. It is evident that biological differences like physical strength or gynecological diseases between men and women cannot be considered the main source of this problem. The vulnerability of women to disasters mainly stems from gender roles. Due to gender roles women having lower education and income levels, their health and privacy needs are often ignored, and they have limited access to resources, eventually causing them to be more affected by disasters. As traditional caregivers, they are expected to take care of the entire family and put the needs of the family before their own. Disrupted social support systems further limit their capacity to deal with the effects of disasters. In addition, problems such as poverty, which existed before disaster could intensify. One important practice to reduce women's vulnerability to disasters is gender-sensitive disaster management. This approach recognizes that women are often disproportionately affected by disasters and face particular challenges and risks. It basically involves the active participation of women in emergency planning and disaster management processes to increase disaster preparedness and capacity. This approach also advocates that women should take the leadership role in disaster management. Since they have the ability to act as leaders who care and rebuild lives after disasters, their involvement could strengthen disaster management systems. In this way, women's problems and difficulties can be taken into consideration both during disaster preparation and intervention phases, and as a result, their capacity to cope with the effects of disasters may be increased. Another major practice that could decrease both physical and psychosocial vulnerability of women to disasters is to employ gender-sensitive and transformative mental health and psychosocial support services (MHPSS). It is evident that gender-discriminatory and blind interventions services tend to ignore gender-based mental health needs of women by maintaining negative social norms and gender roles. Considering women as emotionally weak, ignoring gender-based mental health needs like pre- and post-natal psychosocial support and stigmatizing help-seeking women could cause more psychosocial vulnerability. It is important to provide support for mental health problems that may arise from gender-based needs and the social and cultural norms of society. Gender sensitive and transformative interventions focus on strengthening women, increasing self-

efficacy and eliminate gender-based inequalities by targeting the social, cultural and economic determinants of gender disadvantage to improve women's mental health and wellbeing. Gender sensitive and transformative MHPSS services include adapting services to be gender- and age-sensitive interventions, increasing service providers' knowledge and experience of gender and its impacts, and coordination of those services. With this approach, MHPSS not only support mental health but also the overall well-being of women and girls. Supporting women's mental health after disasters and increasing their capacity to deal with disasters contribute to the strengthening of society and make it more resilient to disasters.

Giriş

Afetler; insanlar için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, yaşamı ve insan faaliyetlerini durdurarak veya kesintiye uğratarak toplumu etkileyen, etkilenen topluluğun kendi imkân ve kaynaklarını kullanarak üstesinden gelemeyeceği doğa kaynaklı, teknolojik veya insan kökenli olaylardır (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı [AFAD], 2022). Tanımdan da anlaşılacağı gibi bir olayı afet yapan aslında ortaya çıkardığı sonuçtur. Deprem, sel ya da salgın gibi bir olayın afet olarak tanımlanabilmesi için, etkilenen topluluğun olay sonrası maddi ve manevi zarar görmesi ve bu zararları sahip oldukları kaynaklar ile telafi edememeleri gerekmektedir. Örneğin, 2023 yılında meydana gelen Kahramanmaraş depremlerinin, 1999 yılında yaşanan Marmara depremlerinin ve COVID-19 salgınının sonuçları itibari ile afet niteliği taşıdığı söylenebilir.

Dünyada her yıl yüzlerce afet yaşanmakta ve etkilenen insan sayısı da gittikçe artmaktadır. Afet Epidemiyolojisi Araştırma Merkezi (2023) 2022 yılında dünya çapında son on yılın ortalamasını aşan 387 doğa kaynaklı afet kaydetmiştir. Bu afetlerden 185 milyon insanın etkilendiğini yaklaşık 30 bin kişinin hayatını kaybettiğini ve 223 milyar dolarlık bir maliyetin ortaya çıktığını açıklamıştır. Doğa kaynaklı afetlerin yanı sıra, dünya üzerindeki savaş ve çatışmalar da gün geçtikçe artmakta ve milyonlarca insanı etkilemektedir. Çatışmaların yerinden edilme, gıda güvenliği ve sağlık sistemlerinde aksamalar dahil olmak üzere dünya çapında milyonlarca insanı etkileyen geniş kapsamlı sonuçları olmaktadır. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (2022) raporuna göre dünyada çatışmalar sebebiyle yaklaşık 100 milyon insan yerinden edilmiştir.

Afetlerin etkileri alt yapı hasarlarından can kayıplarına, ekonomik kayıplardan psikolojik sorunlara kadar geniş bir yelpazede görülebilmektedir. Ancak bilimsel çalışmalar afetlerden herkesin aynı oranda etkilenmediğini göstermiştir (Enarson ve Morrow, 1998; Hallegatte vd., 2020; Kreutzer, 2022). Etkilenme düzeyini belirleyen en önemli etkenlerden biri afetlerden zarar

görebilirliktir. Birleşmiş Milletler (BM) tanımına göre zarar görebilirlik; bir bireyin ve/veya topluluğun olası tehlikelerin etkilerine duyarlılığını artıran fiziksel, sosyal, ekonomik ve çevresel koşullardır (BM, 2016). Afete dayanıklı olmayan yapı stoku ve şehir planlaması, yoksulluk, gelir adaletsizliği, cinsiyet eşitsizliği, ekonomik zorluklar, iklim değişikliği, doğal kaynakların hızlı tüketilmesi vb. olumsuzluklar örnek olarak gösterilebilir. Bu durum afetin sonuçları ile baş etme kapasitesini sınırlandırmakta ve zarar görebilirlik gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken husus zarar görebilirlik kavramının zayıflık, yatkınlık ya da kapasite eksikliği ile aynı anlama gelmediğidir. Bir afetin yukarıda bahsedilen koşullar çerçevesinde bireyi ya da toplumu nasıl etkilediği ile ilgilidir. Gelir düzeyi, cinsiyet ya da ülkelerin sistemsel sorunları zarar görebilirliği arttıran önemli etkenler olabilmektedirler. Örneğin, Dünya Sağlık Örgütü'nün verilerine göre düşük gelir düzeyine sahip ülkelerdeki ölüm oranları yüksek gelirli ülkelerdekinden dört kat daha fazladır (Dünya Sağlık Örgütü [WHO], 2002). Benzer şekilde zayıf kurumsal işleyiş ve yönetime sahip ülkeler afetlerden daha çok etkilenirler (Ahrens ve Rudolph, 2006). Ayrıca, kısıtlı kaynaklarla hayatını devam ettirmeye çalışan yoksul bireyler de afetlerden daha çok etkilenmektedirler (Hallegatte vd., 2020). Afetlerin önemli ölçüde etkilediği bir diğer grup ise kadınlar ve kız çocuklarıdır (Kreutzer, 2022). Bu çalışma kadınların ve kız çocuklarının afetlerde yaşadıkları psikososyal sorunları ve bu sorunlara yönelik müdahaleleri toplumsal cinsiyet bakış açısıyla aktarabilmek için ilgili alanyazını derlemeyi amaçlamaktadır. Afetlerin kadınlar üzerindeki psikososyal etkileri toplumsal cinsiyete dayalı zarar görebilirlik kavramı ile açıklanmıştır. Aynı zamanda bu zarar görebilirliğin azaltılabilmesi için toplumsal cinsiyete duyarlı afet yönetimi ve ruh sağlığı ve psikososyal destek hizmetleri aktarılmıştır. Afet yönetimi döngüsünün temel kavramlarını ve işlevlerini merkeze alan bir yaklaşımla meseleye bütüncül bir yaklaşım sunulmuştur.

Yöntem

Bu çalışmada yararlanılan kaynaklara erişmek amacıyla elektronik veri tabanları olan PsychInfo, Medline, Social Sciences Abstracts, Web of Science, TR Dizin, Scopus, PubMed, EbscoHost ve Google Akademik kullanılmıştır. Anahtar kelimeler olarak “afet/disaster” “kadın/woman” “toplumsal cinsiyet/gender” “psikolojik etki/psychological effect” “zarar görebilirlik/vulnerability” “afet etkisi/disaster effect” “ruh sağlığı ve psikososyal destek/mental health and psychosocial support” “afet yönetimi/disaster management” belirlenmiş ve bu sözcüklerin farklı birleşimlerinden yararlanılmıştır. Derlemeye anahtar kelime birleşimleri ile özet ve tam metnine ulaşılabilen, Türkçe veya İngilizce yayınlanmış, araştırma ve derleme makaleler, tez çalışmaları, kitap ve kitap bölümleri dâhil edilmiştir. Derlemenin amacına uygun olduğundan kaynaklar için tarih kısıtlaması yapılmamıştır. Çalışmada geleneksel derleme yöntemi

kullandığından herhangi bir protokol izlenmemiştir. Alan yazın incelemesine dayanarak belirli temalar belirlenmiş ve ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

Afetlerin Kadınlar Üzerindeki Fiziksel ve Psikososyal Etkileri

Araştırmalar, kadınların erkeklerle kıyaslandığında afetlerden daha fazla zarar görebilir olduklarını; daha yüksek oranlarda ölüm, şiddet ve sosyoekonomik sorun riskiyle karşı karşıya kaldıklarını göstermiştir (Kreutzer, 2022). Örneğin, Norris ve arkadaşları (2002) 1981 ile 2002 yılları arasında yapılmış 250 afet çalışmasını gözden geçirmiş ve cinsiyetin etkisini inceleyen çalışmaların %94'ünde kadınların erkeklerden daha olumsuz etkilendiklerini ortaya koymuştur. Erkeklerle karşılaştırıldığında kadınların ve kız çocuklarının daha yüksek ölüm oranları, daha fazla sağlık sorunları ve daha fazla sayıda şiddet ve istismar olayları yaşadıkları bildirilmiştir.

Sosyoekonomik düzeyde, afetler önemli ölçüde gelir kaynaklarının kaybına yol açarak kadınları yoksulluğa karşı daha savunmasız bir hale getirebilmektedir (Aprillia vd, 2022). Ailenin erkek üyelerinin hayatını kaybetmesi ya da geçimi sağlamak için göç etmesi, kadınları sosyal ve ekonomik olarak daha fazla yük altına sokmakta ve onlara hayatlarını yalnız başına yeniden inşa etme sorumluluğunu yüklemektedir (Drolet vd, 2015). Ek olarak, afetler gıda güvensizliği, kadına yönelik şiddet ve yerinden edilme risklerini artırmakta ve bunların tümü kadınların sosyoekonomik düzeyinin gerilemesine yol açmaktadır (Drolet vd., 2015; Fatema, 2023).

Afet kaynaklı ölüm oranları incelendiğinde kadınların afetten zarar görebilirliği açıkça görülebilmektedir. Yapılan bir araştırma, kadınların ve kız çocuklarının afet sonucu ölme olasılığının erkeklere göre 14 kat daha fazla olduğunu göstermiştir (Peterson, 2007). Örneğin, 1991 Bangladeş Kasırgası'nda hayatını kaybeden 140.000 kişinin yaklaşık %90'ının kadın olduğu görülmüştür (Ikeda, 1995). 2004 yılında Endonezya'da meydana gelen tsunamide ise kadın ölüm oranları erkek ölüm oranlarının dört katı olarak tespit edilmiştir (Fisher, 2010). Gelişmiş ülkelerde de aynı durum gözlenebilmektedir. 2003 yılında sıcak hava dalgası Avrupa'yı vurduğunda, Fransa'da ölenlerin büyük çoğunluğunu yaşlı kadınlar oluşturmuştur (Fouillet vd., 2006).

Afetler sağlık alanında da kadınları daha olumsuz etkilemektedir. Birçok çalışma afetlerin kadın sağlığını erkek sağlığına kıyasla daha olumsuz etkilediğini göstermiştir (Cutter vd., 2017; Ginige vd, 2009). Bu olumsuz etkiler hem fizyolojik hem de psikolojik olarak görülmektedir (Fatema vd., 2019). Öncelikle afetler, sadece afete bağlı yaralanmalarla değil aynı zamanda kadınların temiz suya, hijyene, sağlık hizmetlerine erişimini zorlaştırarak fiziksel sağlıklarını etkileyebilmektedir (Maknun vd, 2017). Hijyene bağlı sağlık sorunlarının artması, sağlık hizmetlerine kısıtlı erişim nedeniyle var olan kronik hastalıkların seyrinin kötüleşmesine neden olmaktadır. Örneğin Hindistan'da Gujarat Depremi sonrasında yapılan bir çalışmada diyabet veya

hipertansiyon gibi süreğen hastalıkları olan kadınların sağlık durumlarının afet sonrasında kötüleştiği ve yüksek risk altına girdikleri tespit edilmiştir (Dhamija ve Sen, 2022). Üreme sağlığı ise afetlerden en çok etkilenen alandır. Hamile ve yeni doğum yapmış kadınlar afet esnasında ve sonrasında yeterli doğum öncesi ve sonrası bakım alamamakta; düşük yapma, erken doğum ve düşük kiloda bebek doğurma riskine maruz kalmakta ve ayrıca fiziksel ve zihinsel sağlık sorunları yaşama olasılıkları artmaktadır (Previdi vd., 2022). Örneğin, Fort McMurray orman yangını sonrasında yürütülen bir araştırma gebe kadınların yüksek stres yaşadıklarını, gebelik diyabeti, hipertansiyon ve sezaryen gibi gebelik komplikasyonlarına sahip olma olasılıklarının daha yüksek olduğunu göstermiştir (Pike vd., 2022). 2010 Haiti depreminden sonra yapılan bir çalışmada ise, depremin kadınların doğum kontrol araçlarına erişimlerini azalttığını, istenmeyen gebeliklerin arttığını ve dolayısıyla aile planlaması ihtiyacını artırdığı saptanmıştır (Behrman ve Weitzman, 2016). Değinilmesi gereken önemli bir konu da bu etkilerin sadece akut dönemde görülmediğidir. Örneğin, 2015 Nepal depremlerinden sonra yapılan araştırmalar, anne, yeni doğan ve çocuk sağlığının afetten aylar ve hatta yıllar sonra bile ciddi şekilde etkilenmeye devam ettiğini ortaya koymuştur (Brunson, 2017).

Afetlerden etkilenen kişiler çeşitli psikososyal sorunlar ortaya yaşayabilmektedirler (First vd., 2017) ve kadınlar erkeklere kıyasla daha yüksek oranlarda psikolojik sorunlar yaşamaktadırlar (Bell ve Folkerth, 2016; Brown vd., 2021; Fatema vd., 2019; Lowe vd., 2019). Örneğin, 1999 Marmara Depremi sonrasında kadınların ve erkeklerin yaşadıkları psikolojik sıkıntıları karşılaştırmak için yapılan bir çalışmada kadınların daha yüksek oranlarda Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB), depresyon, kaygı bozukluğu, somatizasyon ve umutsuzluk yaşadığı tespit edilmiştir (Aksaray vd., 2006). Yine 1999 depremi sonrasında yapılan bir çalışmada TSSB-depresyon eş tanısının kadınlarda daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Şalcıoğlu vd., 2007). Nitekim 1999 depremi sonrası yapılan psikolojik sağlığa ilişkin araştırmaları derleyen bir çalışmada kadın cinsiyetin TSSB için en önemli risk etkenlerinden biri olduğu saptanmıştır (Aker, 2006). Cinsiyete dayalı şiddeti, kaynaklara ve bilgiye erişim eksikliğini ve bakım veren olma gibi etkenleri kadınlar daha sık deneyimlemektedirler (Drolet vd., 2015). Bu da kadınlar arasında artan psikolojik sıkıntılarla ve sorunlarla ilişkili olabilmektedir. Özellikle yakın kaybı olan, barınma ve yiyecek gibi temel ihtiyaçlara ulaşmakta güçlük çeken ve yaralanan kadınların yüksek oranlarda psikolojik sıkıntılar yaşadığı bulunmuştur (Fatema vd., 2023). Bunlara ek olarak afet öncesindeki psikososyal durum da önemlidir. Yapılan çalışmalar afet öncesinde kadınların psikososyal sorunlar yaşamalarının (Fatema vd., 2021) ve psikiyatrik bozukluğa sahip olmalarının (Goldmann ve Galea, 2014) afet sonrasında da psikososyal sorunlar yaşama riskini arttırdığını ortaya çıkarmıştır. Hamile ve yeni doğum yapmış kadınlar ise fiziksel olduğu kadar psikolojik olarak da

daha fazla zarar görebilmektedirler (Harville vd., 2010). Afete ve ardından gelen ikincil stres kaynaklarına maruz kalma, doğum öncesi ve sonrası bakımın aksaması, afetler sırasında ve sonrasında gerekli desteğe erişimdeki zorluklar hamile ve yeni doğum yapmış kadınların deneyimledikleri stresi artırabilen unsurlar olarak söylenebilir.

Afetler sonrası artan aile içi sorunlar ve toplumsal cinsiyet temelli şiddet ise bir diğer önemli etkidir. 6 Şubat Depremlerinden sonra yapılan bir araştırma, kadınların deprem sonrasında daha fazla aile içi gerilim deneyimlediklerini ve aile içi ilişkilerinin olumsuz yönde etkilendiğini ortaya koymuştur (Altıparmak ve Birel, 2024). Bunun yanı sıra araştırmalar, hem doğa hem de insan kaynaklı felaketlerin ardından kadına yönelik şiddetin artma eğiliminde olduğunu göstermiştir (Fisher, 2010; Parkinson, 2017). Örneğin, Katrina Kasırgası'ndan sonra yakın partner şiddetinde dört kat artış tespit edilmiştir (Anastario vd., 2009). Yapılan başka bir çalışmada ise kasırga sonrasında hem erkekler hem kadınlar daha fazla psikolojik şiddete uğradıklarını belirtirken fiziksel şiddete uğrama oranı erkeklerde aynı kalmış ve kadınlarda ise iki kat artmıştır (Schumacher vd., 2010). Benzer bir şekilde KOVİD-19 salgınıyla birlikte toplumsal cinsiyet temelli şiddet artış göstermiş ve adeta bir “gölge salgın” haline gelmiştir (Sri vd., 2021). Bu açıdan afet sonrası artan kadına yönelik şiddetin, hem psikolojik stres düzeyini attırdığı hem de toplumsal bir soruna dönüştüğü söylenebilir. Yakın tarihte yapılan bir gözden geçirme çalışmasında yoksulluk, ekonomik stres, erkeklerin madde kullanımı, toplumsal cinsiyet rolleri ve sosyal destek eksikliği gibi faktörler, afet sonrasında kadınların şiddet yaşamalarıyla ilişkili risk faktörleri olarak bulunmuştur (Murphy vd., 2022). Ayrıca, TSSB, depresyon ve anksiyete gibi afet sonrası psikolojik sağlık sorunlarının yaygınlığı da cinsiyete dayalı şiddetin artmasına yol açmaktadır (Bell ve Folkerth, 2016). Benzer şekilde afetlerden sonra kadınların yoksullaşması ve yalnızlaşması da artan şiddet olayları ile ilişkili olabilmektedir (Jafari vd., 2020).

Yukarıda belirtilen araştırmalar ve örneklerden anlaşılacağı gibi coğrafya ve kültür fark etmeksizin afetler kadınları daha olumsuz etkilemektedir. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde aynı durumun görülmesi bu durumun evrensel bir sorun olduğuna işaret etmektedir. Afetlerin kadınları nasıl bu kadar olumsuz etkileyebildiği önemli bir çalışma konusudur. Afete ilişkin bilim dalları bu durumu zarar görebilirlik kavramı ile açıklamaktadır. Afetler söz konusu olduğunda kadınların afetlerden zarar görebilirlikleri hem biyolojik/fizyolojik özellikler hem de toplumsal cinsiyet bağlamında değerlendirilmelidir.

Biyolojik ve Fizyolojik Özellikler Açısından Zarar Görebilirlik

Kadınlar ve erkekler arasındaki biyolojik farklılıkların afet öncesi ve sonrasındaki deneyimleri, davranışları ve kapasiteleri belirleyebileceği savunulmaktadır. Neumayer ve Plumper

(2007) özellikle afet koşullarında hayatta kalma kapasitesindeki farklılıkların üç ana sebepten dolayı fiziksel ve biyolojik farklılıklardan kaynaklanabileceğini öne sürmüşlerdir. Birincisi erkekler fiziksel olarak kadınlardan daha güçlü ve donanımlıdır. Bu yüzden rüzgâra ya da sel sularına kapılma olasılıkları kadınlara göre çok daha düşüktür. Bunun yanı sıra koşma, tırmanma gibi etkinlikleri kadınlardan daha iyi ve hızlı yapabildikleri için hayatta kalma şansları da daha yüksektir. Ayrıca hamilelik genel olarak hareket etmeyi kısıtlayan bir durum olduğu için hamile kadınlar daha fazla ölüm riski altındadırlar. İkinci etken ise afet sonrasında meydana gelen hastalıklardan kaynaklanmaktadır. Kadınların sağlık kaynaklarına erişim sorunları ve yardım malzemelerinin adaletsiz dağıtımı hastalıklardan daha çok etkilenmelerine yol açabilmektedir. Bu durumun afet anında değil ama afetten sonra kadın ölümlerine yol açabileceği düşünülmektedir. Üçüncüsü, büyük çaplı doğal afetlerden sonra etkilenen bölgelerin sosyal ve fiziksel altyapıları bozulmaktadır. Sağlıklı yiyecek, temiz su ya da sağlık hizmeti sağlanamadığı için anne ve bebek ölüm oranları genel ölüm oranlarına göre çok daha fazla artabilmektedir (Neumayer ve Plumper, 2007).

Üreme işlevlerindeki cinsiyet farklılığı zarar görebilirliği arttırabilecek bir diğer önemli unsurdur (Oxfam International, 2005). Hamilelik, lohusalık ve emzirme dönemleri kadınların hem fizyolojik hem de psikolojik olarak daha fazla desteğe ihtiyaç duydukları dönemlerdir. Afet sonrası bozulan sistemlerde kadınların gerekli tıbbi ve psikososyal desteğe ulaşamaması sorundur. Yapılan çalışmalar afet sonrasında üreme sağlığı hizmetlerinin kalitesinin azaldığını, kadınların bu hizmetlere ulaşımının önemli ölçüde kısıtlandığını ve var olan hizmetlerden yararlanma oranının düştüğünü göstermiştir (Loewen vd., 2021). Benzer olarak menstrasyon döneminde kadınların daha fazla mahremiyet ve daha iyi hijyen koşullarına ihtiyacı vardır. Afet sonrası yaşam koşullarında sıklıkla gözlenen, yeterince temiz olmayan, çok sayıda insanın ortak kullandığı, yaşam alanlarından uzak olmayan, aydınlatılmamış tuvaletler ise bu ihtiyaçların karşılanmasını oldukça zorlaştırmaktadır.

Afet öncesi ve sonrası sosyokültürel normlar göz önüne alındığında, biyolojik ve fizyolojik farklılıklar kadınların zarar görebilirliğinin erkeklerden daha fazla olmasını açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Nitekim biyolojik ve fizyolojik farklılıklar ve toplumsal cinsiyet rolleri etkileşim halindedirler (Neumayer ve Plumper, 2007). Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkeklerin toplumsal ve sosyal olarak belirlenmiş rol ve sorumluluklarıdır (Pincha, 2009). Örneğin, kadınların koşma ve tırmanmada erkeklerden daha başarısız olması sadece fiziksel kapasite ile açıklanamaz. Toplumsal cinsiyet rolleri gereği toplum bu tip etkinlikleri kadınlara uygun görmemektedir ve dolayısıyla kadınlar bu etkinliklerden uzak kaldıkları için erkekler gibi kendilerini geliştirememektedir (Oxfam International, 2005). Benzer şekilde afet esnasında ve sonrasında üreme sağlığına ilişkin

ihtiyaçlar önceliklendirilmediği veya göz ardı edilebildiği için kadınların zarar görebilirliği artmaktadır.

Toplumsal Cinsiyet ve Zarar Görebilirlik

Afetler cinsiyet eşitsizliğini pekiştirip devam ettirerek kadınların karşılaştığı zorlukları şiddetlendirmektedir (Rahman, 2013). Kadına yönelik artan şiddet, daha yüksek yoksulluk oranları, hane halkının kaybı, sağlık hizmetlerine ve güvenli barınmaya sınırlı erişim ve cinsiyetle ilgili sosyokültürel normlar kadınların zarar görebilirliğine yol açmaktadır (Jafari vd, 2020; Naz ve Saqib, 2021). Tüm bunlara ek olarak cinsiyetçi ve kadını görmezden gelen sosyal yapılar, kadınları afet etkilerine karşı savunmasız bırakmaktadır (McKinnon, 2022).

Kadınların düşük sosyoekonomik statüsü, afetlere karşı kırılganlıklarını artırmaktadır (Jayarathne ve Babu, 2017). Hali hazırda kadınlar, kültürel normlar ve değerler, kadın ile erkek arasındaki güç dinamikleri gibi nedenlerle erkeklere oranla daha çok yoksullukla mücadele etmektedirler (Atozou vd., 2017). Ekonomik ve maddi kaynaklara sınırlı erişim, cinsiyete özgü roller ve beklentiler, kadınları afetlerin olumsuz etkilerine karşı daha savunmasız bırakmaktadır (Reid, 2013). Norris ve arkadaşları (2002) çalışmalarında sosyoekonomik statü ve afet sonrası inceleyen 14 çalışmadan 13'ünde düşük sosyoekonomik statünün daha fazla afet sonrası stres ve sıkıntıyla ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Aslında kadınlar afet öncesinde yoksul oldukları için afetten daha çok etkilenmekte ve daha fazla etkilendikleri için de daha fazla yoksullaşmaktadır.

Zaten sınırlı kaynakları olan kadınlar afet sonrası kaynak dağılımından da erkekler kadar faydalanamamaktadır. Afet zamanlarında birçok bölgede yardımların dağıtılmasında ve kaynak sağlanmasında adaletsizlikler meydana gelmektedir. Kadınlar erkelerden daha az yardıma ulaşabilmektedirler (Chew ve Ramdas, 2005). Ayrıca birçok yardım çalışmasının erkekler tarafından yönetilmesi, insani yardım çalışmalarından kadınların dışlanmasına ve kadınların ihtiyaçlarına duyarsız kalınmasına yol açabilmektedir (Bradshaw, 2004; Chew ve Ramdas, 2005). Yardım ve kaynakların erkek hane reislerine dağıtılması, evlerini geçindirmek zorunda olan kadınların yeterince destek alamaması, kanaat önderi olarak sadece toplumun ileri gelen erkek üyelerinin kabul edilmesi ve toplum temelli çalışmaların bu kişiler üzerinden yürütülmesi gibi durumlar afetlerden sonra sıklıkla görülmektedir. 6 Şubat depremlerinden sonra da dağıtılan yardımların uzman olmayan kamu çalışanları tarafından isim listesine göre dağıtıldığı ve özel ihtiyaçları olabilecek kadınların ve kız çocuklarının dikkate alınmadığı gözlemlenmiştir (Karahan, 2023). Bu tip ihmaller kadınların afet sonrası toparlanma için gerekli olan kaynaklara erişimini engelleyerek afetle etkili bir biçimde baş etmelerini zorlaştırmaktadır.

Kişilerin afet öncesindeki işlevselliklerinin afet sonrasındaki işlevsellikleri üzerinde büyük oranda etkisi vardır (Norris vd., 2002). Örneğin daha önceden var olan psikopatoloji afet sonrasında gelişen psikopatoloji için risk faktörü olarak değerlendirilmektedir (Aker vd., 2012). Araştırmalar afetten önce hayatlarının bir noktasında zihinsel ve duygusal sorunlar yaşayan (Pulcino vd., 2003), stres belirtileri gösteren ve bu belirtilere ruminatif şekilde yanıt veren (Nolen-Hoeksema ve Morrow, 1991), depresyon (North vd., 1999; Nolen-Hoeksema ve Morrow 1991) ve kaygı bozukluğu (Weems vd., 2007) yaşayan kişilerde afet sonrasında psikolojik sorun geliştirme riskinin daha fazla olduğunu göstermiştir. Kadınlarda ise depresyon, kaygı bozukluğu ve somatik yakınmaların yaygınlığı erkeklere oranla daha fazladır (Eaton vd., 2012). Bunun yanı sıra kadınlar erkeklerden daha fazla cinsel istismara maruz kalmaktadırlar (Kessler vd., 1995).

Cinsiyete dayalı iş bölümü, bakım verme sorumlulukları ve toplumsal roller afet sonrası zarar görebilirliği arttırmaktadır (Echendu, 2021). Kadınlar geleneksel olarak birçok toplumda birincil bakım veren rolünü üstlenmişlerdir. Ebeveynlere, kardeşlere, eşlere, çocuklara ve hatta topluma bakım vermede ve sorumluluk almada kadınlar ön plandadırlar. Bu durum kadınları afetlerden daha olumsuz etkilenmeye yatkın hale getirmiştir. Örneğin, Hindistan Tsunamisi'nde kadınlar erkeklerden 3-4 misli daha fazla ölmüşlerdir. Bu yüksek ölüm oranının nedenlerinden biri ise sular geldiğinde kadınların erkeklere nazaran daha fazla oranda arkada kalıp yaşlılar ve çocuklarla ilgilenmeleridir (Oxfam International, 2005). Bunun yanı sıra ebeveyn olmanın, özellikle anne olmanın afet sonrası daha fazla stres ve baskı hissetmeyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir (Norris vd., 2002). 1999 Marmara Depreminden sonra yapılan bir çalışmada kadınlar deprem anındaki ilk düşüncelerinin çocukları ve aileleri olduğunu belirtmişlerdir (Yılmaz, 2004). Başka bir çalışmada arama kurtarma çalışanları, kadınların koruma içgüdüsü ile kendilerini çocuklarına siper ettiklerini, erkeklerin ise daha benmerkezci davranarak afetlerden kaçabildiklerini ifade etmişlerdir (İlgın ve Karagül, 2022). 6 Şubat depremlerinden sonra Diyarbakır'da yapılan bir çalışmada afet sonrasında kadınların daha yoğun düzeyde aile içi sorunlar, çocuk bakımı ve eğitim ile ilgili yoğun kaygı yaşadıkları ve kendi sağlık sorunlarından ziyade çevrenin sağlık sorunlarıyla ilgilenmek durumunda kaldıkları gözlenmiştir (Ak ve Uyurdağ, 2024). Afetin getirdiği stresin üzerine bir de kaotik bir ortamda bakım verme sorumluluğunun ağırlığı ve stresi eklenince kadınlar afetlerden daha fazla etkilenebilmektedirler (Pulcino vd., 2003).

Sosyal kaynakların ve desteğin azlığı afet sonrasında zarar görebilirliği arttıracak bir diğer etkidir (Aker vd., 2012). Nitekim sosyal desteğin varlığının ve sosyal desteğin var olduğu algısının afet yaşayanların üzerinde olumlu etkileri olduğu da bilinmektedir (Norris vd., 2002). Özellikle kadınlar sosyal desteğin ve kaynakların yitiminden daha fazla etkilenebilmektedirler.

Amerika Birleşik Devletleri'nde 11 Eylül Saldırısından sonra yapılan bir çalışmada kadınların saldırıdan altı ay öncesine kadar olan sosyal destek ağları incelenmiştir. Daha az ya da hiç sosyal desteğe sahip olmayan kadınlarda TSSB oranlarının sosyal desteğe sahip kadınlardan daha yüksek olduğu görülmüştür (Pulcino vd., 2003). Diğer yandan, kadınlar travmatik yaşantılar sırasında erkeklerden daha fazla sosyal destek verme eğilimindedirler (Kawachi ve Berkman, 2000; Pulcino vd., 2003; Wayment, 2004). Örneğin 2004 yılında Endonezya'da yaşanan deprem ve tsunamiden sonra alanda çalışan sivil yardım kuruluşlarının %70'i kadın gruplarıydı ya da üyelerinin çoğu kadınlardan oluşmaktaydı (Asia Pacific Forum on Women, Law and Development, 2005). Kurtarma ekiplerine katılmak, yardıma ihtiyacı olanlara yardımcı olmak gibi sosyal destek aktiviteleri kadınların afet sonrasında iyileşmelerini hızlandırabilmektedir (Wayment, 2004). Burada dikkat edilmesi gereken nokta ise kadınların bu yardım etkinliklerini yaparken gerekli desteğe ulaşamadıklarında ikincil travmanın oluşabileceğidir. Hem afetten etkilenen hem de yardım eden olma hali daha fazla psikososyal destek ihtiyacı ortaya çıkarabilmektedir. Hali hazırda afet sonrası desteklerden daha az yararlanabilen kadınlar için bu durum mutlaka göz önüne alınmalıdır.

Özetle kadınların afetlerden daha fazla zarar görmeleri tek başına biyolojik ve fizyolojik etkenler ile açıklanamamaktadır. Toplumda kabul görmüş cinsiyete dair kurallar ve normlar afet sonrası iyileşmede hem erkekler hem de kadınlar için belirleyici olabilmektedir. Toplumsal cinsiyet dinamiklerini şekillendiren eşitsizlikler, kadınların afete maruz kalma sıklığını, zarar görebilirlik düzeylerini, başa çıkma becerilerini ve afet sonrasında iyileşmelerini önemli ölçüde etkilemektedir (Olson vd., 2023).

Toplumsal Cinsiyet Odaklı Afet Yönetimi

Bazı durumlarda afetten zarar görebilirlik, zayıflık ya da çaresizlik olarak düşünülebilmektedir. Fakat zarar görebilirlik kadınların daha zayıf veya çaresiz oldukları anlamına gelmez. Dolayısıyla kadınların afetten daha fazla zarar görüyor olması pasif mağdurlar oldukları anlamına da gelmemelidir. Afet yaşayan kadınlar etkili baş etme ve afet riskini yönetme gibi becerileri geliştirebilmektedirler (Ginige vd., 2009). Asıl sorun hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde kadınların makro afet yönetimi planlamalarında yeterince temsil edilememesi ve onlara önemli kararlarda söz hakkı tanınmamasıdır (Enarson ve Morrow, 1998). Bununla birlikte afet yönetiminin çerçevesini belirleyen yasal düzenlemeler cinsiyete duyarlı değildir. Örneğin, afetlere ilişkin Türkiye'deki yasal düzenlemeleri inceleyen bir çalışma, yürürlükteki düzenlemelerin büyük çoğunluğunun toplumsal cinsiyete nerdeyse hiç atif yapmadığını, kadın haklarını yeterince kapsamadığını ve kullanılan dilin cinsiyetçi olduğunu ortaya koymuştur

(Erbaydar vd., 2018). Bu nedenlerle, cinsiyete özgü savunmasızlıkları tanımak ve kadınların afet yönetimine katılımını özendirmek afetlere karşı dirençliliği arttırmada etkili bir yol olabilir (Echendu, 2021). Toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşım benimseyerek, afet yönetimi daha kapsayıcı hale getirilmeli ve tüm toplum için daha adaletli süreç yönetimi sağlanmalıdır.

Cinsiyete duyarlı afet yönetimi, afet bağlamında kadın ve erkeklerin farklı dezavantajlarını, kapasitelerini ve ihtiyaçlarını ele alan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım kadınların genellikle orantısız bir şekilde afetlerden etkilendiklerini ve belirli zorluklarla ve risklerle karşı karşıya kaldıklarını varsaymaktadır. Temel olarak afete hazırlık ve kapasiteyi artırmak için kadınların acil durum planlama ve afet yönetimi süreçlerine etkin katılımını içermektedir (Ashraf ve Azad, 2015). Kadınların kurumsal düzeyde karar verici olmalarının, toplumun zarar görebilirliğini azaltmak ve etkili afet yönetimi için gerekli olduğunu savunur (Khalid vd, 2021). Amacı kadınların deneyimlerinin, rollerinin ve haklarının dikkate alınarak güçlendirilmelerini, karar alma süreçlerinde yer almalarını, hazırlık, müdahale ve iyileştirme çabaları dahil olmak üzere afet yönetiminin her aşamasına dahil edilmelerini ve etkin rol almalarını sağlamaktır.

Bu yaklaşım aynı zamanda kadınların afet yönetiminde liderlik rolünü üstlenmesi gerektiğini de savunmaktadır (Pincha, 2009). Kadınların geleneksel bakım veren rolleri sonucunda, afet sonrasında tüm ailenin sorumluluğunu üstlenmeleri aslında onların afetle mücadelede zaten aktif bir kapasiteye sahip olduklarını göstermektedir. Dolayısıyla bu kapasiteyi daha geniş ölçekli afet yönetimi süreçlerine taşıyarak kadınların lider özelliklerinden yararlanmak afet yönetimini de güçlendirebilecek bir unsurdur. Böylece; cinsiyete duyarlı afet yönetimi politikaları, kadınları ve toplulukları güçlendirerek ulusal afet yönetimi ve risk azaltma politikalarının hedeflerine ulaşmasında destek olabilmektedir (Samora, 2023).

Toplumsal cinsiyet odaklı afet yönetiminin uygulanabilmesi için hem ulusal hem de yerel düzeyde bir dizi adımın atılması gerekmektedir. Koç ve arkadaşları (2013) toplumsal cinsiyet odaklı afet yönetimini şu adımlarla açıklamaktadırlar; (i) afete hazırlığın her aşamasında toplumsal cinsiyet bakış açısının bütünleştirilmesi, (ii) sunulan hizmetlerin kadınların ihtiyaçlarını gözetmesi ve hamile ve çocuklu kadınların hizmet kullanımında önceliklendirilmesi, (iii) yardım dağıtım sırasında kadınların özgül ihtiyaçlarının karşılanması ve (iiii) afet sonrası artabilecek kadına yönelik şiddet olayları için tedbirler alınması. Bu adımlara ek olarak hem afet öncesinde hem de sonrasında toplumsal cinsiyete ilişkin ihtiyaçların tespit edilmesi ve müdahale planlarının bu ihtiyaçlar çerçevesinde şekillenmesi hedeflenmelidir (Okay ve İlkcaracan, 2018).

Toplumsal cinsiyete ilişkin ihtiyaçların hem afetin koşullarından hem de kültürel normlardan etkilenebileceği unutulmamalıdır. Bölgesel ve yerel şartların afet ile nasıl etkileşime

geçtiği de göz önüne alınmalıdır. Kadınların sosyoekonomik kaynaklarının artırılması ve kırılganlık ve zarar görebilirliğe neden olan tüm unsurların kapasiteye dönüşmesi sağlanmalıdır (Pincha, 2009). Kadının kaynaklara erişimini kolaylaştırmak ve güçlendirilmesini desteklemek bu noktada en öncelikli toplumsal cinsiyet odaklı afet yaklaşımlarından biri olmalıdır. Afet sürecinden güçlenerek çıkmış kadınlar sonraki krizler ve afetler için daha kapasiteli ve donanımlı olacaklardır. Tüm bu adımların toplumsal cinsiyet bakış açısıyla afet politikalarına ve programlarına dahil edilmesi gerekmektedir (Pincha, 2009). Bu şekilde kadınların hem bireysel iyilik halleri korunabilecek hem de toplumsal dayanıklılık artırılabilir.

Afetlerden Sonra Ruh Sağlığı ve Psikososyal Destek Hizmetleri ve Cinsiyet Spektrumu

Araştırmalar, kadınların, özellikle de hamile kadınların, afetler sırasında ve sonrasında en zarar görebilir gruplar arasında yer aldığını ve uzun vadeli psikolojik sağlık sorunları yaşadıklarını göstermektedir (Fatema vd. 2023; Giarratano vd., 2019; Harville vd., 2010; Nahar vd., 2014). Afet sonrası kadınların ulaşabilecekleri ve faydalanabilecekleri psikososyal destek hizmetlerinin hayata geçirilmesi ve yaygınlaştırılması bu etkilerin yönetilmesinde önemli rol oynamaktadır (Kar, 2010). Dolayısıyla, toplumsal cinsiyet temelli afet yönetiminin yanı sıra Ruh Sağlığı ve Psikososyal Destek (RSPSD) hizmetleri ile de kadınların psikososyal zarar görebilirlikleri azaltılmalıdır. RSPSD hizmetleri, insani krizler veya afetler gibi travmatik olayların ardından bireylerin ve etkilenen toplumun psikolojik ve sosyal iyilik halini korumayı, arttırmayı ve gerekli durumlarda tedavi hizmeti sunmayı amaçlayan çok katmanlı bir müdahale yapısını ifade etmektedir (Kuruluşlar-arası Daimi Komite [KDK], 2017). RSPSD hizmetlerinin temel amacı hem bireysel hem de toplumsal düzeyde afetlerden etkilenenlerin psikolojik sağlığa ilişkin ihtiyaçlarını karşılamaktır. Toplum temelli psikososyal desteğin, psikoterapinin ve psikiyatrik tedavinin bütünlüklü bir bakış açısıyla sunulmasını içermektedir. Bu kapsamda KDK, tüm bu hizmetleri kapsayan bir müdahale piramidi geliştirmiştir (2017). Piramidin en alt basamağında afetten etkilenen kişilerin, yeme-içme, barınma ve hijyen gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması ve güvenliklerinin sağlanması yer almaktadır. İkinci basamakta toplum ve aile temelli hizmetlerin sunumu gerçekleştirilmektedir. Afet sonrasında sosyal destek ağlarının güçlendirilmesi, sosyal projeler aracılığı ile etkilenen toplumun iyileştirme çalışmalarında etkin rol üstlenmesi, aile danışmanlığı ve ebeveynlik programları gibi hizmetler bu basamakta yer almaktadır. Üçüncü basamak bireysel psikolojik desteğe ihtiyaç duyan kişiler için odaklı ve kısa süreli psikolojik müdahale araçlarının sunumunu içermektedir. Dördüncü ve en üst basamak ise daha ileri düzey desteğe ihtiyaç duyan kişilere psikoterapi ve ilaç tedavisi hizmetlerinin sunumunu kapsamaktadır.

RSPSD hizmetlerinde cinsiyete duyarlı yaklaşımlar beş düzeyli bir spektrum içinde değerlendirilmektedir; bunlar cinsiyet ayrımcı, cinsiyet kör, cinsiyet farkında, cinsiyete duyarlı ve cinsiyet dönüştürücü olarak sıralanır (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu [BMÇYF], 2022). Bu cinsiyet spektrumu afetler sonrası yapılandırılan RSPSD hizmetlerinin biyolojik ve toplumsal cinsiyete dair meseleleri ne ölçüde kapsadığını ortaya koymak için kullanılan bir araç olarak düşünülebilir.

Cinsiyet ayrımcı yaklaşım RSPSD hizmetlerinde olumsuz toplumsal cinsiyet rollerinin ve normlarının devam ettirilmesini ifade eder (BMÇYF, 2022). Kadınların psikolojik sorunlar yaşamaya daha yatkın erkeklerin ise psikolojik olarak daha dayanıklı kabul edilmesi, hizmet sunumlarında erkeklerin önceliklendirilmesi bu duruma örnek olarak verilebilir. Cinsiyet kör yaklaşımlar hizmet planlamasında ve uygulamasında cinsiyete dair meselelerin göz önüne alınmamasıdır (BMÇYF, 2022). Örneğin, kadınların geleneksel bakım veren rollerinden ya da üreme işlevlerine ilişkin farklılıklarından doğabilecek RSPSD ihtiyaçları olabileceğini varsaymaz. Cinsiyet ayrımcılığı tek başına kadınların ruh sağlıklarını etkileyen önemli bir sorundur (Hackett vd., 2019; Vigod ve Rochon 2020). RSPSD hizmetlerinin bu yaklaşımda olması psikolojik sorunları kötüleştirebilir ve yardım aramama, damgalama gibi sorunlara neden olabileceği düşünülmektedir. İnsani kriz yaşayan ülkelerde yapılan bir çalışma sağlık sistemlerinin toplumsal cinsiyet yaklaşımı benimseyemediğini, cinsiyet meselesinin hizmetlere dahil edilemediğini ve bunun da cinsiyet eşitsizliğinin sürmesinde önemli bir risk oluşturabileceğini ortaya koymuştur (Percival vd., 2018). Bu anlamda cinsiyet ayrımcı ya da kör yaklaşımlar yerine, cinsiyete duyarlı yaklaşımların benimsenmesi bir zorunluluktur. Özellikle afet sonrasında toplumsal normlar, ayrımcılık, damgalama ve cinsiyete dayalı şiddet gibi nedenlerle ortaya çıkabilecek sorunları önleyebilmek, ortaya çıkanlara müdahale edebilmek ve ruh sağlığı hizmetlerindeki eşitsizlikleri giderebilmek için cinsiyete duyarlı yaklaşımlar son derece önemli görülmektedir (Ojeda ve Bergstresser, 2008).

Cinsiyet farkında yaklaşımlar ise kadınların ve kız çocuklarının farklı ihtiyaçları olabileceğinin kabul edilmesini ama bunu kapsamak için gerekli adımların atılmamasını ifade eder (BMÇYF, 2022). Kadınlara yönelik RSPSD hizmetleri sunsa da toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, kadın yoksulluğunun psikolojik sağlık ile ilişkisi gibi konular bu hizmetlerin kapsamı dışında kalmaktadır. Bu tür hizmetler yapıları gereği ayrımcı değildir fakat yeterince kapsayıcı da değildir.

Cinsiyet duyarlı yaklaşımlar ise kadınların, erkeklerin ve LGBTQ+ bireylerin farklı ihtiyaçları olabileceğini hem kabul eder hem de hizmet sunumunda bu farklılıkları gözetir (BMÇYF, 2022). Örneğin, kadınlar için üreme sağlığına duyarlı RSPSD hizmetlerinin sunumu önceliklendirilebilir ya da LGBTQ+ bireylerin cinsiyete dayalı şiddet olaylarından daha fazla

etkilenebileceği göz önüne alınarak koruma hizmetleri hayata geçirilebilir. Bu hizmetler temelde psikolojik sağlığın sosyal, kültürel ve biyolojik faktörlerden etkilenebileceğini dikkate alırlar. Bu anlamda cinsiyetin psikolojik sağlığı, tedavi programlarını ve hizmet kullanımını gibi meseleleri nasıl etkilediğini cinsiyet temelli analizlerle değerlendirmekte ve hizmetlerinin tüm bireyler için daha kapsayıcı ve etkili olmasını sağlamaya odaklanmaktadır (Mathias ve Hirdes, 2015).

Cinsiyete duyarlı ruh sağlığı ve psikososyal müdahalelerinin temel bileşenleri arasında hizmetlerin cinsiyete ve yaşa duyarlı olacak şekilde uyarlanması, hizmet sağlayıcıların toplumsal cinsiyet ve etkileri konusunda bilgi ve deneyiminin artırılması ve RSPSD hizmetlerinin eş güdümü yer almaktadır (Samuels vd., 2017). Böylece hizmet dağılımı engellenerek kısıtlı kaynaklar cinsiyet odaklı ihtiyaçlara göre dağıtılabilecektir. Ek olarak, kültürel açıdan uygun ve travma bilgili ruh sağlığı hizmetleri ve psikolojik ilk yardım müdahaleleri de cinsiyete duyarlı yaklaşımın unsurlarıdır.

Travma bilgili yaklaşımlar, ruh sağlığı hizmeti alan bireylerin yaşamlarında travmatik olayların sıklığını göz önünde bulundurarak travmanın bireyler üzerindeki etkisini anlamayı, ele almayı ve yeniden travmatize olmalarını engellemeyi içermektedir (Substance Abuse and Mental Health Services Administration [SAMSHA], 2014). Afetin yanı sıra artan kadına yönelik şiddet ve istismar gibi cinsiyet temelli travmatik olayların göz önüne alınması ve hassasiyetle yaklaşılması travma bilgili yaklaşımların odağıdır. Bu tip hizmetler, insani krizlerde ortaya çıkan psikolojik sorunlara yönelik koruyucu ve önleyici oldukları için RSPSD uygulamalarına dahil edilmeleri son derece önemlidir (Shi vd., 2022). Ayrıca insani kriz ortamlarında cinsiyet ve ilişkili damgalama RSPSD hizmetlerine erişimi engelleyen unsurlar içinde olabilirler (Dickson vd., 2024). Cinsiyete duyarlı ruh sağlığı ve psikososyal hizmetler, cinsiyetle ilgili çeşitli ihtiyaç ve deneyimleri dikkate alarak zihinsel sağlığın desteklenmesinde, damgalanmanın azaltılmasında ve tüm bireylerin ruh sağlığı hizmetlerine eşit erişiminin sağlanmasında hayati bir rol oynamaktadır.

Cinsiyet dönüştürücü yaklaşım ise hizmet sunumlarını cinsiyetlerin ihtiyaçlarına göre şekillendirmekle kalmaz; aynı zamanda ayrımcılığa maruz kalan ve dezavantajlı grupları güçlendirmeyi hedefler (BMÇYF, 2022). Bu yaklaşımı benimseyen müdahale programları cinsiyet dezavantajının sosyal, kültürel ve ekonomik belirleyicilerini merkeze alarak kadınların güçlü yönlerini geliştirmeye, öz yeterliliğini artırmaya, cinsiyete dayalı eşitsizliklerle mücadele etmeye ve dolayısıyla kadınların psikososyal iyilik hallerini arttırmaya odaklanırlar (Patel vd., 2006). Örneğin, afet sonrası bir çadır kentte cinsel şiddete uğrayan bir kadın, psikolojik destek ve tedavi alırken aynı zamanda hukuki danışmanlığa yönlendirme ile yasal haklarını, meslek edindirme gibi etkinliklerle ekonomik bağımsızlığını kazanmayı ve sosyal destek ağlarını güçlenmesi ile

sorunlarla daha etkili baş etmeyi öğrenmelidir. Ek olarak, barınma, eğitim gibi temel ihtiyaçları karşılamayı önceleyerek zarar azaltmak, kadınları değişimin öncülerini kabul eden kadın merkezli yaklaşımları benimsemek ve travma bilgili bir yaklaşım ortaya koymak cinsiyet dönüştürücü RSPSD müdahalesinin genel hatlarını oluşturmaktadır (Pederson vd., 2015).

Ülkemizde afetlerden sonra RSPSD hizmetleri ilgili kamu kurumları (örn. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, T.C. Sağlık Bakanlığı, AFAD) ve sivil toplum kuruluşları (örn. Kızılay, Türk Psikologlar Derneği) tarafından sağlanmaktadır. Afetlerden etkilenen kişilerin temel ihtiyaçlarının karşılanmasına destek olmak, aile ve toplum temelli çalışmalar düzenleyerek toplumsal hayatın yeniden inşasını desteklemek, bireysel ve klinik psikolojik desteğe ihtiyaç duyan kişileri yönlendirmek bu hizmetlerin temel unsurlarıdır. Bu hizmetlerin genel yapı bakımından cinsiyet dönüştürücü olduğunu söylemek güçtür. Örneğin, Osmaniye’de bir çadır kentte yapılan bir çalışmada depremden etkilenen kadınların bir kısmının eşleri izin vermediği için RSPSD hizmeti alamadığı görülmüştür (Akbal ve Taşbaşı, 2024). Bunun anlamı henüz hizmetlere erişimde dahi toplumsal cinsiyet temelli sorunların yaşanmakta olduğudur. Dolayısıyla RSPSD hizmetlerinin cinsiyet dönüştürücü olabilmesi için ilk adımın hizmete erişimdeki toplumsal cinsiyete dayalı engellerin kaldırılması olmalıdır. Bir diğer adım ise, kadınları ekonomik, sosyal ve hukuki alanlarda destekleyen kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları ile RSPSD hizmetleri arasında resmi yönlendirme işleyişleri kurulması olmalıdır. Örneğin, ülkemizde Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi (ŞÖNİM) şiddete uğrayan kadınların destek alabileceği en önemli kurumlardan biridir. 6 Şubat depremleri sonrası bölgede bu merkezlere yapılan başvuruların arttığı bilinmektedir. Fakat RSPSD hizmetleri kapsamında yönlendirme yapıp yapılmadığı net değildir. Bir diğer önemli adım ise RSPSD uzmanlarının toplumsal cinsiyet ve travma bilgili yaklaşımlar ile ilgili kapasitelerinin artırılmasıdır. Alanında uzman kişilerce toplumsal cinsiyetin hem psikolojik sağlığı hem de sosyal iyilik halini nasıl etkileyebileceğine, toplumsal cinsiyete dayalı travmatik olayların hizmet sunumunda nasıl ele alınabileceğine ve tüm RSPSD hizmetlerinin kadının güçlenmesine nasıl hizmet edebileceğine dair eğitimlerin düzenlenmesi gerekliliktir. Özetle, ülkemizde sunulan RSPSD hizmetlerinin cinsiyet dönüştürücü olabilmesi için hizmet erişiminde toplumsal cinsiyete dayalı engellerin ortadan kaldırıldığı, RSPSD hizmetlerinin kadının güçlenmesine katkı yapan diğer kurumlarla resmi olarak ilişkilendirildiği ve RSPSD uzmanlarının toplumsal cinsiyet ve travma bilgili yaklaşımlarda donanım sahibi olduğu bir hizmet modeline geçilmelidir.

Sonuç ve Öneriler

Kadınların ve kız çocuklarının yaşadıkları coğrafya ve ülke koşullarından bağımsız olarak erkeklere kıyasla afetten daha fazla zarar görebilir oldukları görülmektedir. Bu farkın nedeni ise

fiziksel zarar görebilirlikten çok toplumsal cinsiyet rolleridir. Bu roller gereği kadınların daha düşük sosyoekonomik düzeye sahip olmaları, cinsiyete dayalı ihtiyaçlarının karşılanmaması ve hatta bazı toplumlarda ayıp sayılabilmesi, toplumsal kaynakları yeterince kullanamamaları, afet sonrasında temel yardım malzemelerine dahi erişimlerinde kısıtlılıklar olması gibi nedenler afetlerden daha çok etkilenmelerine yol açmaktadır. Kadınların afetlerden zarar görebilirliğinin azaltılması için toplumsal cinsiyete duyarlı afet yönetiminin hem ulusal hem de yerel düzeylerde uygulanması gerekmektedir.

Öncelikle afetler bağlamında kadın ve erkeklerin farklı ihtiyaç ve kaynaklarının olabileceği kabul edilmelidir. Ardından kadınların afete hazırlıklılığını ve kapasitesini artırmak için acil durum planlama ve afet yönetimi süreçlerine aktif katılımı gerçekleştirilmelidir. Kadınları ve kız çocuklarını güçlendirilerek kaynaklara erişimlerinin ve kapasitelerinin artırılması, afetin etkileri ile öz kaynakları ile başa çıkabilmelerinin sağlanması temel amaç olmalıdır. Toplumsal cinsiyete duyarlı afet yönetiminin yanı sıra cinsiyete duyarlı ve dönüştürücü RSPSD hizmetleri ile kadınların ve kız çocuklarının psikolojik ihtiyaçları kapsamlı bir şekilde ele alınmalıdır. Kadınlara yönelik afet sonrası psikolojik sağlık hizmetleri, kadınların karşılaştıkları kaygı, depresyon ve TSSB gibi psikososyal etkileri dikkate alan kapsamlı ve ulaşılabilir bir hizmet sağlamaya odaklanmalıdır (Giarratano vd., 2019; Nahar vd., 2014). Bunu yaparken kadınların psikolojik sağlığının sadece biyolojik etkenlerden değil, yukarıda da belirtildiği gibi sosyal, çevresel ve kültürel birçok unsurdan etkilendiğini ve dolayısıyla bu etkenlerin hizmetler tasarlanırken ve sunulurken ele alınması gerektiği unutulmamalıdır. Kadınların toplumsal normlar sonucu yaşadıkları psikolojik sorunlarını ve eşitsizlikleri sürdüren, cinsiyete kör ve ayrımcı yaklaşımların hızla dönüştürülmesi gerekmektedir. Cinsiyet dönüştürücü gibi yenilikçi yaklaşımlarla kültürel açıdan uygun ve travmaya dayalı ruh sağlığı hizmetlerine erişimin sağlanması afetlerin kadınların psikolojik sağlığı üzerindeki uzun vadeli etkilerini azaltmak için çok önemlidir (Giarratano vd., 2019). Kadınların özel ihtiyaçlarına yönelik, cinsiyete duyarlı ve dönüştürücü ruh sağlığı ve psikososyal hizmetlerin uygulanmasıyla afetler sonrasında psikolojik sağlıkları ve dayanıklılıkları artırılabilir.

Cinsiyete özgü sorunları göz önüne alan, kadınların etkin katılımını ve liderliğini geliştiren, cinsiyet eşitliğini teşvik eden insani yardım programları daha etkili ve eşitlikçi sonuçlar ortaya çıkarabilir (Lafrenière vd., 2019). Yapılan çalışmalar doğru uygulamalar ve sürdürülebilirliğin sağlanması ile cinsiyet dönüştürücü müdahalelerinin son derece olumlu sonuçlar verdiğini ortaya koymuştur (Dworkin ve Barker, 2019). Yine de tüm dünyada ruh sağlığı hizmetlerinin toplumsal cinsiyeti temel alan bir bakış açısını benimsemesinin ve hizmetlerinde eşitlikçi hale gelmesinin uzun zaman aldığı/alacağı ortadadır (Comacciho vd., 2022). Afetlerin dünyada etkilediği insan

sayısını düşünürsek bu yaklaşımın milyonlarca kadının ve kız çocuğunun yaşamında önemli bir değişim sağlayabileceği, bireysel iyilik hallerine önemli katkılar yapabileceği, kadını güçlendirerek toplumu güçlendirebileceği ve afetlere karşı daha dirençli bir toplum inşasına katkıda bulunabileceği açıkça görülebilmektedir.

Kaynakça

- Afet ve Acil Durum Başkanlığı [AFAD]. (2022). *Açıklamalı afet yönetimi terimleri sözlüğü*. <https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu>
- Afet Epidemiyolojisi Araştırma Merkezi [CRED]. (2022). *Disaster Year in Review 2022, CRED Crunch Newsletter no. 70*. <https://reliefweb.int/report/world/cred-crunch-newsletter-issue-no-70-april-2023-disasters-year-review-2022>
- Ahrens, J. ve Rudolph, P.M. (2006). The Importance of Governance in Risk Reduction and Disaster Management. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 14 (4), 207-220. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5973.2006.00497.x>
- Ak, E. Y., ve Uyurdağ, N. (2024). Afetin Toplumsal Cinsiyet Boyutu: Türkiye'nin Diyarbakır Şehrinde Depremi Yaşayan Kadınlarla İlgili Bir Örnek Olay İncelemesi. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 7(1), 142-160. <https://doi.org/10.33708/ktc.1390146>
- Akbal, A., Taşbaş, S. (2024). Depremde Kadın Olmak: Osmaniye Düziçi Çadır Kent Örneği. *Kent Akademi Dergisi*, 17(2), 651-666. <https://doi.org/10.35674/kent.1425504>
- Aker A.T., Celik F., Boşgelmez Ş. ve Aslan E. (2012). *Ruhsal Travma Kavramı ve Travmatik Stres Belirti, Bulgu ve Hastalıkları. Afetlerde Psikososyal Hizmetler Birliği Psikososyal Uygulamalar Eğitimi Kitabı*. Türk Kızılayı Yayınları.
- Aker, A. T. (2006). 1999 Marmara earthquakes a review on epidemiologic findings and community mental health policies. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 17(3), 204-212.
- Aksaray G., Kortan G., Erkaya H., Yenilmez C., ve Kaptanoğlu C. (2006). Gender differences in psychological effect of the August 1999 earthquake in Turkey. *Nordic Journal of Psychiatry*, 60(5), 387-391, <https://doi.org/10.1080/08039480600937553>
- Altıparmak, İ. B., & Birel, E. (2024). 6 Şubat 2023 Depremi Sonrasında Sosyal Yaşamın Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Değerlendirilmesi: Nurdağı Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 41(1). <https://doi.org/10.32600/huefd.1304991>

- Anastario, M., Shehab, N. ve Lawry, L., (2009). Increased Gender-based Violence Among Women Internally Displaced in Mississippi Two Years Post-Hurricane Katrina. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*, 3(1), 18-26. <https://doi.org/10.1097/DMP.0b013e3181979c32>
- Aprillia, B., Komariyah, I., ve Saleha, E. (2022). Protection of Women in Disaster Emergency Situations; Seven Stages of Participatory Capacity and Vulnerability Analysis. *Indonesian Journal of Social Science Research*, 3(1), 39-43. <https://doi.org/10.11594/ijssr.03.01.05>
- Asia Pacific Forum on Women, Law and Development (2005). *Aceh: Tsunami's Women Survivors Demand Greater Role in Recovery and Reconstruction Efforts*. http://www.unifem.org/news_events/story_detail8b3a.html
- Ashraf, M. A. ve Azad, M. A. K. (2015). Gender Issues In Disaster: Understanding the Relationships Of Vulnerability, Preparedness And Capacity. *Environment and Ecology Research*, 5(3), 136-142. <https://doi.org/10.13189/eer.2015.030504>
- Atozou, B., Mayuto, R., ve Abodohou, A. (2017). Review on gender and poverty, gender inequality in land tenure, violence against woman and women empowerment analysis: *Evidence in Benin with survey data*. *Journal of Sustainable Development*, 10(6), 137-154. <https://doi.org/10.5539/jsd.v10n6p137>
- Behrman, J. ve Weitzman, A. (2016). Effects Of the 2010 Haiti Earthquake On Women's Reproductive Health. *Studies in Family Planning*, 1(47), 3-17. <https://doi.org/10.1111/j.1728-4465.2016.00045.x>
- Bell, S. ve Folkerth, L. (2016). Women's Mental Health and Intimate Partner Violence Following Natural Disaster: A Scoping Review. *Prehospital and Disaster Medicine*, 6(31), 648-657. <https://doi.org/10.1017/s1049023x16000911>
- Birleşmiş Milletler, (2016). *Report of the open-ended intergovernmental expert working group on indicators and terminology relating to disaster risk reduction Note - A/71/644*. <https://www.undrr.org/publication/report-open-ended-intergovernmental-expert-working-group-indicators-and-terminology>
- Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu [BMÇYF]. (2022). *Technical Note Gender in Adolescent Mental Health*. <https://www.BMÇYF.org/media/134891/file/Global%20Multisectoral%20Operational%20Framework.pdf>
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (2022). *Global Trends 2021*. <https://www.unhcr.org/media/40152>

- Bradshaw, S. (2004). *Socio-economic impacts of natural disasters: a gender analysis*. <https://repositorio.cepal.org/handle/11362/5596>
- Brown, M., Pazderka, H., Agyapong, V. I. O., Greenshaw, A. J., Cribben, I., Brett-MacLean, P., ... Silverstone, P. H. (2021). Mental health symptoms unexpectedly increased in students aged 11–19 years during the 3.5 years after the 2016 fort mcmurray wildfire: findings from 9,376 survey responses. *Frontiers in Psychiatry*, 12. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2021.676256>
- Brunson, J. (2017). Maternal, Newborn, and Child Health After The 2015 Nepal Earthquakes: An Investigation Of The Long-term Gendered Impacts Of Disasters. *Matern Child Health J*, 12(21), 2267-2273. <https://doi.org/10.1007/s10995-017-2350-8>
- Chew L. ve Ramdas K.N. (2005). *Caught in the Storm: The Impact of Natural Disasters on Women*. *Impact*. https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/5596/S045330_en.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Comacchio, C., Antolini, G., Ruggeri, M. ve Colizzi, M. (2022). Gender-oriented mental health prevention: A reappraisal. *International journal of environmental research and public health*, 19(3), 1493. <https://doi.org/10.3390/ijerph19031493>
- Cutter, S. L. (2017). The forgotten casualties redux: Women, children, and disaster risk. *Global environmental change*, 42, 117-121. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2016.12.010>
- Cupples, J. (2007). Gender and Hurricane Mitch: Reconstructing Subjectivities After Disaster. *Disasters*, 2(31), 155-175. <https://doi.org/10.1111/j.1467-7717.2007.01002.x>
- Dhamija, G., ve Sen, G. (2022). Lasting impact on health from natural disasters, potential mechanisms and mitigating effects. *Cambridge Core*. <https://doi.org/10.1017/S1355770X2200016X>
- Dickson K, Ko SY, Nguyen C, Minchenko D ve Bangpan M (2024). Mental health and psychosocial support programmes for displaced populations in low- and middle-income countries (LMICs): A systematic review of process, perspectives and experiences. *Cambridge Prisms: Global Mental Health*, 11, e62, 1–14. <https://doi.org/10.1017/gmh.2024.56>
- Drolet, J., Dominelli, L., Alston, M., Ersing, R., Mathbor, G. ve Wu, H. (2015). Women Rebuilding Lives Post-disaster: Innovative Community Practices For Building Resilience and Promoting Sustainable Development. *Gender ve Development*, 3(23), 433-448. <https://doi.org/10.1080/13552074.2015.1096040>

- Dünya Sağlık Örgütü [WHO]. (2002). *Gender and health in disasters*. World Health Organization. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/68886>
- Dworkin, S. L. ve Barker, G. (2019). Gender-transformative approaches to engaging men in reducing gender-based violence: a response to Brush & Miller's "trouble in paradigm". *Violence Against Women*, 25(14), 1657-1671. <https://doi.org/10.1177/1077801219872555>
- Eaton, N. R., Keyes, K. M., Krueger, R. F., Balsis, S., Skodol, A. E., Markon, K. E., ... Hasin, D. S. (2012). An invariant dimensional liability model of gender differences in mental disorder prevalence: evidence from a national sample.. *Journal of Abnormal Psychology*, 121(1), 282-288. <https://doi.org/10.1037/a0024780>
- Echendu, A. J. (2021). Women, Development, and Flooding Disaster Research In Nigeria: A Scoping Review. *EESRJ*, 4(8), 147-152. <https://doi.org/10.18280/eesrj.080401>
- Enarson, E. ve Morrow, B. H. (1998). Why gender? Why women? An introduction to women and disaster, E. Enarson, B. Morrow (Der.), içinde, *The Gendered Terrain of Disaster. Through Women's Eyes* (s. 1-8). Westport CT: Praeger Press.
- Erbaydar, N. P., İnal, E., & Kaya, E. (2018). *Afet Mevzuatının Toplumsal Cinsiyet Açısından İncelenmesi*. Paradigma Akademi yayıncılık.
- Fatema, S., Islam, M., East, L. ve Usher, K. (2019). Women's Health-related Vulnerabilities In Natural Disasters: a Systematic Review Protocol. *BMJ Open*, 12(9), e032079. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2019-032079>
- Fatema, S., Rice, K., Rock, A., Islam, M., East, L. ve Usher, K. (2023). Physical and Mental Health Status Of Women In Disaster-affected Areas In Bangladesh. *Natural Hazards*. <https://doi.org/10.1007/s11069-023-05964-5>
- Fatema, S. R., East, L., Islam, M. S. ve Usher, K. (2021). Health impact and risk factors affecting south and southeast asian women following natural disasters: a systematic review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(21), 11068. <https://doi.org/10.3390/ijerph182111068>
- First, J. M., First, N. L. ve Houston, J. B. (2017). Intimate partner violence and disasters. *Affilia*, 32(3), 390-403. <https://doi.org/10.1177/0886109917706338>
- Fisher, S. (2010). Violence Against Women and Natural Disasters: Findings From Post-Tsunami Sri Lanka. *Violence Against Women*, 16(8), 902-918. <https://doi.org/10.1177/1077801210377649>

- Fouillet, A., Rey, G., Laurent, F., Pavillon, G., Bellec, S., Guihenneuc-Jouyaux, C., ... & Hémon, D. (2006). Excess mortality related to the August 2003 heat wave in France. *International archives of occupational and environmental health*, 80, 16-24. <https://doi.org/10.1007/s00420-006-0089-4>
- Giarratano, G., Barcelona, V., Savage, J. ve Harville, E. W. (2019). Mental health and worries of pregnant women living through disaster recovery. *Health Care for Women International*, 40(3), 259-277. <https://doi.org/10.1080/07399332.2018.1535600>
- Ginige, K., Amaratunga, D. Ve Haigh, R. (2009). Mainstreaming Gender In Disaster Reduction: Why and How?. *Disaster Prevention and Management: An International Journal*, 1(18), 23-34. <https://doi.org/10.1108/09653560910938510>
- Goldmann, E. ve Galea, S. (2014). Mental health consequences of disasters. *Annual Review of Public Health*, 35(1), 169-183. <https://doi.org/10.1146/annurev-publhealth-032013-182435>
- Hackett, R. A., Steptoe, A. ve Jackson, S. E. (2019). Sex discrimination and mental health in women: A prospective analysis. *Health Psychology*, 38(11), 1014-1024. <https://doi.org/10.1037/hea0000796>
- Hallegatte, S., Vogt-Schilb, A., Rozenberg, J., Bangalore, M., ve Beaudet, C. (2020). From poverty to disaster and back: A review of the literature. *Economics of Disasters and Climate Change*, 4, 223-247. <https://doi.org/10.1007/s41885-020-00060-5>
- Hamidazada, M., Cruz, A. C. R. ve Yokomatsu, M. (2019). Vulnerability Factors Of Afghan Rural Women To Disasters. *Int J Disaster Risk Sci*, 4(10), 573-590. <https://doi.org/10.1007/s13753-019-00227-z>
- Harville, E., Xiong, X. ve Buekens, P. (2010). Disasters and Perinatal Health: A Systematic Review. *Obstetrical ve Gynecological Survey*, 11(65), 713-728. <https://doi.org/10.1097/ogx.0b013e31820eddbe>
- Ikeda, K. (1995). Gender differences in human loss and vulnerability in natural disasters: a case study from Bangladesh. *Indian Journal of Gender Studies*, 2(2), 171-193.
- İlgin, H. Ö., & Karagül, D. (2022). Afet süreçlerinde kadınlara yönelik toplumsal cinsiyet eşitsizliğinde sivil toplum kuruluşu çalışanlarının deneyimleri: Çanakkale ili örneği. *JOEEP: Journal of Emerging Economies and Policy*, 7(2), 85-103.

- Jafari, H., Heidari, M., Heidari, S. ve Sayfour, N. (2020). Risk Factors For Suicidal Behaviours After Natural Disasters: a Systematic Review. *MJMS*, 3(27), 20-33. <https://doi.org/10.21315/mjms2020.27.3.3>
- Jayarathne, A. H. ve Babu, V. S. (2017). Socio-cultural Factors Influencing Women To Be More Vulnerable In Natural Disasters: a Qualitative Review On Tamil Nadu State. *IJARS*, 11(6). <https://doi.org/10.20908/ijars.v6i11.10429>
- Kar, N. (2010). Indian research on disaster and mental health. *Indian Journal of Psychiatry*, 52(1) 286–290. <https://doi.org/10.4103/0019-5545.69254>
- Karahan, Ö. (2023). Altı Şubat 2023 Kahramanmaraş Merkezli Depremlerde Bir Çadırkentte Acil Afet Yönetimi: Gözlemler ve Deneyimler. *Sosyal Bilimler ve Sağlık Bülteni*, 6, 56-67.
- Kawachi, I. ve Berkman, L. (2000). Social ties and mental health. *Journal of Urban Health*, 78, 458-467. <https://doi.org/10.1093/jurban/78.3.458>
- Kessler, R., Sonnega, A. ve Bromet, E. (1995). Posttraumatic stress disorder in the National Comorbidity Survey. *Archives of General Psychiatry*, 52, 1048-1060.
- Khalid, Z., Meng, X. ve Khalid, A. (2021). A Qualitative Insight Into Gendered Vulnerabilities: a Case Study Of The Shishper Glop In Hunza Valley, Pakistan. *Sustainability*, 16(13), 8798. <https://doi.org/10.3390/su13168798>
- Koç B., Şahin E., Şener A. E, Yıldız Ö. ve Yüksel B. (2013). *Afetlerde Kadın Sağlığına Toplumsal Cinsiyet Yaklaşımı*. <http://tip.baskent.edu.tr/egitim/mezuniyetoncesi/calismagrp/ogrsmpzsnm14/14.P13.pdf>
- Kreutzer, W. (2022). Women's Support Shaken: A Study of Women's Political Trust after Natural Disasters. *Politics and gender*, 19(3), 703-733. <https://doi.org/10.1017/S1743923X22000289>
- Kuruluşlar-arası Daimi Komite [IASC]. (2007). *IASC Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings*. <https://interagencystandingcommittee.org/sites/default/files/migrated/2020-11/IASC%20Guidelines%20on%20Mental%20Health%20and%20Psychosocial%20Support%20in%20Emergency%20Settings%20%28English%29.pdf>
- Lafrenière, J., Sweetman, C. ve Thylin, T. (2019). Introduction: gender, humanitarian action and crisis response. *Gender & Development*, 27(2), 187-201. <https://doi.org/10.1080/13552074.2019.1634332>

- Loewen, S., Pinchoff, J., Ngo, T. D., ve Hindin, M. J. (2022). The impact of natural disasters and epidemics on sexual and reproductive health in low-and middle-income countries: a narrative synthesis. *International Journal of Gynecology ve Obstetrics*, 157(1), 11-18. <https://doi.org/10.1002/ijgo.13768>
- Lowe S.R., Bonumwezi J.L., Valdespino-Hayden Z. ve Galea S. (2019) Posttraumatic stress and depression in the aftermath of environmental disasters: a review of quantitative studies published in 2018. *Curr Environ Heal reports*. 6, 344–60. <https://10.1007/s40572-019-00245-5>
- Maknun, S. S., Nahar, N. ve Kabir, H. (2017). Women Health and Menstrual Hygiene Management In Natural Disasters: A Study In Islampur Upazila Of Jamalpur District. *J. Asiat. Soc. Bangladesh, Sci.*, 1(43), 83-99. <https://doi.org/10.3329/jasbs.v43i1.46248>
- Mao, W. ve Agyapong, V. I. O. (2021). The Role Of Social Determinants In Mental Health and Resilience After Disasters: Implications For Public Health Policy And Practice. *Front. Public Health*, 9, 658528. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2021.658528>
- Mathias, K. ve Hirdes, J. P. (2015). Gender differences in the rate of restriction to room among ontario forensic patients. *Healthcare Management Forum*, 28(4), 157-162. <https://doi.org/10.1177/0840470415581232>
- McKinnon, S. J. (2022). Masculinities and Disaster. *Oxford Research Encyclopedia of Natural Hazard Science*. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199389407.013.387>
- McKinzie, A. E. ve Clay-Warner, J. (2021). The gendered effect of disasters on mental health: a systematic review. *International Journal of Mass Emergencies & Disasters*, 39(2), 227-262. <https://doi.org/10.1177/028072702103900202>
- Humphreys, C., Hegarty, K., Kellett, C., ... ve Forbes, D. (2019). Interpersonal Violence and Mental Health Outcomes Following Disaster. *BJPsych open*, 1(6). <https://doi.org/10.1192/bjo.2019.82>
- Murphy, M., Ellsberg, M., Balogun, A. ve Garcia-Moreno, C. (2022). Risk and protective factors for violence against women and girls living in conflict and natural disaster-affected settings: a systematic review. *Trauma, Violence, & Abuse*, 24(5), 3328-3345. <https://doi.org/10.1177/15248380221129303>
- Nahar, N., Blomstedt, Y., Wu, B., Kandarina, I., Trisnantoro, L. ve Kinsman, J. (2014). Increasing the provision of mental health care for vulnerable, disaster-affected people in Bangladesh. *BMC Public Health*, 14, 708. <https://doi.org/10.1186/1471-2458-14-708>

- Naz, F. ve Saqib, S. E. (2021). Gender-based Differences In Flood Vulnerability Among Men and Women In The Char Farming Households Of Bangladesh. *Nat Hazards*, 1(106), 655-677. <https://doi.org/10.1007/s11069-020-04482-y>
- Neumayer E. ve Plumper T. (2007). The Gendered Nature of Natural Disasters: The Impact of Catastrophic Events on the Gender Gap in Life Expectancy 1981-2002. *Annals of the Association of American Geographers*. 97 (3), 551-566. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8306.2007.00563.x>
- Nolen-Hoeksema, S. ve Morrow, J. (1991). A prospective study of depression and posttraumatic stress symptoms after a natural disaster: The 1989 Loma Prieta Earthquake. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, 115–121.
- Norris, F. H., Friedman, M. J., Watson, P. J., Byrne, C. M., Diaz, E. ve Kaniasty, K. (2002). 60,000 disaster victims speak: Part 1. An empirical review of the empirical literature, 1981-2001. *Psychiatry*, 65, 207-239.
- North C.S., Nixon S.J., Shariat S, Mallonee S., McMillen J.C., Spitznagel E.L., vd (1999): Psychiatric disorders among survivors of the Oklahoma City bombing. *JAMA*, 282(8), 755–762. <https://doi.org/10.1001/jama.282.8.755>
- Ojeda, V. D. ve Bergstresser, S. M. (2008). Gender, race-ethnicity, and psychosocial barriers to mental health care: an examination of perceptions and attitudes among adults reporting unmet need. *Journal of Health and Social Behavior*, 49(3), 317-334. <https://doi.org/10.1177/002214650804900306>
- Okay, N., ve Ilkcaracan, I. (2018). Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Afet Risk Yönetimi. *Resilience*, 1(2), 1-12. <https://doi.org/10.32569/resilience.431075>
- Olson, A., Naevestad, T., Orru, K., Nero, K., Schieffellers, A. ve Meyer, S. F. (2023). The Impact Of the Covid-19 Pandemic On Socially Marginalised Women: Material And Mental Health Outcomes. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 93, 103739. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2023.103739>
- Oxfam International. (2005). *The tsunami's impact on women*. <https://policy-practice.oxfam.org/resources/the-tsunamis-impact-on-women-115038/>
- Parkinson, D. (2017). Investigating the Increase In Domestic Violence Post Disaster: An Australian Case Study. *J Interpers Violence*, 11(34), 2333-2362. <https://doi.org/10.1177/0886260517696876>

- Patel, V., Kirkwood, B., Pednekar, S., Pereira, B., Barros, P., Fernandes, J., ... Mabey, D. (2006). Gender disadvantage and reproductive health risk factors for common mental disorders in women. *Archives of General Psychiatry*, 63(4), 404-413. <https://doi.org/10.1001/archpsyc.63.4.404>
- Pederson, A., Greaves, L. ve Poole, N. (2015). Gender-transformative health promotion for women: a framework for action. *Health promotion international*, 30(1), 140-150. <https://doi.org/10.1093/heapro/dau083>
- Percival, V., Dusabe-Richards, E., Wurie, H., Namakula, J., Ssali, S. ve Theobald, S. (2018). Are health systems interventions gender blind? examining health system reconstruction in conflict affected states. *Global Health*, 14, 90, 1-23. <https://doi.org/10.1186/s12992-018-0401-6>
- Peterson, K. (2007). *WHITE PAPER: Reaching Out to Women When Disaster Strikes*. <https://sitahoesierra.org/abstracts/Reaching%20out%20to%20Women%20when%20Disaster%20Strikes.pdf>
- Pike, A., Mikolas, C., Tompkins, K., Olson, J., Olson, D. ve Brémault-Phillips, S. (2022). New Life Through Disaster: a Thematic Analysis Of Women's Experiences Of Pregnancy And The 2016 Fort McMurray Wildfire. *Front. Public Health*, 10. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.725256>
- Pincha C. (2009). *Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Afet Yönetimi: Uygulamacılar İçin El Kitabı*. Kocaeli Üniversitesi Yayınları.
- Previdi, I., Welton, M., Rivera, J., Watkins, D., Díaz, Z., Torres, H., ... ve Vega, C. (2022). The Impact Of Natural Disasters On Maternal Health: Hurricanes Irma and María In Puerto Rico. *Children*, 7(9), 940. <https://doi.org/10.3390/children9070940>
- Pulcino, T., Galea, S., Ahern, J., Resnick, H., Foley, M. ve Vlahov, D. (2003). Posttraumatic stress in women after the September 11 terrorist attacks in New York City. *Journal of Women's Health*, 12, 809-820. <https://doi.org/10.1089/154099903322447774>
- Rahman, M. S. (2013). Climate Change, Disaster and Gender Vulnerability: A Study On Two Divisions Of Bangladesh. *AJHE*, 2(2). <https://doi.org/10.11634/216796221302315>
- Reid, M. (2013). Disasters and Social Inequalities. *Sociology Compass*, 11(7), 984-997. <https://doi.org/10.1111/soc4.12080>
- Samora, P. R. (2023). Disaster Management In Brazil: Innovation Through the Gender Perspective. *Cad. Metrop.*, 56(25), 205-228. <https://doi.org/10.1590/2236-9996.2023-5609.e>

- SAMSHA. (2014). *Trauma-informed care in behavioral health services*. <https://www.refugees.org/wp-content/uploads/2022/02/sma14-4816.pdf>
- Samuels, F., Jones, N., ve Hamad, B. (2017). Psychosocial support for adolescent girls in post-conflict settings: beyond a health systems approach. *Health Policy and Planning*, 32(suppl_5), v40-v51. <https://doi.org/10.1093/heapol/czx127>
- Schumacher, J. A., Coffey, S. F., Norris, F. H., Tracy, M., Clements, K., ve Galea, S. (2010). Intimate partner violence and Hurricane Katrina: predictors and associated mental health outcomes. *Violence and victims*, 25(5), 588-603. <https://doi.org/10.1891/0886-6708.25.5.588>
- Shi, W., Navario, P., ve Hall, B. J. (2022). Prioritising mental health and psychosocial services in relief and recovery efforts in ukraine. *The Lancet Psychiatry*, 9(6), e27. [https://doi.org/10.1016/s2215-0366\(22\)00114-6](https://doi.org/10.1016/s2215-0366(22)00114-6)
- Sri, A. S., Das, P., Gnanapragasam, S., ve Persaud, A (2021). COVID-19 and the violence against women and girls: ‘The shadow pandemic’. *International Journal of Social Psychiatry*, 67(8), 971– 973. <https://doi.org/10.1177/00207640219955>
- Şalcıoğlu, E., Basoğlu, M., ve Livanou, M. (2007). Post-traumatic stress disorder and comorbid depression among survivors of the 1999 earthquake in Turkey. *Disasters*, 31(2), 115-129. <https://doi.org/10.1111/j.0361-3666.2007.01000.x>
- Vigod, S. N. ve Rochon, P. A. (2020). The impact of gender discrimination on a woman's mental health. *EClinicalMedicine*, 20, 100311. <https://doi.org/10.1016/j.eclinm.2020.100311>
- Wayment, H. (2004). It could have been me: Vicarious victims and disaster-focused distress. *Personality ve Social Psychology Bulletin*, 30(4), 515-528. <https://doi.org/10.1177/0146167203261892>
- Weems, C. F., Pina, A. A., Costa, N. M., Watts, S. E., Taylor, L. E. ve Cannon, M. F. (2007). Pre-disaster trait anxiety and negative affect predict posttraumatic stress in youth after hurricane Katrina. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 75(1), 154- 159. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.75.1.154>
- Yılmaz, V. (2004). A statistical analysis of the effects on survivors of the 1999 earthquake in Turkey. *Social Behavior ve Personality*, 34(1), 551-558. <https://doi.org/10.2224/sbp.2004.32.6.551>